

Філінюк А.Г.

**Нормативно-правове
забезпечення управлінської діяльності у
вищому навчальному закладі**

**Кам'янець-Подільський
2006**

Україна
Міністерство освіти і науки
Кам'янець-Подільський національний університет
імені Івана Огієнка

А. Г.Філінюк, В. І. Адамовський

Нормативно-правове
забезпечення управлінської діяльності
у вищому навчальному закладі

Кам'янець-Подільський

2010

Філінюк А. Г. Нормативно-правове забезпечення управлінської діяльності у вищому навчальному закладі третього – четвертого рівнів акредитації: Навчальний посібник / А. Г. Філінюк, В. І. Адамовський. – Кам'янець-Подільський: Кам'янець-Подільський державний університет: редакційно-видавничий відділ, 2010. – 306 с.

У навчальному посібнику розкриті основні положення і норми міжнародних правових актів, Конституції, законодавства та інших юридичних документів України, які регулюють питання заснування, ліцензування, акредитації, забезпечення повноцінного функціонування і управління вищими навчальними закладами освіти третього – четвертого рівнів акредитації, їх навчальної, навчально-методичної, науково-методичної, наукової та виховної діяльності, підготовки науково-педагогічних і наукових кадрів, підвищення кваліфікації, перепідготовки та атестації фахівців, організації науково-дослідної роботи викладачів, студентів, магістрантів, аспірантів, докторантів і здобувачів наукових ступенів, систему написання та опублікування наукової і навчально-методичної літератури, захисту авторського права і інтелектуальної власності, фінансово-господарського забезпечення та міжнародного співробітництва. Призначений для організованого навчання, індивідуальної та самостійної роботи слухачів магістратури спеціальності „Управління навчальним закладом”, а також для практичних працівників вищої школи.

Рецензенти: **Атаманчук П.С.**, д.п.н., професор, завідувач кафедри менеджменту освіти Кам'янець-Подільського державного університету;
Олуйко В.М., к.н. з держ. упр., доцент, голова наглядової ради Хмельницького університету регіонального управління і права, народний депутат України;
Каньоса М.І., к.е.н., професор, завідувач кафедри економіки підприємства Кам'янець-Подільського державного університету.

(Рекомендовано Міністерством освіти і науки України в якості навчального посібника для вищих навчальних закладів зі спеціальності „Менеджмент освіти”, Лист МОН України № 14/18.2 – 1395 від 21 червня 2005 року)

© Філінюк А.Г.
© Кам'янець-Подільський державний університет

Зміст

Передмова	6
Вступ	7
Розділ 1. Питання правового і нормативного регулювання у вищому навчальному закладі навчально-виховного процесу	8 - 42
<i>1.1. Загальні положення щодо законодавчого та нормативно-правового забезпечення освіти в Україні.</i>	
<i>1.2. Юридична база заснування та функціонування вищого навчального закладу. Вимоги до ліцензування та акредитації ВНЗ.</i>	
<i>1.3. Суб'єкти та нормативно-правове забезпечення і регулювання навчального процесу.</i>	
4. Нормативно-правове регулювання видів і форм навчальних занять та організації самостійної роботи студентів	
<i>1.5. Самостійна робота студентів і її організація.</i>	
<i>1.6. Державна атестація та видача документів про навчання у вищому навчальному закладі і отримання вищої освіти.</i>	
Розділ 2. Законодавство України щодо регулювання наукової діяльності у вищому навчальному закладі III-IV рівнів акредитації	43 -
<i>2.1. Законодавчі та нормативно-правові основи наукової діяльності науково-педагогічних працівників ВНЗ III-IV рівнів акредитації.</i>	
<i>2.2. Планування, фінансування та організація науково-дослідної роботи.</i>	
<i>2.3. Нормативно-правове регулювання НДРС у системі вищого навчального процесу.</i>	
<i>2.4. Вимоги до публікації результатів дисертаційних досліджень на здобуття наукових ступенів і наукових й навчально-методичних праць щодо присвоєння вчених звань</i>	
Тема 3. Система нормативного забезпечення прийому на роботу, атестації та звільнення науково-педагогічних працівників вищих навчальних закладів	
<i>3.1. Сучасне законодавство та нормативна база України щодо прийому на роботу педагогічних і науково-педагогічних працівників.</i>	
<i>3.2. Права, обов'язки та гарантії педагогічних і науково-педагогічних працівників.</i>	
<i>3.3. Оплата праці науково-педагогічних працівників. Врахування наукового стажу. Право на додаткові винагороди та пільги, матеріальне і моральне стимулювання їх праці.</i>	
<i>3.4. Нормативно-правові засади підготовки, перепідготовки та підвищення кваліфікації науково-педагогічних кадрів.</i>	

3.5. Вимоги до атестації науково-педагогічних і наукових працівників вищої школи.

*3.6. Порядок оформлення на пенсію науково-педагогічних і наукових працівників й визначення її розміру.
Державні наукові стипендії.*

Розділ 4. Нормативно-правове регулювання фінансово-економічної діяльності вищих навчальних закладів

4.1. Законодавчі гарантії державного фінансування вищих навчальних закладів.

4.2. Правове регулювання майнових і немайнових відносин ВНЗ і його особливості.

*4.3. Порядок оподаткування прибутку державних ВНЗ.
Податкові пільги та механізм звільнення від оподаткування.*

4.4. Юридичні основи взаємовідносин між вищим навчальним закладом і споживачем освітніх послуг.

Розділ 5. Юридичні засади авторського права, видавничої діяльності та інтелектуальної власності науково-педагогічних і наукових працівників вищого навчального закладу

5.1. Суть і основний зміст авторського права.

5.2. Майнові та немайнові права автора і їх державні гарантії.

*5.3. Управління майновими правами суб'єктів авторського права і суміжних прав.
Захист авторського права.*

5.4. Юридичні засади інтелектуальної власності

Розділ 6. Нормативно-правове регулювання міжнародного співробітництва вищого навчального закладу

6.1. Юридичні засади міжнародного співробітництва вищих навчальних закладів

6.2. Завдання, засади та основні напрями міжнародного наукового співробітництва вищих навчальних закладів.

6.3. Зовнішньоекономічна діяльність у галузі вищої освіти.

6.4. Визнання кваліфікацій вищої освіти на державному та інституційному рівнях.

6.5. Нормативно-правове забезпечення міжнародного співробітництва у сфері інтелектуальної власності.

Додатки

ПЕРЕДМОВА

Як відомо, в законодавстві України вітчизняна освіта визначена як пріоритетна сфера, рушійна сила становлення та розвитку громадянського суспільства. Водночас у „Національній доктрині розвитку освіти”, затвердженій указом Президента України в квітні 2002 року, освіта розглядається як основа розвитку особистості, суспільства, нації та держави, запорука майбутнього України, як визначальний чинник політичної, соціально-економічної, культурної та наукової життєдіяльності суспільства. Безперечно, ключова роль у системі освіти України належить вищій школі, яка веде підготовку національних кадрів вищої кваліфікації та здійснює широкий спектр наукових досліджень із пріоритетних галузей науки і техніки.

Цілком закономірно, що повноцінне функціонування вищих навчальних закладів, виконання покладених на них навчальних, методичних, наукових, виховних завдань значною мірою залежить від рівня та якості управління. У цьому контексті першочерговим завданням є налагодження високопрофесійного наукового, аналітичного, інформаційного супроводу управлінських рішень. Вихід вищої школи України на передові рубежі світової освіти й входження в Болонський процес вимагає створення якісно нової системи управління, побудованої на принципах високої компетентності, відкритості та демократичності, органічного поєднання національних інтересів і регіональних особливостей.

Здійснення цих стратегічних накреслень у галузі вищої освіти значною мірою залежить від стану її нормативно-правової бази, покликаної виступити надійним підґрунтям і системою орієнтирів у практичній діяльності вищих закладів освіти, їх керівників, усіх учасників навчального процесу та наукової діяльності. В Україні загалом створена необхідна нормативно-правова база вищої освіти: низка законів і підзаконних актів, які регулюють всі види і напрямки функціонування вищої школи.

Модернізація управління сучасною освітою України передбачає реалізацію низки важливих завдань. Передусім, оптимізацію державних управлінських структур і децентралізацію управління. По-друге, перерозподіл функцій і повноважень між центральними та місцевими органами виконавчої влади, органами місцевого самоврядування й, власне, навчальними закладами. По-третє, здійснення переходу до програмно-цільового управління. По-четверте, поєднання державного та громадського контролю. По-п'яте, підвищення компетентності управлінців усіх рівнів і більш широке залучення до управлінської діяльності талановитої молоді, виховання лідерів у сфері освіти.

Вирішенню цих і багатьох інших завдань, спрямованих на поліпшення управління навчальними закладами, покликане сприяти вивчення навчального курсу „Нормативно-правове забезпечення управлінської діяльності у навчальному закладі” в системі підготовки менеджерів освітянської галузі, навчальним посібником з якого виступає наше видання. У праці, що складається зі змістової частини, навчальної та робочої програм й додатків, у яких вміщено найважливіші положення Конституції, базовий Закон про освіту, закони про галузі освіти та нормативно-правові документи України, які регулюють функціонування і управління навчальними закладами.

Навчальний посібник призначений для організованого навчання, індивідуальної та самостійної роботи слухачів магістратури спеціальності „Управління навчальним закладом”, а також практичних працівників вищих закладів освіти.

ВСТУП

Життєдіяльність вітчизняного навчального, в тому числі вищого закладу як самодостатнього та високорозвиненого соціального організму забезпечується через систему управлінських важелів, які ним управляють і регулюють у чіткій відповідності до вимог чинного законодавства України. Це стосується як державних, так і приватних вищих навчальних закладів. З іншого боку, управління ВНЗ передбачає як розмежування, так і максимальну зкоординованість й інтеграцію організаційно-управлінських зусиль дирекції чи ректорату, інших відносно автономних й внутрішньо організованих структурних підрозділів, які неможливі без дотримання чинного законодавства.

Пріоритетними напрямками управлінської діяльності ВНЗ виступають:

- розробка комплексної, цільової програми системного розвитку вищого навчального закладу;
- керований перехід усіх ланок і всього вищого навчального закладу в режим розвитку через ліцензування та акредитацію спеціальностей, створення нових факультетів, науково-методичних, науково-дослідних, інформаційних, інноваційних і інших підрозділів; упровадження сучасних педагогічних технологій, оновлення змісту освіти тощо;
- забезпечення високого рівня наукової обґрунтованості функціонування вищого навчального закладу завдяки посиленню співпраці з провідними науковими установами та навчальними закладами України і зарубіжжя.

Аналіз системи управління різних типів вищих навчальних закладів України, теорії та практики соціального управління в державі, законодавства і нормативних джерел Міністерства освіти і науки України дає змогу виділити об'єктивні тенденції та закономірності їх функціонування, а відтак сформулювати принципи менеджменту, дотримання яких забезпечує високу якість і результативність керівництва науково-педагогічними колективами.

У Національній доктрині розвитку освіти, затвердженій Указом Президента України від 17 квітня 2002 року № 347/ 2002, підкреслюється, що нова модель системи управління сферою освіти має бути відкритою і демократичною і що в ній передбачається забезпечення державного управління з урахуванням громадської думки, внаслідок чого змінюються навантаження, функції, структура і стиль центрального та регіонального управління освітою.

Відомий київський вчений – професор Валентин Маслов виділяє дванадцять вихідних принципів менеджменту, зокрема такі з них, як: **принцип соціальної детермінації** в управлінні навчальним закладом, що вимагає передусім розуміння керівництвом головних соціальних завдань, суспільної ідеології освіти на кожному конкретному етапі історичного розвитку держави; **принцип гуманізації та психологізації** в діяльності менеджера, який базується на повазі до кожної особистості, з якою він вступає у ділове спілкування; **принцип науковості і компетентності** в управлінні установою (установами) освіти, що передбачає оволодіння керівником теоретичними питаннями та технологією педагогічного процесу, вікової психології, фахових методик, менеджменту, сучасної політології та соціології; **принцип інформаційної достатності** в менеджменті; **принцип аналітичного прогнозування** в діяльності менеджера; **принцип оперативного регулювання**; **принцип зворотного зв'язку**; **принцип наступності і перспективності**; **принцип демократії та централізму**; **принцип стимулювання і згуртування кадрів**; **принцип фінансово-економічної раціональності та ділової активності** і, нарешті, **принцип правової пріоритетності і законності**.

З огляду на спрямованість навчального курсу, зупинимось на суті та змісті принципу правової пріоритетності і законності. Він передбачає узгодження діяльності менеджерів вищих навчальних закладів усіх рівнів із вимогами законодавства України в питаннях освіти, праці, охорони дитинства, прав людини тощо. Йдеться про те, що розробка та прийняття управлінських рішень, їх реалізація мають, по-перше, відповідати чинним правовим нормам; по-друге, повинні мати відповідне юридичне пророблення; по-третє, в необхідних випадках проведення юридичної експертизи.

Підкреслимо, що керівник вишого навчального закладу незалежно від політичних уподобань, емоційного стану, того чи іншого психологічного та ідеологічного тиску повинен діяти демократично і тільки відповідно до чинного законодавства та нормативно-правових документів України. Культ права, законслухняності має формуватись у всіх членів колективу та виступати основою ідеології його життєдіяльності.

Порушення, нехтування правовими положеннями підриває атмосферу довіри і злагодженості серед працівників, призводить до втрати авторитету та ефективності керівництва, стратегічного програшу в найближчій перспективі. Про це слід особливо наголосити, оскільки правовий нігілізм перетворився в буденне явище багатьох сферах, у тому числі в галузі освіти.

Підготовка фахівців із спеціальності „Управління навчальним закладом” кваліфікаційного рівня „магістр” передбачає опанування кожним із них низкою важливих навчальних предметів, чільне місце серед яких посідає курс „Нормативно-правове забезпечення управлінської діяльності у навчальному закладі”. Завданням курсу є забезпечення засвоєння слухачами магістратури суті, змісту, найважливіших конституційних положень і норм, законодавства та інших нормативно-правових актів України, що регулюють функціонування системи освіти, діяльність суб’єктів навчально-виховного процесу, наукової сфери, трудових відносин, взаємини освітніх закладів, сім’ї і громадськості та правовий порядок управління в різних складових структурах й загалом у освіті. Запропонований навчальний посібник орієнтований на цілісне та системне засвоєння слухачами магістратури основоположних конституційних, законодавчих і нормативно-правових положень й аспектів вітчизняного законодавства, які визначають правове поле функціонування вищих навчальних закладів освіти та управління ними.

Його вивчення є органічною складовою підготовки майбутніх магістрів до здійснення організаційно-управлінської роботи щодо забезпечення навчальної, методичної, науково-дослідної діяльності та виховання у вищому навчальному закладі. Це передбачає поглиблене вивчення чинного законодавства та низки підзаконних документів, положень і нормативно-інструктивних документів, які регламентують усі напрямки та види діяльності вищих навчальних закладів III-IV рівнів акредитації.

Вивчення курсу “Нормативно-правове забезпечення управлінської діяльності в навчальному закладі” ставить за мету на основі ознайомлення майбутніх організаторів освітніх закладів із найважливішими законодавчими та нормативно-інструктивними документами України та аналізу конкретного досвіду їх застосування сформулювати в них чітке уявлення про юридичне врегулювання навчальної, навчально-методичної, науково-дослідної і виховної роботи у вищих навчальних закладах, особливо III-IV рівнів акредитації та виробити вміння керуватися правами й обов’язками у якості науково-педагогічного чи наукового працівника.

Завдання курсу поглибити та закріпити знання слухачів магістратури, які мають вищу педагогічну освіту за кваліфікаційним рівнем „Спеціаліст”, із важливих і принципових положень вітчизняного законодавства й міжнародного права в сфері вищої освіти, у тому числі Конституції України, законів України про освіту, вищу освіту, наукову та науково-технічну діяльність, про авторське право і суміжні права, про трудові відносини, а також чинних основних нормативно-правових документів, які регламентують усі сфери

функціонування ВНЗ III-IV рівнів акредитації.

Засвоєння курсу передбачає вироблення у майбутніх фахівців стійких навичок і вмінь дотримання законодавства в управлінській діяльності освітньою та науково-дослідною роботою, гарантування прав науково-педагогічних, наукових працівників, навчально-допоміжного персоналу та господарсько-технічного персоналу вищих навчальних закладів і визначення комплексу обов'язків суб'єктів навчальної, наукової, науково-методичної та виховної діяльності, починаючи від студента і закінчуючи науково-педагогічними та науковими працівниками вищої кваліфікації. Кінцеві навички і вміння, вироблені в ході вивчення курсу, покликані стати правильним орієнтиром наукової діяльності магістрантів у написанні своїх магістерських робіт, для науково-педагогічних і наукових працівників – нормативно-правовим орієнтиром у досягненні наукової кваліфікації кандидата та доктора наук й здобутті вчених звань доцента та професора.

Розділ 1. ПИТАННЯ ПРАВОВОГО І НОРМАТИВНОГО РЕГУЛЮВАННЯ У ВИЩОМУ НАВЧАЛЬНОМУ ЗАКЛАДІ НАВЧАЛЬНО-ВИХОВНОГО ПРОЦЕСУ

Законодавче та нормативно-правове забезпечення освіти в Україні. Юридична база заснування та функціонування навчального закладу. Вимоги до ліцензування та акредитації ВНЗ. Суб'єкти та нормативно-правове забезпечення і регулювання навчального процесу. Нормативно-правове регулювання видів і форм навчальних занять та організації самостійної роботи студентів. Державна атестація та видача документів про навчання у вищому навчальному закладі і отримання вищої освіти.

1. Законодавче та нормативно-правове забезпечення освіти в Україні

Передусім, з'ясуємо сутність терміну „право”. В енциклопедичному словнику його суть пояснюється як сукупність загальнообов'язкових правил (норм), встановлених або санкціонованих державою. Стосовно освіти йдеться про сукупність загальнообов'язкових правил (норм), які регламентують діяльність навчального закладу – дошкільного дитячого закладу, школи, позашкільного навчального закладу, професійно-технічного навчального закладу, вищого закладу освіти, закладу післядипломної освіти.

Основоположними методологічними та соціально-політичними інтегрованими документами розвитку вітчизняної освіти на світовому рівні, вибору пріоритетів розвитку її складових, є резолюції і рекомендації ЮНЕСКО з питань освіти, зокрема такі з них, як: „Рекомендації щодо освіти у дусі міжнародного взаєморозуміння, співпраці, миру та освіти в галузі прав людини і основних свобод особистості” (1974), „Всесвітня програма дій у галузі освіти з прав людини та демократії” (1993), „Декларація Міністрів, прийнята на 44-й Міжнародній конференції з питань освіти” (1994), „Інтегровані рамки дій в галузі освіти в дусі миру, прав людини та демократії” (1995), Міжнародна стандартна класифікація освіти (МСКО, ЮНЕСКО, 1997).

Найважливішим юридичним документом, який визначає ключові правові положення щодо освіти громадян України, навчальних закладів різних типів і рівнів, є Конституція України, прийнята Верховною Радою України 28 червня 1996 року. Її 53 стаття закріпила право кожного громадянина України на освіту. Зокрема, в ній зазначено, що „Повна середня освіта є обов'язковою. Держава забезпечує доступність і безоплатність дошкільної, повної загальної середньої, професійно-технічної і вищої освіти в державних, комунальних навчальних закладах; розвиток дошкільної, повної загальної середньої, позашкільної, професійно-технічної, вищої і післядипломної освіти, різних форм навчання, надання державних стипендій та пільг учням і студентам”.

Цією ж статтею гарантоване право громадян України безплатно здобувати вищу освіту в державних і комунальних навчальних закладах на конкурсній основі.

Загалом законодавство України про освіту включає низку законів, у тому числі Закони „Про освіту”, „ Про дошкільну освіту”, „ Про вищу освіту”, „Про професійно-технічну освіту”, „Про позашкільну освіту”. Наукову роботу в системі вищої освіти регулює Закон України „Про наукову і науково-технічну діяльність”. Питання захисту інтелектуальної власності у вищій школі регламентуються Законом України „Про авторське право і суміжні права”.

Чималий обсяг питань освіти регулюють укази Президента України, зокрема такі як: „Про міністерство освіти і науки України”, „Про заходи щодо поліпшення функціонування та розвитку загальної середньої освіти”, „Про основні напрями реформування вищої освіти в Україні”, „Про заходи щодо реформування

системи підготовки спеціалістів та працевлаштування випускників вищих навчальних закладів”, „Про заходи щодо вдосконалення системи вищої освіти”, „Про додаткові заходи щодо реалізації державної молодіжної політики” тощо. Функціонально-освітня діяльність регламентується також постановами Кабінету Міністрів України, зокрема такими, як: „Про Державну національну програму „Освіта (Україна ХХІ століття)”, „Про документи про освіту та вчені звання”, „Про перелік напрямів та спеціальностей, за якими здійснюється підготовка фахівців у вищих навчальних закладах за відповідними освітньо-кваліфікаційними рівнями”, „Про затвердження Положення про освітньо-кваліфікаційні рівні (ступеневу освіту)”, „Про розроблення державних стандартів вищої освіти” тощо.

Крім того, значну частину питань регулюють положення, затверджені МОН України і зареєстровані Міністерством юстиції України, в тому числі „Положення про державний вищий заклад освіти”, „Положення про організацію навчального процесу у вищих навчальних закладах”, „Положення про організацію екстернату у вищих навчальних закладах” (1995 р.), „Положення про порядок переведення, відрахування та поновлення студентів вищих закладів освіти” (1996 р.), „Положення про академічні відпустки та повторне навчання у вищих закладах освіти” (1996 р.), „Норми часу для розрахунку і обліку навчальної роботи” та „Переліки основних видів методичної, наукової й організаційної роботи викладачів” і „Рекомендації щодо запровадження їх у вищих закладах освіти третього і четвертого рівнів акредитації”, „Положення про порядок наймання та звільнення педагогічних працівників закладів освіти, що є у загальнодержавній власності”, „Положення про порядок присудження наукових ступенів і присвоєння вчених звань професора і доцента”, „Положення про підготовку науково-педагогічних і наукових кадрів”, „Положення про порядок проведення кандидатських іспитів” та ін.

Безперечно, до важливих нормативно-правових і нормативно-методичних актів України, які регламентують діяльність системи вищої освіти, належить Національна доктрина розвитку освіти, відповідно до якої сучасна система управління сферою освіти утверджується як державно-громадська. Тому першочерговими завданнями системи управління як всією сферою освіти, так і, зокрема, вищою школою, є налагодження високопрофесійного наукового, аналітичного та прогностичного супроводу управлінських рішень, подолання фрагментарності статистики, підготовка всебічної інформації на основі результатів наукових досліджень у межах чинного законодавства та нормативно-правових актів України. Важливо, щоб зміст і вимоги законодавчих та нормативно-правових актів були засвоєні кожним керівником і працівником вищої школи та взяті за нормативну основу при здійсненні управління й організації діяльності вищих закладів освіти чи їх окремих структурних підрозділів.

Базовим юридичним документом, який визначає головні пріоритети в галузі освіти, виступає Закон України „Про освіту”. Цей закон України визначає головні освітні пріоритети і розглядає освіту як основу інтелектуального, культурного, духовного, соціального, економічного розвитку суспільства і держави. В ньому зазначено, що метою освіти є всебічний розвиток людини як особистості та найвищої цінності суспільства, розвиток її талантів, розумових і фізичних здібностей, виховання високих моральних якостей, формування громадян, здатних до свідомого суспільного вибору, збагачення на цій основі інтелектуального, творчого, культурного потенціалу народу, підвищення освітнього рівня народу, забезпечення народного господарства кваліфікованими фахівцями.

Законодавство України про освіту регулює суспільні відносини в галузі навчання, виховання, професійної, наукової та загальнокультурної підготовки громадян України. За Законом, право на освіту забезпечується розгалуженою мережею закладів освіти, наукових установ, закладів післядипломної освіти; відкритим характером закладів освіти, створенням умов для вибору профілю навчання і виховання відповідно

до здібностей, інтересів громадянина. Визначає закон і форми навчання — очну, вечірню, заочну, екстернат і педагогічний патронаж.

Відповідно до Закону України "Про освіту" держава здійснює соціальний захист вихованців, учнів, студентів, курсантів, аспірантів, докторантів та інших осіб незалежно від форм їх навчання і типів закладів освіти, де вони навчаються. Підкреслимо, що важливою гарантією права на освіту є те, що порушення цього права є кримінально караним і тягне за собою кримінальну відповідальність за статтею 183 Кримінального кодексу України.

У Законі „Про освіту” визначені **основні принципи освіти** України. Ними, зокрема, є: доступність освітніх послуг; рівність умов для реалізації здібностей особистості; гуманізм, демократизм, пріоритетність загальнолюдських цінностей; зв'язок зі світовою та національною історією, культурою, традиціями; незалежність освіти від політичних партій, громадських і релігійних організацій; науковий, світський характер освіти; інтеграція з наукою та виробництвом; взаємозв'язок з освітою інших країн; єдність і наступність системи освіти; безперервність і різноманітність освіти; поєднання державного управління і громадського самоврядування.

Для управління освітою в Україні створена і функціонує система державних органів управління та органів громадського самоврядування: Міністерство освіти і науки України; міністерства і відомства України, яким підпорядковані заклади освіти; Вища атестаційна комісія України; місцеві органи державної виконавчої влади та органи місцевого самоврядування і підпорядковані їм органи управління освітою.

Центральним органом державної виконавчої влади, що здійснює керівництво у сфері освіти, виступає **Міністерство освіти і науки України**. МОН України керівництво освітою реалізовує: По-перше, через участь у визначенні державної політики в галузі освіти, науки і професійної підготовки кадрів; По-друге, шляхом розроблення програм розвитку освіти та державних стандартів освіти; По-третє, завдяки визначенню нормативів матеріально-технічного, фінансового забезпечення закладів освіти; По-четверте, через здійснення навчально-методичного керівництва та контролю за дотриманням державних стандартів освіти; По-п'яте, на основі забезпечення зв'язків між закладами освіти, державними органами інших країн; По-шосте, шляхом проведення акредитації вищих та професійно-технічних закладів освіти; По-сьоме, формуванням державного замовлення на підготовку фахівців тощо.

До функцій **Вищої атестаційної комісії України** належать організація та проведення атестації наукових і науково-педагогічних кадрів, керівництво роботою з присудження наукових ступенів.

Місцеві органи державної виконавчої влади та органи місцевого самоврядування здійснюють державну політику в галузі освіти і в межах їхнієї компетенції, в тому числі:

- встановлюють обсяги бюджетного фінансування закладів освіти установ, організацій системи освіти, що є комунальною власністю;
- забезпечують фінансування витрат на їх утримання;
- здійснюють соціальний захист працівників освіти, дітей, учнівської і студентської молоді;
- створюють належні умови за місцем проживання для виховання дітей, молоді, розвитку здібностей, задоволення їхніх інтересів тощо.

Якість надання освітніх послуг визначається системою державних стандартів освіти. **Державні стандарти освіти** встановлюють вимоги до змісту, обсягу і рівня освітньої та фахової підготовки в Україні. Відповідність освітніх послуг державним стандартам і вимогам визначається в Україні шляхом ліцензування, інспектування, атестації та акредитації закладів освіти у порядку, встановленому Кабінетом Міністрів України. За результатами акредитації навчальному закладу надається право видачі документа про освіту державного

зразка, встановлюється рівень акредитації.

Закон України „Про освіту” досить чітко визначає **структуру галузі освіти**. Вона в себе включає: дошкільну освіту, загальну середню освіту, позашкільну освіту, професійно-технічну освіту, вищу освіту, післядипломну освіту, аспірантуру, докторантуру та самоосвіту. Водночас Закон встановлює відповідні освітні та освітньо-кваліфікаційні рівні, зокрема: **освітні рівні** – початкова загальна освіта, базова загальна середня освіта, повна загальна середня освіта, професійно-технічна освіта, базова вища освіта, повна вища освіта. До **освітньо-кваліфікаційних рівнів** вітчизняним законодавством віднесені квалікований робітник, молодший спеціаліст, бакалавр, спеціаліст і магістр.

За Законом „Про освіту” визначено, що в Україні існують **наукові ступені** кандидат наук і доктор наук, які присуджуються спеціалізованими вченими радами вищих навчальних закладів і наукових установ (організацій) особам, що мають повну базову вищу освіту згідно з положенням про підготовку і атестацію науково-педагогічних і наукових кадрів, затвердженим Кабінетом Міністрів України. В Україні також встановлені **вчені звання** – старший науковий співробітник, доцент і професор. Їх присвоюють вчені ради вищих навчальних закладів, наукових установ і організацій. Затвердження вченого звання старшого наукового співробітника передбачено через ВАК України, а доцента і професора – атестаційною колегією МОН України.

Вся система законодавства України в галузі освіти забезпечує **наскрізність, наступність і безперервність освіти**. Закон України „Про дошкільну освіту” визначає правові, організаційні і фінансові засади системи дошкільної освіти, що гарантує розвиток, виховання та навчання дітей і ґрунтується на поєднанні сімейного та суспільного виховання, сприяє формуванню цінностей сприяє формуванню цінностей демократичного правового суспільства в Україні.

Основними завданнями законодавства України **про дошкільну освіту** є: забезпечення права дитини на доступність і безоплатність здобуття дошкільної освіти; забезпечення необхідних умов функціонування і розвитку системи дошкільної освіти; визначення змісту дошкільної освіти тощо. Держава у цій схемі визнає пріоритетну роль дошкільної освіти та створює належні умови для її здобуття, надає всебічну допомогу сім'ї у розвитку, вихованні та навчанні дитини; піклується про збереження та зміцнення здоров'я, психологічний і фізичний розвиток дітей.

Головними принципами дошкільної освіти визначено: доступність для кожного громадянина освітніх послуг, які надаються системою дошкільної освіти; рівність умов для реалізації задатків, нахилів, здібностей, обдарувань, різнобічного розвитку кожної дитини; єдність розвитку, виховання, навчання та оздоровлення дітей; єдність виховних впливів сім'ї і дошкільного навчального закладу; наступність і перспективність між дошкільною та початковою загальною освітою; світський характер дошкільної освіти; особистісно орієнтований підхід до розвитку особистості дитини; демократизація та гуманізація педагогічного процесу; відповідність змісту, рівня й обсягу дошкільної освіти особливостям розвитку та стану здоров'я дитини дошкільного віку.

До **основних завдань дошкільної освіти** віднесено: збереження та зміцнення фізичного, психічного і духовного здоров'я дитини; виховання у дітей любові до України, шанобливого ставлення до родини, поваги до народних традицій і звичаїв, державної та рідної мови, національних цінностей українського народу, а також цінностей інших націй і народів, свідомого ставлення до себе, оточення та довкілля; формування особистості дитини, розвиток її творчих здібностей, набуття нею соціального досвіду.

Закон унормував правовий статус дошкільного навчального закладу як такого, що забезпечує реалізацію права дитини на здобуття дошкільної освіти, її фізичний, розумовий і духовний розвиток, соціальну адаптацію та готовність продовжувати освіту.

Для потреб громадян України можуть функціонувати такі дошкільні навчальні заклади, як: ясла, ясла-садок, ясла-садок для дітей, які потребують корекції розвитку, тривалого лікування та реабілітації; будинок дитини (дошкільний навчальний заклад системи охорони здоров'я для медико-соціального захисту дітей), дитячий будинок інтернатного типу.

Середня освіта в Україні, як і в більшості розвинутих держав світу, є базовим компонентом системи наскрізного навчання. Її життєзабезпечення регулюється Законом України "Про загальну середню освіту". Цей Закон визначає правові, організаційні та фінансові засади функціонування і розвитку системи загальної середньої освіти, що сприяє вільному розвитку людської особистості, формує цінності правового, демократичного суспільства в Україні.

До **основних завдань законодавчого регулювання системи середньої освіти** України належать такі як:

- забезпечення права громадян наступність і безоплатність здобуття повної загальної середньої освіти;
- забезпечення необхідних умов функціонування і розвитку загальної середньої освіти;
- забезпечення нормативно-правової бази щодо обов'язковості повної загальної середньої освіти;
- визначення структури та змісту загальної середньої освіти;
- визначення органів управління системою загальної середньої освіти та повноважень;
- визначення прав та обов'язків учасників навчально-виховного процесу; – встановлення відповідальності за порушення законодавства про загальну середню освіту.

Загальна середня освіта функціонально визначена як цілеспрямований процес оволодіння систематизованими знаннями про природу, людину, суспільство, культуру та виробництво, засобами пізнавальної і практичної діяльності, результатом якого є інтелектуальний, соціальний і фізичний розвиток особи тості, що є основою для подальшої освіти і трудової діяльності.

Загальна середня освіта покликана забезпечувати всебічний розвиток особистості шляхом навчання та виховання, який ґрунтується на загальнолюдських цінностях і принципах науковості, полікультурності, світському характері. освіти, системності, інтегративності, єдності навчання і виховання, на засадах гуманізму, демократії, громадянської свідомості, взаємоповаги між націям, і народами в інтересах людини, родини, суспільства, держави.

Система загальної середньої освіти складається із загальноосвітніх навчальних закладів усіх типів і форм власності, в тому числі для громадян, які потребують соціальної допомоги та соціальної реабілітації, навчально-виробничих комбінатів, позашкільних закладів, науково-методичних установ і органів управління системою загальної середньої освіти, а також професійно-технічних та вищих навчальних закладів I–II рівнів акредитації, які надають повну загальну середню освіту.

В Україні відповідно до того чи іншого **освітнього рівня** функціонують загальноосвітні навчальні заклади **I ступеня** (початкова школа); **II ступеня** (основна школа); **III ступеня** (старша школа). Складовими структури мережі загальноосвітніх навчальних закладів є такі типи загальноосвітніх навчальних закладів: середня загальноосвітня школа (I, II, III ступені або поєднання їх); спеціалізована школа (школа-інтернат); гімназія (II–III ступені); лицей (III ступінь); колегіум (III ступінь); загальноосвітня школа-інтернат для дітей, які потребують соціальної допомоги; спеціальна загальноосвітня школа-інтернат для дітей, які потребують корекції фізичного або (та) розумового розвитку; загальноосвітня санаторна школа-інтернат (I–III ступені); школа соціальної реабілітації для дітей, які потребують особливих умов виховання; вечірня (змінна) школа (II–III ступені).

Закон встановлює такі терміни навчання в системі середньої освіти: для здобуття повної загальної

середньої освіти в сучасних загальноосвітніх навчальних закладах I–III ступенів – 12 років; у загальноосвітніх навчальних закладах I ступеня – 4 роки; в загальноосвітніх навчальних закладах II ступеня – 5 років; у загальноосвітніх навчальних закладах III ступеня – 3 роки.

Якість здобуття середньої освіти визначається рівнем виконання Державного стандарту загальної середньої освіти. **Державний стандарт загальної середньої освіти** – це зведення норм і положень, що визначають державні вимоги до освіченості учнів і випускників шкіл на рівні початкової, базової і повної загальної середньої освіти та гарантії держави в її досягненні. Дотримання вимог Державного стандарту загальної середньої освіти є обов'язковим для загальноосвітніх навчальних закладів, а також професійно-технічних та вищих навчальних закладів I–II рівнів акредитації незалежно від підпорядкування, типів і форм власності.

З метою надання знань, формування вмінь і навичок із різних напрямів позашкільної освіти, розвитку інтелектуальних і творчих здібностей, фізичних якостей відповідно до задатків та запитів особи в Україні діє **система позашкільної освіти**, законодавчо затверджена Законом України "Про позашкільну освіту". Цей Закон визначає державну політику в сфері позашкільної освіти, її правові, соціально-економічні, організаційні, освітні та виховні засади.

Завданнями цього Закону є: забезпечення прав громадян на здобуття позашкільної освіти; визначення основних засад державної політики щодо позашкільної освіти; визначення основних напрямів, змісту і форм навчально-виховного процесу в позашкільних навчальних закладах.

До **системи позашкільної освіти** входять: позашкільні навчальні заклади, в тому числі школи соціальної реабілітації, міжшкільні навчально-виробничі комбінати, професійно-технічні та вищі навчальні заклади I–II рівнів акредитації; гуртки, секції, клуби, культурно-освітні, спортивно-оздоровчі, науково-пошукові об'єднання на базі загальноосвітніх та інших навчальних закладів, клуби та об'єднання за місцем проживання; культурно-освітні, фізкультурно-оздоровчі, спортивні та інші навчальні заклади, установи; фонди, асоціації, діяльність яких пов'язана з функціонуванням позашкільної освіти.

Закон визначає такі основні завдання позашкільної освіти, як:

- вільний розвиток особистості та формування її соціально-громадського досвіду;
- створення умов для творчого, інтелектуального, духовного і фізичного розвитку і вихованців, учнів і слухачів;
- задоволення освітньо-культурних потреб вихованців, учнів і слухачів, які не забезпечуються іншими складовими структур; освіти;
- пошук, розвиток та підтримка здібних, обдарованих і талановитих вихованців, учнів і слухачів;
- організація дозвілля вихованців, учнів і слухачів пошук його нових форм; профілактика бездоглядності, правопорушень;
- формування здорового способу життя вихованців, учнів і слухачів тощо.

За визначенням Закону, **державна політика у сфері позашкільної освіти** здійснюється на принципах доступності, добровільності вибору типів позашкільних закладів, форм позашкільного навчання і видів діяльності; науковості, світського характеру освіти.

Позашкільна освіта у позашкільних навчальних закладах може здійснюватися за такими напрямами, як: художньо-естетичний; туристсько-краєзнавчий еколого-натуралістичний; науково-технічний; дослідно-експериментальний, фізкультурно-спортивний або спортивний; військово-патріотичний; бібліотечно-бібліографічний; соціально-реабілітаційний; оздоровчий; гуманітарний.

Професійна освіта в Україні законодавчо врегульована **Законом України "Про професійно-технічну**

освіту". Цей юридичний документ забезпечує громадянам України, іноземцям і особам без громадянства, що перебувають в Україні, законне право на здобуття професійно-технічної освіти відповідно до їхніх покликань, інтересів і здібностей, перепідготовку та підвищення кваліфікації; задоволення потреб економіки країни у кваліфікованих і конкурентоспроможних на ринку праці робітниках; сприяння в реалізації державної політики зайнятості населення; забезпечення необхідних умов функціонування і розвитку установ професійно-технічної освіти та професійно-технічних навчальних закладів різних форм власності та підпорядкування.

До **професійно-технічних навчальних закладів** Законом віднесені такі з них, як: професійно-технічне училище відповідного профілю; професійне училище соціальної реабілітації; вище професійне училище; професійно-художнє училище, художнє професійно-технічне училище; вище художнє професійно-технічне училище; училище-агрофірма; вище училище-агрофірма; училище-завод; центр професійно-технічної освіти; навчально-виробничий центр; центр підготовки: перепідготовки робітничих кадрів; навчально-курсний комбінат; навчальний центр; інші типи навчальних закладів, що надають професійно-технічну освіту.

Однією з найважливіших ланок освітньої діяльності, що формують у державі національну еліту, є вища освіта, яку регулюють такі закони і підзаконні акти України, як: **закони** „Про освіту”, „Про вищу освіту”, „Про наукову і науково-технічну діяльність”, „Про внесення зміни до статті 9 Закону України „Про ліцензування певних видів господарської діяльності”, **постанови** Кабінету Міністрів України „Про затвердження Положення про освітньо-кваліфікаційні рівні (ступеневу підготовку)” № 65 від 20 січня 1998 р., „Про розроблення державних стандартів вищої освіти” № 1247 від 7 серпня 1998 р., „Про ліцензування, атестацію та акредитацію навчальних закладів” № 200 від 12 лютого 1996 р., „Про затвердження Положення про акредитацію вищих навчальних закладів і спеціальностей у вищих навчальних закладах та вищих професійних училищах” № 978 від 9 серпня 2001 р., **накази** Міністерства освіти і науки України „Про затвердження Положення про державну підсумкову атестацію учнів (вихованців) у системі загальної середньої освіти” № 588 від 14 грудня 2000 р., „Про затвердження Типового договору про навчання, підготовку, перепідготовку, підвищення кваліфікації або надання додаткових освітніх послуг навчальними закладами” № 183 від 11 березня 2002 р., „Про затвердження норм часу для планування і обліку навчальної роботи та переліків основних видів методичної, наукової й організаційної роботи педагогічних і науково-педагогічних працівників вищих навчальних закладів” № 450 від 7 серпня 2002 р., „Про застосування Закону України „Про вищу освіту” № 296 від 10 травня 2002 р., „Про затвердження Типового статуту вищого навчального закладу” №60 від 5 лютого 2002 р., „Про затвердження Умов прийому до вищих навчальних закладів України” № 212 від 7 квітня 2003 р., „Про затвердження Положення про організацію навчального процесу у вищих навчальних закладах” № 161 від 2 червня 1993 р., „Про затвердження Положення про організацію екстернату у вищих навчальних закладах України” № 340 від 8 грудня 1995 р., **спільний наказ** МОН України і МОЗ України „Про затвердження Положення про академічні відпустки та повторне навчання у вищих навчальних закладах освіти” № 191/ 153 від 6 червня 1996 р., **рішення колегії** МОН України від 11 квітня 2002 р. „ 3/3-6 „Про упорядкування системи ліцензування”, № 5/4-5 від 23 травня 2002 р. „Про підготовку науково-педагогічних кадрів через аспірантуру і докторантуру у вищих навчальних закладах”, листи МОН України № 1/9-466 від 28 грудня 2002 р. „Щодо порядку оформлення документів при поновленні на навчання у вищих навчальних закладах” і №1/9-168 від 25 квітня 2001 р. „Поро освітньо-кваліфікаційні рівні (ступеневу підготовку)”.

За Законом „Про вищу освіту”, підготовка із напрямів і спеціальностей фахівців усіх освітніх та освітньо-кваліфікаційних рівнів у вищих навчальних закладах здійснюється за відповідними освітньо-професійними програмами ступеневої або неперервної залежно від вимог до рівня оволодіння певною сукупністю умінь та навичок, необхідних для майбутньої професійної діяльності.

Структура вищої освіти України сформована відповідно до структури освіти розвинутих країн світу, визначеної ЮНЕСКО, ООН та іншими міжнародними організаціями.

Відповідно до наявних напрямів освітньої діяльності в Україні законодавчо визначене функціонування таких типів вищих навчальних закладів:

– **університет** – вищий навчальний заклад IV рівня акредитації, який провадить освітню діяльність, пов'язану зі здобуттям певної вищої освіти та кваліфікації широкого спектра природничих, гуманітарних, технічних, економічних та інших напрямів науки, техніки, культури і мистецтв, проводить фундаментальні та прикладні наукові дослідження, є провідним науково-методичним центром, має розвинуту інфраструктуру навчальних, наукових і науково-виробничих підрозділів, відповідний рівень кадрового і матеріально-технічного забезпечення, сприяє поширенню наукових знань та здійснює культурно-просвітницьку діяльність;

– **академія** – вищий навчальний заклад IV рівня акредитації, який провадить освітню діяльність, пов'язану зі здобуттям певної вищої освіти та кваліфікації у певній галузі науки, виробництва, освіти, культури і мистецтва, проводить фундаментальні та прикладні наукові дослідження, є провідним науково-методичним центром у сфері своєї діяльності та має відповідний рівень кадрового та матеріально-технічного забезпечення;

– **інститут** – вищий навчальний заклад III або IV рівня акредитації або структурний підрозділ університету, академії, який провадить освітню діяльність, пов'язану зі здобуттям певної вищої освіти та кваліфікації у певній галузі науки, виробництва, освіти, культури і мистецтва, здійснює наукову, науково-методичну та науково-виробничу діяльність і має відповідний рівень кадрового та матеріально-технічного забезпечення;

– **консерваторія** (музична академія) – вищий навчальний заклад III або IV рівня акредитації, який провадить освітню діяльність, пов'язану зі здобуттям певної вищої освіти та кваліфікації у галузі культури і мистецтва – музичних виконавців, композиторів, музикознавців, викладачів музичних дисциплін, проводить наукові дослідження, є провідним центром у сфері своєї діяльності і має відповідний рівень кадрового та матеріально-технічного забезпечення;

– **коледж** – вищий навчальний заклад II рівня акредитації або структурний підрозділ вищого навчального закладу III або IV рівня акредитації, який провадить освітню діяльність, пов'язану зі здобуттям певної вищої освіти та кваліфікації у споріднених напрямках підготовки (якщо є структурним підрозділом вищого навчального закладу III чи IV рівня акредитації або входить до навчального чи навчально-виробничого комплексу) або за кількома спорідненими спеціальностями, і має відповідний рівень кадрового та матеріально-технічного забезпечення;

– **технікум** (училище) – вищий навчальний заклад I рівня акредитації або структурний підрозділ вищого навчального закладу III або IV рівня акредитації, який провадить освітню діяльність, пов'язану зі здобуттям певної вищої освіти та кваліфікації за кількома спорідненими спеціальностями, і має відповідний рівень кадрового та матеріально-технічного забезпечення.

Державному вищому навчальному закладу IV рівня акредитації відповідно до законодавства може бути надано статус національного.

В Україні функціонують вищі навчальні заклади за такими рівнями акредитації

– технікум, училище – перший рівень;

– коледж – другий рівень;

– інститут, консерваторія, академія, університет – третій і четвертий рівні.

Вищі навчальні заклади здійснюють підготовку фахівців за такими освітньо-кваліфікаційними рівнями, як:

- молодший спеціаліст (технікуми, училища, інші вищі навчальні заклади I рівня акредитації);
- бакалавр (коледжі й інші вищі навчальні заклади II–IV рівнів акредитації);
- спеціаліст, магістр (вищі навчальні заклади III, IV рівнів акредитації).

У системі вищої освіти передбачено такі **терміни навчання**:

- неповна вища освіта (термін навчання на базі повної загальної середньої освіти не перевищує 3 років; на основі базової загальної середньої освіти – не більше 4 років);
- базова вища освіта (нормативний термін навчання не перевищує 4 років, для осіб, що мають освітньо-кваліфікаційний рівень молодшого спеціаліста, термін навчання зменшується на 1–2 роки);
- повна вища освіта (нормативний термін навчання для отримання освітньо-кваліфікаційного рівня "спеціаліст" – 1–1,5 року; для освітньо-кваліфікаційного рівня "магістр" – не більше 1 року).

Навчальний процес у вищих навчальних закладах організується відповідно до основного нормативного документа – навчального плану, який складається на підставі освітньо-професійної програми підготовки фахівця відповідного освітньо-кваліфікаційного рівня і визначає перелік нормативних і вибіркового навчальних дисциплін, послідовність їх вивчення і форми контролю.

Для кожної навчальної дисципліни складається навчальна програма, яка є нормативним документом навчального закладу і містить виклад конкретного змісту навчальної дисципліни, послідовність, організаційні форми її вивчення, обсяг, форми та засоби поточного та підсумкового контролю.

Положенням про ступеневу освіту в Україні передбачено виконання таких вимог до різних освітньо-кваліфікаційних рівнів:

- кваліфікований робітник – це освітньо-кваліфікаційний рівень робітника, який на основі повної або базової загальної середньої освіти здобув спеціальні уміння і знання, має відповідний досвід їх застосування для вирішення професійних завдань у певній галузі народного господарства;
- молодший спеціаліст – це освітньо-кваліфікаційний рівень фахівця, який на основі повної загальної середньої освіти здобув загальнокультурну підготовку, спеціальні знання та уміння, має певний досвід їх застосування для вирішення типових професійних завдань, які передбачені для відповідних посад, у певній галузі народного господарства;
- бакалавр – це освітньо-кваліфікаційний рівень фахівця, який на основі повної загальної середньої освіти здобув поглиблену загальнокультурну підготовку, фундаментальні та професійно-орієнтовані уміння та знання щодо узагальненого об'єкта праці й здатний вирішувати типові професійні завдання, передбачені для відповідних посад, у певній галузі народного господарства;
- спеціаліст – це освітньо-кваліфікаційний рівень фахівця, який на основі кваліфікації бакалавра здобув спеціальні уміння та знання, має певний досвід їх застосування для вирішення складних професійних завдань, передбачених для відповідних посад, у певній галузі народного господарства;
- магістр – це освітньо-кваліфікаційний рівень фахівця, який на основі кваліфікації бакалавра або спеціаліста здобув поглиблені спеціальні знання та знання інноваційного характеру, має певний досвід їх застосування та продукування нових знань для вирішення проблемних професійних завдань у певній галузі народного господарства.

У зв'язку зі вступом у травні 2005 року України в Болонський процес нині в Україні відбувається поступовий перехід до двоступеневої підготовки фахів, за якому вищі навчальні заклади будуть вести підготовку бакалаврів і магістрів. Цим пояснюється внесення багатьох змін у закони і підзаконні акти України щодо регулювання навчальної діяльності ВНЗ.

Аспірантура і докторантура організуються у вищих навчальних закладах IV рівня акредитації для

підготовки науково-педагогічних і наукових кадрів вищої кваліфікації на базі освітньо-кваліфікаційних рівнів „спеціаліст” і „магістр” за денною та заочною формами навчання – кандидатів наук; на базі рівня кандидата наук – у докторантурі. Навчання в докторантурі здійснюється лише за денною формою навчання терміном три роки.

Законом передбачена і функціонує **система післядипломної освіти** – спеціалізоване вдосконалення освіти та професійної підготовки особи шляхом поглиблення, розширення й оновлення її професійних знань, умінь і навичок або] отримання іншої спеціальності на основі здобутого раніше освітньо-кваліфікаційного рівня та практичного досвіду.

Післядипломна освіта створює умови для безперервності та наступності освіти і включає:

- перепідготовку – отримання спеціальності на основі здобутого раніше освітньо-кваліфікаційного рівня та практичного досвіду;
- спеціалізацію – набуття особою здатностей виконувати окремі завдання та обов'язки, які мають особливості, в межах спеціальності;
- розширення профілю (підвищення кваліфікації) – набуття особою здатностей виконувати додаткові завдання та обов'язки в межах спеціальності;
- стажування – набуття особою досвіду виконання завдань та обов'язків певної спеціальності.

Наукова і науково-технічна діяльність у вищих навчальних закладах визначається законодавством України як один із пріоритетних напрямів їх діяльності. Нормативно передбачено, що вона забезпечується:

- через органічну єдність змісту освіти і програм наукової діяльності;
- спрямування фундаментальних прикладних досліджень і розробок на створення і впровадження нових конкурентоспроможних техніки, технологій та матеріалів;
- розвиток різних форм наукової співпраці з установами організаціями, що не входять до системи вищої освіти;
- безпосередню участь учасників навчально-виховного процесу в науково-дослідних і конструкторських роботах, що проводяться у навчальному закладі тощо.

Наукові дослідження проводяться за рахунок коштів державного бюджету, на господарсько-договірних засадах і на ініціативній основі в межах другої половини робочого дня науково-педагогічних працівників, а також у наукових структурах ВНЗ (лабораторіях, центрах, проектно-конструкторських бюро, технопарках, секторах тощо) науковими працівниками і спеціалістами за спеціальним фінансуванням.

З державного бюджету в першочерговому порядку фінансуються фундаментальні й пошукові дослідження, а також науково-дослідні роботи, що виконуються у рамках пріоритетних напрямів розвитку науки техніки України.

Важливим інструментом процесу забезпечення високої якості освіти є **державна система ліцензування й акредитації**. Згідно з чинним законодавством навчальні заклади незалежно від їх відомчого підпорядкування і форм власності провадять освітню діяльність тільки на основі отриманої відповідної ліцензії.

Ліцензування освітньої діяльності вищих навчальних закладів здійснюється перед початком підготовки фахівців за напрямом, спеціальністю спеціально уповноваженим центральним органом виконавчої влади у галузі освіти і науки шляхом проведення ліцензійної експертизи, яким виступає Державна акредитаційна комісія при Міністерстві освіти і науки України. Вищому навчальному закладу, що успішно пройшов ліцензійну експертизу, видається **ліцензія на освітню діяльність**, як правило, на термін завершення циклу підготовки фахівців за напрямом, спеціальністю, але не менше ніж на три роки.

Акредитація напрямку, спеціальності та вищого навчального закладу загалом здійснюється шляхом

проведення акредитаційної експертизи. Вищі навчальні заклади, що успішно пройшли акредитаційну експертизу, отримують **сертифікат про акредитацію** напряму, спеціальності або всього вищого навчального закладу, термін дії якого не може перевищувати 10 років. Для національних ВНЗ такий термін складає 7 років, а для всіх інших – 5 років.

Управління вищим навчальним закладом здійснюється на основі таких принципів:

- автономії та самоврядування;
- розмежування прав, повноважень та відповідальності власника (власників), органів управління вищою освітою, керівництва вищого навчального закладу та його структурних підрозділів;
- поєднання колегіальних та єдиноначальних засад;
- незалежності від політичних партій, громадських та релігійних організацій.

Автономія та самоврядування вищого навчального закладу реалізуються відповідно до законодавства та чинних нормативно-правових актів і передбачають право:

- самостійно визначати форми навчання, форми та види організації навчального процесу;
- приймати на роботу педагогічних, науково-педагогічних та інших працівників;
- надавати додаткові освітні послуги;
- самостійно розробляти та запроваджувати власні програми наукової і науково-виробничої діяльності;
- створювати інститути, коледжі, технікуми, факультети, відділення, філії, навчальні, методичні, наукові, науково-дослідні центри та лабораторії, конструкторські та конструкторсько-технологічні бюро;
- займатися видавничою діяльністю, розвивати власну поліграфічну базу;
- провадити спільну діяльність з іншими вищими навчальними закладами, підприємствами, установами та організаціями;
- брати участь у роботі міжнародних організацій;
- звертатися з ініціативою до органів управління вищою освітою про внесення змін до чинних або розроблення нових нормативно-правових актів у галузі вищої освіти, а також брати участь у роботі над проектами щодо їх удосконалення.

Безпосереднє управління діяльністю вищого навчального закладу здійснює його керівник — ректор (президент), начальник, директор та ін.

Керівник вищого навчального закладу в межах наданих йому повноважень:

- вирішує питання діяльності вищого навчального закладу;
- затверджує його структуру і штатний розпис;
- видає накази і розпорядження, обов'язкові для виконання всіма працівникам і структурними підрозділами вищого навчального закладу;
- представляє вищий навчальний заклад у державних та інших органах;
- відповідає за результати його діяльності перед органом управління, у підпорядкуванні якого перебуває вищий навчальний заклад;
- є розпорядником майна і коштів; приймає на роботу та звільняє з роботи працівників;
- контролює виконання навчальних планів і програм.

Права та обов'язки керівника вищого навчального закладу встановлені у Законі України „Про вищу освіту” і досить чітко виписані в „Положенні про вищий навчальний заклад”. В ньому, зокрема йдеться про те, що керівник ВНЗ: самостійно в межах чинного законодавства вирішує питання діяльності закладу; у межах своїх повноважень видає накази і розпорядження, обов'язкові для виконання всіма підрозділами закладу; представляє вищий навчальний заклад в державних та інших органах, відповідає за результати діяльності

закладу перед органом управління, у підпорядкуванні якого він перебуває; є розпорядником майна і коштів закладу; виконує кошторис, укладає угоди, дає доручення, відкриває банківські рахунки; приймає на роботу та звільняє з роботи працівників закладу згідно з чинним законодавством; застосовує заходи морального та матеріального заохочення, притягає до дисциплінарної відповідальності згідно з чинним законодавством; забезпечує охорону праці, дотримання законності та порядку в межах закладу; визначає функціональні обов'язки працівників закладу; формує контингент студентів закладу. Порядок формування контингенту студентів, аспірантів, докторантів встановлюється положеннями, які затверджує Міносвіти; відраховує із закладу та поновлює на навчання студентів, аспірантів і докторантів; контролює виконання навчальних планів і програм, планів науково-дослідних робіт; контролює дотримання штатно-фінансової дисципліни всіма підрозділами закладу; здійснює контроль за якістю роботи викладачів, організацією навчально-виховної та культурно-масової роботи, станом фізичного виховання і здоров'я студентів; організовує побутове обслуговування студентів і працівників закладу, здійснює заходи щодо їх оздоровлення; розробляє і разом з профспілковим комітетом подає на затвердження загальним зборам (конференції) трудового колективу закладу Правила внутрішнього розпорядку. Відповідальність за виконання покладених на вищий навчальний заклад завдань, результати фінансово-господарської діяльності, стан і збереження будівель та іншого майна, переданого вищому навчальному закладу у користування та володіння, несе керівник закладу.

Керівник (ректор чи президент) відповідно до Статуту вищого навчального закладу може делегувати частину своїх прав і обов'язків своїм заступникам – проректорам, деканам факультетів, завідувачам відділеннями.

Вищим колегіальним органом самоврядування вищого навчального закладу є загальні збори, а у великих колективах – конференція. Порядок обрання делегатів конференції встановлюється Статутом вищого навчального закладу на основі передбаченого модуса представництва. При цьому не менш як 75 відсотків загальної чисельності делегатів конференції мають складати викладачі та наукові працівники вищого навчального закладу. До компетенції **загальних зборів (конференції)** входять: **по-перше**, розгляд проекту колективного договору і надання повноваження профспілковому комітету чи іншому уповноваженому трудовим колективом органу працівників вищого навчального закладу підписувати договір з власником або уповноваженим ним органом від імені колективу вищого навчального закладу; **по-друге**, обрання представників вищого навчального закладу до складу конкурсної комісії з питань заміщення вакантної посади керівника, що створюється органом управління, у підпорядкуванні якого перебуває вищий навчальний заклад; **по-третє**, визначення рейтингу претендентів на посаду керівника вищого навчального закладу шляхом відкритого або таємного голосування і подання своїх пропозицій конкурсній комісії; **по-четверте**, обрання комісії з трудових спорів відповідно до Кодексу законів про працю України.

Крім того, до компетенції **загальних зборів (конференції)** ВНЗ належать:

- прийняття за поданням вченої ради статуту вищого навчального закладу, а також внесення зміни до нього;
- обрання претендента на посаду керівника вищого навчального закладу шляхом таємного голосування і подача щодо цього своїх пропозицій власнику;
- щорічне заслуховування звіту керівника вищого навчального закладу та оцінка його діяльності;
- розгляд питання про дострокове припинення повноважень керівника вищого навчального закладу.

Для вирішення основних питань діяльності вищого навчального закладу відповідно до його Статуту створюються робочі та дорадчі органи. Першими з них є: ректорат, деканати та приймальна комісія; другими – вчена рада, бюджетно-фінансова комісія тощо. Ректорат, деканати, вчена рада, бюджетно-фінансова комісія та

інші робочі або дорадчі органи управління ВНЗ функціонують на основі відповідних положень, які затверджуються наказом керівника вищого навчального закладу.

Рішення вченої ради вищого навчального закладу набувають чинності і є обов'язковими для виконання викладачами, співробітниками і студентами після затвердження наказом чи розпорядженням його керівника. До складу вченої ради вищого навчального закладу входять керівник, заступники керівника за посадами, головний бухгалтер. Головою вченої ради вищого навчального закладу є керівник, а у разі його відсутності – заступник керівника за його вказівкою.

Безпосереднє керівництво навчальною, науково-методичною, науковою та адміністративно-господарською діяльністю вищого навчального закладу здійснюють заступники керівника (проректори), що відповідають за ці напрями діяльності. Заступники керівника наймаються на роботу за згодою вченої ради і Міністерства освіти і науки України або інших міністерств, яким вони підпорядковані, на основі трудового договору (контракту) і звільняються з роботи керівником вищого навчального закладу.

У вищих навчальних закладах третього і четвертого рівнів акредитації можуть бути створені вчені ради факультетів (інститутів), склад, функції та порядок роботи яких визначаються Статутом вищого навчального закладу.

Нормативно передбачено, що вищий навчальний заклад в особі керівника звітує перед міністерством і відомством, у підпорядкуванні якого він перебуває, подає статистичну звітність та іншу інформацію відповідним державним органам.

У вищих навчальних закладах створюються **органи студентського самоврядування**. Студентське самоврядування функціонує з метою забезпечення виконання студентами своїх обов'язків та захисту їх прав і сприяє гармонійному розвитку особистості студента, формуванню у нього навичок майбутнього організатора, керівника. Органи студентського самоврядування сприяють гармонійному розвитку особистості студента, формуванню у нього навичок майбутнього організатора, керівника.

Основними завданнями органів студентського самоврядування є: 1) забезпечення і захист прав та інтересів студентів; 2) забезпечення виконання студентами своїх обов'язків; 3) сприяння навчальній, науковій та творчій діяльності студентів; 4) турбота про створення необхідних умов для проживання і відпочинку студентів; 5) створення різноманітних студентських гуртків, товариств, об'єднань, клубів за інтересами; 6) організація співробітництва із студентами інших вищих навчальних закладів і молодіжними організаціями; 7) сприяння проведенню серед студентів соціологічних досліджень; 8) сприяння працевлаштуванню випускників; 9) участь у вирішенні питань міжнародного обміну студентами.

Студентське самоврядування здійснюється на рівні академічної групи, факультету, гуртожитку, вищого навчального закладу. Залежно від контингенту, типу та специфіки вищого навчального закладу студентське самоврядування може здійснюватись і на рівні курсу, спеціальності, студентського містечка, іншого структурного підрозділу закладу. Найвищим органом студентського самоврядування є загальні збори (конференція) студентів вищого навчального закладу, на яких: затверджується положення про студентське самоврядування; обирається виконавчий орган студентського самоврядування, визначаються його структура і термін повноважень, заслуховується його звіт. Виконавчий орган студентського самоврядування структурного підрозділу вищого навчального закладу обирається на загальних зборах (конференції) студентів цього підрозділу.

Органи студентського самоврядування можуть мати різноманітні форми (сенат, парламент, старостат, студентська навчальна (наукова) частина, студентські деканати, ради тощо). Статутом вищого навчального закладу може бути передбачено укладення договору між керівництвом вищого навчального закладу,

студентською профспілкою та органами студентського самоврядування.

У рамках вищого навчального закладу можуть створюватися: навчально-науково-виробничі центри (комплекси, інститути); навчально-наукові центри (комплекси, інститути); науково-дослідні центри (комплекси, інститути).

Вищий навчальний заклад може мати у своєму складі: підготовчі відділення (підрозділи), підрозділи перепідготовки та підвищення кваліфіковані кадрів, лабораторії, навчально-методичні кабінети, комп'ютерні й інформаційні центри, навчально-виробничі та творчі майстерні, навчально-дослідні господарства, виробничі структури, видавництва, спортивні комплекси, заклади культурно-побутового призначення та інші підрозділи, діяльність яких не заборонена законодавством.

Згідно з чинним законодавством вищі навчальні заклади мають право здійснювати міжнародне співробітництво, укладати договори про співробітництво, встановлювати прямі зв'язки із зарубіжними вищими навчальними закладами, міжнародними організаціями, фондами тощо відповідно до законодавства.

Головними напрямками міжнародного співробітництва вищих навчальних закладів виступають:

- участь у програмах двостороннього та багатостороннього міждержавного обміну студентами, аспірантами, педагогічними, науково-педагогічними та науковими працівниками;
- проведення спільних наукових досліджень;
- організація міжнародних конференцій, симпозіумів, конгресів та інших заходів;
- участь у міжнародних освітніх та наукових програмах;
- спільна видавнича діяльність; надання послуг, пов'язаних зі здобуттям вищої та післядипломної освіти, іноземним громадянам в Україні;
- відрядження за кордон науково-педагогічних кадрів для викладацької та наукової роботи відповідно до міжнародних договорів України, а також прямих договорів вищих навчальних закладів з іноземними партнерами.

Фінансування вищих навчальних закладів державної форми власності здійснюється за рахунок коштів державного бюджету, призначених для фінансування спеціально уповноваженого центрального органу виконавчої влади у галузі освіти і науки, інших центральних органів влади, які мають у своєму підпорядкуванні вищі навчальні заклади.

Розміри бюджетних призначень на підготовку фахівців з вищою освітою за напрямками і спеціальностями відповідних освітньо-кваліфікаційних рівнів та науково-педагогічних і наукових кадрів вищої кваліфікації визначаються щорічно у законі про Державний бюджет України.

Спеціально уповноважений центральний орган виконавчої влади у галузі освіти і науки (МОН України) та інші центральні органи виконавчої влади беруть участь у встановленні нормативів матеріально-технічного, фінансового та іншого забезпечення вищих навчальних закладів, диференційованих залежно від їх статусу, рівня акредитації, типу, напрямів і спеціальностей, за якими здійснюється підготовка фахівців, та наукових напрямів підготовки наукових і науково-педагогічних кадрів вищої кваліфікації.

Законом встановлюються джерела, обсяги та види надходжень, які не є об'єктом оподаткування для навчальних закладів усіх форм власності, а також встановлюються пільги щодо сплати податків і зборів для вищих навчальних закладів і осіб, які надають їм благодійну допомогу.

Система фінансового забезпечення освіти покликана створювати стабільніші передумови для розвитку всіх напрямів галузі з метою формування високого освітнього рівня української нації. Досягнення цієї мети передбачає реалізацію таких завдань: формування багатоканальної системи фінансового забезпечення освіти; визначення фінансування освіти як пріоритетного напрямку державних видатків; всебічне стимулювання

інвестицій юридичних і фізичних осіб у розвиток освіти та оплати освітніх послуг; створення сучасної системи оплати праці в галузі освіти на основі визнання особливого статусу вчителя і викладача; забезпечення ефективності використання коштів на функціонування й розвиток освіти.

Законодавство України передбачає, що **основними джерелами фінансового забезпечення вищої освіти** можуть бути:

- кошти державного та місцевих бюджетів, кошти юридичних і фізичних осіб, громадських організацій і фондів;
- спонсорські та добродійні внески і пожертвування;
- кошти окремих галузей народного господарства;
- плата за додаткові освітні послуги та інші дозволені законодавством України послуги, що надаються закладами освіти тощо.

Важливим джерелом фінансового забезпечення галузі є організація інноваційної та економічної діяльності закладів освіти. Вища освіта та післядипломна освіти фінансуються, виходячи як із суспільних, так і з індивідуальних потреб. Суспільні потреби забезпечуються через державне замовлення з виділенням відповідних бюджетних асигнувань, які розподіляються на конкурсних засадах.

Відповідно до частини третьої статті 53 Конституції України **держава забезпечує доступність і безоплатність вищої освіти в державних і комунальних навчальних закладах**. За тлумаченням Конституційного Суду України, **доступність освіти** як конституційна гарантія реалізації права на освіту на принципах рівності, визначених статтею 24 Конституції України, означає, що нікому не може бути відмовлено у праві на освіту і держава має створити можливості для реалізації цього права; **безоплатність освіти** як конституційна гарантія реалізації права на освіту означає можливість здобуття освіти в державних і комунальних навчальних закладах без внесення плати у будь-якій формі за освітні послуги визначених законодавством рівня, змісту, обсягу і в межах тих видів освіти, безоплатність яких передбачена частиною третьою статті 53 Конституції України. Безоплатність вищої освіти означає, що громадянин має право здобути її відповідно до стандартів вищої освіти без внесення плати в державних і комунальних навчальних закладах на конкурсній основі в межах обсягу підготовки фахівців для загальносуспільних потреб (державного замовлення).

Основним в Україні є безоплатне здобуття вищої освіти у рамках державного замовлення. Показники державного замовлення на підготовку фахівців з вищою освітою формуються за освітньо-кваліфікаційними рівнями спеціально уповноваженим центральним органом виконавчої влади у галузі економіки на підставі узгодженого подання спеціально уповноваженого центрального органу виконавчої влади у галузі освіти і науки (іншого центрального органу виконавчої влади, який має у своєму підпорядкуванні вищі навчальні заклади) та спеціально уповноваженого органу виконавчої влади у галузі праці та соціальної політики.

Особи, які успішно навчаються у вищих навчальних закладах державної або комунальної форм власності за денною (очною) формою навчання за кошти державного або місцевого бюджету, забезпечуються стипендіями у розмірі не менше ніж два неоподатковуваних мінімуми доходів громадян. У випадках навчання за кошти фізичних і юридичних осіб розмір плати за весь період навчання або за надання додаткових освітніх послуг встановлюється вищим навчальним закладом у грошовій одиниці України – гривні, з урахуванням офіційно визначеного рівня інфляції за попередній календарний рік. Розплати за весь термін навчання або за надання додаткових освітніх послуг встановлюється у договорі, що укладається між вищим навчальним закладом та особою, яка навчатиметься, або юридичною особою, що оплачувати» навчання або надання додаткових освітніх послуг, і не може змінювати протягом усього терміну навчання. Типовий договір

затверджується спеціально уповноваженим центральним органом виконавчої влади у галузі ось і науки. Плата за навчання або за надання додаткових освітніх послуг може вноситися за весь строк навчання або надання додаткових освітніх послуг повністю одноразово або частками – помісячно, по семестрах, щорічно Законами України встановлюються джерела, обсяги та види надходжень, які не є об'єктом оподаткування для вищих навчальних закладів усіх форм власності, а також встановлюються пільги щодо сплати податків і зборів для вищих навчальних закладів та осіб, які надають їм благодійну допомогу.

2. Юридична база заснування та функціонування вищого навчального закладу. Вимоги до ліцензування та акредитації закладу освіти

Будь-який навчальний заклад із тими чи іншими формами власності та джерелами фінансування може функціонувати лише на основі встановлених законами та нормативно-правовими актами юридичних документів. Одним із них є **ліцензія** на освітню діяльність вищого навчального закладу.

Кабінет Міністрів України своєю постановою № 1380 від 29 серпня 2003 року затвердив „**Порядок**

ліцензування освітніх послуг”, яким встановлено єдині вимоги до ліцензування всіх видів освітніх послуг. У ньому, зокрема, зазначено, що ліцензуванню підлягають: сфера вищої освіти, послуги щодо професійної підготовки, перепідготовки, курсового професійно-технічного навчання, підвищення кваліфікації, підготовка та перепідготовка фахівців різних освітньо-кваліфікаційних рівнів, послуги з післядипломного навчання, освітні послуги іноземцям, які прибули в Україну на навчання тощо.

Підкреслимо, що Міністерство освіти і науки України здійснює ліцензування послуг у сфері професійно-технічної та вищої освіти, а міністерство освіти Автономної Республіки Крим, управління освіти і науки обласних, Київської та Севастопольської міських державних адміністрацій – щодо надання послуг у сфері дошкільної, загальної середньої та позашкільної освіти. Іншими словами, для функціонування професійно-технічних і вищих навчальних закладів необхідно отримати ліцензію в МОН України, для дошкільних виховних закладів, загальноосвітніх шкіл і позашкільних закладів ліцензії видають управління освіти обласних державних адміністрацій.

Із тим, щоб отримати ліцензію на освітні послуги, на адресу МОН України або управління освіти заявники мають подати такі документи:

- заява особи (групи осіб), що має вищу педагогічну освіту із зазначенням найменування послуги, мотивованим обґрунтуванням можливості та потреби відкриття навчального закладу;
- установчі документи (Статут навчального закладу, зареєстрований у місцевому органі самоврядування, із зазначенням типу, рівня, назви навчального закладу, форми власності, джерел фінансування, напрямів навчальної чи навчально-професійної діяльності тощо);
- копії рішення власника (власників) або уповноваженого ним (ними) органу про створення навчального закладу. Якщо ж власників більше двох, слід подати копію установчого договору;
- копію свідоцтва про державну реєстрацію навчального закладу та копію довідки про включення його до Єдиного державного реєстру підприємств і організацій України – юридичною особою;
- копію довідки про ідентифікаційний номер фізичної особи – платника податків та інших обов’язкових платежів – фізичною особою – суб’єктом підприємницької діяльності;
- концепцію діяльності за заявленим напрямом (освітньою послугою), яка базується на результатах моніторингу регіонального ринку праці та освітніх послуг, погоджена відповідно з Радою міністрів АРК., обласною, Київською чи Севастопольською міською державною адміністрацією, на території якої планується надання заявлених послуг;
- копії затверджених у встановленому порядку навчальних, освітньо-професійних програм, освітньо-кваліфікаційних характеристик і навчальних планів;
- інформацію про кількісні показники матеріально-технічного, науково-методичного та кадрового забезпечення освітньої діяльності (Довідку про кадрове забезпечення на штатній основі – науково-педагогічними працівниками; навчально-допоміжним і господарсько-допоміжним персоналом), наявність бібліотеки та обсяг її фондів, відомості про інформаційну базу відповідно до встановлених нормативів;
- копії документів, які засвідчують право власності або право оперативного управління, чи право користування основними засобами для здійснення навчально-виховного процесу на строк не менше ніж необхідний для завершення надання послуги (Довідку про наявність приміщення під навчальний заклад або договір про оренду такого приміщення з метою провадження в ньому освітньої діяльності відповідно із встановленими санітарно-гігієнічними нормами);
- довідку банківської установи про сформований статутний фонд навчального закладу;
- висновок органів державного пожежно-технічного, санітарного нагляду, охорони праці про

відповідність наявних приміщень і матеріально-технічної бази встановленим вимогам, нормам і правилам (нормативи щодо забезпечення навчальних закладів матеріально-технічною, навчально-методичною та інформаційною базою, науково-педагогічними та педагогічними кадрами, необхідними для ліцензування затверджуються МОН України);

- копії документів, які засвідчують рівень освіти, кваліфікації та громадянство керівника закладу: дипломів про вищу освіту, про науковий ступінь і вчене звання, першої сторінки паспорта;

- паспортні дані (прізвище, ім'я та по батькові, серія, номер паспорта, коли і ким виданий, місце проживання, копії документів, які засвідчують рівень освіти і кваліфікації фізичної особи – суб'єкта підприємницької діяльності щодо надання послуг у сфері дошкільної освіти;

- погодження органів виконавчої влади, якщо таке погодження передбачене законодавством і необхідне для організації навчання за професіями, спеціальностями і напрямками підготовки.

Зазначимо, що всі названі документи мають бути нотаріально засвідчені.

Зупинимось на деяких принципових вимогах при ліцензуванні тих чи інших спеціальностей, затверджених постановами Кабінету Міністрів України. Передусім, має бути Концепція діяльності за заявленим напрямом (спеціальністю), погоджена з Радою міністрів АРК або тією чи іншою обласною державною адміністрацією. Для підготовки фахівців (денна форма навчання) рівня бакалавра частка науково-педагогічних працівників із науковими ступенями і вченими званнями, які забезпечують викладання лекційних годин, має складати 75 відсотків за умови, якщо не менше 50 відсотків із них працює в навчальному закладі на постійній основі. Для рівня спеціаліста ці вимоги відповідно складають 80 і 50 відсотків, а для рівня магістрів – 95 і 50. При цьому частка докторів наук, професорів має складати для підготовки бакалаврів – 10, спеціалістів – 20, магістрів – 40 відсотків.

Якщо ліцензується спеціальність, то обов'язковою умовою є наявність у навчальному закладі (або його відокремленого підрозділу) однойменної випускаючої (фахової) кафедри. У розділі матеріально-технічної бази для ліцензування має бути стовідсоткова забезпеченість лабораторіями, полігонами, обладнанням, устаткуванням, необхідним для виконання навчальних програм; забезпеченість гуртожитками на 70 відсотків; забезпеченість 12 комп'ютерними місцями на 100 студентів; наявність пунктів харчування, спортивного залу, стадіону чи спортивного майданчику, медичного пункту. Необхідною умовою ліцензування є наявність освітньо-кваліфікаційної характеристики фахівця; освітньо-професійної програми підготовки фахівця; навчального плану, затвердженого в установленому порядку; навчально-методичного забезпечення для кожної навчальної дисципліни навчального плану (навчальних і робочих навчальних програм дисциплін); планів семінарських, практичних занять, завдань для лабораторних робіт; пакетів контрольних завдань із дисциплін; забезпеченість програмами всіх видів; наявність методичних розробок щодо виконання дипломних робіт, державних екзаменів; дидактичне забезпечення самостійної роботи студентів; наявність критеріїв оцінювання знань і умінь студентів.

Забезпечення навчальною літературою вважається стовідсотковим при наявності одного підручника (навчального посібника з грифом МОН України) за списком літератури, рекомендованої робочою програмою дисципліни, на 3 студенти. Для студентів заочної форми навчання норма забезпечення навчальною літературою визначається із розрахунку: 1 підручник на 1 студента, 10 підручників – на 10 студентів тощо.

Для надання освітніх послуг із післядипломної освіти забезпечення повинно бути не меншим, ніж для підготовки за відповідним освітньо-кваліфікаційним рівнем, за винятком вимог до кадрового забезпечення при наданні освітніх послуг з розширення профілю (підвищення кваліфікації) та спеціалізації, де викладати можуть провідні фахівці галузі, а також працівники державних органів виконавчої влади.

Слід зауважити, що спроможність того чи іншого вищого навчального закладу провадити освітню діяльність, тобто надавати заявлені освітні послуги, обов'язково підтверджується проведенням ліцензійної експертизи, яку здійснює департамент ліцензування та акредитації МОН України за допомогою відповідних експертних комісій.

Експертна комісія після отримання від названого департаменту всіх необхідних документів перевіряє фактичний стан матеріально-технічного, кадрового, навчально-науково-методичного та інформаційного забезпечення вищого навчального закладу, наявність бібліотеки, достовірність поданої вищим навчальним закладом іншої інформації і за підсумками перевірки робить висновок про спроможність або неспроможність навчального закладу надавати заявлені освітні послуги. Оформлений письмовий висновок експертна комісія передає разом із представленими документами у департамент ліцензування та акредитації МОН України.

Після цього департамент ліцензування та акредитації МОН України передає висновок експертної комісії, заяву і решту зазначених документів для попереднього розгляду на засіданні експертної ради Державної акредитаційної комісії. Позитивне рішення експертної ради щодо надання ліцензії остаточно розглядає Державна акредитаційна комісія і приймає рішення про надання або ненадання ліцензії вищому навчальному закладу на його освітню діяльність.

Відповідно до статті 28 Закону України „Про вищу освіту” вищому навчальному закладу, який успішно пройшов ліцензійну експертизу, видається ліцензія на освітню діяльність на термін завершення циклу підготовки фахівців за напрямом, спеціальністю, але не менше ніж на три роки. У ліцензіях на освітню діяльність зазначаються: напрям, спеціальність, освітньо-кваліфікаційний рівень і обсяги підготовки, термін дії ліцензії, а також юридична адреса ВНЗ, його відокремлені структурні підрозділи (філії) та їхні юридичні адреси.

У ліцензії на освітню діяльність встановленого зразка зазначаються:

- найменування юридичної особи або прізвище, ім'я та по батькові фізичної особи – суб'єкта підприємницької діяльності;
- ідентифікаційний код юридичної особи або ідентифікаційний номер фізичної особи – суб'єкта підприємницької діяльності – платника податків та інших обов'язкових платежів;
- дата прийняття та номер рішення про видачу ліцензії;
- перелік послуг, які має право надавати вищий навчальний заклад і його відокремлені структурні підрозділи (філії, представництва тощо);
- ліцензований обсяг навчального закладу та ліцензований обсяг послуги для вищого навчального закладу та кожного відокремленого структурного підрозділу;
- посада, прізвище та ініціали особи, яка підписала ліцензію;
- дата видачі та строк дії ліцензії.

Строк дії ліцензії визначає Державна акредитаційна комісія. Наприклад, для національних вищих навчальних закладів він може складати 7 , а для всіх інших – 5 років. Загалом ліцензії на освітню діяльність видаються терміном від 3 до 12 років, але не менше ніж на строк завершення циклу навчання.

Вищі навчальні заклади, що отримали ліцензію (ліцензії) на надання освітніх послуг, зобов'язані забезпечувати дотримання вимог законів України та постанов Кабінету Міністрів України в галузі освіти, нормативно-правових документів МОН України; виконувати ліцензійні умови; провадити діяльність відповідно до заявлених під час ліцензування навчальних планів і освітніх програм, установлених обсягів прийому на навчання; надавати абітурієнтам достовірну інформацію про умови прийому, плату за навчання, а також про зміст і форму документів, які видаються після його закінчення.

Винятково важливим заходом щодо функціонування навчального закладу є його **акредитація**.

У Положенні про акредитацію вищих навчальних закладів і спеціальностей у вищих навчальних закладах та вищих професійних училищах, затвердженому постановою Кабінету Міністрів України № 978 від 9 серпня 2001 року, наголошується, що **акредитація** – це **державне визнання статусу ВНЗ або ВПУ (рівня акредитації)**. В статті 1 Закону України „Про вищу освіту” акредитація розглядається як процедура надання вищому навчальному закладу певного типу права провадити освітню діяльність, пов’язану із здобуттям вищої освіти та кваліфікації, відповідно до вимог стандартів вищої освіти, а також до державних вимог щодо кадрового, науково-методичного і матеріально-технічного забезпечення. Зауважимо, що проведення акредитації має ініціювати вищий навчальний заклад.

Акредитація спеціальності у навчальному закладі з певного напрямку за певним освітньо-кваліфікаційним рівнем – це державне визнання відповідності рівня підготовки (перепідготовки) фахівців з цієї спеціальності державним вимогам. Для визначення такої відповідності діяльності вищого навчального закладу проводиться акредитаційна експертиза.

Однією з вимог акредитації спеціальності є те, що вона проводиться після (або в період) закінчення терміну навчання фахівців у навчальному закладі. Як правило, це робиться тоді, коли студенти навчаються на останньому курсі того чи іншого рівня. Акредитаційну експертизу проводить експертна комісія, сформована МОН України. А рішення про акредитацію приймає Державна акредитаційна комісія України (Далі – ДАК). Якщо рішення ДАК позитивне, то навчальному закладу видається сертифікат про акредитацію. Тобто, якщо проводиться ліцензійна експертиза ВНЗ, то йому видається ліцензія на провадження освітньої діяльності, в разі проходження акредитаційної експертизи він отримує сертифікат про рівень акредитації освітньої діяльності. Для звичайних державних і недержавних навчальних закладів термін сертифіката складає 5, а для національних – 7 років.

Порядок проведення акредитації передбачає, що для цього навчальний заклад подає в МОН України наступні документи:

- мотивовану заяву про проведення акредитації;
- копію ліцензії на надання освітніх послуг із спеціальності (спеціальностей), що акредитуються;
- звіт про свою діяльність за спеціальністю (спеціальностями), які акредитуються. В звіті подаються дані про відповідність кадрового, навчально-методичного та матеріально-технічного забезпечення відповідно до державних вимог, висвітлюються результати виконання контрольних робіт із фундаментальних, гуманітарних і фахових дисциплін, перелік зауважень (приписів) контролюючих державних органів, а також претензії юридичних і фізичних осіб щодо освітньої діяльності навчального закладу із заявленої для акредитації спеціальності (акредитації спеціальностей, вищого навчального закладу загалом) за період підготовки (перепідготовки) фахівців, заходи щодо їх усунення та інформація про хід виконання цих заходів.

Зауважимо, що всі ці матеріали повинні бути розглянуті на вченій (педагогічній) раді вищого навчального закладу із зазначенням повного тексту рішення.

Якщо ж вищий навчальний заклад заявив про акредитацію за певним рівнем, то в звіті, крім вище зазначеного, додатково відображаються перелік усіх спеціальностей, за якими він веде підготовку (перепідготовку), та рівні їх акредитації; загальну кількість студентів, із розподілом за напрямками, спеціальностями та формами навчання; результати діяльності аспірантури і докторантури за останні 5 років (для ВНЗ четвертого рівня акредитації); дані про міжнародні зв’язки з навчальними закладами та освітніми організаціями; інформацію щодо видання і підготовки до видання підручників і навчальних посібників, у тому числі з грифом МОН України, за останні п’ять років.

При цьому зазначимо, що основними джерелами інформації, на підставі яких складається звіт, є а) ліцензії на право провадження освітньої діяльності та сертифікат про акредитацію спеціальностей вищого навчального закладу; б) акти перевірок діяльності державними контролюючими органами; в) „Положення про організацію навчального процесу у вищих навчальних закладах”; г) штатний формуляр професорсько-викладацького складу; ж) статистичні звіти і звіти приймальної комісії, державних екзаменаційних комісій; з) результати екзаменаційних сесій, захисту курсових, бакалаврських, дипломних, магістерських робіт, контрольних вимірювань при самоаналізі; е) щорічні звіти кафедр і факультетів.

Акредитаційну експертизу проводить акредитаційна комісія, на основі чого вона готує мотивований експертний висновок про можливість акредитації спеціальності (спеціальностей, ВНЗ загалом), яку представляє безпосередньо у ДАК. Зміст мотивованого експертного висновку і всі інші матеріали аналізує експертна комісія ДАК і вносить пропозиції на розгляд ДАК.

Підкреслимо, що **повторна акредитація** може проводитись без повторної акредитаційної експертизи, якщо в діяльності ВНЗ не має порушень у організації навчально-виховного процесу за попередній акредитаційний період.

Щодо акредитації ВНЗ за певним рівнем, то вона здійснюється за умови, якщо дві третини спеціальностей акредитовані за ним. Наприклад, якщо у в навчальному закладі акредитовано 12 із 18 спеціальностей за четвертим рівнем, то весь ВНЗ акредитується також за четвертим рівнем.

Акредитований вищий навчальний заклад має такі права. По-перше, видавати випускникам, які навчались за відповідною спеціальністю, документи про освіту державного зразка. По-друге, отримати рішення ДАК про спроможність надавати освітні послуги з акредитованої спеціальності (спеціальностей) на термін дії сертифіката про акредитацію. По-третє, проводити перепідготовку за цією спеціальністю в межах визначеного ліцензованого обсягу. По-четверте, ВНЗ, акредитовані за III-IV рівнем, може бути включений до державного реєстру наукових установ, яким надається підтримка держави, і до переліку наукових установ і вищих навчальних закладів, яким надається бюджетне фінансування для проведення наукової та науково-технічної діяльності.

Водночас навчальні заклади зобов'язані виконувати державні вимоги ДАК щодо акредитації.

Більш повна інформація щодо вимог і процедури ліцензування та акредитації навчальних закладів міститься у законах і нормативно-правових актах України.

3. Суб'єкти навчального процесу, його нормативно-правове забезпечення та регулювання.

У законодавстві та нормативно-правових актах України досить чітко унормовані всі форми і засоби підготовки фахівців у вищих навчальних закладах. **Навчальний процес** у ВНЗ – це система організаційних і дидактичних заходів, спрямованих на реалізацію змісту освіти на тому чи іншому освітньому або кваліфікаційному рівні відповідно до державних стандартів освіти. Він охоплює всі компоненти навчання: учасників навчального процесу (викладачів, студентів), засоби, форми і методи навчання.

Навчальний процес має два головні аспекти: навчання як системну цілеспрямовану діяльність кафедр (предметних або циклових комісій), що передбачає передачу студентам наукових знань і формування їх

особистісних якостей, і учіння як власне навчальну діяльність студентів.

Основні вимоги до навчального процесу у вищому навчальному закладі визначені Законами України „Про освіту, „Про вищу освіту”, „Про мови...” та „Положенням про організацію навчального процесу у вищих навчальних закладах”, затвердженим Міністерствам освіти України № 161 від 2.06.1993 р. і зареєстрованим Міністерством України під № 173 від 23.11.1993 р.

Крім того, в Законі „Про вищу освіту” унормовано і спрямованість навчально-виховного процесу. У статті 41, зокрема, зазначено, що навчально-виховний процес забезпечує можливість: здобуття особою знань, умінь і навичок у гуманітарній, соціальній, науково-природничій і технічній сферах; інтелектуального, морального, духовного, естетичного і фізичного розвитку особи, що сприяє формуванню значущої, вмілої та вихованої особистості.

Навчальний процес базується на таких основоположних принципах, як: науковість, гуманізм, демократизм, наступність, безперервність, незалежність від втручання будь-яких політичних партій, громадських і релігійних організацій. Принциповим тут є положення, згідно з яким під час навчально-виховного процесу не допускається залучення учнів, студентів до участі в політичних акціях і релігійних заходах.

Конституцією України і Законом України „Про мови...” визначено мову навчання. У основному Законі України, зокрема, сказано, що громадянам, які належать до національних меншин, відповідно гарантується право на навчання рідною мовою чи на вивчення рідної мови у державних і комунальних навчальних закладах. **Конституційний Суд України своїм рішенням від 16 грудня 1999 року визначив**, що, виходячи з положень статті 10 Конституції України та законів України щодо гарантування застосування мов в Україні, у тому числі в навчальному закладі, **мовою навчання у вищих державних і комунальних навчальних закладах України є українська мова**. Водночас у вищих державних і комунальних навчальних закладах України поряд із державною мовою в навчальному процесі можуть застосовуватися та вивчатися мови національних меншин.

У Законі України „Про освіту” підкреслюється, що організація навчального процесу в навчальних закладах базується на державних стандартах освіти, інших актах законодавства та нормативно-правових документах України.

Державний стандарт освіти – це сукупність норм, які визначають вимоги до освітнього (кваліфікаційного) рівня. Складовими державного стандарту освіти виступають освітня (кваліфікаційна) характеристика, нормативна частина змісту освіти і тести.

Освітня характеристика – це основні вимоги до якостей і знань особи, що здобула певний освітній рівень.

Кваліфікаційна характеристика – це основні вимоги до професійних якостей, знань і умінь фахівця, необхідних для успішного виконання ним професійних обов’язків.

Тест розглядається як система формалізованих завдань, призначених для з’ясування відповідності освітнього (кваліфікаційного) рівня особи до вимог освітніх (кваліфікаційних) характеристик.

У кожному вищому навчальному закладі III–IV рівнів акредитації організацію навчального процесу забезпечують деканати факультетів, кафедри, а у вищому навчальному закладі I–II рівнів акредитації відповідно – відділення, предметні або циклові комісії.

Основним нормативним документом, який визначає організацію навчального процесу щодо конкретного напрямку освітньої чи кваліфікаційної підготовки, є **навчальний план**. Цим документом, який формується на основі освітньо-професійної програми та структурно-логічної схеми підготовки фахівців, визначається перелік, обсяг, послідовність вивчення нормативних і вибіркових навчальних дисциплін,

конкретні форми проведення навчальних занять і навчальної діяльності, а також графік навчального процесу, форми і засоби проведення поточного та підсумкового контролю, в тому числі державної атестації.

Навчальний план – це нормативний документ, який складається вищим закладом освіти на підставі освітньо-професійної програми та структурно-логічної схеми підготовки і визначає перелік та обсяг нормативних і вибіркових навчальних дисциплін, послідовність їх вивчення, конкретні форми проведення навчальних занять (лекції, лабораторні, практичні, семінарські, індивідуальні заняття, консультації, навчальні й виробничі практики) та їх обсяг, графік навчального процесу, форми і засоби проведення поточного й підсумкового контролю. У навчальному плані відображається також обсяг часу, передбачений на самостійну роботу. Навчальний план розробляється на весь період реалізації відповідної освітньо-професійної програми підготовки і затверджується керівником вищого закладу освіти.

Водночас використовується ще один нормативний документ – **робочий навчальний план**, який складається вищим закладом освіти на поточний навчальний рік і конкретизує форми проведення навчальних занять, їх обсяг, форми і засоби проведення поточного та підсумкового контролю за семестрами. Робочий навчальний план затверджується деканом факультету (завідувачем відділення).

Основним нормативним документом, яким керуються при організації навчального процесу, є „Положення про організацію навчального процесу у вищих навчальних закладах”, затверджене наказом Міністерства освіти України №161 від 2 червня 1993 року. На його основі кожний вищий навчальний заклад розробляє власне „Положення...” з урахуванням спрямування, специфіки та вимог Статуту. Силу нормативного документа таке Положення набуває після затвердження вченою радою вищого навчального закладу. На різні форми організації навчального процесу у ВНЗ розробляються відповідні положення, які деталізують різноманітні види та форми навчальної діяльності.

Особливе місце в організації підготовки фахівців у вищих навчальних закладах посідають „Положення про порядок планування навчального навантаження професорсько-викладацького складу”, „Положення про форми контролю навчальної роботи студентів вищих навчальних закладів”, „Положення про проведення практики студентів...”, „Положення про курсові екзамени та заліки у вищих навчальних закладах”, „Положення про державні екзаменаційні комісії” тощо.

Суб'єктами або учасниками навчального процесу виступають, з одного боку, студенти, курсанти, слухачі, стажисти, клінічні ординатори, аспіранти і докторанти, з іншого – керівні, педагогічні, науково-педагогічні працівники та спеціалісти. Іншими словами, ні учні, ні студенти не можуть бути об'єктами навчального процесу. Водночас, до учасників навчально-виховного процесу включені батьки або особи, які їх замінюють, а також представники підприємств, установ, кооперативних, громадських організацій, які беруть участь у навчально-виховній роботі.

Особливість учасників навчально-виховного процесу у вищих навчальних закладах полягає в тому, що до категорії його учасників належать категорійні спеціалісти, старші лаборанти, завідувачі навчальними лабораторіями, методисти та ін.

Всі вони є повноправними учасниками навчально-виховного процесу з відповідними правами та обов'язками. Перша категорія учасників навчально-виховного процесу, тобто студенти, курсанти, слухачі, стажисти, клінічні ординатори, аспіранти та докторанти, мають гарантоване державою право на:

- навчання для здобуття певного освітнього та освітньо-кваліфікаційного рівня;
- вибір закладу освіти, форми навчання, освітньо-професійних і індивідуальних програм, позакласних занять;
- додаткову відпустку за місцем роботи, скорочений робочий час та інші пільги, передбачені

законодавством для осіб, які поєднують роботу з навчанням;

- продовження освіти за професією, спеціальністю на основі одержаного освітньо-кваліфікаційного рівня, здобуття додаткової освіти відповідно до угоди із закладом освіти;
- одержання направлення на навчання, стажування до інших закладів освіти, в тому числі за кордон;
- користування навчальною, науковою, виробничою, культурною, спортивною, побутовою, оздоровчою базою вищого закладу освіти;
- доступ до інформації в усіх галузях знань;
- участь у науково-дослідній, дослідно-конструкторській та інших видах наукової діяльності, конференціях, олімпіадах, виставках, конкурсах;
- безпечні і нешкідливі умови навчання та праці;
- забезпечення стипендіями, гуртожитками, інтернатами..;
- трудову діяльність у встановленому порядку в позаурочний час;
- перерву в навчанні у вищих і професійно-технічних навчальних закладах;
- захист від будь-яких форм експлуатації, фізичного та психічного насильства, від дій педагогічних, інших працівників, які порушують права або принижують їх честь і гідність;
- особисту або через своїх представників участь у громадському самоврядуванні, в обговоренні, вирішенні питань удосконалення навчально-виховного процесу, науково-дослідної роботи, призначення стипендій, організації дозвілля, побуту тощо.

Статтею 54 Закону України „Про вищу освіту” регламентовано права осіб, які навчаються у вищому навчальному закладі таким чином. Вони мають право на:

- вибір форми навчання;
- безпечні і нешкідливі умови навчання, праці та побуту;
- трудову діяльність у поза навчальний час;
- додаткову оплачувану відпустку в зв'язку з навчанням за основним місцем роботи, скорочений робочий час та інші пільги, передбачені законодавством для осіб, які поєднують роботу з навчанням;
- користуватись навчальною, науковою, виробничою, культурною, спортивною, побутовою, оздоровчою базою вищого навчального закладу;
- участь у науково-дослідних, дослідно-конструкторських роботах, конференціях, симпозіумах, виставках, конкурсах, представлення своїх робіт для публікацій;
- обрання навчальних дисциплін за спеціальністю в межах, передбачених освітньо-професійною програмою підготовки та робочим навчальним планом;
- участь у формуванні індивідуального навчального плану;
- канікулярну відпустку тривалістю не менше ніж вісім календарних тижнів тощо.

Безперечно, на них Законом покладаються і обов'язки щодо додержання законодавства, моральних, етичних норм; систематичне та глибоке оволодіння знаннями, практичними навичками, професійною майстерністю, підвищення загального культурного рівня; додержання статуту, правил внутрішнього розпорядку закладу освіти.

Законодавством про освіту, зокрема статтею 56 Закону України „Про вищу освіту”, досить чітко визначено і обов'язки педагогічних та науково-педагогічних працівників: постійно підвищувати професійний рівень, педагогічну майстерність, загальну культуру; забезпечувати умови для засвоєння іншою частиною навчально-виховного процесу навчальних програм на рівні обов'язкових вимог щодо змісту, рівня та обсягу освіти, сприяти розвиткові здібностей студентів; настановленням і особистим прикладом утверджувати повагу

до принципів загальнолюдської моралі: правди, справедливості, відданості, патріотизму, гуманізму, доброти, стриманості, працелюбства, поміркованості, інших добродітностей; виховувати у молоді повагу до батьків, жінки, старших за віком, народних традицій і звичаїв, національних, історичних, культурних цінностей України, її державного і соціального устрою, дбайливе ставлення до історико-культурного та природного середовища країни; готувати студентів до свідомого життя в душі взаєморозуміння, миру, злагоди між усіма народами, етнічними, національними, релігійними групами; додержуватись педагогічної етики, моралі, поважати гідність студента; захищати молодь від будь-яких форм фізичного або психічного насильства, запобігати вживанню ними алкоголю, наркотиків, іншим шкідливим звичкам.

Водночас, педагогічним працівникам надані такі права, як: захист професійної честі і гідності; вільний вибір форм, методів і засобів навчання, виявлення педагогічної ініціативи; індивідуальну педагогічну діяльність; участь у громадському самоврядуванні; користування подовженою оплачуваною відпусткою; забезпечення житлом у першочерговому порядку, пільгові кредити для індивідуального і кооперативного будівництва; придбання для працюючих у сільській місцевості основних продуктів харчування за цінами, встановленими для працівників сільського господарства; одержання службового житла; підвищення кваліфікації, перепідготовку, вільний вибір змісту, програм, форм навчання, закладів освіти, установ та організацій, які здійснюють підвищення кваліфікації та перепідготовку.

Крім того, педагогічним та науково-педагогічним працівникам узаконено гарантії щодо створення належних умов праці, підвищення кваліфікації, побуту, відпочинку та медичного обслуговування; виплати компенсацій у разі втрати роботи і зарахування до науково-педагогічного стажу робіт за сумісництвом у разі виконання навчальних обов'язків не менше ніж 180 годин на рік.

Організація навчально-виховного процесу у вищих навчальних закладах базується на Законах України „Про освіту” та „Про вищу освіту”, державних стандартах й інших актах законодавства України з питань освіти.

Державний стандарт освіти – це сукупність норм, які визначають вимоги до освітнього або освітньо-кваліфікаційного рівня. Його складовими виступають освітня (кваліфікаційна) характеристика нормативна частина змісту освіти та тести.

Освітня характеристика – це основні вимоги до якостей і знань особи, яка здобула певний освітній рівень. Зміст освітньої характеристики як складової частини державного стандарту освіти визначається Міністерством освіти і науки України окремо для кожного освітнього рівня, в тому числі і для базової вищої освіти та повної вищої освіти.

Кваліфікаційна характеристика – це основні вимоги до професійних якостей, знань і умінь фахівця, які необхідні для успішного виконання професійних обов'язків. Її зміст визначається Міністерством освіти і науки України, окремо для бакалавра, спеціаліста і магістра. Чинні нормативні акти надають вищим закладам освіти четвертого рівня акредитації автономне право щодо визначення змісту освіти, але він не повинен бути нижчим від нормативного.

Тест – це система формалізованих завдань, призначених для встановлення відповідності освітнього (кваліфікаційного) рівня особи до вимог освітніх (кваліфікаційних) характеристик. Тести розробляються Міністерством освіти України окремо для кожного освітнього (освітньо-кваліфікаційного) рівня та напрямку підготовки (спеціальності) і мають бути доступними для кожного вищого закладу освіти як засіб контролю якості підготовки фахівців.

Навчально-виховний процес організують деканати факультетів, кафедри, відділення (денне, вечірне, заочне), предметні (циклові) комісії.

Основним нормативним документом, який визначає організацію навчального процесу, є **навчальний план**. Це – нормативний документ, який складається на основі освітньо-професійної програми та структурно-логічної схеми підготовки фахівців. Ним визначається перелік і обсяг нормативних та вибіркового навчальних дисциплін, послідовність їх вивчення, конкретні форми проведення навчальних занять і їх обсяг, графік навчального процесу, форми та засоби проведення поточного і підсумкового контролю та державної атестації. Навчальний план затверджується ректором вищого навчального закладу.

З метою конкретизації планування навчального процесу на кожний навчальний рік складається окремий робочий навчальний план, який деталізує загальний навчальний план. Начальний план затверджується ректором (президентом) або директором вищого навчального закладу. Будь-які зміни до навчального плану вносяться вченими радами, про що фіксується у протоколі із зазначенням дати, номера протоколу та номера додатку до протоколу.

Для кожного нового прийому студентів із тієї чи іншої спеціальності функціонує лише їм притаманний навчальний план. З тим, щоб конкретизувати планування навчального процесу, на кожний навчальний рік складається робочий навчальний план.

Усі нормативні навчальні дисципліни встановлюються державним стандартом освіти. Тут зазначимо, що не можна змінювати ні назви, ні обсяги обов'язкових навчальних дисциплін. Допускається лише деякі корективи щодо послідовності та часу їх вивчення. Зауважимо, що ця норма за Болонською конвенцією застосовується дуже демократично: важливо не в якій послідовності студент засвоїв той чи інший навчальний предмет, головне, щоб майбутній фахівець повністю виконав навчальний план.

Вибіркові навчальні дисципліни вводяться у навчальний план вищим навчальним закладом для виконання трьох основних завдань:

- По-перше, для задоволення освітніх і кваліфікаційних потреб майбутніх фахівців;
- По-друге, для ефективного використання можливостей і традицій навчального закладу;
- По-третє, з метою максимального врахування регіональних потреб.

Нормативними документами, що визначають зміст навчання, також виступають навчальні програми, робочі навчальні програми з кожної навчальної дисципліни та навчальні плани з кожної спеціальності. У них передбачені тематичні плани, форми занять, кількість академічних годин для вивчення предметів, система індивідуальної і самостійної роботи для вивчення окремих тем, і питань навчальних дисциплін, засоби для проведення поточного та підсумкового контролю, переліки навчальної і навчально-методичної літератури.

Навчальна програма – це нормативний документ, який визначає місце і значення навчальної дисципліни в реалізації освітньо-професійної програми підготовки, її зміст, послідовність і організаційні форми вивчення навчальної дисципліни, вимоги до знань і вмінь студентів. Навчальна програма включає пояснювальну записку, тематичний виклад змісту навчальної дисципліни і список літератури. Навчальні програми нормативних дисциплін входять до комплексу документів державного стандарту освіти, розробляються і затверджуються як його складові. Навчальні програми вибіркового дисциплін розробляються і затверджуються вищим закладом освіти.

Робоча навчальна програма є нормативним документом вищого закладу освіти і розробляється для кожної навчальної дисципліни на основі навчальної програми дисципліни відповідно до навчального плану. Вони містять виклад конкретного змісту кожної навчальної дисципліни, послідовність, організаційні форми її вивчення та їх обсяг, визначають форми і засоби поточного та підсумкового контролю. Кожна робоча навчальна програма структурно складається з тематичного плану навчальної дисципліни, пакету методичних матеріалів для проведення поточного та підсумкового контролю і переліку обов'язкової та додаткової

навчально-методичної літератури для її вивчення студентами, засобів наочності ТЗН тощо.

Вітчизняним законодавством і нормативно-правовими документами дозволяється і регламентується навчання студента за індивідуальним навчальним планом. У таких випадках **індивідуальні навчальні плани** складаються для кожного студента на підставі робочого навчального плану і включають усі нормативні навчальні дисципліни та частину вибіркового навчальних дисциплін, вибраних студентом із обов'язковим урахуванням структурно-логічної схеми підготовки. Індивідуальний навчальний план складається на кожний навчальний рік і обов'язково узгоджується з випускаючими кафедрами та затверджується за встановленим у вищому навчальному закладі порядком. Якщо вибіркові навчальні дисципліни, введені в освітньо-професійну програму підготовки фахівців і включені до індивідуального навчального плану студента, вони є обов'язковими для вивчення.

Методичне керівництво індивідуальним навчанням студентів і контроль за виконанням ними індивідуальних навчальних планів здійснюється деканатами факультетів (завідувачами відділень) та відповідними кафедрами (предметними або цикловими комісіями).

За відповідність рівня підготовки студента до вимог державних стандартів освіти несе відповідальність керівник навчального підрозділу – декан факультету, завідувач відділення, завідувач кафедри, керівник предметної або циклової комісії. Що ж до індивідуального навчального плану, то за його виконання несе відповідальність сам студент.

Згідно зі статтею 43 Закону України „Про вищу освіту” у вищому навчальному закладі передбачаються такі форми навчального процесу, як: навчальні заняття, самостійна робота, практична підготовка та різноманітні контрольні заходи. Що ж до основних видів навчальних занять у ВНЗ, то ними є: лекція; лабораторне, практичне, семінарське, індивідуальне заняття; консультація тощо. Законодавство дозволяє вищим навчальним закладам встановлювати інші види навчальних занять.

Лекція є основною формою проведення навчальних занять у вищому навчальному закладі, покликаною забезпечити засвоєння теоретичного матеріалу. Лекція – це систематичний усний виклад навчального матеріалу, питання або теми.

Як правило, лекція є елементом курсу лекцій (лекційного курсу), який охоплює основний теоретичний матеріал окремої навчальної дисципліни. Обсяг лекційних курсів визначається навчальним планом (робочим навчальним планом), їх тематика визначається робочими навчальними програмами відповідних дисциплін.

Лекції проводяться для однієї чи кількох академічних груп студентів лекторами – професорами і доцентами, викладачами з науковими ступенями і вченими званнями, а також провідними науковцями або спеціалістами, запрошеними для читання лекцій.

Перед початком поточного навчального року або семестру кожний лектор зобов'язаний подати на кафедру (циклову чи предметну комісію) конспект лекцій (авторський підручник, навчальний посібник), контрольні завдання для проведення підсумкового контролю відповідно до навчального плану і програми для даної навчальної дисципліни.

Лабораторне заняття або лабораторна робота є одним із основних видів самостійної практичної роботи студентів вищих навчальних закладів, які проводяться переважно у навчальних лабораторіях і дозволяють закріпити теоретичні знання та розвинути навички експериментування.

Дидактичною метою лабораторного заняття є практичне підтвердження окремих теоретичних положень даної навчальної дисципліни, набуття практичних умінь та навичок роботи з лабораторним устаткуванням, обладнанням, обчислювальною технікою, вимірювальною апаратурою, методикою експериментальних досліджень у конкретній предметній галузі. Перелік тем лабораторних занять визначається

робочою навчальною програмою дисципліни.

Якщо виконання лабораторних робіт пов'язане з можливою небезпекою для здоров'я і життя студентів, обов'язковим етапом його підготовки та проведення є інструктаж із правил безпеки й контроль за їх дотриманням.

Практичне заняття – вид організованої викладачем навчальної діяльності студентів, пов'язаної із застосуванням і закріпленням теоретичних знань у тій чи іншій галузі науки та виробленням відповідних навичок і вмінь.

Тематика і плани проведення практичних занять із переліком рекомендованої літератури заздалегідь доводяться до відома студентів. Перелік тем і зміст практичних занять визначаються робочою навчальною програмою дисципліни.

Практичне заняття проводиться, як правило, з академічною групою. З окремих навчальних дисциплін, виходячи з особливостей їх вивчення та вимог безпеки життєдіяльності, допускається поділ академічної групи на підгрупи.

На мистецько-творчих спеціальностях практичні заняття з фахових навчальних дисциплін можуть проводитися з 2–3 студентами або індивідуально з одним студентом.

Кількісний склад навчальних груп для проведення практичних занять у таких випадках визначається навчальною програмою дисципліни або рішенням керівника вищого закладу освіти.

Семінарське заняття – це груповий вид навчальної діяльності студентів, обговорення ними під керівництвом викладача підготовлених повідомлень і доповідей із навчальної або наукової теми.

Особливим видом семінарського заняття є спецсемінар, що практикується у вищих навчальних закладах третього і четвертого рівнів акредитації на старших курсах із фахових навчальних дисциплін, покликаний поєднувати теоретичну підготовку майбутніх фахівців з їх участю в науково-дослідній роботі.

Семінари сприяють розвитку творчої самостійності студентів, поглиблюють їх інтерес до науки і наукових досліджень, виховують педагогічний такт, розвивають культуру мови, вміння та навички публічного виступу, участі в дискусії.

Індивідуальне заняття – організована під керівництвом викладача навчальна робота студентів, яка передбачає виконання теоретичних або практичних завдань із відповідного навчального предмета. Такі заняття проводяться, як правило, у позанавчальний час за окремим графіком, складеним кафедрою (предметною або цикловою комісією) з урахуванням потреб і можливостей студента. Організація та проведення індивідуальних занять доручається найбільш кваліфікованим викладачам.

Індивідуальні заняття на молодших курсах спрямовуються здебільшого на поглиблення вивчення студентами окремих навчальних дисциплін, на старших вони мають науково-дослідний характер і передбачають безпосередню участь студента у виконанні наукових досліджень й інших творчих завдань. Останнім часом істотно зросло значення такої форми організації навчання у вищій школі, як **індивідуальні заняття**, що має на меті поглиблення та закріплення знань, які одержують майбутні фахівці в процесі навчання і практичного застосування цих знань. До індивідуальних завдань належать реферати, розрахункові, графічні, курсові, бакалаврські, дипломні та магістерські роботи.

Індивідуальні завдання кожний студент виконує самостійно під керівництвом викладачів. Якщо завдання мають комплексний характер, до їх виконання можуть залучатися кілька студентів, навіть із інших факультетів і спеціальностей.

Переважно індивідуальні заняття проводяться в позанавчальний час за окремим графіком, який складається кафедрою (предметною або цикловою комісією) з необхідним урахуванням потреб і можливостей

студента. Організація та проведення індивідуальних занять доручається найбільш кваліфікованим викладачам. На молодших курсах вони переважно спрямовуються на поглиблення вивчення студентами окремих навчальних дисциплін, а на старших носять науково-дослідний характер і передбачають безпосередню участь студентів у розробці наукових проектів й виконанні інших творчих завдань.

Важливим видом навчальної діяльності студентів є **консультація**, що передбачає надання майбутнім фахівцям необхідних науково-методичних порад щодо засвоєння та закріплення того чи іншого навчального матеріалу.

Консультації протягом семестру (поточні консультації, семестрові) та перед контрольним заходом (екзаменаційні) проводяться за графіком деканату факультету (відділення).

Обсяг часу на проведення консультацій у вищих закладах освіти третього і четвертого рівнів акредитації визначається відповідно до Норм часу для розрахунку і обліку навчальної роботи, затверджених наказом Міністерства освіти України від 7 червня 1996 року № 195, і відображається у навчальному плані (робочому навчальному плані). Зокрема, на проведення консультацій протягом семестру він диференціюється в залежності від форм навчання і визначається для академічної групи як частина загального обсягу часу, відведеного на вивчення конкретної навчальної дисципліни: 4 відсотки – денна (стаціонарна) форма навчання; 8 відсотків – вечірня форма навчання; 12 відсотків – заочна (дистанційна) форма навчання.

Обсяг часу на проведення консультацій протягом семестру у вищих закладах освіти першого і другого рівнів акредитації передбачається навчальним планом спеціальності і, як правило, становить 200 годин на весь термін навчання (4 роки) або 50 годин на один навчальний рік. Розподіл часу за навчальними дисциплінами здійснюється керівником вищого закладу освіти.

Час для проведення екзаменаційних консультацій у закладах освіти всіх рівнів акредитації відводиться за такими нормами: семестровий екзамен – 2 години на академічну групу; державний екзамен – 2 години на академічну (екзаменаційну) групу з кожної навчальної дисципліни (розділу програми).

Для самостійного виконання кожним студентом обов'язковими є **курсіві роботи (проекти)**. За роки навчання студенти виконують по два-три курсових проекти (роботи) з базових навчальних дисциплін. Їх мета не тільки поглибити, узагальнити і закріпити набуті майбутніми фахівцями знань з тієї чи іншої навчальної дисципліни, а й для застосування їх при вирішенні конкретного фахового завдання та вироблення вмінь самостійно працювати як із навчальною, так і науковою літературою, ЕОМ, інформаційними засобами, технологіями та лабораторним обладнанням.

Керівництво курсовими роботами (проектами) здійснюється професорами, доцентами і старшими викладачами, а також досвідченими асистентами (викладачами) та іншими фахівцями. Обов'язковим є захист курсового проекту (роботи) перед комісією у складі двох-трьох викладачів кафедри, в тому числі керівника курсового проекту (роботи).

Ще одним винятково важливим індивідуальним завданням на завершальному етапі навчання студента, яке носить науково-дослідницьке, творче або проектно-конструкторське спрямування, у вищих навчальних закладах гуманітарного профілю є **бакалаврська робота, дипломна робота, магістерська робота**, технічного і технологічного характеру – **дипломний проект**.

Тематика бакалаврських, дипломних, магістерських робіт (проектів) визначається випускаючими кафедрами (предметними або цикловими комісіями). Наукові керівники бакалаврських, дипломних, магістерських проектів (робіт) призначаються з числа професорів і доцентів. Якщо робота (проект) має прикладний характер, до керівництва її виконанням можуть також залучатися висококваліфіковані спеціалісти відповідної галузі.

Основним засобом засвоєння студентом навчального матеріалу є **самостійна робота** студента, на яку за навчальним планом відводиться від третини до двох третин обсягу навчального часу, відведеного для вивчення кожної навчальної дисципліни. Зміст самостійної роботи над конкретною навчальною дисципліною визначається робочою навчальною програмою дисципліни та методичними рекомендаціями викладача. Саме він визначає обсяг і зміст самостійної роботи, узгоджує її з іншими видами навчальної діяльності, розробляє методичні засоби проведення поточного та підсумкового контролю, а також аналізує результати самостійної навчальної роботи кожного студента.

Невід'ємною складовою підготовки студентів виступає навчальна і виробнича **практика**. Терміни проведення практики визначаються навчальним планом (робочим навчальним планом), а її зміст – навчальною програмою практики. Відповідальність за організацію і проведення практичної підготовки студентів покладається безпосередньо на керівників вищих закладів освіти. Навчально-методичне керівництво і виконання програм практики забезпечують відповідні кафедри (предметні або циклові комісії) вищих закладів освіти. Загальну організацію практики студентів та контроль за її проведенням у вищому закладі освіти здійснює керівник практики (завідувач відділом практики). До керівництва практикою студентів залучаються досвідчені викладачі вищого закладу освіти та спеціалісти з даного фаху, які працюють в організації, установі, де проходить практика.

4. Державна атестація та видача документів про навчання у вищому навчальному закладі і отримання вищої освіти

Для з'ясування рівня та якості навчального процесу вищих закладів освіти застосовується **поточний та підсумковий контроль**. Перший із них здійснюється під час проведення практичних, лабораторних і семінарських занять і має на меті перевірку рівня підготовленості студентів з певних розділів (тем) навчальної програми, й також до виконання конкретних завдань. Форми проведення поточного контролю під час навчальних занять і система оцінювання знань студентів визначаються відповідною кафедрою (предметною або цикловою комісією). Підсумковий контроль проводиться з метою оцінювання результатів навчання студентів на певному освітньо-кваліфікаційному рівні або на окремих його етапах. Підсумковий контроль поділяється на семестровий контроль і державну атестацію студента.

Щодо семестрового контролю, то він проводиться в таких формах, як: екзамен, залік або

диференційований залік. Обидві форми контролю можуть проводитися як в усній, так і письмовій формах, за екзаменаційними білетами, тестами та допомогою довільної співбесіди. Підсумкова оцінка може виставлятися на основі поточних оцінок без проведення додаткових контрольних заходів. Періодичність і терміни проведення контрольних заходів визначаються навчальними планами (робочими навчальними планами), а форми їх проведення – робочою програмою навчальної дисципліни. Якщо студент навчається за індивідуальним навчальним планом, то йому може визначатися окремий графік проведення контрольних заходів.

При застосуванні модульного контролю самостійної роботи студентів протягом семестру (навчального року) питання про складання окремими студентами передбачених навчальним планом екзаменів і заліків вирішуються викладачем індивідуально з урахуванням результатів поточного (модульного контролю) та бажання студентів.

Важливе місце в організації підготовки фахівців у вищій школі відіграє **екзаменаційна сесія**, під час якої підводяться підсумки навчальної роботи студентів протягом семестру. Тривалість та терміни екзаменаційної сесії визначаються навчальним планом (робочим навчальним планом). Під час сесії проводяться екзамени за окремим розкладом, який затверджується першим проректором або проректором з навчальної роботи. Перерва між екзаменами не повинна бути меншою ніж 3-4 дні. Перед кожним екзаменом обов'язково проводиться консультація. Час і місце проведення екзамену планується з урахуванням його форми: усної чи письмової. Змінювати час і місце проведення екзамену може тільки декан факультету. Розклад екзаменів повинен бути розроблений і затверджений не пізніше як за місяць до початку екзаменаційної сесії і вивішений на стенді деканату для ознайомлення викладачів і студентів.

Результати сесії заносяться до екзаменаційної відомості і залікової книжки (крім оцінок „незадовільно”, „не зараховано”) і навчальної картки студента (крім „незадовільно”, „не зараховано”). В деканатах факультетів ведеться журнал обліку успішності студентів, у якому фіксуються результати екзаменів, заліків і виконання студентами інших видів навчальної роботи: навчальних і виробничих практик, курсових проектів (робіт), інших завдань протягом усього терміну навчання. Ці дані подаються Державній екзаменаційній (кваліфікаційній) комісії під час проведення державної атестації студентів-випускників вищого закладу освіти.

Нормативно передбачено, що якщо під час екзаменаційної сесії студент отримав більше двох незадовільних оцінок, він підлягає відрахуванню з вищого закладу освіти. Студенти, які під час сесії не склали екзамени, заліки з однієї або двох дисциплін, повинні ліквідувати академзаборгованість до початку наступного семестру. Як виняток, керівник вищого закладу освіти може продовжити термін ліквідації академзаборгованості. Встановлено порядок, згідно з яким повторне складання екзамену допускається не більше двох разів: перший раз викладачеві, другий – комісії, створеній деканом факультету.

В організації навчального процесу та отриманні вищої освіти особливе місце посідає **державна атестація студента**, що визначається Положенням про організацію навчального процесу у вищих навчальних закладах і здійснюється державною екзаменаційною (кваліфікаційною) комісією після завершення навчання на певному освітньому (кваліфікаційному) рівні або його етапі з метою встановлення фактичної відповідності рівня освітньої (кваліфікаційної) підготовки вимогам освітньої (кваліфікаційної) характеристики. Присвоєння кваліфікації молодшого спеціаліста здійснює державна кваліфікаційна комісія, інших кваліфікацій – державна екзаменаційна комісія. Державна екзаменаційна комісія створюється як єдина для денної (стаціонарної), вечірньої, заочної (дистанційної) форми навчання та екстернату з кожної спеціальності. При наявності великої кількості випускників може бути створено декілька комісій із однієї і тієї ж спеціальності. При малій кількості випускників дозволяється створення об'єднаної комісії для споріднених спеціальностей. Головне завдання

державної екзаменаційної комісії полягає: по-перше, в перевірці науково-теоретичної та практичної підготовки випускників; по-друге, у вирішенні питання про присвоєння випускникам відповідного освітнього рівня (кваліфікації); по-третє, у видачі державного документа про освіту (кваліфікацію) та, по-четверте, в опрацюванні пропозицій щодо поліпшення якості освітньо-професійної підготовки спеціалістів у вищому навчальному закладі.

Державна комісія організовується щорічно і діє протягом календарного року. До складу комісії входять голова і члени комісії. Голова комісії призначається міністерствами, відомствами, яким підпорядкований вищий навчальний заклад, на пропозицію ректора (директора) вищого навчального закладу з числа провідних спеціалістів виробництва або вчених.

До складу державної комісії входять: ректор (президент, директор) вищого навчального закладу або проректор (заступник директора) з навчальної чи наукової роботи, декан факультету або його заступник (завідувач відділення або його заступник), завідувачі кафедр, професори, доценти (викладачі) профільюючих кафедр (відділень), провідні спеціалісти виробництва та працівники науково-дослідних інститутів. До участі в роботі державної екзаменаційної комісії як екзаменатори можуть залучатися професори і доценти (викладачі) відповідних кафедр (предметних або циклових комісій), якщо в складі комісії немає представників цих кафедр (предметних або циклових комісій). У таких випадках вони користуються правами членів комісії. Персональний склад членів державної комісії і екзаменаторів затверджується ректором (директором) вищого навчального закладу не пізніше, ніж за місяць до початку роботи державної комісії та узгоджується з департаментом вищої освіти МОН України. Робота державних комісій проводиться у терміни, передбачені навчальними планами вищого навчального закладу. Графік роботи комісії затверджується ректором (директором) вищого навчального закладу. Розклад роботи державної комісії, узгоджений із головою комісії, затверджується проректором (заступником директора) з навчальної роботи на підставі подання декана факультету (завідувача відділення) і доводиться до загального відома не пізніше, як за місяць до початку складання державних екзаменів або захисту дипломних проектів (робіт).

Нормативно передбачено, що студенти, які закінчують вищий навчальний заклад, складають державні екзамени та захищають кваліфікаційні (бакалаврські, дипломні, магістерські) проекти (роботи) в державних комісіях. До складання державних екзаменів та до захисту бакалаврських, дипломних чи магістерських проектів (робіт) допускаються студенти, які виконали всі без виключення вимоги навчального плану. Списки студентів, допущених до складання державних екзаменів або до захисту дипломних проектів (робіт), подаються в державну комісію деканом факультету (завідувачем відділення). Державній комісії перед початком державних екзаменів або захисту дипломних проектів (робіт) деканом факультету (завідуючим відділення) подаються такі документи, як: зведена відомість про виконання студентами навчального плану і про отримані ними оцінки з теоретичних дисциплін, курсових проектів і робіт, практик, з державних екзаменів (тільки перед захистом дипломних проектів або робіт).

Підкреслимо, що складання державних екзаменів або захист бакалаврських, дипломних проектів (робіт) проводиться на відкритому засіданні державної комісії за участю не менше половини її складу при обов'язковій присутності голови комісії. Захист бакалаврських, дипломних проектів (робіт) може проводитися як у вищому навчальному закладі, так і на підприємствах, в закладах та організаціях, для яких тематика проектів (робіт), що захищаються, становить науково-теоретичний або практичний інтерес. Державний екзамен проводиться як комплексна перевірка знань студентів із дисциплін, передбачених навчальним планом. Державні екзамени проводяться за білетами, складеними у повній відповідності до навчальних програм за методикою, визначеною вищим навчальним закладом. Тривалість державних екзаменів не повинна

перевищувати 6 академічних годин на день. Результати захисту дипломного проекту (роботи) та складання державних екзаменів визначаються такими ж оцінками, як і під час навчання в вищому навчальному закладі – "відмінно", "добре", "задовільно" і "незадовільно". Результати захисту бакалаврських, дипломних проектів (робіт), а також складання державних екзаменів, оголошуються у цей же день після оформлення протоколів засідання державної комісії.

Студенту, який захистив бакалаврську, дипломну роботу (проект), склав державні екзамени відповідно до вимог освітньо-професійної програми підготовки, рішенням державної комісії присвоюється відповідний освітній рівень (кваліфікація), видається державний документ про освіту (кваліфікацію). Якщо студент отримав підсумкові оцінки „відмінно” не менше як із 75 відсотків усіх навчальних дисциплін та індивідуальних завдань, передбачених навчальним планом, а з інших навчальних дисциплін і індивідуальних завдань – оцінки „добре”, склав державні екзамени з оцінками „відмінно”, захистив бакалаврську, дипломну чи магістерську роботу (проект) з оцінкою „відмінно”, а також виявив себе в науковій (творчій) роботі, що підтверджується рекомендацією кафедри (предметної або циклової комісії), йому видається документ про освіту (кваліфікацію) з відзнакою.

Студент, який при складанні державного екзамену або при захисті бакалаврської, дипломної чи магістерської роботи (проекту) отримав незадовільну оцінку, відраховується з вищого навчального закладу і йому видається академічна довідка. У випадках, коли захист бакалаврського, дипломного проекту (роботи) визнається незадовільним, державна комісія встановлює, чи може студент подати на повторний захист тієї є самої роботи (проект) з доопрацюванням, чи він зобов'язаний опрацювати нову тему, визначену відповідною кафедрою (предметною або цикловою комісією). Студент, який не склав державного екзамену або не захистив дипломної (магістерської) роботи (проекту), допускається до повторного складання державних екзаменів чи захисту бакалаврської, дипломної (магістерської) роботи (проекту) протягом трьох років після закінчення вищого навчального закладу.

Студентам, які не склали державні екзамени або не захищали дипломний проект (роботу) з поважної причини (документально підтвердженої), ректором (директором) вищого навчального закладу може бути продовжений строк навчання до наступного терміну роботи державної комісії із складанням державних екзаменів чи захисту бакалаврських, дипломних (магістерських) робіт (проектів) відповідно, але не більше, ніж на один рік.

Отже, для належного управління ВНЗ в Україні створена необхідна законодавча та нормативно-правова база. Вона охоплює весь спектр їх функціонування – від заснування та діяльності вищих навчальних закладів і до видачі документів про навчання у вищому навчальному закладі і отримання вищої освіти.

Список використаної та рекомендованої літератури

1. Конституція (Основний Закон) України. – К., 1996.
2. Закон України “Про освіту”. – К., 1997.
3. Закон України “Про вищу освіту”. – К., 2002.
4. Закон України “Про наукову і науково-технічну діяльність”. – К., 1999.
5. Закон України „Про внесення змін до деяких законодавчих актів України (У сфері вищої освіти)” // Урядовий кур’єр. – 2004. – 15 грудня. (14 грудня 2004 року, № 2229-IV).
6. Вища освіта в Україні. Нормативно-правове регулювання. За заг. ред. Горбунової Л.М., Степка М.Ф. – К.: ФОРУМ, 2006. – 1626 с. (у двох теках).
7. Законодавчі акти України з питань освіти / Верховна Рада України. Комітет з питань науки і освіти: Офіц. Вид. – К.: Парламентське вид-во, 2004. – 404 с.
8. Збірник законодавчих та нормативних актів про освіту. Випуск 1. – К., 1994.
9. Положення про підготовку науково-педагогічних і наукових кадрів: Постанова Кабінету Міністрів України від 1.03. 1999 р. № 309. – К., 1999.
10. Національна доктрина розвитку освіти України у XXI столітті. – К., 2002.

11. Збірник нормативних актів про вищу освіту, наукову діяльність, підготовку та атестацію наукових кадрів / За ред. проф. М.І.Панова. – Х., 2003.
12. Закон України “Про вищу освіту”. Науково-практичний коментар. За загальною редакцією Кременя В.Г. – К., 2002.
13. Нормативно-правові акти про наукову та науково-технічну діяльність у вищих навчальних закладах України. – Кн. 1. – Х.: Право, 2003. – 784 с.
14. Нормативно-правові акти про наукову та науково-технічну діяльність у вищих навчальних закладах України. – Кн. 2. – Х.: Право, 2003. – 768 с.
15. Вища освіта в Україні: Навчальний посібник / В.Г.Кремень, С.М.Ніколаєнко, М.Ф.Степко та ін.; За ред. В.Г.Кременя, С.М.Ніколаєнка. – К.: Знання, 2005. – 327 с.
16. Кремень В. Освіта і наука: шляхи модернізації (Факти, роздуми, перспективи). – К., 2003. – С. 100-130.
17. Ліцензійні умови надання освітніх послуг у сфері вищої освіти. Затверджено наказом Міністра освіти і науки України 24.12.2003 року № 847.
18. Про вдосконалення роботи із забезпечення учнів і студентів навчальних закладів підручниками та посібниками: Постанова Кабінету Міністрів України від 28.08.2003 р. №1378// Офіційний вісник України. – 2003. - № 36. – С. 28-30.
19. Про затвердження норм часу для планування і обліку навчальної роботи та переліків основних видів методичної, наукової й організаційної роботи педагогічних і науково-педагогічних працівників вищих навчальних закладів: Наказ МОН України від 7.08.2002р. №450 // Вища школа. – 2003. - №1. – С.114-122.
20. Болюбаш Я.Я. Організація навчального процесу у вищих закладах освіти: Навчальний посібник для слухачів закладів підвищення кваліфікації системи вищої освіти.– К.: ВВП «КОМПАС», 1997.– 64 с.
 - Ніколаєнко С.М. Освіта і наука: Законодавчі та методологічні основи: Навч. посіб.. – К.: ІВЦ „Видавництво „Політехніка”, 2004. – 280 с.
 - Ніколаєнко С.М. Освіта і наука: людський потенціал. – К.: Освіта, 2003. – 159 с.
 - Про стан і перспективи розвитку вищої освіти в Україні. – К.: Парлам. вид-во, 2004. – 184 с.

Розділ 2: ЗАКОНОДАВСТВО УКРАЇНИ ЩОДО РЕГУЛЮВАННЯ НАУКОВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ У ВИЩОМУ НАВЧАЛЬНОМУ ЗАКЛАДІ III-IV РІВНІВ АКРЕДИТАЦІЇ

Законодавчі та нормативно-правові основи наукової діяльності науково-педагогічних працівників ВНЗ III-IV рівнів акредитації. Планування, фінансування та організація науково-дослідної роботи. Нормативно-правове регулювання НДРС у системі навчального процесу. Вимоги до оформлення та форми впровадження результатів наукових досліджень студентів і магістрантів

1. Законодавчі та нормативно-правові основи наукової діяльності науково-педагогічних працівників ВНЗ III-IV рівнів акредитації

Наукова та науково-технічна діяльність у вищих навчальних закладах України III – IV рівнів акредитації виступає органічною і невід’ємною складовою освітнього процесу, що дозволяє об’єднати зусилля наукової, навчальної та виробничої діяльності в підготовці фахівців й у такий спосіб реалізувати один із принципів Болонського процесу щодо єдності навчання і наукових досліджень. Водночас наукова діяльність у вищій школі є органічною частиною загальної структури наукової та науково-технічної сфери економіки України. Вчені і наукові працівники ВНЗ III – IV рівнів беруть активну участь у фундаментальних дослідженнях й прикладних науково-технічних розробках, апробації, створенні дослідних зразків, їх випробовуванні та впровадженні у виробництво. Отже, наукова діяльність у вищих навчальних закладах має особливе значення не лише для модернізації освіти, а й сприяє посиленню ролі науково-технологічної та інноваційної складової соціально-економічного розвитку країни.

Наукова та науково-технічна діяльність у системі вищих навчальних закладів здійснюється відповідно до вимог законів України „Про освіту”, „Про вищу освіту”, „Про наукову і науково-технічну діяльність”, „Про інноваційну діяльність”, „Про пріоритетні напрями розвитку науки і техніки”, „Про пріоритетні напрями інноваційної діяльності в Україні”, „Про науково-технічну інформацію”, „Про наукову і науково-технічну експертизу” і таких міжнародних правових актів, як: „Конвенція, що засновує Всесвітню організацію інтелектуальної власності”, „Всесвітня конвенція про авторське право”, „Договір про патентне право”, „Договір про патентну кооперацію”, „Конвенція про охорону інтересів виробників фонограм від незаконного відтворення їхніх фонограм”, „Договір ВОІВ про авторське право”, „Договір ВОІВ про виконання і фонограми”, „Міжнародна конвенція про охорону інтересів виконавців, виробників фонограм і організацій мовлення” тощо.

Законодавством України визначено, що **наукова діяльність** – це інтелектуальна творча діяльність, спрямована на одержання і використання нових знань. Основними її формами є фундаментальні та прикладні дослідження. **Фундаментальні** наукові дослідження – це наукова теоретична та (або) експериментальна діяльність, спрямована на одержання нових знань про закономірності розвитку природи, суспільства, людини, їх взаємозв’язку. **Прикладні** наукові дослідження – наукова і науково-технічна діяльність, спрямована на одержання і використання знань для практичних цілей. **Науково-технічна діяльність** – це інтелектуальна творча діяльність, спрямована на одержання і використання нових знань у всіх галузях техніки і технологій. Її **основними формами** є науково-дослідні та дослідно-конструкторські роботи, проектно-конструкторські, технологічні, пошукові і проектно-пошукові роботи, виготовлення дослідних зразків або партій науково-технічної продукції, а також інші роботи, пов’язані з доведенням наукових і науково-технічних знань до стадії практичного їх використання. **Науково-педагогічна діяльність** – педагогічна діяльність у вищих навчальних закладах та закладах післядипломної освіти III-IV рівнів акредитації, пов’язана з науковою та (або) науково-технічною діяльністю. І, нарешті, **науково-організаційна діяльність** – робота спрямована на методичне, організаційне забезпечення та координацію наукової, науково-технічної і науково-педагогічної діяльності.

Серед основних напрямів діяльності вищих навчальних закладів III-IV рівнів акредитації, передбачених статтю 44 Закону України „Про освіту” виділено науково-дослідну роботу та підготовку і атестацію наукових, науково-педагогічних кадрів. А в статті 45 „Наукова діяльність у системі вищої освіти” цього Закону зазначено, що наукова діяльність у системі вищої освіти включає виконання науково-дослідних робіт та підготовку наукових і науково-педагогічних кадрів вищої кваліфікації.

Підкреслимо, що науково-дослідна робота є складовою частиною підготовки фахівців і здійснюється науковими колективами, окремими вченими за договорами, контрактами, замовленнями, програмами, проектами. Для цього створюються наукові, науково-виробничі підрозділи, об’єднання, асоціації, технологічні парки, центри нових інформаційних технологій, науково-технічної творчості та інші формування. Важливо і те, що за законом держава визнає пріоритет фундаментальних досліджень, які виконуються в системі освіти.

Більш детально наукова і науково-технічна діяльність у ВНЗ регламентується статтями десятого розділу Закону України „Про вищу освіту”. Зокрема, в статті 61 підкреслено, що **наукова і науково-технічна діяльність** у вищих навчальних закладах є **невід’ємною складовою освітньої діяльності** і здійснюється з метою інтеграції наукової, навчальної та виробничої діяльності в системі вищої освіти.

Тут вказано, що наукова і науково-технічна діяльність у вищих навчальних закладах забезпечується завдяки:

- органічній єдності змісту освіти та програм наукової діяльності;
- спрямуванню фундаментальних, прикладних досліджень і розробок на створення та впровадження нових конкурентноздатних техніки, технологій і матеріалів;
- створенню стандартів вищої освіти, підручників і навчальних посібників із урахуванням досягнень науки і техніки;
- розвитку різних форм наукової співпраці (в тому числі міжнародної) з установами і організаціями, що входять до системи вищої освіти, для розв’язання складних наукових проблем, впровадження результатів наукових досліджень і розробок;
- через безпосередню участь учасників навчально-виховного процесу (і викладачів, і студентів) в науково-дослідних і дослідно-конструкторських роботах, які проводяться у вищому навчальному закладі;
- шляхом планування проведення і виконання науково-педагогічними працівниками наукових досліджень у межах основного робочого часу;
- на основі залучення до навчально-виховного процесу провідних учених і науковців, працівників ВНЗ

і інших наукових установ і організацій;

– і, нарешті, через організацію наукових, науково-практичних, науково-методичних семінарів, конференцій, олімпіад, конкурсів, науково-дослідних, курсових, дипломних і інших робіт учасників навчально-виховного процесу.

Закон України „Про наукову і науково-технічну діяльність” визначає правові, організаційні та фінансові засади функціонування і розвитку науково-технічної сфери, створює умови для наукової та науково-технічної діяльності, забезпечення потреб суспільства і держави в технологічному розвитку. Характерно, що його чинність поширюється як на державні, так і приватні вищі навчальні заклади.

Окремі напрями наукової діяльності у ВНЗ регламентуються спеціальними законами, зокрема в галузі інформації – Законом України „Про наукову і науково-технічну інформацію” (1993 р.), експертизи – Законом України „Про наукову і науково-технічну експертизу” (1995 р.). Застосування наукових розробок регламентується низкою законів, пов’язаних із інноваційною діяльністю, в тому числі законами „Про інноваційну діяльність” (2002 р.), „Про спеціальний режим інвестиційної і інноваційної діяльності технологічних парків (1999 р.). Основні напрями наукової діяльності визначено Концепцією науково-технологічного та інноваційного розвитку України (1999 р.) та законами „Про пріоритетні напрями розвитку науки і техніки (2001 р.) і „Про пріоритетні напрями інноваційної діяльності в Україні” (2003 р.).

Безпосередньо наукова та науково-виробнича діяльність вищих навчальних закладів унормована в Положенні про вищий навчальний заклад, у 69 статті якого зазначено, що вона є одним з головних засобів досягнення державних стандартів якості підготовки фахівців з вищою освітою та науково-педагогічних кадрів вищої кваліфікації, й реалізуються за рахунок:

- 1) інтеграції навчального процесу, науки та виробництва;
- 2) підготовки фахівців на основі використання досягнень науково-технічного прогресу та залучення студентів до участі в науково-дослідних і проектно-конструкторських роботах, що виконуються за рахунок коштів державного бюджету і за договорами із замовником;
- 3) організації наукової та науково-виробничої роботи у взаємозв’язку з навчальним процесом у межах діяльності конструкторських і проектних бюро, центрів науково-технічної творчості молоді тощо;
- 4) проведення олімпіад (конкурсів) студентської творчості;
- 5) залучення провідних учених і науковців до здійснення навчального процесу.

Згідно зі статтею 70 Закону, основними суб’єктами наукової, науково-виробничої та науково-технічної діяльності у вищому навчальному закладі виступають вчені, наукові працівники, науково-педагогічні працівники, а також наукові установи, наукові організації, вищі навчальні заклади III-IV рівнів акредитації, громадські організації у науковій і науково-технічній сфері. До проведення наукових досліджень у вищому навчальному закладі залучаються як його штатні працівники (викладачі, науковці, інженери, робітники), так і докторанти, аспіранти, студенти, стажисти-дослідники, викладачі-стажисти, працівники інших організацій.

Закономірно виникає питання, хто такий науковий працівник і який його правовий статус? **Науковий працівник** – це вчений, який за основним місцем роботи та відповідно до трудового договору (контракту) професійно займається науковою, науково-технічною, науково-організаційною або науково-педагогічною діяльністю та має відповідну кваліфікацію незалежно від наявності наукового ступеня або вченого звання, підтвержену результатами атестації. Правовий статус наукового та науково-технічного працівника визначається законодавством України. **Вчений** є фізичною особою (громадянином України, іноземцем або особою без громадянства), яка має повну вищу освіту та проводить фундаментальні та (або) прикладні наукові дослідження і отримує наукові та (або) науково-технічні результати. **Молодий вчений** – вчений віком до 35 років. **Науково-педагогічний працівник** – вчений, який за основним місцем роботи займається професійно педагогічною та науковою або науково-технічною діяльністю у вищих навчальних закладах та закладах післядипломної освіти III-IV рівнів акредитації.

Статтею 6 Закону України „Про наукову і науково-технічну діяльність” визначено, що науковий працівник може виконувати науково-дослідну, науково-педагогічну, дослідно-конструкторську, дослідно-технологічну, проектно-конструкторську, проектно-технологічну, пошукову, проектно-пошукову роботу та (або) організувати виконання зазначених робіт у наукових установах та організаціях, вищих навчальних закладах III-IV рівнів акредитації, лабораторіях підприємств. У ній також чітко сформульовані **права** наукових працівників, серед них право:

- об’єднуватись в професійні спілки, бути членом і брати участь в діяльності громадських об’єднань і політичних партій;
- на мотивовану відмову брати участь в науковій (науково-технічній) діяльності, результати якої можуть мати негативні наслідки для людини, суспільства або довкілля;
- на матеріальну підтримку виконуваних досліджень за рахунок коштів Державного бюджету України та інших джерел фінансування відповідно до законодавства України;
- на іменні та інші стипендії, а також премії, що встановлюються державою, юридичними та фізичними особами;
- на об’єктивну оцінку своєї діяльності та отримання матеріальної винагороди відповідно до кваліфікації, наукових результатів, якості та складності виконуваної

роботи, а також одержання доходу чи іншої винагороди від реалізації наукового або науково-прикладного результату своєї діяльності;

- займатися викладацькою діяльністю, надавати консультативну допомогу, а також бути експертом відповідно до законодавства України;
- займатися підприємницькою діяльністю відповідно до законодавства України.

Цією ж статтею врегульовано і **обов'язки** наукового працівника, до яких належать обов'язки:

- провадити наукові дослідження відповідно до укладених договорів (контрактів);
- представляти результати наукової і науково-технічної діяльності шляхом наукових доповідей, публікацій та захисту дисертацій;
- у встановленому порядку проходити атестацію на відповідність займаній посаді;
- постійно підвищувати свою кваліфікацію.

Науковий працівник не може бути примушений провадити наукові дослідження, якщо вони або їх результати викликають чи можуть викликати шкідливі для здоров'я людини, її життя та довкілля наслідки, а також не може бути притягнутий до відповідальності за відмову від участі у таких дослідженнях.

Одним із основних важелів здійснення державної політики в сфері наукової та науково-технічної діяльності є бюджетне фінансування. Згідно зі статтею 34 Закону України „Про наукову і науково-технічну діяльність” держава забезпечує бюджетне фінансування наукової та науково-технічної діяльності у розмірі не менше 1,7 відсотка валового внутрішнього продукту України. Ці видатки захищені відповідними статтями Державного бюджету України.

Державні наукові та науково-технічні програми поділяються на: а) загальнодержавні (національні); б) державні (міжвідомчі); в) галузеві (багатогалузеві) та г) регіональні (територіальні). Звернемо увагу на те, що статус державних (міжвідомчих) наукових та науково-технічних програм можуть мати і відповідні частини загальнодержавних (національних) програм економічного, соціального, національно-культурного розвитку, охорони довкілля.

Державні наукові та науково-технічні програми формуються Міністерством освіти і науки України на основі цільових проєктів і розробок, відібраних на конкурсних засадах серед вищих навчальних закладів і наукових установ. Передбачено, що обсяги фінансування загальнодержавних (національних) науково-технічних програм щорічно визначаються Верховною Радою України при прийнятті Закону України про Державний бюджет України.

Істотним джерелом фінансового забезпечення наукової та науково-технічної діяльності вищих навчальних закладів і заходів, спрямованих на розвиток і використання їх досягнень у цій сфері в Україні виступає Державний інноваційний фонд, який створюється та функціонує на основі положення, затвердженого Кабінетом Міністрів України. Державний інноваційний фонд підпорядковується Міністерству освіти і науки України. Саме він здійснює на конкурсних засадах фінансову та матеріально-технічну підтримку заходів ВНЗ і НУ України, спрямованих на впровадження пріоритетних науково-технічних розробок і новітніх технологій у виробництво, технічне його переоснащення, освоєння випуску нових видів конкурентоспроможної продукції. Його кошти формуються за рахунок зборів, встановлених законодавством України, а також позабюджетних коштів, одержаних від повернення позик, інвестиційних вкладів, лізингових платежів, надходжень від сумісної діяльності з виконавцями інноваційних проєктів, добровільних внесків юридичних і фізичних осіб, й інших надходжень, що не суперечать законодавству України.

Відповідно до вимог статті 12 Закону України „Про наукову і науково-технічну діяльність у нашій країні передбачено створення Державного реєстру наукових установ, яким надається підтримка держави. До нього заносяться як власне наукові установи, так і вищі навчальні заклади III-IV рівнів акредитації незалежно від форм їх власності. Порядок занесення до Державного реєстру того чи іншого ВНЗ регламентується Положенням про Державний реєстр наукових установ, затвердженим Кабінетом Міністрів України. Право на включення вищого навчального закладу в Державний реєстр мають лише ті з них, які пройшли державну атестацію в Міністерстві освіти і науки України.

Кожний вищий навчальний заклад, включений до Державного реєстру наукових установ: а) користуються податковими пільгами відповідно до законодавства України; б) не може змінювати наукову і науково-технічну діяльність на інші види діяльності; в) зобов'язаний не менш як 50 відсотків доходу від своєї діяльності спрямовувати на проведення ініціативних науково-дослідних робіт і розвиток дослідницької матеріально-технічної бази.

Вищий навчальний заклад як наукова установа, внесена до Державного реєстру наукових установ, виключаються з нього у разі недодержання ним вимог, передбачених цим Законом.

Закономірно, окремо статтею 39 Закону передбачено фінансування забезпечення розвитку кадрового потенціалу вищих навчальних закладів через підготовку кандидатів і докторів наук у аспірантурі та докторантурі чи в системі переведення на посади стажиста-дослідника або провідного наукового співробітника, а також підвищення кваліфікації наукових і науково-педагогічних кадрів у державних наукових установах і навчальних закладах.

Науково-дослідна робота у вищих навчальних закладах III-IV рівнів акредитації переважно організовується за пріоритетними напрямками розвитку науки і техніки, які визначені Законом України „Про пріоритетні напрями розвитку науки і техніки”. Сьогодні таких напрямів визначено сім:

1. Фундаментальні дослідження з найважливіших проблем природничих, суспільних і гуманітарних

наук.

2. Проблеми демографічної політики, розвитку людського потенціалу та формування громадянського суспільства.
3. Збереження навколишнього середовища (довкілля) та сталий розвиток.
4. Новітні біотехнології; діагностика і методи лікування найпоширеніших захворювань.
5. Нові комп'ютерні засоби і технології інформатизації суспільства.
6. Новітні технології та ресурсозберігаючі технології в енергетиці, промисловості та аграрнопромисловому комплексі.
7. Нові речовини і матеріали.

Відповідно до постанови Кабінету Міністрів України № 1716 від 24 грудня 2001 року сформовано 29 державних наукових і науково-технічних програм, у тому числі:

- Розвиток людського потенціалу України;
- Правові засади розбудови державності;
- Економічні проблеми розвитку держави;
- Дослідження соціально-економічних і політичних процесів в Україні;
- Стратегічні шляхи розвитку науково-технічного потенціалу України;
- Технологічне передбачення як системна методологія інноваційного розвитку України;
- Утилізація та знешкодження небезпечних викидів і скидів;
- Біоресурси: стале використання, збереження, збагачення;
- Новітні технології використання меліоративних земель;
- Агротехнології, спрямовані на запобігання забрудненню і руйнації екосистем;
- Мікробні технології;
- Біотехнології рослин і біобезпека;
- Нові лікарські препарати;
- Нові технології та засоби діагностики і лікування найпоширеніших захворювань;
- Генні та аналітичні технології;
- Нові вітчизняні інтелектуальні комп'ютерні засоби;
- Системний аналіз, методи та засоби керування процесами різної природи; методи оптимізації, програмне забезпечення та інформаційні технології у складних системах;
- Телекомунікаційні системи та інформаційні ресурси;
- Наукове і навчальне приладобудування;
- Енергоефективні та ресурсозберігаючі технології генерування, перетворення і використання енергії;
- новітні технології розвитку паливно-енергетичного комплексу;
- Ресурсозберігаючі технології нового покоління в гірничо-металургійному комплексі;
- Енергоефективні та ресурсозберігаючі технології, обладнання і матеріали для зварних конструкцій і споріднених процесів;
- Ресурсозберігаючі та енергоефективні технології машинобудування;
- Нові технології виробництва, зберігання і переробки сільськогосподарської продукції;
- Технічні засоби нового покоління для сільськогосподарського виробництва;
- Нові конструкційні матеріали;
- Нові речовини і матеріали хімічного виробництва.

Нинішнім законодавством України передбачено, що на розробку державних наукових і науково-технічних програм щороку має виділятися не менше 30 відсотків загального обсягу фінансування видатків на науку з Державного бюджету.

Законодавство України достатньо чітко регламентує інноваційну діяльність загалом у державі і, зокрема, в системі вищої школи. Цьому служить низка законів, у тому числі: „Про інноваційну діяльність”, „Про спеціальний режим інвестиційної та інноваційної діяльності технологічних парків”, „Про пріоритетні напрями інноваційної діяльності в Україні”, а також Концепцією науково-технологічного та інноваційного розвитку України.

На період до 2013 року передбачено такі пріоритетні напрями інноваційної діяльності в Україні:

- модернізація електростанцій; нові та відновлювальні джерела енергії; новітні ресурсозберігаючі технології;
- машинобудування та приладобудування як основа високотехнологічного оновлення всіх галузей виробництва; розвиток високоякісної металургії;
- нанотехнології, мікроелектроніка, інформаційні технології, телекомунікації;
- удосконалення хімічних технологій, нові матеріали, розвиток біотехнологій;
- високотехнологічний розвиток сільського господарства і переробної промисловості;
- транспортні системи: будівництво і реконструкція;
- оздоровлення людини та охорона навколишнього середовища;
- розвиток інноваційної культури суспільства.

Кожний із цих напрямів містить по 3-8 менших піднапрямків, особливе місце серед яких посідають: підтримка національної книговидавничої справи, освітніх і науково-популярних видань; розвиток освітніх і

науково-популярних програм у засобах масової інформації; центри дистанційного навчання із застосуванням сучасних телекомунікаційних технологій; сучасні комп'ютерні технології для навчання і наукових процесів.

Цілком закономірно з'ясувати, яким чином реалізуються пріоритетні напрями інноваційної діяльності. Нормативно виділено стратегічні, середньострокові пріоритетні напрями інноваційної діяльності. Перші з них здійснюються через систему загальнодержавних (національних) програм економічного, науково-технічного, соціального, національно-культурного розвитку та охорони довкілля; другі реалізуються на конкурсній основі через систему державних програм і державних замовлень – інноваційні програми, інноваційні проекти та інноваційні проекти технологічних парків.

2. Планування, фінансування та організація науково-дослідної роботи

У статті 1 Закону України „Про вищу освіту” підкреслюється, що вищий навчальний заклад є освітньо-науковим закладом, який не тільки забезпечує навчання, виховання та професійну підготовку осіб відповідно до їх покликання, інтересів, здібностей та нормативних вимог у галузі вищої освіти, а також здійснює наукову та науково-технічну діяльність.

Враховуючи, що наукова та науково-технічна діяльність є органічною складовою функціонування вищого навчального закладу III – IV рівнів акредитації, її проведення планується як на загальному рівні по навчальному закладу, так і безпосередньо в структурних підрозділах – на факультетах, кафедрах, наукових лабораторіях, науково-дослідних секторах (НДС), наукових відділах, центрах, інститутах. Планується вона

особисто кожним науково-педагогічним, науковим працівником, керівниками наукових підрозділів, колективних проєктів, науковими керівниками докторантів і аспірантів у межах виконання наукових програм, проєктів (тем), грантів тощо.

Згідно зі статтею 34 Закону України „Про вищу освіту” **основні напрями наукової діяльності** вищого навчального закладу визначає його вчена рада. Цією ж статтею встановлено, що загальні напрями наукової діяльності факультету визначає вчена рада факультету. Конкретні заходи щодо реалізації наукової діяльності плануються і реалізуються кафедрами, які є базовими структурними підрозділами вищого навчального закладу, а також науковими підрозділами (інститутами, центрами, лабораторіями, науковими бібліотеками тощо) та науково-педагогічними і науковими працівниками.

Особливе місце в плануванні науково-дослідної роботи посідає розділ „Науково-дослідна робота”, який є складовою частиною „Індивідуального плану роботи науково-педагогічного працівника”. В ньому передбачаються різноманітні види наукової діяльності, необхідний обсяг часу на їх виконання, термін виконання, форма кінцевого наукового продукту та відмітка про виконання. Для зручності вся науково-дослідна робота планується на календарний рік на відміну від планування навчальної, навчально-методичної та виховної роботи, заходи якої передбачаються на навчальний семестр і рік. Відповідно і звітування про науково-дослідну роботу викладачі, завідувачі кафедрами, декани факультетів, завідувачі лабораторіями, директори центрів і інститутів, керівники творчих колективів і наукових шкіл здійснюють за календарний рік. Плани наукової роботи викладачів, кафедр, інших підрозділів вищого навчального закладу вступають у силу після їх затвердження на засіданнях кафедр, вчених рад факультетів. Зведений комплексний план науково-дослідної роботи вищого навчального закладу затверджується на засіданні вченої ради ВНЗ. Тематичне планування науково-дослідної роботи ведеться на кафедрах, у наукових школах, лабораторіях, центрах і науковому відділі (науковій частині) вищого навчального закладу.

Науково-педагогічні працівники вищого навчального закладу III – IV рівнів акредитації планують такі види наукової роботи як: виконання планових наукових досліджень із відповідною звітністю; підготовка дисертацій (докторських чи кандидатських); написання монографії, підручника, навчального посібника, словника, довідника, наукової статті; підготовка заявки на винахід; підготовка та виступ із доповіддю чи повідомленням на наукових, науково-практичних чи науково-методичних форумах (конференціях, семінарах, конгресах, симпозіумах, на засіданнях „круглих столів” й написання їх текстів або тез; рецензування монографій, підручників, навчальних посібників, словників, довідників, дисертацій, авторефератів, наукових статей, наукових проєктів, тематичних планів; перевидання монографій, підручників, навчальних посібників, словників, довідників; керівництво науковою роботою студентів, магістрантів, аспірантів, докторантів і здобувачів (пошукувачів) наукових ступенів тощо.

Науково-дослідну дослідно-експериментальну та пошукову роботу координують: по вищому навчальному закладу – рада науково-дослідної діяльності, що обирається на звітних конференціях викладачів і аспірантів із числа провідних, досвідчених науково-педагогічних працівників на чолі з проректором з наукової роботи; на факультетах – факультетська рада НДР (її, як правило, очолює декан факультету). Відповідальність за виконання планів науково-дослідної роботи на кафедрах покладена на їх завідувачів.

У кожному вищому навчальному закладі функціонують на громадських засадах ради молодих вчених, які планують і координують науково-дослідну роботу молодих науковців – викладачів і аспірантів.

Окремо планується науково-дослідна робота студентів. Координацію НДРС здійснюють рада НДРС і рада студентського наукового товариства (Рада СНТ).

Повноваження та компетенція рад і їх керівників визначається відповідними положеннями й посадовими інструкціями, затвердженими ректором вищого навчального закладу.

Згідно зі статтею 33 Закону України „Про наукову і науково-технічну діяльність” держава застосовує фінансово-кредитні та податкові важелі для створення економічно сприятливих умов для ефективного здійснення наукової і науково-технічної діяльності відповідно до законодавства України. Статтею 61 Закону України „Про Освіту” та статтею 34 Закону України „Про наукову і науково-технічну діяльність” визначено, що на освіту повинно витрачатися не менш 10 відсотків, а на науку – не менш 1,7 відсотка обсягу валового внутрішнього продукту України.

Фінансування наукових досліджень вищих навчальних закладів здійснюється за рахунок:

- 1) коштів державного бюджету, що виділяються на проведення фундаментальних і науково-пошукових досліджень, а також виконання робіт у межах пріоритетних напрямів розвитку науки і техніки;
- 2) коштів, що надійшли до вищого навчального закладу за виконання науково-дослідних і конструкторських робіт за договорами;
- 3) власних коштів вищого навчального закладу, кредитів та інших джерел, визначених чинним законодавством.

Зауважимо, що зазначений Закон визначає два види фінансування НДР: базове та програмно-цільове. Базове фінансування надається: по-перше, для забезпечення фундаментальних наукових досліджень; по-друге, найважливіших для держави напрямів досліджень, зокрема в інтересах національної безпеки і оборони; по-третє, розвитку інфраструктури наукової та науково-технічної діяльності; по-четверте, збереження наукових об’єктів, які становлять національне надбання і по-п’яте, для підготовки кадрів. Тут підкреслимо, що перелік вищих навчальних закладів і наукових установ, яким надається базове фінансування для здійснення наукової і науково-технічної діяльності, затверджується постановами Кабінету Міністрів України.

Що ж до програмно-цільового фінансування, то, як правило, воно здійснюється на конкурсній основі в трьох випадках:

- для реалізації науково-технічних програм і окремих проектів, спрямованих на реалізацію пріоритетних напрямів розвитку науки і техніки;
- для забезпечення проведення найважливіших прикладних науково-технічних розробок, які виконуються на державне замовлення;
- на розробку проектів, які виконуються у межах міжнародного науково-технічного співробітництва.

Перелік вищих навчальних закладів третього та четвертого рівнів акредитації, яким надається базове фінансування для здійснення наукової і науково-технічної діяльності, затверджується Кабінетом Міністрів України.

Основним засобом реалізації пріоритетних напрямів розвитку науки і техніки шляхом концентрації науково-технічного потенціалу країни для розв'язання найважливіших природничих, технічних і гуманітарних проблем є державні наукові та науково-технічні програми. Обсяги їх фінансування визначаються щорічно і передбачаються у відповідних статтях Державного бюджету України.

Програмно-цільове фінансування здійснюється, як правило, на конкурсній основі для: а) виконання науково-технічних програм і окремих розробок, спрямованих на реалізацію пріоритетних напрямів розвитку науки і техніки; б) забезпечення проведення найважливіших прикладних науково-технічних розробок, які виконуються за державним замовленням; в) проектів, які виконуються в межах міжнародного науково-технічного співробітництва.

Відповідно до статті 35 Закону України „Про наукову і науково-технічну діяльність” для підтримки фундаментальних наукових досліджень у галузі природничих, технічних і гуманітарних наук, які провадяться вищими навчальними закладами, вченими, створюється **Державний фонд фундаментальних досліджень**. У Державному бюджеті України кошти для Фонду визначаються окремим рядком. Кошти Фонду формуються за рахунок, власне, бюджетних коштів і добровільних внесків юридичних й фізичних осіб (у тому числі іноземних). Кошти на фундаментальні дослідження, які проводяться в тих чи інших вищих навчальних закладах третього або четвертого рівнів акредитації, розподіляються на конкурсній основі.

З метою фінансового забезпечення проведення державної політики у науковій і науково-технічній діяльності і заходів, спрямованих на розвиток та використання досягнень науки в Україні, згідно з статтею 38 Закону України „Про наукову і науково-технічну діяльність”, в Україні створено **Державний інноваційний фонд**, який здійснює на конкурсних засадах фінансову та матеріально-технічну підтримку заходів, спрямованих на впровадження пріоритетних науково-технічних розробок та новітніх технологій у виробництво, технічне його переоснащення, освоєння випуску нових видів конкурентоспроможної продукції. Кошти цього фонду формуються за рахунок зборів, встановлених законодавством України, а також позабюджетних коштів, одержаних від повернення позик, інвестиційних вкладів, лізингових платежів, надходжень від сумісної діяльності з виконавцями інноваційних проектів, добровільних внесків юридичних і фізичних осіб, та інших надходжень, що не суперечать законодавству України.

Фінансування наукових досліджень у вищому навчальному закладі третього і четвертого рівнів акредитації здійснюється за рахунок: 1) коштів державного бюджету, що виділяються на проведення фундаментальних і науково-пошукових досліджень, а також виконання робіт у межах пріоритетних напрямів розвитку науки і техніки; 2) коштів, що надійшли до вищого навчального закладу за виконання науково-дослідних і конструкторських робіт за договорами; 3) власних коштів вищого навчального закладу, кредитів та інших джерел, визначених чинним законодавством.

Статтею 62 Закону України „Про наукову і науково-технічну діяльність” передбачено, що наукові дослідження, які проводяться за рахунок коштів державного бюджету, фінансуються через відповідні міністерства, яким підпорядковані вищі навчальні заклади. Згідно з існуючим порядком, першочергово фінансуються фундаментальні та прикладні дослідження, а також науково-дослідні роботи, що виконуються в межах пріоритетних напрямів розвитку науки і техніки. Як правило, таке фінансування здійснюється на конкурсній основі терміном на два – три роки.

При цьому чітко регламентовано, яка кількість бюджетних коштів спрямовується на заробітну плату, передбачені вітчизняним законодавством соціальні відрахування, на придбання обладнання, устаткування, матеріалів, відрядження, накладні витрати тощо. Щомісячно, щоквартально, кожного півроку та за весь рік керівник наукового проекту (теми) і бухгалтер звітують про виконання запланованих науково-дослідних робіт використання виділених з бюджету коштів на їх реалізацію перед міністерством, якому підпорядкований вищий навчальний заклад і органами державної статистики.

Тут зауважимо, що Постановою Кабінету Міністрів України від 13.08.99 р. N 1487 вищі навчальні заклади III - IV рівня акредитації на основі результатів державної акредитації (атестації) можуть бути включені до Державного реєстру наукових установ, яким надається підтримка держави. Такі права вищим навчальним закладам III – IV рівня акредитації надаються для проведення фундаментальних наукових досліджень із найважливіших для держави напрямів досліджень, у тому числі в інтересах національної безпеки і оборони, розвитку інфраструктури наукової і науково-технічної діяльності, збереження наукових об'єктів, які становлять національне надбання, і підготовки наукових кадрів, може бути включений до переліку наукових установ та вищих навчальних закладів, яким надається базове фінансування для провадження наукової і науково-технічної діяльності.

Ще одним важливим джерелом фінансування наукової діяльності вищих навчальних закладів є їх участь у виконанні державних наукових і науково-технічних програм. У статті 36 Закону зазначено, що державні наукові та науково-технічні програми є основним засобом реалізації пріоритетних напрямів розвитку науки і техніки шляхом концентрації науково-технічного потенціалу країни для розв'язання найважливіших природничих, технічних і гуманітарних проблем.

Наукова та науково-технічна діяльність у вищому навчальному закладі може також фінансуватися на підставі господарських договорів. Тематика таких НДР називається господарсько-договірною. Для цього укладаються договори із організаціями, підприємствами чи установами, які замовляють наукову продукцію. В договорах визначаються умови і час виконання проектів, сума коштів і форми представлення кінцевих наукових результатів

Крім того, практикується виконання тих чи інших наукових проектів фундаментального або прикладного спрямування в межах державних (національних) програм і за рахунок міжнародних грантів. У таких випадках умови фінансування наукових проектів визначаються окремо.

Оплата праці науково-педагогічних працівників, які виконують наукові проекти за кошти державного бюджету чи на умовах господарських договорів, визначається окремо відповідними наказами ректора на основі нормативів, затверджених Кабінетом Міністрів України з передбаченими законодавством і нормативними документами України надбавками та пільгами. Штатні наукові співробітники наукових підрозділів вищого навчального закладу отримують заробітну плату на загальних підставах.

Переліком основних видів наукової роботи у вищих навчальних закладах, затверджених наказом міністра освіти і науки України № 450 від 7 серпня 2002 року, передбачені такі з них як:

- виконання планових наукових досліджень із звітністю в формах науково-технічного звіту, кандидатської або докторської дисертації, монографії, підручника, навчального посібника, словника, довідника, наукової статті в журналах, реферованих виданнях, інших виданнях, заявки на видачу охоронних документів, тез доповідей на міжнародних, вітчизняних і інших наукових конференціях, симпозиумах, семінарах;
- рецензування монографій, підручників, навчальних посібників, словників, довідників, дисертацій, авторефератів, наукових статей, наукових проектів, тематичних планів тощо;
- доопрацювання для перевидання монографій, підручників, навчальних посібників, словників, довідників;
- керівництво науковою роботою студентів з підготовкою: наукової статті, заявки на видачу охоронних документів, роботи на конкурс, доповіді на конференцію;
- робота в експертних комісіях ВАК України;
- робота в спеціалізованих радах із захисту дисертацій;
- організація та проведення наукових конференцій, симпозиумів, семінарів;
- робота з видання наукових і науково-методичних збірників;
- керівництво студентським науковим гуртком, проблемною групою;
- участь у підготовці та проведенні студентських і учнівських олімпіад тощо.

Наукова робота, пов'язана з навчальним процесом, облікується в структурі навчального навантаження. Наказом Міністра освіти і науки України № 450 від 7 серпня 2002 року „Норми часу для планування й обліку навчальної роботи педагогічних працівників вищих навчальних закладів”, зареєстрованого Міністерством юстиції України, передбачена в таких формах і таким поділом академічного навантаження:

– керівництво і приймання (захист) рефератів, аналітичних оглядів, перекладів тощо (0,25 годин на одну роботу); розрахункових, графічних і розрахунково-шграфічних робіт (0,50 години на одну роботу); курсових робіт із загальноосвітніх навчальних дисциплін (2 години на курсову роботу, в т.ч. 0,25 години кожному членові комісії на проведення захисту); курсових робіт із фахових навчальних дисциплін (3 години на курсову роботу, в т.ч. 0,33 години кожному членові комісії на проведення захисту); курсових проектів із загально інженерних навчальних дисциплін (3 години на курсовий проект, у т.ч. 0,33 години кожному членові комісії на проведення захисту); курсових проектів із фахових навчальних дисциплін (4 3 години на курсову роботу, в т.ч. 0,33 години кожному членові комісії на проведення захисту);

– керівництво, консультування, рецензування та проведення захисту дипломних проектів (робіт): для освітньо-кваліфікаційного рівня „бакалавр” – до 25 годин на одного студента, в т.ч. по 0,50 години голові та кожному з чотирьох членів державної екзаменаційної комісії, до 20,5 години керівнику і консультантам і до 2 годин – рецензенту; для освітньо-кваліфікаційного рівня „спеціаліст” відповідно – до 30 годин на одного студента, в т.ч. по 0,50 години голові та кожному з чотирьох членів державної екзаменаційної комісії, до 24,5 години керівнику і консультантам і до 3 годин – рецензенту; для освітньо-кваліфікаційного рівня „магістр” – до 40 годин на одного студента, в т.ч. по 0,50 години голові та кожному з чотирьох членів державної екзаменаційної комісії, до 33,5 години керівнику і консультантам і до 4 годин – рецензенту;

– рецензування рефератів при вступі до аспірантури та складанні кандидатських екзаменів – 3 години на один реферат;

– проведення вступних екзаменів до аспірантури та кандидатських екзаменів – 1 година кожному з трьох екзаменаторів на одного вступника, аспіранта (здобувача);

– керівництво аспірантами – 50 годин щороку на аспіранта;

– наукове консультування докторантів (до трьох років) – 50 годин щороку на докторанта;

- керівництво здобувачами (до 5 років) – 25 годин на здобувача;
- керівництво стажуванням викладачів – 8 годин на одного викладача-стажиста за один місяць, але не більше 30 годин на один рік.

3. Нормативно-правове регулювання НДРС у системі навчального процесу

Статтею 45 Закону України „Про освіту” визначено, що науково-дослідна робота у системі вищої освіти загалом і науково-дослідна робота студентів, зокрема, є складовою частиною підготовки фахівців і здійснюється науковими колективами, окремими вченими за договорами, контрактами, замовленнями, програмами, проектами. Для цього створюються наукові, науково-виробничі підрозділи, об’єднання, асоціації, технологічні парки, центри нових інформаційних технологій, науково-технічної творчості та інші формування. Це означає, що і науково-педагогічні працівники і студенти вищого навчального закладу мають займатися науково-дослідною чи науково-технічною роботою.

У статті 61 Закону України „Про вищу освіту” вказано, що наукова і науково-технічна діяльність вищих навчальних закладів забезпечується через:

- безпосередню участь студентів і магістрантів у науково-дослідних і дослідно-конструкторських роботах, які проводяться у вищому навчальному закладі;
- організацію наукових, науково-практичних, науково-методичних семінарів, конференцій, олімпіад, конкурсів, науково-дослідних, курсових, дипломних і інших робіт студентів.

Національна доктрина розвитку освіти, затверджена указом Президента України від 17.04.2002 року, доповнює зазначені вимоги положення про створення науково-інформаційного простору, необхідністю правового захисту освітніх інновацій і результатів науково-педагогічної діяльності як інтелектуальної власності.

На виконання указу Президента України „Про додаткові заходи щодо забезпечення розвитку освіти в Україні” від 09.10.2001 року Міністерство освіти і науки України разом із Національною академією наук України розробило комплексні програми залучення обдарованої студентської молоді до наукових досліджень, активізації діяльності Малої академії наук.

Студенти вищих навчальних закладів III–IV рівнів акредитації можуть і повинні брати участь у науково-дослідній роботі як у системі навчально-виховного процесу, так і в позааудиторний час. Передбачено, що за навчальним планом вони обов’язково виконують курсові проекти (роботи), пишуть наукові реферати і творчі роботи, готують бакалаврські, дипломні проекти (роботи) та магістерські роботи. В другій половині робочого дня студенти і магістранти мають право займатись науково-дослідною та дослідно-конструкторською роботою у наукових гуртках і проблемних групах, працювати в науково-дослідних центрах, науково-дослідних лабораторіях, творчих групах при наукових школах, у творчих наукових колективах із розробки наукових проектів, які фінансуються з державного бюджету, на умовах господарських договорів або на ініціативній основі, брати участь у роботі студентських конструкторських бюро, в студентських олімпіадах з суспільно-економічних, гуманітарних і природничо-математичних наук, конкурсах студентських наукових робіт та у роботі наукових, науково-практичних і науково-методичних конференцій, семінарів.

Досвід науково-дослідної роботи засвідчує, що молода людина, яка починає дослідницьку діяльність, має мати потрібний базис знань зі свого фаху, вміння працювати з комп’ютером і міжнародною інформаційною системою „Інтернет” й знати хоча б одну іноземну мову.

Найкращий початок конкретної дослідницької роботи – самостійне виконання невеликих пошукових завдань. Це може бути практичне вивчення якоїсь нескладної методики, близької до майбутньої науково-дослідницької діяльності чи збір статистичного матеріалу, поглиблене проведення окремих спостережень, студіювання наукових праць, першоджерел тощо. Тут надзвичайно корисно провести спостереження, як працюють старші колеги, які вже активно займаються дослідницькою діяльністю.

Кожний студент молодших курсів має усвідомити, що повна завантаженість різноманітною роботою, від суто технічної і на початку простої, але творчої – потрібна вимога до того, хто розпочинає перші кроки в науково-дослідній діяльності. Тим більше, що наукова сфера – це така галузь, яка вимагає систематичного розмірковування над суттю і шляхами розв’язання завдання: вранці, під час роботи, ввечері, на відпочинку та в свята. З цією метою потрібно складати особистий план на день, тиждень, місяць, півроку тощо. Все це дисциплінує дослідника. Зрозуміло, що не завжди можна досягти запланованого, але є можливість внести корективи до плану, що може дати позитивний кінцевий результат.

Виятково важливо початківцю, як і досвідченому науковцю, все записувати: свої думки, побудовані на основі теоретичного аналізу та практичного досвіду, спостереження, деталі експерименту, окремі нові методики, їх особливості, попередній аналіз отриманих фактів тощо.

Отже, основною формою взаємодії науковця (вченого) і студента-учня є науково-дослідна робота, в основі якої має бути покладена оптимістична гуманістична концепція, орієнтована на потенційні можливості та задатки студента, забезпечення творчої атмосфери в спілкуванні тощо.

Кожний студент вищого навчального закладу третього та четвертого рівнів акредитації має можливість під час навчання у ВНЗ взяти участь у **Всеукраїнській студентській олімпіаді** або **конкурсах студентських наукових робіт**. Міністерство освіти і науки України розробило Положення про Всеукраїнську студентську олімпіаду, затверджене наказом міністра № 716 від 13 грудня 2005 року, яким регламентується організація та проведення колімпіади незалежно від форм власності вищих навчальних закладів.

Як правило, наукова робота студентів молодших курсів здійснюється в рамках навчального процесу через написання рефератів і курсових робіт. На середніх курсах майбутні фахівці не лише пишуть курсові роботи та готують реферати, а й беруть участь у роботі наукових гуртків і проблемних груп, предметних олімпіадах, залучаються до творчих груп, які функціонують при наукових школах, науково-дослідних центрах і лабораторіях, до колективів із розробки держбюджетних і госпдоговірних наукових проектів тощо. Старшокурсники, поряд із попередніми видами науково-дослідної роботи, мають право брати участь у конкурсах студентських наукових робіт, олімпіадах з напрямів і спеціальностей, працюють над поглибленим вивченням спецкурсів і спецсемінарів, а також готують бакалаврські, дипломні та магістерські роботи, друкують результати своїх досліджень у періодичних наукових виданнях тощо.

У статті 54 Закону України „Про вищу освіту”, котрою гарантуються права осіб, які навчаються у вищих навчальних закладах, чітко визначено, що студенти мають право:

- користуватися науковою базою ВНЗ;

- брати участь у обговоренні та вирішенні питань науково-дослідної роботи, в науково-дослідних, дослідно-конструкторських роботах, конференціях, симпозіумах, виставках, конкурсах;
- представляти результати своєї наукової роботи для опублікування;
- на моральне та матеріальне заохочення за успіхи і активну участь у науково-дослідній роботі;
- безкоштовне користування інформаційними фондами та послугами наукових підрозділів вищого навчального закладу.

НДРС у вищих навчальних закладах регламентується вимогами законів України „Про вищу освіту”, „Про наукову і науково-технічну діяльність”, статутом вищого навчального закладу, положеннями про науково-дослідну роботу, про організацію конкурсів студентських наукових робіт, про студентську олімпіаду з суспільно-економічних, гуманітарних і природничо-математичних наук, про студентське науково-конструкторське бюро тощо. До організації та керівництва НДРС, переважно залучаються досвідчені, авторитетні науково-педагогічні і наукові працівники ВНЗ. Як правило, координують науково-дослідну роботу студентів і магістрантів Ради студентського наукового товариств, до які обираються досвідчені, ініціативні і науково обдаровані студенти старших курсів, а науково-методичне та організаційне керівництво здійснюють Ради НДРС із числа авторитетних науково-педагогічних працівників і частини наукового активу студентів. Діють Ради студентського наукового товариств і Ради НДРС на підставі відповідних положень, складених у відповідності до чинного законодавства України та Статуту вищого навчального закладу.

Одним із видів наукової роботи є **курсова робота (курсний проект)**, що виступає самостійним навчально-науковим дослідженням студента та виконується майбутнім фахівцем на кожному курсі з визначеної навчальним планом навчальної дисципліни або кількох навчальних дисциплін на основі здобутих у процесі навчання знань і навичок. Спочатку звернемо увагу на відмінність між курсовою роботою та курсовим проектом. Курсові роботи, як правило, мають навчально-дослідницький характер і виконуються здебільшого з фундаментальних навчальних дисциплін. Курсові проекти виконуються студентами переважно при вивченні загальнотехнічних і фахових навчальних дисциплін у вищих закладах освіти, які здійснюють підготовку фахівців з технічних, технологічних, будівельних, сільськогосподарських й інших спеціальностей.

Виконання курсової роботи (проекту) сприяє професійному становленню майбутніх фахівців. Керівництво курсовими роботами (проектами) здійснюється, як правило, найбільш кваліфікованими викладачами.

Курсові роботи повинні мати професійну спрямованість. Це дозволяє логічно завершувати розробку їх авторами рекомендацій щодо впровадження проведених теоретичних чи експериментальних досліджень у навчальний процес. Відповідно до Положення про написання курсових, дипломних, магістерських робіт й інструкцій щодо їх виконання кафедри пропонують студентам на вибір теми курсових робіт різних типів із тим, щоб дати їм можливість вчасно зосередитися на їх виконанні, опрацювати необхідну наукову та методичну літературу, вивчити сучасний стан теоретичної розробки теми, ознайомитися з можливим практичним використанням, систематизувати і узагальнити фактичний матеріал, зробити наукові висновки. При цьому теми курсових робіт мають бути доступними і реально здійсненними.

Курсові роботи можуть бути навчально-дослідними, реферативними або експериментальними. Вони вирізняються переважно метою та поставленими перед авторами завданнями. Це творчі завдання, виконання яких є можливим лише на основі самостійних знань, спостережень і висновків, або це завдання, які сприяють поглибленому розгляду вже відомих фактів, явищ, подій тощо. Курсові роботи виявляють уміння студентів користуватися навчальною та спеціальною літературою, робити вибір, аналіз і узагальнення отриманих даних із використанням сучасних літератури та обчислювальних засобів, чітко формулювати свої наукові міркування. Курсові роботи сприяють не лише поглибленню знань студентів, а й дозволяють удосконалити їх практичні навички та вміння, необхідні в подальшому для виконання кваліфікаційних (бакалаврських, дипломних, магістерських) робіт.

Курсові роботи навчально-дослідного характеру пов'язані з опрацюванням навчальної і наукової літератури та джерел, яке стимулює самостійну творчу діяльність студентів при вивченні матеріалу та сприяють глибшій підготовці їх до самостійної наукової роботи. У процесі виконання такого дослідження в студента виробляється вміння проводити науковий пошук.

Курсові роботи реферативного характеру виконуються, як правило, студентами гуманітарних спеціальностей переважно на основі книжкового матеріалу. Їх автори набувають досвіду та виробляють уміння систематизувати результати відомих теоретичних і навчально-методичних праць, робити на їх основі наукові висновки. Під час виконання курсових робіт реферативного характеру студенти вчать самостійно мислити, зіставляти і аналізувати теорії, концепції, погляди окремих учених тощо.

Курсові роботи експериментального характеру виконуються, головним чином, на експериментальній базі наукових лабораторій або проблемних груп кафедри з використанням сучасного обладнання, комп'ютерної техніки тощо. Підібрана тематика курсових робіт підвищує професійну підготовку та озброює майбутніх фахівців життєво необхідними навичками творчого підходу до вирішення багатьох інших проблем.

Загалом виконання студентами курсових робіт допомагає їм системно показати теоретичні знання з вивченої навчальної дисципліни, оволодіти первинними навичками дослідної роботи: на першому – другому курсах – з інформаційними матеріалами, на третьому та четвертому курсах – із практичними даними роботи конкретних підприємств, відомств, організацій, збирати дані, аналізувати, творчо осмислювати, формулювати

висновки, пропозиції та виробляти рекомендації з предмету дослідження.

За положенням, із тим, щоб курсова робота носила самостійний, дослідницький, творчий характер, мала завершений зміст і форму, студент після обрання та обговорення теми з науковим керівником повинен самостійно скласти план роботи. Він має включати вступ, 3 – 4 взаємопов'язані і логічно побудовані питання, що дозволяють розкрити тему, а також висновки. Студент також разом із своїм керівником зобов'язаний визначити обсяг матеріалу до кожного пункту плану та календарні строки збору, опрацювання, підготовки та оформлення кінцевих результатів роботи. Перший розділ або пункт плану курсової роботи має бути присвячений теоретико-методологічним аспектам досліджуваної теми, два інших – викладу змісту обраної проблеми із залученням вивченої літератури та результатів проведених експериментальних досліджень, четвертий – виробленню рекомендацій і пропозицій щодо вирішення досліджуваної проблеми. Заключна частина роботи – висновки – повинні містити коротке резюме з усього змісту курсової роботи. Тут необхідно подати пояснення про те, якою мірою вирішено завдання та досягнуто поставленої мети, сформульованих у вступі. Загальний обсяг курсової роботи має складати в межах 30 друкованих сторінок. Структура курсової роботи має мати такий вигляд: титульний аркуш; завдання на виконання роботи; зміст; перелік умовних позначень (при необхідності); вступ; основна частина з декількома підрозділами; загальні висновки; список використаних джерел і літератури; додатки.

Найважливішим етапом виконання курсової роботи є її захист. Він проводиться на відкритому засіданні створеної розпорядженням декана факультету спеціальної комісії у складі двох-трьох викладачів кафедри за участю керівника курсового проекту (роботи). При цьому студенту надається слово для виступу (приблизно 10 хвилин), в якому слід коротко обґрунтувати вибір теми, мету роботи, її основний зміст і висновки. Після ознайомлення з курсовою роботою студенту можуть поставити запитання, на які потрібно дати змістовну відповідь. За вимогами, захист має супроводжуватися дискусією, в якій можуть взяти участь всі бажаючі. Результати захисту курсової роботи оцінюються за чотирибальною шкалою. Оцінка визначається як інтегрований підсумок окремих складових і залежить від повноти викладу теми, ступеня використання необхідних літературних джерел, грамотності, літературного оформлення, а також уміння доповісти та обґрунтувати під час захисту суть роботи, правильності відповідей на поставлені присутніми запитання. Курсові проекти (роботи) зберігаються на кафедрі (предметній або циклової комісії) протягом одного року, потім списуються в установленому порядку.

Бакалаврська, дипломна роботи є кваліфікаційними навчально-науковими дослідженнями студентів, які виконуються на завершальному етапі навчання студентів у вищому навчальному закладі. Це самостійна творча робота, що носить науково-теоретичний, науково-практичний або технологічно-економічний характер, відбиває рівень теоретичних знань і практичних навичок випускника, його здатність до професійної діяльності як фахівця.

Бакалаврські (дипломні) кваліфікаційні проекти (роботи) виконуються на завершальному етапі навчання студентів у вищому навчальному закладі і передбачають: по-перше, систематизацію, закріплення, розширення теоретичних і практичних знань зі спеціальності та застосування їх при вирішенні конкретних наукових, технічних, економічних, виробничих й інших завдань і, по-друге, розвиток навичок самостійної роботи та оволодіння методикою дослідження і експерименту, пов'язаних з темою проекту (роботи).

Бакалаврська, дипломна робота у більшості випадків є поглибленою розробкою теми курсової роботи студента випускника. Нею передбачено систематизацію, закріплення, розширення теоретичних знань і практичних умінь зі спеціальності та застосування їх при вирішенні конкретних наукових, виробничих і інших завдань. Успішний захист бакалаврської, дипломної роботи є підставою для присвоєння випускнику Державною екзаменаційною комісією (ДЕК) кваліфікації відповідно до чинного „Переліку кваліфікацій”, розробленого Міністерством освіти і науки України та видання йому державного документа про вищу освіту.

Тематика бакалаврських, дипломних робіт розробляється профілюючими та випускаючими кафедрами. Вона повинна бути актуальною і відповідати вимогам державного стандарту, стану та перспективам розвитку науки і техніки, вирішувати конкретні завдання, орієнтовані на майбутню професійну діяльність, у тому числі з урахуванням замовлень конкретних підприємств, установ і організацій відповідної галузі.

Основними завданнями виконання бакалаврської, дипломної роботи виступають:

- закріплення та поглиблення теоретичних знань і набуття умінь самостійного вирішення конкретних завдань підприємств, установ, організацій відповідних галузей народного господарства чи соціально-культурної сфери;

- набуття умінь самостійного аналітичного опрацювання та обґрунтування конкретних науково-теоретичних, науково-практичних чи технологічно-економічних проблем;

- розвиток умінь студента самостійно систематизувати та аналізувати літературу з теми;
- оволодіння методикою досліджень, узагальнень і логічного викладу достатньо великого масиву матеріалу.

Як і у випадку з курсовими роботами, студенту надається право обрати тему бакалаврського чи дипломного проекту (роботи), визначених випускаючими кафедрами, або запропонувати назву своєї проблеми з обґрунтуванням доцільності її розробки. Керівниками дипломних проектів (робіт) призначаються професори і доценти (викладачі) вищого навчального закладу, висококваліфіковані спеціалісти виробництва.

У бакалаврській, дипломній роботі студент повинен: по-перше, показати міцні теоретичні знання з обраної теми та вміння проблемно їх застосовувати; по-друге, обґрунтувати актуальність теми, відповідність її

сучасному розвитку науки і техніки, практичним завданням обраної галузи чи сфери; по-третє, уміти критично аналізувати монографічні праці та періодичні видання з теми, узагальнювати матеріали діяльності підприємств і організацій, робити висновки й обґрунтовувати і мотивувати пропозиції; по-четверте, дати характеристику історії досліджуваної проблеми; по-п'яте, показати уміння і навички в проведенні експерименту (для прикладних тем дослідження), аналізу і розрахунків, володіння сучасною обчислювальною технікою; по-шосте, уміти узагальнювати результати, застосовувати сучасні методи оцінки економічної і соціальної ефективності запропонованих заходів, лаконічно формулювати висновки і аргументувати практичні рекомендації виробництву.

Загальними вимогами до бакалаврської, дипломної роботи є: цільова спрямованість, чітка побудова, логічна послідовність викладу матеріалу, глибина дослідження і повнота висвітлення питань, переконливість аргументації, стислість і точність формулювань, конкретність викладів результатів роботи, доказовість висновків і обґрунтованість рекомендацій, грамотне оформлення тексту та посилення на літературу і джерела. Важливою вилговою до такого типу робіт полягає в тому, що вони повинні бути виконані державною мовою.

Після затвердження теми бакалаврської, дипломної роботи студент із допомогою наукового керівника складає завдання на виконання дослідження, яке затверджує завідувач кафедри. Завдання складається в двох примірниках: один видається студенту для втконання на переддипломній практиці. Її завданням є збір і узагальнення інформації для бакалаврської, дипломної роботи. Інший примірник завдання залишається на кафедрі і разом з роботою подається до захисту. Незалежно від обраної теми структура бакалаврської, дипломної роботи має бути ідентичною до курсової. Завершену та зброшуровану в твердій палітурці роботу потрібно представити завідувачу профілюючої чи випускаючої кафедри, який, у свою чергу, має прийняти рішення щодо її допуску до захисту в Державній екзаменаційній комісії, про що зробити відповідний запис після висновку комісії з попереднього захисту. Після одержання допуску до захисту студент отримує на цій же кафедрі направлення на зовнішнє рецензування бакалаврської, дипломної роботи. Зовнішній рецензент, як правило, провідний фахівець або науковець, ретельно ознайомлюється з роботою та оцінює її і оформляє у вигляді письмової рецензії.

Обов'язки наукового керівника бакалаврської, дипломної роботи полягають у тому, щоб:

- надавати допомогу у виборі теми, розробці плану (змісту) роботи; доборі наукової, методичної літератури та періодичних видань і методології та методів дослідження і т.п.;
- аналізувати зміст роботи, висновки та результати дослідження;
- визначати поетапні завдання і терміни їх виконання, а також виконання всієї роботи;
- контролювати своєчасність і якість виконання роботи;
- доповідати на засіданні кафедри про стан виконання та завершення роботи;
- дати відгук на роботу.

До захисту бакалаврських, дипломних робіт допускаються студенти, які виконали всі вимоги навчального плану, пройшли і захистили виробничу практику, подали в установлений термін бакалаврську, дипломну роботу і позитивні відгуки на неї. Для самого захисту студент готує стислу доповідь, розраховану на 10 – 15 хвилин, у якій необхідно коротко викласти основні результати дослідження. На підкріплення доповіді виготовляються наочні матеріали. Воночас готує аргументовані відповіді на зауваження рецензента.

Відгук наукового керівника бакалаврської, дипломної роботи пишеться у двох примірниках і повинен відображати такі аспекти: актуальність теми; тупінь наукового та практичного значення праці; рівень підготовки дипломника до виконання професійних обов'язків; ступінь самостійності у виконанні роботи; новизну поставлених питань і оригінальність їх розв'язання; вміння використовувати літературу; ступінь оволодіння методами дослідження; повноту та якість розробки теми; логічність, послідовність, аргументованість, літературну грамотність викладення матеріалу; можливість практичного застосування результатів дослідження або окремих його частин; висновок про те, якою мірою вона відповідає вимогам, які ставляться перед такими кваліфікаційними роботами.

Захист бакалаврських, дипломних проектів (робіт) здійснюється на відкритому засіданні Державної екзаменаційної комісії відповідно до „Положення про організацію навчального процесу у вищих навчальних закладах”. Захист бакалаврських, дипломних проектів (робіт) проводиться на відкритому засіданні державної комісії за участю не менше половини її складу при обов'язковій присутності голови комісії. Ним передбачено, що перед початком державних екзаменів або захисту дипломних проектів (робіт) декан факультету подає Державній екзаменаційній комісії такі документи:

1. Зведену відомість про виконання студентами навчального плану і про отримані ними оцінки з теоретичних дисциплін, курсових проектів і робіт, практик, з державних екзаменів (тільки перед захистом дипломних проектів або робіт).

2. Відгук керівника про дипломний проект (роботу).

3. Рецензію на бакалаврський, дипломний проект (роботу) спеціаліста відповідної кваліфікації. Крім того, Державній комісії можуть бути подані також інші матеріали, що характеризують наукову і практичну цінність виконаного проекту (роботи) - друковані статті за темою проекту (роботи), документи, які вказують на практичне застосування проекту (роботи), макети, зразки матеріалів, виробів тощо.

Процедура захисту включає такі елементи, як: доповідь студента про зміст роботи; запитання до автора; оголошення відгуку наукового керівника або його виступ; зовнішньої рецензії фахівця; відповіді студента на запитання членів ДЕК; заключне слово студента та рішення комісії про оцінку роботи.

Результати захисту бакалаврського, дипломного проекту (роботи) оцінюються на "відмінно", "добре", "задовільно" і "незадовільно". Результати захисту бакалаврських, дипломних проектів (робіт) оголошуються у цей же день після оформлення протоколів засідання державної комісії. Студенту, який захистив бакалаврський, дипломний проект (роботу) та склав державні екзамени відповідно до вимог освітньо-професійної програми підготовки, рішенням державної комісії присвоюється відповідно освітній рівень (кваліфікація) і видається державний документ про освіту (кваліфікацію). Дипломні проекти (роботи) зберігаються в бібліотеці вищого навчального закладу протягом п'яти років, після чого списуються в установленому порядку.

До сучасного змісту освіти майбутнього фахівця, у зв'язку із приєднанням України до Болонського процесу та переходом на двоступеневу підготовку кадрів (бакалавра і магістра), входить підготовка і захист магістерських робіт. Це спрямовано на поглиблення і розширення теоретичних знань, практичних умінь й удосконалення навичок самостійної роботи.

Нормативно магістерська освітньо-професійна програма включає в себе дві приблизно однакові за обсягом складові – освітню і науково-дослідницьку. Зміст науково-дослідницької роботи магістра визначається індивідуальним планом. Одночасно призначається науковий керівник із числа науково-педагогічних працівників чи наукових співробітників, які мають наукові ступені і (або) вчені звання. Підготовка магістра передбачає не тільки вивчення передбачених навчальним планом навчальних дисциплін і складання ним заліків і екзаменів, а й захист магістерської роботи на засіданні Державної екзаменаційної комісії.

Магістр – це освітньо-кваліфікаційний рівень фахівця, який на основі кваліфікації бакалавра або спеціаліста здобув поглиблені спеціальні знання та уміння інноваційного характеру, має певний досвід їх застосування і продукування нових знань для вирішення проблемних професійних завдань у певній галузі.

Магістерська робота – це самостійна випускна науково-дослідницька робота, яка виконує кваліфікаційну функцію, тобто готується з метою публічного захисту і отримання академічного ступеня магістра. Вона відзначається внутрішньою єдністю та відображає хід і результати розробки обраної теми.

Магістерська робота, з одного боку, має узагальнюючий характер, оскільки є своєрідним підсумком підготовки магістра, з іншого – самостійним оригінальним науковим дослідженням студента, в розробці якого зацікавлені установи, організації або підприємства. При цьому автор упорядковує за встановленими вимогами накопичені наукові факти і доводить їх наукову цінність або практичну значимість. Магістерська робота відрізняється від кваліфікаційної роботи спеціаліста не стільки структурою, скільки вимогами до її змісту. Передусім вона повинна містити постановку наукової проблеми, її аналіз на основі літературних джерел і достатньо аргументованість. Отримані в роботі результати мусять бути повністю обґрунтовані. Виклад основного матеріалу повинен супроводжуватися висвітленням отриманих магістром певних результатів.

Для викладу матеріалу роботи мають бути притаманні аргументованість суджень і точність приведених даних. Орієнтуючись на читачів із високою професійною підготовкою, автор має включити в свій текст увесь знаковий апарат (таблиці, формули, символи, діаграми, схеми, графіки тощо), тобто все, що складає мову науки.

Передбачено, що магістерські роботи подаються у вигляді, який дозволяє зробити висновок про те, наскільки повно відображені та обґрунтовані положення, висновки і рекомендації, які містяться в роботі, їх новизна та значимість. Сукупність отриманих результатів у такому дослідженні повинна свідчити про наявність у її автора-магістранта первинних навичок наукової діяльності у тій чи іншій галузі науки.

Вимоги до магістерської роботи в науковому відношенні значно вищі, ніж до бакалаврської чи дипломної, однак нижчі ніж до кандидатської дисертації. На відміну від дисертаційних досліджень, що є науково-дослідницькими працями, магістерська робота як самостійне наукове дослідження кваліфікується як навчально-дослідницька праця, в основу якої покладено моделювання більш-менш відомих рішень. Її тематика та науковий рівень мають відповідати освітньо-професійній програмі навчання. Виконання магістерської роботи повинне не стільки вирішувати наукові проблеми (завдання), скільки свідчити, що її автор здатний належним чином вести науковий пошук, розпізнавати професійні проблеми, знати загальні методи і прийоми їх розв'язання.

Тематика магістерських робіт, як у випадках із курсовими, бакалаврськими і дипломними роботами, затверджується на кафедрі, проте набирає сили магістерська тема кожного студента тільки після затвердження на засіданні вченої ради факультету за його заявою та рішенням кафедри.

Порядок виконання і захисту магістерської роботи має таку послідовність: 1. Обрання теми. 2. Визначення наукового керівника. 3. Затвердження теми магістерської роботи та наукового керівника. 4. Складання плану, визначення мети та завдань магістерської роботи. 5. Організація виконання дослідження і оформлення його результатів. 6. Рецензування роботи. 7. Проведення обговорення магістерської роботи, допуск до захисту. 8. Подання роботи до захисту в ДЕК за два тижні до захисту. 9. Організація захисту магістерської роботи та її оцінювання.

При оцінці магістерської (випускної кваліфікаційної) роботи беруться до уваги уміння магістра: формулювати мету і завдання дослідження; складати план дослідження; вести бібліографічний пошук із застосуванням сучасних інформаційних технологій; використовувати сучасні методи наукового дослідження, модифікувати наявні і розробляти нові методи, враховуючи завдання конкретного дослідження; обробляти отримані дані, аналізувати та систематизувати їх на базі відомих літературних джерел; оформляти результати дослідження відповідно до сучасних вимог у вигляді звітів, рефератів, статей.

За правильність результатів і всіх даних, відображених у кваліфікаційній роботі, відповідає її автор – магістрант. Завершена робота підписується автором і передається керівникові. Після перевірки, схвалення та попереднього захисту роботи на засіданні кафедри чи лабораторії науковий керівник зі своїм письмовим відгуком подає роботу завідувачу кафедри на затвердження.

У відгуку наукового керівника повинні бути відображені такі основні положення, як: новизна роботи та рівень її складності, теоретичний і практичний рівень підготовленості студента, його вміння працювати з літературою, самостійність роботи автора і характеристика вмінь дослідника користуватися сучасними методами і засобами досліджень, обчислювальною технікою, ставлення студента до роботи, уміння працювати ритмічно та систематично, його грамотність і наукова дисциплінованість. Текст відгуку має завершуватися висновком про підготовленість студента до самостійної наукової роботи і педагогічної діяльності, можливість подання кваліфікаційної роботи до захисту на засіданні Державної екзаменаційної комісії.

Питання про допуск магістерської роботи до захисту вирішує завідувач кафедри, про що робить відповідну відмітку на її титульній сторінці. Текст магістерської роботи направляється на зовнішню рецензію не пізніше як за 10 днів до захисту. Склад рецензентів затверджується завідувачем кафедри, на якій виконувалася робота. До рецензування можуть бути залучені професори і викладачі інших вищих навчальних закладів або споріднених кафедр, спеціалісти наукових установ.

Основу змісту рецензії мають складати результати всебічного аналізу та оцінки магістерської роботи з висвітленням таких аспектів, як: відповідність виконаних досліджень завданню кваліфікаційної роботи і встановленим вимогам; актуальність теми; обґрунтованість прийнятих у роботі наукових рішень; повнота огляду наукової літератури, вміння її критичного аналізу; науково-технічний рівень та якість розрахунків, вирішення оптимізаційних завдань, ступінь використання сучасної інформаційної техніки та технологій; наявність зразків, пристроїв, макетів і інших результатів діяльності студента, їх технічного рівня; можливість впровадження результатів кваліфікаційної роботи; оцінка стилю викладу та грамотності тексту, відповідність оформлення вимогам; недоліки виконаної роботи.

Наприкінці рецензії вказується, чи відповідає робота вимогам до магістерських, кваліфікаційних робіт для даної спеціальності та попередня її оцінка за п'ятибальною шкалою. Рецензент підписує рецензію, зазначивши посаду за місцем роботи та науковий ступінь і вчене звання. Рецензія скріплюється печаткою вищого навчального закладу чи наукової установи. За три дні до захисту робота передається в деканат для ознайомлення з відгуком і рецензією. Деканат направляє магістерську роботу в Державну екзаменаційну комісію разом із довідкою про виконання студентом-випускником навчального плану.

Захист магістерських робіт проводиться на відкритому засіданні Державної екзаменаційної комісії з числа найдосвідченіших науково-педагогічних працівників із залученням провідних фахівців галузі у складі голови секретаря і трьох членів, якщо присутні не менше половини членів її складу при обов'язковій присутності голови комісії. Графік захисту магістерських робіт затверджується ректором вищого навчального закладу.

Процедура захисту включає доповідь магістранта про зміст роботи, на яку відводиться 15 – 20 хвилин і яка повинна відбивати зміст дослідження, його мету, завдання, предмет і об'єкт, обґрунтування вибору теми, ступінь її висвітлення в науковій літературі; запитання до автора; оголошення відгуку наукового керівника або його виступ і зовнішньої рецензії фахівця; відповіді випускника на запитання членів ДЕК; заключне слово автора та рішення комісії про оцінку його роботи. Результати захисту магістерської роботи визначаються на закритому засіданні ДЕК оцінками „відмінно”, „добре”, „задовільно” і „незадовільно” та оголошуються у цей же день після оформлення протоколів засідання Державної комісії. Студенту, який захистив магістерську роботу та склав державні екзамени відповідно до вимог освітньо-професійної програми підготовки, рішенням державної комісії присвоюється відповідно освітній рівень (кваліфікація) і видається державний документ про освіту (кваліфікацію магістра). Випускники магістратури, що за підсумками навчання отримали диплом із відзнакою, можуть бути рекомендовані Вченою радою вищого навчального закладу для вступу до аспірантури.

Текст кваліфікаційної роботи не повинен перевищувати для магістрів природничо-математичного характеру 70 – 90 друкованих сторінок, а для гуманітарного циклу – від 90 до 110 друкованих сторінок. Магістерська робота зберігається у бібліотеці вищого навчального закладу впродовж 5 років. За магістерськими роботами зберігається статус авторського права.

Виконуючи науково-дослідну роботу, студенти оформляють реферати, виступи на семінарі чи конференції, наукові статті, інформації, аналітичні записки тощо.

Для майбутнього фахівця, а тим більше науковця надзвичайно важливо як мати ґрунтовну науково-теоретичну підготовку, так і володіти методологією оформлення та оприлюднення результатів наукового дослідження. Зрозуміло, що до написання реферату, тез доповіді чи повідомлення на науковому форумі, наукової статті тощо вироблені певні вимоги щодо логіки побудови їх змісту, форми, стилю і мови.

Реферат – це короткий виклад змісту одного або декількох документів з певної теми. При індивідуальній роботі з літературою реферат є коротким збагаченим записом ідей з низки джерел. Як правило, реферат готують для того, щоб передати записані ідеї ті чи іншій аудиторії. Обсяг реферату залежить від обраної теми, змісту документів, їх наукової цінності або практичного значення і складається, як правило, з 20 до 25 друкованих сторінок.

Найчастіше використовують інформативні та розширені реферати. **Інформативний реферат** повністю

розкриває зміст теми, містить основні фактичні і теоретичні відомості. Для його написання необхідно глибоко вивчити першоджерела, мати достатні знання і вміння пов'язувати теоретичні положення з сучасністю, робити глибокий аналіз і практичні висновки. У такому рефераті повинні бути визначені предмет дослідження і метод (методи) роботи, наведені основні результати, викладені дані про умови дослідження, сформульовані власні позиції автора щодо практичного значення змісту та уміння довести його до аудиторії слухачів.

Розширений або зведений (оглядовий, багатоджерельний) **реферат** містить відомості про певну кількість опублікованих і неопублікованих документів з однієї теми, зміст яких викладено у вигляді однорідного тексту.

Структура реферату має мати такий вигляд: Вступ, Розділ 1. Історія та теорія питання. Розділ 2. Вирішення проблеми в сучасних умовах (може бути кілька розділів, у яких розкриваються основні положення обраної теми). Висновки. Література та джерела. Додатки (при потребі).

У **вступі** подаються обґрунтування актуальності теми, її особливості і значущість у контексті відповідної галузі науки і практики. У **розділі 1** наводяться основні теоретичні, експериментальні дослідження з теми. Подається перелік основних аспектів проблеми, що раніше розглядалися вченими, визначаються недостатньо досліджені питання, з'ясовуються причини їх недостатньої розробленості або не розробленості. У **розділі 2** (або кількох розділах) подається поглиблений аналіз сучасного стану процесу, події або явища, тлумачення основних поглядів і позицій проблеми. Особлива увага приділяється виявленню нових ідей і гіпотез, експериментальним даним, новим теоріям, концепціям, методикам вивчення проблеми, практичного досвіду та висловлення власної думки щодо перспектив розвитку досліджуваної теми. У **висновках** подаються узагальнені висновки, ідеї, думки, оцінки та пропозиції автора. До списку літератури і джерел включаються публікації, які були використані і на які посилається автор у рефераті. Найбільш цінуються праці, опубліковані останнім часом та досі невикористані джерела. В додатках наводяться таблиці, схеми, діаграми, формули, якщо вони істотно доповнюють та полегшують розуміння проблеми.

Тези доповіді – це стислий, короткий виклад головної ідеї та основних положень доповідей із необхідною аргументацією. У переважній більшості тези наукової доповіді чи повідомлення складають 1– 2 сторінки. Для кожного студента важливо навчитися складати плани тез і коротких доповідей в усній та письмовій формах, уміти їх переробляти, виправляти, виробляти свій стиль. У цьому особливо доцільно прислуховуватися до свого наукового керівника, відчувати його допомогу як старшого і досвідченішого колеги. Якщо він декілька разів перевірить рукопис, виправить наявні стилістичні помилки, то це також розширить скарбницю наукових знань молодого дослідника.

Наукова стаття – один із поширених видів публікацій, у якому подаються проміжні або кінцеві результати, висвітлюються конкретні питання за темою дослідження, фіксується науковий пріоритет автора, робить її матеріал надбанням фахівців. Перш ніж опублікувати статтю, потрібно написати її рукопис. Рукопис статті повинен мати повну назву роботи, прізвище та ініціали автора, анотацію українською та іноземною мовою, власне, текст і список використаної літератури.

Передусім треба розробити план статті із вступу (один абзац), аналізу останніх досліджень і публікацій (від 0,5 до 2 сторінок), формулювання цілей статті (один або два абзаци), викладу основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих результатів (від п'яти до 24 сторінок) і висновків (у середньому – третина – сторінка).

Відповідно до вимог постанови президії ВАК України від 15 січня 2003 року № 705/1 наукові статті зараховуються як фахові при наявності таких необхідних елементів, як: постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями; аналіз остаттніх досліджень і публікацій, у яких започатковано розв'язання даної проблеми і на які спирається автор; виділення невирішених раніше частин загальної проблеми, яким присвячено статтю; формулювання мети і завдань статті (постановка завдання); виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів; висновки з даного дослідження і перспективи подальших розвідок у даному напрямку.

Для повної відповідності із встановленими вимогами статтю необхідно оформляти за такими правилами: у правому верхньому куті розміщується прізвище та ініціали автора. При необхідності вказуються і відомості про місце роботи, науковий ступінь, вчене звання; стисла назва статті, що відбиває її головну ідею, думку; використовувати наукову мову та розповідні речення; у тексті ініціали ставити перед прізвищем; текст не переважувати цифрами; цитати у тексті використовувати дуже рідко, головним чином на авторів, які вперше почали досліджувати і зробили найбільший внесок у розробку теми; основний обсяг присвячувати викладу власних думок автора; стаття має завершуватися конкретними висновками та рекомендаціями і списком використаних джерел; сторінки рукопису мають бути одного розміру (від 203x 288 мм. До 210x297мм.); поля сторінок оригіналу мають бути: ліві не менше 200 мм., верхні – 20, праві – 10, нижні – 20; в одному рядку має бути 60 – 65 знаків (рахуючи розділові знаки і пробіли між літерами), на одній сторінці суцільного тексту – 28 – 30 рядків; ілюстративні матеріали виконуються чітко, у форматі, що забезпечує розуміння всіх деталей при можливому зменшенні зображення; текст статті має супроводжуватися анотаціями українською та іноземною мовами.

Інформаційна записка про дослідження є невеликою за обсягом, має ті ж вимоги, що й інформація, але в ній більш детально коментуються підсумки дослідної діяльності з конкретними висновками.

Аналітична записка про дослідження може завершувати значні етапи досліджень чи бути основним підсумковим документом невеликих науково-дослідних робіт. Останні два документи повинні оформлятися за

вимогами до структури статей.

Особливої уваги вимагає участь студентів у Всеукраїнській студентській олімпіаді, яка проводиться щорічно з метою виявлення, відбору та підтримки обдарованої студентської молоді, розвитку і реалізації здібностей студентів, стимулювання творчої праці студентів, педагогічних і науково-педагогічних працівників, підвищення якості підготовки фахівців, активізації навчально-пізнавальної діяльності студентів, інтенсифікації та вдосконалення навчального процесу, формування команд для участі в міжнародних олімпіадах тощо.

Звернемо увагу на те, що олімпіада проводиться: а) з навчальних дисциплін; б) напрямків і спеціальностей, за якими здійснюється підготовка фахівців з вищою освітою в Україні. **Олімпіада з навчальної дисципліни** – це творче змагання студентів із дисциплін циклів гуманітарної, соціально-економічної та природничо-технічної підготовки. **Олімпіада з напрямку, спеціальності** – це творче змагання з теоретичної та практичної підготовки студентів за відповідними напрямками і спеціальностями тих чи інших освітньо-кваліфікаційних рівнів.

Керівництво організацією та проведенням олімпіади здійснює Всеукраїнський організаційний комітет, персональний склад якого затверджує Міністерство освіти і науки України і який очолює один із заступників міністра. До компетенції Всеукраїнського організаційного комітету належить:

- забезпечення організації та проведення олімпіади;
- розробка Положення, методичних рекомендацій щодо організації і проведення її етапів;
- забезпечення вищих навчальних закладів необхідними інформаційними та методичними матеріалами;
- аналіз і контроль за ходом проведення олімпіади на всіх її етапах;
- надання оперативної практичної допомоги ВНЗ у організації олімпіади, виданні методичних рекомендацій і завдань з відповідної навчальної дисципліни, напрямку спеціальностей;
- підведення підсумків олімпіади та нагородження її переможців;
 - підготовка інформації про проведення олімпіади для узагальнення та розповсюдження здобутого досвіду, використання його для вдосконалення навчального процесу.

Відповідальність за організаційно-методичне забезпечення проведення олімпіади, згідно із зазначеним Положенням, лежить на Інституті інноваційних технологій і змісту освіти Міністерства освіти і науки України.

Олімпіада проводиться у два етапи. Для організації та проведення I і II етапів олімпіади у кожному вищому навчальному закладі створюються свої організаційні комітети, журі, мандатні та апеляційні комісії.

Перший етап олімпіади проводиться з навчальної дисципліни, напрямку, спеціальності за вибором вищого навчального закладу серед студентів, які в ньому навчаються. **Другий етап Олімпіади** з відповідної навчальної дисципліни, напрямку, спеціальності проводиться у базових вищих навчальних закладах, перелік яких затверджується відповідним наказом Міністерства освіти і науки України. Зазначимо, що базовий вищий навчальний заклад з проведення II етапу олімпіади призначається терміном на три роки. Після закінчення зазначеного терміну базовий вищий навчальний заклад надсилає до Науково-методичного центру вищої освіти збірник конкурсних завдань, методичні рекомендації за підсумками проведених олімпіад.

Другий етап олімпіади проводиться з навчальної дисципліни, напрямку, спеціальності, за якими здійснюється підготовка студентів не менш ніж у 5 вищих навчальних закладах України. Кількість студентів, які беруть участь в Олімпіаді, повинна бути не меншою ніж 15 осіб у рівній кількості від кожного вищого навчального закладу. Принциповою вимога, згідно з якою, учасники олімпіади отримують олімпіадні завдання і дають на них відповіді державною мовою або мовами національних меншин.

Як перший, так і другий етапи олімпіади, складаються із турів – теоретичного, практичного, експериментального тощо. Кількість турів, форми їх проведення на кожному з етапів визначають оргкомітети.

Перший етап олімпіади з відповідної навчальної дисципліни, напрямку, спеціальності, за зазначеним Положенням, проводиться з 20 грудня по 15 березня. Для його проведення наказом ректора вищого навчального закладу визначаються умови і порядок проведення, склад оргкомітету, журі, а розпорядженнями по факультетах – апеляційні комісії. До складу оргкомітету I етапу олімпіади включаються досвідчені науково-педагогічні працівники та представники профспілок. Очолює оргкомітет ректор чи один із проректорів вищого навчального закладу. До складу оргкомітету II етапу олімпіади залучаються провідні науково-педагогічні працівники, вчені, представники профспілок базового вищого навчального закладу, галузевих установ, підприємств тощо. Головою оргкомітету призначається ректор чи один із проректорів базового вищого навчального закладу і затверджується наказом міністра освіти і науки України.

Оргкомітети I та II етапів олімпіади:

- проводять організаційну роботу з підготовки та проведення олімпіади;
- визначають і забезпечують порядок проведення олімпіади;
- готують документацію для проведення олімпіади (програму, методичні рекомендації, листи, бланки протоколів тощо);
- за поданням журі визначають переможців олімпіади;
- складають звіт про проведення олімпіади;
- готують довідки-подання на відзначення активних організаторів олімпіади;
- сприяють висвітленню результатів олімпіади в засобах масової інформації та періодичній пресі.

До складу журі I етапу олімпіади включають провідних науково-педагогічних працівників вищого навчального закладу. До журі II етапу олімпіади, крім провідних науково-педагогічних працівників базового

вищого навчального закладу, входять члени відповідних комісій Науково-методичної ради МОН України, вчені наукових установ НАН України та галузевих академій наук України, науково-педагогічні працівники провідних кафедр, факультетів інших вищих навчальних закладів, працівники виробничої сфери тощо. При формуванні журі береться до уваги, що їх число не повинно перевищувати третину учасників II етапу олімпіади, а представників базового вищого навчального закладу не повинно перевищувати 50 відсотків від загальної кількості членів журі.

В обов'язки журі олімпіади входять:

- розробка конкурсних завдань і критеріїв оцінки їх виконання;
- перевірка робіт учасників олімпіади;
 - аналіз підсумків виконання студентами завдань, виявлення характерних помилок і визначення рівня підготовки студентів до відповідної олімпіади;
- підготовка подання оргкомітету прот нагородження переможців олімпіади;
 - розробка рекомендацій і пропозицій щодо вдосконалення навчального процесу з відповідних навчальних дисциплін, спеціальностей на адресу Науково-методичного центру вищої освіти МОН України;
 - створення збірників конкурсних завдань і методичних рекомендацій для підготовки студентів до наступної олімпіади.

Апеляційна комісія олімпіади створюється для вирішення спірних питань, пов'язаних із оцінюванням учасників олімпіади, з числа представників базового вищого навчального закладу та споріднених кафедр, факультетів інших вищих навчальних закладів. Для проведення реєстрації учасників олімпіади, перевірки їх повноважень (для цього студенти-учасники II етапу олімпіади повинні мати паспорти та студентські квитки), проведення шифрування та дешифрування олімпіадних робіт створюється мандатна комісія. До її складу входять представники базового вищого навчального закладу та громадських організацій.

У першому етапі олімпіади беруть участь студенти вищих навчальних закладів, як правило, других – п'ятих курсів. У другому етапі олімпіади беруть участь переможці першого етапу олімпіади. Їх кількісний склад визначає базовий вищий навчальний заклад. Згідно з Положенням студент має право брати участь у кількох олімпіадах, ознайомитись із оцінкою його олімпіадної роботи та звертатися до апеляційної комісії з приводу об'єктивності оцінки виконаних ним завдань.

Серед учасників олімпіади визначаються переможці за системою – перше, друге (два місяця) та третє (як правило, три місяця) місяця, які відповідно нагороджуються дипломами першого, другого і третього ступенів. Переможці I етапу визначаються оргкомітетом на підставі рекомендацій журі і затверджуються наказом ректора вищого навчального закладу, а переможців II етапу визначаються оргкомітетом базового вищого навчального закладу на підставі рекомендацій журі та затверджуються наказом МОН України. Призове місце учаснику олімпіади може бути присуджене, якщо він набирає не менше 60 відсотків максимально можливої кількості балів. Важливо підкреслити, що переможці I етапу олімпіади можуть заохочуватися ректором вищого навчального закладу дипломами, цінними подарунками, грошовими преміями, туристичними путівками тощо.

Переможці II етапу олімпіади, які посіли перше місце мають право на:

- участь у міжнародній студентській олімпіаді;
- звільнення від складання заліків, іспитів з відповідної дисципліни, спеціальності;
- переваги при направленні на навчання у провідні вищі навчальні заклади України чи за кордон (з виплатою стипендії);
- переваги при зарахуванні до магістратури для навчання за державним замовленням;
- отримання рекомендації при вступі до аспірантури, ординатури;
- надання надбавки до стипендії протягом дванадцяти місяців;
- переведення на безкоштовну форму навчання або часткове зменшення відповідної плати за навчання;
- відповідний запис у додатку до диплома.

Після проведення всіх турів I етапу та підведення підсумків I етапу олімпіади оргкомітет за поданням журі визначає переможців і рекомендує їх для участі в II етапі. Підставою для участі студента в II етапі олімпіади є заповнена оргкомітетом анкета на кожного учасника окремо. Звернемо увагу на те, що всі анкети переможців студентських олімпіад надсилаються до базового вищого навчального закладу до 1 квітня.

На ректорів вищих навчальних закладів покладається відповідальність за забезпечення участі переможців I етапу в II етапі та направлення до 15 червня інформації про проведення кожного з етапів олімпіади на адресу Інституту інноваційних технологій і змісту освіти МОН України.

Що ж до проведення II етапу олімпіади, то склад оргкомітету, журі, мандатної та апеляційної комісії затверджується наказом ректора базового вищого навчального закладу. Нормативно передбачено, що II етап олімпіади проводиться в квітні – травні поточного навчального року між переможцями I етапу. Конкретний термін проведення II етапу олімпіади визначається оргкомітетами базових вищих навчальних закладів і затверджуються наказом Міністерства освіти і науки України.

Кожний базовий вищий навчальний заклад повинен у термін до 15 лютого надіслати вищим навчальним закладам, студенти яких можуть брати участь у II етапі олімпіади: по-перше, листи-запрошення з інформацією про умови проведення олімпіади з відповідної навчальної дисципліни або спеціальності; по-друге, інформацію про результати олімпіади за встановленою формою та по-третє, завдання і рекомендації щодо

вдосконалення навчального процесу з відповідних спеціальностей.

Отже, кожний студент, здобуваючи обрану професію, може у вищому навчальному закладі реалізувати свої наукові обдарування та нахили, проявити активність у розробці наукових проблем, засвідчити свої теоретичні знання та практичні навички і вміння в студентських олімпіадах, конкурсах студентських наукових робіт тощо.

4. Вимоги до оформлення та форми впровадження результатів наукових досліджень студентів і магістрантів

Результати досліджень оформляються не лише у формі курсових, бакалаврських, дипломних, магістерських робіт, а й узагальнюються та реалізуються в рефератах, доповідях і їх тезах, а головне – у статтях, монографіях, методичних і практичних матеріалах, підручниках, навчальних посібниках, кандидатських і докторських дисертаціях, авторефератах дисертацій тощо.

Важливе значення в наукових роботах посідають цитати, які використовуються для точної передачі думок авторів першоджерел, що допомагає ідентифікувати ті чи інші погляди або зіставити різні точки зору на обрану проблему тощо. Вони є необхідною точкою опори молодого автора для здійснення відповідного аналізу та синтезу залученої інформації. Зрештою, саме їх зміст дозволяє сформувати переконливі докази, потрібні для

об'єктивної та неупередженої характеристики явищ, подій, фактів, які вивчаються. У студентських наукових роботах цитати також використовуються для того, щоб підкріпити твердження їх авторів за допомогою авторитетних дослідників.

Серед загальних вимог, які застосовуються до цитування джерел і літератури, можна виділити такі з них, як:

1) текст цитати потрібно починати і закінчувати лапками та обов'язково наводити в точній відповідності з джерелом й збереженням особливостей авторського написання;

2) цитування слід робити повним, довільно не скорочуючи авторського тексту, бо це може привести до невірних, неточних і навіть перекручених думок авторів. За вимогами, при цитуванні допускається пропуск слів, речень і навіть абзаців, але так, щоб це не привело до перекручень авторського тексту. Такі пропуски в текстах цитат позначаються трьома крапками, що ставляться в будь-якому місці цитати (на початку, в середині, у кінці). Якщо перед випущеним текстом або за ним стояв розділовий знак, то його необхідно зберегти;

3) кожна цитата обов'язково має супроводжуватися посиланням на джерело, з якого вона приводиться;

4) при непрямому цитуванні, тобто їх переказі чи викладі за допомогою думок інших авторів або своїми словами, слід бути максимально точним і коректним щодо оцінювання автора джерела, і обов'язково робити відповідні посилання на таке джерело;

5) цитування повинно бути максимально оптимальним, оскільки недостатнє знижує рівень науковості та наукову цінність праці, а надмірне перевантажує її і створює враження компілятивності праці;

6) у разі необхідності підкреслити ставлення автора роботи до окремих слів чи думок із цитованого тексту, в круглих дужках ставиться знак оклику або знак запитання;

7) при наведенні цитати в науковій праці допускається виділення в ній деяких слів. Для цього після тексту, що пояснює виділення, ставиться крапка, потім дефіс і вказуються ініціали автора, а весь текст застереження вміщується в круглі дужки. Варіантами таких застережень є: (курсив наш – А.Ф.), (підкреслено нами – А.Ф.), (розрядка моя – А.Ф.).

Кожному науково-педагогічному працівнику важливо добре знати самому і озброїти студентів знаннями вимог про те, як у своїй науковій роботі використовувати наукову, навчальну літературу та документальні, зокрема архівні джерела і як оформляти **бібліографічний апарат**. Адже саме це дозволяє зробити висновок щодо науково-теоретичного рівня того чи іншого виконаного дослідження, його об'єктивності і достовірності, а також про наукову культуру роботи та її автора. Зауважимо, що в науковій роботі, як і у будь-якій іншій праці вищого рівня, бібліографічний апарат виступає невід'ємною їх складовою. Він складається з двох частин: по-перше, з бібліографічного списку або списку використаних літератури та джерел і по-друге, із бібліографічних посилань на використану літературу або джерела. В обох випадках вони оформляються відповідно до чинних в Україні стандартів із бібліотечної та видавничої справи.

Тут підкреслимо, що бібліографічний запис є основою для створення бібліографічних та інформаційних видань, каталогів. Без нього не обійтись при написанні реферату, курсової, бакалаврської, дипломної, магістерської, будь-якої іншої наукової роботи.

Передусім, зауважимо, що бібліографічний опис має бути точним, тобто ставиться вимога, щоб усі бібліографічні відомості в описі повністю відповідали даним відповідного документа. Іншими словами, опис мусить мати весь набір бібліографічних даних, необхідних для характеристики документа. По-друге, важливою вимогою опису повинна бути єдність складу елементів, їхньої форми, порядку і послідовності викладу. По-третє, він має бути максимально стислим. По-четверте, бібліографічний опис складається мовою оригіналу при дотриманні вимог сучасної орфографії.

Вимоги стандартів розповсюджуються на текстові, опубліковані і неопубліковані документи, депоновані наукові праці, дисертації тощо.

Залежно від повноти елементів опис може бути повним і коротким. На практиці повний бібліографічний опис містить обов'язкові та факультативні елементи і використовується в організації державної бібліографічної реєстрації та централізованої каталогізації, тобто передусім стосується бібліотечних працівників. Короткий опис складається з обов'язкових елементів і використовується у випадках, коли досить мати загальне уявлення про документ, під час складання додаткових карток для абеткового каталогу, у прикнижкових, пристатейних бібліографічних списках, примітках. Ним користуються всі, хто має справу з літературою та документами.

Обов'язкове правило оформлення бібліографічних описів полягає в тому, що в основній назві праці не можна скорочувати її окремі слова. Основну назву в бібліографічному описі потрібно наводити за тією формою, як її подано в праці, зберігаючи при цьому ті ж самі розділові знаки, наприклад: Освіта, наука і культура на Поділлі: Зб. наук. праць... У разі відсутності між фразами розділових знаків, їх відділяють одну від одної крапкою.

Відомості, що відносяться до назви, пояснюють основну назву, а також уточнюють призначення книги: характеристика виду видання; літературний жанр праці; читацьке призначення. Відомості, що відносяться до назви, слід подавати після основної назви за тією ж послідовністю і в тій самій формі, як їх зазначено на титульній сторінці. Перед кожними такими відомостями треба ставити двокрапку, наприклад: Богачевська-Хом'як М. Білим по білому: Жінки в громадському житті України: Монографія...

Відомості про відповідальність необхідно подавати у бібліографічному описі після відомостей, які відносяться до назви праці. Їм передує знак у формі нахисної риски – /. Після неї вміщуються відомості про

відповідальність, тобто: імена авторів передмов, вступних статей, редакторів, перекладачів, інших осіб, які брали участь у її створенні; найменування установ (організацій), від імені яких опубліковано видання. В середині відомостей про відповідальність вживаються розділові знаки: „крапка з комою” (;), що використовуються для відокремлення різних груп відомостей; кома (,) для відокремлення однорідних відомостей у середині кожної групи, наприклад: / Національна парламент. б-ка України; Авт. склад.: Г.І. Гамалій, О.В., Булдак.

Відомості про видання (перевидання) складаються з таких елементів, як: порядковий номер повторності видання, його характер, з додаванням до цифр через дефіс відмінкове закінчення – 3-є вид.; зміни у порівнянні з попереднім виданням – 4-е вид., перероб., доп., виправлене).

Вихідні дані означають місце, назву видавництва та рік опублікування праці. Елемент „Місце видання” інформує про місто, де знаходиться видавництво. Згідно ДСТУ 3582-97 дозволяється скорочувати назви таких міст: Дніпропетровськ – Д., Київ – К., Львів – Л., Москва – М., Одеса – О., Санкт-Петербург – С.Пб., Сімферополь – Сімф., Тернопіль – Т., Харків – Х. При наявності двох міст записують обидва і розділяють їх крапкою з комою (;), наприклад: Х.; К.; Нью-Йорк, М.; С.Пб., М.; К.; Париж.

Назву видавництва за нормативними вимогами необхідно записувати в короткій формі після двокрапки – (:). При наявності двох видавництв їх розділяють двома крапками. При цьому запис має мати такий вигляд: К.: Либідь: Абрис. Якщо ж книга видана двома видавництвами, розташованих у різних містах, перед другим містом ставиться крапка з комою, наприклад: . – М.: Прогрес; С.Пб.: Наука. У разі відсутності у видавництва характерної назви, його записують за виданням, приміром: : Вид-во ім. Олени Теліги; К.: Центр навч. л-ри. У вихідних відомостях відсутні: місце видавництва, або назва вид-ва чи дати видання, і їх неможливо встановити, тоді у квадратних дужках наводять скорочення. – [Б.м.]: [Б.в], [Б.р.] Рік видання позначають арабськими цифрами без слова „рік” чи скорочення „р.”. Обсяг документу, що є обов’язковим елементом бібліографічного опису праці, записується в сторінках у такій формі: спочатку проставляється кількість сторінок, а наприкінці зазначається маленька буква „с”, зокрема – 250 с.

Джерелом бібліографічних відомостей виступає сама книга та її основні елементи, зафіксовані на титульній сторінці, на звороті титульної сторінки, на обкладинці та на останній сторінці документу. У випадку, коли книга має одного автора, її бібліографічний опис повинен бути таким: Винокур І.С. Черняхівська культура: витоки і доля / За ред. С.В. Трубочанінова. – Кам’янець-Подільський: Абетка: Оіюм, 2000. – 376 с.; якщо книга написана двома авторами: Рибак І.В., Матвеев А.Ю. Історія України у проблемному викладі в особах, термінах, назвах і поняттях. – 2-е вид., доп. – К.: Центр навч. л-ри, 2005. – 199 с.; коли ж у книги три автори: Дунай М.М., Денчук П.Н., Питель С.В. Організація, облік, звітність та оподаткування малого бізнесу: Навч. посіб. – Т.: Астон, 2002. – 222 с.

На книги чотирьох і більше авторів складається опис за їх назвами, до прикладу, 50 знаменитих пиратів і разбойників / В. Склярєнко, Я.Батий, А. Ильченко, Т. Иовлева. – Х.: Фолио, 2006. – 509 с.

Опис дисертації слід робити в такий спосіб : Газін В.П. Східна політика Веймарської республіки в 1919-1933 рр.: Дис. ... д-ра іст. наук. – Чернівці, 2001. – 396 с.

Опис автореферату дисертації необхідно формувати за таким зразком: Бельмаз Я.М. Моральне виховання підлітків у загальноосвітніх школах США (друга половина ХХ ст.): Автореф. дис. ... канд. пед. наук / Луган. нац. пед. ун-т ім. Тараса Шевченка. – Луганськ, 2005. – 20 с.

Дуже часто в науковій роботі студентів доводиться працювати не з усією книгою (монографією чи підручником), а лише її частинами. В таких випадках бібліографічні описи необхідно складати на ту частину, яку використовують, скажімо, на статтю, розділ, параграф, главу із збірника, багатотомного видання, періодичного, продовжуваного видання тощо. Підкреслимо, що такий опис називається аналітичним і складається з двох частин. У першій з них подаються дані про складову частину видання, у другій зазначається джерело, у якому вона вміщена. Між такими частинами проставляється розділовий знак у формі двох скісних рисок – (/) із пропуском одного знаку перед і після нього.

Подаючи відомості про першу складову частину, необхідно обов’язково навести такі елементи, як: автор (автори), основна назва або відомості, що відносяться до назви. У другій частині кожний елемент слід відокремлювати крапкою і тире (. –). Що ж до типових назв видань, то деякі слова і словосполучення з них дозволяється скорочувати, скажімо: Повне зібрання творів – Повн. збір. творів; Зібрання творів – Збір. творів; (рос) Полное собрание сочинений – Полн. собр. соч.; Собрание сочинений – Собр. соч.; Тези доповідей науково-практичної конференції – Тез. доп. наук.–практ. конф.; Українська радянська енциклопедія – УРЕ; Українська літературна енциклопедія – УЛЕ; Наукові записки – Наук. зап. тощо.

Якщо робиться опис праці із тієї чи іншої книги, або іншого разового видання, то в другій частині назва вид-ва пропускається, наприклад: . – К., 2006. – С.91-92; . – Т., 2006. – Т.1. – С.112-124. При описі твору із багатотомного видання номер тому слід вказувати після вихідних даних, наприклад: . – М., 1984. – Т.3. – С.210; Т.4. – С.3. Описуючи працю з багатотомного видання (зібрань творів, вибраних творів тощо), у другій частині запису прізвище автора повторювати не потрібно, наприклад: Макаренко А.С. Лекції о воспитании детей // Педагогические соч.: В 8 т. – М., 1984. – Т.4. – С.59-111.

Опис статті із газети за вимогами подається в такому порядку: назва газети, рік, число і місяць; якщо обсяг газети більше восьми сторінок, то вказують і сторінки, наприклад: // Освіта України. – 2005. – 24 груд. – С.1, 4-6; 31 груд. – С.1.

Якщо праця опублікована у двох і більше номерах (випусках, томах), або в різних періодичних,

продовжуваних виданнях, то відомості про кожного з них відділяють крапкою з комою, а також однаковий рік видання опускають, зокрема: // Вища шк. – 2006. – № 2. – С.10-12; № 3. – С. 21-25; Закон України „Про вищу освіту” від 17 квіт. 2002 р. №2984 // Уряд. кур’єр. – 2002. – 15 трав.; Інформ. вісн.: Вища освіта. – 2002. – № 9. – С. 2-30.

Відповідно до сучасних вимог, аналітичний бібліографічний опис статей оформляється таким чином:

а) із книги або іншого разового видання: Грабович Г. Сергій Єфремов як історик українського письменства // Грабович Г.Д. До історії української літератури. Дослідження, есе, полеміка. – К., 2003. – С. 387-389;

б) збірника – Завальнюк О.М. М.О. Драй-Хмара – приват-доцент Кам’янець-Подільського державного університету // Україна ХХ ст.: культура, ідеологія, політика: Зб. статей. – К., 2002. – Вип. 6. – С. 172-179;

в) тому багатомного видання творів, вибраних творів – Пушкін А.С. Арап Петра Великого // Соч.: В 3 т. – М., 1987. – Т. 3. – С.3-32;

г) зібрання творів іншого автора – Рильський М. Микола Зеров – поет і перекладач // Зеров М. Твори: У 2 т. – К., 1990. – Т.1. – С. 3-13;

д) офіційного видання – Про затвердження типового положення про молодіжний трудовий загін: Постанова Кабінету Міністрів України від 3 лип. 2006р. №899 // Офіційний вісн. України. – 2006. – № 27. – С. 24-26;

ж) енциклопедії – Виноградов А.П. Вернадский Владимир Иванович // БСЭ. – 2-е изд. – М., 1971. – Т. 4. – С. 536-537; Вернадський Володимир Іванович // УРЕ. – 2-е вид. – К., 1978. – Т. 2. – С.189-190;

з) журналу – Заболотська Ф. Формування та розвиток студента як індивідуальності // Вища освіта України. – 2005. – № 2. – С.88-93.

е) продовжуваного видання з випусками – Січка В.І. Роль зернобобових культур у вирішенні білкової проблеми в Україні // Корми і кормовиробництво – 2004. – Вип. 53. – С. 110-115;

є) збірника матеріалів наук. Конференцій – Тронько П.Т. Національне краєзнавство незалежної України: досвід та перспективи // Матеріали XI Подільської історико-краєзнавчої конф. / Редкол.: О.М. Завальнюк (Відп. ред.) та ін. – Кам’янець-Подільський, 2004. – С. 3-13;

і) газети – Моринець І. Незалежна акредитація вищих навчальних закладів: шляхи реалізації // Освіта. – 2006. – 14-21 черв. – С.3 тощо.

Прийнято застосовувати описи рецензій таким чином: Матіос М. Солодка Даруся. Драма на три життя. – Л.: ЛА „Піраміда”, 2004. – 170 с. – Рец. Дзюбат Т. Гріх і його спокута // Березіль. – № 9. – С. 174-179, чи Тайчинов М. [Рецензія] // Сов. педагогіка. – 1989. – № 7. – С. 148-149. – Рец. на кн.: Голов В.П. Средства обучения географии и условия их использования. – М.: Просвещение, 1982. – 222 с.

Опис реферата повинен мати такий вигляд: Соколянський М.Г. Оскар Уайльд: Почерк творчості. – К.; О.: Лыбидь, 1990. – 199 с. – Реф. в: РЖ. Серия 7, Литературоведение. – 1992. – № 1. – С. 76-100, або – Буряков Ю.К. К датировке атрибуции некоторых шахматных наборов // Сов. археология. – 1980. – № 3. – С.162-172. – Реф.: Шахматы древних // Наука и жизнь. – 1981. – № 1. – С. 37.

Кожний науковець, у тому числі початкувчий, повинен знати, що бібліографічні посилання або бібліографічний опис у списку необхідно оформляти на всі види документів, використані в їх праці. Бібліографічні посилання приводяться в примітці (внутрішньотекстовій, підрядковій, затекстовій) або в тексті роботи, включаються частково у текст і частково в примітку.

Для зв’язку тексту з бібліографічними посиланнями в підрядкових і затекстових примітках у тексті подаються посилання в формі цифр (порядкових номерів), наприклад: у тексті ...¹⁾; у примітці 1) ...

Якщо бібліографічні посилання наведені не безпосередньо із першоджерела, а з іншого видання, то посилання на них мають бути записані зі словами „Цит. за”. Наприклад: у тексті подається цитата Василя Сухомлинського: „Величезна виховна сила школи народжується там, де в людини, перед якою тільки відкривається життя, є улюблений учитель”. Після її закінчення ставиться порядковий номер посилання – ¹⁾; а в примітці зазначається – 1) Цит. за: Слово про вчителя / Упоряд. і авт. ст. О.Т. Губко. – 2-е вид.; переробл. і доп. – К., 1985. – С. 59.

Нормативно передбачено, що бібліографічні посилання у внутрішньотекстових примітках можна брати в круглі дужки, зокрема, після цитати відомого вченого С. Сірополка відразу ж подати в круглих дужках джерело, звідки вона взята: „Козацькі війни, що тягнулися ще на початку другої половини XVII ст., тяжко відбилися на долі Києво-Могилянської академії” (Сірополко С. Історія освіти в Україні / Підгот. Ю. Вільчинський. – 2-е вид. – Л., 2001. – С. 109).

Бібліографічні посилання на декілька праць, поданих у одній примітці, необхідно відокремлювати крапкою з комою (;), приміром, спочатку подається текст, а в примітці відповідні посилання: В історії естетичної думки України другої половини XIX ст. почесне місце займає також творча спадщина О.О. Потебні¹⁾; при цьому в примітці – 1) Про творчий і життєвий шлях О. Потебні див.: Воробйова О.П. Когнітивна поетика в Потебнянській ретроспективі // Мовознавство. – 2005. – № 6. – С. 19-25; Корчак М. Місія митця: До 170-річчя від дня народження О. Потебні // Сільська шк. – 2005. – 28 верес. – С. 5; Шевельов Ю. Стандарт української літературної мови // Мовознавство. – 1992. – № 3. – С. 57-68.

Бібліографічні посилання, частково включені в текст або частково у примітку, складаються за такими правилами: бібліографічні відомості у тексті, не повторюються у примітках, за винятком посилань на працю, опубліковану в зібранні творів, тоді прізвище автора, вказаного у тексті, повторюється і в примітці, наприклад,

у тексті: Т.Г. Шевченко у повісті „Прогулка с удовольствием и не без морали” писав: „Нужно мне было съездить в Каменец-Подольский, я и Трофима взял с собой, а чтобы занять его чем-нибудь в дороге, я дал ему чистую тетрадку и велел записывать всё, что случится во время дороги, начиная с названия почтовых станций, сел, городов и рек”¹⁾; тоді як у примітці – 1) Шевченко Т.Г. Повн. збір. творів: У 6 т. – К., 1963. – Т. 4. – С. 277.

За сучасними вимогами, бібліографічні посилання в примітках, призначені тільки для пошуку цитованого або згадуваного в тексті документа, деякі окремі обов’язкові елементи дозволяється опускати при умові, що останній набір елементів забезпечить його пошук. У бібліографічному посиланні на статтю, працю із збір. творів, збірників, періодичних та ін. Допускається не вказувати назву статті, або праці, але обов’язково вказувати сторінки, на яких вона опублікована; не вказувати сторінки, але обов’язково вказувати її назву, скажімо, Смаль В. // Народ. образование. – 1966. – № 6. – С.92-93 або Смаль В. Педагогические идеи Ивана Франко // Народ. образование. – 1966. – № 6.

При записі підряд декількох бібліографічних посилань на різні праці, опубліковані в одному виданні, у другому і наступних посиланнях замість опису джерела можна наводити слова „Там само” і сторінки, зокрема: Кух А.М., Кух О.М. Інтерактивна система „Шанс” // Використання інтерактивних методів та мультимедійних засобів у підготовці педагога: Зб. наук. праць / Наук. ред. О.М. Завальнюк; Відповід. ред. В.М. Федорчук – Кам’янець-Подільський, 2003. – С. 92-100; Урсу Н.О. Організація занять за модульно-тьюторською системою // Там само. – С. 124-128; Лабунець В.М. Шляхом музичної освіти і культури // Там само. – С. 137-142.

При запису підряд декількох бібліографічних посилань на однотомне видання наводять слова „Там само”. У посиланнях на багатотомне видання, продовжуване видання, періодичні видання вказують номер тому, випуску (частини), рік, місяць, число, наприклад, там само. – С. 40; там само. –Т. 3. – С. 15., там само. – 1988. – Вип. 2. – С.47.

У повторних посиланнях на авторську книгу або статтю потрібно наводити прізвище індивідуального автора (авторів), назву і сторінки. Дозволяється скорочення останніх слів довгих назв, замість них ставиться три крапки (...), наприклад, перше посилання: Соколовська З.М. Експертні системи в економічних дослідженнях. – О., 2005. – С.23; повторне посилання – Соколовська З.М. Експертні системи... – С.101.

У разі повторних посилань лише на одну книгу того чи іншого автора (авторів), їх дозволяється замінювати словами „Цит. праця”, „Указ. праця”, номер тому, вип., сторінки, наприклад, перше посилання: Вернадський В.И. Размышления натуралиста. – М., 1967. – Кн. 2. – С. 3.; а повторне посилання – Вернадский В.И. – Кн. 2. – С. 10 або Вернадский В.И. Указ. соч. – Кн. 2. – С. 10.

При посиланні на працю, опис якої включено в бібліографічний список, у тексті праці після цитати із нього необхідно проставляти в квадратних дужках номер, під яким значиться праця у бібліографічному списку і в необхідних випадках сторінки, наприклад, [18, Т.1., с.10]. Якщо ж бібліографічний список використаних праць не пронумерований, у тексті проставляються прізвище автора або перші слова назви і рік видання, наприклад, [Грушевський, 2006] чи [Історія України, 2001].

У науковій літературі слід практикувати скорочення бібліографічних описів у списках використаної літератури. Наприклад, при повторних посиланнях на книгу або статтю згадувані або цитовані сторінки вказуються у посиланнях у тексті. Якщо бібліографічні описи розташовані підряд, то відомості, що співпадають у другому й наступному описі замінюються словами „Теж саме” або „Його ж”.

Бібліографічний опис різних видань однієї книги, її перевидань, відбитків, а також інших зв’язаних з нею видань об’єднують у один запис, який називається об’єднаним бібліографічним описом. Цей опис складається з двох частин. Перша з них містить відомості про книгу (статтю) – це основний об’єкт. Основним об’єктом може бути перша або остання публікація праці. У другій частині містяться відомості про інші публікації книги (статті). Другу частину опису, як правило, починають словами „Теж саме”, або зі словами, що характеризують зв’язок даної книги (статті) з основним об’єктом опису: „Рец.:”, „Реф.:”, „Дис.:”. При запису другої частини об’єднаного бібліографічного опису її відділяють від першої крапкою і тире.

Якщо реферат без назви, відомості про джерело, у якому він опублікований, наводять після слів „Реф. в:”, наприклад: Гнатюк М.М. Юрій Яновський. Текст і авантест: Моногр. – К.: Аспект-Поліграф, 2006. – 324 с. – Реф. в: Укр. Р. Ж. Сер. 3. Соц. та гуманіт. науки. Мистецтво. – 2006. – № 5. – С. 168.

Слід зауважити, що у бібліографічному списку використаної літератури книгу або її частину, статтю записують у списку тільки один раз. Кожний бібліографічний запис у списку починається з абзацу. У науковій літературі дозволяється застосовувати 6 основних варіантів оформлення бібліографічного списку використаної літератури: за алфавітом прізвищ авторів чи назв (для опису під назвою); за хронологією публікацій; у порядку згадування літератури в тексті; за главами роботи; за видами джерел і списки змішаної побудови.

Досвід показує, що в студентських роботах (рефератах, курсових, дипломних, наукових та ін.) найзручніше використану літературу групувати в алфавітній формі. Це найпоширеніший і достатньо простий спосіб групування літератури, на нього зручно робити посилання у середині тексту. Форма зв’язку списку з основним текстом за номером запису, або за прізвищем автора, чи назвою твору.

Змішане групування джерел передбачає наведення офіційних і нормативних матеріалів на початку алфавітного списку. Заголовок списку необхідний для кращої орієнтації читача у змісті та характері списку. Рекомендують типові заголовки, наприклад: „Список використаної літератури”, „Список рекомендованої літератури”.

Як відомо, останнім часом у наукових працях інтенсивно зростає чисельність посилань на джерела на електронних носіях. Бібліографічні описи для всіх категорій електронних ресурсів складаються згідно з

ГОСТом 7.82-2001 „Библиографическая запись. Библиографическое описание электронных ресурсов. Общие требования и правила составления”. Спільними специфічними елементами для всіх категорій електронних ресурсів є загальне позначення матеріалу та позначення типу та розміру ресурсу. Бібліографічний опис електронних ресурсів має мати такий вигляд: основна назва [Загальне позначення матеріалу]: Відомості, що відносяться до назви / Відомості про відповідальність. – Відомості про видання. – Позначення типу та розміру ресурсу. – Місце видання: Назва видавництва, дата видання. – Специфічне позначення матеріалу та кількість фізичних одиниць. – Примітки. Загальне позначення наводиться після основної назви у квадратних дужках без скорочень, наприклад: Рынок систем документооборота и делопроизводства [Электронный ресурс] [Electronic resource].

Типами електронних ресурсів сьогодні виступають електронні дані, електронні програми, а також комбінація цих типів (комбіновані ресурси). До основних типів електронних даних належать: числові, текстуальні, зображення, звукові дані та мультимедіа (комбінація декількох типів даних в одному електронному ресурсі, тобто будь-які сполучення тексту, звуку, графіки, відео та анімації).

Комбіновані ресурси позначаються виразом: Дані та програми (в одному електронному ресурсі можуть сполучатися різні типи електронних даних та програм, наприклад, в інтерактивних мультимедійних ресурсах). Відомості про тип ресурсу наводяться у скороченій формі, наприклад: Електрон. дан.; Електрон. граф. дан.; Пошук. прогр.; Приклад. прогр.; Електрон. граф. дан. і прогр. та Електрон. дан. і прогр.

Відомості про розмір ресурсу наводяться у круглих дужках, у такій формі як вони подані на етикетці диска, на титульному екрані тощо, наприклад: Електрон. дан. і прогр. (33 файли), або Електрон. дан. (2 файли: 70 тис.записів).

Бібліографічні описи специфічних позначень матеріалу та кількості фізичних одиниць використовується лише для локальних електронних ресурсів, тобто ресурсів на таких фізичних носіях, як компакт-диск, дискета, касета тощо і призначена для наведення відомостей саме про фізичний носій ресурсу, наприклад: жорсткий магнітний диск, гнучкий магнітний диск (дискета), електронний оптичний диск, компакт-диск одноразового запису (CD-WORM), компакт-диск з постійною пам'яттю (CD-ROM), цифровий універсальний диск (DVD).

Допускається використання аббревіатурного позначення конкретного виду носія. Кількість фізичних одиниць наводиться арабськими цифрами перед специфічним позначенням, наприклад: 1 електрон. Диск, 2 CD-ROM, 3 DVD.

Для віддаленого ресурсу наводиться примітка про режим доступу із зазначенням протоколу доступу (FTR, Dial-up, HTTP) та унікальної адреси ресурсу URL (Uniform Resource Locator), а також дати доступу до нього. У примітці використовуються такі вирази: режим доступу; режим доступу; Mode of access.

Наведення дати доступу обов'язкове у випадку, коли точна дата створення ресурсу невідома, наприклад: назва з титул. Екрана; назва контейнера; загл. с етикетки диска; назва з домаш. сторінки Інтернету. Окремі примітки розділяються крапкою і тире.

Про зміни в системі органів державної виконавчої влади, підвідомчих Кабінету Міністрів України від 10 листоп. 1992 р. № 616 [Електронний ресурс]. – К., [199-]. – режим доступу: <http://WWW.liga.net>. – назва з домашньої сторінки Інтернету

Бібліографічний опис електронних ресурсів повинен мати такий вигляд. [Електронний ресурс] : Метод. рекомендації. – електрон. дан. – М.: РГБ, 2001. – режим доступа: <http://WWW.rsl.ru/pub/erdes.htm>. – загл. с экрана. Ядро Г.В. Нові напрями у формуванні єдиного інформаційного середовища для бібліотекарів України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: URL: <http://WWW.nbuv.gov.ua/new/05/Kiev/Yadrova.doc>. – Дата доступу 1.11.2005. Закон України „Про електронну торгівлю” [Електронний ресурс]: Проект від 17.02.2003 № 3114 // Законопроекти / Управління комп'ютериз. систем. Апарату Верховної Ради України – 2003. . – Режим доступу: <http://WWW.rada.gov.ua/proza.htm>. – Дата доступу. – 4.12.2004. – назва з екрана. Торлин И.Г. Виртуальное обслуживание в детских библиотеках Украины // Библиотеки и информационные ресурсы в современном мире науки, культуры, образования и бизнеса [Електронний ресурс]: Материали 12-й междунар. конф. «Крым-2005». – Электрон. дан. – М., 2005. – 1 CD-ROM. – Загл. с этикетки диска. Художественная энциклопедия зарубежного классического искусства [Электронний ресурс]. – М.: Большая Рос. энциклопедия, 1996. – 1 электронный опт. диск (CD-ROM). – Загл. с этикетки диска. Цветков В.Я. Компьютерная графика: рабочая программа [Електронний ресурс]: для студентов заоч. формы обучения геодез. и др. специальностей. – Электрон. дан. и прогр. – М.: МИИГАиК, 1999. – 1 дискета. – Систем. требования: IBMPC, Windows 95, Word 6.0. – загл. с экрана тощо.

Відомості про використані джерела та літературу слід подавати згідно з вимогами державного стандарту. Найбільш поширеними видами посилань є такі.

1. Якщо в дослідженні використано монографію одного автора, то відомості про неї будуть мати такий вигляд: Попович М.В. Нарис історії культури України. – К.: Артек, 1998. – 728 с.; Романенко М.І. Освіта як об'єкт соціально-філософського аналізу: Наук. моногр. – Д.: Промінь, 1998. – 131 с.
2. Коли в праці використовується монографія двох авторів, то в списку джерел і літератури необхідно подати інформацію про неї таким чином: Суслов О.П., Вишневська В.А. Програмно-цільове управління: аспект моделювання. – К.: Знання, 1998. – 115 с.; для оформлення підручників – Винокур І.С., Телегін Д.Я. Археологія

- України: Підручник для студентів історичних спеціальностей вищих навчальних закладів. – Тернопіль: Навчальна книга – Богдан, 2004. – 480 с.
3. У випадку використання монографії з трьома авторами бібліографічні дані оформляються в такий спосіб. Олуйко В.М. та ін. Адміністративно-територіальний устрій Поділля. Історія і сучасність. – Монографія. / Холуйко В.М., Слободянюк П.Я., Баюк М.І./ За загальною редакцією Смоля В.А., Слободянюка П.Я. – Хмельницький, 2005. – 400 с., або – Лудченко А.А. и др. Основы научных исследований: Учеб. Пособие / А.А.Лудченко, Я.А.Лудченко, Т.А.Примак; Под ред. А.А.Лудченко. – К.: Знання, 2000. – 114 с.
 4. При застосуванні праці з чотирма авторами її бібліографічний опис матиме такий вигляд: Культура в законі: Стан та проблеми правового регулювання культури в Україні / Укр. Центр культ. досліджень, Ін-т культурної політики; В.Солодовиц, О.Гриценко, М.Стріха, В.Вечерсткий; За ред. О.Гриценко. – К., 1998. – 100 с.; Плахтій П.Д., Мухін В.М., Євмінов В.В., Куделя І.О. Профілактор Євменова як засіб корекції порушень постави у школярів: Навчальний посібник. – Кам'янець-Подільський: Абетка, 2006. – 160 с.
 5. За умови використання праці, авторами якої є п'ять або більше осіб, правильний бібліографічний опис буде мати такий вигляд: Принципи менеджменту: Конспект лекцій / Нац. Юрид. Акад. України ім. Ярослава Мудрого; Укл.: О.О.Мамалуй, О.С.Марченко, Л.С.Шевченко та ін. – Х., 1997. – 109 с.; ілюстр., табл.
 6. Використовуючи багатотомні колективні праці, в списку джерел і літератури бібліографічне оформлення потрібно здійснювати за таким зразком: Істрія української культури у п'яти томах. Том 4. Кн. 2. Українська культура XIX століття / Бондар М.П., Загайкевич М.П., Пилипчик Р.Я. та ін. – К.: Наукова думка, 2005. – 1293 с.
 7. Оформлення бібліографічного опису наукових збірників слід робити в такий спосіб: Історія України. Маловідомі імена, події, факти. Збірник статей. Випуск 30 / Ін-т історії України НАН України. – К.: Рідний край, 2005. – 562 с.; Освіта, наука і культура на Поділлі. Збірник наукових праць. – Кам'янець-Подільський: Оіюм, 2006. – Т. 6: Матеріали другого круглого столу „Культура, освіта і просвітницький рух на Поділлі у XVIII – на початку XXI ст.”. – 376 с.
 8. Бібліографічний опис словників у списку джерел і літератури має мати такий вигляд: Великий тлумачний словник сучасної української мови / Уклад. і голов. ред. В.Т.Бусел. – К.; Ірпінь: ВТФ „Перун”, 2003. – 1440 с.
 9. Депоновані наукові праці слід оформляти в списку джерел і літератури таким чином: Філіппова Л.Я. Автоматизовані інформаційно-бібліографічні системи і бази даних / ХДІК. – Х., 1996. – 103 с. – Деп. в ДНТБУ 03.03.97, № 195. – Ук. 97.
 10. Правильне бібліографічне оформлення використаних статей із наукових збірників і збірників наукових форумів повинно бути таким: Смолій В.А. Початковий процес національного державотворення (друга половини XVI – перша половина XVII ст.): кілька штрихів до з'ясування проблеми // Наукові праці Кам'янець-Подільського державного педагогічного університету: історичні науки. – Кам'янець-Подільський: Оіюм, 2001. – Т. 6(8). – С. 87-95; Тронько П. Поступ краєзнавства України на початку XXI століття: перспективи і завдання // II Міжнародний науковий конгрес українських істориків „Українська історична наука на сучасному етапі розвитку”. – Кам'янець-Подільський, 17-18 вересня 2003 р. Доповіді та повідомлення / Українське історичне товариство, Інститут історії України НАН України, Кам'янець-Подільський державний університет, Світова наукова рада при Світовому Конгресі Українців. Редактори: Любомир Винар, Олександр Завальнюк. – Кам'янець-Подільський; Київ; Нью-Йорк; Острог: Вид-во НаУОА, 2005. – Т. 1. – С. 46-48.
 11. Бібліографічний опис журнальних статей необхідно оформляти за таким зразком: Єременко В. Економічна наука: проблеми логіки, методології, класифікації // Економіка України. – 2005. – № 12. – С. 52-64; Мороз І. Болонський процес – це конкретні рішення та дії // Вища освіта України. – 2005. – № 1. – С. 29-36.; Дмитрієв С.М., Сузовий А.Ф. М.І.Пирогов і Поділля // Хмельниччина – дивокрай. Науково-краєзнавче видання. – 2005. – № 1-2. – С. 42-45.
 12. Якщо в роботі використано дисертацію, то її бібліографічний опис має мати такий вигляд: Буценко Т.П. Структура і поетичні функції атрибутивних словосполучень у поезіях шістдесятників: Дис. ... канд. філол. наук: 10.02.01: Харківський державний педагогічний університет імені Г.С.Сковороди. – Х., 1999.
 13. При використанні авторефератів дисертацій їх бібліографічний опис потрібно робити за таким зразком: Пустовіт Л.О. Словник української поезії другої половини

- XX століття (семантико-функціональний аспект): Автореф. дис. Д-ра філол. наук: 10.02.02 / Інститут української мови НАН України. – К., 1993. – 37 с.
14. Якщо у дослідженні використано патент, то в списку джерел і літератури слід його бібліографічний опис подати в такій редакції: Гомілковостопний вузол: Пат. 643 Україна: МКВ⁵ А 61 F2 / 66 / Дорохов Г.В. – № 4703483/ SU; Заявл. 08.06.89; Опубл. 15.12.93, Бюл. № 2. – 2 с.: кресл. тощо.

У розвиток положень щодо правильного використання та оформлення джерел і літератури розглянемо вимоги до оформлення додатків дослідження. Передусім зауважимо, що додатки, як правило, оформляються на наступних після основного змісту сторінках і розміщуються в порядку їх появи у тексті роботи. По-друге, кожний додаток необхідно оформляти з нової сторінки. По-третє, заголовок кожного додатку потрібно друкувати угорі малими літерами з першої великої симетрично до тексту. Далі посередині рядка над заголовком малими літерами з першої великої розміщується слово „Додаток ___” і велика літера, що позначає додаток. По-третє, всі додатки потрібно позначати великими літерами української абетки, починаючи з букви А, потім Б, далі В і тому подібне, але не застосовуючи лише літер І, Є, Ї, Й, О, Ч, Ь.

Нерідко бакалаврські, дипломні, а частіше магістерські роботи і дисертації містять велику кількість додатків. Тому, по-четверте, доводиться оформляти їх окремою частиною (книгою). При цьому слід на титульному аркуші під назвою дослідження друкувати великими літерами слово „ДОДАТКИ”.

По-п'яте, текст кожного додатка при необхідності можна поділяти на розділи та підрозділи, пронумеровані в межах кожного з них. У таких випадках перед кожним номером слід ставити позначення додатка (літеру) і крапку. Приміром, А. 2 – другий розділ додатка А; В. 3.1 – підрозділ 3.1. додатка В.

По-шосте, ілюстрації, таблиці та формули в додатках потрібно нумерувати у межах кожного додатка, зокрема: рис. Г. 1.2. – другий рисунок першого розділу додатка Г; формула Б. 1 – перша формула додатка Б.

Відповідно до пункту 14 „Порядку присудження наукових ступенів і присвоєння вчених звань” сформульована вимога про те, що основні наукові результати дисертаційних досліджень повинні бути опубліковані автором у формі наукових монографій, посібників (для дисертації з педагогічних наук) чи статей у наукових (зокрема електронних) фахових виданнях України або інших країн. Перелік останніх затверджується ВАК України (Вищої атестаційної Комісії України).

До опублікованих праць, які додатково відображають наукові результати дисертації, належать також: дипломи на відкриття; патенти і авторські свідоцтва на винаходи; державні стандарти; промислові зразки; алгоритми і програми, що пройшли експертизу на новизну; рукописи праць, депонованих в установах державної системи науково-технічної інформації та анотованих у наукових журналах; брошури; препринти; технологічні частини проектів на будівництво, розширення, реконструкцію та технічне переозброєння підприємств; інформаційні картки на нові матеріали, що внесені до державного банку даних; друковані праці (тези, доповіді, матеріали) наукових конференцій, конгресів, симпозіумів, семінарів, шкіл тощо.

Крім того, Вища атестаційна комісія України своєю постановою № 7-05/1 від 15.01.2003 року упорядкувала вимоги щодо наукових праць. У них наголошено, зокрема, що кожна з них має мати такі обов'язкові елементи, як:

- постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями;
- аналіз останніх досліджень і публікацій, у яких започатковано розв'язання даної проблеми і на які спирається автор;
- виділення невирішених раніше частин загальної проблеми, котрим присвячується означена стаття; формулювання цілей статті (постановка завдання);
- виклад основного змісту дослідження з повним обґрунтуванням отриманих результатів;
- висновки з даного дослідження і перспективи подальших розвідок у даному напрямку.

До речі, такі ж вимоги висуваються щодо опублікованих наукових та навчально-методичних праць.

В основному тексті наукових праць слід розміщувати дидактично та методично оброблений і систематизований автором навчальний матеріал. Викладення матеріалу має бути об'єктивним, науковим, чітким і логічним. Обов'язковими складовими їх змісту повинні бути терміни та нові поняття, їх визначення. Текст необхідно писати на основі найновіших досягнень науки і техніки гарною літературною мовою, з максимально повною інформацією, так, щоб вона викликала інтерес.

Бібліографічний опис сприяє з'ясуванню питання про те, звідки запозичений фактичний матеріал, який вказується у відповідних посиланнях й бібліографічному списку. Зауважимо, що основними елементами бібліографічного опису є прізвище та ініціали автора (авторів), назва твору, місце випуску, кількість сторінок (для статей – номери сторінок).

Обов'язковим структурним елементом підручників (навчальних посібників) є покажчики, які полегшують користування. До предметного покажчика потрібно включати основні терміни і поняття, а до іменного – прізвища та ініціали осіб, які зустрічаються у підручнику чи навчальному посібнику.

Особливе місце в підручниках (навчальних посібниках) посідають додатки, що істотно збагачують зміст навчальної літератури. В них вміщують різноманітні матеріали, які доповнюють, ілюструють основний текст.

Список використаної і рекомендованої літератури

1. Конституція (Основний Закон) України. – К., 1996.
2. Закон України “ Про освіту”. – К., 1997.
3. Закон України “ Про вищу освіту”. – К., 2002.
4. Закон України” Про наукову і науково-технічну діяльність”. – К., 1999.
5. Вища освіта в Україні. Нормативно-правове регулювання. За заг. ред. Горбунової Л.М., Степка М.Ф. – К.: ФОРУМ, 2006. – 1626 с. (у двох теках).
6. Законодавчі акти України з питань освіти / Верховна Рада України. Комітет з питань науки і освіти: Офіц. Вид. – К.: Парламентське вид-во, 2004. – 404 с.
7. Збірник законодавчих та нормативних актів про освіту. Випуск 1. – К., 1994.
8. Положення про підготовку науково-педагогічних і наукових кадрів: Постанова Кабінету Міністрів України від 1.03. 1999 р. № 309. – К., 1999.
9. Положення про атестацію наукових працівників. Затверджене постановою Кабінету Міністрів України від 13 серпня 1999 р. №1475.
10. Положення про обрання та прийняття на роботу науково-педагогічних працівників вищих навчальних закладів третього і четвертого рівнів акредитації. Затверджене наказом Міністра освіти і науки України 15.07.2003 р. № 600/7921.
11. Національна доктрина розвитку освіти України у ХХІ столітті. – К., 2002.
12. Збірник нормативних актів про вищу освіту, наукову діяльність, підготовку та атестацію наукових кадрів / За ред. проф.. М.І.Панова. – Х., 2003.
13. Нормативно-правові акти про наукову та науково-технічну діяльність у вищих навчальних закладах України. – Кн. 1. – Х.: Право, 2003. – 784с.
14. Нормативно-правові акти про наукову та науково-технічну діяльність у вищих навчальних закладах України. – Кн. 2. – Х.: Право, 2003. – 768с.
15. Порядок присудження наукових ступенів і присвоєння вчених звань. Затверджене постановою Кабінету Міністрів України від 4 березня 2001 року № 229.
16. Вища освіта в Україні: Навчальний посібник / В.Г.Кремень, С.М.Ніколаєнко, М.Ф.Степко та ін.; За ред. В.Г.Кременя, С.М.Ніколаєнка. – К.: Знання, 2005. – 327 с.
17. Кремень В. Освіта і наука: шляхи модернізації (Факти, роздуми, перспективи). – К., 2003. – С. 131-148.
18. Кушнарєнко Н.М., Удалова В.К. Наукова обробка документів: Підручник. – К.: Вікар, 2003.
19. Ніколаєнко С.М. Освіта і наука: Законодавчі та методологічні основи: Навч. посіб. – К.: Політехніка, 2004. – 280с.
20. Шейко В.М., Кушнарєнко Н.М. Організація та методика науково-дослідницької діяльності: підручник. – 2-ге вид. перероб. і доп. – К., 2002.

Розділ 3: Нормативне забезпечення трудових відносин науково-педагогічних працівників навчальних закладів

Сучасне законодавство та нормативно-правові акти України щодо прийому на роботу науково-педагогічних працівників. Права, обов'язки та гарантії педагогічних і науково-педагогічних працівників. Оплата праці науково-педагогічних працівників. Врахування наукового стажу. Право на додаткові винагороди та пільги. Матеріальне та моральне стимулювання їх праці. Порядок оформлення науково-педагогічних і наукових працівників на пенсію й визначення її розміру. Державні наукові стипендії. Законодавство та нормативно-правові акти України щодо морального і матеріального стимулювання праці науково-педагогічних і наукових кадрів вищої школи.

1. Сучасне законодавство та нормативно-правові акти України щодо прийому на роботу педагогічних і науково-педагогічних працівників

Трудові відносини у вищих навчальних закладах України будуються на демократичних засадах і базуються на вимогах законів України „Про освіту”, „Про вищу освіту”, „Про наукову і науково-технічну діяльність”, Кодексу законів про працю України (КзпП) та низки нормативно-правових положень, зокрема „Положення про обрання та прийняття на роботу науково-педагогічних працівників вищих навчальних закладів третього і четвертого рівнів акредитації”, Положення про підготовку науково-педагогічних і наукових кадрів” і „Порядку присвоєння вчених звань професора і доцента” та ін.

У пункті 2 статті 48 Закону України „Про вищу освіту” вказано, що основними посадами науково-педагогічних працівників вищих навчальних закладів третього і четвертого рівнів акредитації є: асистент, викладач, старший викладач, директор бібліотеки, науковий працівник бібліотеки, доцент, професор, завідувач кафедри, декан, проректор і ректор.

Законом України „Про освіту”, зокрема статтею 54, чітко встановлено вимоги, які пред'являються до науково-педагогічних працівників вищих навчальних закладах III – IV рівнів акредитації щодо їх моральних якостей, освітньо-кваліфікаційного рівня, професійно-практичної підготовки і стану здоров'я. В ній наголошено, що науково-педагогічною діяльністю можуть займатися особи з високими моральними якостями, які мають відповідну освіту, професійно-практичну підготовку, фізичний стан яких дозволяє виконувати службові обов'язки.

Статтею 47 Закону України „Про вищу освіту” визначено, що науково-педагогічні працівники – це особи, які за основним місцем роботи у вищих навчальних закладах третього і четвертого рівнів акредитації професійно займаються педагогічною діяльністю у поєднанні з науковою та науково-технічною діяльністю.

Відповідно до пункту 3 цієї ж статті на посади науково-педагогічних працівників обираються за конкурсом, як правило, особи: по-перше, що мають наукові ступені або вчені звання; по-друге, випускники магістратури, аспірантури та докторантури. Іншими словами, на науково-педагогічні посади у вищих навчальних закладах третього і четвертого рівнів акредитації можуть претендувати лише фахівці, в яких є: 1) дипломи кандидата або доктора наук чи атестати професора або доцента; 2) дипломи магістра; 3) дипломи про повну вищу освіту та посвідчення про закінчення аспірантури чи докторантури.

На посади науково-педагогічних працівників вищих навчальних закладах третього і четвертого рівнів акредитації обираються та призначаються відповідно до чинного „Положення про обрання та прийняття на роботу науково-педагогічних працівників вищих навчальних закладах III – IV рівнів акредитації”, затвердженого наказом Міністра освіти і науки № 744 від 24 грудня 2002 року. Згідно з вимогами цього документу конкурс на заміщення вакантної посади науково-педагогічного працівника оголошується керівником вищого навчального закладу – ректором або президентом вищого навчального закладу III – IV рівнів акредитації. Як правило, це робиться на основі рішення вченої ради вищого навчального закладу і оформляється наказом чи розпорядженням його керівника. Оголошення про проведення конкурсу на заміщення вакантної посади, терміни та умови його проведення публікуються в засобах масової інформації. Засобами масової інформації, в яких публікуються оголошення про проведення конкурсу, можуть бути центральні, регіональні, місцеві та відомчі періодичні видання. Відлік початку конкурсу починається з часу опублікування оголошення і завершується вказаним у ньому терміном, наприклад, двотижневим чи місячним.

Посада вважається вакантною після звільнення науково-педагогічного працівника на підставах, передбачених законодавством про працю, а також при введенні нової посади до штатного розпису вищого навчального закладу.

Заяви про участь у конкурсі мають право подавати особи, які мають повну вищу освіту і відповідають за своїми професійно-кваліфікаційними та моральними якостями і станом здоров'я умовам оголошеного конкурсу. Якщо особа, яка подала заяву, не відповідає вимогам оголошеного конкурсу, вона до участі в ньому не допускається, про що отримує письмову відмову. До прикладу, керівником факультету (деканом), за статтею 40 Закону України „Про вищу освіту”, може бути обраний науково-педагогічний

працівник факультету, який має вчене звання доцента або професора і науковий ступінь і вік якого не перевищує шістдесят років. Якщо ж особа не працює на посаді науково-педагогічного працівника факультету, або працює, але не має вченого звання чи наукового ступеня чи її вік переважає шістдесятирічний відмітку, то вона участі в конкурсі брати не має права.

Для участі в конкурсі претенденти подають: заяву на ім'я керівника вищого навчального закладу з проханням допустити до участі в конкурсі на заміщення вакантної посади науково-педагогічного працівника, лист обліку кадрів встановленого зразка, фотографію до нього, автобіографію, завірені нотаріусом документи про освіту та професійно-кваліфікаційний рівень, копію трудової книжки, список наукових і навчально-методичних праць, медичну довідку (або медичну книжку) про стан здоров'я.

Водночас не допускається немотивована відмова в допуску до участі в конкурсі. Цілком зрозуміло, що претенденти на заміщення вакантних посад науково-педагогічних працівників мають бути ознайомлені зі змістом „Положення про обрання та прийняття на роботу науково-педагогічних працівників вищих навчальних закладах III – IV рівнів акредитації” та професійно-кваліфікаційними вимогами до відповідної посади.

Кандидатури претендентів на заміщення посад асистента, викладача, старшого викладача, доцента, професора, завідувача кафедри попередньо обговорюються на відповідній кафедрі в їх присутності. Для оцінки рівня професійної кваліфікації претендента кафедра може запропонувати йому прочитати пробні лекції, провести практичні заняття. Висновки кафедри про професійні та особисті якості претендентів і відповідні рекомендації передаються на розгляд вченої ради вищого навчального закладу (факультету).

Зауважимо, що засідання кафедри, на якому обговорюються кандидатури претендентів на посаду завідувача кафедри, проводить проректор вищого навчального закладу або декан факультету. Відзначимо і те, що претенденти мають бути ознайомлені з висновками кафедри до проведення засідання вченої ради ВНЗ (факультету). Щоправда, негативний висновок кафедри щодо тієї чи іншої кандидатури не є підставою для відмови претенденту в розгляді його кандидатури вченою радою вищого навчального закладу (факультету).

На вакантні посади асистента, викладача, старшого викладача, доцента, керівника факультету претендентів обирають на засіданнях вчених рад факультету, а професорів і завідувачів кафедр – вчених рад ВНЗ. Обрання науково-педагогічних працівників проводиться вченими радами таємним голосуванням, для чого виготовляють бюлетені встановленого зразка. Процедура обрання проводить обрана вченою радою лічильна комісія. Перед голосуванням на засіданнях вчених рад у їх присутності відбувається обговорення кандидатур і оголошуються висновки кафедр щодо кожної кандидатури претендентів на відповідну посаду.

Для легітимного проведення таємного голосування кворум представництва членів вченої ради має складати не менше двох третин складу вченої ради. Рішення вченої ради про обрання того чи іншого претендента вважається прийнятним, якщо за нього проголосувало більше п'ятидесяти відсотків присутніх її членів.

Згідно із встановленим порядком, прізвища всіх претендентів на займання відповідної посади вносяться до одного бюлетеня для таємного голосування. При цьому кожен член вченої ради має право голосувати лише за одну кандидатуру претендента. В усіх інших варіантах голосування бюлетені вважаються недійсними. Якщо при проведенні конкурсу, в якому брали участь два або більше претендентів, голоси розділились порівну, проводиться повторне голосування на цьому ж самому засіданні вченої ради. При повторенні такого результату конкурс визнається таким, що не відбувся, і оголошується повторно. У разі, якщо при проведенні голосування жодна з кандидатур не набрала п'ятидесяти відсотків голосів присутніх членів вченої ради, також конкурс оголошується повторно. В усіх випадках результати голосування, оголошені лічильною комісією, затверджуються присутніми на засіданні членами вченої ради. Позитивне рішення вченої ради є підставою для укладення трудового договору з обраною особою і видання наказу ректора про прийняття її на роботу в якості відповідного науково-педагогічного працівника.

Претендентів на завідувачів кафедрами обирають на засіданні вченої ради вищого навчального закладу строком на п'ять років (для національного вищого навчального закладу – строком на сім років). Із завідувачем кафедри укладається особлива форма трудового договору – контракт.

У статті 39 Закону України „Про вищу освіту” повністю вписано вимоги і процедуру обрання, затвердження та звільнення з посади керівника вищого навчального закладу. У ній зазначено, що кандидат на посаду керівника вищого навчального закладу третього або четвертого рівня акредитації має бути обов'язково громадянином України, вільно володіти українською мовою, мати вчене звання професора, науковий ступінь доктора або кандидата наук і стаж науково-педагогічної діяльності не менше ніж десять років. Граничний вік кандидата на посаду керівника вищого навчального закладу не може перевищувати шістдесят п'ять років.

Конкурси на заміщення посад керівників вищих навчальних закладів третього або четвертого рівня акредитації оголошується власником (власниками) або уповноваженим ним (ними) органом (особою) кожні п'ять років (посади керівника національного вищого навчального закладу – кожні сім років). Власник (власники) або уповноважений ним (ними) орган (особа) приймає пропозиції щодо претендентів на посаду керівника вищого навчального закладу і вносить кандидатури претендентів, які відповідають вимогам цього Закону, до вищого колегіального органу громадського самоврядування вищого навчального закладу для голосування – конференції трудового колективу.

Вищий колегіальний орган громадського самоврядування обирає і рекомендує власнику (власникам) або уповноваженому ним (ними) органу (особі) кандидатури претендентів на посаду керівника вищого навчального закладу третього або четвертого рівня акредитації, які набрали не менше ніж 30 відсотків голосів

від статутного складу вищого колегіального органу громадського самоврядування вищого навчального закладу під час голосування. Кожен член виборного органу може голосувати лише за одну кандидатуру. Власник (власники) або уповноважений ним (ними) орган (особа) зобов'язаний (зобов'язана) призначити одну з рекомендованих кандидатур керівником вищого навчального закладу строком до п'яти років (для національного вищого навчального закладу – строком до семи років) на умовах контракту.

У разі, якщо жоден із претендентів на посаду керівника вищого навчального закладу третього або четвертого рівня акредитації не набрав у першому турі потрібних 30 відсотків голосів від статутного складу вищого колегіального органу громадського самоврядування вищого навчального закладу, проводиться другий тур виборів. До голосування у другому турі допускається не більше двох кандидатів з числа тих, хто набрав у першому турі найбільшу кількість голосів. Якщо у другому турі виборів жоден з кандидатів на посаду керівника не набрав 30 відсотків голосів від статутного складу вищого колегіального органу громадського самоврядування, конкурс оголошується повторно.

Якщо в результаті повторного конкурсу жоден із кандидатів не набрав 30 відсотків голосів від статутного складу вищого колегіального органу громадського самоврядування, власник (власники) або уповноважений ним (ними) орган (особа) до проведення нових виборів призначає на умовах контракту виконуючого обов'язки керівника вищого навчального закладу на строк не більше ніж два роки.

Якщо вищим колегіальним органом громадського самоврядування вищого навчального закладу подана власнику (власникам) або уповноваженому ним (ними) органу (особі) на затвердження одна кандидатура, яка набрала більше 30 відсотків голосів виборців, власник (власники) або уповноважений ним (ними) орган (особа) може не призначити рекомендовану кандидатуру, у зв'язку з чим він подає вищому колегіальному органу громадського самоврядування вищого навчального закладу мотивоване заперечення (в тому числі в разі порушення визначеної Законом України „Про вищу освіту” процедури проведення конкурсу). Вищий колегіальний орган громадського самоврядування вищого навчального закладу розглядає заперечення власника (власників) або уповноваженого ним (ними) органу (особи) і виносить своє рішення. У іншому випадку відбувається повторне висунення кандидатур на посаду керівника вищого навчального закладу. Якщо вищий колегіальний орган громадського самоврядування при повторному голосуванні підтверджує двома третинами голосів від свого статутного складу своє рішення щодо рекомендованої власнику (власникам) або уповноваженому ним (ними) органу (особі) кандидатури керівника вищого навчального закладу, власник (власники) або уповноважений ним (ними) орган (особа) зобов'язаний (зобов'язана) призначити цю кандидатуру на посаду керівника вищого навчального закладу.

Керівник вищого навчального закладу третього або четвертого рівня акредитації може бути звільнений з посади власником (власниками) або уповноваженим ним (ними) органом (особою) на підставах, визначених трудовим законодавством, а також за порушення статуту вищого навчального закладу та умов контракту. Керівник вищого навчального закладу третього або четвертого рівня акредитації може бути звільнений з посади у зв'язку із прийняттям рішення про його відкликання органом, який його обрав на посаду. Клопотання про відкликання керівника може бути внесено до вищого колегіального органу громадського самоврядування вищого навчального закладу не менше як половиною статутного складу Вченої ради вищого навчального закладу. Рішення про відкликання керівника вищого навчального закладу третього або четвертого рівня акредитації приймається двома третинами голосів за присутності не менше як двох третин статутного складу вищого колегіального органу громадського самоврядування вищого навчального закладу.

Власник (власники) новоутвореного вищого навчального закладу або уповноважений ним (ними) орган (особа) призначає на умовах контракту виконувача обов'язки керівника вищого навчального закладу на термін до проведення виборів керівника вищого навчального закладу, але не більше ніж на два роки.

Підкреслимо, що до компетенції вченої ради вищого навчального закладу III – IV рівнів акредитації належить подання пропозицій керівнику ВНЗ щодо призначення та звільнення з посади директора бібліотеки, а також призначення і звільнення з посади проректорів (заступників керівника), директорів інститутів та головного бухгалтера.

Що ж до обрання на посаду та звільнення з посади керівника факультету, то ця процедура регламентована статтею 40 Закону України „Про вищу освіту”. В ній зазначено, що вчена рада факультету кандидатуру на посаду керівника факультету обирає і рекомендує керівнику вищого навчального закладу з числа науково-педагогічних працівників факультету, які мають вчене звання доцента, професора і науковий ступінь. Граничний вік кандидата на посаду керівника факультету не може перевищувати шістьдесят років. Керівник вищого навчального закладу призначає керівника факультету строком на п'ять років (для національного вищого навчального закладу – строком на сім років). Керівник факультету виконує свої повноваження на постійній основі, тобто основним місцем його роботи є деканське, а науково-педагогічна діяльність – роботою за сумісництвом. Інші питання щодо порядку обрання керівника факультету визначаються статутом вищого навчального закладу.

Тут зауважимо, що у вищих навчальних закладах мистецького профілю можуть встановлюватися додаткові вимоги щодо кандидатів на посаду керівника факультету.

Заступники керівника факультету призначаються керівником вищого навчального закладу за пропозицією вченої ради факультету.

Керівник факультету може бути звільнений з посади на підставах, визначених трудовим законодавством, а також за порушення статуту вищого навчального закладу та умов контракту. Керівник

факультету може бути звільнений з посади керівником вищого навчального закладу на підставі рішення Вченої ради вищого навчального закладу.

Керівник факультету може бути звільнений з посади керівником вищого навчального закладу на підставі подання органу громадського самоврядування факультету. Пропозиція про звільнення керівника факультету вноситься до органу громадського самоврядування факультету не менш як половиною статутного складу вченої ради факультету. Пропозиція про звільнення керівника факультету приймається не менше ніж двома третинами голосів статутного складу органу громадського самоврядування факультету.

Керівник вищого навчального закладу, в якому створено новий факультет, призначає на умовах контракту виконувача обов'язки керівника цього факультету на термін до проведення виборів керівника факультету, але не більше ніж на один рік.

2. Права, обов'язки та гарантії педагогічних і науково-педагогічних працівників

Права, обов'язки та гарантії педагогічного, науково-педагогічного працівника врегульовуються трудовим договором або контрактом, що укладається відповідно до статті 21 „Кодексу законів про працю України” і виступає угодою між працівником і уповноваженим органом держави (власника) чи фізичною особою, за якими працівник зобов'язується виконувати роботу, визначену цією угодою, з підляганням внутрішньому трудовому розпорядкові, а власник підприємства, установи, організації або уповноважений ним орган чи фізична особа зобов'язується виплачувати працівникові заробітну плату і забезпечувати умови праці, необхідні для виконання роботи, передбачені законодавством про працю, колективним договором і угодою сторін.

Педагогічні та науково-педагогічні працівники, як правило, укладають трудові договори, а ректор, проректори, декани факультетів і завідувачі кафедрами – контракти і мають право реалізувати свої здібності до продуктивної і творчої праці шляхом укладення трудового договору на одному або одночасно на декількох підприємствах, в установах, організаціях, якщо інше не передбачене законодавством, колективним договором або угодою сторін.

Особливою формою трудового договору є контракт, у якому строк його дії, права, обов'язки і відповідальність сторін (зокрема, матеріальна), умови матеріального забезпечення і організації праці працівника, умови розірвання договору, в тому числі дострокового, можуть встановлюватися угодою сторін. Сфера застосування контракту визначається законами України.

За вимогами статті 23 „Кодексу законів про працю України” трудовий договір може бути трьох видів:

- 1) безстроковим, який укладається на невизначений строк;
- 2) на визначений строк, встановлений за погодженням сторін;
- 3) таким, що укладається на час виконання певної роботи.

Строковий трудовий договір укладається у випадках, коли трудові відносини не можуть бути встановлені на невизначений строк із урахуванням характеру наступної роботи, умов її виконання, або інтересів працівника та в інших випадках, передбачених законодавчими актами.

Трудовий договір укладається, як правило, в письмовій формі. Для вищих навчальних закладів додержання письмової форми є обов'язковим:

- 1) при організованому прийомі, обранні або переобранні науково-педагогічних працівників;
- 2) при укладенні контракту;
- 3) у випадках, коли працівник наполягає на укладенні трудового договору у письмовій формі;
- 4) в інших випадках, передбачених законодавством України.

При укладенні трудового договору щодо посади науково-педагогічного працівника громадянин зобов'язаний подати паспорт або інший документ, що посвідчує особу, трудову книжку, а також документи про освіту не менше як магістра зазначеної спеціальності чи кваліфікації, про стан здоров'я та інші документи, про які зазначено в оголошенні конкурсу на заміщення вакантних посад.

Укладення трудових договорів або контрактів із педагогічними та науково-педагогічними працівниками оформляється наказом по вищому навчальному закладу, а для ректора (президента) ВНЗ – розпорядженням власника або уповноваженого ним органу про зарахування працівника на роботу.

Трудовий договір вважається укладеним і тоді, коли наказ чи розпорядження не були видані, але працівника фактично було допущено до роботи.

Особі, запрошеній на роботу в порядку переведення з іншого підприємства, установи, організації за погодженням між керівниками підприємств, установ, організацій, не може бути відмовлено в укладенні трудового договору.

Забороняється укладення трудового договору з громадянином, якому за медичним висновком запропонована робота протипоказана за станом здоров'я.

Слід наголосити, що при укладенні трудового договору забороняється вимагати від осіб, які поступають на роботу, відомості про їх партійну і національну приналежність, походження, прописку та документи, подання яких не передбачене законодавством.

У системі трудових відносин працівників вищого навчального закладу винятково важливу роль відіграє колективний договір, який укладається на основі чинного законодавства, прийнятих сторонами зобов'язань із метою регулювання виробничих, трудових і соціально-економічних відносин й узгодження інтересів працівників, власників та уповноважених ними органів.

Колективний договір укладається у вищому навчальному закладі незалежно від форм його власності і господарювання, оскільки в ньому використовується наймана праця і він має права юридичної особи. Колективний договір може укладатися у структурних підрозділах вищого навчального закладу в межах їх компетенції.

Колективний договір укладається між ректором (президентом) вищого навчального закладу, з однієї сторони, і первинною профспілковою організацією, які діють відповідно до своїх статутів, з другої сторони. Якщо у вищому навчальному закладі створено первинні профспілкові організації викладачів і співробітників та студентів, вони повинні на засадах пропорційного представництва (згідно з кількістю членів кожної первинної

профспілкової організації) утворити об'єднаний представницький орган для укладення колективного договору. В такому випадку кожна з первинних профспілкових організацій має визначитися щодо своїх конкретних зобов'язань за колективним договором та відповідальності за їх невиконання. Первинна профспілкова організація, що відмовилася від участі в об'єднаному представницькому органі, позбавляється права представляти інтереси працівників при підписанні колективного договору.

Зміст колективного договору визначається сторонами в межах їх компетенції. У колективному договорі встановлюються взаємні зобов'язання сторін щодо регулювання виробничих, трудових, соціально-економічних відносин, зокрема:

- зміни в організації виробництва і праці;
- забезпечення продуктивної зайнятості;
- нормування і оплати праці, встановлення форм, системи, розмірів заробітної плати та інших видів трудових виплат (доплат, надбавок, премій та ін.);
- встановлення гарантій, компенсацій, пільг;
- участі трудового колективу в формуванні, розподілі і використанні прибутку (якщо це передбачено статутом);
- режиму роботи, тривалості робочого часу і відпочинку;
- умов і охорони праці;
- забезпечення житлово-побутового, культурного, медичного обслуговування, організації оздоровлення і відпочинку працівників;
- гарантій діяльності профспілкової чи інших представницьких організацій, які функціонують у колективі, зокрема студентського самоврядування, рад молодих вчених, ради студентського наукового товариства тощо;
- умов регулювання фондів оплати праці та встановлення міжкваліфікаційних (міжпосадових) співвідношень у оплаті праці.

Колективний договір може передбачати додаткові порівняно з чинним законодавством і угодами гарантії та соціально-побутові пільги, особливо щодо науково-педагогічних працівників вищої кваліфікації, включаючи фінансування їх підготовки.

Зауважимо, що колективний договір підлягає повідомній реєстрації місцевими органами державної виконавчої влади.

Підкреслимо і те, що умови колективного договору, які погіршують порівняно з чинним законодавством і угодами становище працівників, є недійсними.

Відзначимо, що колективний договір набирає чинності з дня його підписання представниками сторін або з дня, зазначеного у ньому. Після закінчення строку чинності колективний договір продовжує діяти до того часу, поки сторони не укладуть новий або не переглянуть чинний, якщо інше не передбачено договором. При цьому колективний договір зберігає чинність у разі зміни складу, структури, найменування уповноваженого власником органу, від імені якого укладено цей договір.

У разі реорганізації вищого навчального закладу колективний договір зберігає чинність протягом строку, на який його укладено, або може бути переглянутий за згодою сторін. Якщо змінюється власник, то чинність колективного договору зберігається протягом строку його дії, але не більше одного року. У цей період сторони повинні розпочати переговори про укладення нового чи зміну або доповнення чинного колективного договору.

Якщо ж вищий навчальний заклад ліквідується, то колективний договір діє протягом усього строку проведення ліквідації.

У новоствореному вищому навчальному закладі колективний договір укладається за ініціативою однієї із сторін у тримісячний строк після його реєстрації.

Звернемо увагу на той факт, що положення колективного договору поширюються на всіх працівників вищого навчального закладу незалежно від того, чи є вони членами професійної спілки, і є обов'язковими як для власника або уповноваженого ним органу.

До початку роботи за укладеним трудовим договором ректор (президент) вищого навчального закладу або уповноважена ним посадова особа (проректор чи декан) має обов'язково:

- 1) роз'яснити працівникові його права і обов'язки та проінформувати під розписку про умови праці, наявність на робочому місці, де він буде працювати, небезпечних і шкідливих виробничих факторів, які ще не усунуто, та можливі наслідки їх впливу на здоров'я, його права на пільги і компенсації за роботу в таких умовах відповідно до чинного законодавства і колективного договору;
- 2) ознайомити працівника з правилами внутрішнього трудового розпорядку та змістом колективного договору;
- 3) визначити працівникові робоче місце, забезпечити його необхідними для роботи засобами;
- 4) проінструктувати працівника з техніки безпеки, виробничої санітарії, гігієни праці і протипожежної охорони.

У свою чергу, обов'язок працівника особисто виконувати доручену йому роботу. Кожний працівник повинен виконувати доручену йому роботу особисто і не має права передоручати її виконання іншій особі. Разом з тим, у ректора (президента) вищого навчального закладу не має права вимагати від працівника виконання роботи, яка не обумовлена трудовим договором.

Безперечно, всі працівники не лише вступають, а й припиняють трудові відносини. Тому кожному керівнику і працівнику ВНЗ важливо добре знати умови та обставини припинення укладених ними трудових договорів. Статтею 36 Кодексу законів про працю України унормована низка підстав, за яких може бути припинений трудовий договір, серед них такі як:

- 1) угода обох сторін;
- 2) закінчення строку, крім випадків, коли трудові відносини фактично тривають і жодна зі сторін не поставила вимогу про їх припинення;
- 3) призов або вступ працівника на військову службу, направлення на альтернативну (невійськову) службу;
- 4) розірвання трудового договору з ініціативи працівника, з ініціативи власника або уповноваженого ним органу або на вимогу профспілкового чи іншого уповноваженого на представництво трудовим колективом органу;
- 5) переведення працівника, за його згодою, на інше підприємство, в установу, організацію або перехід на виборну посаду;
- 6) відмова працівника від переведення на роботу в іншу місцевість разом із підприємством, установою, організацією, а також відмова від продовження роботи у зв'язку зі зміною істотних умов праці;
- 7) набрання законної сили вироку суду, яким працівника засуджено (крім випадків звільнення від відбування покарання з випробуванням) до позбавлення волі або до іншого покарання, яке виключає можливість продовження даної роботи;
- 8) підстави, передбачені контрактом;
- 9) трудовий договір припиняється також у випадку направлення працівника за постановою суду до лікувально-трудоного профілакторію. Це передбачено статтею 37 зазначеного Кодексу.

Статтею 38 цього Кодексу також унормовано можливі причини розірвання трудового договору, укладеного на невизначений строк, з ініціативи працівника. В ній, зокрема зазначено, що працівник має право розірвати трудовий договір, укладений на невизначений строк. Для цього він повинен попередити письмово за два тижні про своє звільнення ректора (президента) вищого навчального закладу. Передбачена норма щодо розриву трудового договору, згідно з якою звільнення з роботи за власним бажанням зумовлене неможливістю продовжувати роботу через переїзд на нове місце проживання; переведення чоловіка або дружини на роботу в іншу місцевість. Це можна робити в разі вступу працівника до навчального закладу, у зв'язку з неможливістю проживання у даній місцевості, підтверженою медичним висновком. Причинами розриву трудового договору можуть бути вагітність, догляд за дитиною до досягнення нею чотирнадцятирічного віку або дитиною-інвалідом; догляд за хворим членом сім'ї відповідно до медичного висновку або інвалідом I групи; вихід на пенсію; прийняття на роботу за конкурсом, а також з інших поважних причин. У всіх зазначених випадках ректор (президент) ВНЗ повинен розірвати трудовий договір у строк, про який просить працівник.

Крім того, працівник має право у визначений ним строк розірвати трудовий договір за власним бажанням, якщо ректор (президент) вищого навчального закладу не дотримується вимог законодавства про працю, або умов колективного чи трудового договору.

Щоправда, якщо працівник після закінчення строку попередження про звільнення не залишає роботи і не вимагає розірвання трудового договору, то ректор (президент) вищого навчального закладу не вправі звільнити його за поданою раніше заявою, крім випадків, коли на його місце запрошено іншого працівника, якому відповідно до законодавства не може бути відмовлено в укладенні трудового договору.

Водночас статтею 39 Кодексу передбачено право працівника розірвати строковий трудовий договір з його ініціативи. Строковий трудовий договір підлягає розірванню достроково на вимогу працівника в разі його хвороби або інвалідності, які перешкоджають виконанню роботи за договором, порушення ректором (президентом) вищого навчального закладу законодавства про працю, колективного або трудового договору та у випадках, передбачених частиною першою статті 38 цього Кодексу. Спори про дострокове розірвання трудового договору вирішуються в загальному порядку, встановленому для розгляду трудових спорів.

З іншого боку, стаття 39-1 Кодексу законів про працю України визначає норму продовження дії строкового трудового договору на невизначений строк. Наприклад, якщо після закінчення строку трудового договору трудові відносини фактично тривають і жодна зі сторін не вимагає їх припинення, тобто не ініціює його припинення, дія цього договору вважається продовженою на невизначений строк. Трудові договори, що були переукладені один чи декілька разів, за винятком випадків, передбачених частиною другою статті 23, вважаються такими, що укладені на невизначений строк.

Особливе місце в Кодексі посідає стаття 40, що передбачає розірвання трудового договору з ініціативи власника або уповноваженого ним органу. В ній унормовано, що трудовий договір, укладений на невизначений строк, а також строковий трудовий договір до закінчення строку його чинності можуть бути розірвані ректором (президентом) вищого навчального закладу лише у випадках:

- 1) змін в організації виробництва і праці, в тому числі ліквідації, реорганізації, банкрутства або перепрофілювання підприємства, установи, організації, скорочення чисельності або штату працівників;
- 2) виявленої невідповідності працівника займаній посаді або виконуваній роботі внаслідок недостатньої кваліфікації або стану здоров'я, які перешкоджають продовженню даної роботи, а так само в разі скасування допуску до державної таємниці, якщо виконання покладених на нього обов'язків вимагає доступу до державної таємниці;

3) систематичного невиконання працівником без поважних причин обов'язків, покладених на нього трудовим договором або правилами внутрішнього трудового розпорядку, якщо до працівника раніше застосовувалися заходи дисциплінарного чи громадського стягнення;

4) прогулу (в тому числі відсутності на роботі більше трьох годин протягом робочого дня) без поважних причин;

5) нез'явлення на роботу протягом більш як чотирьох місяців підряд внаслідок тимчасової непрацездатності, не рахуючи відпустки по вагітності і родах, якщо законодавством не встановлений триваліший строк збереження місця роботи (посади) при певному захворюванні. За працівниками, які втратили працездатність у зв'язку з трудовим каліцтвом або професійним захворюванням, місце роботи (посада) зберігається до відновлення працездатності або встановлення інвалідності;

6) поновлення на роботі працівника, який раніше виконував цю роботу;

7) появи на роботі в нетверезому стані, у стані наркотичного або токсичного сп'яніння;

8) вчинення за місцем роботи розкрадання (в тому числі дрібного) майна власника, встановленого вироком суду, що набрав законної сили, чи постановою органу, до компетенції якого входить накладення адміністративного стягнення або застосування заходів громадського впливу.

І, нарешті, в статті 41 зазначені додаткові підстави розірвання трудового договору з ініціативи власника або уповноваженого ним органу з окремими категоріями працівників за певних умов. Так, крім підстав, передбачених статтею 40 цього Кодексу, трудовий договір з ініціативи ректора (президента) ВНЗ може бути розірваний також у випадках:

1) одноразового грубого порушення трудових обов'язків керівником підприємства, установи, організації всіх форм власності (філіалу, представництва, відділення та іншого відокремленого підрозділу), його заступниками, головним бухгалтером, його заступниками, а також службовими особами митних органів, державних податкових інспекцій, яким присвоєно персональні звання, і службовими особами державної контрольно-ревізійної служби та органів державного контролю за цінами;

2) винних дій керівника підприємства, установи, організації, внаслідок чого заробітна плата виплачувалася несвоєчасно або в розмірах, нижчих від встановленого законом розміру мінімальної заробітної плати;

3) винних дій працівника, який безпосередньо обслуговує грошові або товарні цінності, якщо ці дії дають підстави для втрати довіря до нього з боку власника або уповноваженого ним органу;

4) вчинення працівником, який виконує виховні функції, аморального проступку, не сумісного з продовженням даної роботи. Розірвання договору у випадках, передбачених цією статтею, провадиться з додержанням вимог частини третьої статті 40, а у випадках, передбачених пунктами 2 і 3, – також вимог статті 43 цього Кодексу.

Здійснюючи управління вищим навчальним закладом, винятково важливо знати вимоги законодавства і нормативно-правових актів України щодо тривалості робочого часу як для науково-педагогічних працівників, так і для навчально-допоміжного та адміністративно-господарського персоналу. Тут підкреслимо, що за статтею 50 КЗПУ нормальна тривалість робочого часу працівників не може перевищувати 40 годин на тиждень. Разом з тим, вищі навчальні заклади, як і інші підприємства та організації, при укладенні колективного договору можуть встановлювати меншу норму тривалості робочого часу.

Проте статтею 51 Кодексу унормовано скорочену тривалість робочого часу. Для працівників вона встановлюється:

1) віком від 16 до 18 років – 36 годин на тиждень, для осіб віком від 15 до 16 років (учнів віком від 14 до 15 років, які працюють в період канікул) – 24 години на тиждень. Отже, для студентів молодших курсів, яким не виповнилося 18 років і які працюють протягом навчального року у вільний від навчання час, тривалість робочого часу не може перевищувати половини максимальної тривалості робочого часу, тобто 18 годин на тиждень;

2) для працівників, зайнятих на роботах із шкідливими умовами праці, – не більш як 36 годин на тиждень. Перелік виробництв, цехів, професій і посад із шкідливими умовами праці, робота в яких дає право на скорочену тривалість робочого часу, затверджується в порядку, встановленому законодавством. Крім того, законодавством встановлена скорочена тривалість робочого часу для окремих категорій працівників (учителів, лікарів і інших).

Скорочена тривалість робочого часу може встановлюватись за рахунок власних коштів на підприємствах і в організаціях для жінок, які мають дітей віком до чотирнадцяти років або дитину-інваліда.

Згідно з вимогами статті 52 Кодексу для працівників установлюється п'ятиденний робочий тиждень із двома вихідними днями. При цьому тривалість щоденної роботи (зміни) визначається правилами внутрішнього трудового розпорядку або графіками змінності, які затверджує ректор (президент) ВНЗ за погодженням із профспілковим комітетом із додержанням установленої тривалості робочого тижня. Для окремих працівників вищого навчального закладу може встановлюватись шестиденний робочий тиждень із одним вихідним днем. При цьому тривалість щоденної роботи не може перевищувати 7 годин при тижневій нормі 40 годин, 6 годин при тижневій нормі 36 годин і 4 годин при тижневій нормі 24 години.

П'ятиденний або шестиденний робочий тиждень встановлюється ректором (президентом) вищого навчального закладу спільно з профспілковим комітетом із урахуванням специфіки роботи, думки трудового колективу та за погодженням із виконкомом місцевої Ради народних депутатів.

Напередодні святкових і неробочих днів тривалість роботи працівників скорочується на одну годину як у випадку п'ятиденного, так і шестиденного робочого тижня. Загалом встановлено вимогу, що напередодні вихідних днів тривалість роботи при шестиденному робочому тижні не може перевищувати 5 годин. При п'ятиденному робочому тижні працівникам надаються два вихідні дні на тиждень, а при шестиденному робочому тижні – один вихідний день. Загальним вихідним днем є неділя. Другий вихідний день при п'ятиденному робочому тижні, якщо він не визначений законодавством, встановлюється графіком роботи ВНЗ, погодженим із профспілковим комітетом і, як правило, має надаватися підряд за загальним вихідним днем. У випадку, коли святковий або неробочий день збігається з вихідним днем, вихідний день переноситься на наступний після святкового або неробочого дня.

Кодексом законів про працю України передбачено також неповний робочий час, який може за угодою між працівником і ректором (президентом) ВНЗ встановлюватись при прийнятті на роботу, або згодою на прохання вагітної жінки, жінки, яка має дитину віком до чотирнадцяти років або дитину-інваліда, в тому числі таку, що знаходиться під її опікою чи здійснює догляд за хворим членом сім'ї відповідно до медичного висновку. Оплата праці в цих випадках провадиться пропорційно до відпрацьованого часу або залежно від виробітку. Слід взяти до уваги, що робота на умовах неповного робочого часу не тягне за собою будь-яких обмежень обсягу трудових прав працівників.

Час початку і закінчення щоденної роботи (зміни) передбачається правилами внутрішнього трудового розпорядку, розкладом навчальних занять і графіками змінності у відповідності з чинним законодавством України.

Статтею 73 КЗПУ для всіх працюючих і непрацюючих громадян України встановлено такі **святкові дні**: 1 січня – Новий рік, 7 січня – Різдво Христове, 8 березня – Міжнародний жіночий день, 1 і 2 травня – День міжнародної солідарності трудящих, 9 травня – День Перемоги, 28 червня – День Конституції України, 24 серпня – День незалежності України. Крім того, в Україні робота також не провадиться в дні релігійних свят, зокрема: 7 січня – Різдво Христове, один день (неділя) – Пасха (Великдень), один день (неділя) – Трійця.

Водночас, за поданням релігійних громад інших (неправославних) конфесій, зареєстрованих в Україні, ректор (президент) вищого навчального закладу, як і керівники підприємств, установ, організацій, надає особам, які сповідують відповідні релігії, до трьох днів відпочинку протягом року для святкування їх великих свят із відпрацюванням за ці дні.

Кожний працівник вищого навчального закладу відповідно до статті 74 КЗПУ має право на щорічну (основну та додаткові) відпустки із збереженням на їх період місця роботи (посади) і заробітної плати. Щорічна основна відпустка надається працівникам тривалістю не менш як 24 календарних дні за відпрацьований робочий рік, який відлічується з дня укладення трудового договору. Особам віком до вісімнадцяти років надається щорічна основна відпустка тривалістю 31 календарний день. Тривалість щорічних додаткових відпусток, умови та порядок їх надання встановлюються нормативно-правовими актами України.

У вищих навчальних закладах особливе місце посідають творчі відпустки, що надаються працівникам для закінчення дисертаційних робіт, написання підручників та в інших випадках, передбачених законодавством. Тривалість, порядок, умови надання та оплати творчих відпусток устанавлюються Кабінетом Міністрів України. Звернемо увагу на те, що дні тимчасової непрацездатності працівника, засвідченої у встановленому порядку, а також відпустки в зв'язку з вагітністю та пологами, до щорічних відпусток не включаються.

Згідно зі статтею 78-1, святкові і неробочі дні при визначенні тривалості щорічних відпусток не враховуються.

Кожному керівнику, починаючи від завідувача кафедри і керівника того чи іншого підрозділу і завершуючи ректором (президентом) ВНЗ, варто знати вимоги щодо надання щорічних відпусток. Щорічні основна та додаткові відпустки повної тривалості у перший рік роботи надаються працівникам тільки після закінчення шести місяців безперервної роботи на тій чи іншій посаді. Якщо ж така відпустка надається до закінчення шестимісячного терміну безперервної роботи, то їх тривалість визначається пропорційно до відпрацьованого часу, крім визначених законом випадків, коли ці відпустки за бажанням працівника надаються повної тривалості.

Щорічні відпустки за другий та наступні роки роботи можуть бути надані працівникові в будь-який час відповідного робочого року. Черговість надання відпусток визначається графіками, які затверджуються ректором (президентом) вищого навчального закладу за погодженням із профспілковим комітетом і доводиться до відома всіх працівників. При складанні графіків ураховуються інтереси забезпечення навчального процесу (виробництва), особисті інтереси працівників і можливості їх відпочинку.

Конкретний період надання щорічних відпусток у межах, устанавлених графіком, узгоджується між працівником і ректором (президентом) ВНЗ, який зобов'язаний письмово повідомити працівника про дату початку відпустки не пізніше як за два тижні до встановленого графіком терміну. Поділ щорічної відпустки на частини будь-якої тривалості допускається на прохання працівника за умови, що основна безперервна її частина становитиме не менше 14 календарних днів. Невикористана частина щорічної відпустки має бути надана працівнику, як правило, до кінця робочого року, але не пізніше 12 місяців після закінчення робочого року, за який надається відпустка.

Відкликання з щорічної відпустки допускається за згодою працівника лише для відвернення стихійного лиха, виробничої аварії або негайного усунення їх наслідків, для відвернення нещасних випадків, простою,

загибелі або псування майна підприємства, установи, організації з додержанням вимог частини шостої цієї статті та в інших випадках, передбачених законодавством. У разі відкликання працівника з відпустки його працю оплачують з урахуванням тієї суми, що була нарахована на оплату невикористаної частини відпустки.

У житті працівників і у функціонуванні вищих навчальних закладів трапляються ситуації, коли доводиться переносити відпустки на інший період. Це робиться у випадках:

- 1) порушення ректором (президентом) ВНЗ терміну письмового повідомлення працівника про час надання відпустки;
- 2) несвоєчасної виплати заробітної плати працівнику за час щорічної відпустки.
- 3) тимчасової непрацездатності працівника, засвідченої у встановленому порядку;
- 4) виконання працівником державних або громадських обов'язків, якщо згідно із законодавством він підлягає звільненню на цей час від основної роботи із збереженням заробітної плати;
- 5) настання строку відпустки у зв'язку з вагітністю та пологами;
- 6) збігу щорічної відпустки з відпусткою у зв'язку з навчанням.

Щорічна відпустка за ініціативою ректора (президента) вищого навчального закладу, як виняток, може бути перенесена на інший період тільки за письмовою згодою працівника та за погодженням з профспілковим комітетом у разі, коли надання щорічної відпустки в раніше обумовлений період може несприятливо відбитися на нормальному функціонуванні ВНЗ, та за умови, що частина відпустки тривалістю не менше 24 календарних днів буде використана в поточному робочому році.

У разі перенесення щорічної відпустки новий термін її надання встановлюється за згодою між працівником і керівником вищого навчального закладу. Якщо причини, що зумовили перенесення відпустки на інший період, настали під час її використання, то невикористана частина щорічної відпустки надається після закінчення дії причин, які її перервали, або за згодою сторін переноситься на інший період.

Разом з тим, законодавство забороняє ненадання щорічних відпусток повної тривалості протягом двох років підряд, а також ненадання їх протягом робочого року особам віком до вісімнадцяти років і працівникам, які мають право на щорічні додаткові відпустки за роботу зі шкідливими та важкими умовами чи з особливим характером праці.

За бажанням працівників, переведених на роботу з одного підприємства, установи, організації на інше підприємство, в установу, організацію, які не використали за попереднім місцем роботи повністю або частково щорічну основну відпустку і не одержали за неї грошової компенсації, щорічна відпустка повної тривалості надається до настання шестимісячного терміну безперервної роботи після переведення.

Якщо працівник, переведений на роботу на інше підприємство, в установу, організацію, повністю або частково не використав щорічні основну та додаткові відпустки і не одержав за них грошову компенсацію, то до стажу роботи, що дає право на щорічні основну та додаткові відпустки, зараховується час, за який він не використав ці відпустки за попереднім місцем роботи.

Керівнику необхідно добре знати нормативну вимогу, згідно з якою працівникам виплачується грошова компенсація за невикористані щорічні відпустки. Це робиться обов'язково: а) у випадку звільнення працівника. При цьому йому виплачується грошова компенсація за всі невикористані ним дні щорічної відпустки, а також додаткової відпустки працівникам, які мають дітей; б) у разі звільнення керівних, педагогічних, наукових, науково-педагогічних працівників, спеціалістів навчальних закладів, які до звільнення пропрацювали не менш як 10 місяців, грошова компенсація виплачується за невикористані ними дні щорічних відпусток із розрахунку повної їх тривалості; в) за умови переведення працівника на роботу на інше підприємство, в установу, організацію грошова компенсація за невикористані ним дні щорічних відпусток за його бажанням повинна бути перерахована на рахунок підприємства, установи, організації, куди перейшов працівник. Поряд з цим, за бажанням працівника частина щорічної відпустки може замінюватися грошовою компенсацією. Але в такому випадку тривалість наданої працівникові щорічної та додаткових відпусток не повинна бути меншою 24 календарних днів.

Однак особам віком до вісімнадцяти років заміна всіх видів відпусток грошовою компенсацією не допускається. У разі смерті працівника грошова компенсація за невикористані ним дні щорічних відпусток, а також додаткової відпустки працівникам, які мають дітей, виплачується спадкоємцям.

Відповідно до статті 84 КЗПУ, працівникам за їх бажанням надається в обов'язковому порядку відпустка без збереження заробітної плати. За сімейними обставинами та з інших причин працівнику може надаватися відпустка без збереження заробітної плати на термін, обумовлений угодою між працівником та власником або уповноваженим ним органом, але не більше 15 календарних днів на рік.

Права науково-педагогічних працівників вищих навчальних закладів третього і четвертого рівнів акредитації чітко визначені в статті 50 Закону України „Про вищу освіту”. У статті зазначено, що науково-педагогічні працівники відповідно до Закону мають право на:

- захист професійної честі та гідності;
- вільний вибір методів і засобів навчання у межах затверджених навчальних планів;
- проведення наукової роботи у вищих навчальних закладах всіх рівнів акредитації;
- індивідуальну педагогічну діяльність;
- участь у громадському самоврядуванні;
- участь у об'єднаннях громадян;
- забезпечення житлом;

- отримання пільгових кредитів для індивідуального і кооперативного житлового будівництва;
- одержання службового житла;
- одержання державних стипендій.

Крім того, науково-педагогічні працівники мають і інші права, передбачені законами та статутом вищого навчального закладу.

Водночас, згідно зі статтею 51 Закону України „Про вищу освіту”, науково-педагогічні працівники зобов'язані:

- постійно підвищувати професійний рівень, педагогічну майстерність, наукову кваліфікацію (для науково-педагогічних працівників);
- забезпечувати високий науково-теоретичний і методичний рівень викладання дисциплін у повному обсязі освітньої програми відповідної спеціальності;
- додержуватися норм педагогічної етики, моралі, поважати гідність осіб, які навчаються у вищих навчальних закладах, прививати їм любов до України, виховувати їх в дусі українського патріотизму і поваги до Конституції України;
- додержуватися законів, статуту та правил внутрішнього розпорядку вищого навчального закладу.

Ми уже зазначали, що загальні вимоги до робочого часу науково-педагогічного працівника визначені Кодексом законів про працю України.

Час виконання навчальних, методичних, наукових, організаційних і інших трудових обов'язків у поточному навчальному році не повинен перевищувати річний робочий час. Максимальне навчальне навантаження науково-педагогічних працівників не може перевищувати 900 годин на навчальний рік. Види навчальних занять, які входять до навчального навантаження науково-педагогічного працівника відповідно до його посади, встановлюються вищим навчальним закладом у його індивідуальному плані.

Принагідно, зазначимо, що залучення педагогічних та науково-педагогічних працівників до роботи, не обумовленої трудовим договором, може здійснюватися лише за його згодою або у випадках, передбачених законом. З іншого боку, не допускається відволікання науково-педагогічних працівників від виконання професійних обов'язків, за винятком випадків, передбачених законом.

Робочий час викладача вищого закладу освіти третього або четвертого рівня акредитації визначається обсягом виконання ним певних обов'язків, зокрема, виконання ним навчальної, методичної, наукової та організаційної роботи, і регламентується Нормами часу для розрахунку і обліку навчальної роботи, Переліками основних видів методичної, наукової й організаційної роботи та Рекомендаціями щодо запровадження їх у вищих закладах освіти третього і четвертого рівнів акредитації, затвердженими наказом Міністерства освіти України від 7 червня 1996 року № 195.

У відповідності з пунктом 2 статті 51 Кодексу законів про працю України (КЗпП) у науково-педагогічних працівників вищих закладів освіти третього і четвертого рівнів акредитації в зв'язку із підвищеною розумово-емоційною діяльністю середньотижнева тривалість робочого часу як при шестиденному, так і при п'ятиденному робочих тижнях становить 36 годин. При шестиденному робочому тижні щоденна тривалість робочого часу викладача становить 6 годин (стаття 52 КЗпП).

Тривалість робочого часу викладача на навчальний рік визначається з урахуванням відпускних, вихідних і святкових днів. Розрахунок тривалості робочого часу на навчальний рік здійснюється таким чином: навчальний рік налічує 52 тижні, з них 8 тижнів відпускних днів і 2 тижні святкових днів (1996 рік). Тривалість робочих тижнів відповідно визначається як різниця: 52 тижні – 8 тижнів – 2 тижні = 42 тижні, а з урахуванням тижневої тривалості робочого часу річна чисельність робочого часу викладача повинна складати в межах 1512 годин.

Обсяг навчальної роботи викладачів, виражений у облікових одиницях, складає їх навчальне навантаження. Вищий заклад освіти на кожний навчальний рік визначає мінімальний і максимальний обов'язковий обсяг навчального навантаження викладачів у порядку, передбаченому його Статутом і колективним договором.

Основним документом, у якому відображається навчальна, методична, наукова та організаційна робота науково-педагогічного працівника вищого закладу освіти протягом навчального року, є його індивідуальний робочий план. Заходи, передбачені в плані науково-педагогічного працівника, розглядаються на засіданні кафедри і затверджуються завідувачем кафедри. Індивідуальний робочий план завідувача кафедри затверджується деканом факультету. Зміни в індивідуальний робочий план викладача протягом навчального року можуть бути внесені на підставі рішення кафедри за його згодою. Після завершення навчального року в індивідуальному робочому плані робляться відмітки про всі види фактично виконаної роботи.

Законодавство України надає науково-педагогічним вищим навчальним закладам **гарантії**, закріплені в статтях 57 і 58 Закону України „Про освіту” та 57 Закону України „Про вищу освіту”. Згідно зі статтею 57 Закону України „про освіту” держава забезпечує науково-педагогічним працівникам:

- належні умови праці, побуту, відпочинку, медичне обслуговування;
- підвищення кваліфікації не рідше одного разу на п'ять років;
- правовий, соціальний, професійний захист;
- компенсації, встановлені законодавством, у разі втрати роботи, в зв'язку зі змінами у організації виробництва і праці;
- призначення і виплату пенсії відповідно до чинного законодавства;

- встановлення підвищених посадових окладів (ставок заробітної плати) за наукові ступені і вчені звання;
- виплату надбавок за вислугу років щомісячно у відсотках до посадового окладу (ставки заробітної плати) залежно від стажу педагогічної роботи у таких розмірах: понад 3 роки – 10 відсотків, понад 10 років – 20 відсотків, понад 20 років – 30 відсотків;
- надання педагогічним працівникам щорічної грошової винагороди в розмірі до одного посадового окладу (ставки заробітної плати) за сумлінну працю, зразкове виконання службових обов'язків;
- виплату допомоги на оздоровлення у розмірі місячного посадового окладу (ставки заробітної плати) при наданні щорічної відпустки;
- встановлення середніх посадових окладів на рівні подвійної середньої заробітної плати працівників промисловості.

У разі захворювання науково-педагогічного працівника, яке унеможливує виконання ним професійних обов'язків і обмежує перебування в дитячому, учнівському, студентському колективах, або тимчасового переведення за цих чи інших обставин на іншу роботу, за ним зберігається попередній середній заробіток. У разі хвороби або каліцтва попередній середній заробіток виплачується до відновлення працездатності або встановлення інвалідності.

Науково-педагогічним працівникам за рахунок власних коштів навчальних закладів може надаватися матеріальна допомога для вирішення соціально-побутових питань.

Відповідно до статті 58 Закону України „Про освіту” науково-педагогічні працівники за особливі трудові заслуги можуть бути нагороджені державними нагородами, представлені до присудження державних премій України, відзначені знаками, грамотами, іншими видами морального та матеріального заохочення.

Поряд із цим, згідно зі статтею 57 Закону України „Про вищу освіту” науково-педагогічним і іншим категоріям працівників вищих навчальних закладів відповідно:

- створюються належні умови праці, підвищення кваліфікації, побуту, відпочинку та медичного обслуговування;
- виплачуються у разі втрати роботи компенсації відповідно до Закону України "Про зайнятість населення";
- забезпечується зарахування до науково-педагогічного стажу робіт за сумісництвом у разі виконання навчальних обов'язків не менше ніж 180 годин на рік.

Крім того, вищий навчальний заклад відповідно до статуту має право визначати форму і систему доплат, надбавок, премій та інші умови матеріального стимулювання науково-педагогічним та іншим категоріям працівників вищих навчальних закладів.

Більш систематизовано державні гарантії діяльності науково-педагогічних працівників вписані в статтях 19– 24 Закону України „Про наукову і науково-технічну діяльність”, у яких передбачені система підготовки наукових кадрів та підвищення їх кваліфікації (стаття 19), забезпечення їх права на здобуття наукового ступеня кандидата і доктора наук та присвоєння вчених звань старшого наукового співробітника, доцента і професора (стаття 20), проведення їх атестації не рідше одного разу на п'ять років з метою: оцінки рівня професійної підготовки наукового працівника, результативності його роботи; визначення відповідності кваліфікації наукового працівника займаній посаді; виявлення перспективи використання здібностей наукового працівника, стимулювання підвищення його професійного рівня; визначення потреби в підвищенні кваліфікації, професійної підготовки наукового працівника (стаття 21), зарахування до стажу наукової роботи: часу роботи на посадах наукових працівників; часу роботи на посадах науково-педагогічних працівників вищих навчальних закладів III-IV рівнів акредитації; часу роботи осіб, які мають науковий ступінь, за спеціальністю відповідно до групи спеціальностей галузі науки, з якої присуджено науковий ступінь, з дня зайняття посади за цією спеціальністю; часу роботи наукових (науково-педагогічних) працівників на посадах, зазначених у статті 118 Кодексу законів про працю України, якщо цій роботі безпосередньо передувала і після неї слідувала робота, передбачена абзацами другим, третім і четвертим цієї статті; часу навчання в аспірантурі чи ад'юнктурі за денною (очною) формою навчання випускникам аспірантури, ад'юнктури (стаття 22), виплату заробітної плати, що складається з посадових ставок (окладів), премій, доплати за наукові ступені, вчені звання, надбавки за стаж наукової (науково-педагогічної) роботи та інших надбавок, доплат та винагород за наукову (науково-педагогічну) діяльність, передбачених законодавством (стаття 23), встановлення ставок (окладів) науковим працівникам наукових установ, діяльність яких фінансується з бюджету, на рівні не нижче посадових ставок (окладів) викладачів відповідної кваліфікації вищих навчальних закладів III-IV рівнів акредитації (стаття 23), а також їх пенсійного забезпечення та соціального захисту (стаття 24).

У розвиток останньої гарантії додамо, що держава встановлює для наукових (науково-педагогічних) працівників, які мають необхідний стаж наукової роботи, пенсії на рівні, що забезпечує престижність наукової праці та стимулює систематичне оновлення наукових кадрів.

3. Оплата праці науково-педагогічних працівників. Врахування наукового стажу. Право на додаткові винагороди та пільги. Матеріальне та моральне стимулювання їх праці

Правове регулювання оплати праці працівників вищих навчальних закладів – професорсько-викладацького складу, навчально-допоміжного та господарсько-адміністративного персоналу, які перебувають у трудових відносинах із уповноваженим представником держави чи ректором (президентом) вищого навчального закладу, а також із окремими громадянами на підставі трудового договору, здійснюється на підставі статті 43 Конституції України, Законів України „Про освіту”, „Про вищу освіту”, „Про наукову і науково-технічну діяльність”, „Про підприємства в Україні”, „Про оплату праці”, „Про колективні договори і угоди”, II, VI, VII та VIII глав „Кодексу законів про працю України”, Генеральної угоди між Кабінетом Міністрів України та Конфедерацією роботодавців України, а також численних нормативно-правових актів МОН України, колективних договорів і положень конкретних вищих навчальних закладів.

Питання заробітної плати науково-педагогічних працівників вищих навчальних закладів третього – четвертого рівнів акредитації регламентується конституційною нормою статті 43, де чітко визначено, що кожен має право не тільки на працю, належні, безпечні і здорові умови праці, а й на заробітну плату, не нижчу від визначеної законом, статтями 94 – 98 „Кодексу законів про працю”, а також статтею 57 Закону України „Про освіту” „Гарантії держави педагогічним, науково-педагогічним працівникам та іншим категоріям працівників навчальних закладів”, статтею 23 Закону України „Про наукову і науково-технічну діяльність” про оплату і стимулювання праці наукового працівника” і статтею 57 Закону України „Про вищу освіту”.

У 57 статті Закону України „Про освіту”, зокрема зазначається, що держава забезпечує науково-педагогічним працівникам а) встановлення підвищених посадових окладів (ставок заробітної плати) за наукові ступені і вчені звання; б) виплату надбавок за вислугу років щомісячно у відсотках до посадового окладу (ставки заробітної плати) залежно від стажу педагогічної роботи у таких розмірах: понад 3 роки – 10 відсотків, понад 10 років – 20 відсотків, понад 20 років – 30 відсотків; в) надання щорічної грошової винагороди в розмірі до одного посадового окладу (ставки заробітної плати) за сумлінну працю, зразкове виконання службових обов'язків; г) виплату допомоги на оздоровлення у розмірі місячного посадового окладу (ставки заробітної плати) при наданні щорічної відпустки; д) встановлення середніх посадових окладів (ставок заробітної плати) на рівні подвійної середньої заробітної плати працівників промисловості; перегляд двічі на рік заробітної плати з щоквартальною індексацією з урахуванням рівня інфляції. Згідно зі статтею 57 Закону України „Про вищу освіту” оплата праці наукового (науково-педагогічного) працівника: по-перше, повинна забезпечувати достатні матеріальні умови для ефективної самостійної творчої діяльності; по-друге, підвищення престижу професії наукового працівника; по-третє, стимулювати залучення талановитої молоді в науку та, по-четверте, підвищення кваліфікації наукових працівників.

Правове визначення заробітної плати сформульоване в статті 1 Закону України „Про оплату праці”, де зазначено, що **заробітна плата** – це винагорода, обчислена, як правило, у грошовому виразі, яку за трудовим договором власник або уповноважений ним орган виплачує працівникові за виконану ним роботу. Розмір заробітної плати залежить від складності та умов виконуваної роботи, професійно-ділових якостей працівника, результатів його праці та господарської діяльності підприємства.

У вітчизняному законодавстві та практиці вживається два терміни – „оплата праці” та „заробітна плата”, тобто грошова винагорода за витрачену працю, за виконану відповідну роботу.

Структурно заробітна плата складається з трьох частин:

- а) основної заробітної плати;
- б) додаткової заробітної плати;
- в) інших заохочувальних і компенсаційних виплат. Для цього у вищих навчальних закладах, як і в інших підприємствах і організаціях встановлюється фонд оплати праці.

Основна заробітна плата складається з винагороди за виконану роботу в межах встановлених норм праці (норми часу, виробітку, обслуговування, нормові завдання, посадові обов'язки тощо). Вона встановлюється у вигляді тарифних ставок (окладів) і посадових окладів для службовців. Крім вказаних видів заробітку, до фонду основної заробітної плати включаються також суми процентних або комісійних нарахувань залежно від обсягу прибутків, отриманих від реалізації послуг (освітніх, наукових, видавничих тощо), у таких випадках, коли вони є основною заробітною платою; суми авторського гонорару, авторської винагороди, нарахованої в даному вищому навчальному закладі.

Додаткова заробітна плата – це винагорода за працю понад встановлені норми, за трудові успіхи та винахідливість і за особливі умови праці. До фонду додаткової заробітної плати входять доплати, надбавки, гарантійні та компенсаційні виплати, передбачені чинним законодавством України, премії, пов'язані з виконанням виробничих завдань і функцій.

Інші заохочувальні та компенсаційні виплати – це виплати у формі винагороди за підсумками роботи за рік, премії за спеціальними системами і положеннями, компенсаційні й інші виплати, які не передбачені актами чинного законодавства або які провадяться понад встановлені зазначеними актами норми. До них можуть бути віднесені суми оплати вимушених відпусток з ініціативи ректорату ВНЗ із частковим збереженням заробітної плати; оплата за те, що той чи інший працівник не з своєї вини не працював, виплати працівникам, які брали участь у страйках; винагорода за підсумками роботи за рік; винагорода за відкриття,

винаходи, раціоналізаторські пропозиції; одноразові заохочення, матеріальна допомога; суми соціальних і трудових пільг працівникам – додаткові відпустки, доплати до державних пенсій, оплата за навчання в навчальних закладах дітей працівників вищого навчального закладу; вартість путівок для лікування і відпочинку або суми компенсацій замість путівок; суми прибутку, спрямовані на придбання акцій для працівників трудового колективу; кошти, направлені на викуп майна підприємства членами трудового колективу, за рахунок коштів ВНЗ тощо.

Заробітна плата ділиться на дві частини – основну та додаткову, а винагорода за цивільно-правовими договорами не ділиться на частини. Що ж до гарантійних і компенсаційних виплат, то вони, образно кажучи, не є заробітною платою, оскільки мають інше цільове призначення, проте будучи включеними в єдиний організаційний і обліковий механізм, входять складовими елементами до системи організації оплати праці. До речі, це положення передбачене і в Інструкції зі статистики заробітної плати.

Заробітна плата наукових працівників складається: а) з посадових ставок (окладів); б) премій; в) доплати за наукові ступені, вчені звання; г) надбавки за стаж наукової (науково-педагогічної) роботи та д) інших надбавок, доплат і винагород за наукову (науково-педагогічну) діяльність, передбачених законодавством. Так, наприклад, дійсним членам і членам-кореспондентам Національної академії наук України та галузевих академій наук України встановлюється довічна плата, розмір якої визначається Кабінетом Міністрів України.

Тут зауважимо, що держава гарантує встановлення ставок (окладів) науковим (науково-педагогічним) працівникам вищих навчальних закладів чи наукових установ, діяльність яких фінансується з бюджету, на рівні не нижче посадових ставок (окладів) викладачів відповідної кваліфікації вищих навчальних закладів III-IV рівнів акредитації.

Пунктом 5 статті 64 Закону України „Про вищу освіту” вказано, що науково-педагогічним працівникам вищих навчальних закладів встановлені доплати за науковий ступінь кандидата або доктора наук у розмірах відповідно 15 і 20 відсотків посадового окладу, якщо наявність наукового ступеня не передбачена кваліфікаційними вимогами за посадою, яку обіймає працівник.

Умови оплати праці наукових працівників державних наукових установ визначаються Кабінетом Міністрів України.

Кожний вищий навчальний заклад відповідно до статуту визначає форму і систему доплат, надбавок, премій та інші умови матеріального стимулювання науково-педагогічним працівникам і іншим категоріям працівників.

Відповідно до вимог „Інструкції про оплату праці та розміри ставок заробітної плати професорсько-викладацького складу вищих навчальних закладів”, затвердженої наказом міністра освіти і науки України № 90 від 2 квітня 1993 року і зареєстрованої в Міністерстві юстиції України 3 грудня 1993 року за № 181, були встановлені посадові оклади, надбавки та доплати науково-педагогічним працівникам. У цьому документі визначалося, що ставки та оклади є державними гарантіями мінімальних рівнів оплати праці професорсько-викладацького складу, який перебуває у трудових відносинах із вищим навчальним закладом усіх форм власності, при додержанні встановленої законодавством про працю тривалості робочого часу та виконанні працівником посадових обов’язків. Принциповим тут є той факт, що цим держава нормативно захистила науково-педагогічних працівників не тільки вищих навчальних закладів державної, а інших форм власності.

Враховуючи демократичний характер діяльності вищих навчальних закладів, інструкція надала їх ректорам право: по-перше, встановлювати професорсько-викладацькому складу надбавки за високі творчі й виробничі досягнення залежно від особистого внеску кожного викладача в межах фонду заробітної плати. При встановленні надбавок рекомендовано враховувати викладання українською мовою, постійне підвищення кваліфікації, стаж науково-педагогічної роботи тощо, при обов’язковій високій якості викладання. Для цього кожний вищий навчальний заклад розробляв та затверджував на вченій раді відповідні положення; по-друге, було рекомендовано залучати для читання окремих лекцій і проведення занять із студентами висококваліфікованих спеціалістів народного господарства, діячів науки та мистецтва з погодинною оплатою їхньої праці.

Постановою Кабінету Міністрів України № 494 від 14 квітня 2004 року затверджено Порядок виплати надбавки за стаж наукової роботи. Чинність цієї постанови поширена на наукових працівників державних наукових установ і організацій, вищих навчальних закладів III-IV рівнів акредитації та державних підприємств, які пройшли атестацію згідно із вимогами Закону України „Про наукову і науково-технічну діяльність”.

Надбавки за стаж наукової роботи виплачуються:

- науковим працівникам державних наукових установ, організацій і вищих навчальних закладів III-IV рівнів акредитації, які працюють на посадах наукових чи науково-педагогічних працівників, перебування на яких дає право на призначення пенсії та виплату грошової допомоги в разі виходу на пенсію відповідно до статті 24 Закону України „Про наукову і науково-технічну діяльність”;
- особам, які працюють за професіями, визначеними в розділі 2 (Професіонали) Класифікатора професій ДК 003-95, затвердженого наказом Держстандарту № 257 від 27 липня 1995 року, в наукових підрозділах державних наукових установ і організацій, вищих навчальних закладів III-IV рівнів акредитації та державних підприємств, які пройшли державну реєстрацію згідно із Законом України „Про наукову і науково-технічну

діяльність”, за умови, що вони займаються та/або є організаторами наукової і науково-технічної діяльності.

Тут роз’яснимо, що до посад наукових працівників наукових установ і організацій (їх філіалів, відділень тощо), згідно зі статтею 22-1 Закону України „Про наукову і науково-технічну діяльність, відносяться такі з них, як: керівник (президент, генеральний директор, генеральний конструктор, директор, начальник); заступник керівника (віце-президент, заступники генерального директора, генерального конструктора, директора, начальника) з наукової роботи; академік-секретар (його заступники); головний учений секретар, учений секретар (їх заступники); керівник (завідувач) та заступники керівника (завідувача) наукового підрозділу (відділу, лабораторії, сектору, бюро, групи); головний конструктор, головний інженер, головний технолог з основного напрямку діяльності наукової установи, організації, закладу та їх заступники; провідний конструктор, провідний інженер, провідний технолог з основного напрямку діяльності наукової установи, організації, закладу; головний науковий співробітник; провідний науковий співробітник; старший науковий співробітник; науковий співробітник; науковий співробітник-консультант; молодший науковий співробітник; докторант. До наукових працівників належать також особи, які мають науковий ступінь і працюють за спеціальністю відповідно до групи спеціальностей галузі науки, з якої присуджено науковий ступінь. Що ж до науково-педагогічних посад, то їх перелік визначений у статті Закону України „Про вищу освіту”. До них належать: асистент, викладач, старший викладач, директор бібліотеки, науковий працівник бібліотеки, доцент, професор, завідувач кафедри, декан, проректор, ректор.

Зауважимо, що до стажу наукової роботи, що дає право на встановлення надбавки за стаж наукової роботи, зараховується:

- час роботи на посадах наукових працівників, визначених статтею 22-1 цього Закону;
- час роботи на посадах науково-педагогічних працівників вищих навчальних закладів III-IV рівнів акредитації;
- час роботи осіб, які мають науковий ступінь за спеціальністю відповідно до групи спеціальностей галузі науки, з якої присуджено науковий ступінь, з дня зайняття посади за цією спеціальністю;
- час роботи наукових (науково-педагогічних) працівників на посадах, зазначених у статті 118 Кодексу законів про працю України, якщо цій роботі безпосередньо передувала і після неї слідувала робота, передбачена абзацами другим, третім і четвертим цієї статті;
- час навчання в аспірантурі чи ад’юнктурі за денною (очною) формою навчання випускникам аспірантури, ад’юнктури;
- час роботи осіб за професіями, визначеними в розділі 2 (Професіонали) Класифікатора професій ДК 003-95, у наукових підрозділах державних наукових установ і організацій, вищих навчальних закладів III-IV рівнів акредитації та державних підприємств, які пройшли державну реєстрацію згідно із Законом України „Про наукову і науково-технічну діяльність”, за умови, що вони займаються та/або є організаторами наукової і науково-технічної діяльності;

– стаж державної служби.

Крім того, пунктом 5 „Положення про порядок виплати надбавки за стаж роботи у науковій сфері” до стажу роботи наукових працівників, які працюють (працювали) у державних наукових установах і організаціях, у державних вищих навчальних закладах III – IV рівнів акредитації, лабораторіях підприємств включаться також час:

- роботи в наукових установах і вищих навчальних закладах колишніх УРСР, інших союзних республік, а також СРСР;
- коли науковий працівник фактично не працював, але за ним згідно із законодавством зберігалися місце роботи (посада) та заробітна плата повністю або частково (в тому числі час оплачуваного вимушеного прогулу, спричиненого незаконним звільненням або переведенням на іншу роботу);
- відпустки по догляду за дитиною до досягнення нею трирічного віку, а у разі, коли дитина потребує домашнього догляду, – період додаткової відпустки без збереження заробітної плати тривалістю, визначеною медичним висновком, але не більше ніж до досягнення дитиною шестирічного віку;
- підвищення кваліфікації з відривом від роботи, якщо науковий працівник до направлення на підвищення кваліфікації та після закінчення навчання займав посаду наукового працівника;
- строкової служби, якщо науковий працівник, призваний на службу, протягом трьох місяців після звільнення з військової служби був прийнятий також на посаду наукового працівника, без урахування часу проїзду на постійне місце проживання.

Вимоги щодо визначення стажу педагогічної та науково-педагогічної роботи і врахування його при виплаті зарплати вироблені в „Порядку виплати надбавок за вислугу років педагогічним та науково-педагогічним працівникам навчальних закладів і установ освіти”, затвердженому постановою Кабінету Міністрів України від 31 січня 2001р. № 78. Ним передбачено, що, по-перше, педагогічним і науково-педагогічним працівникам навчальних закладів і установ освіти, в тому числі вищих навчальних закладів III-IV рівнів акредитації виплачуються надбавки за вислугу років щомісяця у відсотках до посадового окладу (ставки заробітної плати) залежно від стажу педагогічної роботи у таких розмірах: понад 3 роки –10 відсотків, понад 10

років – 20 відсотків і понад 20 років – 30 відсотків; по-друге, до стажу педагогічної роботи для виплати надбавки за вислугу років педагогічних та науково-педагогічних працівників (далі – стаж педагогічної роботи) зараховується час роботи на посадах, передбачених переліком, затвердженим постановою Кабінету Міністрів України від 14 червня 2000 р. № 963. До таких посад педагогічних працівників у зазначеному „Переліку” віднесені: директор, завідувач, начальник вищого навчального закладу I та II рівня акредитації, професійно-технічного навчального закладу, загальноосвітнього навчального закладу, навчального закладу для громадян, які потребують соціальної допомоги та реабілітації, дошкільного навчального закладу, позашкільного навчального закладу (на якого поширюються умови оплати праці працівників установ і закладів освіти), навчально-методичної, методичної, науково-методичної установи, навчального закладу післядипломної освіти, приймача-розподільника для неповнолітніх, притулку для неповнолітніх, психолого-медико-педагогічної консультації; їх заступники з навчальної, виховної, навчально-виховної, методичної, виробничої, навчально-методичної, навчально-виробничої роботи. Завідувач: логопедичним пунктом, інтернатом при школі, заочним відділенням школи, фільмотекою, навчально-консультаційним пунктом, відділенням навчального закладу, навчально-методичним кабінетом (лабораторією); завідувач, керівник виробничої, навчальної практики, фізичного виховання, завідувач навчально-виробничою (навчальною майстернею, відділом (лабораторією, кабінетом) з основного напрямку діяльності, завідувач навчальною (педагогічною) частиною, закладів охорони здоров'я та соціального забезпечення.

Вчителі всіх спеціальностей, асистент вчителя-реабілітолога, старший викладач вищого навчального закладу I і II рівня акредитації, викладач вищого навчального закладу I і II рівня акредитації та професійно-технічного закладу; майстер виробничого навчання, старший вихователь, вихователь, соціальний педагог по роботі з дітьми-інвалідами, логопед закладу охорони здоров'я та соціального забезпечення, методист, педагог-організатор, практичний психолог, соціальний педагог, керівник гуртка, секції, студії інших форм гурткової роботи, концертмейстер, художній керівник, культурний організатор, акомпаніатор, екскурсовод, інструктор з туризму закладів освіти; музичний керівник, інструктор з фізкультури, інструктор з праці, інструктор слухового кабінету, завідувач психолого-медико-педагогічною консультацією, консультант психолого-медико-педагогічною консультацією, старший керівник та керівник туристських груп (походу, екскурсії, експедиції) у позашкільних закладах, старший майстер у професійно-технічному навчальному закладі; помічник директора з режиму, старший черговий з режиму, черговий з режиму у закладах освіти для громадян, які потребують соціальної допомоги і реабілітації.

У вищих навчальних закладах I-IV рівня акредитації до таких посад зараховані: керівник (ректор, президент тощо), проректори (діяльність яких безпосередньо пов'язана з навчально-виховним або науковим процесом), керівник філіалу, заступники керівника філіалу (діяльність яких безпосередньо пов'язана з навчально-виховним або науковим процесом), завідувач кафедри – професор, професор, доцент, старший викладач, викладач, асистент, викладач-стажист, провідний концертмейстер, концертмейстер, декан, заступник декана, вчений секретар, завідувач: докторантурою, аспірантурою, ординатурою, інтернатом, підготовчим відділенням; по-третє, до стажу педагогічної роботи для виплати надбавки за вислугу років педагогічних та науково-педагогічних працівників (далі – стаж педагогічної роботи) також зараховується:

- час роботи на посаді старшого піонервожатого у період до 1 квітня 1991 року;
- час роботи на посаді військового керівника та керівника допризовної підготовки у період до 1 вересня 1994 року;
- час, протягом якого виконувалися обов'язки батьків-вихователів дитячих будинків сімейного типу;
- час роботи на посаді групової медичної сестри дитячих ясел та ясел-садків.

Підкреслимо і те, що до стажу педагогічної роботи зараховується робота на відповідних посадах у закладах освіти часів існування СРСР.

Нормативно унормовано, що час роботи на посадах педагогічних та науково-педагогічних працівників за межами України зараховується до стажу педагогічної роботи, якщо міжнародними угодами (договорами) передбачено зарахування роботи до стажу, необхідного для призначення трудових пенсій.

Керівникам і науково-педагогічним й педагогічним працівникам ВНЗ III–IV рівнів акредитації варто знати й те, що працівникам підприємств, установ, організацій, які крім основної роботи займалися викладацькою роботою у навчальних закладах обсягом не менше ніж 180 годин на рік, до стажу педагогічної роботи для виплати надбавки за вислугу років зараховуються місяці, протягом яких проводилася викладацька робота.

Слід враховувати, що до стажу педагогічної роботи зараховується час перебування громадян України на військовій службі, час перебування у відпустці по догляду за дитиною до досягнення нею трирічного віку та відпустка без збереження заробітної плати (частини третя і шоста статті 179 Кодексу законів про працю України).

Підставою, або основним документом для визначення стажу педагогічної роботи є трудова книжка та інші документи, що відповідно до чинного законодавства України підтверджують стаж роботи.

Наголосимо, що зміна розміру надбавки за вислугу років провадиться з місяця, що настає за місяцем, коли виникло таке право, якщо документи, необхідні для своєчасного і правильного обчислення стажу, знаходяться в навчальному закладі чи установі освіти, або з дня подання таких документів працівником. У разі коли педагогічні та науково-педагогічні працівники виконують роботу обсягом менше або більше норми, передбаченої ставкою заробітної плати, розмір надбавки за вислугу років зменшується або збільшується

пропорційно навантаженню (обсягу роботи).

Документом для визначення стажу наукової роботи є трудова книжка та інші документи, які відповідно до чинного законодавства України підтверджують стаж наукової роботи.

Звернемо увагу на те, що надбавка за стаж наукової роботи нараховується щомісяця виходячи з посадового окладу наукового працівника за основним місцем роботи. Якщо, приміром, науково-педагогічний працівник обіймає посаду декана факультету і одночасно працює професором кафедри, то надбавка за стаж наукової роботи йому повинна нараховуватися від посадового окладу декана факультета, а частина професорської оплати по кафедрі має залишатися без надбавки.

Ця ж норма стосується і випадків, коли науково-педагогічні працівники тимчасово заміщують відсутніх працівників. При цьому надбавка за стаж наукової роботи нараховується до посадового окладу за основною посадою.

Науковим працівникам, у яких протягом календарного місяця виникло право на виплату або підвищення розміру надбавки за стаж наукової роботи, надбавка встановлюється з початку наступного місяця. Наприклад, 23 числа поточного місяця в доцента кафедри виповнюється 10 років наукового стажу. Надбавку за стаж наукової роботи йому потрібно нараховувати, починаючи з першого числа наступного місяця.

Джерелами коштів на оплату праці працівників вищого навчального закладу є кошти, що виділяються з відповідних бюджетів (якщо ВНЗ державний, то з державного, коли комунальної власності, то – з комунального), а також частина доходу, отриманого внаслідок господарської діяльності і інших джерел, які не суперечать чинному законодавству України. У приватних вищих навчальних закладах оплачують працю працівників із коштів, які формуються відповідно до їх статутів.

Оплата праці має забезпечити відновлювальну та стимулюючу функції. Відновлююча функція полягає в тому, що розмір заробітної плати тісно пов'язаний із рівнем життя населення, з таким важливим соціальним стандартом, як прожитковий рівень, який характеризує мінімально допустимі умови відновлення активного фізичного стану працівника. Рівень заробітної плати багато в чому зумовлює купівельну спроможність працівників.

Фахівці вважають, що середній рівень доходів із розрахунку середньої заробітної плати не дає можливості навіть нормально харчуватися, не говорячи вже про розширене відтворення робочої сили. Тому необхідним чинником забезпечення ефективного функціонування та динамічного розвитку вищого навчального закладу є підвищення розмірів заробітної плати, її платоспроможності, що зумовить реальне відтворення робочої сили.

Сучасна політика в Україні щодо підвищення грошових доходів працівників вищих навчальних закладів, зокрема науково-педагогічних працівників, виступає одним із пріоритетних напрямків соціально-економічної політики. Заробітна плата у вищій школі є провідним інструментом соціальної політики нашої держави, що зумовлює її здатність підтримувати рівень якості життя освітньо-наукової еліти України, всього українського народу. Про це свідчать введення в дію законодавчої норми щодо розміру заробітної плати професорсько-викладацькому складу, який має бути вдвічі більшим, ніж середня заробітна плата по промисловості, а також відшкодування заборгованості згідно з цією нормою за попередні роки.

Відповідно до пункту 6 статті 56 Закону України „Про вищу освіту” педагогічним та науково-педагогічним працівникам вищих навчальних закладів встановлюються доплати за науковий ступінь кандидата наук або доктора наук у розмірах відповідно 15 і 20 відсотків посадового окладу, якщо наявність наукового ступеня не передбачена кваліфікаційними вимогами за посадою, яку обіймає працівник.

Відповідно до Постанови Кабінету Міністрів України від 31 січня 2001 р. № 78 „Про реалізацію окремих положень частини першої статті 57 Закону України "Про освіту", частини першої статті 25 Закону України "Про загальну середню освіту", частини другої етапі 18 і частини першої статті 22 Закону України "Про позашкільну освіту", починаючи з 1 січня 2001 р., запроваджено передбачену абзацами восьмим і десятим частини першої етапі 57 Закону України „Про освіту” виплату педагогічним та науково-педагогічним працівникам навчальних закладів і установ освіти надбавок за вислугу років і допомоги на оздоровлення при наданні щорічної відпустки, а також затверджено „Порядок виплати надбавок за вислугу років педагогічним та науково-педагогічним працівникам навчальних закладів і установ освіти, що додається”. Зауважимо, що дія зазначеного Порядку поширюється на працівників, які займають посади згідно з переліком, затвердженим постановою Кабінету Міністрів України від 14 червня 2000 р. № 963 (Офіційний вісник України. – 2000 р. – № 24. – С. 1015), і на яких поширюються умови оплати праці працівників навчальних закладів і установ освіти.

Останнім документом встановлено, що з 2001 року щорічна грошова винагорода педагогічним працівникам навчальних закладів державної та комунальної форми власності за сумлінну працю і зразкове виконання службових обов'язків виплачується відповідно до Порядку, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 5 червня 2000 р. № 898 (Офіційний вісник України. – 2000 р. – № 23. – С. 946.)

Реалізація норм, передбачених абзацами одинадцятим і дванадцятим частини першої статті 57 Закону України "Про освіту", здійснюється шляхом підвищення розмірів посадових окладів (ставок заробітної плати) педагогічним та науково-педагогічним працівникам за окремим рішенням Кабінету Міністрів України.

Керівникам вищих навчальних закладів і наукових установ важливо знати, що надбавка за стаж роботи в науковій сфері нараховується щомісяця, виходячи із посадового окладу наукового працівника. Якщо науковий працівник тимчасово заміщає відсутнього працівника, то надбавка за стаж роботи в науковій сфері

йому нараховується до посадового окладу за основною посадою (місцем роботи).

4. Порядок оформлення науково-педагогічних і наукових працівників на пенсію й визначення її розміру. Державні наукові стипендії

Порядок пенсійного забезпечення та соціального захисту наукових (науково-педагогічних) працівників визначено в **статті 24** Закону України „Про наукову і науково-технічну діяльність”. Тут йдеться про те, що держава встановлює для наукових (науково-педагогічних) працівників, які мають необхідний стаж наукової роботи, пенсії на рівні, що забезпечує престижність наукової праці та стимулює систематичне оновлення наукових кадрів.

Пенсія науковому (науково-педагогічному) працівнику призначається при досягненні пенсійного віку: чоловікам – за наявності стажу роботи не менше 25 років, у тому числі стажу наукової роботи не менше 20 років; жінкам – за наявності стажу роботи не менше 20 років, у тому числі стажу наукової роботи не менше 15 років.

Якщо раніше право на призначення наукової пенсії було надано лише науковим працівникам, які мали необхідний стаж наукової роботи на державних підприємствах, в установах, організаціях, то з 1 січня 2004 р. до наукового стажу зараховуватиметься також час роботи на наукових (науково-педагогічних; посадах у наукових установах, організаціях усіх форм власності. Зокрема, ст. 24 Закону передбачено, що її дія поширюється на наукових і науково-педагогічних працівників наукових установ й організацій недержавної форми власності, які пройшли державну атестацію згідно з цим Законом, недержавних вищих навчальних закладів III-IV рівнів акредитації, що діють відповідно до Закону № 2984-III, міжнародних наукових організацій, відкритих на території України відповідно до міжнародних договорів, установчі документи яких затверджені Кабінетом Міністрів України, а також на наукових (науково-педагогічних) працівників наукових установ і вищих навчальних закладів III-IV рівнів акредитації, що належали партійним та громадським організаціям колишніх Української РСР інших республік СРСР та СРСР.

Законом збережено норми щодо зарахування до наукового стажу часу роботи наукових (науково-педагогічних) працівників на посадах, зазначених у ст. 118 КЗпП України, та часу навчання в аспірантурі чи ад'юнктурі, але при цьому уточнено, що робота на посадах, зазначених у ст. 118 КЗпП України (тобто працівників, звільнених від роботи внаслідок обрання їх на виборні посади в державних органах, а також у партійних, профспілкових, комсомольських, кооперативних та інших громадських організаціях, надається після закінчення їх повноважень за виборною посадою попередня робота (посада), а при її відсутності – інша рівноцінна робота (посада) на тому самому або, за згодою працівника, на іншому підприємстві, в установі, організації), зараховується за умови, що цій роботі передувала та після неї слідувала наукова робота, а час навчання в аспірантурі чи ад'юнктурі зараховується лише випускникам аспірантури, ад'юнктури, якщо вони навчалися за денною (очною) формою навчання.

До стажу наукової роботи зараховується також попередній стаж державної служби, а для осіб, які працюють на посадах, що згідно із законодавством належать до посад державного службовця, попередній стаж наукової роботи, набутий у державних установах, організаціях, закладах, зараховуватиметься до стажу служби незалежно від наявності перерв у роботі згідно зі старою редакцією Закону ці періоди зараховувалися за умови переходу з посади наукового працівника на посаду державного службовця і навпаки).

Пенсії науковим (науково-педагогічним) працівникам призначаються у розмірі 80 відсотків від сум заробітної плати наукового (науково-педагогічного) працівника, яка визначається відповідно до частини другої статті 23 цього Закону „Про наукову і науково-технічну діяльність” і статті 40 Закону України "Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування" та на яку відповідно до законодавства нараховується збір на обов'язкове державне пенсійне страхування (внески). За кожний повний рік роботи понад стаж наукової роботи, визначений частиною другою цієї статті, пенсія збільшується на один відсоток заробітної плати, але не може бути більше 90 відсотків середньомісячної заробітної плати.

Дуже важливо знати про те, які виплати враховуються в заробіток для обчислення наукової пенсії. Згідно із частиною 3 статті 24 пенсія науковим (науково-педагогічним працівникам) призначається із сум заробітної плати. В свою чергу, заробітна плата наукового (науково-педагогічного) працівника, згідно з частиною другою статті 23 цього Закону, складається з посадових ставок (окладів), премій, доплат за наукові ступені, вчені звання, надбавок за стаж наукової (науково-педагогічної) роботи та інших надбавок, доплат і винагород за наукову (науково-педагогічну) діяльність, передбачених законодавством.

Згідно з частиною 12 статті 24 Закону України „Про наукову і науково-технічну діяльність” заробіток для обчислення пенсії у всіх випадках не може перевищувати граничну суму заробітку (доходу), з якої справляється збір на обов'язкове державне пенсійне страхування: з 1 липня 1998 року – 1000 гривень; з 1 березня 2001 року – 1600 гривень; з 1 травня 2002 року – 2200 ; з 1 червня 2003 року – 2660 гривень. Ще раз підкреслимо, що обчислення пенсії не може перевищувати граничної суми заробітку (доходу), з якої справляється збір на обов'язкове державне пенсійне страхування.

При призначенні пенсій науковим (науково-педагогічним) працівникам недержавних наукових установ, організацій та вищих навчальних закладів III – IV рівнів акредитації передбачено, що їх

середньомісячний заробіток не може перевищувати максимального розміру посадового окладу з урахуванням доплати за науковий ступінь і надбавки за стаж наукової роботи: для керівників і їх заступників – керівника, заступника науково-дослідної установи Національної академії наук України, ректора, проректора відповідного державного вищого навчального закладу III – IV рівнів акредитації; для інших наукових, науково-педагогічних працівників – відповідно старшого наукового співробітника науково-дослідної установи Національної академії наук України, аналогічних посад відповідного державного вищого навчального закладу III – IV рівнів акредитації.

Перелік посад наукових (науково-педагогічних) працівників підприємств, установ, організацій, вищих навчальних закладів III-IV рівнів акредитації, перебування на яких дає право на призначення пенсії та виплату грошової допомоги у разі виходу на пенсію відповідно до цієї статті, затверджується Кабінетом Міністрів України з урахуванням положень статей 22-1, 22-2 цього Закону.

Кабінет Міністрів України своєю постановою № 1571 від 22 листопада 2001 року затвердив Перелік посад наукових (науково-педагогічних) працівників державних підприємств, установ, організацій, перебування на яких дає право на призначення пенсій та виплати грошової допомоги у разі виходу на пенсію відповідно до статті 24 Закону України „Про наукову і науково-технічну діяльність”.

У вищих навчальних закладах III-IV рівнів акредитації до цього переліку входять такі посади:

Підприємства, організації	Найменування посади
1	2
Вищі навчальні заклади та заклади післядипломної освіти (їх філіали) III-IV рівнів акредитації (інститут, консерваторія, академія, університет тощо); наукові підрозділи в їхньому складі	Керівник (ректор, президент тощо), заступники керівника (ректора, президента тощо), з науково-педагогічного або наукового напрямку діяльності; керівник філіалу; заступники керівника філіалу з науково-педагогічного або наукового напрямку діяльності; завідувач кафедри; професор; доцент; старший викладач; викладач; асистент; учений секретар; Керівник (завідуючий, начальник тощо), заступник керівника (завідуючого, начальника тощо) структурного підрозділу (кафедри, відділу, лабораторії, сектору, групи тощо) з наукового напрямку діяльності установи (її філіалу); Головний науковий співробітник, провідний науковий співробітник, старший науковий співробітник, науковий співробітник, молодший науковий співробітник

Відповідно до ст. 22 Закону України „Про наукову і науково-технічну діяльність” посади науково-педагогічних працівників вищих навчальних закладів III – IV рівнів акредитації визначатимуться згідно з частиною другою ст. 48 Закону, якою передбачено і такі посади науково-педагогічних працівників, як: директор бібліотеки та науковий працівник бібліотеки.

Різниця між сумою призначеної пенсії за цим Законом та сумою пенсії, обчисленою відповідно до інших законодавчих актів, на яку має право науковий працівник, фінансується: для наукових (науково-педагогічних) працівників державних бюджетних наукових установ, організацій та вищих навчальних закладів III-IV рівнів акредитації – за рахунок коштів державного бюджету; для наукових (науково-педагогічних) працівників інших державних підприємств, установ, організацій та вищих навчальних закладів III-IV рівнів акредитації – за рахунок коштів цих підприємств, установ, організацій та закладів, а також коштів державного бюджету в порядку, визначеному Кабінетом Міністрів України. При цьому за рахунок коштів державного бюджету науковим (науково-педагогічним) працівникам оплачується з розрахунку на одну особу 50 відсотків різниці пенсії, призначеної за цим Законом; для наукових (науково-педагогічних) працівників недержавних наукових установ, організацій та вищих навчальних закладів III-IV рівнів акредитації – за рахунок коштів цих установ, організацій та закладів.

При обчисленні пенсії, крім випадків, коли заробітна плата враховується за два роки перед зверненням за призначенням або перерахунком пенсії, середньомісячна заробітна плата визначається за встановленою формулою. У разі відсутності на момент призначення пенсії даних про середню заробітну плату працівників, зайнятих у галузях економіки України, за попередній рік для визначення заробітної плати враховується наявна середня заробітна плата працівників, зайнятих у галузях економіки України, за місяці попереднього року з наступним перерахунком заробітної плати для обчислення пенсії після отримання даних про середню заробітну плату працівників, зайнятих у галузях економіки України, за календарний рік, що передує року звернення за призначенням пенсії.

Якщо подання науковим (науково-педагогічним) працівником для обчислення розміру пенсії даних про заробітну плату за період до 1 січня 1992 року при визначенні коефіцієнта заробітної плати величина середньої заробітної плати за рік (квартал) у відповідному періоді вважається щомісячною середньою заробітною платою працівників, зайнятих у галузях економіки України, відповідного року (кварталу).

При відсутності на момент призначення пенсії даних про щомісячну середню заробітну плату працівників, зайнятих у галузях економіки України, за попередні місяці для визначення коефіцієнта заробітної плати враховується щомісячна середня заробітна плата працівників, зайнятих у галузях економіки України, за наявний попередній місяць із наступним перерахунком коефіцієнта заробітної плати після отримання даних про щомісячну середню заробітну плату працівників, зайнятих у галузях економіки України, за місяць (місяці), що передує (передують) зверненню за призначенням пенсії.

За умови зростання заробітної плати в Україні з 1 березня кожного року проводиться підвищення розміру пенсії на коефіцієнт, який відповідає 20 відсоткам зростання середньої заробітної плати в Україні порівняно з попереднім роком.

Звернемо увагу на те, що вимога цієї статті поширюється також на пенсіонерів із числа наукових працівників, яким пенсія призначена до набрання чинності цим Законом. Пенсія науковим (науково-педагогічним) працівникам відповідно до цього Закону призначається за умови звернення за призначенням пенсії та звільнення з посади наукового (науково-педагогічного) працівника.

Пенсіонерам, які після призначення пенсії відповідно до цього Закону працювали за контрактом на посадах наукових (науково-педагогічних) працівників не менш як два роки і мали більш високий заробіток, ніж той, з якого було обчислено пенсію, за їх заявою, встановлюється новий розмір пенсії, виходячи з більш високого заробітку за два роки підряд після призначення пенсії відповідно до частини третьої цієї статті. Право на призначення пенсії відповідно до цього Закону поширюється також і на осіб, які на момент звернення за призначенням пенсії працюють на будь-яких посадах на підприємствах, в установах, організаціях усіх форм власності та мають стаж наукової роботи, передбачений частиною другою цієї статті.

При виході на пенсію з посади наукового (науково-педагогічного) працівника відповідно до цього Закону науковому (науково-педагогічному) працівнику видається грошова допомога у розмірі шести місячних посадових окладів (ставок) із урахуванням надбавок і доплат за наявності стажу роботи на посадах, зазначених у Переліку посад наукових (науково-педагогічних) працівників підприємств, установ, організацій, вищих навчальних закладів III-IV рівнів акредитації, перебування на яких дає право на призначення пенсії та виплату грошової допомоги у разі виходу на пенсію відповідно до цієї статті, затвердженому Кабінетом Міністрів України, не менше: для чоловіків – 12,5 року; для жінок – 10 років.

Пенсія по інвалідності внаслідок трудового каліцтва чи професійного захворювання, а також внаслідок каліцтва чи захворювання у зв'язку з Чорнобильською катастрофою науковому (науково-педагогічному) працівнику призначається в таких розмірах: інвалідам I групи – 80 відсотків заробітної плати наукового (науково-педагогічного) працівника; інвалідам II групи – 60 відсотків заробітної плати наукового (науково-педагогічного) працівника; інвалідам III групи – 40 відсотків заробітної плати наукового (науково-педагогічного) працівника. Тут важливо знати, що для призначення науковому працівнику пенсії по інвалідності має бути встановлено в період роботи на посадах наукових (науково-педагогічних) працівників.

Науковим (науково-педагогічним) працівникам, які стали інвалідами I, II, III групи внаслідок загального захворювання, у тому числі інвалідності з дитинства, призначається пенсія по інвалідності у розмірі пенсії наукового (науково-педагогічного) працівника незалежно від віку: (абзац перший частини двадцять першої статті 24 зі змінами, внесеними згідно із Законом: чоловікам – за наявності стажу роботи не менше 25 років, у тому числі стажу наукової роботи не менше 20 років; жінкам – за наявності стажу роботи не менше 20 років, у тому числі стажу наукової роботи не менше 15 років.

Пенсія в разі втрати годувальника призначається непрацездатним членам сім'ї померлого наукового (науково-педагогічного) працівника (годувальника), які були на його утриманні (при цьому дітям пенсія призначається незалежно від того, чи були вони на утриманні годувальника), у розмірі: 80 відсотків пенсії наукового (науково-педагогічного) працівника на трьох непрацездатних членів сім'ї; 60 відсотків – на двох непрацездатних членів сім'ї; 40 відсотків – на одного непрацездатного члена сім'ї.

До непрацездатних членів сім'ї померлого наукового (науково-педагогічного) працівника належать особи, зазначені в статті 36 Закону України „Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування”.

Право на призначення пенсії відповідно до цього Закону поширюється на всіх осіб, які вийшли на пенсію до набрання чинності цим Законом та мають стаж наукової роботи, передбачений частиною другою цієї статті. Призначення пенсій таким працівникам здійснюється відповідно до частини третьої цієї статті за умови звернення за призначенням пенсії відповідно до цього Закону та звільнення з посади наукового (науково-педагогічного) працівника.

Після призначення пенсії відповідно до цього Закону наукові (науково-педагогічні) працівники можуть працювати за строковим трудовим договором (контрактом) на підприємствах, в установах, організаціях усіх форм власності та займатися підприємницькою діяльністю.

Право на призначення пенсії відповідно до цього Закону поширюється також на непрацездатних членів сім'ї наукового (науково-педагогічного) працівника, який помер до набрання чинності цим Законом. Пенсія встановлюється у розмірах, передбачених частиною двадцять другою цієї статті.

Для осіб, які працюють на посадах, що згідно із законодавством відносяться до посад державного службовця, попередній стаж наукової роботи, набутий в державних установах, організаціях, закладах, зараховується до стажу державної служби незалежно від наявності перерв у роботі, а для осіб, які працювали (працюють) на посадах наукових (науково-педагогічних) працівників, попередній стаж державної служби зараховується до стажу наукової роботи незалежно від наявності перерв у роботі. Порядок обчислення стажу державної служби затверджено постановою Кабінету Міністрів України № 283 від 3 травня 1994 року.

Пенсія науковому (науково-педагогічному) працівнику виплачується в повному розмірі незалежно від його доходів, одержуваних після виходу на пенсію.

4. Законодавство та нормативно-правові акти України щодо морального і матеріального стимулювання праці науково-педагогічних й наукових кадрів вищої школи

Для морального та матеріального стимулювання трудової діяльності працівників вищої школи в Україні останнім часом сформована цілісна система. Зокрема, Законом України „Про державні нагороди України” 16 березня 2000 року № 549-III відповідно до Конституції України визначено державні нагороди України як вищу форму відзначення громадян за видатні заслуги у розвитку економіки, науки, культури, соціальної сфери, захисті Вітчизни, охороні конституційних прав і свобод людини, державному будівництві та громадській діяльності, за інші заслуги перед Україною.

Статтею 3 цього Закону встановлено такі види державних нагород, як: **звання Герой України; ордени (князя Ярослава Мудрого I, II, III, IV, V ступеня** – для нагородження громадян за видатні заслуги перед Україною в галузі державного будівництва, зміцнення міжнародного авторитету України, розвитку економіки, науки, освіти, культури, мистецтва, охорони здоров'я, за визначні благодійницьку, гуманістичну та громадську діяльність; **„За заслуги” I, II, III ступеня** – для відзначення видатних заслуг громадян в економічній, науковій, соціально-культурній, військовій, державній, громадській та інших сферах суспільної діяльності; **Богдана Хмельницького I, II, III ступеня** – для нагородження громадян України за особливі заслуги у захисті державного суверенітету, територіальної цілісності, у зміцненні **обороздатності та безпеки України**; княгині Ольги I, II, III ступеня – для відзначення жінок за визначні заслуги в державній, виробничій, громадській, науковій, освітянській, культурній, благодійницькій та інших сферах суспільної діяльності, вихованні дітей у сім'ї тощо); **почесні звання України**, присвоюються особам, які працюють у відповідній галузі економічної та соціально-культурної сфери, як правило, не менше десяти років, мають високі трудові досягнення і професійну майстерність, якщо інше не встановлено положенням про почесне звання України („**Заслужений працівник освіти України**”; „**Заслужений діяч науки і техніки України**”; „**Заслужений вчитель України**”; „**Заслужений працівник фізичної культури і спорту України**”; „**Заслужений винахідник України**”; „**Заслужений раціоналізатор України**”; „**Заслужений художник України**”; „**Заслужений діяч мистецтв України**”; „**Заслужений працівник культури України**”; „**Заслужений працівник охорони здоров'я України**”); **Державні премії України**: (1) **Національна премія України імені Тараса Шевченка** – за найвидатніші твори літератури і мистецтва, публіцистики і журналістики, які є вершинним духовним надбанням Українського народу, утверджують високі гуманістичні ідеали, збагачують історичну пам'ять народу, його національну свідомість і самобутність, спрямовані на державотворення і демократизацію українського суспільства; 2) **Державна премія України в галузі науки і техніки**: за видатні наукові дослідження, які сприяють дальшому розвитку гуманітарних, природничих і технічних наук, позитивно впливають на суспільний прогрес і утверджують високий авторитет вітчизняної науки у світі; за розроблення та впровадження нової техніки, матеріалів і технологій, нових способів і методів лікування та профілактики захворювань, що відповідають рівню світових досягнень; за роботи, які становлять значний внесок у вирішення проблем охорони навколишнього природного середовища та забезпечення екологічної безпеки; за створення підручників для середніх загальноосвітніх, професійних навчально-виховних, вищих навчальних закладів, що відповідають сучасним вимогам і сприяють ефективному опануванню знань, істотно впливають на поліпшення підготовки майбутніх спеціалістів; 3) **Державна премія України в галузі архітектури** – за створення видатних житлово-цивільних та промислових архітектурних комплексів, будівель і споруд, роботи в галузі містобудування, ландшафтної архітектури, упорядження міст і селищ, реставрації пам'яток архітектури і містобудування, наукові праці з теорії та історії архітектури, що мають важливе значення для дальшого розвитку вітчизняної архітектури і містобудування та здобули широке громадське визнання); **президентська відзнака** – медаль „За працю і звитягу” – за вагомий особистий внесок у розвиток економічної, науково-технічної, соціально-культурної, військової, державної, громадської та інших сфер діяльності, багаторічну сумлінну працю, зразкове виконання службових обов'язків, **Почесний знак лауреата щорічної премії** Президента України для молодих вчених тощо.

Однією з найвищих державних нагород є **Почесна грамота Верховної Ради України**. Нею також відзначають науково-педагогічних і наукових працівників за вагомий внесок у будь-яку сферу життєдіяльності держави, визначну громадсько-політичну діяльність, заслуги перед Українським народом у сприянні становленню та зміцненню України як демократичної, соціальної, правової держави, здійсненню заходів щодо забезпечення прав і свобод громадян, розвитку демократії, парламентаризму та громадянської злагоди в суспільстві, активну участь у законотворчій діяльності.

Грамотою Верховної Ради України можуть нагороджуватися трудові колективи підприємств, установ і організацій, які зробили значний колективний внесок у зміцнення економічного, наукового та промислового потенціалу України, розвиток соціальної і гуманітарної сфер.

Висунення особи для нагородження Почесною грамотою або Грамотою Верховної Ради України здійснюється гласно, за її основним місцем оботи, а осіб, які не працюють, – органом місцевого

самоврядування за місцем проживання.

Постановою Кабінету Міністрів України № 521 від 29 липня 1994 року відповідно до статті 46 Закону України „Про основні засади соціального захисту ветеранів праці та інших громадян похилого віку в Україні” передбачено нагородження ветеранів праці *нагрудним знаком „Ветеран праці”* і визначено порядок видачі посвідчення і нагрудного знака „Ветеран праці”, що підтверджують їх власника в статусі ветерана праці і надають йому відповідні пільги та компенсації. Посвідчення і нагрудний знак видаються ветеранам праці за місцем їх проживання органами праці та соціального захисту населення, а ветеранам праці із числа осіб, зазначених у частині другій статті 10 Закону України „Про пенсійне забезпечення військовослужбовців та осіб начальницького і рядового складу органів внутрішніх справ” – органами, що здійснюють їх пенсійне забезпечення відповідно до законодавства.

Міністерство освіти і науки України своїм наказом № 402 від 11 липня 2005 року встановило низку відомчих відзнак для нагородження працівників освіти і науки, якими можуть нагороджуватися і науково-педагогічні та наукові працівники вищої школи. Серед них: нагрудний знак **“Відмінник освіти України”**, нагрудний знак **„Василь Сухомлинський”**, нагрудний знак **„Софія Русова”**, нагрудний знак **„А.С.Макаренко”**, нагрудний знак **„Петро Могила”**, нагрудний знак **„За наукові досягнення”** та **Почесна грамота** Міністерства освіти і науки України”.

Нагрудним знаком “Відмінник освіти України” відповідно до Положення **нагороджуються** вихователі, вчителі, викладачі, практичні психологи, педагоги-організатори, соціальні педагоги, майстри виробничого навчання, спеціалісти, методисти, педагогічні працівники позашкільних закладів, *наукові, науково-педагогічні*, інженерно-технічні працівники, навчально-допоміжний персонал, працівники наукових установ освіти, закладів підвищення кваліфікації і перепідготовки кадрів, державні службовці, керівники навчальних закладів, наукових установ, організацій, спеціалісти із інших держав, які *працюють у галузі не менше десяти років і досягли визначних успіхів* у: вихованні, навчанні, професійній, *науковій підготовці* учнівської та *студентської молоді*; організації та вдосконаленні навчальної, виховної, *науково-методичної* та *науково-дослідної роботи*; координації дій педагогічних, виробничих колективів, сім’ї, громадськості з питань виховання і навчання дітей; *впровадженні у практику досягнень науки і передового педагогічного досвіду*; *керівництві закладами та установами освіти*, наданні допомоги щодо їх розвитку, *впровадженні нових управлінських новацій*; *підготовці та підвищенні кваліфікації науково-педагогічних кадрів, спеціалістів*, народного господарства України галузей економіки; науковому і методичному забезпеченні навчальних закладів та установ освіти, створенні високоякісних підручників і навчальних посібників; роботі з конструювання і виготовлення навчально-наочного приладдя; *планово-фінансовій, адміністративно-господарській та іншій роботі*. *Нагородження Нагрудним знаком проводиться, як правило, один раз на рік: у червні - серпні кожного року за підсумками навчального року та атестації педагогічних та науково-педагогічних працівників. Відзначення пам’ятних дат і ювілеїв може проводитись в інший термін.*

Іншою заохочувальною відзнакою Міністерства освіти і науки України – *нагрудним знаком “Василь Сухомлинський”* (далі – Нагрудний знак) – **нагороджуються наукові, науково-педагогічні і педагогічні працівники**, а також інші особи за значний особистий внесок у розвиток загальної середньої освіти, **які досягли визначних успіхів** у навчанні та вихованні підростаючого покоління, науковому та навчально-методичному забезпеченні загальної середньої освіти, *підготовці висококваліфікованих педагогічних кадрів, створенні високоякісних підручників і навчальних посібників для середніх загальноосвітніх навчально-виховних закладів*. Подання про нагородження вносять Міністерству освіти і науки України Міністерство освіти і науки Автономної Республіки Крим, управління освіти і науки обласних, Київської і Севастопольської міських державних адміністрацій, Академія педагогічних наук України, ЦК профспілки працівників освіти і науки України, вищі навчальні заклади. *Питання щодо нагородження Нагрудним знаком розглядається Колегією Міністерства освіти і науки України раз у квартал.*

Ще однією заохочувальною відзнакою Міністерства освіти і науки України – *нагрудним знаком „Софія Русова”* (далі – Нагрудний знак) – **нагороджуються наукові, науково-педагогічні і педагогічні працівники** за **значний особистий внесок** у розвиток дошкільної та позашкільної освіти, які домоглися визначних успіхів у навчанні та вихованні підростаючого покоління, *науковому та навчально-методичному забезпеченні дошкільної освіти*, *підготовці висококваліфікованих педагогічних працівників для дошкільних навчальних закладів*. Подання про нагородження вносять Міністерству освіти і науки України поряд із Міністерством освіти і науки Автономної Республіки Крим, управліннями освіти і науки обласних, Київської і Севастопольської міських державних адміністрацій, Академія педагогічних наук України, ЦК профспілки працівників освіти і науки України і вищі навчальні заклади. Клопотання про нагородження Нагрудним знаком перед вищим органом порушується, як правило, трудовими колективами, де працюють особи, або їх колегіальними органами управління. Висунення кандидатур здійснюється гласно. *Питання щодо нагородження Нагрудним знаком розглядається Колегією Міністерства освіти і науки України раз у квартал.*

Заохочувальною відзнакою Міністерства освіти і науки України – *нагрудним знаком “А.С. Макаренко”* (далі – Нагрудний знак) – **нагороджуються педагогічні працівники** інтернатних, спеціальних закладів та професійно-технічних навчальних закладів, соціальні педагоги, працівники соціальних і патронажних служб, приймальників-розподільників притулків, *науковці, викладачі педагогічних навчальних закладів, працівники наукових установ*, які домоглися визначних успіхів у вихованні підростаючого покоління, науковому та навчально-методичному забезпеченні виховної роботи, *підготовці висококваліфікованих*

педагогічних працівників. Подання про нагородження вносять Міністерству освіти і науки України Міністерство освіти і науки Автономної Республіки Крим, управління освіти і науки обласних, Київської і Севастопольської міських державних адміністрацій, Академія педагогічних наук України, ЦК профспілки працівників освіти і науки України, вищі навчальні заклади. Клопотання про нагородження Нагрудним знаком перед вищим органом порушується, як правило, трудовими колективами, де працюють особи, або їх колегіальними органами управління. Висунення кандидатур здійснюється гласно. *Питання щодо нагородження Нагрудним знаком розглядається Колегією Міністерства освіти і науки України раз у квартал.*

Заохочувальною відзнакою Міністерства освіти і науки України – *нагрудним знаком „Петро Могила”* (далі – Нагрудний знак) – *відзначаються наукові та науково-педагогічні працівники*, а також інші особи за *значний особистий внесок у розвиток вищої освіти*, які домоглися значних успіхів в організації навчальної, науково-методичної та науково-дослідної роботи, підготовці та підвищенні кваліфікації наукових та науково-педагогічних кадрів, розвитку педагогічної науки, створенні підручників і навчальних посібників для вищих навчальних закладів. Подання про нагородження вносять Міністерству освіти і науки України центральні органи виконавчої влади, які мають у своєму підпорядкуванні вищі навчальні заклади, Міністерство освіти і науки Автономної Республіки Крим, управління освіти і науки обласних, Київської і Севастопольської міських державних адміністрацій, Академія педагогічних наук України, ЦК профспілки працівників освіти і науки України, вищі навчальні заклади. Клопотання про нагородження Нагрудним знаком перед вищим органом порушується, як правило, трудовими колективами, де працюють особи, або їх колегіальними органами управління. Висунення кандидатур здійснюється гласно. Рішення про нагородження Нагрудним знаком ухвалюється Колегією Міністерства освіти і науки України, затверджується наказом Міністра і публікується в газеті “Освіта України”. *Питання щодо нагородження Нагрудним знаком розглядається Колегією Міністерства освіти і науки України раз у квартал.*

Заохочувальною відзнакою Міністерства освіти і науки України – *нагрудним знаком “За наукові досягнення”* (далі – Нагрудний знак) – *нагороджуються наукові і науково-педагогічні працівники за вагомий особистий внесок у розвиток вітчизняної науки та впровадження у виробництво досягнень науки і техніки*. Подання про нагородження вносять Міністерству освіти і науки України Міністерство освіти і науки Автономної Республіки Крим, управління освіти і науки обласних, Київської і Севастопольської міських державних адміністрацій, Академія педагогічних наук України, ЦК профспілки працівників освіти і науки України, вищі навчальні заклади та наукові установи. Клопотання про нагородження Нагрудним знаком перед вищим органом порушується, як правило, трудовими колективами, де працюють особи, або їх колегіальними органами управління. Висунення кандидатур здійснюється гласно. Рішення про нагородження Нагрудним знаком ухвалюється Колегією Міністерства освіти і науки України, затверджується наказом Міністра і публікується в газеті “Освіта України”. *Питання щодо нагородження Нагрудним знаком розглядається Колегією Міністерства освіти і науки України раз у квартал.*

Почесною грамотою Міністерства освіти і науки України (далі – Почесна грамота) – відзначаються громадяни України, колективи навчальних закладів та установ освіти, наукових установ і організацій за заслуги в реалізації державної політики в галузі національної освіти, навчання і вихованні підростаючого покоління, багаторічну сумлінну працю, особистий внесок у підготовку висококваліфікованих спеціалістів та наукових кадрів, плідну науково-педагогічну діяльність, впровадження сучасних методів навчання і виховання молоді, підвищення кваліфікації та перепідготовки спеціалістів, забезпеченні суспільного виробництва висококваліфікованими працівниками, значні досягнення у фундаментальних і прикладних наукових дослідженнях, вирішення найважливіших наукових проблем, вагомі успіхи у створенні новітньої техніки та впровадженні у виробництво сучасних наукоємних технологій, активну громадську діяльність. Нагороджені Почесною грамотою знову можуть бути удостоєні цієї ж нагороди за нові заслуги, але не раніше ніж через три роки. Подання про нагородження вносять Міністерству освіти і науки України Міністерство освіти і науки Автономної Республіки Крим, управління освіти і науки обласних, Київської і Севастопольської міських державних адміністрацій, Академія педагогічних наук України, ЦК профспілки працівників освіти і науки України, вищі навчальні заклади та наукові установи. Клопотання про нагородження Почесною грамотою перед вищим органом порушується, як правило, трудовими колективами, де працюють особи, або їх колегіальними органами управління. Висунення кандидатур здійснюється гласно.

Поряд із державними та відомчими (МОН України) нагородами і відзнаками в Україні застосовується нагородження науково-педагогічних і наукових працівників ВНЗ почесними грамотами й цінними подарунками обласних державних адміністрацій і обласних рад, виконавчих комітетів міських і районних рад, а також Почесними грамотами ректоратів вищих навчальних закладів, які є відповідно їхніми найвищими нагородами.

Список використаної та рекомендованої літератури

1. Конституція України. – К., 1996.
2. Закон України “Про освіту”. – К., 1997.
3. Закон України “Про вищу освіту”. – К., 2002.
4. Закон України” Про наукову і науково-технічну діяльність”. – К., 1999.
5. Вища освіта в Україні. Нормативно-правове регулювання. За заг. ред. Горбунової

- Л.М., Степка М.Ф. – К.: ФОРУМ, 2006. – 1626 с. (у двох теках).
6. Нормативно-правові акти про наукову та науково-технічну діяльність у вищих навчальних закладах України. – Кн. 1. – Х.: Право, 2003. – 784с.
 7. Нормативно-правові акти про наукову та науково-технічну діяльність у вищих навчальних закладах України. – Кн. 2. – Х.: Право, 2003. – 768с.
 8. Збірник законодавчих та нормативних актів про освіту. Випуск 1. – К., 1994.
 9. Положення про підготовку науково-педагогічних і наукових кадрів: Постанова Кабінету Міністрів України від 1.03. 1999 р. № 309. – К., 1999.
 10. Національна доктрина розвитку освіти України у ХХІ столітті. – К., 2002.
 11. Збірник нормативних актів про вищу освіту, наукову діяльність, підготовку та атестацію наукових кадрів / За ред. проф. М.І.Панова. – Х., 2003.
 12. Де і як публікувати результати дисертаційних досліджень. Збірник нормативних документів з питань атестації наукових працівників. Друге видання, виправлене й доповнене. / Укладач Ю.І.Цеков. – К.: Редколегія „Бюлетеня Вищої атестаційної комісії України”, Видавництво „Толока”, 2003. – 128с.
 13. Білуха М. Хто може бути професором і доцентом в Україні // Бухгалтерський облік і аудит. – 2005. – № 3. – С.40-42.
 14. Ніколаєнко С.М. Освіта і наука: Законодавчі та методологічні основи: Навч. посіб. – К.: Політехніка, 2004. – 280с.
 15. Порядок присудження наукових ступенів і присвоєння вчених звань. – К.: Редколегія „Бюлетеня Вищої атестаційної комісії України”, 2000. – 32с.
 16. Стичинський Б.С. та інші. Науково-практичний коментар до законодавства України про працю / Б.С.Стичинський, І.В.Зуб, В.Г.Ротань. – 2-ге вид., допов. та переробл. – К.: А.С.К., 2001. – 1072с. – (Економіка. Фінанси. Право).
 17. 100 запитань і 100 відповідей про підготовку і атестацію наукових і науково-педагогічних працівників. Довідник. / Автор-упорядник Ю.І.Цеков. За редакцією першого заступника голови ВАК України Р.В.Бойка. – К.: Редколегія „Бюлетеня Вищої атестаційної комісії України”, Видавництво „Толока”, 2003. – 80с.
 18. Як підготувати і захистити дисертацію на здобуття наукового ступеня. Методичні поради / Автор-упорядник Л.А.Пономаренко, доктор технічних наук, професор. – К.: Редколегія „Бюлетеня Вищої атестаційної комісії України”, Видавництво „Толока”, 2001. – 80с.

Розділ 4: Нормативне врегулювання підготовки та підвищення кваліфікації науково-педагогічних і наукових кадрів вищої кваліфікації у ВНЗ

Нормативно-правові вимоги до складання іспитів і заліків кандидатського мінімуму. Правові засади підготовки науково-педагогічних і наукових кадрів через аспірантуру та докторантуру. Юридичне забезпечення здійснення дисертаційних досліджень. Вимоги до представлення та захисту дисертацій на здобуття наукових ступенів. Нормативно-правове врегулювання атестації педагогічних і науково-педагогічних працівників ВНЗ III-IV рівнів акредитації.

1. Нормативно-правові вимоги до складання іспитів і заліків кандидатського мінімуму

У статті 22 Закону України „Про вищу освіту” чітко сформульовані головні завдання вищих навчальних закладів, одним із яких є здійснення підготовки наукових і науково-педагогічних кадрів та їх атестація. З цією метою в Законі відведено IX розділ, 58 – 60 статті якого врегульовують усі аспекти реалізації такого завдання через функціонування аспірантури (ад’юнктури), асисентури-стажування та докторантури і спеціалізованих вчених рад із присудження наукових ступенів. Усі вимоги та правила підготовки і атестації науково-педагогічних і наукових кадрів вищої кваліфікації унормовані у відповідних положеннях, розроблених відповідно до вимог Конституції та законодавства України.

Зокрема, вимоги щодо підготовки та складання екзаменів кандидатського мінімуму виписані в пунктах 67– 83 „Положення про підготовку науково-педагогічних і наукових кадрів”, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України № 309 від 1 березня 1999 року. Передусім, у цьому нормативно-правовому акті підкреслено, що кандидатські іспити є складовою частиною атестації науково-педагогічних і наукових кадрів. Кандидатські іспити проводяться з метою встановлення глибини професійних знань, наукового і культурного кругозору здобувача наукового ступеня кандидата наук, а також його підготовленості до самостійної науково-дослідної діяльності. Складання кандидатських іспитів здобувачами є обов’язковим для присудження їм наукового ступеня кандидата наук. Іншими словами, якщо та чи інша особа претендує на науковий ступінь кандидата наук за однією з наукових спеціальностей, то, крім підготовки тексту кандидатської дисертації, опублікування результатів дисертаційного дослідження в наукових фахових виданнях ВАК України та їх апробації на наукових форумах, вона повинна скласти іспити кандидатського мінімуму.

Згідно із пунктом 68 Положення, кандидатські іспити складаються з філософії, іноземної мови і спеціальності. Що стосується кандидатського іспиту з іноземної мови, то він може складатися з англійської, німецької, іспанської, італійської, французької мов. Якщо для написання дисертації потрібні знання іншої іноземної мови, керівник вищого навчального закладу, наукової установи може дозволити складання кандидатського іспиту з цієї мови.

Як нормативно вимагає пункт 69 цього документу, здобувач, який має вищу освіту із спеціальності, що не відповідає галузі науки, з якої підготовлено дисертацію, на підставі рішення відповідної спеціалізованої вченої ради, складає додатковий кандидатський іспит із наукової спеціальності відповідної галузі науки за Переліком спеціальностей наукових працівників.

Зауважимо, що кандидатські іспити із спеціальності складаються у вищих навчальних закладах третього або четвертого рівнів акредитації та в наукових установах, у яких відкрита аспірантура або є спеціалізована вчена рада з відповідної наукової спеціальності. Якщо, наприклад, у вищому навчальному закладі не функціонує аспірантура, то в ньому немає юридичних підстав скласти кандидатські екзамени.

В організації прийому кандидатських іспитів із спеціальності передбачено, що це робиться за програмами, які складаються з двох частин: типових програм, затверджених Міністерством освіти і науки України, і додаткових програм, які розробляються відповідною кафедрою, відділом, лабораторією і затверджуються вченою радою вищого навчального закладу або наукової установи. Додаткова програма кандидатського іспиту із спеціальності повинна включати, з одного боку, нові розділи відповідно: наукової спеціальності і питання, пов’язані з напрямом досліджень здобувача, з іншого – враховувати останні досягнення у відповідній галузі науки: найновішу наукову літературу. На розсуд вищого навчального закладу, за рішенням його приймальної комісії кандидатський іспит із спеціальності, залежно від обсягу матеріалу, може проводитися двома етапами з виставленням загальної оцінки.

Важливо зазначити, що відповідно до пункту 71 згаданого Положення кандидатський іспит з філософії складається у вищих навчальних закладах третього або четвертого рівнів акредитації, які мають самостійні кафедри філософії або суспільних наук і за наявності в їх штаті не менше одного доктора філософських наук, Центрі гуманітарної освіти Національної академії наук та його відділеннях. Як і у випадку з іншими кандидатськими іспитами, кандидатський екзамен із філософії приймається за типовими програмами, затвердженими МОН України.

Звернемо увагу на те, що пункт 72 Положення вимагає, щоб кандидатські іспити з іноземної мови склалися лише у вищих навчальних закладах третього або четвертого рівнів акредитації, які мають самостійні кафедри іноземних мов, чи в Центрі наукових досліджень та викладання іноземних мов Національної академії наук і його відділеннях. Кандидатські іспити з іноземної мови також приймаються за типовими програмами, затвердженими МОН України.

Дуже важливо при організації прийому кандидатських іспитів правильно сформувати екзаменаційні комісії з кожної дисципліни. Вони призначаються наказом ректора (президента) вищого навчального закладу, керівника наукової установи у складі голови комісії (проректора з наукової роботи чи заступника директора з наукової роботи), декана факультету денної форми навчання вищого навчального закладу, начальника відділу наукової установи) і не менше двох членів з числа кваліфікованих спеціалістів – докторів і кандидатів наук. Проте до складу комісії з приймання кандидатського іспиту із спеціальності повинно входити не менше трьох фахівців, два з яких мають бути докторами наук, третій – кандидатом наук із цієї ж спеціальності.

До складу комісії з приймання кандидатського іспиту з філософії повинно входити не менше двох фахівців, один з яких має бути доктором філософських наук, а інший – кандидатом філософських наук.

До складу комісії з приймання кандидатського іспиту з іноземної мови повинно входити не менше двох викладачів кафедри іноземних мов, а також викладач спеціальної кафедри або науковий співробітник, який має науковий ступінь із спеціальності здобувача наукового ступеня кандидата наук і вільно володіє відповідною іноземною мовою.

На кандидатських іспитах можуть бути присутні члени відповідної спеціалізованої вченої ради вищого навчального закладу, наукової установи, де складається кандидатський іспит, керівник, заступник керівника, представники Міністерства освіти і науки України, Вищої атестаційної комісії, Національної академії наук, міністерств, інших органів України, до сфери управління яких належать вищі навчальні заклади, наукові установи, галузевих академій наук.

Тут підкреслимо, що кандидатські іспити за рішенням приймальної комісії проводяться з використанням екзаменаційних білетів. Для підготовки до відповіді використовуються екзаменаційні листки, що зберігаються після іспиту протягом року.

Рівень знань здобувача, який складає іспит кандидатського мінімуму, оцінюється за чотирибальною системою: „відмінно”, „добре”, „задовільно”, „незадовільно”.

На кожного здобувача заповнюється протокол кандидатського іспиту встановленого зразка, до якого вносяться прізвища членів комісії, присутніх на іспитах, з обов'язковим зазначенням шифру і назви їх наукової спеціальності, наукового ступеня, вченого звання і посади. На відміну від екзаменаційних листків, протоколи засідань комісії з приймання кандидатських іспитів зберігаються за місцем складання кандидатських іспитів протягом десяти років.

Допуск здобувачів до складання кандидатських іспитів здійснюється за наказом керівника (заступника керівника) вищого навчального закладу, наукової установи. При цьому вищий навчальний заклад, наукова установа, де приймаються кандидатські іспити, зобов'язані повідомити зазначених у наказі осіб про допуск до складання кандидатського іспиту, та про час і місце проведення кандидатського іспиту не пізніше ніж за місяць до його проведення.

Якщо здобувач не з'явився на іспит з поважної причини, він має право бути допущеним до його складання кандидатського іспиту протягом поточної сесії. Вирішує це питання керівник вищого навчального закладу, наукової установи.

Рішення комісії з приймання кандидатського іспиту може бути оскаржене керівнику вищого навчального закладу, наукової установи здобувачем у терміни, встановлені приймальною комісією вищого навчального закладу, наукової установи.

Принциповою щодо прийому іспитів кандидатського мінімуму є вимога, за якою кандидатські іспити приймаються організовано, два рази на рік у формі сесій. Терміни проведення сесій встановлюються ректором (президентом) вищого навчального закладу чи керівником наукової установи, де вони приймаються. У разі подання здобувачем до спеціалізованої вченої ради дисертації до захисту кандидатський іспит може бути прийнятий поза сесією.

Кожному здобувачу персонально після складання кожного кандидатського іспиту видається посвідчення встановленої форми, а за місцем складання останнього кандидатського іспиту ці посвідчення замінюються на єдине посвідчення.

Положенням передбачено, що іноземці та особи без громадянства користуються правом складати кандидатські іспити на загальних підставах. Разом з тим, керівникам (заступникам керівників) вищих навчальних закладів, наукових установ складати кандидатські іспити за місцем основної роботи заборонено.

Відзначимо і те, що приймання кандидатських іспитів у аспірантів, підготовка яких здійснюється за державним замовленням, проводиться за рахунок коштів вищого навчального закладу, наукової установи, а в аспірантів, підготовка яких здійснюється поза державним замовленням, на компенсаційній (господарсько-розрахунковій) основі.

Вся відповідальність за дотримання встановленого порядку проведення кандидатських іспитів покладається на голову відповідної приймальної комісії і керівника вищого навчального закладу, наукової установи. Якщо кандидатські іспити прийняті з порушенням вимог зазначеного вище Положення, вони вважаються недійсними.

Більше того, в разі порушення встановленої процедури приймання кандидатських іспитів Міністерство освіти і науки України та Президія Національної академії наук України (президії галузевих академій наук України) можуть позбавити вищий навчальний заклад, наукову установу права подальшого приймання кандидатських іспитів із відповідних дисциплін.

Крім того, нормативно передбачено, що претенденти на науковий ступінь кандидата наук, які працюють у системі вищої школи, обов'язково складають три заліки – з педагогіки та психології вищої освіти, інформатики, а також з проблем Болонської конвенції. Для цього організуються аспірантські семінари, в межах яких вивчаються вказані навчальні предмети. Заліки приймають комісії, створені наказом ректора (президента) вищого навчального закладу чи керівника наукової установи. До складу кожної такої комісії входять науково-педагогічні працівники, що вели такі семінари, та не менше одного кандидата або доктора наук по профілю навчальних предметів. Очолює комісію, як правило, проректор з наукової роботи. Про результати складання заліків оформляються протоколи з підписами членів комісії, що затверджуються ректором (президентом), директором і скріплюються гербовою печаткою навчального закладу чи наукової установи. На підставі протоколів видаються посвідчення встановленого для кандидатських іспитів зразка.

2. Правові засади підготовки науково-педагогічних і наукових кадрів через аспірантуру та докторантуру

Важливим напрямом науково-дослідної роботи виступає підготовка науково-педагогічних і наукових кадрів вищої кваліфікації – кандидатів і докторів наук. Основними формами їх підготовки в Україні є аспірантура (ад'юнктура) і докторантура. Саме в аспірантурі (ад'юнктурі) і докторантурі створюються умови для безперервної освіти, підвищення науково-педагогічної та наукової кваліфікації громадян і здобуття наукового ступеня кандидата або доктора наук. Основною формою підготовки науково-педагогічних, творчих і виконавських кадрів зі спеціальностей мистецьких напрямів є асистентура-стажування, що відкривається та функціонує при вищих навчальних закладах мистецького профілю.

Найважливішими нормативними документами, які регламентують систему підготовки фахівців із науковими ступенями та вченими званнями, зокрема щодо умов вступу до аспірантури (ад'юнктури) і докторантури й навчання в них, порядку проведення кандидатських іспитів, переведення кандидатів наук, які працюють у вищих навчальних закладах, на посади наукових працівників для завершення докторських дисертацій, є „Положення про підготовку науково-педагогічних і наукових кадрів” і „Порядок присудження наукових ступенів і присвоєння вчених звань”. Першим із них передбачено основні вимоги та правила до вибору, затвердження, послідовності виконання дослідження, написання та оформлення дисертаційних робіт на здобуття наукових ступенів кандидата або доктора наук; підготовки та опублікування і апробації основних результатів дисертаційних досліджень, складання екзаменів кандидатського мінімуму, правил проведення попереднього захисту, експертизи, захисту в спеціалізованій вченій раді, представлення документів у Вищу атестаційну комісію України на предмет затвердження рішення спеціалізованої вченої ради про присудження наукового ступеня, затвердження цих рішень ВАКом України, вручення дипломів кандидата або доктора наук тощо.

Підготовка кандидатів і докторів наук здійснюється вищими навчальними закладами третього і четвертого рівнів акредитації, науково-дослідними установами та їх відокремленими підрозділами. Відкриття і закриття аспірантури і докторантури у вищих навчальних закладах і контроль за їх діяльністю здійснює Міністерство освіти і науки України, а в академічних установах – Президія Національної академії наук України.

Аспірантура відкривається з відривом від виробництва та без відриву від виробництва, а докторантура – лише з відривом від виробництва. Право на підготовку аспірантів і докторантів мають ті ВНЗ чи НУ, в яких рішенням атестаційної колегії МОН України та наказом Міністра освіти і науки України відкрито постійно діючу або разову аспірантуру чи докторантуру. Щороку міністерства, в підпорядкуванні яких функціонують вищі навчальні заклади, та президії Національної і галузевих академій наук, доводять вищим навчальним закладам (науковим установам) показники прийому аспірантів, докторантів у межах виділеного державного фінансування. Прийом аспірантів і докторантів на контрактній основі здійснюється, виходячи з доведеного до вищих навчальних закладів й наукових установ ліцензованого обсягу підготовки науково-педагогічних і наукових кадрів вищої кваліфікації.

Підготовка науково-педагогічних і наукових кадрів у аспірантурі і докторантурі здійснюється:

- а) за рахунок Державного бюджету України – за державним замовленням для роботи в державному секторі народного господарства;
- б) коштів юридичних і фізичних осіб – на умовах контракту – для роботи в державному та недержавному секторах народного господарства.

Що стосується іноземців і осіб без громадянства, то їх підготовка в аспірантурі здійснюється на підставі міжнародних договорів, загальнодержавних програм і договорів, укладених ВНЗ, науковими установами з юридичними та фізичними особами.

Механізм формування замовлення на аспірантуру і докторантуру виглядає таким чином. У вищому навчальному закладі координує цю роботу відділ аспірантури і докторантури під особистим контролем проректора з наукової роботи, або особисто проректор з наукової роботи. В зазначеному відділі зосереджується інформація кафедр про потребу в замовленні кількості місць, спеціальностей, ВНЗ чи НУ, у яких передбачається майбутня підготовка фахівців і форм навчання. Робиться це заздалегідь, як правило, до початку липня кожного поточного року за умови замовлення на наступний рік. Наприклад, якщо потрібно замовити місце в аспірантурі на 2007 рік, то замовлення необхідно зібрати у відділі до липня 2006 року і подати його в Міністерство освіти і науки України. Це потрібно робити для того, щоб МОН України могло зібрати всі заявки від підпорядкованих їм вищих навчальних закладів і наукових установ й передати зведені дані до Міністерства економіки України для формування загальнодержавного плану підготовки через аспірантуру та докторантуру кандидатів і докторів наук. Зауважимо, що такі ж заявки подають ВНЗ у міністерства, яким вони підпорядковані, а ті, в свою чергу, направляють зведені показники на адресу Мінекономіки України.

Міністерство економіки України зводить всі дані в єдиний план і направляє його на адресу Міністерства фінансів України для того, щоб воно передбачило в бюджеті України відповідні кошти на підготовку кадрів такого рівня. Якщо показники плану підготовки фахівців через аспірантуру і докторантуру не перевищують рівня попереднього року, або якщо вони більші, але коштів для їх реалізації достатньо, під них Мінфін України передбачає відповідну суму. Після цього рішення Міністерства фінансів України

направляються в Мінекономіки України, а звіди – у Міністерство освіти і науки України. На підставі цих рішень МОН України уточнює відповідність рішення до показників, які подавали вищі навчальні заклади, і тоді направляє їм доведені плани державного замовлення.

У разі, коли вищий навчальний заклад порушує клопотання щодо підготовки фахівців у аспірантурі чи докторантурі іншого вищого навчального закладу, кошти направляються з МОН України у відповідний ВНЗ, який адресно має готувати кандидата або доктора наук для замовника.

Кількість аспірантів і докторантів, підготовка яких здійснюється поза державним замовленням, визначається керівником вищого навчального закладу, наукової установи з урахуванням можливостей забезпечення кваліфікованого наукового керівництва і консультування.

Для організації належного відбору претендентів у аспірантуру або докторантуру, вищі навчальні заклади, отримавши контрольні показники державного замовлення та визначивши можливості підготовки кадрів через аспірантуру і докторантуру понад державне замовлення, вміщують у засобах масової інформації оголошення про конкурсний прийом до аспірантури та докторантури не пізніше, ніж за три місяці до початку прийому із зазначенням наукових спеціальностей, термінів і умов прийому та переліку необхідних документів.

Нормативно передбачено, що вступники до аспірантури або докторантури подають на адресу ректора вищого навчального закладу (наукової установи) такі документи, як: заяву, рекомендований лист (для осіб, направлених на цільове навчання), особовий листок з обліку кадрів встановленого зразка, список опублікованих наукових праць і винаходів із обраної спеціальності (або наукові реферати, якщо опубліковані наукові праці відсутні), медичну довідку про стан здоров'я за формою 086-у, копію диплома про закінчення ВНЗ із зазначенням одержаної кваліфікації спеціаліста або магістра, посвідчення про складання кандидатських іспитів (за наявності складених іспитів), витяг із трудової книжки та витяг з рішення кафедри (науково-дослідної лабораторії чи наукового відділу) про затвердження теми дисертаційного дослідження. Тут підкреслимо, що паспорт і диплом про вищу освіту вступники в аспірантуру подають особисто. Що ж до вступників у докторантуру, то, крім зазначених документів, вони додатково подають розгорнуті плани дисертації на здобуття наукового ступеня доктора наук, копію диплома про присудження наукового ступеня кандидата наук. Знову ж таки, диплом про присудження наукового ступеня кандидата наук кожний претендент на навчання в докторантурі подає особисто.

До аспірантури на конкурсній основі приймаються особи, які мають вищу освіту і кваліфікацію спеціаліста або магістра. До аспірантури на клінічні кафедри, у відділи та лабораторії ВНЗ медичного профілю, а також медичних наукових установ приймаються особи з вищою медичною освітою в двох випадках: по-перше, коли вони мають на час вступу не менше двох років стажу роботи лікарем після закінчення інтернатури, лікарський фах якої відповідає обраній науковій спеціальності, та по-друге, коли мають кваліфікацію магістра медицини.

Відповідно до пунктів 19 і 20 „Положення про підготовку науково-педагогічних і наукових кадрів” термін навчання в аспірантурі з відривом від виробництва не повинен перевищувати трьох років, а без відриву від виробництва – чотирьох років.

Для проведення прийому до аспірантури наказом ректора ВНЗ створюється під його керівництвом (або його заступника) приймальна комісія із числа керівників кафедр, відділів, лабораторій і передбачуваних наукових керівників аспірантів.

Не менше ніж за тиждень до першого вступного іспиту претенденти проходять співбесіду, оцінюються подані ними реферати і наукові праці з урахуванням письмового висновку передбачуваного наукового керівника й на основі цих результатів приймальна комісія приймає рішення про допуск до їх складання вступних іспитів.

Зазначимо, що згідно з пунктом 38 „Положення про підготовку науково-педагогічних і наукових кадрів”, особам, допущеним до складання вступних іспитів до аспірантури, для підготовки та складання вступних іспитів надається один раз на рік додаткова оплачувана відпустка за місцем роботи з розрахунку 10 днів на кожний вступний іспит. Вступники, що склали всі кандидатські іспити, правом на додаткову відпустку за місцем роботи не користуються. Документом, який засвідчує право вступника до аспірантури на додаткову оплачувану відпустку, є повідомлення приймальної комісії за підписом керівника ВНЗ (НУ) про його допуск до складання вступних іспитів.

Вступники до аспірантури за вимогою пункту 36 „Положення про підготовку науково-педагогічних і наукових кадрів” складають три вступні іспити: з спеціальності (в обсязі навчальної програми для спеціаліста або магістра); філософії та однієї з іноземних мов в обсязі навчальних програм для вищих навчальних закладів IV рівня акредитації, затверджених МОН України. Зазначимо, що результати вступних іспитів до аспірантури дійсні протягом одного календарного року. Якщо вступники до аспірантури склали всі або декілька кандидатських іспитів, то вони звільняються від відповідних вступних іспитів із зарахуванням оцінок складених кандидатських іспитів.

Прийом вступних іспитів до аспірантури проводиться предметними комісіями, як правило, у кількості 3-5 осіб, які призначаються ректором (президентом) вищого навчального закладу чи директором (наукової установи). До їх складу включаються доктори і кандидати наук, а до складу предметної комісії з наукової спеціальності також передбачувані наукові керівники. Членами предметної комісії з іноземної мови можуть бути включені доценти і висококваліфіковані викладачі, які не мають наукового ступеня чи вченого звання.

У разі одержання однакових оцінок переважне право при зарахуванні до аспірантури мають вступники,

рекомендовані до вступу до аспірантури вченою радою вищого навчального закладу (факультету), наукової установи, які успішно закінчили магістратуру і склали всі або декілька кандидатських іспитів.

Зарахування до аспірантури проводиться наказом керівника ВНЗ (НУ) на підставі рішень приймальної комісії, прийнятих за результатами вступних іспитів по кожному з вступників. Керівники підприємств, установ, організацій зобов'язані звільнити з роботи осіб, зарахованих до аспірантури з відривом від виробництва або докторантури, в необхідний для своєчасного прибуття на навчання термін. Підставою для цього є копія наказу про зарахування особи до аспірантури або докторантури.

Підготовка аспірантів (докторантів) за рахунок державного замовлення здійснюється за умовами типової угоди, яка укладається керівником вищого навчального закладу або наукової установи, з одного боку, та аспірантом (докторантом), – з другого. В типовій угоді, що оформляється в двох примірниках, виділено такі зобов'язання ВНЗ або НУ, як:

1. Забезпечити якісну наукову підготовку аспіранта (докторанта) згідно з програмою та індивідуальним планом.
2. Забезпечити наукове керівництво (консультування).
3. Здійснити виплату відповідно до законодавства державної стипендії.
4. Забезпечити місцем у гуртожитку на період навчання в аспірантурі (перебування в докторантурі) за рахунок коштів аспіранта (докторанта).
5. Після закінчення навчання в аспірантурі (перебування в докторантурі) за умови виконання індивідуального плану місцем працевлаштування згідно з державним замовленням та зазначеною угодою.

Водночас в угоді визначено коло зобов'язань аспіранта (докторанта). Вони зводяться до наступного:

1. Дотримання аспірантом (докторантом) усіх умов Положення про підготовку науково-педагогічних і наукових кадрів.
2. Оволодіти науковими знаннями, практичними навичками, професійною майстерністю згідно з обраною спеціальністю.
3. Виконати індивідуальний план роботи.
4. Звітувати про хід написання дисертації та індивідуального плану.
5. Своєчасно подавати відділу аспірантури (докторантури) індивідуальний план роботи, результати атестації та інші необхідні документи.
6. Відпрацювати не менше трьох років у вищому навчальному закладі чи науковій установі, які направили їх на навчання за рахунок державного замовлення.

Угоду підписують керівник вищого навчального закладу (наукової установи), головний бухгалтер та аспірант (докторант).

Кожному зарахованому в аспірантуру чи докторантуру одночасно з наказом керівника вищого навчального закладу або наукової установи про зарахування призначається науковий керівник, як правило, доктор наук. Допускається, як виняток, призначення наукових керівників із числа кандидатів наук, для чого приймається відповідне рішення вченої ради ВНЗ (НУ). При цьому враховується, що кількість аспірантів, прикріплених до наукового керівника – доктора наук, не повинна перевищувати 5 осіб, а кандидата наук – 3 осіб, включаючи аспірантів і докторантів, підготовка яких здійснюється поза державним замовленням. На здійснення наукового керівництва відводиться щороку 50 академічних годин на одного аспіранта.

Принциповим у організації навчання в аспірантурі є те, що аспірантам, зарахованим за державним замовленням із відривом від виробництва, та докторантам призначається стипендія з дня їх зарахування, а тим, які навчаються в аспірантурі або докторантурі за контрактом, відповідно до умов контракту. Аспірантам і докторантам можуть бути призначені іменні стипендії.

У пункті 15 „Положення про підготовку науково-педагогічних і наукових кадрів” досить чітко визначені права аспірантів і докторантів. Вони зводяться до наступного. Аспіранти і докторанти мають право на:

- користування навчально-виробничою, науковою, культурно-спортивною, оздоровчою базою вищих навчальних закладів (наукових установ);
- отримання всіх видів відкритої наукової інформації і наукового консультування;
- участь у науковій діяльності кафедри, відділу, лабораторії;
- отримання державної стипендії встановленого розміру у разі зарахування на навчання з відривом від виробництва за державним замовленням;
- переривання навчання з поважних причин із подальшим його продовженням. Тривалість і кількість переривань навчання, а також поважність причин визначаються вченою радою навчального закладу (наукової установи);
- щорічні канікули тривалістю до двох календарних місяців, які включаються до загального терміну навчання у разі зарахування на навчання з відривом від виробництва;
- участь у виборах до органів самоврядування ВНЗ (НУ);
- роботу за сумісництвом відповідно до законодавства України;
- безпечні, нешкідливі умови навчання та праці;
- забезпечення впорядкованим житлом – у разі зарахування на навчання з відривом від виробництва за державним замовленням – на час навчання за умови оплати вартості користування житлом самим аспірантом

або докторантом (іногороднім);

- працевлаштування згідно з типовою угодою у разі зарахування на навчання за державним замовленням або контрактом (у разі навчання поза державним замовленням);

Істотним є і те, що на аспірантів і докторантів забороняється покладати обов'язки, не пов'язані з підготовкою дисертацій.

Характерно, що термін навчання в аспірантурі та перебування в докторантурі включається до науково-педагогічного стажу.

У плані соціального захисту аспірантів і докторантів наголосимо і на тому, що відповідно до пункту 19 „Положення про підготовку науково-педагогічних і наукових кадрів” аспірантам і докторантам не включається до терміну навчання (перебування в докторантурі): а) період хвороби (тривалістю понад один місяць); б) знаходження у відпустці в зв'язку з вагітністю та пологами; в) знаходження у відпустці по догляду за дитиною до досягнення нею трирічного віку. Це означає, що після закінчення періоду лікування, відпустки в зв'язку з вагітністю та пологами або відпустки по догляду за дитиною, аспірант чи докторант має право продовжити на цей термін своє навчання.

Водночас на аспірантів і докторантів покладаються відповідні зобов'язання. Зокрема, до їх обов'язків належить:

- дотримання вимог законодавства України, моральних і етичних норм поведінки;
- глибоке оволодіння знаннями, практичними навичками, професійною майстерністю, систематична робота над підвищенням загальнокультурного рівня;
- опанування методологію проведення наукових досліджень;
- виконання індивідуального плану роботи над дисертацією, в тому числі щодо складання кандидатського мінімуму та проходження педагогічної практики;
- звітування про хід виконання дисертації на засіданні кафедри, відділу, лабораторії, вченої ради ВНЗ (НУ);

- захист у встановлений термін дисертації або подача її в спеціалізовану вчену раду;

- дотримання статуту та правил внутрішнього розпорядку ВНЗ (НУ).

Поряд із цим, у пункті 22 „Положення про підготовку науково-педагогічних і наукових кадрів” передбачено, що аспірант або докторант, який був зарахований до аспірантури чи докторантури за державним замовленням і відрахований за грубе порушення правил внутрішнього розпорядку ВНЗ (НУ), за вчинення протиправних дій, а також за невиконання індивідуального плану роботи без поважних причин, відшкодовує вартість навчання згідно із законодавством України.

Відзначимо, що пунктом 17 „Положення про підготовку науково-педагогічних і наукових кадрів” виділені взаємні зобов'язання аспірантів і докторантів, з одного боку, і вищого навчального закладу (наукової установи) – з іншого, визначаються в угодах, якими передбачається своєчасне закінчення роботи над дисертацією, працевлаштування після закінчення аспірантури або докторантури, забезпечення відповідних умов праці, надання впорядкованого житла тощо.

У цьому контексті досить важливим є пункт 18 зазначеного Положення, згідно з яким підготовка аспірантів і докторантів понад державне замовлення здійснюється на підставі контрактів, укладених між ВНЗ (НУ) та вступниками до аспірантури або докторантури, якими передбачається повне відшкодування витрат на їх підготовку, включаючи виплату стипендії.

Навчання аспірантів організовується за індивідуальними планами. Нормативно встановлено, що аспіранти не менше ніж два рази на рік звітують про виконання індивідуальних планів роботи над дисертаціями на засіданнях кафедр, відділів, лабораторій і щорічно атестуються науковим керівником. За результатами атестації наказом керівника ВНЗ (НУ) аспірант переводиться на наступний рік навчання або відраховується з аспірантури за невиконання індивідуального плану роботи.

Слід наголосити, що аспірантам, які навчаються без відриву від виробництва та успішно виконують індивідуальні плани роботи, за місцем роботи надається додаткова оплачувана щорічна відпустка тривалістю 30 календарних днів для складання кандидатських іспитів і виконання роботи над дисертацією та, за їх бажанням, протягом чотирьох років навчання – один вільний від основної роботи день на тиждень із оплатою його в розмірі 50 відсотків середньої заробітної плати працівника для роботи над кандидатською дисертацією. Звернемо увагу на те, що до щорічної відпустки не включається час проїзду від місця роботи аспіранта до місця знаходження вищого навчального закладу (наукової установи) і назад. Але витрати на проїзд несе сам аспірант.

Як керівникам ВНЗ чи НУ, так і аспірантам і докторантам важливим може бути положення, згідно з яким у окремих випадках вчена рада вищого навчального закладу (наукової установи) наділяється правом встановлювати термін навчання в аспірантурі або перебування в докторантурі диференційовано – від одного до трьох років із урахуванням наукового доробку і ступеня готовності дисертації.

Керівникам вищих навчальних закладів дозволяється переводити аспірантів або докторантів до іншого навчального закладу, а також встановлювати іншу форму навчання. Крім того, аспіранти і докторанти можуть бути направлені на стажування до провідних вітчизняних і закордонних вищих навчальних закладів або наукових центрів.

Водночас вчені ради ВНЗ (НУ) зобов'язані не менше одного разу на рік розглядати питання щодо підготовки науково-педагогічних і наукових кадрів, переглядати склад наукових керівників, консультантів і

увувати від наукового керівництва або наукового консультування осіб, які не забезпечують своєчасної та якісної підготовки аспірантів і докторантів. Загалом відповідальність за рівень організації наукової підготовки в аспірантурі та докторантурі покладається на керівника вищого навчального закладу (наукової установи).

Організація підготовки фахівців через докторантуру має свої особливості, що регламентуються 27-31 пунктами „Положення про підготовку науково-педагогічних і наукових кадрів”. Приміром, зарахування в докторантуру проводиться за таким порядком. Спочатку вступник на засіданні кафедри, відділу або лабораторії робить наукову доповідь, після цього розглядається розгорнутий план роботи над дисертацією та затверджуються таємним чи відкритим голосуванням висновки щодо можливості претендента перебувати в докторантурі. В місячний термін вчена рада вищого навчального закладу або наукової установи розглядає зазначені висновки щодо вступника і ухвалює рішення про його зарахування до докторантури. Після цього рішення вченої ради затверджується і оформляється наказом керівника ВНЗ (НУ).

Для надання допомоги докторанту в написанні дисертації за місцем його підготовки може із числа висококваліфікованих фахівців (докторів наук) призначатися науковий консультант, на якого покладається відповідальність за якісне та своєчасне виконання докторантом дисертації. У Положенні регламентовано, що до наукового консультанта можна прикріпляти не більше трьох осіб, одночасно включаючи докторантів, підготовка яких здійснюється поза державним замовленням. Як і у випадку з аспірантами, на здійснення наукового консультування відводиться щороку 50 академічних годин на одного докторанта.

Докторанти щороку звітують про виконання індивідуального плану роботи на засіданнях кафедри, відділу або лабораторії, після чого звіт подають до вченої ради ВНЗ (НУ). За його результатами проводиться атестація і приймається рішення про подальше перебування в докторантурі. Результати атестації, знову ж таки, затверджуються керівником вищого навчального закладу або наукової установи.

Однією з форм підготовки науково-педагогічних і наукових кадрів, яка передбачена пунктами 44-56 „Положення про підготовку науково-педагогічних і наукових кадрів”, є самостійна робота над дисертацією на здобуття наукового ступеня кандидата наук. Осіб, які працюють над дисертаціями поза аспірантурою, називають здобувачами. Ними можуть бути лише особи, що мають вищу освіту і кваліфікацію спеціаліста або магістра.

Здобувачі прикріплюються до вищих навчальних закладів чи наукових установ, які мають аспірантуру з відповідних спеціальностей: по-перше, для підготовки і захисту кандидатської дисертації; по-друге, для поглибленого теоретичного вивчення спеціальних дисциплін; по-третє, для вивчення іноземної мови та філософії й складання іспитів кандидатського мінімуму. Нормативно для виконання комплексу цих завдань відводиться термін до 5 років. Підкреслимо, що особи, які раніше пройшли повний курс навчання в аспірантурі за державним замовленням, не мають права на таке прикріплення.

З тим, щоб прикріпитися до ВНЗ чи НУ для написання кандидатської дисертації, здобувач подає на ім'я керівника вищого навчального закладу або наукової установи заяву, список опублікованих наукових праць і винаходів, копію диплома про вищу освіту і кваліфікацію спеціаліста або магістра. Якщо метою прикріплення є складання кандидатських іспитів, то здобувач подає відношення керівника підприємства, установи, організації, в якій він працює, заяву, лист обліку кадрів, автобіографію і витяг із рішення вченої ради ВНЗ чи НУ, де виконується дисертаційна робота.

Прикріплення в якості здобувача здійснює керівник ВНЗ або НУ на підставі письмового висновку передбачуваного наукового керівника за результатами співбесіди із здобувачем і висновків відповідної кафедри відділу, лабораторії. Оформляється прикріплення наказом із зазначенням прізвища наукового керівника, який призначається з числа докторів наук, або, як виняток, кандидатів наук. Передбачено, що до одного наукового керівника може бути прикріплено не більше 5 осіб, включаючи аспірантів і докторантів. На здійснення наукового керівництва здобувачами відводиться 25 академічних годин на одного здобувача. Якщо ж прикріплення проводиться для складання іспитів кандидатського мінімуму, то науковий керівник не призначається. Здобувачі працюють над кандидатськими дисертаціями за індивідуальними планами роботи, затвердженими на засіданнях кафедр, відділів, лабораторій. Теми їх дисертацій затверджуються як і для аспірантів. Контроль за роботою здобувачів здійснюють підрозділи, до яких вони прикріплені.

Треба зазначити, що здобувачі користуються майже всіма правами, які мають аспіранти. Зокрема, користуються необхідним обладнанням, лабораторіями, бібліотеками тощо за місцем прикріплення. Здобувачу, який успішно виконує індивідуальний план роботи та поєднує виробничу або педагогічну діяльність з науковою роботою, може надаватися творча відпустка згідно із законодавством України. Для надання допомоги здобувачам у складанні кандидатських іспитів при ВНЗ і НУ можуть створюватися групи підготовки із залученням до проведення занять у них науково-педагогічних і наукових працівників. При цьому витрати, пов'язані з функціонуванням таких груп, проводяться за рахунок здобувачів або організацій, у яких вони працюють.

Якщо здобувачі склали іспити кандидатського мінімуму, виконали індивідуальний план роботи, зокрема щодо опублікування та апробації основних результатів дослідження, вони допускаються до захисту дисертацій на здобуття наукового ступеня кандидата наук.

У системі вищої школи також нормативно передбачено переведення кандидатів наук терміном до двох років на посади наукових співробітників для завершення докторських дисертацій. Для переведення науково-педагогічних працівників на посади наукових співробітників для завершення докторських дисертацій вироблені такі вимоги до претендентів:

- написати заяву на ім'я керівника ВНЗ із зазначенням необхідної тривалості перебування на посаді наукового співробітника, але не більше 2 календарних років;
- підготувати на момент заяви не менше двох третин дисертаційної роботи;
- розробити розгорнутий план докторської дисертації;
- скласти календарний план-графік завершення дисертаційного дослідження;
- скласти список опублікованих наукових праць і винаходів (не менше 14-16);
- мати висновки відповідної кафедри щодо можливості переведення кандидата на посаду наукового співробітника з визначенням можливих термінів виконання докторської дисертації;
- прийняти позитивне рішення вченої ради вищого навчального закладу з цього питання;
- видати наказ ректора про переведення науково-педагогічного працівника на посаду наукового співробітника, передбачити фінансування його заробітної плати і заробітної плати наукового консультування.

У необхідних випадках переведені на посади наукових співробітників кандидати наук із метою завершення докторських дисертацій можуть бути прикомандировані до інших вищих навчальних закладів чи наукових установ. Перед тим, як відрядити такого працівника, слід погодити питання з керівником ВНЗ або НУ, що бере на себе зобов'язання призначити йому наукового консультанта і здійснювати контроль за роботою над його докторською дисертацією. При цьому заробітна плата науковому працівникові виплачується за його основним місцем роботи, а витрати на відрядження оплачуються відповідно до законодавства України.

Особам, переведеним на посади наукових співробітників для завершення докторських дисертацій, встановлюється заробітна плата на рівні посадових окладів наукових співробітників – кандидатів наук наукової установи, яка підпорядковується або входить до складу вищого навчального закладу, а для прикомандированих наукових співробітників – на рівні посадових окладів наукових співробітників – кандидатів наук наукової установи, яка підпорядковується або входить до складу ВНЗ, який їх прикомандирував.

Згідно з вимогами пункту 62 „Положення про підготовку науково-педагогічних і наукових кадрів” такі наукові співробітники після закінчення першого року перебування на цій посаді проходять атестацію, за підсумками якої вчена рада вищого навчального закладу ухвалює рішення про подальше перебування їх на посаді на наступний річний термін. Прикомандировані наукові співробітники подають річний звіт вченій раді за місцем прикомандирування, а її висновки направляють у ВНЗ за місцем постійної роботи, який приймає остаточне рішення про їх подальше перебування на посаді наукового співробітника на наступний річний термін.

Після закінчення терміну перебування на посаді наукового співробітника для завершення докторської дисертації кандидат наук зобов'язаний подати докторську дисертацію і доповісти про це на вченій раді вищого навчального закладу, де виконувалася дисертація.

Принагідно, зазначимо, що за кандидатами наук, переведеними на посади наукових співробітників для завершення докторських дисертацій, згідно із пунктом 65 „Положення про підготовку науково-педагогічних і наукових кадрів”, зберігається право повернення до вищого навчального закладу, який направив їх для завершення докторських дисертацій, на посади викладачів із урахуванням набутого ними рівня кваліфікації.

Тут відзначимо, що кандидати наук, які були переведені і працювали на посадах наукових співробітників для завершення докторських дисертацій, але не завершили їх і не захистили, надалі права вступу до докторантури та отримання творчої відпустки не мають.

Як уже зазначалось, складовою підготовки та атестації науково-педагогічних і наукових кадрів виступають кандидатські іспити, що проводяться з метою встановлення глибини професійних знань, наукового та культурного кругозору здобувача наукового ступеня кандидата наук, підготовленості його до самостійної науково-педагогічної діяльності.

Ще однією формою підготовки науково-педагогічних і наукових працівників є надання творчих відпусток для завершення та захисту дисертацій. Такі творчі відпустки надаються особам, які раніше не навчались у аспірантурі і не перебували в докторантурі. Творча відпустка надається зі збереженням заробітної плати за місцем роботи на термін до 3 місяців для роботи над кандидатською і на термін до 6 місяців для роботи над докторською дисертацією. Здобувач наукового ступеня в період творчої відпустки повинен захистити дисертацію або подати її до захисту в спеціалізовану вчену раду.

Для отримання творчої відпустки здобувач повинен зробити наукову доповідь на засіданні кафедри, відділу, лабораторії, при якій він планує завершити дисертацію. За результатами доповіді кафедра (відділ чи лабораторія) подає вченій раді ВНЗ (НУ) мотивовані висновки про можливість своєчасного завершення роботи над дисертацією. На основі мотивованих висновків вчена рада вищого навчального закладу (наукової установи) ухвалює рішення про надання творчої відпустки. Після закінчення творчої відпустки здобувач повинен пред'явити за місцем роботи довідку, яка підтверджує подання дисертації до захисту або про її захист у спеціалізованій вченій раді.

3. Вимоги до представлення та захисту дисертацій на здобуття наукових ступенів

В Україні встановлені такі наукові ступені, як: кандидат наук і доктор наук, а вчені звання – старший науковий співробітник, доцент, професор. Основними юридичними документами, які регламентують систему присудження наукових ступенів, виступають Закони України „Про освіту”, „Про вищу освіту”, „Про наукову і науково-технічну діяльність” і „Порядок присудження наукових ступенів і вчених звань”, затверджений постановою Кабінету Міністрів України від 4 березня 2001 р. № 229. У статті 31 Закону України „Про освіту”, зокрема зазначено, що науковими ступенями в Україні є кандидат наук і доктор наук, а також унормовано, що наукові ступені кандидата і доктор наук присуджуються спеціалізованими вченими радами вищих навчальних закладів, наукових установ та організацій у порядку, встановленому Кабінетом Міністрів України. Пункт 1 статті 44 цього ж Закону передбачає, що одним із основних напрямів діяльності вищого навчального закладу є підготовка та атестація наукових і науково-педагогічних кадрів.

Більш детально умови та вимоги щодо цього вписані в статтях 59 – 60 Закону України „Про вищу освіту”. Частина 1 Статті 59 по суті повторює 31 статтю Закону „Про освіту”, а в статті 60 наголошується, що, по-перше, спеціалізовані вчені ради є основною ланкою в системі атестації наукових і науково-педагогічних кадрів вищої кваліфікації; по-друге, що вони утворюються за рішенням Вищої атестаційної комісії України у вищих навчальних закладах третього та четвертого рівнів акредитації, у інших установах, які проводять наукові, науково-технічні дослідження, а також мають високий рівень кадрового та матеріально-технічного забезпечення для підготовки наукових і науково-педагогічних кадрів вищої кваліфікації; по-третє, склад спеціалізованих вчених рад для захисту дисертацій формується з числа докторів і кандидатів наук, а порядок їх створення та діяльності визначається Вищою атестаційною комісією України.

Зуважимо, що наукові ступені доктора і кандидата наук присуджують, а вчені звання професора, доцента і старшого наукового співробітника присвоюють. Підкреслимо, що присудження тій чи іншій особі наукового ступеня або присвоєння вченого звання і є визнанням рівня її наукової кваліфікації. Наукові ступені присуджують спеціалізовані вчені ради на підставі прилюдного захисту дисертацій. Рішення спеціалізованих вчених рад про присудження наукових ступенів затверджуються Вищою атестаційною комісією України.

Основним нормативним документом, який визначає всю процедуру підготовки та проведення присудження наукових ступенів, є „Порядок присудження наукових ступенів і вчених звань”, затверджений постановою Кабінету Міністрів України від 4 березня 2001 р. № 229.

Звернемо увагу на те, що основною ланкою в системі атестації наукових і науково-педагогічних кадрів вищої кваліфікації є спеціалізовані вчені ради. Вони утворюються за рішенням Вищої атестаційної комісії України у вищих навчальних закладах третього та четвертого рівнів акредитації та інших наукових установах, які проводять наукові, науково-технічні дослідження, а також мають високий рівень кадрового та матеріально-технічного забезпечення для підготовки наукових і науково-педагогічних кадрів вищої кваліфікації.

До складу спеціалізованих вчених рад для захисту дисертацій включаються вчені, які мають науковий ступінь доктора наук, а до складу спеціалізованих вчених рад для захисту кандидатських дисертацій також можуть бути включені і вчені з науковим ступенем кандидата наук.

Питання присудження наукових ступенів доктора і кандидата наук, а також присвоєння вченого звання старшого наукового співробітника належать до компетенції ВАК. Питання присвоєння вчених звань професора і доцента належать до компетенції МОН.

Документами, що засвідчують присудження наукового ступеня є відповідний диплом, а присвоєння вченого звання – атестат державного зразка. Дипломи доктора, кандидата наук і атестат старшого наукового співробітника видає ВАК, а атестати професора і доцента – МОН України. Тут варто зазначити, що в Україні визнаються дійсними всі дипломи докторів і кандидатів наук, а також атестати професорів, доцентів, старших наукових співробітників, видані атестаційними органами СРСР і Російської Федерації за результатами захистів дисертацій або рішень вчених рад до 1 вересня 1992 року. Після цього часу дипломи і атестати, видані в Російській Федерації, підлягають нострифікації.

Слід підкреслити, що наукові ступені доктора і кандидата наук присуджують спеціалізовані вчені ради на підставі прилюдного захисту дисертацій. Після представлення відповідних документів ВАК України проводить експертизу дисертаційних робіт, розглядає атестаційні справи здобувачів і на підставі рішень спеціалізованих вчених рад та атестаційного висновку президії ВАК при позитивних результатах ухвалює рішення про видачу дипломів доктора наук і кандидата наук.

Нормативними документами передбачено, що спеціалізовані вчені ради несуть повну відповідальність за обґрунтованість прийнятих ними рішень і покликані забезпечувати високий рівень вимогливості під час проведення атестації. У разі порушення спеціалізованими вченими радами вимог нормативно-правових актів із питань присудження наукового ступеня доктора і кандидата наук ВАК України може вжити до них заходів у межах своєї компетенції аж до припинення діяльності цих рад.

Дисертація на здобуття наукового ступеня є кваліфікаційною науковою працею, виконаною особисто у вигляді спеціально підготовленого рукопису або опублікованої монографії. Вона містить висунуті автором для прилюдного захисту науково обґрунтовані теоретичні або експериментальні результати, наукові положення, а також характерна єдністю змісту і свідчить про особистий внесок здобувача в науку. Теми дисертацій мають бути пов'язані, як правило, по-перше, з напрямками основних науково-дослідних робіт наукових установ і орга-

нізацій та по-друге, затверджені вченими (науково-технічними) радами для кожного здобувача персонально.

Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора наук є кваліфікаційною науковою працею обсягом основного тексту 11–13 авторських аркушів (для суспільних і гуманітарних наук – 15–17 авторських аркушів), оформлених відповідно до державного стандарту. Основною вимогою до докторської дисертації є те, що вона повинна містити раніше не захищені наукові положення та отримані автором нові науково обгрунтовані результати у певній галузі науки, які в сукупності розв'язують важливу наукову або науково-прикладну проблему. Варто знати, що докторська дисертація може бути подана до захисту за однією або за двома спеціальностями однієї галузі науки, але за кожною спеціальністю докторська дисертація повинна відповідати встановленим вимогам. Водночас не дозволяється захищати в докторській дисертації положення та наукові результати, які захищені здобувачем у кандидатській дисертації.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата наук є кваліфікаційною науковою працею обсягом основного тексту 4,5–7,0 авторських аркушів (для суспільних і гуманітарних наук – 6,5–9,0 авторських аркушів), оформлених відповідно до державного стандарту. Кандидатська дисертація повинна містити результати проведених автором досліджень та отримані автором нові науково обгрунтовані результати, які у сукупності розв'язують конкретне наукове завдання, що має істотне значення для певної галузі науки. Однак на відміну від докторської дисертації, кандидатська дисертація може бути подана до захисту лише за однією спеціальністю.

Важливою вимогою є те, що основні наукові результати дисертації повинні відображати особистий внесок автора в їх досягнення і обов'язково мають бути опубліковані автором у формі наукових монографій, посібників (для дисертації з педагогічних наук) чи статей у наукових фахових виданнях України або інших країн. Перелік наукових фахових видань України затверджує ВАК.

До опублікованих праць, які додатково відображають наукові результати дисертації, належать також дипломи на відкриття, патенти і авторські свідоцтва на винаходи, державні стандарти, промислові зразки, алгоритми та програми, що пройшли експертизу на новизну, рукописи праць, депонованих в установах державної системи науково-технічної інформації та анотованих у наукових журналах, брошури, препринти, технологічні частини проектів на будівництво, розширення, реконструкцію та технічне переозброєння підприємств, інформаційні карти на нові матеріали, що внесені до державного банку даних, друковані праці (тези, доповіді, матеріали) наукових конференцій, конгресів, симпозіумів, семінарів, шкіл тощо.

Повноту викладу матеріалів дисертації в опублікованих працях здобувача визначає спеціалізована вчена рада.

Обов'язковим для захисту дисертації є апробація її матеріалів на наукових конференціях, конгресах, симпозіумах, семінарах, школах тощо.

За чинними вимогами в Україні, увесь хід дисертаційного дослідження має мати таку логічну послідовність:

Обгрунтування актуальності обраної теми.

1. Постановка мети та конкретних завдань дослідження.
2. Визначення об'єкта і предмета дослідження.
3. Вибір методів (методики) проведення дослідження.
4. Опис процесу дослідження.
5. Обговорення результатів дослідження.
6. Формулювання висновків і оцінка одержаних результатів.

Для майбутнього вченого важливо оволодіти технікою написання статей і підготовки доповідей на наукові форуми як із точки зору задоволення вимог щодо кількості та рівня публікацій, так і з позицій сприйняття їх слухачами та читачами. В свою чергу, це зобов'язує їх авторів до певної логіки побудови доповіді чи статті, високої вимогливості до їх форми, стилю та мови. Адже опублікувати статтю означає зробити той чи інший матеріал надбанням фахівців для використання в їхній роботі. Отже, їх писати потрібно просто, доступно та зрозуміло. Скажімо, стаття обсягом 7–8 машинописних сторінок за структурою має мати такий вигляд:

а) відкриває кожну статтю вступ, у якому подається постановка проблеми у загальному вигляді та мотивується її зв'язок із важливими теоретичними та практичними завданнями. Ця частина може оптимально займати від 5 до 10 рядків;

б) далі дається характеристика досліджень і публікацій, на які спирається автор, виділяються не вирішені частини загальної проблеми, котрим присвячено статтю. Як правило, така частина статті займає приблизно третину машинописної сторінки;

в) відразу ж за цим формулюються цілі та завдання статті. Зазначена частина відіграє важливу роль у статті, оскільки дозволяє читачу з'ясувати, корисність її для себе. Цілком природно, що вона має бути лаконічною та чіткою і складати не більше як 10 рядків;

г) основним у статті є виклад матеріалу, що здійснюється переважно на 5–6 сторінках тексту;

д) закінчувати статтю слід висновками проведеного дослідження та стислим баченням перспективи щодо подальшого вивчення проблеми.

Що стосується методики підготовки доповіді, то вона має свою специфіку, хоч для неї повинна бути така ж структура викладу матеріалу. Зокрема, при написанні доповіді враховується, що значна частина матеріалу викладена на плакатах (слайдах). У самому тексті доповіді вміщують коментарі до ілюстративного

матеріалу. Оскільки за 10 хвилин людина може в середньому прочитати матеріал на 4 сторінках машинописного тексту (через два інтервали), то обсяг тез доповіді не може перевищувати цієї кількості сторінок. Крім того, доповідь краще сприймається, якщо вона носить полемічний, дискусійний характер.

Дещо складнішою є композиція дисертаційних досліджень і текстів, у які вони оформляються. За вимогами структура дисертації складається з титульної сторінки, змісту, переліку умовних позначень, вступу, розділів або глав основної частини, загальних висновків, бібліографії, додатків, допоміжних показників.

Цілком природно, що наукою та практикою вироблено низку вимог до проведення дисертаційного дослідження. Однак вони переважно носять методичний характер, а тому виходять за рамки нормативно-правових вимог, яким присвячено навчальний посібник. Тим більше, що кожна наука і кожне дослідження мають свою специфіку.

Разом з тим, вироблено загальні вимоги до оформлення текстів публікацій і рукописів дисертаційних досліджень, дотримання яких є обов'язковим для всіх авторів. Передусім, це стосується мовно-стилістичної культури того чи іншого тексту, достовірності і об'єктивності поданої в ньому інформації, опори на літературу та джерела тощо.

Приміром, оформлення **титульної сторінки** має такі особливості. Зверху вказується вищий навчальний заклад або наукова установа, де виконувалася дисертація. Нижче з правого боку зазначається гриф „на правах рукопису”. Ще нижче по середині подаються прізвище, ім'я та по батькові автора. Після цього праворуч зазначається індекс УДК. Далі по середині сторінки розміщується назва дисертації, під нею – шифр і найменування спеціальності, під ними – науковий ступінь, на який претендує автор. У другій половині цієї ж сторінки праворуч подаються відомості про наукового керівника (консультанта), в тому числі науковий ступінь, вчене звання, прізвище ім'я та по батькові. В нижній центральній частині сторінки вказуються назва міста і рік завершення дисертаційного дослідження.

Зміст дисертації подається на її початку з найменуваннями та номерами початкових сторінок усіх розділів, підрозділів і підпунктів (якщо вони мають заголовки), зокрема вступу, висновків до розділів, загальних висновків, додатків, списку використаної літератури і т.п.

Якщо в дисертації вжито **специфічну термінологію**, а також маловідомі скорочення, нові символи, позначення і таке інше, то їх перелік подається окремим списком відразу ж після змісту роботи. Перелік друкують двома колонками, в яких ліворуч за абеткою наводять скорочення, а праворуч – їх детальну розшифровку. В разі, коли у дисертації спеціальні терміни, скорочення, символи, позначення тощо повторюються менше ніж тричі, їх розшифровку можна навести в тексті при першому згадуванні.

Вступ дисертації призначений для розкриття сутності та стану наукової проблеми (задачі) і її значущості, підстави та вихідні дані для розробки теми; обґрунтування необхідності проведення дослідження; розміщення загальної характеристики дисертації, у тому числі її актуальності, зв'язку з науковими програмами, планами, темами; формулювання мети та завдань дослідження; визначення методів його проведення; окреслення наукової новизни одержаних результатів; підкреслення обґрунтованості та достовірності наукових положень, висновків і рекомендацій; зазначення науково-теоретичного і практичного значення отриманих результатів, особистого внеску здобувача, апробації та опублікування результатів дисертації і структури дисертації.

Основна частина дисертації складається з розділів, глав, підрозділів, пунктів, підпунктів. Кожен розділ необхідно починати з нової сторінки. Він може починатися невеликим вступом, а завершуватися лаконічними висновками. У розділах основної частини дисертації слід подавати:

- огляд літератури за темою і вибір напрямків досліджень;
- виклад загальної методики та основних методів досліджень;
- експериментальну частину і методику досліджень;
- проведені теоретичні і (або) експериментальні дослідження;
- аналіз і узагальнення результатів досліджень.

У **висновках** мають бути викладені найважливіші наукові та практичні результати, отримані в дисертації, з формулюванням розв'язаної проблеми (завдання) та значення її для використання здобутих результатів.

Зауважимо, що всі заголовки структурних частин дисертації повинні друкуватися великими літерами: „ЗМІСТ”, „ПЕРЕЛІК УМОВНИХ СКОРОЧЕНЬ”, „ВСТУП”, „РОЗДІЛ”, „ВИСНОВКИ”, „СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ”, „ДОДАТКИ”. При цьому заголовки пунктів роботи друкуються маленькими літерами (крім першої) з абзацового відступу в розрядці в підбір до тексту, а наприкінці ставиться крапка. Відстань між заголовками і текстами має складати 3 – 4 інтервали.

Ключем до використаних у дисертації джерел є її **бібліографічний апарат**, який засвідчує не лише джерельну базу, а й наукову культуру роботи та автора. Бібліографічний апарат складається з бібліографічного списку (списку використаних джерел) і бібліографічних посилань, які оформлюються відповідно до чинних стандартів. **Бібліографічний опис джерел** використаних у дисертації, необхідно складати відповідно до чинних в Україні стандартів з бібліотечної та видавничої справи, які є обов'язковими вимогами для авторів дисертаційних робіт. Основна інформація щодо цього міститься в таких стандартах, як: ГОСТ 7.1 – 84 „Библиографическое описание документа. Общие требования и правила составления”, ГОСТ 7.82 – 2001 „Библиографическая запись. Библиографическое описание электронных ресурсов. Общие требования и правила составления”, Державний стандарт України (ДСТУ) 3008 – 95 „Документація. Звіти у сфері науки і техніки.

Структура і правила оформлення”, ДСТУ 3582 – 97 „Інформація та документація. Скорочення слів в українській мові в бібліографічному описі. Загальні вимоги та правила”, ГОСТ 7.12 – 93 „Библиографическая запись. Сокращение слов на русском языке. Общие требования и правила”.

Особливою формою оформлення фактичного матеріалу, на якому базується будь-яке наукове дослідження, виступають цитати. Органічно вплетені в текст дисертації чи публікації, вони становлять органічну його частину. Цитати використовуються для того, щоб без перекозів передати думку автора першоджерела, для ідентифікації поглядів при зіставленні різних точок зору тощо. Вони слугують необхідною опорою авторові дослідження в процесі аналізу та синтезу залученої інформації. Грунтуючись на їх змісті, можна створити систему переконливих доказів, потрібних для об’єктивної характеристики явища, події, факту, які вивчаються. Як відомо, цитати можуть використовуватися і для підкріплення окремих тверджень самого здобувача.

Загальними вимогами до цитування є такі з них, як:

а) текст цитати починається і закінчується лапками та наводиться в граматичній формі, в якій він поданий у джерелі, із збереженням особливостей авторського написання. Наукові терміни, запропоновані іншими авторами, не виділяються лапками, за винятком тих, що викликали загальну полеміку. У цих випадках використовується вираз „так званий”;

б) цитування повинно бути повним, без довільного скорочення авторського тексту і без перекручень думок автора. Пропуск слів, речень, абзаців при цитуванні допускається безперекручення авторського тексту і позначається трьома крапками. Вони ставляться в будь-якому місці цитати (на початку, в середині, в кінці). Якщо перед випущеним текстом або за ним стояв розділовий знак, то він зберігається;

в) кожна цитата обов’язково супроводжується посиланням на джерело, з якого вона взята;

г) при непряму цитуванні (переказі, викладі думок інших авторів своїми словами), що дає значну економію тексту, слід бути максимально точним у викладі думок автора, коректним щодо оцінювання його результатів, і робити відповідні посилання на джерело;

д) цитування не повинно бути ні надмірним, ні недостатнім, бо і те і інше знижує рівень наукової праці: надмірне цитування створює враження компліятивності праці, а недостатнє – знижує наукову цінність викладеного матеріалу;

е) якщо треба виявити ставлення автора дисертаційної роботи до окремих слів або думок із цитованого тексту, то після них у круглих дужках ставлять знак оклику або знак запитання;

є) якщо автор дисертаційної праці, наводячи цитату, виділяє в ній деякі слова, робиться спеціальне застереження, тобто після тексту, який пояснює виділення, ставиться крапка, потім дефіс і вказуються ініціали автора дисертації, а весь текст застереження вміщується в круглі дужки. Варіанти таких застережень є: (курсив наш – А.Ф.), (підкреслено нами – А.Ф.), (розрядка моя – А.Ф.).

У випадках використання відомостей, матеріалів із монографій, оглядових статей, інших джерел, які мають велику кількість сторінок, в посиланні необхідно вказати номери сторінок, ілюстрацій, таблиць, формул джерела, на яке дано посилання в дисертації.

Посилання на джерела дозволяється оформляти кількома способами. Одним із них є вимога нумерацію джерел проставляти в порядку їх використання, тобто список джерел і літератури складати по мірі здійснення посилань. Наприклад, у розділі дисертації зроблено посилання на сторінку 127 п’ятого по рахунку джерела. Воно буде мати такий вигляд: [5; 127.]. Якщо на одне і теж джерело зроблено кілька посилань, у тому числі і одну і ту ж сторінку (аркуш), то кожного разу зазначається це джерело в списку. Тоді перша цифра в дужках вже буде не під номером 5, а 10, 31, 45 тощо. В іншому випадку складається алфавітний список усіх використаних у дисертації джерел, а тоді відповідно до цієї нумерації розставляються посилання. Скажімо, в списку використаних у дисертації джерел 352 позиції. В одному з розділів зроблено посилання на сторінку 64 джерела, яке за списком має порядковий номер 244. У такому разі правильний запис посилання буде мати такий вигляд: [244; 64]. Допускається також наводити посилання у виносках. При цьому його оформлення має відповідати бібліографічному опису за переліком посилань із зазначенням номера, приміром [7]. Отже, в переліку посилань повинно бути записано: 7. Попович М.В. Нарис історії культури України. – К.: Альтернативи, 1998. – С. 517. Під рискою на відповідній сторінці тексту має бути така виноска:

Попович М.В. Нарис історії культури України. – К.: Артк, 1998. – С. 517. Список використаних джерел становить одну із суттєвих частин дисертації, що відбиває самостійну творчу роботу її автора і свідчить про рівень теоретичної підготовки дисертанта та фундаментальність проведеного дослідження. Джерела необхідно розмішувати в списку одним із трьох способів:

а) у порядку появи посилань у тексті дослідження. Зазначимо, що це – найзручніший для користування варіант;

б) в алфавітному порядку прізвищ перших авторів або назв джерел;

в) у хронологічному порядку.

Бібліографічний опис складається автором праці безпосередньо за друкованим твором або формується на основі даних каталогів і бібліографічних покажчиків із врахуванням усіх елементів, без довільних скорочень назв і т.п. Завдяки цьому можна уникнути зайвих перевірок, вставок чи пропущених відомостей. У дисертаціях технічного спрямування, як правило, наводяться в якості додаткових списків переліки авторських свідоцтв і патентів, на які зроблені посилання в основному тексті.

Якщо в дисертації використано архівне джерело, то в бібліографічному описі потрібно послідовно

зазначити: 1. назву матеріалу (документу); 2. назву архіву; 3. номер фонду; 4. номер опису; 5. номер справи та 6. номер аркуша. Наводимо приклад правильного оформлення архівного джерела: Список повинностей державних селян Київської губернії 1842 року. – Центральний державний історичний архів України у Києві (Далі – ЦДАУ). – Ф. 442. – Оп. 2. – Спр. 38. – Арк. 64. Якщо документ чи матеріал використовується в роботі два і більше рази, то можна подавати скорочені вихідні дані, зокрема – ЦДАУ. – Там само.

У загальному списку джерел і літератури архівні джерела мають подаватися в наступному порядку:

- спочатку слід наводити законодавчі та нормативно-правові документи;
- вслід за ними – матеріали офіційного діловодства (доповіді, звіти, записки, переписка тощо);
- далі: щоденники, спогади, мемуари; і, нарешті, – статистичні матеріали (штати, формулярні списки, дані переписів і т.п.)

Кожна дисертація, згідно з чинними нормативно-правовими документами України, супроводжується окремим авторефератом обсягом 1,3 – 1,9 авторського аркуша для докторської та обсягом 0,7 – 0,9 авторського аркуша – для кандидатської дисертації. Всі без виключення автореферати докторських і кандидатських дисертацій друкуються державною мовою. Вимоги до оформлення автореферату встановлює ВАК України. Автореферат дисертації видається друкарським способом із обов'язковим зазначенням вихідних відомостей видання у кількості, визначеній спеціалізованою вченою радою і надсилається членам спеціалізованої вченої ради та заінтересованим організаціям не пізніше як за місяць до захисту дисертації. Список адресатів визначає спеціалізована вчена рада, що прийняла дисертацію до захисту. Перелік організацій, яким обов'язково надсилають автореферат, визначає ВАК України. Якщо ж у дисертації використано ідеї або ті чи інші положення, що належать співавторам, разом із якими були опубліковані наукові праці, здобувач повинен відзначити цей факт у дисертації і авторефераті із зазначенням конкретного особистого внеску.

Згідно з порядком „Порядок присудження наукових ступенів і вчених звань”, організація, де виконувалась дисертація або до якої був прикріплений здобувач, проводить обов'язково попередню експертизу поданої дисертації та робить висновок про наукову та практичну цінність дисертації. Після цього спеціалізована вчена рада приймає дисертацію для попереднього розгляду за наявності супроводжуючих документів за переліком, який визначає ВАК України. Процедура попереднього розгляду дисертації врегульовано „Положенням про спеціалізовану вчену раду”. Спеціалізована вчена рада приймає до захисту не пізніше як через два місяці з дня подання здобувачем усіх необхідних документів кандидатську і через три місяці – докторську дисертацію. Спеціалізована вчена рада приймає до захисту докторську дисертацію не раніше ніж через два місяці, а кандидатську – не раніше ніж через місяць з дня розсилання виготовлювачами обов'язкових примірників видань, у яких опубліковано праці здобувача, що відображають основні результати дисертації. Для розгляду докторської дисертації призначають трьох офіційних опонентів – докторів наук, причому тільки один з них може бути членом спеціалізованої вченої ради, де відбувається захист, або співробітником установи, в якій створено спеціалізовану вчену раду. Для розгляду кандидатської дисертації призначають двох офіційних опонентів, із яких один повинен бути доктором наук, а другий – доктором або кандидатом наук, причому тільки один із них може бути членом спеціалізованої вченої ради, де відбувається захист, або співробітником установи, в якій створено цю спеціалізовану вчену раду. Виступати офіційними опонентами не можуть голови, заступники голів і вчені секретарі спеціалізованих учених рад, у яких розглядається дисертація. Це ж стосується наукових керівників, співавторів опублікованих праць здобувача, співробітників провідних установ для апробації дисертації, а також ректорів і проректорів вищих навчальних закладів, керівники організацій та їхні заступників, співробітників кафедр, лабораторій, секторів, відділів, де виконувалась дисертація, де працює здобувач або де проводились науково-дослідні роботи, щодо яких здобувач виступав замовником чи виконавцем (співвиконавцем). Важливою вимогою є і те, що з однієї і тієї ж організації не може бути двох офіційних опонентів.

Офіційний опонент вивчає представлену дисертацію та опубліковані за темою дисертації праці і подає до спеціалізованої вченої ради оформлений відповідно до вимог ВАК відгук. Не пізніше як за десять днів до захисту дисертації спеціалізована вчена рада видає здобувачеві копії цих відгуків для підготовки відповідей на критичні зауваження та пропозиції опонента.

Відгук про дисертацію надає і провідна установа на основі її колективного розгляду і обговорення згідно з вимогами, що встановлюються ВАК України. Копію відгуку провідної установи видають здобувачеві не пізніше як за десять днів до захисту дисертації. Для ознайомлення наукової громадськості з доробком здобувача один примірник дисертації та два примірники автореферату не пізніше як за місяць до захисту передають у бібліотеку організації, спеціалізована вчена рада якої прийняла дисертацію до захисту.

Після прийняття дисертації до захисту, призначення офіційних опонентів та визначення провідної установи спеціалізована вчена рада надсилає до ВАК повідомлення про захист дисертації. Повідомлення про захист докторських і кандидатських дисертацій підлягає обов'язковому опублікуванню для докторських дисертацій – у „Бюлетені Вищої атестаційної комісії України” або для кандидатських дисертаціях – у його додатку „Науковий світ”.

Прилюдний захист дисертації відбувається на засіданні спеціалізованої вченої ради, яке вважається правомочним, якщо в його проведенні взяло участь щонайменше дві третини її складу, а також за умови обов'язкової участі щонайменше чотирьох докторів наук з кожної спеціальності докторської дисертації і щонайменше трьох докторів наук із спеціальності кандидатської дисертації. Рішення спеціалізованої вченої ради щодо присудження наукового ступеня вважають позитивним, якщо за нього проголосувало щонайменше три чверті

членів ради, які брали участь у засіданні. Прилюдний захист дисертації має носити характер наукової дискусії, в якій зобов'язані взяти участь усі присутні на захисті члени спеціалізованої вченої ради – доктори наук з кожної спеціальності, за якими подано дисертацію. Офіційні опоненти зобов'язані бути присутніми на захисті дисертації. Якщо з поважної причини відсутній один із офіційних опонентів, захист дисертації може відбутися за умови позитивного відгуку відсутнього опонента. Тоді на засіданні спеціалізованої вченої ради оголошується відгук відсутнього опонента і заслуховується виступ додаткового офіційного опонента, затвердженого керівництвом спеціалізованої вченої ради до захисту дисертації.

Але захист дисертації не може відбутись у разі відсутності двох офіційних опонентів або у разі відсутності офіційного опонента, який подав негативний відгук про дисертацію.

Після закінчення захисту дисертації спеціалізована вчена рада проводить таємне голосування щодо присудження наукового ступеня. Протокол лічильної комісії затверджується відкритим голосуванням простою більшістю голосів членів спеціалізованої вченої ради, які брали участь у засіданні. Відгуки про дисертацію та автореферат, стенограму (розшифровану та засвідчену фонограму) засідання та рішення щодо голосування залишають у спеціалізованій вченій раді. Спеціалізована вчена рада у місячний термін після захисту надсилає до ВАК України перший примірник докторської (кандидатської) дисертації з двома примірниками облікової картки дисертації та атестаційну справу здобувача. Другий примірник захищеної докторської (кандидатської) дисертації надсилається до Українського інституту науково-технічної та економічної інформації. Після прийняття президією ВАК України рішення про видачу диплома доктора (кандидата) наук перший примірник його дисертації передають на зберігання до Національної бібліотеки України імені В.І. Вернадського.

Ректорам і проректорам вищих навчальних закладів, керівникам організацій та їхнім заступникам не дозволяється захищати дисертації у спеціалізованих учених радах, які діють за місцем їхньої основної роботи.

Контроль за науковим рівнем дисертацій, їх науковою та практичною цінністю, роботою спеціалізованих учених рад, забезпеченням єдиних вимог до здобувачів наукових ступенів, експертизи дисертаційних робіт здійснює ВАК України за участю його експертних рад.

Дисертаційні роботи та атестаційні справи про присудження наукового ступеня доктора наук у ВАК розглядаються в термін, який не повинен перевищувати шести місяців. Термін розгляду атестаційних справ про присудження наукового ступеня кандидата наук у ВАК не повинен перевищувати чотирьох місяців. Індивідуальні або колективні пропозиції та заяви, в яких міститься оцінка дисертацій та матеріалів атестаційних справ, розглядаються до прийняття рішення ВАК.

4. Нормативно-правове врегулювання атестації педагогічних і науково-педагогічних працівників ВНЗ III-IV рівнів акредитації

Органічною складовою і важливим напрямом роботи з науково-педагогічними кадрами у вищих навчальних закладах III-IV рівнів акредитації виступає атестація науково-педагогічних працівників та присвоєння їм вчених звань професора, доцента, старшого наукового співробітника. Вимоги щодо присвоєння вчених звань науково-педагогічним працівникам вищих навчальних закладів третього і четвертого рівнів акредитації містяться в „Порядку присвоєння вчених звань професора і доцента”, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 31 грудня 2004 року № 1791. Відповідає за координацію цієї ділянки роботи в системі вищої школи України атестаційна колегія МОН України.

Рішення щодо кандидатур для присвоєння вчених звань професора, доцента або старшого наукового співробітника, згідно з пунктом 1 статті 34 Закону України „Про вищу освіту” приймає вчена (наукова, науково-технічна, технічна) рада вищого навчального закладу III-IV рівнів акредитації або закладу післядипломної освіти III-IV рівнів акредитації. Рішення набуває сили після затвердження атестаційною колегією Міністерства освіти і науки України.

Рішення про присвоєння вченого звання старшого наукового співробітника приймає вчена (науково-технічна, технічна) рада вищого навчального закладу або наукової установи, яке набуває юридичної сили після затвердження Вищою атестаційною комісією України. Тому в нормативних документах чітко визначено, що вчене звання старшого наукового співробітника присвоює Вища атестаційна комісія України у порядку, встановленому Кабінетом Міністрів України.

Передусім зазначимо, що за чинними вимогами вчені звання професора, доцента і старшого наукового співробітника присвоюють особам, які мають повну вищу освіту, глибокі фахові знання і значні досягнення в певній галузі науки та педагогічній діяльності. Документом, який засвідчує про присвоєння вченого звання, є атестат державного зразка, який видається МОН України.

У системі вищої школи запроваджено шість можливих випадків присудження вченого звання професора. 1. „Порядком...” передбачено, що вчене **звання професора** присвоюється докторам наук, які, **по-перше**, працюють у вищих навчальних закладах III – IV рівня акредитації або закладах післядипломної освіти III – IV рівня акредитації на посадах а) професора; б) завідувача кафедри; в) ректора (проректора з навчальної та наукової роботи); **по-друге**, мають вчене звання доцента чи старшого наукового співробітника; **по-третє**, мають стаж педагогічної роботи не менше п'яти років у вищих навчальних закладах III – IV рівня акредитації на посаді асистента, викладача, старшого викладача, доцента, професора, завідувача кафедри, декана, проректора з навчальної чи наукової роботи, в тому числі останній календарний рік на одній кафедрі на посаді професора, завідувача кафедри (не менш як 0,25 посадового окладу (тарифної ставки)); **по-четверте**, друквані наукові та навчально-методичні праці, опубліковані після захисту докторської дисертації; **по-п'яте**, викладають основні навчальні дисципліни на високому науково-методичному рівні.

2. Вчене **звання професора** присвоюється докторам наук, які працюють у наукових установах Національної академії наук, Академії медичних наук, Української академії аграрних наук, Академії педагогічних наук, Академії правових наук та Академії мистецтв України, вітчизняних науково-дослідних інститутах і прирівняних до них організаціях, на посаді завідувача (начальника) науково-дослідного відділу (відділення, сектора лабораторії), головного наукового співробітника, провідного наукового співробітника, старшого наукового співробітника або на посадах директора, заступника директора чи вченого секретаря і які: **по-перше**, мають вчене звання старшого наукового співробітника або доцента; **по-друге**, стаж наукової та науково-педагогічної діяльності не менш як десять років (останній календарний рік на одній із зазначених посад); **по-третє**, друквані наукові та навчально-методичні праці (у тому числі монографію або розділ монографії); **по-четверте**, не менш як 10 наукових праць, опублікованих після захисту докторської дисертації у провідних (фахових) наукових виданнях України та інших держав; **по-п'яте**, підготували не менше трьох кандидатів наук.

3. Вчене **звання професора** може бути присвоєне, як виняток, кандидатам наук, які працюють у вищих навчальних закладах III – IV рівня акредитації або закладах післядипломної освіти III – IV рівня акредитації і мають: **по-перше**, вчене звання доцента; **по-друге**, стаж педагогічної діяльності не менш як десять років у вищих навчальних закладах III – IV рівня акредитації або закладах післядипломної освіти III – IV рівня акредитації на посаді асистента, викладача, старшого викладача, доцента, професора, завідувача кафедри, декана, проректора з навчальної роботи, наукової роботи, у тому числі останній календарний рік на одній кафедрі на посаді професора, завідувача кафедри (не менш як 0,25 посадового окладу (тарифної ставки)); **по-третє**, стаж педагогічної діяльності після отримання вченого звання доцента не менш як п'ять років; **по-четверте**, навчально-методичні і наукові праці, а також є **а)** авторами підручника (навчального посібника) або співавторами не менше трьох підручників (навчальних посібників) із грифом МОН України чи інших центральних органів виконавчої влади, що мають у своєму підпорядкуванні ВНЗ, виданих протягом останніх десяти років; **б)** викладають основні навчальні дисципліни на високому науково-методичному рівні; **в)** підготували не менше трьох кандидатів наук.

4. Вчене **звання професора** може бути присвоєне, як виняток, діячам культури і мистецтв, які мають

почесні звання народного артиста України, народного художника України, народного архітектора України, заслуженого діяча мистецтв України, що працюють у вищих навчальних закладах III – IV рівня акредитації або закладах післядипломної освіти III – IV рівня акредитації і мають: **по-перше**, вчене звання доцента; **по-друге**, стаж наукової та науково-педагогічної діяльності не менш як десять років у вищих навчальних закладах III – IV рівня акредитації або закладах післядипломної освіти III – IV рівня акредитації на посаді асистента, викладача, старшого викладача, доцента, професора, завідувача кафедри, декана, проректора з навчальної роботи, наукової роботи, у тому числі останній календарний рік на одній кафедрі на посаді професора, завідувача кафедри (не менш як 0,25 посадового окладу (тарифної ставки)); **по-третє**, стаж педагогічної діяльності після отримання вченого звання доцента не менш як п'ять років; **по-четверте**, значні особисті творчі досягнення у сфері своєї діяльності, зокрема, для: – **музичних професій**: масштабна концертна діяльність, фондові аудіо- і відеозаписи, є лауреатами міжнародних конкурсів і фестивалів; **образотворчих, декоративно-прикладних, дизайнерських і реставраційних професій**: персональні виставки, каталоги, альбоми, буклети; **професій театру, кіно і телебачення**: записи концертів, театральні постановки, фільми; навчально-методичні, наукові, інші творчі праці, що використовуються в педагогічній діяльності; **по-п'яте**, які викладають основні навчальні дисципліни на високому професійному рівні; **по-шосте**, підготували не менше п'яти фахівців вищої кваліфікації (лауреатів міжнародних і державних премій, конкурсів, фестивалів, оглядів; **по-сьоме**, є авторами навчально-методичних і наукових праць чи підручника (навчального посібника), виданих протягом останніх десяти років із грифом МОН України або інших центральних органів виконавчої влади, що мають у своєму підпорядкуванні ВНЗ.

5. **Вчене звання професора** може бути присвоєне, як виняток, фахівцям фізичної культури і спорту, які мають почесне звання заслуженого працівника фізичної культури і спорту України, успішно працюють у ВНЗ III – IV рівня акредитації або закладах післядипломної освіти III – IV рівня акредитації і: **по-перше**, мають звання доцента; **по-друге**, стаж наукової та науково-педагогічної діяльності не менш як десять років у вищих навчальних закладах III – IV рівня акредитації або закладах післядипломної освіти III – IV рівня акредитації на посаді асистента, викладача, старшого викладача, доцента, професора, завідувача кафедри, декана, проректора з навчальної роботи, наукової роботи, у тому числі останній календарний рік на одній кафедрі на посаді професора, завідувача кафедри (не менш як 0,25 посадового окладу (тарифної ставки)); **по-третє**, стаж педагогічної діяльності після отримання вченого звання доцента не менш як п'ять років; **по-четверте**, значні особисті творчі досягнення у сфері своєї діяльності: підготували призерів Олімпійських ігор, світу, Європи; а також **по-п'яте**, є авторами навчально-методичних і наукових праць чи підручника (навчального посібника), виданих протягом останніх десяти років із грифом МОН України або інших центральних органів виконавчої влади, що мають у своєму підпорядкуванні ВНЗ; **по-шосте**, викладають основні навчальні дисципліни на високому науково-методичному рівні.

6. **Вчене звання професора** може бути присвоєне, як виняток, також докторам і кандидатам наук – висококваліфікованим фахівцям суспільного виробництва, а також видатним діячам культури і мистецтв, фізичної культури і спорту, які мають почесні звання народного артиста України, народного художника України, народного архітектора України, заслуженого діяча мистецтв України, заслуженого працівника фізичної культури і спорту України, які перейшли на постійну роботу у вищі навчальні заклади III – IV рівня акредитації або заклади післядипломної освіти III – IV рівня акредитації та працюють на посаді професора, завідувача кафедри і мають: **по-перше**, вчене звання доцента, старшого наукового співробітника; **по-друге**, стаж успішної роботи на одній кафедрі не менше двох календарних років; **по-третє**, вагомі навчально-методичні, наукові, творчі праці, що використовуються в педагогічній діяльності; **по-четверте**, досвід підготовки кандидатів наук; **по-п'яте**, викладають на високому науково-методичному рівні основні навчальні дисципліни, пов'язані з відповідною галуззю суспільного виробництва.

Що ж до **вченого звання доцент**, то його присвоюють у п'яти випадках. У **першому випадку** вчене звання доцента привоюється докторам і кандидатам наук, які працюють у ВНЗ III – IV рівня акредитації або закладах післядипломної освіти III – IV рівня акредитації і: мають, **по-перше**, стаж педагогічної діяльності не менше трьох років у вищих навчальних закладах III – IV рівня акредитації або закладах післядипломної освіти III – IV рівня акредитації на посаді асистента, викладача, старшого викладача, доцента, професора, завідувача кафедри, декана, проректора з навчальної роботи чи наукової роботи, у тому числі останній календарний рік на одній кафедрі на посаді доцента, професора, завідувача кафедри (не менш як 0,25 посадового окладу (тарифної ставки)); **по-друге**, наукові та навчально-методичні праці, опубліковані після захисту кандидатської дисертації та, **по-третє**, викладають основні навчальні дисципліни на високому науково-методичному рівні.

В інших випадках вчене звання доцента може бути присвоєне, як виняток, науково-педагогічним працівникам без наукового ступеня кандидата наук, які працюють у вищих навчальних закладах III – IV рівня акредитації або закладах післядипломної освіти III – IV рівня акредитації і: **по-перше**, мають стаж педагогічної діяльності не менш як п'ятнадцять років у вищих навчальних закладах III – IV рівня акредитації або закладах післядипломної освіти III – IV рівня акредитації на посаді асистента, викладача, старшого викладача, доцента, завідувача кафедри, декана, проректора, в тому числі останній календарний рік на одній кафедрі на посаді доцента чи завідувача кафедри; значні навчально-методичні і наукові праці (є авторами навчального посібника або співавторами не менше двох навчальних посібників із грифом МОН України або інших центральних органів виконавчої влади, що мають у своєму підпорядкуванні ВНЗ, виданих протягом останніх десяти років і, **по-друге**, викладають основні навчальні дисципліни на високому науково-методичному рівні.

Вчене звання **доцента** також може бути присвоєне, **як виняток**, діячам культури і мистецтв, які мають почесні звання народного артиста України, народного художника України, народного архітектора України, заслуженого діяча мистецтв України, що працюють у вищих навчальних закладах III – IV рівня акредитації або закладах післядипломної освіти III – IV рівня акредитації і мають: **а)** стаж педагогічної діяльності не менш як п'ять років у вищих навчальних закладах III – IV рівня акредитації або закладах післядипломної освіти III – IV рівня акредитації на посаді асистента, викладача, старшого викладача, доцента, завідувача кафедри, декана, проректора, в тому числі останній календарний рік на одній кафедрі на посаді доцента, завідувача кафедри (не менш як 0,25 посадового окладу (тарифної ставки)); **б)** значні особисті творчі досягнення в сфері своєї діяльності, зокрема для: – **музичних професій**: масштабна концертна діяльність, фондові аудіо- і відеозаписи, є лауреатами міжнародних конкурсів і фестивалів; **образотворчих, декоративно-прикладних, дизайнерських і реставраційних професій**: персональні виставки, каталоги, альбоми, буклети; **професій театру, кіно і телебачення**: записи концертів, театральні постановки, фільми; навчально-методичні, наукові, інші творчі праці, що використовуються в педагогічній діяльності; **в)** навчально-методичні та наукові праці, опубліковані за останні десять років і **г)** викладають основні навчальні дисципліни на високому науково-методичному рівні.

У третьому випадку вчене звання **доцента** може бути присвоєне, **як виняток**, фахівцям фізичної культури і спорту, які мають почесне звання заслуженого працівника фізичної культури і спорту України, успішно працюють у ВНЗ III – IV рівня акредитації або закладах післядипломної освіти III – IV рівня акредитації і: **по-перше**, мають стаж педагогічної діяльності не менш як п'ять років у ВНЗ III – IV рівня акредитації або закладах післядипломної освіти III – IV рівня акредитації на посаді асистента, викладача, старшого викладача, доцента, завідувача кафедри, декана, проректора, в тому числі останній календарний рік на посаді доцента, завідувача кафедри (не менш як 0,25 ставки посадового окладу (тарифної ставки)); значні особисті творчі досягнення у сфері своєї діяльності; навчально-методичні та наукові праці, опубліковані за останні 10 років і, **по-друге**, викладають основні навчальні дисципліни на високому науково-методичному рівні.

Вчене звання доцента також може бути присвоєне, **як виняток**, висококваліфікованим фахівцям суспільного виробництва, а також видатним діячам культури і мистецтв, фахівцям фізичної культури і спорту, які мають почесні звання народного артиста України, народного художника України, народного архітектора України, заслуженого діяча мистецтв України, заслуженого артиста України, заслуженого художника України, заслуженого архітектора України, заслуженого працівника культури України, заслуженого працівника фізичної культури і спорту України, а також галузеве почесне звання заслуженого тренера України, перейшли на постійну роботу у вищі навчальні заклади III – IV рівня акредитації або заклади післядипломної освіти III – IV рівня акредитації, працюють на посаді доцента, завідувача кафедри і, **по-перше**, мають стаж практичної або творчої діяльності не менш як 15 років; стаж успішної роботи на одній кафедрі не менше двох календарних років; навчально-методичні, наукові, творчі праці, опубліковані за останні 10 років й, по-друге, викладають на високому науково-методичному рівні навчальні дисципліни, пов'язані з відповідною галуззю суспільного виробництва.

Крім того, передбачено, що **вчені звання професора і доцента** можуть бути присвоєні особам, основне місце роботи яких не у ВНЗ III – IV рівня акредитації або закладах післядипломної освіти III – IV рівня акредитації, в разі їх роботи за сумісництвом (не менш як 0,25 посадового окладу (тарифної ставки)) за умови дотримання вимог другого варіанту.

І, нарешті, **вчені звання професора і доцента**, як виняток можуть бути присвоєні з урахуванням інших видатних досягнень у науковій і науково-педагогічній діяльності в разі прийняття одноголосного рішення вченою радою (науковою, науково-технічною, технічною) радою та атестаційною колегією МОН України.

Слід зазначити, що в усіх випадках із позначенням „як виняток” атестаційні справи здобувачів вчених звань професора і доцента набувають чинності з прийняттям позитивного рішення атестаційної колегії МОН України на основі позитивного заключення науково-методичної комісії МОН України.

Принциповим є і те, що датою присвоєння вченого звання професора та доцента є наказ МОН України, яким затверджується рішення атестаційної колегії. З того моменту нараховується відповідна заробітна плата та набувають сили передбачені законодавством і нормативно-правовими актами України відповідні пільги.

Вчене звання старшого наукового співробітника присвоюється вченими радами ВНЗ науковим співробітникам, які працюють у наукових установах або наукових підрозділах вищого навчального закладу III – IV рівня акредитації або закладах післядипломної освіти III – IV рівня акредитації. Особи, що претендують на вчене звання старшого наукового співробітника, **по-перше**, повинні мати науковий ступінь доктора або кандидата наук; **по-друге**, бути обраним за конкурсом або призначеним у порядку атестації у вищому навчальному закладі на одній із наукових посад (головного наукового співробітника, старшого наукового співробітника або вченого секретаря) наукової установи чи наукового підрозділу ВНЗ зі стажем наукової роботи не менше трьох років; **по-третє**, мати не менше п'яти винаходів або наукових праць, опублікованих після захисту дисертації в провідних фахових виданнях України та інших країн; **по-четверте**, працювати на зазначених посадах не менше двох календарних років; **по-п'яте**, мати рекомендації не менше шести штатних працівників вказаної НУ чи наукового підрозділу ВНЗ, які мають вчене звання професора або доцента чи старшого наукового співробітника з відповідної галузі.

Рішення вченої ради ВНЗ набуває чинності після його затвердження ВАК України. З цією метою на її

адресу надсилається атестаційна справа, оформлена за відповідними вимогами. Термін розгляду атестаційної справи здобувача вченого звання старшого наукового співробітника не повинен перевищувати шести місяців.

**Умови,
за якими науково-педагогічним працівникам
присвоюються вчені звання професора, доцента**

Умови надання вченого звання	Найв-ність наукового ступеня	стаж роботи у ВНЗ, роки	стаж роботи у ВНЗ	стаж роботи у ВНЗ	підготувано кандидатів наук, фахівців високої кваліфікації	опубліковано праць після захисту дисертації (підручники, посібники)
1	2	3	4	5	6	
Вчене звання професора присвоюється: 1) докторам наук, які працюють у ВНЗ III-IV рівнів акредитації	доктор наук	5	3			так
2) докторам наук, які працюють у НУ	доктор наук		10	3 кандидати наук	10	
3) як виняток кандидатам наук, які працюють у ВНЗ III-IV рівнів акредитації	Кандидат наук, доцент	0	1	3 кандидати наук	3 підручники (посібники)	
4) як виняток діячам культури і мистецтв, які мають почесні звання, працюють у ВНЗ III-IV рівнів акредитації	доцент	0	1	5 фахівців	Др. праці	
5) як виняток видатним фахівцям суспільного виробництва, культури і мистецтв, звання народного (заслуженого) артиста, архітектора, що працюють у ВНЗ III-IV рівнів акредитації	Доктор, кандидат наук	2		Потрібно, але не обов'язково		
Вчене звання доцента присвоюється: 1) докторам і кандидатам наук, які працюють у ВНЗ III-IV рівнів акредитації	Доктор, кандидат наук	3			Магі друковані наукові і навчально-методичні праці	
2) як виняток науково-педагогічним працівникам без наукового ступеня		5	1		Магі друковані наукові і навчально-методичні праці	
3) як виняток видатним фахівцям суспільного виробництва, культури і мистецтв, звання народного (заслуженого) артиста, архітектора, що працюють у ВНЗ III-IV рівнів акредитації		5			Магі друковані наукові і навчально-методичні праці	
4) як виняток фахівцям фізичної культури і спорту, які мають почесні звання заслужених працівників, почесні і заслужені звання		5				

5) як виняток висококваліфікованим фахівцям суспільного виробництва, а також діячам культури і мистецтв		5	1		
6) як виняток особам, основне місце роботи яких не у ВНЗ III-IV рівнів акредитації в разі їх роботи за сумісництвом (не менше як 0,25 посадового окладу) може бути присвоєно вчене звання професора і доцента					Так, але не менш як 2 посібники
Вчене звання старшого наукового співробітника присвоюється: 1) докторам і кандидатам наук, які працюють у наукових установах чи наукових підрозділах ВНЗ III-IV рівнів акредитації	Доктор, кандидат наук		3	2	5 винаходів або опублікованих у провідних фахових виданнях України
2) обраним за конкурсом на посаду головного, провідного наукового співробітника або призначеним ваченим секретарем					
3) мати стаж наукової роботи не менше трьох років				3	
4) мати не менше 5 винаходів чи наукових праць				5	
5) успішно працювати на цих посадах не менше 2 років				2	

У нормативних документах України також вписані вимоги до переатестації наукових і науково-педагогічних працівників ВНЗ, які здобули наукові ступені в інших країнах. Переатестацію проводять спеціалізовані вчені ради за дорученням ВАК України. Надіслана для переатестації до ради дисертація разом із атестаційною справою розглядається впродовж двох місяців. З тим, щоб прийняти рішення щодо переатестації, спеціалізована вчена рада створює спеціальну комісію, яка знайомиться з дисертацією та матеріалами атестаційної справи і подає проект висновку.

На засідання спеціалізованої вченої ради, де передбачається обговорення питання переатестації, запрошується здобувач наукового ступеня – автор дисертаційного дослідження. Він, у свою чергу, має право перед засіданням ради ознайомитись із попередніми висновками комісії і дати додаткові пояснення щодо матеріалів дисертації та атестаційної справи. Якщо здобувач не з'явився на засідання без поважних причин, спеціалізована вчена рада розглядає дисертацію без нього. У засіданні можуть брати участь інші особи, яких при потребі запрошує рада. Про присутність на засіданні тих чи інших осіб вказується в протоколі засідання спеціалізованої вченої ради.

Процедура проведення переатестації подібна до процедури захисту дисертації. Спочатку передбачено, що голова спеціалізованої вченої ради сповіщає про правомочність засідання та інформує про порядок розгляду дисертації, отриманої для переатестації. Після цього вчений секретар доповідає про основний зміст документів атестаційної справи і оголошує висновок комісії. Потім здобувач викладає суть і основні положення дисертації, а також відповідає на поставлені питання. Присутні члени спеціалізованої вченої ради можуть виступити в обговоренні дисертації. Наприкінці дискусії здобувач робить заключне слово. Рішення спеціалізованої вченої ради приймається таємним голосуванням і вважається позитивним, якщо за нього проголосували не менше як три четверти членів ради, що взяли участь у засіданні. Підписані головою і вченим секретарем спеціалізованої вченої ради стенограма та рішення щодо переатестації (видачі диплома встановленого зразка) разом із дисертацією та атестаційною справою в тритижневий строк надсилається до ВАК України.

На завершення на нормативно-правових аспектах підвищення кваліфікації. Тут зазначимо, що статтею 57 Закону України „Про освіту” чітко визначено, що держава забезпечує педагогічним та науково-педагогічним працівникам підвищення кваліфікації не рідше одного разу на п'ять років. При цьому в статті 52 Закону України „Про вищу освіту” вказано, що вищий навчальний заклад забезпечує підвищення кваліфікації та стажування педагогічних і науково-педагогічних працівників не рідше ніж однин раз на п'ять років із збереженням середньої заробітної плати. При цьому педагогічні і науково-педагогічні

працівники підвищують кваліфікацію та проходять стажування у відповідних наукових і освітньо-наукових установах як в Україні, так і за її межами.

Крім того, в статті 39 Закону України „Про наукову і науково-технічну діяльність” підкреслюється, що з метою постійного поновлення інтелектуального потенціалу, розвитку та поширення наукової і технічної культури, розвитку новаторства, сприяння творчості працівників наукової та науково-технічної діяльності держава організовує підвищення кваліфікації наукових і науково-педагогічних кадрів у державних наукових установах і навчальних закладах й сприяє їх перепідготовці за межами України.

Список використаної і рекомендованої літератури

1. Конституція України. – К., 1996.
2. Закон України “ Про освіту”. – К., 1997.
3. Закон України “ Про вищу освіту”. – К., 2002.
4. Закон України” Про наукову і науково-технічну діяльність”. – К., 1999.
5. Вища освіта в Україні. Нормативно-правове регулювання. За заг. ред. Горбунової Л.М., Степка М.Ф. – К.: ФОРУМ, 2006. – 1626 с. (у двох теках).
6. Нормативно-правові акти про наукову та науково-технічну діяльність у вищих навчальних закладах України. – Кн. 1. – Х.: Право, 2003. – 784с.
7. Нормативно-правові акти про наукову та науково-технічну діяльність у вищих навчальних закладах України. – Кн. 2. – Х.: Право, 2003. – 768с.
8. Збірник законодавчих та нормативних актів про освіту. Випуск 1. – К., 1994.
9. Положення про підготовку науково-педагогічних і наукових кадрів: Постанова Кабінету Міністрів України від 1.03. 1999 р. № 309. – К., 1999.
10. Національна доктрина розвитку освіти України у ХХІ столітті. – К., 2002.
11. Збірник нормативних актів про вищу освіту, наукову діяльність, підготовку та атестацію наукових кадрів / За ред. проф.. М.І.Панова. – Х., 2003.
12. Де і як публікувати результати дисертаційних досліджень. Збірник нормативних документів з питань атестації наукових працівників. Друге видання, виправлене й доповнене. / Укладач Ю.І.Цеков. – К.: Редколегія „Бюлетеня Вищої атестаційної комісії України”, Видавництво „Толока”, 2003. – 128с.
13. Білуха М. Хто може бути професором і доцентом в Україні // Бухгалтерський облік і аудит. – 2005. – № 3. – С.40-42.
14. Довідник здобувача наукових ступенів. Збірник нормативних та інформаційних матеріалів з питань атестації наукових кадрів вищої кваліфікації / Упорядник Ю.І.Цеков; передне слово Р.В.Бойка. – К.: Редколегія „Бюлетеня Вищої атестаційної комісії України”, 1999.
15. Ніколаєнко С.М. Освіта і наука: Законодавчі та методологічні основи: Навч. посіб. – К.: Політехніка, 2004. – 280с.
16. Порядок присудження наукових ступенів і присвоєння вчених звань. – К.: Редколегія „Бюлетеня Вищої атестаційної комісії України”, , 2000. – 32с.
17. Стичинський Б.С. та інші. Науково-практичний коментар до законодавства України про працю / Б.С.Стичинський, І.В.Зуб, В.Г.Ротань. – 2-ге вид., допов. та переробл. – К.: А.С.К., 2001. – 1072с. – (Економіка. Фінанси. Право).
18. 100 запитань і 100 відповідей про підготовку і атестацію наукових і науково-педагогічних працівників. Довідник. / Автор-упорядник Ю.І.Цеков. За редакцією першого заступника голови ВАК України Р.В.Бойка. – К.: Редколегія „Бюлетеня Вищої атестаційної комісії України”, Видавництво „Толока”, 2003. – 80с.
19. Як підготувати і захистити дисертацію на здобуття наукового ступеня. Методичні поради / Автор-упорядник Л.А.Пономаренко, доктор технічних наук, професор. – К.: Редколегія „Бюлетеня Вищої атестаційної комісії України”, Видавництво „Толока”, 2001. – 80с.

Законодавчі гарантії державного фінансування вищих навчальних закладів. Правове регулювання майнових і немайнових відносин ВНЗ і його особливості. Порядок оподаткування прибутку державних ВНЗ. Податкові пільги та механізм звільнення від оподаткування. Юридичні основи взаємовідносин між вищим навчальним закладом і споживачем освітніх послуг.

1. Законодавчі гарантії державного фінансування вищих навчальних закладів

Державне фінансування системи (галузі) освіти є основою державних гарантій щодо отримання громадянами України освіти. У статті 53 Конституції України встановлено, що кожен має право на освіту, а повна загальна середня освіта є обов'язковою. При цьому держава забезпечує доступність і безоплатність вищої освіти в державних і комунальних навчальних закладах; розвиток вищої та післядипломної освіти, різних форм навчання; надання державних стипендій і пільг студентам.

Нормативно чітко передбачено, що громадяни мають право безоплатно здобути вищу освіту в державних і комунальних навчальних закладах на конкурсній основі. Відповідно до пункту 2 статті 61 Закону України „Про освіту” держава забезпечує бюджетні асигнування на освіту в розмірі не менше 10 відсотків національного доходу, а також валютні асигнування на основну діяльність. А згідно із пунктом 7 статті 61 цього ж Закону в разі надходження на рахунок ВНЗ коштів із інших джерел, у них бюджетні та галузеві асигнування закладів не зменшуються. Більше того, за вимогою пункту 8 статті 61 Закону України „Про освіту” бюджетні асигнування на освіту та позабюджетні кошти не підлягають вилученню. Проте їх дозволяється використовувати виключно за призначенням – у межах затвердженого МОН України кошторису вищого навчального закладу.

За рахунок коштів державного бюджету України фінансується підготовка фахівців з вищою освітою за напрямками та спеціальностями відповідних освітньо-кваліфікаційних рівнів ВНЗ державної форми власності в обсягах, необхідних для забезпечення на кожні 10 тис. населення навчання не менш як 100 студентів у вищих навчальних закладах I–II рівнів акредитації та 180 студентів у вищих навчальних закладах III–IV рівнів акредитації.

Підкреслимо, що в статті 54 Конституції України встановлені основи гарантій державної підтримки розвитку науки через узаконення положення про гарантування свободи літературної, художньої, наукової і технічної творчості, захист інтелектуальної власної, їхніх авторських прав, моральних і матеріальних інтересів, які виникають у зв'язку з різними видами інтелектуальної діяльності.

Кожний громадянин має право на результати своєї інтелектуальної, творчої діяльності; ніхто не може використовувати або поширювати їх без його згоди, за винятками, встановленими законом.

Держава сприяє розвитку науки, встановленню наукових зв'язків України зі світовим співтовариством.

Слід зауважити, що одним із основних важелів здійснення державної політики у сфері наукової та науково-технічної діяльності є бюджетне фінансування, передбачене статтею 34 Закону України „Про наукову і науково-технічну діяльність”. Цією ж статтею унормовано державне гарантування забезпечення бюджетного фінансування наукової та науково-технічної діяльності (крім видатків на оборону) на рівні не менше 1,7 відсотка валового внутрішнього продукту України. Більше того, видатки на наукову і науково-технічну діяльність захищені статтями видатків Державного бюджету України. Бюджетне фінансування наукових досліджень здійснюється базовим та програмно-цільовим фінансуванням.

Як відомо, майнові та немайнові відносини або цивільні відносини у сфері вищої освіти регулює цивільне законодавство України. Їх невід'ємною складовою є норми освітнього права, що належать до норм цивільного права і стосуються відносин, пов'язаних: по-перше, із власністю (майном); по-друге, з реєстрацією та ліцензуванням вищих навчальних закладів; по-третє, із особливостями виникнення цивільних прав і обов'язків, здійсненням цивільних прав та виконанням обов'язків у сфері вищої освіти; по-четверте, з використанням коштів від здійснення статутної діяльності; по-п'яте, із встановленням відповідальності за надання неякісних послуг, зокрема пов'язаних з відшкодуванням збитків за такі послуги; по-шосте, з підприємницькою діяльністю, зокрема з орендою та по-сьоме, із наданням платних освітніх послуг та ін.

Предметами правового регулювання загальної частини освітнього права є суспільно-економічні відносини, які встановлюють відповідні статті Закону України „Про освіту”: управлінські (ст. 5–20); фінансово-господарські (ст. 61); соціально-трудова (ст. 50–58); земельні (п. 2 ст. 63) та майнові (ст. 63).

Відомо, що освітнє законодавство є комплексною галуззю, що включає в себе норми різних галузей законодавства. Тому в сфері вищої освіти застосовуються методи правового регулювання багатьох галузей права. Скажімо, метод правового регулювання освітніх і наукових суспільно-економічних відносин, який виступає засобом впливу права на сфери науки і освіти, має шість таких основних особливостей, як: правовий статус учасників правовідносин; взаємозв'язок прав і обов'язків учасників правовідносин; механізм правового регулювання; відповідальність учасників правовідносин; санкції, які застосовують до правопорушника і заходи щодо заохочення та переконання, які застосовують у правовідносинах.

Чинним вітчизняним законодавством запроваджено правила фінансової діяльності вищих закладів

освіти та установ, організацій і підприємств системи освіти. Так, відповідно до пункту 3 статті 61 Закону України „Про освіту”, кошти закладів і установ освіти та науки, які повністю або частково фінансуються з бюджету, одержані від здійснення або на здійснення діяльності, передбаченої їх статутними документами, не вважаються прибутком і не оподатковуються.

Водночас, у пункті 4 цієї ж статті вказані можливі додаткові джерела фінансування, в тому числі: по-перше, кошти, одержані за навчання, підготовку, підвищення кваліфікації та перепідготовку кадрів відповідно до укладених договорів; по-друге, плата за надання додаткових освітніх послуг; по-третє, кошти, одержані за науково-дослідні роботи (послуги) та інші роботи, виконані закладом освіти на замовлення підприємств, установ, організацій і громадян; по-четверте, доходи від реалізації продукції навчально-виробничих майстерень, підприємств, цехів і господарств, від надання в оренду приміщень, споруд, обладнання; по-п'яте, дотації з місцевих бюджетів; по-шосте, кредити і позики банків, дивіденди від цінних паперів і доходи від розміщення на депозитних вкладах тимчасово вільних позабюджетних коштів; по-сьоме, валютні надходження; по-восьме, добровільні грошові внески, матеріальні цінності, одержані від підприємств, установ, організацій, окремих громадян і останнє – інші кошти.

Згідно з пунктом 5 статті 61 названого Закону, прибутком не вважаються і не оподатковуються кошти, матеріальні цінності та нематеріальні активи, які надходять безкоштовно у вигляді безповоротної фінансової допомоги або добровільних пожертвувань юридичних і фізичних осіб, зокрема нерезидентів, закладам і установам вищої освіти та науки, метою діяльності яких не є одержання прибутку, для здійснення освітньої, наукової, оздоровчої, спортивної, культурної діяльності.

У законах і підзаконних актах України також визначено порядок оподаткування прибутку державних навчальних закладів. Приміром, пункт 2.1.1 статті 2 Закону України „Про оподаткування прибутку підприємств” передбачає, що платниками податку на прибуток є „суб'єкти підприємницької діяльності, бюджетні, громадські та інші підприємства, установи і організації, які здійснюють діяльність, спрямовану на отримання прибутку як на території України, так і за її межами”. Абзацом „а” підпункту 7.11.1 статті 7 цього ж Закону визначено, що до неприбуткових установ і організацій належать „органи державної влади України, органи місцевого самоврядування та створені ними установи або організації, що утримуються за рахунок коштів відповідних бюджетів”, а отже, вищі навчальні заклади державної та комунальної власності.

Згідно з підпунктом 7.11.2 статті 7 вказаного Закону встановлено, що від оподаткування звільняються доходи вищезазначених неприбуткових організацій, у тому числі і ВНЗ, які отримано у вигляді: коштів або майна, що надходять безоплатно або у вигляді безповоротної фінансової допомоги чи добровільних пожертвувань; пасивних доходів; коштів або майна, які надходять до таких неприбуткових організацій як компенсація вартості отриманих державних послуг.

При цьому підпунктом 7.11.8 статті 7 зазначеного Закону встановлено, що доходи або майно неприбуткових організацій, визначених в абзаці „а” підпункту 7.11.1, зокрема вищих закладів освіти, науки, які утримуються за рахунок бюджету, спрямовуються до відповідних бюджетів, а в разі недостатнього бюджетного фінансування таких закладів зараховуються на спеціальний рахунок і використовуються виключно на фінансування витрат із непрофінансованих бюджетом частин кошторису на утримання цих закладів, розрахованих згідно з нормативами, затвердженими Кабінетом Міністрів України.

Якщо ж за результатами звітного (податкового) року доходи кошторису на утримання вищого навчального закладу перевищують суму визначених кошторисом витрат, сума перевищення враховується у складі кошторису наступного року. При цьому з суми перевищення доходів над витратами податок на прибуток, передбачений у пункті 10.1 статті 10 цього Закону, не сплачується.

Водночас, на підставі підпункту 7.11.9 цього Закону визначено, що у разі, коли доходи вищого навчального закладу, отримані протягом звітного (податкового) року з джерел, передбачених підпунктами 7.11.2–7.11.7, якщо таке отримання дозволяється згідно із законодавством про такі неприбуткові організації на кінець першого кварталу наступного за звітним року, перевищують 25 відсотків загальних валових доходів, одержаних протягом такого звітного (податкового) року, такий ВНЗ зобов'язаний сплатити податок із нерозподіленої суми прибутку за ставкою 30 відсотків до суми такого перевищення. Внесення до бюджету зазначеного податку здійснюється за результатами першого кварталу наступного за звітним року в строки, встановлені для інших платників податку.

Нарешті, важливо і те, що якщо ВНЗ як неприбуткова організація, отримує дохід із інших не передбачених підпунктом 7.11.2 статті 7 цього Закону України джерел, то він зобов'язаний сплатити податок на прибуток, який визначається як сума доходів, отриманих із інших джерел, зменшених на суму витрат, пов'язаних із отриманням таких доходів, але не вище від суми таких доходів.

Тут зауважимо, що Кабінет Міністрів України своєю постановою від 20 січня 1997 року № 38 затвердив перелік платних послуг, які можуть надавати державні вищі навчальні заклади. Такими видами платних послуг можуть бути:

1. *У сфері освітньої діяльності*: навчання іноземних і вітчизняних студентів у вищих навчальних закладах понад державне замовлення в межах ліцензованого обсягу прийому (на умовах контракту з фізичними та юридичними особами); здобуття другої вищої освіти, другої кваліфікації молодшого спеціаліста, крім випадків, передбачених законодавством; післядипломна освіта понад державне замовлення; підготовка робітників різних професій понад державне замовлення; навчання слухачів підготовчих відділень вищих навчальних закладів; переведення з одного до іншого вищого навчального закладу та поновлення навчання

студентів, за винятком осіб, які перебували в академічній відпустці та переводяться або поновлюються з об'єктивних причин; повторне вивчення відрахованими студентами окремих дисциплін і курсів з наступним складанням іспитів; підготовка і перепідготовка робітників і спеціалістів за замовленнями служб зайнятості населення; підготовка аспірантів і докторантів понад державне замовлення; прийом кандидатських іспитів; навчання іноземних громадян у аспірантурі, докторантурі, їх стажування, крім іноземних громадян, які постійно проживають на території України; підготовка до захисту та проведення захисту дисертації на здобуття наукового ступеня кандидата або доктора, друкування дисертації, друкування і розсилання авторефератів, стенографування захисту тощо (крім оплати часу засідання членам спеціалізованої вченої ради); плата за наукові консультації для осіб, які підвищують кваліфікацію самостійно; довузівська підготовка; лекторії (з питань науки і техніки, культури та мистецтва, фізичної культури і спорту, правових знань тощо); платні курси водіїв, гуртки (факультативи) іноземних мов, комп'ютерної підготовки, гри на музичних інструментах, хореографії, образотворчого мистецтва, стенографії та машинопису, крою та шиття, оздоблення приміщень, агротехніки, зоотехніки тощо; освітні послуги понад обсяги, встановлені навчальними планами у вищих навчальних закладах; консультації для різних категорій населення (учнівської молоді понад державний компонент поза графіком навчально-виховного процесу; аспірантів, докторантів; підприємств і організацій різних форм власності, приватних осіб з питань економіки, технологій, права, організації виробництва тощо).

II. У сфері міжнародного співробітництва: надання візової підтримки студентам-іноземцям; надання допомоги в оформленні виїздів українським студентам і викладачам, які від'їжджають за кордон; оформлення виїздів працівників навчальних закладів України на педагогічну роботу або наукове стажування до зарубіжних країн на контрактній основі; організація на компенсаційних засадах літніх мовних курсів, шкіл, семінарів, олімпіад, виставок, спортивних змагань, баз відпочинку та подорожей; надання послуг щодо створення спільних центрів освіти, фірм, науково-дослідних колективів та консультаційних центрів; надання послуг українським і іноземним громадянам у легалізації документів про освіту; надання протокольно-інформаційних, побутових і перекладацьких послуг.

III. У сфері охорони здоров'я та дошкільного виховання: надання місць у будинках (пансіонатах) і на базах відпочинку, спортивно-оздоровчих базах із відповідним медико-санітарним забезпеченням.

IV. У сфері фізичної культури і спорту: групові та індивідуальні заняття фізичною культурою та спортом на стадіонах, у спортзалах, плавальних басейнах, тенісних кортах тощо понад норми, встановлені навчальними планами, за винятком занять, які проводяться з учнями та студентами навчальних закладів спортивного профілю; організація „груп здоров'я”; послуги спортивних баз і спортивно-оздоровчих таборів, спортивних клубів, зокрема прокат спортивного інвентарю, за винятком послуг, що надаються учням і студентам навчальних закладів спортивного профілю.

V. У сфері туризму та екскурсій: надання місць на туристичних базах і в таборах; організація тематичних екскурсій.

VI. У сфері побутових послуг: будівництво, ремонт та обладнання (благоустрій) житла, садових будиночків, надвірних будов, гаражів, сховищ для зберігання овочів та фруктів, ангарів, складських приміщень тощо; ремонт і технічне обслуговування автомобілів і інших транспортних засобів; послуги з паркування автомобілів й інших транспортних засобів; ремонт побутових машин і приладів, теле-, аудіо-, відеоапаратури; виготовлення та ремонт металовиробів; виготовлення і ремонт меблів, побутових столярних виробів, садово-городнього інвентарю; фото-, кіно-, аудіо- та відеопослуги; виготовлення і ремонт взуття, швейних і галантерейних виробів; послуги банно-прального господарства, хімчистка; прокат предметів культурно-побутового призначення, садово-городнього, спортивного та іншого інвентарю, човнів, наметів, будиночків у місцях відпочинку.

VII. У сфері транспортних послуг: перевезення меблів, домашнього майна та предметів культурно-побутового призначення; надання транспортних засобів для перевезення населення, зокрема туристсько-екскурсійних груп; перевезення палива, овочів, фруктів; доставка будівельних матеріалів; вантажно-розвантажувальні роботи.

VIII. У сфері житлово-комунальних послуг: надання відомчих готелів (будинків, квартир для приїжджих) для тимчасового проживання туристів, учасників конференцій, симпозіумів, нарад тощо, окремих громадян; надання додаткових послуг громадянам, пов'язаних з проживанням у відомчих готелях (будинках, квартирах для приїжджих); надання в міжсезонний період (канікули, відпустки) гуртожитків вищих навчальних, інтернатних закладів, училищ та інших закладів освіти для тимчасового проживання як окремих громадян, так і студентських (учнівських) екскурсійних і туристичних груп; проживання в гуртожитках навчальних закладів; заміна сантехнічних виробів, газової, електротехнічної та іншої апаратури.

IX. Інші послуги: виготовлення та реалізація товарів народного споживання (у майстернях професійно-технічних, середніх і вищих навчальних закладів, загальноосвітніх шкіл-інтернатів, навчально-виробничих комбінатів, науково-дослідних виробництв); вирощування і реалізація сільськогосподарської продукції та продукції тваринництва (у професійно-технічних і вищих навчальних закладах, підсобних господарствах загальноосвітніх шкіл-інтернатів і сільських середніх навчальних закладах), збір лікарських рослин; надання послуг науковими, науково-дослідними, дослідно-конструкторськими та проектно-конструкторськими підрозділами закладів і установ освіти; здавання в оренду будівель, споруд, обладнання, не пов'язаних з навчально-виховною, навчально-виробничою, науковою діяльністю, яке не погіршує соціально-побутові умови працівників закладів і установ освіти, студентської та учнівської молоді; поліграфічні послуги та видавничі

діяльність; користування комп'ютерною мережею інтернет.

Звернемо увагу на те, що платні послуги, передбачені у пунктах 16, 18 розділу 1, пункті 1 розділу 3, пунктах 1, 2, 3 розділу 4, надаються дітям-сиротам і дітям, які залишилися без піклування батьків, безоплатно.

Чинним законодавством України не передбачено обов'язку підприємств оплачувати навчання своїх працівників. Проте, їх керівникам не заборонено приймати такі рішення, якщо це відображено в положеннях колективного договору. Джерелом таких виплат можуть бути власні кошти підприємства.

Підпунктом 5.4.2 пункту 5.4 статті 5 Закону України „Про оподаткування прибутку підприємств” (№ 283/97) визначено, що витрати платника податку на прибуток, пов'язані з професійною підготовкою або перепідготовкою кадрів за профілем такого платника податку фізичних осіб, які перебувають у трудових відносинах із таким платником податку, в закладах освіти, за винятком фізичних осіб, пов'язаних із таким платником податку, включаються до складу валових витрат у порядку, передбаченому цим пунктом, як витрати на підготовку кадрів за профілем такого працівника. Тому такі витрати підприємства також не є особистим доходом зазначених працівників і, відповідно, не повинні включатися до їх сукупного оподаткованого доходу.

Порядок підготовки фахівців у вищій школі і їх перепідготовки, а також розміри витрат на такі цілі, як відомо, входять до компетенції Кабінету Міністрів України. Зокрема, Постановою Кабінету Міністрів України від 24 грудня 1997 року № 1461 „Про розмір витрат платника податку на професійну підготовку або перепідготовку” визначено, що платник податку на прибуток підприємств може включати до валових витрат виробництва та обігу звітного періоду витрати на професійну підготовку або перепідготовку за профілем такого платника фізичних осіб, які перебувають у трудових відносинах з ним, в українських закладах освіти в розмірі 2 відсотків фонду оплати праці звітного періоду.

Отже, юридична особа – платник податку на прибуток включає витрати, пов'язані з професійною підготовкою фізичних осіб до валових витрат у випадках, якщо: професійна підготовка або перепідготовка здійснюється за профілем такого платника податку; фізична особа перебуває в трудових відносинах з ним; навчання відбувається в українських навчальних закладах; фізична особа не належить до категорії осіб, пов'язаних з таким платником податку згідно з пунктом 1.26 статті 1 Закону України „Про оподаткування прибутку підприємств”.

До сукупного оподаткованого доходу працівників не включається плата за навчання у разі, якщо: а) контракт із українським закладом освіти на професійну підготовку (перепідготовку) спеціалістів відповідного профілю укладено підприємством; б) фізична особа не належить до категорії осіб, пов'язаних із таким платником податку згідно з пунктом 1.26 статті 1 Закону України „Про оподаткування прибутку підприємств”.

Витрати на навчання включаються до складу валових витрат. Обов'язки встановлення зв'язку витрат на цілі, обумовлені підпунктом 5.4.2 вказаного Закону, з основною діяльністю платника податку, покладаються на такого платника податку. У разі виникнення розбіжностей між податковим органом і платником податку стосовно зв'язку витрат на цілі, обумовлені вищевказаним підпунктом, із основною діяльністю платника податку, такі податкові органи зобов'язані звернутися до Міністерства України освіти і науки, чий експертний висновок є підставою для прийняття рішення податковим органом.

Важливою правовою нормою щодо фінансової діяльності вищого навчального закладу є підпункт 5.1.3 статті 5 Закону України „Про податок на додану вартість”, яким передбачено звільнення його від оподаткування податком на додану вартість операції щодо надання послуг з вищої, середньої, професійно-технічної та початкової освіти закладами освіти та послуг із виховання та освіти дітей будинками культури в сільській місцевості, дитячими музичними та художніми школами, школами мистецтв, якщо: такі послуги надаються відповідно до переліку послуг з вищої, середньої, професійно-технічної та початкової освіти, операції з надання яких звільняються від оподаткування податком на додану вартість, встановленого постановою Кабінету Міністрів України від 21 січня 1998 року № 61, а також якщо заклади освіти, що надають послуги з вищої, середньої, професійно-технічної та початкової освіти мають спеціальний дозвіл (ліцензію) на надання таких послуг.

Важливо знати в керівникам, науково-педагогічним працівникам і майбутнім фахівцям, що в законодавстві України запроваджено порядок звільнення від оподаткування сум коштів, сплачених фізичними особами за навчання громадян у навчальних закладах (прибутковий податок із громадян). Відповідно до Декрету Кабінету Міністрів України „Про прибутковий податок з громадян” платниками прибуткового податку (суб'єктами оподаткування) є громадяни України, іноземні громадяни та особи без громадянства, а об'єктом оподаткування у громадян, які мають постійне місце проживання в Україні, є сукупний оподатковуваний дохід за календарний рік (що складається з місячних сукупних оподатковуваних доходів), одержаний із різних джерел. До сукупного оподаткованого доходу, одержаного громадянами протягом календарного року, включають доходи, одержані ними в будь-якій формі, зокрема доходи, від надання за рахунок коштів підприємств, установ, організацій, фізичних осіб – суб'єктів підприємницької діяльності своїм працівникам матеріальних і соціальних благ у грошовій і натуральній формі, крім сум виплат, що не включаються до сукупного оподаткованого доходу, визначених у статті 5 цього Декрету.

Згідно з вимогами підпункту „с” пункту 1 статті 5 Декрету Кабінету Міністрів України „Про прибутковий податок з громадян” і підпункту 5.21 „Інструкції про прибутковий податок з громадян”, затвердженої наказами Головної державної податкової інспекції України від 21.03.93 р. № 12 і № 222 від 28.04.2000 р., до сукупного оподаткованого доходу, одержаного громадянами в період, за який здійснюється

оподаткування, не включаються суми плати за утримання та навчання дітей у державних вищих навчальних закладах освіти, розміщених на території України, за рахунок фізичних або юридичних осіб.

Пункт 2 статті 6 Декрету Кабінету Міністрів України „Про прибутковий податок з громадян” передбачає пільги по прибутковому податку з громадян у вигляді зменшення сукупного оподаткованого доходу на відповідну кількість розмірів неоподаткованого мінімуму доходів громадян, які встановлено для громадян, котрі мають дітей віком до 16 років, а пільги у вигляді невиключення до сукупного оподаткованого доходу громадян за відповідних умов допомоги по державному соціальному страхуванню і державному соціальному забезпеченню (підпункт „а” пункту 1 статті 5) – громадянам, які мають дітей віком до 16 років (учнів – до 18 років).

Таким чином, у статті 5 Декрету Кабінету Міністрів України „Про прибутковий податок з громадян” йдеться про сукупний оподатковуваний дохід платників податку, до якого не включаються суми грошових коштів, а також вартість матеріальних цінностей і соціальних благ, виплачених (наданих) такому платникові іншими особами. Слід зазначити, що до таких виплат не належать суми, витрачені платниками податку – громадянами на задоволення власних потреб, а також потреб членів сім’ї.

Враховуючи, що вищі навчальні заклади поряд із наданням освітніх послуг, пов’язаних із підготовкою фахівців відповідних кваліфікацій, створюють книжкову продукцію у вигляді монографій, підручників, навчальних посібників, різноманітних методичних розробок, науково-популярної та художньої літератури, необхідно знати, що відповідно до статті 5 Закону України „Про податок на додану вартість” надання послуг з вищої, середньої, професійно-технічної та початкової освіти закладами освіти, які мають спеціальний дозвіл (ліцензію) на надання таких послуг і послуг із виховання та освіти дітей, звільняються від оподаткування. Також звільняються від оподаткування з продажу (передплати) та доставки періодичних видань друкованих засобів масової інформації вітчизняного виробництва; продажу книжок, підручників і навчальних посібників вітчизняного виробництва тощо.

Усім, хто працює або навчається у ВНЗ, слід знати до якого віку дітям надаються податкові пільги з податку на прибуток громадян на отримання освітніх послуг. Характерною особливістю відносин у сфері освіти є наявність у суб’єктів цих відносин більш ранньої дієздатності, ніж у інших галузях права. В освітніх відносинах суб’єкт учень (вихованець) стає дієздатним з моменту вступу в дошкільний навчальний заклад або загальноосвітній навчальний заклад I ступеня. Психічно хворі люди, яких вважають недієздатними в інших галузях права, в освітньому праві теж є суб’єктами освітніх відносин.

Разом із тим, є певне обмеження щодо граничного віку суб’єкта освітнього права з погляду податкових правовідносин.

У статті 1 Закону України „Про охорону дитинства” визначено поняття „дитина” це особа віком до 18 років (повноліття), якщо згідно із Законом, що застосовується до неї, вона не стає повнолітньою раніше. Статтею 1 Закону України „Про громадянство України” визначено, що дитина – особа віком до 18 років. Положення підпункту „с” пункту 1 статті 5 Декрету Кабінету Міністрів України „Про прибутковий податок з громадян” не визначають точний вік дітей, яким може бути надана пільга по прибутковому податку із сум плати за навчання, зокрема у вищих державних закладах освіти. Державна податкова адміністрація при цьому дотримується обмеження віку дітей саме до 23 років, ураховуючи положення законів з соціального забезпечення, які вказують на обмеження віку для учнів до 23 років, а саме: стаття 45 Закону України „Про загальнообов’язкове державне соціальне страхування у зв’язку з тимчасовою втратою працездатності та витратами, зумовленими народженням та похованням” та стаття 9 Закону України „Про загальнообов’язкове державне соціальне страхування від нещасного випадку на виробництві та професійного захворювання, які спричинили втрату працездатності”. Отже, у статті 5 Декрету зазначається про сукупний оподатковуваний дохід платників, до якого не включаються суми коштів, а також вартість матеріальних цінностей і соціальних благ, виплачених (наданих) такому платнику іншими особами. До таких виплат і благ не належать власні кошти громадян, які спрямовуються ними на задоволення своїх потреб, зокрема потреб членів сім’ї, на отримання вищої освіти.

Навчальні заклади, які повністю фінансуються з бюджетів, звільнено від сплати податку на навчальні транспортні засоби за умови використання їх за призначенням (згідно з підпунктом „б” статті 4 Закону України „Про податок з власників транспортних засобів та інших самохідних машин і механізмів”).

Підпункт „в” пункту 3 статті 122 Земельного кодексу України (2768-III) встановлює, що районні державні адміністрації на їх території надають земельні ділянки із земель державної власності у постійне користування юридичним особам у межах сіл, селищ, міст районного значення для всіх потреб і за межами населених пунктів для будівництва об’єктів, пов’язаних із обслуговуванням жителів територіальної громади району (шкіл, закладів культури, лікарень, підприємств торгівлі тощо).

Пунктом 2 статті 63 Закону України „Про освіту” встановлено, що земельні ділянки державних вищих закладів освіти, установ та організацій системи передаються їм у постійне користування відповідно до Земельного кодексу України.

Плату за землю землевласники та землекористувачі, якими також є ВНЗ, здійснюють відповідно до вимог Закону України „Про плату за землю”. Пунктом 4 статті 12 цього юридичного документу вищі навчальні заклади звільняються від земельного податку. Однак якщо вищі навчальні заклади мають у підпорядкуванні госпрозрахункові підприємства або здають у тимчасове користування (оренду) земельні ділянки, окремі будівлі чи їх частини, податок за земельні ділянки, зайняті такими госпрозрахунковими підприємствами або будівлями

(їх частинами), переданими в тимчасове користування, сплачується у встановлених розмірах на загальних підставах.

Лист Державної податкової інспекції України від 16 лютого 1994 року „Про перелік закладів освіти, культури, науки, охорони здоров'я, соціального забезпечення” (щодо звільнення від сплати земельного податку) встановлює, що, вирішуючи такі питання, слід керуватися „Загальним класифікатором галузей народного господарства Міністерства статистики України” (видання офіційне, перевидано зі змінами, внесеними 1992 року). Так, відповідно до цього класифікатора до закладів освіти відносять: заклади з підготовки кадрів з вищою і середньою спеціальною освітою, підготовки і підвищення кваліфікації робітників та інших працівників, заклади загальної освіти, дошкільного виховання, з виховання дітей, які залишилися без опіки батьків (дитячі будинки, дитячі прийомники-розподільники).

Тут варто відзначити, що Верховна Рада Автономної Республіки Крим, обласні, міські, селищні та сільські ради наділені правом встановлювати пільги щодо плати за землю: частково звільняти на певний строк, зменшувати суми земельного податку лише за рахунок коштів, які зараховуються на спеціальні бюджетні рахунки відповідних бюджетів.

Взаємовідносини між учасниками бюджетного процесу, що виникають у процесі підготовки, складання, розгляду, затвердження, виконання бюджетів, підготовки та розгляду звітів про їх виконання регулюються Бюджетним кодексом України та іншими актами бюджетного законодавства. Для здійснення програм і заходів, які виконуються за рахунок бюджетних коштів, розпорядникам бюджетних коштів надаються бюджетні асигнування.

За обсягом наданих прав розпорядників бюджетних коштів поділяють на головних розпорядників бюджетних коштів (МОН України, інші міністерства та відомства, яким підпорядковані ВНЗ) та розпорядників бюджетних коштів нижчого рівня (власне, ВНЗ).

Порядок складання, розгляду, затвердження та основні вимоги до виконання кошторисів бюджетних установ затверджено Постановою Кабінету Міністрів України від 28 лютого 2002 року № 228 „Про затвердження Порядку складання, розгляду, затвердження та основних вимог до виконання кошторисів бюджетних установ”.

Вищий навчальний заклад незалежно від того, чи веде він облік самостійно, чи обслуговується централізованою бухгалтерією, для забезпечення своєї діяльності складає індивідуальні кошториси і плани асигнувань за кожною виконуваною ним бюджетною програмою (функцією). ВНЗ можуть виділятися бюджетні кошти тільки за наявності затверджених кошторисів і планів асигнувань. Вищі навчальні заклади мають право брати бюджетні зобов'язання витратити бюджетні кошти на цілі та в межах, установлених затвердженими кошторисами і планами асигнувань. Кошториси, плани асигнувань та плани використання бюджетних коштів мають бути затверджені протягом 30 календарних днів з дня затвердження розпису бюджету. Кошториси, плани асигнувань і штатні розписи затверджує керівник відповідної вищестоящої установи (для державних ВНЗ – це міністерства і відомства, яким вони підпорядковані), якщо законодавством не встановлено інший порядок затвердження.

Проекти кошторисів на наступний бюджетний рік складають усі установи, якщо ВНЗ функціонували до початку року, на який плануються видатки. У разі, коли вищі навчальні заклади утворені не з початку року, кошториси складають і затверджують для кожного з них із часу їх утворення до кінця бюджетного року (у загальному порядку). У частині надходжень проектів кошторисів зазначають планові обсяги, які передбачається спрямувати на покриття видатків ВНЗ із загального та спеціального фондів проектів відповідних бюджетів, включаючи планові обсяги запозичень, які надійдуть до спеціального фонду кошторису. Дохідна частина спеціального фонду проекту кошторису формується на підставі розрахунків доходів, які складаються за кожним джерелом доходів, які плануються на наступний рік.

За основу цих розрахунків необхідно брати такі показники: обсяг надання тих чи тих платних послуг, а також інші розрахункові показники (площа приміщень і вартість обладнання та іншого майна, що здаються в оренду, кількість місць у гуртожитках, кількість відвідувань музеїв, виставок тощо) та розмір плати в розрахунку на одиницю показника, який слід встановлювати відповідно до законодавства; прогнозне надходження зборів (обов'язкових платежів) до спеціального фонду бюджету.

На підставі зазначених показників визначається сума доходів на наступний рік за кожним джерелом їх надходження з урахуванням конкретних умов роботи закладу. Під час формування показників, на підставі яких визначають доходи планового періоду, слід обов'язково враховувати рівень їх фактичного виконання за останній звітний рік, а також очікуване виконання за період, що передує плановому. Показники потрібно наводити в обсязі, зазначеному в розрахунку, і вони мають повністю відповідати показникам бухгалтерської звітності за відповідні періоди.

Під час визначення обсягів видатків розпорядників нижчого рівня головні розпорядники мають враховувати об'єктивну потребу в коштах кожної установи, виходячи з їх основних виробничих показників і контингентів, які встановлюються для установ, обсягу виконуваної роботи, штатної чисельності, потреби погашення дебіторської і кредиторської заборгованості та реалізації окремих програм і намічених заходів щодо скорочення витрат у плановому періоді.

З метою забезпечення діяльності вищого навчального закладу його засновник передає у користування та оперативне управління закладу об'єкти права власності (споруди, будівлі, майнові комплекси, обладнання, а також інше необхідне майно споживчого, соціально-культурного та іншого призначення), що належать

засновникові на правах власності. Вищому навчальному закладі на правах, визначених чинним законодавством, належать: по-перше, грошові кошти, майно, інші об'єкти власності, передані йому фізичними та (або) юридичними особами у формі дарунку, пожертвування або за заповітом; по-друге, доходи від власної діяльності та придбані на ці доходи об'єкти власності.

До цього додамо ще одне принципове положення про те, що земельні ділянки державних вищих навчальних закладів перебувають у їх постійному користуванні відповідно до Земельного кодексу України. Кожний вищий навчальний заклад має право самостійно використовувати майно, передане йому в оперативне управління. До того ж, вищий навчальний заклад наділений правом створювати асоціації, комплекси, союзи та інші об'єднання, в тому числі з підприємствами, установами і громадськими організаціями відповідно до законодавства України.

Фінансування державних вищих навчальних закладів здійснюється за рахунок коштів державного бюджету, а ВНЗ інших форм власності – з відповідних бюджетів, галузей народного господарства, державних підприємств і організацій, а також додаткових джерел фінансування.

Додатковими джерелами фінансування ВНЗ є:

- 1) кошти, одержані за навчання, підготовку, підвищення кваліфікації та перепідготовку кадрів відповідно до укладених договорів;
- 2) плата за надання додаткових освітніх послуг;
- 3) кошти, одержані за науково-дослідні роботи (послуги) та інші роботи, виконані навчальним закладом на замовлення підприємств, установ, організацій та громадян;
- 4) доходи від реалізації продукції навчально-виробничих майстерень, підприємств, цехів і господарств, від надання в оренду приміщень, споруд, обладнання;
- 5) дотації місцевих органів виконавчої влади та органів місцевого самоврядування;
- 6) кредити і позички банків, дивіденди від цінних паперів та доходи від розміщення на депозитних вкладах тимчасово вільних позабюджетних коштів;
- 7) валютні надходження;
- 8) добровільні грошові внески, матеріальні цінності, одержані від підприємств, установ, організацій, окремих громадян, та інші кошти.

Звернемо увагу на те, що бюджетні кошти та інші надходження на утримання вищого навчального закладу, передбачені його Статутом, повинні використовуватися на відшкодування матеріальних і прирівняних до них витрат на виконання робіт (надання послуг), які відповідають його профілю, на виплату заробітної плати, стипендій, створення необхідної матеріально-технічної бази, соціальний розвиток і матеріальне стимулювання трудового колективу тощо відповідно до чинного законодавства та нормативних актів України. При цьому вищий навчальний заклад самостійно використовує бюджетні та позабюджетні кошти відповідно до загального кошторису, що затверджується органом управління, у підпорядкуванні якого він перебуває.

Вищий навчальний заклад III – IV рівня акредитації для проведення фундаментальних наукових досліджень із найважливіших для держави напрямів досліджень, у тому числі в інтересах національної безпеки і оборони, розвитку інфраструктури наукової та науково-технічної діяльності, збереження наукових об'єктів, які становлять національне надбання, підготовки наукових і науково-педагогічних кадрів, може бути включений до переліку наукових установ і вищих навчальних закладів, яким надається базове фінансування для провадження наукової і науково-технічної діяльності.

Вищий навчальний заклад за договорами з підприємствами, установами, організаціями та фізичними особами може здійснювати додаткові платні послуги навчання за межами, встановленими державними освітньо-професійними програмами, а також надавати інші види платних послуг відповідно до встановленого Кабінетом Міністрів України переліку. Платні освітні послуги не можуть надаватися замість або в межах обсягів основної освітньої діяльності, що фінансується за рахунок бюджетних коштів. Вищий навчальний заклад користується банківським кредитом і несе відповідальність за виконання кредитних договорів й дотримання фінансової дисципліни згідно з чинним законодавством. Вищий навчальний заклад є юридичною особою, має самостійний баланс, рахунки в установах банків, печатку із зображенням Державного герба України і своїм найменуванням.

Головними розпорядниками бюджетних коштів є їх керівники, які визначаються відповідно до частини першої статті 22 Бюджетного кодексу України та затверджуються законом про Державний бюджет або рішенням про місцевий бюджет встановленням їм бюджетних призначень. Одержувачі бюджетних коштів можуть отримувати зазначені бюджетні ресурси лише через розпорядника бюджетних коштів і витрачають бюджетні кошти відповідно до плану використання бюджетних коштів. Типову форму плану використання бюджетних коштів встановлює Міністерство фінансів.

Кошторис вищого навчального закладу є основним плановим документом, який надає йому повноваження щодо отримання доходів і здійснення видатків, визначає обсяг й спрямування коштів для виконання бюджетною установою своїх функцій та досягнення цілей, визначених на рік відповідно до бюджетних призначень. Кошторис складається: по-перше, із загального фонду, який містить обсяг надходжень із загального фонду бюджету та розподілу видатків за повною економічною класифікацією на виконання бюджетною установою основних функцій, і, по-друге, зі спеціального фонду, який містить обсяг надходжень із спеціального фонду бюджету на конкретну мету та їх розподіл за повною економічною класифікацією на здійснення відповідних видатків згідно із законодавством, а також на реалізацію пріоритетних заходів,

пов'язаних із виконанням основних функцій. Форму кошторису затверджує Міністерство фінансів України.

В юридичних документах унормовано поняття „власні надходження бюджетних установ” і визначено порядок використання цих надходжень. Урегульовані ці аспекти в Постанові Кабінету Міністрів України від 17 травня 2002 року „Про затвердження переліку груп власних надходжень бюджетних установ, вимог щодо їх утворення та напрямів використання”, де власні надходження бюджетних установ поділені на дві групи:

- а) плата за послуги, які надають бюджетні установи згідно із законами та
- б) інші джерела власних надходжень бюджетних установ (кошти, перераховані бюджетним установам для виконання окремих доручень, а також благодійні внески, гранти та дарунки, що не мають постійного характеру і плануються лише у випадках, що попередньо визначені рішеннями Уряду, укладеними угодами, зокрема міжнародними, календарними планами проведення централізованих заходів тощо).

Першу групу власних надходжень ВНЗ як бюджетної установи, в свою чергу, поділено на такі підгрупи, як:

1. Плата за послуги, які вони надають згідно із функціональними повноваженнями (кошти, які надійшли бюджетним установам як плата за послуги, надання яких пов'язане з виконанням основних функцій та завдань бюджетних установ).

2. Надходження бюджетних установ від господарської та (або) виробничої діяльності (кошти, які отримують бюджетні установи від господарсько-виробничої діяльності допоміжних, навчально-допоміжних підприємств, господарств, майстерень, тощо; квартирна плата та плата за гуртожиток; від працевикористання спецконтингенту; відрахування від заробітку або іншого доходу спецконтингенту за харчування, речове майно, комунально-побутові та інші надані йому послуги тощо). Якщо у вищих навчальних закладах створені госпрозрахункові підрозділи для здійснення господарської діяльності з статусом юридичної особи, то їх доходи та видатки не є власними надходженнями бюджетної установи, якою є ВНЗ, а отже не включаються до спеціального фонду бюджету.

3. Плата за оренду майна бюджетних установ, яке їм належить (утримується в повному обсязі, якщо інше не передбачено законом).

4. Надходження бюджетних установ від реалізації майна (кошти, які отримують бюджетні установи від реалізації необоротних активів (крім будівель і споруд) і інших матеріальних цінностей, зокрема списаних, за здані як брухт і відходи чорні, кольорові, дорогоцінні метали, дорогоцінне каміння у розмірах, які за встановленими законодавством нормами залишаються в розпоряджанні установи).

Надходження перших двох підгруп формуються за видами, визначеними переліками послуг, які можуть надавати бюджетні установи за плату, затверджуваними Кабінетом Міністрів України для відповідної галузі. Такі переліки складають відповідно до груп власних надходжень із зазначенням конкретних напрямів використання коштів, які отримують бюджетні установи за надання цих послуг. Відповідальні за складання переліків центральні органи виконавчої влади, що є провідними у відповідній галузі (для освіти і науки – Міністерство освіти і науки України);

Друга група власних надходжень бюджетних вищих навчальних закладів складається з таких підгруп, як:

- 1. Благодійні внески, гранти та дарунки (усі види добровільної безповоротної та безоплатної допомоги як передача будь-яких видів майна, зокрема внески від спонсорів та меценатів; гранти надаються на безповоротній основі та спрямовуються на реалізацію цілей, визначених програмою їх надання, проектом міжнародної технічної допомоги тощо).
- 2. Кошти, які отримують бюджетні ВНЗ для виконання окремих конкретних доручень від підприємств, організацій чи фізичних осіб, від інших бюджетних установ (зокрема інвестиції, які згідно із законодавством надходять до бюджетних установ, зокрема на спорудження житлових будинків).

Власні надходження бюджетних ВНЗ дозволяється використовувати відповідно до закону про Державний бюджет чи рішення про місцевий бюджет за такими напрямками:

- а) на покриття витрат, пов'язаних з організацією та наданням зазначених у підгрупі послуг; на організацію зазначених у підгрупі видів діяльності, а також на господарські видатки бюджетних установ; на утримання, обладнання, ремонт майна бюджетних установ; на ремонт, модернізацію чи придбання нових необоротних активів (крім будівель і споруд) та матеріальних цінностей, на покриття витрат, пов'язаних з організацією збирання і транспортування відходів і брухту на приймальні пункти, на преміювання осіб, безпосередньо зайнятих збиранням відходів і брухту, а також на господарські потреби бюджетних установ;
- б) за спеціально визначеними напрямками у разі надходження таких коштів.

3. Правове регулювання майнових і немайнових відносин ВНЗ і його особливості

Майнові відносини регулюються нормами цивільного права України. Особливості регулювання майнових відносин у сфері науки і освіти визначаються відповідно нормами права у галузях науки і освіти, які належать до цивільного права, незважаючи на включення в комплексний нормативний правовий акт. Особливості регулювання стосуються відносин: власності; реєстрації, ліцензування та акредитації наукового і навчального закладу; використання зароблених коштів; відшкодування збитків, заподіяних через неякісне надання послугу сферах науки і освіти; підприємницької діяльності; оренди.

Наказом Міністерства освіти і науки України від 11 березня 2002 року № 183 затверджено Типовий договір про навчання, підготовку, перепідготовку, підвищення кваліфікації або про надання додаткових освітніх послуг навчальними закладами. Типовий договір поширюється на навчальні заклади незалежно від їх підпорядкування та форми власності.

Предметом такого договору повинні бути зобов'язання вищого навчального закладу за рахунок коштів замовника здійснити навчання (підготовку, перепідготовку, підвищення кваліфікації кадрів або надати додаткову освітню послугу).

В умовах угоди вказують: форму навчання; освітньо-кваліфікаційний рівень; назву спеціальності з підготовки, або з якої спеціальності на яку спеціальність здійснюється перепідготовка, або назву спеціальності, за якою підвищується кваліфікація кадрів, або напрями підготовки, перепідготовки, підвищення кваліфікації кадрів за робітничими професіями, або назву додаткової освітньої послуги; місце та строки надання освітньої послуги (строк надання освітньої послуги визначається датою зарахування замовника та датою відрахування його з навчального закладу в зв'язку із закінченням навчання).

Договір має містити обов'язкові зобов'язання навчального закладу: надати замовнику освітню послугу на рівні державних стандартів освіти; забезпечити дотримання прав учасників навчального процесу відповідно до законодавства; видати замовнику документ про освіту державного зразка (документ про освіту державного зразка видають, якщо освітня послуга передбачає, згідно із законодавством, видачу такого документа); інформувати замовника про правила та вимоги щодо організації надання освітньої послуги, її якості та змісту, про права й обов'язки сторін підчас надання та отримання таких послуг.

У разі дострокового припинення дії договору (незалежно від підстав для такого припинення) через ненадання замовнику освітньої послуги – повернути частину коштів, внесених замовником як попередню плату за надання освітньої послуги.

У договорі вказуються обов'язкові зобов'язання замовника: своєчасно вносити плату за отриману освітню послугу в розмірах та у строки, встановлені цим договором (розмір плати встановлюється в умовах договору за весь строк надання освітньої послуги і не може змінюватись); порядок розрахунків

(готівкою, безготівково) та строки внесення плати (одноразово, щомісяця, кожного семестру, щороку тощо); виконувати вимоги законодавства та статуту (положення) виконавця з організації надання освітніх послуг.

Підкреслимо, що розмір плати за весь строк навчання або за надання додаткових освітніх послуг для громадян України та для інших громадян, які постійно проживають на території України, встановлюється вищим навчальним закладом у грошовій одиниці України – гривні, з урахуванням офіційно визначеного рівня інфляції за попередній календарний рік. Розмір плати за весь строк навчання або за надання додаткових освітніх послуг встановлюється у договорі, що укладається між вищим навчальним закладом і особою, яка навчатиметься, або юридичною особою, що оплачуватиме навчання чи надання додаткових освітніх послуг. За нормативними вимогами України, він не може змінюватися протягом усього строку навчання. Для цього розмір плати за весь строк навчання або надання додаткових освітніх послуг публікується у загальнодержавних друкованих засобах масової інформації та інформаційних виданнях МОН України.

Зауважимо, що кошти, отримані вищим навчальним закладом як плата за навчання або за надання додаткових освітніх послуг, не оподатковуються і не можуть бути вилучені в бюджет держави або місцевих бюджетів. Зазначені кошти перебувають у розпорядженні ВНЗ за умови, якщо вони спрямовуються на статутну діяльність вищого навчального закладу.

Плата за навчання або надання додаткових освітніх послуг може вноситися за весь строк навчання чи надання додаткових освітніх послуг повністю одноразово або частками – помісячно, посеместрово, щорічно.

Вищий навчальний заклад відповідно до свого статуту може надавати фізичним і юридичним особам платні послуги у галузі вищої освіти та пов'язаних із нею інших галузях діяльності за умови забезпечення провадження освітньої діяльності.

Порядок визначення вартості платних послуг, що надають державні навчальні заклади, затверджено наказом Міністерства освіти України, Міністерства фінансів України, Міністерства економіки України від 27 жовтня 1997 року. Розмір плати за ті чи інші види послуг визначають на підставі їх цін. Базою для визначення ціни послуги є розрахунок валових витрат, пов'язаних з наданням послуги. Валові витрати: витрати на оплату праці; внески на соціальні заходи (на державне соціальне страхування, державне пенсійне страхування тощо); матеріальні витрати, зокрема на придбання сировини, матеріалів, палива, енергії, інструменту, пристроїв, спеціального одягу і взуття, захисних пристроїв та спеціального харчування у випадках, передбачених законодавством; витрати на поточний ремонт, технічний огляд і технічне обслуговування основних фондів, що використовуються для надання послуг; на службові відрядження, оплату послуг зв'язку, засобів сигналізації, дозволів (ліцензій) для надання платних послуг і таке інше; на амортизацію основних фондів, використовуваних для надання послуг; інші витрати, зокрема, витрати на реалізацію послуг, сплату процентів за фінансовими кредитами тощо. До ціни послуги, окрім зазначених витрат, зараховується прибуток (якщо такий

планується), обов'язкові податки, відрахування, платежі, збори відповідно до чинного законодавства.

Законом України „Про ліцензування певних видів господарської діяльності” пунктом 40 статті 9 до видів господарської діяльності, що підлягають ліцензуванню, віднесено надання освітніх послуг загальноосвітніми, професійно-технічними та вищими навчальними закладами.

Постановою Кабінету Міністрів України від 12 лютого 1996 року № 200 „Про ліцензування, атестацію та акредитацію навчальних закладів” (із наступними змінами та доповненнями) затверджено Порядок ліцензування навчальних закладів.

Навчальні заклади, підприємства, установи та організації юридичні особи (далі – навчальні заклади) незалежно від їх відомчого підпорядкування і форм власності можуть розпочинати діяльність з окремих видів і напрямів, пов'язану з наданням послуг для одержання загальної середньої та професійної освіти, підготовкою спеціалістів різних рівнів кваліфікації, лише після отримання ліцензії. Ліцензування відбувається експертним підтвердженням спроможності навчального закладу провадити діяльність за заявленими видами і напрямами.

Ліцензуванню підлягають: 1) діяльність, пов'язана з наданням послуг для одержання загальної середньої освіти: колективні та індивідуальні форми і напрями навчально-виховної діяльності у треступеневій системі загальної середньої освіти; курсові форми поглиблення знань з окремих предметів загальноосвітньої школи; навчальна діяльність з розвитку здібностей молоді з природничого, гуманітарного, технічного, художньо-естетичного, культурно-мистецького напрямів, допрофесійна підготовка та професійна орієнтація; колективні та індивідуальні форми підготовки до навчання у середній загальноосвітній школі (дошкільні заклади).

2) діяльність, пов'язана з наданням послуг для одержання професійної освіти: підготовка кваліфікованих робітників, перепідготовка з наданням другої кваліфікації за напрямом (професією), підвищення кваліфікації робітничих кадрів; курсові форми професійного навчання без присвоєння кваліфікації за напрямом (професією).

3) діяльність, пов'язана з підготовкою спеціалістів різних рівнів кваліфікації: підготовка спеціалістів різних рівнів кваліфікації та перепідготовка з наданням другої вищої освіти за напрямами (спеціальностями); підвищення кваліфікації керівних кадрів та спеціалістів; підготовка до вступу до вищих навчальних закладів.

4) підготовка іноземних громадян за напрямами, передбаченими абзацом другим підпункту 2 та підпунктом 3 цього пункту.

Ліцензії на провадження освітньої діяльності, передбаченої абзацом другим підпункту 2, підпунктами 3 і 4 пункту 2 цього Положення, за рішенням ДАК видає Міністерство освіти і науки України. Ліцензії на провадження освітньої діяльності, передбаченої підпунктом 1 та абзацом третім підпункту 2 пункту 2 цього Положення, видають відповідно Уряд Автономної Республіки Крим, обласні, Київська та Севастопольська міські державні адміністрації за місцем знаходження навчального закладу. Видані ліцензії діють за місцем

знаходження навчальних закладів і не можуть бути передані для користування іншим юридичним особам. Навчальні заклади, які отримали ліцензії на провадження освітньої діяльності, вносять до Державного реєстру закладів освіти. Реєстр ведуть органи, які видають ліцензії. Це перелік юридичних осіб, які отримали ліцензію на провадження освітньої діяльності за заявленими видами, напрямками і рівнями підготовки. Реєстр складається з окремих частин відповідно до рівнів освітньої діяльності, типів навчальних закладів.

Який порядок визнання навчальних закладів неприбутковими організаціями? Згідно з підпунктом 7.11.10 статті 7 Закону України „Про оподаткування прибутку підприємств” центральний податковий орган веде реєстр усіх неприбуткових організацій, які звільнено від оподаткування згідно з положеннями цього Закону.

Наказом Державної податкової адміністрації України від 3 липня 2000 року № 355 затверджено Порядок визначення структури ознаки неприбуткових установ (організацій).

Вищий навчальний заклад стає неприбутковою організацією лише після внесення в Державний реєстр неприбуткових організацій.

Згідно із зазначеним порядком державними послугами вважають будь-які платні послуги, обов'язковість отримання яких встановлює законодавство та які надаються фізичним чи юридичним особам органами виконавчої влади, органами місцевого самоврядування та створеними ними установами й організаціями, що утримуються за рахунок коштів відповідних бюджетів.

Основною діяльністю вважають діяльність неприбуткових організацій з надання благодійної допомоги, просвітніх, культурних, наукових, освітніх та інших подібних послуг для суспільного споживання, зі створення системи соціального самозабезпечення громадянина для інших цілей, передбачених статутними документами, укладеними на підставі норм відповідних законів про неприбуткові організації. Статутні документи неприбуткових організацій мають містити вичерпний перелік видів їх діяльності.

Правові основи фінансово-економічної діяльності закладів освіти і науки

Бюджетне фінансування відіграє ключову роль у розвитку вищої освіти. В Україні використовується кілька підходів щодо зміцнення системи бюджетного фінансування. Один з них пов'язаний із встановленням мінімальної частки витрат Державного і місцевих бюджетів на освіту. Нажаль, поки що на практиці ця вимога не виконується. Інший передбачає запровадження цільових податків або встановлення в рамках існуючих податків і податкових ставок певних часток податкових надходжень виключно цільового призначення. Ще один може реалізуватися через встановлення мінімальних нормативів державних витрат, виражених у грошовому еквіваленті на душу населення або як частка ВВП на сферу освіти загалом. Такий варіант унормований пунктом 2 статті 61 Закону України „Про освіту” і гарантує бюджетні асигнування на освіту в розмірі 10 відсотків національного доходу.

Але і він з року в рік не виконується. І, нарешті, збільшення фінансування освіти може здійснюватися через розширення переліку видів видатків, які включаються в поняття захищених статей бюджету, видатками на освіту. Але і це не поліпшує фінансування освітньої сфери. Поки що потреби освіти з бюджету фінансуються на рівні „виживання”.

Фінансування науки

Динаміка фінансування наукових і науково-технічних робіт в Україні за джерелами фінансування, млн. грн.¹

Видатки	Роки		
	2000	2001	2002
Бюджетні	614,5	769,7	753,9
Позабюджетних фондів	18,6	30,2	28,3
Власні	61,3	210,3	146,7
Національних	785,8	789,5	933,6
Іноземних замовників	477,1	555,3	683,1
Інших джерел	89,0	77,4	66,1
Усього	2046,3	2432,4	2611,7

Частка фінансування науково-дослідних і дослідно-конструкторських робіт у ВВП протягом останніх років не збільшувалась і становила в 2002 році 1,18 % (у 2001 році – 1,19 %, у 2000 році – 1,20 %). При цьому фінансування науково-дослідних і дослідно-конструкторських робіт у ВВП за рахунок Державного бюджету зменшувалось і становило відповідно 0,34% (0,36%, 0,38%).

Витрати на оплату праці у науковій сфері в 2002 році становили 46,4 %, матеріальні витрати – 21,7 %, капітальні вкладення – 4,5 % від загального обсягу витрат. Порівняно з 2001 роком частка витрат на оплату праці збільшилася на 3,9 %, капітальних вкладень на 0,8 %, але частка матеріальних витрат зменшилась на 4,7 %. Середня вартість однієї НДР у 2002 році становила 62,9 тис. грн. (у 2001 році – 68,1 тис. грн., у 2000 році – 53,4 тис. грн.).

Порядок оподаткування прибутку державних ВНЗ. Податкові пільги та механізм звільнення від оподаткування

Постановою Кабінету Міністрів України N 659 від 17 травня 2002 р. „Про затвердження переліку груп власних надходжень бюджетних установ, вимог щодо їх утворення напрямів використання (Із змінами, внесеними згідно з Постановами КМ N 1508 (1508-2002-п) від 11.10.2002, N 1002 (1002-2003-п) від 27.06.2003, N 2025 (2025-2003-п) від 26.12.2003, N 554 (554-2004-п) від 29.04.2004, N 1179 (1179-2004-п) від 08.09.2004, N 1572 (1572-2004-п) від 7.11.2004, N 305 (305-2005-п) від 20.04.2005 року затверджено перелік груп власних надходжень бюджетних установ, вимоги щодо їх утворення та напрями використання. Цією ж постановою державному казначейству було дано

доручення внести зміни, що впливають з цієї постанови, до нормативно-правових актів з питань ведення бухгалтерського обліку та складання фінансової звітності бюджетними установами.

У цьому нормативному документі, затвердженому виходячи з необхідності забезпечення належного складання державного та місцевих бюджетів, їх виконання і визначення єдиних підходів до утворення та використання власних надходжень бюджетних установ з урахуванням статей 29 і 69 Бюджетного кодексу України, в частині зарахування до доходів державного бюджету плати за послуги, що надаються бюджетними установами, які утримуються за рахунок державного бюджету, до доходів місцевих бюджетів власних надходжень бюджетних установ, які утримуються за рахунок відповідних бюджетів, та статті 13 цього Кодексу в частині включення до спеціального фонду бюджету призначень на видатки за рахунок конкретно визначених джерел надходжень.

Передбачено, що власні надходження бюджетних установ, а саме такою установою є державний вищий навчальний заклад, поділяються на дві групи. До першої віднесена плата за послуги, що надаються бюджетними установами. Цю групу утворюють надходження від плати за послуги, що надаються бюджетними установами згідно із законами та нормативно-правовими актами. Такі надходження мають постійний характер і обов'язково плануються у бюджеті.

У свою чергу, перша група поділяється на такі дві підгрупи:

- 1) плата за послуги, що надаються бюджетними установами згідно з їх функціональними повноваженнями, тобто це кошти, які надходять бюджетним установам як плата за послуги, надання яких пов'язане з виконанням основних функцій і завдань бюджетних установ;
- 2) надходження бюджетних установ від господарської та/або виробничої діяльності. До цієї підгрупи відносяться кошти, які отримують ВНЗ від господарсько-виробничої діяльності допоміжних, навчально-допоміжних підприємств, господарств, майстерень тощо; квартирна плата та плата за гуртожиток; від працевикористання спецконтингенту; відрахування від заробітку або іншого доходу спецконтингенту за харчування, речове майно, комунально-побутові та інші надані йому послуги тощо.

У разі створення для провадження господарської діяльності госпрозрахункових підрозділів вищого навчального закладу, що мають статус юридичної особи, їх доходи та видатки не є власними надходженнями ВНЗ і не включаються до його спеціального фонду бюджету;

- 3) плата за оренду майна бюджетних установ. Бюджетні установи, якими є державні вищі навчальні заклади, отримують у повному обсязі плату за оренду майна, що їм належить, якщо інше не передбачено законом;
- 4) надходження бюджетних установ від реалізації майна. До цієї підгрупи відносяться кошти, які отримують вищі навчальні заклади від реалізації необоротних активів (крім будівель і споруд) та інших матеріальних цінностей, у тому числі списаних, за здані як брухт і відходи чорні, кольорові, дорогоцінні метали, дорогоцінне каміння у розмірах, що згідно із законодавством

залишаються у їх розпорядженні.

Підкреслимо, що надходження перших двох підгруп формуються за видами, визначеними переліками послуг, які можуть надаватися вищими навчальними закладами за плату, затвердженими Кабінетом Міністрів України для відповідної галузі. Такі переліки складаються відповідно до груп власних надходжень із зазначенням конкретних напрямів використання коштів, які вони отримують за надання цих послуг. Відповідальними за складання переліків визначаються центральні органи виконавчої влади, що є провідними у відповідній галузі (для ВНЗ це Міністерство освіти і науки України); друга група – інші джерела власних надходжень бюджетних установ.

Цю групу утворюють кошти, перераховані бюджетним установам для виконання окремих доручень, наприклад, для проведення наукових конференцій, опублікування наукових чи навчальних праць, а також благодійні внески, гранти та дарунки. Такі кошти не мають постійного характеру і плануються лише у випадках, які попередньо визначені рішеннями Кабінету Міністрів України, укладеними угодами, в тому числі міжнародними, календарними планами проведення централізованих заходів тощо.

Друга група поділяється на такі підгрупи:

1) благодійні внески, гранти та дарунки. До цієї підгрупи відносяться всі види добровільної безповоротної та безоплатної допомоги як передача будь-яких видів майна, благодійні внески, гранти та дарунки, у тому числі внески від спонсорів та меценатів. Гранти надаються на безповоротній основі та спрямовуються на реалізацію цілей, визначених програмою їх надання, проектом міжнародної технічної допомоги тощо;

2) кошти, які отримують бюджетні установи для виконання окремих конкретних доручень від підприємств, організацій чи фізичних осіб, від інших бюджетних установ. До цієї підгрупи відносяться також інвестиції, які згідно із законодавством надходять до бюджетних установ, у тому числі на спорудження житлових будинків.

3. Власні надходження бюджетних установ використовуються відповідно до закону про державний бюджет чи рішення про місцевий бюджет за такими напрямками:

а) перша група:

– підгрупа 1 – на покриття витрат, пов'язаних з організацією та наданням зазначених у підгрупі послуг;

– підгрупа 2 – на організацію зазначених у підгрупі видів діяльності, а також на господарські видатки бюджетних установ;

– підгрупа 3 – на утримання, обладнання, ремонт майна бюджетних установ;

– підгрупа 4 – на ремонт, модернізацію чи придбання нових необоротних активів (крім будівель і споруд) та матеріальних цінностей, на покриття витрат, пов'язаних з організацією збирання і транспортування відходів і брухту на приймальні пункти, на преміювання осіб, які безпосередньо зайняті збиранням відходів і брухту, а також на господарські потреби бюджетних установ.

б) підгрупа 2 другої групи – за спеціально визначеними напрямками у разі

надходження таких коштів.

Юридичні основи фінансово-матеріальних взаємовідносин вищих навчальних закладів і споживачів освітніх послуг

Основні нормативно-правові вимоги щодо здійснення фінансово-матеріальних взаємовідносин вищих навчальних закладів і споживачів освітніх послуг, які вони надають, визначені в розділі XI Закону України „Про вищу освіту”, зокрема у статтях 64 та 65, а також у пункті 2 статті 54, де йдеться про те, що студенти вищих навчальних закладів мають право на отримання стипендій, призначених юридичними та фізичними особами, які направили їх на навчання, і інших стипендій відповідно до законодавства.

Постановою Кабінету міністрів України № 882 від 12 липня 2004 року „Питання стипендіального забезпечення” та змінами до неї № 150 (150-2006-п) від 15.02.2006 року і № 157 (157-2006-п) від 15.02.2006 року, здійсненими відповідними постановами Кабінету Міністрів України, затверджено „Порядок призначення і виплати стипендій”. Крім того, сьогоднім чинним нормативним актом, який регулює систему визначення, нарахування та виплати стипендії, є „Положення про призначення академічних стипендій Президента України студентам вищих навчальних закладів та аспірантам”, затверджене постановою Кабінету Міністрів України № 744 від 28 жовтня 1994 року.

Цим документом унормовано, що кандидатів на отримання академічних стипендій Президента України висуваються вченими радами вищих навчальних закладів. Саме призначення вказаних стипендій для студентів здійснюється двічі на рік за результатами екзаменаційної сесії протягом місяця після її закінчення, а для аспірантів – один раз на рік наказом по Міністерству освіти і науки України, або іншому міністерству чи відомству, якому підпорядковані ВНЗ. Розміри стипендій встановлюються відповідними постановами Кабінету Міністрів України.

Ключовим фінансовим питанням вищого навчального закладу є стипендіальне забезпечення студентів, аспірантів і докторантів. Воно регулюється відповідними нормами „Порядку призначення і виплати стипендій”, чинність якого діє, починаючи з 1 липня 2004 року. Відразу ж зауважимо, що вони поширюються на осіб, які навчаються у навчальних закладах та наукових установах за рахунок коштів державного бюджету, а також у навчальних закладах, які перебувають у власності Автономної Республіки Крим, та комунальних навчальних закладах за рахунок коштів відповідних бюджетів, зокрема на:

- 1) учнів денної форми навчання професійно-технічних навчальних закладів;
- 2) студентів денної форми навчання вищих навчальних закладів I-IV рівня акредитації, крім осіб, які навчаються за освітньо-професійними програмами підготовки магістрів державного управління;
- 3) курсантів денної форми навчання вищих навчальних закладів цивільної авіації, морського і річкового транспорту, Севастопольського національного інституту ядерної енергії та промисловості;

- 4) учнів VIII-XII класів середніх спеціальних музичних шкіл-інтернатів і середніх художніх шкіл;
- 5) учнів I-II курсів училищ фізичної культури;
- 6) слухачів підготовчих відділень консерваторій та студій підготовки акторських кадрів;
- 7) клінічних ординаторів;
- 8) аспірантів і докторантів (крім аспірантів і докторантів Національної академії державного управління при Президентові України), які навчаються з відривом від виробництва.

Що стосується учнів, студентів, курсантів, слухачів, клінічних ординаторів, аспірантів і докторантів, які навчаються згідно з угодами, укладеними між навчальними закладами або науковими установами та фізичними або юридичними особами, то їм стипендії можуть виплачуватися за рахунок коштів цих осіб. Умовою для цього має бути відповідний пункт укладеної ними угоди. Принциповим є те, що особи, які навчалися згідно із вище зазначеними угодами і в установленому порядку переведені на навчання за державним замовленням, можуть отримувати стипендію за результатами попереднього семестрового контролю з першого місяця наступного навчального семестру.

Студентам – іноземним громадянам і особам без громадянства стипендія призначається та виплачується відповідно до міжнародних договорів України і актів Кабінету Міністрів України.

Зазначеним Порядком передбачено, що всім, хто має право на стипендію, можуть призначатися академічні (академічні стипендії Президента України, Верховної Ради України, Кабінету Міністрів України; іменні стипендії, або персональні стипендії навчального закладу; ординарні чи звичайні) або соціальні стипендії (для студентів і курсантів, які потребують соціального захисту та яким за підсумками навчання не призначена академічна стипендія), а окремим категоріям із цих осіб можуть призначатися одночасно академічні і соціальні стипендії. Розмір стипендій визначається із урахуванням встановленого законом прожиткового мінімуму на одну особу в розрахунку на місяць, типу навчального закладу, умов та напряму навчання, а також успішності стипендіата.

Підставою для призначення соціальної стипендії є наявність в особи права на отримання державних пільг і гарантій, встановлених законами для таких категорій громадян:

- 1) студенти і курсанти з числа дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування;
- 2) студенти і курсанти з числа осіб, яким згідно із Законом України "Про статус і соціальний захист громадян, які постраждали внаслідок Чорнобильської катастрофи" гарантуються пільги при призначенні стипендії;
- 3) студенти і курсанти з малозабезпечених сімей (у разі отримання відповідної державної допомоги згідно із законодавством);
- 4) студенти, які є інвалідами з дитинства та інвалідами I-III групи;
- 5) студенти і курсанти, які мають сім'ї з дітьми;

б) студенти, які навчаються за гірничими спеціальностями, чий батьки загинули або стали інвалідами внаслідок отримання виробничих травм, професійного захворювання під час роботи на вугледобувних підприємствах.

Важливо наголосити, що з метою підвищення життєвого рівня та заохочення за успіхи в навчанні, участь у громадській, спортивній і науковій діяльності учнів, студентів, курсантів, клінічних ординаторів та аспірантів, які навчаються за державним замовленням, навчальним закладам надано право не менше 10 відсотків коштів, передбачених для виплати стипендій, використовувати для надання їм матеріальної допомоги та заохочення. Правила використання коштів, передбачених на виплату стипендій, для надання матеріальної допомоги та заохочення розробляються в кожному навчальному закладі самостійно.

Разом з тим, запроваджена вимога, згідно з якою для вирішення питань щодо призначення та позбавлення академічної або соціальної стипендії (у тому числі спірних), надання матеріальної допомоги учням, студентам, курсантам, заохочення кращих із них за успіхи в навчанні, участь у громадській, спортивній та науковій діяльності, в навчальних закладах спеціально утворюються стипендіальні комісії. До їх складу повинні входити: керівник навчального закладу, представники фінансових підрозділів, декани факультетів (завідувачі відділеннями), представники профспілкових і самоврядних організацій учнів, студентів, курсантів. Такі комісії у своїй роботі повинні керуватися законами та іншими нормативно-правовими актами, що визначають права і обов'язки учнів, студентів, курсантів. У компетенцію стипендіальних комісій входить підготовка та представлення керівнику навчального закладу на затвердження проектів реєстрів осіб, яким призначаються стипендії.

Згідно з Порядком, стипендії виплачуються один раз на місяць, а за літній канікулярний період – повністю до його початку. На час проходження практики або іншої трудової діяльності, яка провадиться з дозволу навчального закладу, стипендіат зберігає право на отримання стипендії. Якщо ж учень, студент чи курсант має право на безоплатне харчування, але навчальний заклад не в змозі його забезпечити, особі виплачується академічна або соціальна стипендія без урахування зменшення її розміру. Умовою для цього є їх письмова відмова від безоплатного харчування.

Зауважимо, що стипендіатам, які мають дітей віком до трьох років і продовжують навчання за денною формою, поряд із стипендією виплачується також щомісячна грошова допомога.

Мінімальний розмір ординарної (звичайної) академічної стипендії становить (відсотків прожиткового мінімуму): для учнів – 20; для студентів вищих навчальних закладів I-II рівня акредитації, які навчаються за освітньо-кваліфікаційними рівнями "молодший спеціаліст" або "бакалавр" – 25; для студентів вищих навчальних закладів III-IV рівня акредитації, які навчаються за освітньо-кваліфікаційними рівнями "бакалавр", "спеціаліст" або "магістр" – 30. Стипендія призначається відповідно: учням, які за результатами семестрового контролю мають менше ніж 10-12 балів з кожного предмета за дванадцятибальною або середній бал успішності нижчий ніж 5 за п'ятибальною

шкалою оцінювання; студентам, які за результатами семестрового контролю мають середній бал успішності 7.00 - 9.99 за дванадцятибальною або 4.00 - 4.99 за п'ятибальною шкалою оцінювання.

Учням і студентам, які за результатами семестрового контролю мають 10-12 балів з кожного предмета за дванадцятибальною або середній бал успішності 5 за п'ятибальною шкалою оцінювання, розмір звичайної академічної стипендії збільшується на 25 відсотків порівняно з мінімальним. Водночас за особливі успіхи у навчанні, участь у громадській, спортивній та науковій діяльності учням, студентам, курсантам за поданням стипендіальної комісії навчального закладу можуть призначатися іменні або персональні стипендії навчального закладу, виплата яких проводиться у межах коштів, передбачених для виплати стипендій, відповідно до положення про іменні або персональні стипендії навчального закладу, що затверджується його керівником. Розмір іменної або персональної стипендії навчального закладу не повинен перевищувати (відсотків прожиткового мінімуму): для учнів – 30; для студентів вищих навчальних закладів I-II рівня акредитації, які навчаються за освітньо-кваліфікаційними рівнями "молодший спеціаліст" або "бакалавр" – 38; для студентів вищих навчальних закладів III-IV рівня акредитації, які навчаються за освітньо-кваліфікаційними рівнями "бакалавр", "спеціаліст" або "магістр" – 42.

Курсантам, які перебувають на державному утриманні, академічна стипендія призначається у розмірі 50 відсотків звичайної академічної стипендії студентів вищих навчальних закладів відповідного рівня акредитації. Учням і студентам індустріально-педагогічних вищих навчальних закладів I-II рівня акредитації, які навчаються за програмами підготовки майстрів виробничого навчання і забезпечуються безоплатним триразовим харчуванням, розмір звичайної академічної стипендії, зменшується на 50, а тим особам, які забезпечуються безоплатним одноразовим харчуванням, – на 20 відсотків. Щоправда, дія цього пункту не поширюється на учнів і студентів із числа дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування.

Чинним Порядком запроваджені пільги щодо стипендіального забезпечення деяких категорій учнів і студентів. Зокрема, розмір академічної стипендії збільшується:

1) на 10 відсотків – студентам, які навчаються за напрямом підготовки 0101 – педагогічна освіта; на 20 відсотків: студентам, які навчаються за напрямами підготовки 0701 – фізика, 0702 – прикладна фізика, 0801 – математика, 0803 – механіка, 0903 – гірництво; учням та студентам, які постійно проживають на території населеного пункту або навчаються у навчальному закладі, що розташований у населеному пункті, якому надано статус гірського; учням (із строком навчання не більш як 10 місяців), які закінчили загальноосвітні навчальні заклади, де вивчали основи тваринництва і сільськогосподарської техніки, а також з числа осіб, звільнених у запас із Збройних Сил. У вищих навчальних закладах педагогічного профілю та національних і класичних вищих навчальних закладах, у яких ведеться підготовка фахівців за напрямами підготовки 0701 – фізика, 0801 – математика, що одночасно належать до групи спеціальностей 0101 – педагогічна освіта як

такі, що передбачають (за умови виконання відповідного державного освітнього стандарту) можливість присвоєння фахівцю кваліфікації вчителя, розмір академічної стипендії студентів збільшується на 30 відсотків;

2) учням з числа дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування: на 30 відсотків – у разі призначення в установленому законом порядку опікуна чи піклувальника; на 50 відсотків – у разі перебування на повному утриманні держави.

Нормативно передбачено, що академічна стипендія призначається з першого числа місяця, що настає після закінчення семестрового контролю згідно з навчальним планом, на період до визначення результатів наступного семестрового контролю. До першого семестрового контролю академічна стипендія призначається у мінімальному розмірі.

Академічна стипендія клінічним ординаторам, аспірантам і докторантам установлюється у розмірі середньої місячної заробітної плати за останнім основним місцем роботи (з урахуванням наступних змін в оплаті праці на відповідних посадах), але не нижче 60 відсотків і не вище посадового окладу, визначеного за схемою посадових окладів, відповідно: викладача-стажиста – для клінічних ординаторів і аспірантів; доцента, який має науковий ступінь кандидата наук, – для докторанта.

Підкреслимо і таку істотну деталь: з лютого 2006 року діє норма, згідно з якою клінічним ординаторам, аспірантам, докторантам, які поновили навчання після наданої їм в установленому порядку перерви у навчанні, та аспірантам або докторантам, яким в установленому порядку продовжено строк навчання в аспірантурі або докторантурі, академічна стипендія призначається на весь наступний період навчання.

Певна специфіка існує і щодо нарахування та виплати соціальних стипендій. Якщо, наприклад, строк закінчення навчання особи, яка отримує академічну або соціальну стипендію, настає до закінчення місяця або коли стипендіат вибуває з навчального закладу (наукової установи) до закінчення строку навчання, їм виплачується стипендія у повному обсязі за останній місяць навчання. В період тимчасової непрацездатності, підтвердженої відповідним документом, особа отримує академічну або соціальну стипендію у призначеному їй розмірі.

Важливо чітко виконувати норму, відповідно до якої, якщо стипендіат має право на призначення кількох академічних стипендій, йому виплачується одна стипендія – найбільшого розміру, якщо інше не передбачено нормативними актами.

Особам, які навчалися за державним замовленням і перебувають у академічній відпустці за медичними показниками, за наказом керівника навчального закладу та в межах передбачених на виплату стипендій коштів, потрібно щомісяця виплачувати допомогу: учням – 10; студентам, курсантам вищих навчальних закладів I-II – 12,5 та III-IV рівня акредитації – відповідно 15 відсотків прожиткового мінімуму. Особливої уваги вимагає запроваджена в лютому 2006 року норма, відповідно до якої учням, студентам, курсантам з числа дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, які

перебувають на повному утриманні держави, допомога виплачується у розмірі стипендії, яку вони отримували до початку академічної відпустки. Якщо ж останні хворіють на туберкульоз, допомога виплачується протягом 10 місяців дня настання тимчасової непрацездатності у подвійному розмірі. З поновленням на навчання після академічної відпустки академічна стипендія призначається у розмірі, який був установлений особі до перерви у навчанні.

Певна специфіка існує і щодо визначення розмірів академічних стипендій учнів середніх спеціальних музичних шкіл-інтернатів і середніх художніх шкіл, учнів училищ фізичної культури, слухачів підготовчих відділень консерваторій та студій підготовки акторських кадрів. Так, учням I-II курсів училищ фізичної культури академічна стипендія призначається у розмірі 50 відсотків академічної стипендії студентів вищих навчальних закладів I-II рівня акредитації. Що ж до слухачів студій підготовки акторських кадрів і слухачів підготовчих відділень консерваторій, то їх академічна стипендія призначається відповідно у розмірі 11 і 12 відсотків прожиткового мінімуму.

Окремої уваги вимагають нормативні вимоги щодо соціальних стипендій. Передусім, зауважимо, щодо осіб, яким призначається тільки соціальна стипендія. Статтею 29 чинного Порядку передбачено, що в межах коштів, призначених для виплати стипендії, навчальні заклади зобов'язані виплачувати соціальні стипендії студентам, курсантам, які потребують соціального захисту і які за результатами семестрового контролю мають середній бал успішності нижчий ніж 7 за дванадцятибальною або нижчий ніж 4 за п'ятибальною шкалою оцінювання, внаслідок чого такі студенти, курсанти втратили право на призначення їм академічної стипендії. З лютого 2006 року розмір соціальної стипендії для таких студентів становить у порівнянні з: для студентів і курсантів із числа дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування осіб, – 150; для студентів і курсантів з числа осіб, яким згідно із Законом України "Про статус і соціальний захист громадян, які постраждали внаслідок Чорнобильської катастрофи", студентів і курсантів, які мають сім'ї з дітьми, а також студентів, які навчаються за гірничими спеціальностями, чиї батьки загинули або стали інвалідами внаслідок отримання виробничих травм, професійного захворювання під час роботи на вугледобувних підприємствах, – 100; для студентів і курсантів із малозабезпечених сімей (у разі отримання відповідної державної допомоги згідно із законодавством) і студентів, які є інвалідами з дитинства та інвалідами I-III групи, – 109 відсотків розміром мінімальної звичайної академічної стипендії вищого навчального закладу відповідного рівня акредитації.

Звернемо увагу на те, що статтею 31 Порядку розмір таких соціальних стипендій зменшується: студентам індустріально-педагогічних вищих навчальних закладів I-II рівня акредитації, які навчаються за програмами підготовки майстрів виробничого навчання (крім студентів і курсантів із числа дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування) і забезпечуються безоплатним триразовим харчуванням, – на 50, а тим, які забезпечуються безоплатним одноразовим харчуванням, – на 20 відсотків; курсантам, які перебувають на державному утриманні (крім студентів і курсантів з числа

дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування та студентів і курсантів з числа осіб, яким згідно із Законом України "Про статус і соціальний захист громадян, які постраждали внаслідок Чорнобильської катастрофи", – на 50 відсотків.

Водночас вищевказаним категоріям учнів, студентів і курсантів збільшено з лютого 2006 року розмір соціальної стипендії: 1) на 20 відсотків: студентам, які навчаються за напрямками підготовки 0701 - фізика, 0702 - прикладна фізика, 0801 - математика, 0803 - механіка, 0903 - гірництво; студентам, які постійно проживають на території населеного пункту або навчаються у навчальному закладі, що розташований у населеному пункті, якому надано статус гірського; 2) на 5 відсотків - студентам і курсантам з числа дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, яким в установленому законом порядку призначено опікуна чи піклувальника.

Чинним документом визначено умови, за яких особи мають право отримувати одночасно академічну і соціальну стипендію. До них належать:

– студенти і курсанти з малозабезпечених сімей (у разі отримання відповідної державної допомоги згідно із законодавством), студенти, які є інвалідами з дитинства;

– інваліди I-III групи та студенти і курсанти з числа дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування: у разі перебування на повному утриманні держави й у разі призначення в установленому законом порядку опікуна чи піклувальника;

– учні, студенти і курсанти: з числа військовослужбовців, які прирівняні до інвалідів війни; з числа тих, що входили до складу військових формувань, які за рішенням відповідних державних органів були направлені для виконання миротворчих місій або відряджені до держав, де в цей період велися бойові дії;

– глухі і сліпі учні та студенти. Якщо ж стипендіат має право на кілька додаткових соціальних стипендій, то кожна з них призначається і виплачується окремо.

Що ж до розміру академічних стипендій Президента України, то він дорівнює 4,375 мінімальної академічної стипендії учнів професійно-технічних, студентів вищих навчальних закладів відповідного рівня акредитації. Розмір академічної стипендії імені М.С.Грушевського дорівнює 3,75 мінімальної академічної стипендії студентів вищих навчальних закладів відповідного рівня акредитації; розмір іменних академічних стипендій, заснованих Кабінетом Міністрів України, дорівнює 3,125 мінімальної академічної стипендії учнів професійно-технічних, студентів вищих навчальних закладів відповідного рівня акредитації.

Стипендії Президента України учасникам і призерам міжнародних учнівських олімпіад з базових навчальних предметів виплачуються у таких розмірах мінімальної академічної стипендії студентів вищих навчальних закладів III-IV рівня акредитації: 2,5 – для учасників; 4,375 – для призерів".

Що стосується визначення та виплати академічних стипендій Президента України, то, починаючи з 1 липня 2004 року, їх розміри для найбільш обдарованих молодих митців: учнів мистецьких спеціалізованих шкіл і шкіл-

інтернатів складають 9,7 відсотка прожиткового мінімуму на одну особу з розрахунку на місяць; для студентів вищих мистецьких навчальних закладів – 4,375 мінімальної академічної стипендії студентів вищих навчальних закладів відповідного рівня акредитації. Розмір академічної стипендії Президента України для студентів денної форми навчання вищих навчальних закладів I-IV рівня акредитації, крім осіб, які навчаються за освітньо-професійними програмами підготовки магістрів державного управління, визначається виходячи з розміру 4,375 мінімальної академічної стипендії студентів вищих навчальних закладів III-IV рівня акредитації. Академічні стипендії Кабінету Міністрів України студентам вищих навчальних закладів та аспірантам: студентам – у розмірі 3,125 мінімальної академічної стипендії студентів вищих навчальних закладів III-IV рівня акредитації. Академічна стипендія імені В.М. Чорновола студентам факультетів (інститутів) журналістики вищих навчальних закладів призначається з першого числа місяця, що настає після закінчення семестрового контролю, за результатами якого студенту призначена зазначена стипендія, в межах коштів, передбачених у загальному фонді кошторисів вищих навчальних закладів на стипендіальне забезпечення. Розмір академічної стипендії імені В.М.Чорновола дорівнює 3,125 мінімальної академічної стипендії студентів вищих навчальних закладів III-IV рівня акредитації. Академічна стипендія імені Миколи Амосова призначається щороку і її розмір, починаючи з 1 липня 2004 року, дорівнює 2,5 мінімальної академічної стипендії студентів вищих навчальних закладів III-IV рівня акредитації. Академічна стипендія імені вчених-садівників Симиренків призначається з першого числа місяця, що настає після закінчення екзаменаційної сесії, за результатами якої студенту призначена зазначена стипендія, у межах коштів, передбачених у загальному фонді кошторисів вищих навчальних закладів на стипендіальне забезпечення. Розмір академічної стипендії дорівнює 3,125 мінімальної академічної стипендії студентів вищих навчальних закладів відповідного рівня акредитації".

У червні 1996 року постановою Верховної Ради України № 226/ 96 – ВР було також встановлено 500 іменних стипендій Верховної Ради України для студентів вищих навчальних закладів, серед них: 325 – для студентів ВНЗ III – IV рівнів акредитації та 175 – для студентів ВНЗ I – II рівнів акредитації. Їх розміри залежать від розмірів стипендій, передбачених для студентів ВНЗ, зі збільшенням на коефіцієнт 3,2. Призначення цих стипендій провадиться наказами міністерств, у підпорядкуванні яких функціонують вищі навчальні заклади, щорічно до першого вересня на один навчальний рік за наслідками екзаменаційних сесій.

Починаючи з 2000 року, відповідно до постанови Кабінету Міністрів України № 844 від 27 травня 2000 року та наказу Міністра освіти і науки України № 200 від 13 червня 2000 року, в Україні запроваджено надання молодим громадянам пільгових довгострокових кредитів для здобуття освіти у вищих навчальних закладах, незалежно від форм їх власності. Розмір такого кредиту для навчання у вищому навчальному закладі III – IV рівнів акредитації на 2000/ 2001 навчальний рік складав 2500 гривень.

З метою отримання кредиту на здобуття вищої освіти передбачено оформлення угоди встановленого зразка між одержувачем кредиту, вищим навчальним закладом та уповноваженим банком. В угоді зазначаються всі вихідні дані сторін, які її підписують, умови забезпечення кредиту, зобов'язання банку, одержувача та вищого навчального закладу, права одержувача і банку та особливі умови, за яких кредит: може не повертатися, або повертатися із збільшенням терміну повернення тощо.

Як відомо, основними споживачами освітніх послуг у вищих навчальних закладах III-IV рівнів акредитації виступають слухачі, студенти, магістранти, курсанти, аспіранти та докторанти. Оскільки в структурі багатьох ВНЗ функціонують спеціалізовані ліцеї, училища, технікуми, коледжі, в яких здобувають кваліфікацію учні, вони і виступають споживачами їхніх освітніх послуг. Практично в межах кожного вищого навчального закладу III-IV рівнів акредитації функціонують наукові інститути, центри, лабораторії, науково-виробничі підрозділи тощо. Всі вони безперечно надають відповідні послуги, а їхні працівники користуються цими послугами.

У період з січня 1997 до червня 2005 року відповідно до постанови Кабінету Міністрів України від 20 січня 1997 р. № 38 був чинним такий перелік платних послуг, які надавали державні навчальні заклади. Ним, зокрема, були передбачені такі платні послуги – *1. В сфері освітньої діяльності*: 1) навчання іноземних і вітчизняних студентів у вищих навчальних закладах понад державне замовлення в межах ліцензованого обсягу прийому (на умовах контракту з фізичними та юридичними особами); 2) здобуття другої вищої освіти, другої кваліфікації молодшого спеціаліста, крім випадків, передбачених законодавством; 3) післядипломна освіта понад державне замовлення; 4) підготовка робітників різних професій понад державне замовлення; 5) навчання слухачів підготовчих відділень вищих навчальних закладів; 6) переведення з одного до іншого вищого навчального закладу та поновлення навчання студентів, за винятком осіб, які перебували в академічній відпустці та переводяться або поновлюються з об'єктивних причин; 7) повторне вивчення відрахованими студентами окремих дисциплін і курсів з наступним складанням іспитів; 8) ліквідація студентами академічної заборгованості у разі їх переведення та поновлення, яка виникла внаслідок розбіжностей у навчальних планах; 9) підготовка і перепідготовка робітників і спеціалістів за замовленнями служб зайнятості населення; 10) підготовка аспірантів і докторантів понад державне замовлення; 11) прийом кандидатських іспитів; 12) навчання іноземних громадян в аспірантурі, докторантурі, їх стажування, крім іноземних громадян, які постійно проживають на території України; 13) підготовка до захисту та проведення захисту дисертації на здобуття наукового ступеня кандидата або доктора, друкування дисертації, друкування і розсилання авторефератів, стенографування захисту тощо (крім оплати часу засідання членам спеціалізованої вченої ради); 14) плата за наукові консультації для осіб, які підвищують кваліфікацію самостійно; 15) довузівська підготовка; 16) лекторії (з питань науки і техніки, культури та мистецтва, фізичної культури і спорту, правових знань, туризму і краєзнавства тощо); 17) платні

курси водіїв, гуртки (факультативи) іноземних мов, комп'ютерної підготовки, гри на музичних інструментах, хореографії, образотворчого мистецтва, стенографії та машинопису, крою та шиття, оздоблення приміщень, агротехніки, зоотехніки тощо, платні курси і семінари-практикуми з підготовки кадрів для дитячого та молодіжного туризму; 18) освітні послуги понад обсяги, встановлені навчальними планами і програмами у дошкільних, інтернатних, загальноосвітніх, позашкільних, професійно-технічних і вищих навчальних закладах; 19) консультації для учнів, вихованців, студентів понад обсяги, встановлені навчальними планами і програмами, аспірантів, докторантів, підприємств, установ, організацій, навчальних закладів, фізичних осіб з питань економіки, технологій, права, організації виробництва, проведення туристських походів, подорожей, екскурсій, змагань тощо; 20) підвищення кваліфікації педагогічних працівників.

2. У сфері міжнародного співробітництва: 1) надання візової підтримки студентам-іноземцям; 2) надання допомоги в оформленні виїздів українським студентам та викладачам, які від'їжджають за кордон; 3) оформлення виїздів працівників навчальних закладів України на педагогічну роботу або наукове стажування до зарубіжних країн на контрактній основі; 4) організація на компенсаційних засадах літніх мовних курсів, шкіл, семінарів, олімпіад, виставок, спортивних і туристських змагань, баз відпочинку та подорожей; 5) надання послуг щодо створення спільних центрів освіти, фірм, науково-дослідних колективів та консультаційних центрів; 6) надання послуг українським та іноземним громадянам у легалізації документів про освіту; 7) надання протокольно-інформаційних, побутових та перекладацьких послуг.

3. У сфері охорони здоров'я та дошкільного виховання: 1) надання місць у будинках (пансіонатах) та базах відпочинку, спортивно-оздоровчих з відповідним медико-санітарним забезпеченням; 2) утримання дітей у дошкільних та інтернатних навчальних закладах.

4. У сфері фізичної культури і спорту: 1) групові та індивідуальні заняття фізичною культурою та спортом на стадіонах, у спортзалах, плавальних басейнах, тенісних кортах тощо понад норми, встановлені навчальними планами, за винятком занять, що проводяться з учнями та студентами навчальних закладів спортивного профілю; 2) організація "груп здоров'я", спортивних, фізкультурно-спортивних заходів; 3) послуги спортивних баз і спортивно-оздоровчих таборів, спортивних клубів, у тому числі прокат спортивного інвентаря, за винятком послуг, що надаються учням та студентам навчальних закладів спортивного профілю.

5. У сфері туризму та екскурсій: 1) надання місць на туристичних базах і в таборах; 2) організація тематичних екскурсій (якщо такі послуги надають вищі навчальні заклади).

6. У сфері побутових послуг: 1) будівництво, ремонт та обладнання (благоустрій) житла, садових будиночків, надвірних будов, гаражів, сховищ для зберігання овочів та фруктів, ангарів, складських приміщень тощо; 2) ремонт і технічне обслуговування автомобілів і інших транспортних засобів; 3) послуги з паркування автомобілів і інших транспортних засобів; 4) ремонт побутових

машин і приладів, теле-, аудіо-, відеоапаратури; виготовлення і ремонт металовиробів; 5) виготовлення і ремонт меблів, побутових столярних виробів, садово-городнього інвентаря; 6) фото-, кіно-, аудіо- і відеопослуги; 7) виготовлення і ремонт взуття, швейних і галантерейних виробів; 8) послуги банно-прального господарства, хімчистка; 9) прокат предметів культурно-побутового призначення, садово-городнього, спортивного та іншого інвентаря, човнів, наметів, будиночків у місцях відпочинку.

7. *У сфері транспортних послуг:* 1) перевезення меблів, домашнього майна та предметів культурно-побутового призначення; 2) надання транспортних засобів для перевезення населення, у тому числі туристсько-екскурсійних груп;

3) перевезення палива, овочів, фруктів і інших вантажів; доставка будівельних і інших матеріалів; 4) вантажно-розвантажувальні роботи.

8. *У сфері житлово-комунальних послуг:* 1) надання відомчих готелів (будинків, квартир для приїжджих) для тимчасового проживання туристів, учасників конференцій, симпозіумів, нарад, семінарів, олімпіад, фестивалів, конкурсів, змагань, походів тощо, окремих громадян; 2) надання додаткових послуг громадянам, пов'язаних з проживанням у відомчих готелях (будинках, квартирах для приїжджих); 3) надання в міжсезонний період (канікули, відпустки) гуртожитків вищих навчальних, інтернатних закладів, училищ, туристських баз, дитячо-юнацьких таборів та інших закладів освіти для тимчасового проживання та харчування як окремих громадян, так і студентських (учнівських) екскурсійних і туристичних груп; 4) проживання в гуртожитках навчальних закладів; 5) послуги, пов'язані з проживанням у студентських гуртожитках, включаючи прання білизни, хімчистку тощо; 6) заміна сантехнічних виробів, газової, електротехнічної та іншої апаратури.

9. *Інші послуги:* 1) виготовлення та реалізація товарів широкого вжитку (в теплицях, майстернях, лабораторіях загальноосвітніх, професійно-технічних, позашкільних, вищих навчальних закладів, навчально-виробничих комбінатів, науково-дослідних виробництв); 2) вирощування і реалізація сільськогосподарської продукції та продукції тваринництва (в професійно-технічних, позашкільних і вищих навчальних закладах, підсобних господарствах загальноосвітніх шкіл-інтернатів та сільських середніх навчальних закладах), збір лікарських рослин; 3) надання послуг науковими, науково-дослідними, дослідно-конструкторськими та проектно-конструкторськими підрозділами закладів і установ освіти;

4) здавання в оренду будівель, споруд і іншого нерухомого майна, обладнання, не пов'язаних з навчально-виховною, навчально-виробничою, науковою діяльністю, яке не погіршує соціально-побутові умови працівників закладів і установ освіти, студентської та учнівської молоді; 5) поліграфічні послуги та видавнича діяльність; 6) користування комп'ютерною мережею "Internet"; 7) видання та реалізація навчальних, методичних, інформаційних, рекламних посібників (довідників, рекомендацій тощо) позашкільними навчальними закладами за напрямами діяльності.

Постановою Кабінету Міністрів України від 21 січня 1998 року № 61 був встановлений перелік послуг з вищої, середньої, професійно-технічної та

початкової освіти, операції з надання яких звільняються від оподаткування податком на додану вартість. До таких послуг були віднесені: 1) навчання іноземних і вітчизняних студентів у вищих навчальних закладах понад державне замовлення в межах ліцензованого обсягу прийому (на умовах договору або контракту з фізичними та юридичними особами); 2) здобуття другої вищої освіти, другої кваліфікації молодшого спеціаліста; 3) підготовка робітників різних професій понад державне замовлення; 4) навчання слухачів підготовчих відділень вищих навчальних закладів; 5) повторне вивчення відрахованими студентами окремих дисциплін і курсів з наступним складанням іспитів; 6) прийом кандидатських іспитів; 7) довузівська підготовка; 8) курси, гуртки, факультативи, групи з вивчення іноземних мов, комп'ютерної підготовки, гри на музичних інструментах, хореографії, образотворчого мистецтва, стенографії та машинопису, крою та шиття, оздоблення приміщень, агротехніки, зоотехніки тощо.

Черговою постановою Кабінету Міністрів України № 435 від 8 червня 2005 року затверджено такий перелік послуг з виховання та навчання, операції з надання яких звільняються від обкладення податком на додану вартість:

1. Послуги з виховання та навчання дітей, які надаються дитячими музичними та художніми школами, школами мистецтв, будинками культури (гри на музичних інструментах, хореографії, образотворчого мистецтва, у гуртках (факультативах) – іноземних мов, комп'ютерної підготовки).

2. Утримання, виховання та навчання дітей у дошкільних навчальних закладах як в межах обсягу, установленого навчальними планами і програмами, так і понад зазначений обсяг.

3. Послуги з усіх видів освітньої діяльності, які надаються загальноосвітніми навчальними закладами I-III ступеня.

4. Послуги з усіх видів освітньої діяльності, які надаються професійно-технічними навчальними закладами.

5. Послуги з усіх видів освітньої діяльності, які надаються вищими навчальними закладами, у тому числі для здобуття іншої вищої та післядипломної освіти.

6. Навчання слухачів підготовчих відділень вищих навчальних закладів.

7. Повторне вивчення відрахованими студентами (курсантами) окремих дисциплін і курсів з наступним складанням іспитів.

8. Навчання аспірантів і докторантів.

9. Приймання кандидатських іспитів.

10. Наукові консультації для осіб, що підвищують кваліфікацію самостійно.

11. Довузівська підготовка.

12. Лекторії з питань науки і техніки, культури та мистецтва, фізичної культури і спорту, правових знань, туризму і краєзнавства.

13. Консультації для учнів, вихованців, студентів, курсантів понад обсяги, встановлені навчальними планами і програмами, аспірантів, докторантів.

14. Організація літніх мовних курсів, шкіл, семінарів; групові та індивідуальні заняття фізичною культурою та спортом на стадіонах, у спортзалах, плавальних басейнах, тенісних кортах для дітей, учнів і студентів.

Порядок надання платних послуг державними навчальними закладами затверджений спільним наказом міністерств освіти і науки, фінансів та економіки № 383/239/131 від 27 жовтня 1997 року. Ним передбачено, що *підставою для надання конкретного виду платних послуг у сфері освітньої діяльності є договір (контракт) з фізичною або юридичною особою, в якому визначається порядок надання послуги, розмір та терміни оплати за надану послугу; заява фізичної особи.*

Розмір плати за той чи інший вид послуги визначається на підставі її ціни. Базовою для визначення ціни послуги є розрахунок валових витрат, пов'язаних із наданням послуги. Самі валові витрати потрібно визначати на підставі статті 5 Закону України „Про внесення змін до Закону України „Про оподаткування прибутку підприємств” від 22 травня 1997 року. За цим Законом валовими витратами є: а) витрати на оплату праці; б) внески на соціальні заходи (на державне соціальне страхування тощо); в) матеріальні витрати, в т.ч. на придбання сировини, матеріалів, палива, енергії, інструменту, пристроїв, спеціального одягу, і взуття, захисних пристроїв та спеціального харчування у випадках, передбачених законодавством; г) проведення поточного ремонту, технічний огляд і технічне обслуговування основних фондів, які використовуються для надання послуг; д) службові відрядження, оплата послуг зв'язку, засобів сигналізації, дозволів (ліцензій) для надання платних послуг і таке інше; ж) амортизація основних фондів, які використовуються для надання послуг тощо.

Зауважимо, що до ціни послуги, окрім зазначених витрат, зараховується прибуток (якщо такий планується), обов'язкові податки, відрахування, платежі, збори відповідно до чинного законодавства.

Окремо зупинимося на визначенні вартості послуг, пов'язаних із навчанням громадян. Вище зазначеним Законом передбачено, що до неї передусім входять витрати на заробітну плату, що складаються з відповідних витрат на заробітну плату викладацького (професорсько-викладацького) складу, інших педагогічних, адміністративно-господарських, навчально-допоміжних і обслуговуючих працівників. При цьому кількість годин викладацької роботи, ставок працівників професорсько-викладацького складу, які підлягають оплаті визначається на основі навчального плану по кожній професії або спеціальності, з урахуванням наповнюваності груп, їх розподілу, норм часу на виконання тих чи інших видів навчальної роботи тощо. В свою чергу, кількість ставок (штатних одиниць) посад інших працівників визначається виходячи з необхідності врахування всіх тих функцій і тих видів робіт, які безпосередньо пов'язані з організацією навчання і обслуговуванням навчальних груп або окремих громадян. Для цього можуть бути використані як мінімальні вимоги, штатні нормативи, встановлені для навчального закладу того чи іншого типу. У разі недоцільності закріплення окремих працівників для обслуговування платних навчальних груп в розрахунку витрат на оплату праці передбачається кількість штатних одиниць для здійснення доплат за суміщення професій (розширення зон обслуговування) працівникам, які обслуговують основний (бюджетний) контингент осіб, що навчаються. При визначенні

вартості таких послуг мають бути враховані не тільки посадові оклади, а й гарантовані підвищення ставок і окладів, доплати та надбавки, встановлені Кабінетом Міністрів України.

Визначаючи вартість послуг, пов'язаних з навчанням, водночас слід враховувати збори на заробітну плату. До цих витрат належать, зокрема:

- – відрахування на обов'язкове соціальне страхування і до Пенсійного фонду України в розмірі, встановленому Кабінетом Міністрів України, та інші відрахування, які обчислюються від загального розміру витрат на оплату праці;
- – господарські та канцелярські витрати;
- витрати на оренду приміщень, а також витрати на опалення, водопостачання, каналізаційні стоки, електроенергію для проведення навчального процесу.

Вартість господарських витрат обчислюється прямим розрахунком на основі: встановлених чинним законодавством ставок орендної плати, термінів навчання, площ, зайнятих для навчання та проживання; інших потреб з обслуговування студентів; норм витрат відповідно до БніПів, діючих тарифів, порядку розрахунків за комунальні послуги (за сезон або протягом року).

Канцелярські витрати розраховуються прямим розрахунком з розшифровкою витрат на конкретну навчальну групу або, виходячи з фактичних витрат, на одну особу, що навчається.

До складу витрат можуть зараховуватися витрати на поточний ремонт, ремонт обладнання та інвентарю, включно з ремонтом м'якого інвентаря, спецодягу, витрати на проведення санітарно-гігієнічних і охоронних заходів, прання білизни тощо, в залежності від особливостей навчального процесу й побутового обслуговування громадян, які одержують послуги з навчання.

Складовими навчальних витрат є:

- вартість придбання сировини і матеріалів, які використовуються в навчальному процесі, придбання та тиражування методичних матеріалів, навчальної і випускної документації, малоцінних і швидкозношуваних предметів, інструменту, оплата електроенергії, палива, газу, води, які використовуються в навчальних цілях. Їх вартість розраховується відповідно до навчальних планів і програм по кожній конкретній професії і спеціальності, переліку навчально-виробничих робіт, існуючих норм витрат, затверджених у встановленому порядку;

- витрати на придбання і тиражування методичних матеріалів, навчальної і випускної документації, посібників повинні відповідати потребам забезпечення навчального процесу та ураховувати профіль закладу, специфіки організації навчального процесу по відповідній професії і спеціальності;

- витрати на придбання малоцінних і швидкозношуваних предметів, інструменту розраховуються відповідно до затверджених норм їх використання для даної професії, спеціальності, терміну навчання, кількості осіб, які навчаються, або виходячи з фактичних потреб;

- вартість електроенергії, палива, газу, води обчислюється виходячи з технічних характеристик обладнання і устаткування, тривалості їх роботи

відповідно до навчальних планів і програм.

До складу навчальних витрат у разі необхідності можуть враховуватися витрати на придбання навчальної літератури для бібліотек, відновлення бібліотечного фонду, переплату періодичних видань, оплату пов'язаних з виробничою практикою відряджень тощо.

Крім того, у навчальну вартість можуть включатися витрати на преміювання та інші види матеріального заохочення, на надання додаткових пільг працівникам, будівництво житла, заходи з розвитку матеріальної та побутової бази, які передбачаються через планування доходів від платних послуг.

Важливо, що прибуток, який залишається в розпорядженні державного вищого навчального закладу, спрямовується на покриття перевищення загальної суми видатків закладу над встановленими обсягами бюджетних асигнувань.

На початку квітня 1994 року Кабінет Міністрів України прийняв постанову № 226 „Про поліпшення виховання, навчання, соціального захисту та матеріального забезпечення дітей-сиріт і дітей, позбавлених батьківського піклування”. Нею передбачено наступне.

Діти-сироти і діти, позбавлені батьківського піклування, звільнені від сплати за навчання у державних дитячо-юнацьких спортивних школах, дитячих школах естетичного виховання та гуртках, студіях і секціях при дошкільних, позашкільних і культурно-освітніх закладах незалежно від їх відомчої підпорядкованості.

Для дітей-сиріт і дітей, позбавлених батьківського піклування, що виховуються, або навчаються у навчально-виховних та навчальних закладах, передбачено єдиний квиток, який дає право на безплатне відвідування кінотеатрів, виставок, музеїв, спортивних споруд, безплатний проїзд у громадському міському (приміському) транспорті (крім таксі).

Згідно чинного законодавства, діти-сироти і діти, позбавлені батьківського піклування, крім тих, що перебувають під опікою (піклуванням), знаходяться на повному державному утриманні. Установлено, що:

1) дітям-сиротам і дітям, позбавлених батьківського піклування, (у тому числі випускникам професійних навчально-виховних закладів і вищих навчальних закладів I і II рівнів акредитації) при вступі до вищих навчальних закладів усіх рівнів акредитації видається комплект нового одягу і взуття на суму, не менш як 12 неоподатковуваних мінімумів доходів громадян, а також грошова допомога в розмірі не менш як 2,5 неоподаткованого мінімуму доходів громадян. Зазначені студенти знаходяться на повному державному утриманні і на період навчання забезпечуються безплатним харчуванням, одягом, взуттям і м'яким інвентарем за нормами, встановленими для вихованців шкільного віку шкіл-інтернатів для дітей-сиріт і дітей, позбавлених батьківського піклування. Право для зарахування на повне державне утримання на період навчання мають діти-сироти, діти, позбавлені батьківського піклування, особи з числа дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, до досягнення ними 23-річного віку, а також учні та студенти, які в

період навчання у віці від 18 до 23 років залишилися без батьків;

2) абітурієнти з числа дітей-сиріт і дітей, позбавлених батьківського піклування, приймаються до навчальних закладів поза конкурсом;

3) учням професійних навчально-виховних закладів і студентам вищих навчальних закладів з числа дітей-сиріт і дітей, позбавлених батьківського піклування, щорічно надається матеріальна допомога за рахунок стипендіального фонду, а також коштів, передбачених на утримання зазначених закладів, у розмірі не менш як 8 неоподатковуваних мінімумів доходів громадян;

4) дітям-сиротам і дітям, позбавлених батьківського піклування, що навчалися або виховувалися в навчально-виховних та вищих навчальних закладах і перебували на повному державному утриманні, при їх працевлаштуванні видається одяг, взуття, м'який інвентар і обладнання на суму, не менш як 40 неоподатковуваних мінімумів доходів громадян, а також одноразова грошова допомога в розмірі двох прожиткових мінімумів. За бажанням випускникам навчальних закладів може бути виплачена грошова компенсація у розмірі, необхідному для придбання одягу і взуття;

5) діти-сироти і діти, позбавлені батьківського піклування, що перебувають під опікою (піклуванням), на період навчання у вищих навчальних закладах і професійних навчально-виховних закладах - обідами і гуртожитком. При працевлаштуванні після закінчення навчального закладу їм виплачується одноразова грошова допомога в розмірі двох прожиткових мінімумів, а також видається одяг і взуття на суму не менш як 16 неоподатковуваних мінімумів доходів громадян. За бажанням випускникам навчальних закладів може бути виплачена грошова компенсація у розмірі, необхідному для придбання одягу і взуття;

6) у період канікул студентам вищих навчальних закладів із числа дітей-сиріт і дітей, позбавлених батьківського піклування, виплачуються (за нормами службових відряджень) добові за час перебування у дорозі (туди і назад) і вартість проїзду залізничним, водним, міжміським автомобільним транспортом до закладів чи сімей, де вони виховувалися, за рахунок асигнувань на утримання навчальних закладів;

7) студенти вищих навчальних закладів – колишні вихованці дитячих будинків і шкіл-інтернатів для дітей-сиріт і дітей, позбавлених батьківського піклування, під час своїх канікул можуть перебувати у зазначених закладах із безплатним проживанням і харчуванням;

8) зарахованим на повне державне утримання студентам із числа дітей-сиріт і дітей, позбавлених батьківського піклування, що не виїжджають до місць організованого відпочинку в дні канікул, а також під час їх хвороби видається готівка в межах установленої грошової норми на харчування з урахуванням торговельної націнки;

9) діти-сироти і діти, позбавлені батьківського піклування, у тому числі ті, що перебувають під опікою (піклуванням), після закінчення (припинення) перебування у державному навчально-виховному закладі, навчання у вищому навчальному закладі, а також молодь цієї категорії після проходження

строкової служби в Збройних Силах України забезпечуються позачергово впорядкованим житлом.

Дітям-сиротам і дітям, позбавленим батьківського піклування, після досягнення ними 18-річного віку незалежно від форми влаштування виплачується одноразова грошова допомога у порядку, визначеному Кабінетом Міністрів України.

Нормативними актами України також унормовано правила оплати студентами вищих навчальних закладів вартості проживання в гуртожитках. Зокрема, відповідно до постанови Кабінету Міністрів України № 939 від 22.06.1998 року „Про вдосконалення системи державного регулювання розміру квартирної плати за утримання будинків і при будинкових територій” та інструктивного листа МОН України № 2/11 – 4569 від 02.09.2004 року „Щодо визначення вартості проживання в студентських гуртожитках” виписана норма, згідно з якою студенти оплачують плату за користування житловою площею (квартирну плату) та вартість комунальних послуг, збільшені на коефіцієнт, що враховує загальну площу. До загальної площі належать площа кухонь спільного користування, душові кімнати, кімнати для прання та сушіння білизни, санвузли. У гуртожитках блочного типу до загальної площі відносяться і площа коридору, що знаходиться в межах блоку.

Підкреслимо, що різниця між витратами на утримання гуртожитку та оплатою за проживання компенсується за рахунок видатків з державного бюджету в межах коштів, які передбачаються на утримання навчального закладу.

Плата за послуги, пов'язані з проживанням в гуртожитку, включаючи прання білизни, хімчистку тощо визначається відповідно до Порядку надання платних послуг державними навчальними закладами, затвердженого спільним наказом Міністерств освіти і науки, фінансів і економіки України № 383/239/131 від 27.10.1997 року.

Зазначеним інструктивним листом за бажанням студентів, які проживають у гуртожитках, вищі навчальні заклади можуть за додаткову оплату надавати їм поліпшені умови проживання та інші додаткові послуги і обладнання. Крім того, студенти, що проживають в гуртожитках, за згодою адміністрації ВНЗ можуть встановлювати власне додаткове обладнання (аудіо-, відеотехніку, комп'ютер, холодильник тощо) з повним відшкодуванням витрат, пов'язаних з його експлуатацією.

Згідно з додатком №16 до наказу МОН України № 557 від 26.09.2005 року ставки погодинної оплати працівників усіх галузей економіки за проведення навчальних занять у відсотках до окладу (ставки) працівника I тарифного розряду за заняття з студентами ВНЗ III-IV півнів акредитації для: професорів – 9,35; докторів наук – 7,39; доцентів або кандидатів наук – 5,7; осіб, які не мають наукового ступеня – 4,55; а за заняття з аспірантами, спеціалістами, магістрами слухачами курсів, які мають посади, що вимагають освітньо-кваліфікаційного рівня спеціаліста, та системи перепідготовки кадрів з видачею диплома спеціаліста і магістра відповідно для професорів – 10,78,

докторів наук – 8,53, доцентів або кандидатів наук – 6,82 та осіб, які не мають наукового ступеня – 5,70. При цьому ставки погодинної оплати включають оплату за дні відпустки; ставки погодинної оплати праці лікарів-консультантів, які залучаються установами охорони здоров'я для проведення консультацій з інших установ (організацій), установлюються для професора, доктора наук у розмірі 10,91 відсотки окладу (ставки) працівника I тарифного розряду; оплата праці членів журі конкурсів і оглядів, а також рецензентів конкурсних робіт здійснюється за ставками погодинної оплати праці, передбаченими для осіб, які проводять навчальні заняття із студентами вищих навчальних закладів III та IV рівнів акредитації. Ставки погодинної оплати праці дійсних членів (академіків) і членів-кореспондентів академій наук підвищуються на 25 відсотків.

Цим самим наказом передбачена така схема тарифних розрядів посад керівних працівників науково-дослідних інститутів (центрів), їх філіалів, інших наукових установ і організацій: директор науково-дослідного інституту, (центру) – 18-22; директор філіалу науково-дослідного інституту – 16-21; директор (начальник, завідувач) наукової установи, організації – 17-20; завідувач науково-дослідного відділу (відділення, лабораторії) науково-дослідного інституту (центру), його філіалу; учений секретар науково-дослідного інституту – 17-20; завідувач науково-дослідного відділу, (лабораторії) наукової установи, організації – 16-18; завідувач науково-дослідного сектору – 16-19; (лабораторії), що входить до складу науково-дослідного відділу (відділення, лабораторії), науково-дослідного інституту (центру), його філіалу; учений секретар філіалу науково-дослідного інституту, завідувач науково-дослідного сектору (групи), що входить до складу науково-дослідного відділу (лабораторії) наукової установи, організації – 14-17; завідувач (начальник) відділу науково-дослідного інституту (центру), його філіалу: патентно-ліцензійного, стандартизації, науково-технічної інформації, який виконує наукову, науково-технічну або науково-організаційну роботу – 17-19; завідувач (начальник) сектору (бюро, групи), який входить до складу патентно-ліцензійного, стандартизації, науково-технічної інформації відділів науково-дослідного інституту (центру), його філіалу, який виконує наукову, науково-технічну або науково-організаційну роботу – 14-18; головний інженер наукової установи, організації – 16-19; головний інженер (конструктор, технолог, архітектор) проекту наукової установи, організації – 15-18; завідувач (начальник): конструкторського, технологічного, проектного, розвідувального, технічного, виробничого та інших основних структурних підрозділів, архітектурно-планувальної майстерні наукової установи, організації – 15-18; завідувач (начальник) відділу: патентно-ліцензійного, стандартизації, науково-технічної інформації, який виконує наукову, науково-технічну або науково-організаційну роботу в науковій установі, організації – 15-17; головні: архітектор, металург, механік, енергетик, економіст, метролог та інші головні фахівці в основних відділах (відділеннях, лабораторіях), архітектурно-планувальних майстернях наукової установи, організації – 15-17; завідувач відділу охорони праці – 14-15; завідувач відділу: кадрів, планового, юридичного, міжнародних зв'язків, матеріально-технічного постачання,

експлуатаційно-технічного – 10-12; завідувач відділу: режимно-секретного, редакційно-видавничого, патентно-ліцензійного, стандартизації, науково-технічної інформації – 9-10; завідувач господарського відділу – 8-9.

Схема тарифних розрядів посад керівних працівників науково-дослідних частин вищих навчальних закладів III-IV рівнів акредитації та науково-дослідних інститутів у складі вищих навчальних закладів III-IV рівнів акредитації має такий вигляд: завідувач (начальник): науково-дослідної частини вищого навчального закладу III-IV рівнів акредитації, директор (начальник, завідувач) науково-дослідного інституту в складі вищого навчального закладу III-IV рівнів акредитації – 17-20 розряди; Завідувач науково-дослідного відділу (лабораторії) науково-дослідної частини вищого навчального закладу III-IV рівнів акредитації, науково-дослідного інституту в складі вищого навчального закладу III-IV рівнів акредитації, учений секретар науково-дослідної частини вищого навчального закладу III-IV рівнів акредитації – 16-18; завідувач науково-дослідного сектору (лабораторії, групи), що входить до складу науково-дослідного відділу (лабораторії) науково-дослідної частини вищого навчального закладу III-IV рівнів акредитації, науково-дослідного інституту у складі вищого навчального закладу III-IV рівнів акредитації – 15-17; головний інженер у науково-дослідній частині вищого навчального закладу III-IV рівнів акредитації та науково-дослідному інституті у складі вищого навчального закладу III-IV рівнів акредитації – 16-19; головний інженер (конструктор, технолог, архітектор) проекту в науково-дослідній частині вищого навчального закладу III-IV рівнів акредитації – 15-18; завідувач (начальник): конструкторського, технологічного, проектного, розвідувального, технічного, виробничого та інших основних структурних підрозділів, архітектурно-планувальної майстерні; завідувач (начальник) відділу: патентно-ліцензійного, стандартизації, науково-технічної інформації, який виконує наукову, науково-технічну або науково-організаційну роботу – 15-17; головний архітектор, металург, механік, енергетик, економіст, метролог та інші головні фахівці в основних відділах (відділеннях, лабораторіях), архітектурно-планувальних майстернях установи, організації – 15-17; завідувач відділу охорони праці – 14; завідувач відділу: кадрів, планового, юридичного, міжнародних зв'язків, матеріально-технічного постачання, експлуатаційно-технічного – 11; завідувач відділу: режимно-секретного, редакційно-видавничого, патентно-ліцензійного, стандартизації, науково-технічної інформації – 10; завідувач господарського відділу – 8-9 розряди.

Схема тарифних розрядів посад керівних працівників науково-дослідних секторів, проблемних науково-дослідних лабораторій, які є структурними підрозділами вищих навчальних закладів III-IV рівнів акредитації: завідувач (начальник): науково-дослідного сектору, проблемної наукової лабораторії вищого навчального закладу III-IV рівнів акредитації – 16-19; завідувач відділу (лабораторії) – 15-18; науково-дослідного сектору, проблемної науково-дослідної лабораторії вищого навчального закладу III-IV рівнів акредитації; завідувач (начальник): конструкторського, технологічного, проектного, розвідувального, технічного, виробничого та інших основних структурних

підрозділів, архітектурно-планувальної майстерні; завідувач (начальник) відділу: патентно-ліцензійного, стандартизації, науково-технічної інформації, який виконує наукову, науково-технічну або науково-організаційну роботу – 15-16; завідувач відділу науково-дослідного сектору, проблемної науково-дослідної лабораторії вищого навчального закладу III-IV рівнів акредитації: режимно-секретного, редакційно-видавничого, патентно-ліцензійного, планового, стандартизації, науково-технічної інформації – 10. При цьому підкреслимо, що тарифні розряди керівних працівників проблемних науково-дослідних лабораторій вищих навчальних закладів III-IV рівнів акредитації поширюються на керівних працівників проблемних науково-дослідних лабораторій, які є структурними підрозділами науково-дослідних частин, науково-дослідних інститутів та науково-дослідних секторів вищих навчальних закладів III-IV рівнів акредитації.

Схема тарифних розрядів посад наукових та інших працівників, які проводять наукові та науково-технічні розробки, науково-дослідних інститутів, їхніх філій, інших наукових установ і організацій, науково-дослідних інститутів у складі вищих навчальних закладів III-IV рівнів акредитації, науково-дослідних частин, науково-дослідних секторів, проблемних науково-дослідних лабораторій вищих навчальних закладів III-IV рівнів акредитації: головний науковий співробітник – 17-20 розряди; провідний науковий співробітник – 15-19 розряди; старший науковий співробітник – 14-18; науковий співробітник – 12-17; молодший науковий співробітник – 10-15; працівники, які проводять наукові та науково-технічні розробки – провідні фахівці – 9-14; фахівці: I категорії – 12-13; II категорії – 11-12; III категорії – 8-11; стажист-дослідник – 12; техніки всіх спеціальностей: I категорії – 9-10; II категорії – 8-9; III категорії – 7-8 розряди. Водночас передбачено, що конкретний тарифний розряд встановлюється керівником науково-дослідної (наукової) установи (підрозділу) залежно від кваліфікаційних вимог.

На виконання постанови Кабінету Міністрів України від 7 лютого 2001 р. N 134 (134-2001-п) "Про впорядкування умов оплати праці працівників установ, закладів та організацій окремих галузей бюджетної сфери" наказом МОН України № 557 від 26.09.2005 року „Про затвердження розмірів посадових окладів (ставок заробітної плати) працівників навчальних закладів, установ освіти та наукових установ”, починаючи з 01.07.2005 року, затверджені такі розміри посадових окладів (ставки заробітної плати) працівників навчальних закладів, установ освіти та наукових установ: ректора ВНЗ III-IV рівнів акредитації – 966 гривень; проректора – 826; директора філіалу – 776; декана – 892; керівника навчально-наукового або науково-виробничого інституту (центру) – 909; завідувача кафедри – професора – 892; професора – 826; доцента – 817; старшого викладача – 727; викладача, асистента – 609; викладача-стажиста – 560 гривень.

Науково-педагогічним працівникам, які обрані чи призначені на посади професорів чи доцентів, але не мають відповідного вченого звання, один раз строком до двох років від часу першого обрання чи призначення посадові оклади встановлюються у таких розмірах: професор - з 01.07.2005 – 826

гривень; доцент – з 01.07.2005 – 817 гривень. Водночас посадові оклади провідних концертмейстерів та концертмейстерів вищих навчальних закладів III-IV рівнів акредитації (факультетів, відділень) з підготовки працівників мистецтв, учителів музики і співів устанавлюються у розмірах, передбачених відповідно до посадових окладів старшого викладача і викладача.

Цим самим наказом були визначені розміри посадових окладів керівних, науково-педагогічних і педагогічних працівників вищих навчальних закладів III-IV рівнів акредитації, зокрема: керівника відділу: навчального, навчально-методичного – 471 грн.; начальника планово-фінансового (планового) відділу, обчислювального (інформаційно-обчислювального) центру; головного інженера – 471 грн.; начальника відділу: кадрів, юридичного, міжнародних зв'язків, технічних засобів навчання, експлуатаційно-технічного, редакційно-видавничого – 446; ученого секретаря – 587; головного: механіка, енергетика – 434; завідувача: докторантури, аспірантури, ординатури, інтернатури, підготовчого відділення; начальника: режимно-секретного відділу, військово-мобілізаційного підрозділу, відділу охорони праці – 420; директора: обсерваторії, ботанічного саду, студентського містечка; завідувача навчально-дослідної, навчально-наукової станцій (бази, бюро, служби тощо), віварію; начальника штабу цивільної оборони; керівника: студентського, проектно-конструкторського, дослідного та інших бюро, інших відділів і служб – 394; завідувача навчально-виробничої (навчальної) майстерні, навчальної лабораторії вищого навчального закладу III-IV рівнів акредитації – 446 гривень; завідувача (керівника) практики (виробничої, навчальної) – 420; методиста навчального (навчально-методичного) відділу вищого навчального закладу III-IV рівнів акредитації – вищої категорії – 407; I категорії – 394; II категорії – 385; без категорії – 370; методиста: заочного відділення вищого навчального закладу III-IV рівнів акредитації, зі складання кінопрограм – 357; помічника директора з режиму – 420; старшого чергового з режиму – 385 та чергового з режиму – 357 гривень. При цьому розміри посадових окладів начальника відділу охорони праці та начальника штабу цивільної оборони поширюються на всі типи навчальних закладів.

Щодо ж розмірів посадових окладів керівників інших структурних підрозділів, фахівців і технічних службовців навчальних закладів і установ освіти та наукових установ, то їх визначено таким чином: провідні фахівці – 385; фахівці: I категорії – 370; II категорії – 357; без категорії – 331; техніки всіх спеціальностей: I категорії – 343; II категорії – 331; без категорії – 308; старший лаборант, який має повну вищу освіту – у вищих навчальних закладах III-IV – 357 гривень.

Сучасними нормативно-правовими актами України, зокрема постановою Кабінету Міністрів України від 22 серпня 2005 р. N 790 встановлено: 1) що працівникам установ, закладів та організацій освіти, науки, культури, які мають статус національних, академічних закладів культури *може зберігатися при визначенні максимальних розмірів посадових окладів* (ставок заробітної плати, тарифних ставок) та ставок погодинної оплати праці *додатковий коефіцієнт підвищення посадових окладів*, що застосовувався для зазначених працівників

до набрання чинності цією постановою;

2) **надбавки працівникам:** а) у розмірі до 50 відсотків посадового окладу (ставки заробітної плати, тарифної ставки): за високі досягнення у праці; за виконання особливо важливої роботи (на строк її виконання); за складність, напруженість у роботі.

Граничний розмір зазначених надбавок для одного працівника не повинен перевищувати 50 відсотків посадового окладу. Таке обмеження не поширюється на працівників національних закладів (установ).

У разі несвоєчасного виконання завдань, погіршення якості роботи і порушення трудової дисципліни зазначені надбавки скасовуються або зменшуються;

б) за **почесні звання** України, СРСР, союзних республік СРСР "народний" – у розмірі 40 відсотків, "заслужений" – 20 відсотків посадового окладу (ставки заробітної плати);

в) за **спортивні звання** "заслужений тренер", "заслужений майстер спорту" – у розмірі 20 відсотків, "майстер спорту міжнародного класу" – 15 відсотків, "майстер спорту" – 10 відсотків посадового окладу (ставки заробітної плати).

Надбавки за почесні та спортивні звання встановлюються працівникам, якщо їх діяльність за профілем збігається з наявним почесним або спортивним званням. За наявності двох або більше звань надбавки встановлюються за одним (вищим) званням. Відповідність почесного або спортивного звання профілю діяльності працівника на займаній посаді визначається керівником установи, закладу або організації;

г) за **знання та використання в роботі іноземної мови:** однієї європейської – 10, однієї східної, угро-фінської або африканської – 15, двох і більше мов – 25 відсотків посадового окладу (ставки заробітної плати).

Надбавка не встановлюється працівникам, для яких вимогами для зайняття посади передбачено знання іноземної мови, що підтверджено відповідним документом;

3) **доплати працівникам:**

а) у розмірі до 50 відсотків посадового окладу (тарифної ставки): за виконання обов'язків тимчасово відсутніх працівників; за суміщення професій (посад); за розширення зони обслуговування або збільшення обсягу виконуваних робіт.

Зазначені види доплат не встановлюються керівникам бюджетних установ, закладів та організацій, їх заступникам, керівникам структурних підрозділів цих установ, закладів та організацій, їх заступникам;

б) у розмірі до 40 відсотків годинної тарифної ставки (посадового окладу) за роботу в нічний час, якщо вищий розмір не визначено законодавством, за кожну годину роботи з 10 години вечора до 6 години ранку;

в) за **вчене звання:** професора – у розмірі 33 відсотки посадового окладу (ставки заробітної плати); доцента, старшого наукового співробітника – у розмірі 25 відсотків посадового окладу (ставки заробітної плати);

Зазначена доплата встановлюється працівникам, якщо їх діяльність за

профілем збігається з наявним вченим званням. За наявності у зазначених працівників двох або більше вчених звань доплата встановлюється за одним (вищим) званням.

г) за науковий ступінь: доктора наук – у розмірі 25 відсотків посадового окладу (ставки заробітної плати); кандидата наук – у розмірі 15 відсотків посадового окладу (ставки заробітної плати).

Зазначені доплати встановлюються працівникам, якщо їх діяльність за профілем збігається з наявним науковим ступенем. За наявності у працівників двох наукових ступенів доплата встановлюється за одним (вищим) науковим ступенем. Відповідність вченого звання та наукового ступеня профілю діяльності працівника на займаній посаді визначається керівником установи, закладу або організації. Документи, що засвідчують наявність наукового ступеня та вченого звання повинні відповідати нормам та вимогам, передбаченим законодавством;

г) за використання в роботі дезінфікувальних засобів, а також працівникам, які зайняті прибиранням туалетів, – у розмірі 10 відсотків посадового (місячного) окладу;

4) водіям автотранспортних засобів: надбавки за класність водіям II класу – 10 відсотків, водіям I класу – 25 відсотків установленої тарифної ставки за відпрацьований час; доплати за ненормований робочий день – у розмірі 25 відсотків тарифної ставки за відпрацьований час.

Список використаної і рекомендованої літератури

1. Конституція (Основний Закон) України. – К., 1996.
2. Закон України “ Про освіту”. – К., 1997.
3. Закон України “ Про вищу освіту”. – К., 2002.
4. Закон України” Про наукову і науково-технічну діяльність”. – К., 1999.
5. Збірник законодавчих та нормативних актів про освіту. Випуск 1. – К., 1994.
6. Положення про підготовку науково-педагогічних і наукових кадрів: Постанова Кабінету Міністрів України від 1.03. 1999 р. № 309. – К., 1999.
7. Збірник нормативних актів про вищу освіту, наукову діяльність, підготовку та атестацію наукових кадрів / За ред. проф.. М.І.Панова. – Х., 2003.
8. Довідник здобувача наукового ступеня. Збірник нормативних документів та інформаційних матеріалів з питань атестації наукових кадрів вищої кваліфікації / Упорядник Ю.І.Церков; переднє слово Р.В.Бойка. – К., 2000.
9. Кремень В. Освіта і наука: шляхи модернізації (Факти, роздуми, перспективи). – К., 2003. – С. 100-130.
10. Закон України “Про вищу освіту”. Науково-практичний коментар / За загальною редакцією Кременя В.Г. – К., 2002.
11. Положення про підготовку науково-педагогічних і наукових кадрів: Постанова Кабінету Міністрів України від 1.03. 1999 р. № 309. – К., 1999.
12. Вища освіта в Україні. Нормативно-правове регулювання. За заг. ред. Горбунової Л.М., Степка М.Ф. – К.: ФОРУМ, 2006. – 1626 с. (у двох теках).
13. Вища освіта України і Болонський процес. – Тернопіль: Богдан, 2004.
14. Кремень В. Освіта і наука: шляхи модернізації (Факти, роздуми, перспективи). – К., 2003.

15. Ніколаєнко С.М. Освіта і наука: Законодавчі та методологічні основи: Навч. посіб. – К.: ІВЦ „Видавництво „Політехніка”, 2004.
16. Сличинський Б.С. та інші. Науково-практичний коментар до законодавства України про працю / Б.С.Сличинський, І.В.Зуб, В.Г.Ротань. – 2-ге вид., допов. та переробл. – К.: А.С.К., 2001. – 1072с. – (Економіка. Фінанси. Право).
17. Шейко В.М., Кушнарєнко Н.М. Організація та методика науково-дослідницької діяльності: Підручник. – 2-ге вид., перероб. і доп. – К., 2002.
18. Цивільний кодекс України. – К., 2004. Постанова Кабінету Міністрів України від 20 січня 1997 р. N 38 „Про затвердження переліку платних послуг, які можуть надаватися державними навчальними закладами” (Із змінами, внесеними згідно з Постановами КМ N 1264 (1264-97-п) від 14.11.97 N 547 (547-99-п) від 06.04.99 N 1564 (1564-2004-п) від 17.11.2004).
19. Постанова Кабінету Міністрів України N 790 (790-2005-п) від 22.08.2005), „Про впорядкування умов оплати праці працівників установ, закладів та організацій окремих галузей бюджетної сфери” (Із змінами, внесеними згідно з Указом Президента N 119/2001 (119/2001) від 27.02.2001; Постановами КМ N 541 (541-2001-п) від 18.05.2001 N 827 (827-2002-п) від 14.06.2002); (Додатково див. Постанови КМ N 889 (889-2002-п) від 01.07.2002 N 890 (890-2002-п) від 01.07.2002 - набуває чинності з 1 січня 2003 року).
20. Постанова Кабінету Міністрів України від 8 червня 2005 р. N 435 „Про затвердження переліку послуг з виховання та навчання, операції з надання яких звільняються від обкладення податком на додану вартість”.
21. Постанова Кабінету Міністрів України N 659 від 17 травня 2002 р. „Про затвердження переліку груп власних надходжень бюджетних установ, вимог щодо їх утворення напрямів використання (Із змінами, внесеними згідно з Постановами КМ N 1508 (1508-2002-п) від 11.10.2002, N 1002 (1002-2003-п) від 27.06.2003, N 2025 (2025-2003-п) від 26.12.2003, N 554 (554-2004-п) від 29.04.2004, N 1179 (1179-2004-п) від 08.09.2004, N 1572 (1572-2004-п) від 7.11.2004, N 305 (305-2005-п) від 20.04.2005 року.
22. Зміни, що вносяться до постанови Кабінету Міністрів України від 30 серпня 2002 р. N 1298 (1298-2002-п). Постанова Кабінету Міністрів України від 22 серпня 2005 р. N 790.
23. Постанова Кабінету Міністрів України від 8 червня 2005 р. N 435 „Про затвердження переліку послуг з виховання та навчання, операції з надання яких звільняються від обкладення податком на додану вартість”.
24. Постанова Кабінету Міністрів України N 435 (435-2005-п) від 08.06.2005) „Про перелік послуг з вищої, середньої, професійно-технічної та початкової освіти, операції з надання яких звільняються від оподаткування податком на додану вартість”.
25. Постанова Кабінету Міністрів України N 868 (868-2005-п) від 06.09.2005 року „Про поліпшення виховання, навчання, соціального захисту та матеріального забезпечення дітей-сиріт і дітей, позбавлених батьківського піклування”.
26. Постанова Кабінету Міністрів України N 659 від 17 травня 2002 року „Про затвердження переліку груп власних надходжень бюджетних установ, вимог щодо їх утворення та напрямів використання”.
27. Постанова Кабінету Міністрів України „Питання стипендіального забезпечення” N 157 (157-2006-п) від 15.02.2006 року.
28. Наказ МОН України N 161 від 29.03.2001 „Про затвердження розмірів посадових окладів (ставок заробітної плати) працівників навчальних закладів, установ освіти та наукових установ” (Із змінами, внесеними згідно з наказами Міністерства освіти і науки N 697 (z0925-01) від 22.10.2001, N 145 (z0234-02) від 25.02.2002, N 338

(z0465-03) від 30.05.2003, N 160 (z0300-04) від 26.02.2004, N 712 (z1130-04) від 08.09.2004, N 41 (z0112-05) від 25.01.2005, N 275 (z0673-05) від 05.05.2005).

29. Наказ МОН України N 557 від 26.09.2005 року „Про впорядкування умов оплати праці та затвердження схем тарифних розрядів працівників навчальних закладів, установ освіти та наукових установ” { Із змінами, внесеними згідно з Наказами Міністерства освіти і науки N 614 (z1361-05) від 25.10.2005 року.
30. Схема тарифних розрядів професій робітників навчальних закладів, установ освіти та наукових установ. Додаток 13 до наказу Міністерства освіти і науки України 26.09.2005 N 557.

Розділ 6. Юридичні засади авторського права, видавничої діяльності та інтелектуальної власності вищого навчального закладу

Суть і основний зміст авторського права. Майнові та немайнові права автора і їх державні гарантії. Управління майновими правами суб'єктів авторського права і суміжних прав. Правовий захист авторського права. Юридичні засади інтелектуальної власності

2. Суть і основний зміст авторського права

Регулювання правовідносин у сфері авторського права та інтелектуальної власності в Україні здійснюється на основі Конституції України, узгодження з такими міжнародними правовими документами, як: „Конвенція, що засновує Всесвітню організацію інтелектуальної власності”, „Всесвітня конвенція про авторське право”, „Договір ВОІВ про авторське право”, „Договір про патентну кооперацію”, „Договір про патентне право”, „Мадридська угода про міжнародну реєстрацію знаків”, „Міжнародна конвенція по охороні нових сортів рослин”, „Договір про закони щодо товарних знаків”, „Протокол до Мадридської угоди про міжнародну реєстрацію знаків”, „Ніщцька угода про Міжнародну класифікацію товарів і послуг для реєстрації знаків”, „Договір ВОІВ про виконання і фонограми”, „Міжнародна конвенція про охорону інтересів виконавців, виробників фонограм і організацій мовлення”, „Гаазька угода про міжнародну реєстрацію промислових зразків” та врегулювання українськими відповідними нормами **Цивільного кодексу України** і таких законів, як: „Про власність”, „Про наукову і науково-технічну діяльність”, „Про інноваційну діяльність”, „Про науково-технічну інформацію”, „Про наукову і науково-технічну експертизу”, „Про інформацію”, „Про захист інформації в автоматизованих системах”, „Про інвестиційну діяльність”, „Про режим іноземного інвестування”, „Про захист економічної конкуренції”, „Про

Антимонопольний комітет України”, „Про оподаткування прибутку підприємств”, „Про зовнішньоекономічну діяльність”, „Основи законодавства України про культуру”, „Про друковані засоби масової інформації (пресу) в Україні”, „Про телебачення і радіомовлення”, „Про інформаційні агентства”. „Про рекламу”, „Про видавничу справу”, „Про народні художні промисли”, „Про архітектурну діяльність”, „Про державну підтримку засобів масової інформації та соціальний захист журналістів”, „Про професійних творчих працівників і творчі союзи”, низки підзаконних нормативно-правових актів України, що охороняють особисті немайнові права та майнові права суб'єктів авторського права і суміжних прав й прав інтелектуальної власності.

Так, у статті 41 Конституції України проголошено, що: „Кожен має право володіти, користуватися і розпоряджатися своєю власністю, результатами своєї інтелектуальної творчої діяльності; ніхто не може використовувати або поширювати їх без його згоди за винятками, встановленими законом”.

У Законі України „Про власність” інтелектуальній власності присвячено окремий розділ – „Право інтелектуальної власності”, в якому об'єктами права інтелектуальної власності визнані „твори науки, літератури та мистецтва, відкриття, винаходи, корисні моделі, промислові зразки, раціоналізаторські пропозиції, знаки для товарів та послуг, результати науково-дослідних робіт та інші результати інтелектуальної праці”.

Створення системи правової охорони інтелектуальної власності в Україні було розпочате у вересні 1992 року із затвердженням Президентом України „Тимчасового положення про правову охорону об'єктів промислової власності та раціоналізаторських пропозицій в Україні”. Згодом, 1993 року Верховна Рада України прийняла Закони „Про авторське право і суміжні права”, „Про охорону права на винаходи і корисні моделі”, „Про охорону прав на промислові зразки”, „Про охорону прав на знаки для товарів і послуг”, „Про охорону прав на сорти рослин”, 1996 року – „Про захист від недобросовісної конкуренції”, 1997 року – „Про охорону прав на топографії інтегральних мікросхем” і 1999 року – „Про охорону прав на зазначення походження товарів”.

Норми, спрямовані на захист інтелектуальної власності, містить і загальне законодавство України – Цивільний, Цивільний процесуальний, Кримінальний, Кримінально-процесуальний, Арбітражний та Митний кодекси України, а також кодекси України про працю та адміністративні правопорушення. Крім цього, діє близько 70 підзаконних нормативних актів у цій сфері.

З точки зору регулювання та захисту інтелектуальної власності здійснюється ефективне міжнародне співробітництво: Україна є членом Всесвітньої організації інтелектуальної власності (ВОІВ), Паризької та Бернської конвенцій, учасницею важливих міжнародних угод і договорів з питань інтелектуальної власності, зокрема з Європейським Союзом (ЄС).

Для поглиблення інтеграції з Європейським Союзом та світовим співтовариством Україна проголосила намір приєднатися до Світової організації торгівлі (СОТ). Для дотримання відповідних положень Генеральної

угоди з тарифів і торгівлі (ГАТТ) та його складової – Договору про торгові аспекти прав інтелектуальної власності Україна вжила заходів щодо гармонізації свого законодавства, тобто приведення його у відповідність до вимог щодо захисту прав інтелектуальної власності, встановленими світовою спільнотою.

Кабінетом Міністрів України 16 серпня 1999 року було схвалено Концепцію адаптації законодавства України до законодавства Європейського Союзу. Згідно з нею до пріоритетних належать ті сфери законодавства, які зумовлюють зміцнення економічних зв'язків України з державами-членами ЄС і які регулюють відносини, пов'язані із захистом прав інтелектуальної власності та захистом конкуренції.

У 1994 році Кабінетом Міністрів України було введено новий інститут – представників у справах інтелектуальної власності (патентних повірених). Крім того, 1997 року в Києві створено Інститут інтелектуальної власності і права. Нині в Україні 12 вищих навчальних закладів отримали ліцензію на право підготовки спеціалістів у сфері інтелектуальної власності. Нещодавно у Києві розпочав роботу Фонд патентної документації громадського користування, який містить патентну документацію 54 країн та трьох міжнародних організацій.

Закономірно виникає питання, як розуміти поняття „право інтелектуальної власності”? Спираючись на статтю 418 Цивільного кодексу України, можемо сформулювати право інтелектуальної власності як право особи на результат інтелектуальної, творчої діяльності або на інший об'єкт права інтелектуальної власності. Право інтелектуальної власності становлять особисті немайнові права інтелектуальної власності та (або) майнові права інтелектуальної власності, зміст яких щодо певних об'єктів права інтелектуальної власності визначається вищезазначеним Кодексом та іншим законом. При цьому зауважимо, що право інтелектуальної власності є непорушним. Ніхто не може бути позбавлений права інтелектуальної власності чи обмежений у його здійсненні, крім випадків, передбачених законом.

Принциповим, на наш погляд є також питання про співвідношення права інтелектуальної власності та права власності, що врегульоване в статті 419 Цивільного кодексу України. В ній наголошено, що право інтелектуальної власності та право власності на річ не залежать одне від одного. Перехід права на об'єкт права інтелектуальної власності не означає переходу права власності на річ. Перехід права власності на річ не означає переходу права на об'єкт права інтелектуальної власності.

Закон України „Про авторське право і суміжні права” охороняє особисті немайнові права і майнові права авторів та їх правонаступників, пов'язані із створенням та використанням творів науки, літератури і мистецтва – авторське право, і права виконавців, виробників фонограм і відеограм та організацій мовлення – суміжні права.

Дія цього Закону поширюється на: а) твори, зазначені у частині першій статті 8 цього Закону, у об'єкти суміжних прав, зазначені у статті 35 цього Закону, незалежно від місця їх першого оприлюднення (або не оприлюднені,

але знаходяться в об'єктивній формі на території України), авторами яких або особами, яким належить авторське право і (або) суміжні права на них, є фізичні особи, які є громадянами України або не є її громадянами, але мають постійне місце проживання на території України, або юридичні особи, які мають місцезнаходження на території України; б) твори, зазначені у частині першій статті 8 цього Закону, у об'єкти суміжних прав, зазначені у статті 35 цього Закону, вперше оприлюднені на території України або вперше оприлюднені за межами України, але після цього протягом 30 днів оприлюднені на території України; в) передачі організацій мовлення, що мають місцезнаходження на території України і здійснюють передачі за допомогою передавачів, розташованих на території України; г) твори архітектури і скульптури, які об'єктивно знаходяться на території України; д) твори та об'єкти суміжних прав, які охороняються відповідно до міжнародних договорів України.

Положення Закону „Про авторське право і суміжні права” передусім спрямовані на захист особистих немайнових прав і майнових прав: а) суб'єктів авторського права, зазначених у статті 7 цього Закону, і суб'єктів суміжних прав, зазначених у частині першій статті 36 цього Закону, які є громадянами України або не є громадянами України, але мають постійне місце проживання на території України (для юридичних осіб – місцезнаходження на території України), незалежно від того, на якій території вперше були оприлюднені їх твори чи об'єкти суміжних прав; б) суб'єктів авторського права, зазначених у статті 7 цього Закону, і суб'єктів суміжних прав, зазначених у частині першій статті 36 цього Закону, незалежно від їх громадянства і постійного місця проживання (для юридичних осіб – їх місцезнаходження), твори чи об'єкти суміжних прав яких вперше оприлюднені на території України або не оприлюднені, але які знаходяться в об'єктивній формі на території України; в) суб'єктів авторського права, зазначених у статті 7 цього Закону, і суб'єктів суміжних прав, зазначених у частині першій статті 36 цього Закону, незалежно від їх громадянства і постійного місця проживання, твори чи об'єкти суміжних прав яких вперше оприлюднені в іншій країні та протягом 30 днів після цього оприлюднені на території України; г) інших осіб, які мають авторське право і (або) суміжні права.

У Законі „Про авторське право і суміжні права” чітко вписано, хто в Україні може бути суб'єктом авторського права. Зокрема, в статті 7 вказано, що **суб'єктами авторського права є автори творів, їх спадкоємці та особи, яким автори чи їх спадкоємці передали свої авторські майнові права.** Відповідно до статті 421 Цивільного кодексу України суб'єктами права інтелектуальної власності є: творець (творці) об'єкта права інтелектуальної власності (автор, виконавець, винахідник тощо) та інші особи, яким належать особисті немайнові та (або) майнові права інтелектуальної власності відповідно до цього Кодексу, іншого закону чи договору.

До таких творів, згідно зі статтею 420 зазначеного кодексу, інших нормативно-правових документів України, **належать:**

1) літературні письмові твори белетристичного, публіцистичного, наукового, технічного або іншого характеру (книги, брошури, статті тощо);

- 2) виступи, лекції, промови, проповіді та інші усні твори;
- 3) комп'ютерні програми;
- 4) бази даних;
- 5) музичні твори з текстом і без тексту;
- 6) драматичні, музично-драматичні твори, пантоміми, хореографічні та інші твори, створені для сценічного показу, та їх постановки;
- 7) аудіовізуальні твори;
- 8) твори образотворчого мистецтва;
- 9) твори архітектури, містобудування і садово-паркового мистецтва;
- 10) фотографічні твори, у тому числі твори, виконані способами, подібними до фотографії;
- 11) твори ужиткового мистецтва, у тому числі твори декоративного ткацтва, кераміки, різьблення, ливарства, з художнього скла, ювелірні вироби тощо;
- 12) ілюстрації, карти, плани, креслення, ескізи, пластичні твори, що стосуються географії, геології, топографії, техніки, архітектури та інших сфер діяльності;
- 13) сценічні обробки творів, зазначених у пункті 1 цієї частини, і обробки фольклору, придатні для сценічного показу;
- 14) похідні твори;
- 15) збірники творів, збірники обробок фольклору, енциклопедії та антології, збірники звичайних даних, інші складені твори за умови, що вони є результатом творчої праці за доббором, координацією або упорядкуванням змісту без порушення авторських прав на твори, що входять до них як складові частини;
- 16) тексти перекладів для дублювання, озвучення, субтитрування українською та іншими мовами іноземних аудіовізуальних творів;
- 17) інші твори.

Слід підкреслити, що охороні підлягають всі твори як оприлюднені, так і не оприлюднені, як завершені, так і не завершені, незалежно від їх призначення, жанру, обсягу, мети (освіта, інформація, реклама, пропаганда, розваги тощо).

Особливістю авторського права є те, що Законом правова охорона поширюється тільки на форму вираження твору і не поширюється на будь-які ідеї, теорії, принципи, методи, процедури, процеси, системи, способи, концепції, відкриття, навіть якщо вони виражені, описані, пояснені, проілюстровані у творі.

Згідно зі статтею 420 Цивільного кодексу України до об'єктів права інтелектуальної власності, зокрема, належать: літературні та художні твори; комп'ютерні програми; компіляції даних (бази даних); виконання; фонограми, відеограми, передачі (програми) організацій мовлення; наукові відкриття; винаходи, корисні моделі, промислові зразки; компонування (топографії) інтегральних мікросхем; раціоналізаторські пропозиції; сорти рослин, породи тварин; комерційні (фірмові) найменування, торговельні марки (знаки для товарів і послуг), географічні зазначення; комерційні таємниці.

Кожній дорослій людині, а тим більше працівнику чи керівнику навчального закладу варто добре знати, що таке **особисті немайнові права інтелектуальної власності**? Чіткою відповіддю на питання є стаття 423 Цивільного кодексу України, в якій визначено особисті немайнові права інтелектуальної власності. Ними кваліфікується:

1. право на визнання людини творцем (автором, виконавцем, винахідником тощо) об'єкта права інтелектуальної власності;
2. право перешкоджати будь-якому посягання на право інтелектуальної власності, здатному завдати шкоди честі чи репутації творця об'єкта права інтелектуальної власності;
3. інші особисті немайнові права інтелектуальної власності, встановлені законом.

Особисті немайнові права інтелектуальної власності належать творцеві об'єкта права інтелектуальної власності. У випадках, передбачених законом, особисті немайнові права інтелектуальної власності можуть належати іншим особам. Особисті немайнові права інтелектуальної власності не залежать від майнових прав інтелектуальної власності і не можуть відчужуватися (передаватися), за винятками, встановленими законом.

Що стосується майнових прав інтелектуальної власності, то відповідно до статті 424 Цивільного кодексу України, це: а) право на використання об'єкта права інтелектуальної власності; б) виключне право дозволяти використання об'єкта права інтелектуальної власності; в) виключне право перешкоджати неправомірному використанню об'єкта права інтелектуальної власності, зокрема забороняти таке використання; г) інші майнові права інтелектуальної власності, встановлені законом.

Законом можуть бути встановлені винятки та обмеження у майнових правах інтелектуальної власності за умови, що такі обмеження та винятки не створюють істотних перешкод для нормальної реалізації майнових прав інтелектуальної власності та здійснення законних інтересів суб'єктів цих прав.

Майнові права інтелектуальної власності можуть відповідно до закону бути вкладом до статутного капіталу юридичної особи, предметом договору застави та інших зобов'язань, а також використовуватися в інших цивільних відносинах.

Статтею 10 Закону України „Про авторське право та суміжні права” також визначено об'єкти, які не підлягають охороні. Зокрема, не є об'єктом авторського права:

- а) повідомлення про новини дня або поточні події, що мають характер звичайної прес-інформації;
- б) твори народної творчості (фольклор);
- в) видані органами державної влади у межах їх повноважень офіційні документи політичного, законодавчого, адміністративного характеру (закони, укази, постанови, судові рішення, державні стандарти тощо) та їх офіційні переклади;
- г) державні символи України, державні нагороди; символи ў знаки

органів державної влади, Збройних Сил України та інших військових формувань; символіка територіальних громад; символи та знаки підприємств, установ та організацій;

д) грошові знаки;

е) розклади руху транспортних засобів, розклади телерадіопередач, телефонні довідники та інші аналогічні бази даних, що не відповідають критеріям оригінальності і на які поширюється право *sui-generis* (своєрідне право, право особливого роду).

Проте проекти офіційних символів і знаків, зазначених у пунктах "г" і "д" частини першої цієї статті, до їх офіційного затвердження розглядаються як твори і охороняються відповідно до цього Закону.

Дуже важливо розуміти, коли виникає і як реалізується авторське право. Відповідь на це питання дає стаття 11, у якій зазначено, що **первинним суб'єктом**, якому належить авторське право, є **автор твору**. За відсутності доказів іншого автором твору вважається особа, зазначена як автор на оригіналі або примірнику твору (презумпція авторства). Це положення застосовується також у разі опублікування твору під псевдонімом, який ідентифікує автора. **Авторське право на твір виникає** внаслідок факту його створення. Для виникнення і здійснення авторського права не вимагається реєстрація твору чи будь-яке інше спеціальне його оформлення, а також виконання будь-яких інших формальностей.

Особа, яка має авторське право (автор твору чи будь-яка інша особа, якій на законних підставах передано авторське майнове право на цей твір), для сповіщення про свої права може використовувати знак охорони авторського права. Цей знак складається з таких елементів: латинської літери "с", обведеної колом; ім'я особи, яка має авторське право; та рік першої публікації твору. Знак охорони авторського права обов'язково проставляється на оригіналі у кожному примірнику твору. Якщо ж твір опубліковано анонімно чи під псевдонімом (за винятком випадку, коли псевдонім однозначно ідентифікує автора), видавець твору, ім'я чи назва яких мають бути зазначені на творі, вважається представником автора і має право захищати права останнього. Це положення діє до часу, аж поки автор твору не розкриє своє ім'я або не заявить про своє авторство.

Пунктом 3 вказаної статті Закону визначено, що для сповіщення про свої права автор може самостійно, без будь-якого дозволу проставити знак охорони авторського права на оригіналі або примірнику твору. Цей знак складається з латинської літери С, обведеної колом, позначення імені особи, яка має авторське право, і року першої публікації твору. Зазначимо, що якщо цього знаку немає, то це не означає, що немає авторських прав у особи, означеної як автор.

Тут підкреслимо, що передбачена цим Законом правова охорона поширюється тільки на форму вираження твору і не поширюється на будь-які ідеї, теорії, принципи, методи, процедури, процеси, системи, способи, концепції, відкриття, навіть якщо вони виражені, описані, пояснені, проілюстровані у творі. Іншими словами, наукові ідеї, теорії, наукові методи,

відкриття тощо авторським правом не захищені. Разом з тим, авторським правом захищається форма вираження, втілення зазначених наукових ідей, теорій, методів, концепцій. Тобто звернемо увагу на те, що захищаються тексти наукових статей, монографій, дисертацій тощо. Виходячи з цього, науковець, який використав наукові ідеї свого колеги, але втілив ці наукові ідеї в іншу форму, інший текст, фактично не порушив норм авторського права, норм Закону. Тому конфлікти в науковому середовищі щодо незаконного запозичення і використання наукових ідей, теорій тощо лежать поза межами сфери авторського права.

Загальновідомо, що творчість, діяльність авторів, у якій би сфері суспільного життя вони не виступали (наука, література, винахідництво, мистецтво тощо), – основа зростання інтелектуального потенціалу країни і, у цілому, суспільства. Автор передає суспільству свої розробки, твори, винаходи та інші твори, а суспільство, в свою чергу, має оцінювати творчий доробок автора й адекватно його винагороджувати. Зазначена форма: автор – суспільству, суспільство – автору знайшла своє відображення у багатьох міжнародних правових документах, починаючи з Всесвітньої декларації прав людини від 10 грудня 1948 року (стаття 27) і закінчуючи законодавчими актами держав міжнародного співтовариства.

З міжнародного досвіду відомо, що країни, де автори достатньо поцінуються, де інтелектуальний потенціал нарощується й ефективно використовується, де цей потенціал є основою інноваційного розвитку економіки, становлять групу найрозвиненіших в Європі і в усьому світі.

Не заглиблюючись у цю проблему, зазначимо, і що відповідно до міжнародних угод, Конституції України, Закону України „Про авторське право і суміжні права”, нова редакція якого прийнята 11.07.2001 р., інших законодавчих актів, автор має право отримувати за використання своїх творів певну винагороду, а користувач повинен сплачувати цю винагороду.

Відносини автора, власника авторських прав і користувача регулює договір між ними.

Зазначимо, що автор володіє особистими немайновими і виключними майновими правами на створений ним твір. Реалізуючи своє авторське право на твір, та чи інша особа може передати свої майнові права іншій особі на використання твору в обсязі, визначеному договором (ліцензією). Для реалізації своїх виключних прав йому не потрібні будь-які дозволи чи ліцензії інших осіб, автор може сам надавати ліцензії.

Згаданий договір має містити також обов'язок іншої сторони на виплату визначеної в строках і в обсязі авторської винагороди.

Отже, для деяких видів творів, автор може самостійно контролювати їх використання, укладати договір на передачу на них майнових прав, отримуючи при цьому авторську винагороду.

Зрозуміло, що автор може також доручити контроль за використанням творів, збір авторської винагороди фізичній чи юридичній особі, сплачуючи за надані послуги певний відсоток від суми зібраної винагороди або фіксовану, визначену договором суму.

Авторські права на публічні твори, збір авторської винагороди за використання таких творів не можуть бути забезпечені безпосередньо автором. Окремий правовласник не може на індивідуальній основі прослідкувати використання твору, здійснити переговори та укласти угоди на його використання, зібрати винагороду. Причиною цього є те, що використання публічних творів характеризується масовістю, широкою географією.

Збір, розподіл, виплата авторської винагороди для таких творів здійснюється в Україні і в усьому світі організаціями колективного управління авторськими правами. Питання колективного управління майновими правами суб'єктів авторських прав в Україні врегульовано статтями 45-49 розділу 4 Закону України „Про авторське право і суміжні права”.

У пункті 5 статті 11 Закону України „Про авторське право та суміжні права” регламентовано процедуру засвідчення авторського права. Йдеться про те, що суб'єкт авторського права для засвідчення авторства (авторського права) на оприлюднений чи не оприлюднений твір, факту і дати опублікування твору чи договорів, які стосуються права автора на твір, у будь-який час протягом строку охорони авторського права може зареєструвати своє авторське право у відповідних державних реєстрах.

Звернемо увагу на те, що державна реєстрація авторського права і договорів, які стосуються права автора на твір, здійснюється Установою відповідно до затвердженого Кабінетом Міністрів України порядку. Установа складає і періодично видає каталоги всіх державних реєстрацій. Про реєстрацію авторського права на твір Установою видається свідоцтво. За видачу свідоцтва сплачується державне мито, кошти від сплати якого перераховуються до Державного бюджету України. Розмір і порядок сплати державного мита за видачу свідоцтва визначаються законодавством. Особа, яка володіє матеріальним об'єктом, в якому втілено (виражено) твір, не може перешкоджати особі, яка має авторське право, у його реєстрації.

У статті 12 Закону „Про авторське право і суміжні права” унормовано взаємозалежність і взаємообумовленість авторського права та права власності на матеріальний об'єкт, в якому втілено твір. У ній чітко виписано, що авторське право і право власності на матеріальний об'єкт, в якому втілено твір, не залежать одне від одного і що відчуження матеріального об'єкта, в якому втілено той чи інший твір, не означає відчуження авторського права і навпаки.

Законом України „Про авторське право і суміжні права” встановлено норму щодо співавторства. Співавторами є особи, спільною творчою працею яких створено твір. Авторське право на створений ними у співавторстві твір належить кожному з співавторів незалежно від того, чи утворює такий твір одне нерозривне ціле чи складається із частин, кожна з яких має самостійне значення. Відносини між співавторами мають визначатися укладеною між ними угодою.

2. Майнові та немайнові права автора і їх державні гарантії

У системі авторського права винятково важливе значення мають немайнові та майнові права автора. Зокрема, в стаття 14 згаданого Закону йдеться про такі **особисті немайнові права автора, як** права:

1) вимагати визнання свого авторства шляхом зазначення належним чином імені автора на творі і його примірниках і за будь-якого публічного використання твору, якщо це практично можливо;

2) забороняти під час публічного використання твору згадування свого імені, якщо він як автор твору бажає залишитись анонімом;

3) вибрати псевдонім, зазначати і вимагати зазначення псевдоніма замість справжнього імені автора на творі і його примірниках і під час будь-якого його публічного використання;

4) вимагати збереження цілісності твору і протидіяти будь-якому перекрученню, спотворенню чи іншій зміні твору або будь-якому іншому посяганню на твір, що може зашкодити честі та репутації автора.

У свою чергу, відповідно до статті 15 вказаного Закону до **майнових прав автора** (чи іншої особи, яка має авторське право) належать виключне право на використання твору та виключне право на дозвіл або заборону використання твору іншими особами. Підкреслимо, що майнові права автора (чи іншої особи, яка має авторське право) можуть бути передані (відчужені) іншій особі згідно з положеннями статті 31 цього Закону, після чого ця особа стає суб'єктом авторського права. Принагідно зазначимо, що виключне право на використання (право дозволяти або забороняти) твору автором (чи іншою особою, яка має авторське право) дозволяє йому використовувати твір у будь-якій формі і будь-яким способом.

Тут відзначимо, що вітчизняне законодавство передбачає **виключне право автора** або іншої особи, яка має авторське право на дозвіл чи заборону використання твору іншими особами. Ним надається право дозволяти або забороняти:

1) відтворення творів;

2) публічне виконання і публічне сповіщення творів;

3) публічну демонстрацію і публічний показ;

4) будь-яке повторне оприлюднення творів, якщо воно здійснюється іншою організацією, ніж та, що здійснила перше оприлюднення;

5) переклади творів;

6) переробки, адаптації, аранжування та інші подібні зміни творів;

7) включення творів як складових частин до збірників, антологій, енциклопедій тощо;

8) розповсюдження творів шляхом першого продажу, відчуження іншим способом або шляхом здавання в майновий найм чи у прокат та шляхом іншої передачі до першого продажу примірників твору;

9) подання своїх творів до загального відома публіки таким чином, що її представники можуть здійснити доступ до творів з будь-якого місця і у будь-

який час за їх власним вибором;

10) здавання в майновий найм і (або) комерційний прокат після першого продажу, відчуження іншим способом оригіналу або примірників аудіовізуальних творів, комп'ютерних програм, баз даних, музичних творів у нотній формі, а також творів, зафіксованих у фонограмі чи відеограмі або у формі, яку зчитує комп'ютер;

11) імпорт примірників творів тощо.

Звернемо увагу на те, що автор чи інша особа, яка має авторське право має **право** вимагати **виплати винагороди** за будь-яке використання твору. Така **винагорода** може здійснюватися у формі а) **одноразового** або паушального платежу, б) **відрахувань** за кожний проданий примірник чи кожне використання твору (роялті) та в) комбінованих платежів. Розмір і порядок виплати авторської винагороди за створення та використання твору передбачається в авторському договорі або у договорах, які укладаються за дорученням суб'єктів авторського права організаціями колективного управління з особами, що використовують їхні твори. Щоправда, статтями 21-25 цього Закону можуть застосовуватися обмеження майнових прав за умови, що вони не завдаватимуть шкоди використанню твору і не обмежуватимуть безпідставно законні інтереси автора.

Враховуючи викладені норми Закону, наголосимо, що тільки автор монополює володіє авторськими особистими (немайновими) і майновими правами і бездоговірне, без сплати авторської винагороди, використання авторського твору є порушенням авторського права і чинного законодавства України.

У практиці вищої школи все більше використовуються різноманітні комп'ютерні програми та твори (наукові, навчально-методичні, довідкові, художні тощо) на магнітних носіях і у формі комп'ютерних файлів. Тому слід пам'ятати про авторське право на комп'ютерні програми, яке регламентується статтею 18 Закону „Про авторське право і суміжні права” та положеннями Бернської конвенції „Про охорону літературних і художніх творів”, до якої Україна приєдналася і з 25 жовтня 1995 року стала її членом, де вказано, що **комп'ютерні програми охороняються як літературні твори**. Така охорона поширюється на комп'ютерні програми незалежно від способу чи форми їх вираження.

За характером форми відображення рядки літературного твору і комп'ютерної програми мають дещо спільне, і рядки літературного твору, і рядки комп'ютерної програми автор наповнює символами – літерами або символами • операторами. Тотожність творчого процесу щодо створення форм авторських творів літератури і комп'ютерних програм стала визначальною для вибору форми захисту для комп'ютерних програм.

Підчас експертизи порушення авторських прав на літературний твір чи комп'ютерну програму порівнюють відповідні тексти літературних творів, а для комп'ютерних програм тексти зазначених програм.

Слід зазначити, що бази даних підпадають під дію положень Бернської конвенції та Директиви Європейського Парламенту і Ради Європейських

Співтовариств від 11 березня 1996 року, Закону України „Про авторське право і суміжні права” та інших законодавчих актів України. Вказана Директива спрямована на регулювання правовідносин, які стосуються творчих баз даних і захищаються нормами авторського права, а також баз даних, які не належать до об'єктів авторського права, які, відповідно до зазначеної Директиви (розділ III, стаття 7) захищаються правом „*sui generis*”. Захист останніх головним чином стосується змісту бази даних, тих даних, якими вона наповнена. Він пов'язаний із потребою охорони інвестицій, значних коштів, витрачених на створення баз даних. Але не всі бази даних підлягають авторському праву. Скажімо, нетворчі бази даних лежить поза межами авторського права й авторського права.

Відповідно до Директиви (частина друга статті 1), частини третьої статті 1 Закону України „Про авторське право і суміжні права” бази даних - об'єкти авторського права і захищаються як збірки творів, даних або іншої незалежної інформації. При цьому: «...підбір і розміщення складових частин якої та її упорядкування є результатом творчої праці, і складові частини якої доступні індивідуально і можуть бути знайдені за допомогою спеціальної пошукової системи на основі електронних засобів (комп'ютера) чи інших засобів».

Що стосується нетворчих баз даних, то вони захищаються виключно правом „*sui generis*” (такі бази даних створюються традиційними способами організації даних: за алфавітом, простий перелік позицій, розклади руху транспорту тощо).

Бази даних - об'єкти авторського права захищено нормами авторського права. Вони характеризуються складною багатоступеневою структурою, взаємною залежністю певних розділів, складною системою керування тощо. Дані, якими наповнені поля і розділи бази даних, захищено правом « *sui generis* ». Тому, як визначено положеннями Директиви (45), заборона несанкціонованого використання фактів і даних, які наповнюють базу даних, не є виявом їх охорони авторським правом.

Необхідно також бути обізнаним у тому, що в Україні функціонує **авторське право на збірники та інші складені твори**. Зокрема, згідно зі статтею 19 зазначеного Закону авторіві збірника та інших складених творів (упорядникові) належить авторське право на здійснені ним підбір і розташування творів та (або) інших даних, що є результатом творчої праці (упорядкування). Але той чи інший упорядник збірника користується авторським правом за умови дотримання ним прав авторів кожного з творів, включених до складеного твору.

Автори творів, включених до складеного твору, мають право використовувати свої твори незалежно від складеного твору, якщо інше не передбачено авторським договором з упорядником збірника. Авторське право упорядника збірника не перешкоджає іншим особам здійснювати самостійний підбір або розташування тих самих творів та (або) інших даних для створення своїх творів.

Проте передбачена цією частиною правова охорона баз даних не поширюється на самі дані чи інформацію і не зачіпає будь-яке авторське право, що відноситься до самих даних чи інформації, які містяться у базі даних.

Підкреслимо таку важливу норму Закону, відповідно до якої видавцям енциклопедій, енциклопедичних словників, періодичних збірників, збірників наукових праць, газет, журналів та інших періодичних видань належать виключні права на використання таких видань загалом. Кожний видавець має право за будь-якого використання таких видань зазначати в них своє ім'я або вимагати такого зазначення. Автори творів, включених до таких видань, зберігають за собою виключні права на використання своїх творів незалежно від видання в цілому, якщо інше не передбачено авторським договором.

На сучасному етапі зростає доступ до іноземних творів. Закономірно збільшується потік перекладних видань. Відтак, слід чітко дотримуватись вимог чинного законодавства щодо авторського права перекладачів і авторів інших похідних творів. З цього приводу в статті 20 Закону України „Про авторське право і суміжні права” зазначено, що перекладачам і авторам інших похідних творів належить авторське право на здійснені ними переклад, адаптацію, аранжування або іншу переробку. При цьому перекладачі і (або) автори інших похідних творів користуються авторським правом на створений ними твір за умови дотримання ними прав автора, твір якого зазнав перекладу, адаптації, аранжування або іншої переробки. Авторське право перекладачів і (або) авторів інших похідних творів не перешкоджає іншим особам здійснювати свої переклади і переробки тих самих творів.

У діяльності вищого навчального закладу, особливо в навчальному процесі та науковій роботі систематично звертаються до різної літератури, посилаються на неї та цитують з неї ті чи інші положення. Ось чому потрібно знати та дотримуватися вимог вітчизняного законодавства щодо використання творів, коли і за яких умов можна вільно використовувати твори. Виписані з цього приводу правила в статті 21 Закону дозволяють вільне використання творів без згоди автора (чи іншої особи, яка має авторське право), але з обов'язковим зазначенням імені автора і джерела запозичення, у випадках:

1) використання цитат (коротких уривків) з опублікованих творів в обсязі, виправданому поставленою метою, в тому числі цитування статей з газет і журналів у формі оглядів преси, якщо воно зумовлено критичним, полемічним, науковим або інформаційним характером твору, до якого цитати включаються; вільне використання цитат у формі коротких уривків з виступів і творів, включених до фонограми (відеограми) або програми мовлення;

2) використання літературних і художніх творів в обсязі, виправданому поставленою метою, як ілюстрацій у виданнях, передачах мовлення, звукозаписах чи відеозаписах навчального характеру;

3) відтворення у пресі, публічне виконання чи публічне сповіщення попередньо опублікованих у газетах або журналах статей з поточних економічних, політичних, релігійних та соціальних питань чи публічно сповіщених творів такого ж самого характеру у випадках, коли право на таке відтворення, публічне сповіщення або інше публічне повідомлення спеціально не заборонено автором;

4) відтворення з метою висвітлення поточних подій засобами фотографії або кінематографії, публічне сповіщення або інше публічне повідомлення

творів, побачених або почутих під час перебігу таких подій, в обсязі, виправданому інформаційною метою;

5) відтворення у каталогах творів, виставлених на доступних публіці виставках, аукціонах, ярмарках або у колекціях для висвітлення зазначених заходів, без використання цих каталогів у комерційних цілях; 6) видання випущених у світ творів рельєфно-крапковим шрифтом для сліпих;

7) відтворення творів для судового і адміністративного провадження в обсязі, виправданому цією метою;

8) публічного виконання музичних творів під час офіційних і релігійних церемоній, а також похоронів в обсязі, виправданому характером таких церемоній;

9) відтворення з інформаційною метою у газетах та інших періодичних виданнях, передача в ефір або інше публічне сповіщення публічно виголошених промов, звернень, доповідей та інших подібних творів у обсязі, виправданому поставленою метою тощо.

Вільно відтворювати твори репрографічним способом мають право бібліотеки та архіви. Репрографічне відтворення одного примірника твору бібліотеками та архівами допускається без згоди автора або іншої особи, яка має авторське право, якщо їх діяльність не спрямована прямо або опосередковано на одержання прибутку. Робитися це може за таких умов:

1) у разі, коли відтворюваним твором є окрема опублікована стаття та інші невеликі за обсягом твори чи уривки з письмових творів (за винятком комп'ютерних програм і баз даних), з ілюстраціями чи без них, і коли це відтворення здійснюється за запитом фізичних осіб за умови, що:

а) бібліотека та архів мають достатньо підстав вважати, що такий примірник використовуватиметься з метою освіти, навчання ў приватного дослідження;

б) відтворення твору є поодиноким випадком і не має систематичного характеру;

2) у разі, коли відтворення здійснюється для збереження або заміни загубленого, пошкодженого та непридатного примірника даної бібліотеки чи архіву або для відновлення загубленого, пошкодженого або непридатного примірника з фонду аналогічної бібліотеки чи архіву, а одержання такого примірника іншим шляхом неможливе, а також коли відтворення твору є поодиноким випадком і не має систематичного характеру.

У навчальних цілях вільне відтворення примірників твору допускається без згоди автора чи іншої особи, яка має авторське право, для відтворення уривків з опублікованих письмових творів, аудіовізуальних творів як ілюстрацій для навчання за умови, що обсяг такого відтворення відповідає зазначеній меті та репрографічного відтворення навчальними закладами для аудиторних занять опублікованих статей та інших невеликих за обсягом творів, а також уривків з письмових творів з ілюстраціями або без них за умови, якщо обсяг такого відтворення відповідає зазначеній меті, а також коли відтворення твору є поодиноким випадком і не має систематичного характеру;

Що ж до вільного копіювання, модифікації та декомпіляції комп'ютерних

програм, то тут діє чотири основних норми. Особа, яка правомірно володіє правомірно виготовленим примірником комп'ютерної програми, має право без згоди автора або іншої особи, яка має авторське право на цю програму:

1) внести до комп'ютерної програми зміни (модифікації) з метою забезпечення її функціонування на технічних засобах особи, яка використовує ці програми, і вчинення дій, пов'язаних з функціонуванням комп'ютерної програми відповідно до її призначення, зокрема запис і збереження в пам'яті комп'ютера, а також виправлення явних помилок, якщо інше не передбачено угодою з автором чи іншою особою, яка має авторське право;

2) виготовити одну копію комп'ютерної програми за умови, що ця копія призначена тільки для архівних цілей або для заміни правомірно придбаного примірника у випадках, якщо оригінал комп'ютерної програми буде втраченим, знищеним або стане непридатним для використання. При цьому копія комп'ютерної програми не може бути використана для інших цілей, ніж зазначено у цьому пункті та пункті 1 цієї частини, і має бути знищена у разі, якщо володіння примірником цієї комп'ютерної програми перестає бути правомірним;

3) декомпілювати комп'ютерну програму (перетворити її з об'єктного коду у вихідний текст) з метою одержання інформації, необхідної для досягнення її взаємодії із незалежно розробленою комп'ютерною програмою, за дотримання таких умов:

а) інформація, необхідна для досягнення здатності до взаємодії, раніше не була доступною цій особі з інших джерел;

б) зазначені дії здійснюються тільки щодо тих частин комп'ютерної програми, які необхідні для досягнення здатності до взаємодії;

в) інформація, одержана в результаті декомпіляції, може використовуватися лише для досягнення здатності до її взаємодії з іншими програмами, але не може передаватися іншим особам, крім випадків, якщо це необхідно для досягнення здатності до взаємодії з іншими програмами, а також не може використовуватися для розроблення комп'ютерної програми, схожої на декомпільовану комп'ютерну програму, або для вчинення будь-якої іншої дії, що порушує авторське право;

4) спостерігати, вивчати, досліджувати функціонування комп'ютерної програми з метою визначення ідей і принципів, що лежать в її основі, за умови, що це робиться в процесі виконання будь-якої дії із завантаження, показу, функціонування, передачі чи запису в пам'ять (збереження) комп'ютерної програми.

При закон застерігає про те, що застосування вказаних положень не повинно завдавати шкоди використанню комп'ютерної програми і не повинно обмежувати законні інтереси автора та (або) іншої особи, яка має авторське право на комп'ютерну програму.

3. Законодавче та нормативне забезпечення захисту авторського права

У Законі „Про авторське право і суміжні права” міститься цілий розділ,

присвячений питання захисту авторського права і суміжних прав. Зокрема, в **статті 50** визначено, якими вважаються порушення авторського права і суміжних прав. Так, порушенням авторського права і (або) суміжних прав, що дає підстави для судового захисту, є:

а) вчинення будь-якою особою дій, які порушують особисті немайнові права суб'єктів авторського права і (або) суміжних прав, визначені статтями 14 і 38 цього Закону, та їх майнові права, визначені статтями 15, 39, 40 і 41 цього Закону, з урахуванням передбачених статтями 21-25, 42 і 43 цього Закону обмежень майнових прав;

б) піратство у сфері авторського права і (або) суміжних прав – опублікування, відтворення, ввезення на митну територію України, вивезення з митної території України і розповсюдження контрафактних примірників творів (у тому числі комп'ютерних програм і баз даних), фонограм, відеограм і програм організацій мовлення;

в) плагіат – оприлюднення (опублікування), повністю або частково, чужого твору під іменем особи, яка не є автором цього твору;

г) ввезення на митну територію України без дозволу осіб, які мають авторське право і (або) суміжні права, примірників творів (у тому числі комп'ютерних програм і баз даних), фонограм, відеограм, програм мовлення;

д) вчинення дій, що створюють загрозу порушення авторського права і (або) суміжних прав;

е) будь-які дії для свідомого обходу технічних засобів захисту авторського права і (або) суміжних прав, зокрема виготовлення, розповсюдження, ввезення з метою розповсюдження ў застосування засобів для такого обходу;

є) підроблення, зміна чи вилучення інформації, зокрема в електронній формі, про управління правами без дозволу суб'єктів авторського права і (або) суміжних прав чи особи, яка здійснює таке управління;

ж) розповсюдження, ввезення на митну територію України з метою розповсюдження, публічне сповіщення об'єктів авторського права і (або) суміжних прав, з яких без дозволу суб'єктів авторського права і (або) суміжних прав вилучена чи змінена інформація про управління правами, зокрема в електронній формі.

Зазначимо, що захист особистих немайнових і майнових прав суб'єктів авторського права і (або) суміжних прав в Україні здійснюється відповідно до порядку, встановленого адміністративним, цивільним і кримінальним законодавством.

Кожний суб'єкт авторського права та суміжних прав мають право звертатися за захистом свого авторського права і (або) суміжних прав в установленому порядку до суду та інших органів відповідно до їх компетенції.

При порушеннях будь-якою особою авторського права і (або) суміжних прав, недотриманні передбачених договором умов використання творів і (або) об'єктів суміжних прав, використанні творів і об'єктів суміжних прав з обходом технічних засобів захисту чи з підробленням інформації ў (або) документів про управління правами чи створенні загрози неправомірного використання об'єктів

авторського права і (або) суміжних прав та інших порушеннях особистих немайнових прав і майнових прав суб'єктів авторського права і (або) суміжних прав **суб'єкти авторського права і (або) суміжних прав мають право:**

а) вимагати визнання та поновлення своїх прав, у тому числі забороняти дії, що порушують авторське право і (або) суміжні права чи створюють загрозу їх порушення;

б) звертатися до суду з позовом про поновлення порушених прав та (або) припинення дій, що порушують авторське право та (або) суміжні права чи створюють загрозу їх порушення;

в) подавати позови про відшкодування моральної (немайнової) шкоди;

г) подавати позови про відшкодування збитків (матеріальної шкоди), включаючи упущену вигоду, або стягнення доходу, отриманого порушником внаслідок порушення ним авторського права і (або) суміжних прав, або виплату компенсацій;

д) вимагати припинення підготовчих дій до порушення авторського права і (або) суміжних прав, у тому числі призупинення митних процедур, якщо є підозра, що можуть бути пропущені на митну територію України чи з її митної території контрафактні примірники творів, фонограм, відеограм, засоби обходу технічних засобів захисту, в порядку, передбаченому Митним кодексом України;

е) брати участь в інспектуванні виробничих приміщень, складів, технологічних процесів і господарських операцій, пов'язаних з виготовленням примірників творів, фонограм і відеограм, щодо яких є підстави для підозри про порушення чи загрозу порушення авторського права і (або) суміжних прав, у порядку, встановленому Кабінетом Міністрів України;

є) вимагати, в тому числі у судовому порядку, публікації в засобах масової інформації даних про допущені порушення авторського права і (або) суміжних прав та судові рішення щодо цих порушень;

ж) вимагати від осіб, які порушують авторське право і (або) суміжні права позивача, надання інформації про третіх осіб, задіяних у виробництві та розповсюдженні контрафактних примірників творів і об'єктів суміжних прав, а також засобів обходу технічних засобів захисту, та про канали їх розповсюдження;

з) вимагати прийняття інших передбачених законодавством заходів, пов'язаних із захистом авторського права та суміжних прав.

У компетенції суду знаходиться право приймати рішення чи ухвали про:

а) відшкодування моральної (немайнової) шкоди, завданої порушенням авторського права і (або) суміжних прав, з визначенням розміру відшкодування;

б) відшкодування збитків, завданих порушенням авторського права і (або) суміжних прав;

в) стягнення із порушника авторського права і (або) суміжних прав доходу, отриманого внаслідок порушення;

г) виплату компенсації, що визначається судом, у розмірі від 10 до 50000 мінімальних заробітних плат, замість відшкодування збитків або стягнення

доходу;

д) заборону опублікування творів, їх виконань чи постановок, випуску примірників фонограм, відеограм, їх сповіщення, припинення їх розповсюдження, вилучення (конфіскацію) контрафактних примірників творів, фонограм, відеограм чи програм мовлення та обладнання і матеріалів, призначених для їх виготовлення й відтворення, публікацію у пресі інформації про допущене порушення тощо, якщо у ході судового розгляду буде доведено факт порушення авторського права і (або) суміжних прав або факт наявності дій, що створюють загрозу порушення цих прав;

е) вимагати від осіб, які порушують авторське право і (або) суміжні права позивача, інформацію про третіх осіб, задіяних у виробництві та розповсюдженні контрафактних примірників творів та об'єктів суміжних прав, засобів обходу технічних засобів та про канали розповсюдження.

Звернемо увагу на те, що при **визначенні розмірів збитків**, які мають бути відшкодовані особі, права якої порушено, а також для **відшкодування моральної (немайнової) шкоди** суд зобов'язаний виходити: **по-перше**, із суті порушення; **по-друге**, з майнової і моральної шкоди, завданої особі, яка має авторське право і (або) суміжні права; **по-третє**, із можливого доходу, який могла б одержати ця особа; **по-четверте**, в розмір збитків, завданих особі, права якої порушено, додатково можуть бути включені судові витрати, понесені цією особою, а також витрати, пов'язані з оплатою допомоги адвоката.

Суд може ухвалити рішення про вилучення чи конфіскацію всіх контрафактних примірників творів, фонограм, відеограм чи програм мовлення, щодо яких встановлено, що вони були виготовлені або розповсюджені з порушенням авторського права і (або) суміжних прав, а також засобів обходу технічних засобів захисту. Це стосується також усіх кліше, матриць, форм, оригіналів, магнітних стрічок, фотонегативів та інших предметів, за допомогою яких відтворюються примірники творів, фонограм, відеограм, програм мовлення, а також матеріалів і обладнання, що використовуються для їх відтворення і для виготовлення засобів обходу технічних засобів захисту.

За рішенням суду вилучені контрафактні примірники творів (у тому числі комп'ютерні програми і бази даних), фонограм, відеограм, програм мовлення на вимогу особи, яка є суб'єктом авторського права і (або) суміжних прав і права якої порушено, можуть бути передані цій особі. Якщо ця особа не вимагає такої передачі, то контрафактні примірники підлягають знищенню, а матеріали і обладнання, що використовувалися для відтворення контрафактних примірників, підлягають відчуженню із перерахуванням виручених коштів до Державного бюджету України.

Законодавством України також визначено **способи** забезпечення **позову у справах про порушення авторського права і суміжних прав**. Для цього надані широкі повноваження судовим органам – приймати ухвали **про заборону** відповідачеві виготовляти, відтворювати, продавати, здавати в майновий найм, прокат, ввозити на митну територію України, а також транспортувати, зберігати або володіти з метою введення в цивільний обіг примірників творів, у тому числі комп'ютерних програм і баз даних, а також

записаних виконань, фонограм, відеограм, програм мовлення; про кримінальну відповідальність і вжиття заходів для забезпечення розшуку і накладення арешту на: а) примірники творів (у тому числі комп'ютерних програм і баз даних), записаних виконань, фонограм, відеограм, програм мовлення, щодо яких припускається, що вони є контрафактними, а також засоби обходження технічних засобів захисту; б) матеріали й обладнання, призначені для їх виготовлення та відтворення; в) документи, рахунки та інші предмети, що можуть бути доказом вчинення протиправних дій.

Суд або суддя одноособово мають право за заявою заявника застосувати тимчасові заходи до пред'явлення позову або до початку розгляду справи за участю іншої сторони (відповідача), якщо відповідач по справі порушення авторського права і (або) суміжних прав відмовляє у доступі до необхідної інформації чи не забезпечує її надання у прийнятний строк, перешкоджає здійснювати судові процедури, або з метою збереження відповідних доказів щодо інкримінованого порушення, особливо у випадку, коли будь-яке відстрочення може завдати непоправної шкоди особі, яка має авторське право і (або) суміжні права, або коли є очевидний ризик того, що той чи інший доказ буде знищено. З цією метою вони можуть:

а) винести ухвали про огляд приміщень, в яких, як припускається, відбуваються дії, пов'язані з порушенням авторського права і (або) суміжних прав;

б) накладати арешт і вилучати всі примірники творів (у тому числі комп'ютерних програм і баз даних), записаних виконань, фонограм, відеограм, програм мовлення, щодо яких припускається, що вони є контрафактними, засобів обходження технічних засобів захисту, а також матеріалів і обладнання, що використовуються для їх виготовлення і відтворення;

в) накладати арешт і вилучати рахунків та інших документів, які можуть бути доказом вчинення дій, що порушують або створюють загрозу порушення (чи підтверджують наміри вчинення порушення) авторського права і (або) суміжних прав.

Крім того, ще до прийняття ухвали про застосування вказаних тимчасових заходів суд має право вимагати від заявника обґрунтування того, що він є суб'єктом авторського права і (або) суміжних прав і що ці права порушені або невідворотно будуть порушені, а також видати заявнику судову ухвалу щодо внесення застави або еквівалентної гарантії, достатньої для того, щоб запобігти зловживанню тимчасовим заходом. Застава полягає у внесенні на депозит суду заявником чи іншими особами грошей чи передачі інших матеріальних цінностей. Розмір застави (гарантії) визначається судом з урахуванням обставин справи, але не повинен бути меншим від 100 неоподатковуваних мінімумів доходів громадян і не більшим від розміру заявленої шкоди.

Заявник зобов'язаний подати позов до суду про захист порушених авторських чи суміжних прав не пізніше 15 календарних днів від дня застосування тимчасового заходу.

Але передбачене і друге. Якщо при розгляді справи з'ясується відсутність

факту порушення чи загрози порушення авторського права і (або) суміжних прав, суд має право на клопотання відповідача прийняти судове рішення щодо надання відповідачу належної компенсації позивачем за будь-яку шкоду, завдану цими заходами.

4. Управління майновими правами суб'єктів авторського права

У статті 45 Закону України „Про авторське право і суміжні права” зазначено, що суб'єкти авторського права і суміжних прав можуть управляти своїми правами як особисто, так і через свого повіреного або через організацію колективного управління.

Будь-яка особа, що володіє авторським правом, може доручити управління своїми майновими правами повіреному на підставі укладеного з ним договору-доручення. У таких випадках повірений управляє її майновими правами у межах повноважень, переданих йому суб'єктом авторського права.

Безперечно, суб'єкти авторського права можуть доручати управління своїми майновими правами організаціям колективного управління. Такі організації колективного управління створюються суб'єктами авторського права, мають статус юридичної особи. Крім того, особи, що володіють авторським правом, можуть доручати управління своїми майновими правами на колективній основі відповідним державним організаціям, установчі документи яких передбачають здійснення таких функцій. Зазначимо, що повноваження на колективне управління майновими правами передаються організаціям колективного управління авторами та іншими суб'єктами авторського права на основі письмових договорів.

Відповідно до частини третьої статті 47 Закону України „Про авторське право і суміжні права” в Україні допускається створення окремих організацій для колективного управління певними категоріями авторських і суміжних прав. Водночас, названий Закон не містить обмежень щодо створення кількох організацій колективного управління однаковими категоріями прав.

На основі одержаних повноважень організації колективного управління надають будь-яким особам шляхом укладання з ними договорів невиключні права на використання об'єктів авторського права. Організація колективного управління має право вимагати від осіб, які використовують об'єкти авторського права, надання їм документів, які містять точні відомості про використання зазначених об'єктів, необхідні для збирання та розподілу винагороди.

Організації колективного управління виконують від імені суб'єктів авторського права і на основі одержаних від них повноважень такі функції:

а) погоджувати з особами, які використовують об'єкти авторського права і (або) суміжних прав, розмір винагороди під час укладання договору;

б) укладати договори про використання прав, переданих в управління. Умови цих договорів повинні відповідати положенням статей 31-33 цього Закону;

в) збирати, розподіляти і виплачувати зібрану винагороду за

використання об'єктів авторського права і (або) суміжних прав суб'єктам авторського права і (або) суміжних прав, правами яких вони управляють, а також іншим суб'єктам прав відповідно до цього Закону;

г) вчиняти інші дії, передбачені чинним законодавством, необхідні для захисту прав, управління якими здійснює організація, в тому числі звертатися до суду за захистом прав суб'єктів авторського права і (або) суміжних прав відповідно до статутних повноважень та доручення цих суб'єктів;

Суб'єкти авторського права, які не передали організаціям колективного управління повноважень на управління своїми правами, в тому числі щодо збирання винагороди, мають право вимагати від організацій колективного управління, які таку винагороду за використання їхніх творів і об'єктів суміжних прав зібрали, виплати цієї винагороди, а також вимагати вилучення своїх творів і об'єктів суміжних прав із дозволів на використання, які надаються організаціями колективного управління шляхом укладання договорів з особами, які використовують ці об'єкти.

Організації колективного управління мають право резервувати на своєму рахунку суми незапитаної винагороди, що надійшла їм від осіб, які використовують об'єкти авторського права і (або) суміжних прав. Після трьох років від дня надходження на рахунок організації колективного управління відповідних сум суми незапитаної винагороди можуть бути використані для чергових виплат суб'єктам авторського права і (або) суміжних прав або спрямовані на інші цілі, передбачені їх статутами, в інтересах суб'єктів авторського права і суміжних прав.

Відповідно до статті 5 Статуту Міжнародної конфедерації товариств авторів і композиторів (СІЗАК), членом якої є Українське агентство з авторських та суміжних прав (УААСП), організація, що управляє правами авторів, повинна мати за мету й ефективно забезпечувати просування особистих прав авторів і захист їх майнових інтересів.

Організацію колективного управління авторськими правами тільки тоді можна вважати серйозною авторсько-правовою організацією, коли її визнано як на території своєї країни, так і на міжнародному рівні. Така організація повинна мати в своєму розпорядженні ефективний механізм збору і розподілу авторської винагороди і, як це визначено Статутом СІЗАК, несе повну відповідальність за зазначені дії.

У нашій країні державне підприємство „Українське агентство з авторських та суміжних прав” за статутом є організацією колективного управління авторськими правами, у якій створено ефективний механізм збору авторської винагороди. Основа цього механізму – інститут інспекторів агентства, який діє на території України. На інспекторів агентства покладені функції, що передбачають укладання угод на використання авторських творів і виплату авторської винагороди, збір авторської винагороди з користувачів у регіоні, який закріплено за інспектором. Інспектори в регіонах України виступають представниками УААСП і можуть надати авторам й користувачам певну допомогу з проблем, які входять до їх компетенції.

В основу механізму розподілу авторської винагороди покладено

опрацювання адресованих агентству розрахункових документів первинних бухгалтерських документів у сфері управління авторськими правами. Зазначені звітні документи оформлюють користувачі авторських творів – платники авторської винагороди. У звітних документах указано прізвища авторів, твори яких виконували, назви творів, час звучання тощо. Зазначені дані опрацьовуються і за результатами розрахунку визначається сума авторської винагороди кожного автора.

Слід також нагадати, що відповідно до частини шостої статті 48 Закону України „Про авторське право і суміжні права” організація колективного управління має право вимагати від осіб, які використовують об'єкти авторського права, надання документів, що містять точні відомості щодо використання ними авторських творів.

Рекомендаціями Всесвітньої організації інтелектуальної власності (надалі ВОІВ), викладеними в дослідженні Міжнародного бюро ВОІВ „Колективне управління авторським правом і суміжними правами” (ВОІВ, Женева, 1990 р., пункт 40), визначено, що розподіл авторського гонорару базується на двох основних елементах, перший з яких пов'язаний з наявністю відповідної документації, другий – даними щодо фактичного використання творів.

Всесвітня організація інтелектуальної власності у своїх рекомендаціях визначила категорії прав, стосовно управління якими може створюватися відповідна організація (управління публічних „малих” прав, управління механічними правами, управління правами слідування тощо).

Маючи такі повноваження, організація колективного управління надає дозволи на використання творів шляхом укладання відповідних договорів, складає договори на використання творів погодженими способами, контролює використання творів авторів, за певних обставин може заборонити використання авторських творів. Разом із тим, спільні інтереси і автора, і організації колективного управління полягають у використанні твору способом, який відповідає намірам та інтересам автора.

Незважаючи на те, що система колективного управління в першу чергу задовольняє інтереси авторів, власників авторських прав, ця система надає певні переваги також користувачам, які отримують доступ до потрібних їм творів світового репертуару найпростішим способом, звертаючись до організації колективного управління авторськими правами.

Узагальнюючи викладене, можемо стверджувати, що організація колективного управління УААСП управляє національним репертуаром українських авторів і власників авторських прав, а також світовим репертуаром авторів.

Основним документом, за яким автор набуває статусу клієнта УААСП, є договір між агентством і автором, у якому визначають усі суттєві питання. Крім цього, автор реєструє свій репертуар в агентстві, а також підтримує його в актуальному стані, тобто додає до нього свої нові твори.

Аналіз зборів авторської винагороди свідчить про те, що не всі автори однаковою мірою отримують авторську винагороду. Однією з причин цього є те, що не всі твори авторів популярні і використовуються. Водночас, автори

популярних, визначних творів, виконання яких фіксується і документально підтверджується, отримують значні авторські гонорари.

Відносини, що виникають у зв'язку з набуттям та здійсненням права власності на винаходи в Україні, регулює Закон України „Про охорону прав на винаходи і корисні моделі”. Ним регламентується правова охорона винаходів (корисних моделей).

За цим законом винахід трактується як технологічне (технічне) рішення, що відповідає умовам патентоспроможності (новизні, винахідницькому рівню промислової придатності). Секретний винахід - це винахід, що містить інформацію, віднесена згідно із Законом України „Про державну таємницю” до державної таємниці. Службовий винахід - це винахід створений працівником: у зв'язку з виконанням службових обов'язків чи дорученням роботодавця - особи, яка найняла працівника за трудовим договором (контрактом) – за умови, що трудовим договором (контрактом) не передбачене інше; з використанням досвіду, виробничих знань, секретів виробництва та обладнання роботодавця. До службових обов'язків належать обов'язки, зафіксовані в трудових договорах (контрактах), посадових інструкціях, функціональні обов'язки працівника, що передбачають виконання робіт, які можуть привести до створення винаходу (корисної моделі).

У статті 6 Закону визначено умови надання правової охорони винаходам (корисним моделям). В ній зазначено, що правова охорона надається винаходу (корисній моделі), що не суперечить суспільним інтересам, принципам гуманності і моралі та відповідає умовам патентоздатності. Об'єктами винаходу можуть бути продукти (пристрої, речовини, штами мікроорганізмів, культури клітин рослин і тварин тощо); способи застосування раніше відомого продукту чи способу за новим призначенням. Об'єктом корисної моделі може бути конструктивне виконання пристрою.

Проте згідно з цим Законом правової охорони не можуть одержати відкриття, наукові теорії та математичні методи; методи організації та управління господарством; плани, умовні позначення, розклади, правила; методи виконання розумових операцій; комп'ютерні програми; результати художнього конструювання; топографії інтегральних мікросхем; сорти рослин і породи тварин тощо.

Відповідно до пункту 4 статті 6 Закону України „Про охорону прав на винаходи і корисні моделі” пріоритет, авторство і право власності засвідчуються патентом. Патент (патент на винахід, деклараційний патент на секретний винахід) – це охоронний документ, який засвідчує пріоритет, авторство та право власності на винахід. В Україні строк дії патенту (деклараційного патенту) на винахід становить 20 років, деклараційного патенту на винахід – 6 років, на корисну модель – 10 років, а на секретний винахід і деклараційного патенту на секретну корисну модель дорівнює строку засекречування винаходу (корисної моделі), але не може бути довшим від визначеного за цим Законом строку дії охорони винаходу (корисної моделі), тобто 10 років.

Безперечно, важливим при цьому є визначення умов патентоздатності винаходу, корисної моделі. Стаття 7 цього Закону подає таке їх тлумачення.

Винахід чи корисна модель відповідають умовам патентоздатності, якщо вони є новими, мають винахідницький рівень і є промислово придатними; якщо вони не є частинами рівня техніки. Об'єкти, що є частиною рівня техніки, для визначення новизни винаходу повинні враховуватися лише окремо.

На визнання винаходу (корисної моделі) патентоздатним не впливає розкриття інформації про нього винахідником або особою, яка одержала від винахідника прямо чи опосередковано таку інформацію, протягом 12 місяців до дати подання заявки до Установи або, якщо заявлено пріоритет, до дати її пріоритету. Винахід має винахідницький рівень за умови, якщо для фахівця він не є очевидним, тобто не впливає явно із рівня техніки. Винахід (корисна модель) визнається промислово придатним, якщо його може бути використано у промисловості або в іншій сфері діяльності.

У статтях 8 – 10 названого Закону встановлено, що право на одержання патенту мають винахідник, роботодавець (якщо винахід службовий) та правонаступник винахідника або роботодавця. Якщо ті чи інші особи спільно створили винахід (корисну модель), то вони мають однакові права на одержання патенту. Винахіднику належить право авторства, яке є невід'ємним особистим правом і охороняється безстроково. Винахідник має право на присвоєння свого імені створеному ним винаходу (корисній моделі). Проте винахідниками не визнаються фізичні особи, які не внесли особистого творчого внеску у створення винаходу (корисної моделі), а надали винахіднику (винахідникам) тільки технічну, організаційну чи матеріальну допомогу при його створенні і (або) оформленні заявки.

Відповідно до статті 25 Закону автору винаходу (корисної моделі) видається патент впродовж місячного строку після його державної реєстрації з відповідним повідомленням про це в офіційному бюлетені. Авторські права набувають чинності з дати внесення інформації про нього до відповідного Реєстру. Якщо право на одержання одного і того ж патенту мають кілька осіб, їм видається один патент. Деклараційний патент на винахід (корисну модель) видається під відповідальність його власника за відповідність винаходу (корисної моделі) умовам патентоздатності. Форма патенту і зміст зазначених у ньому відомостей є стандартними і визначаються державною установою.

Відповідно до вимог статті 28 цього Закону патент на винахід надає його власникові виключне право використовувати винахід на свій розсуд, якщо таке використання не порушує прав інших власників патентів, та забороняти його використання всім іншим особам без його дозволу, крім випадків, коли таке використання не визнається відповідно до Закону порушенням прав, що надає патент. У Законі унормовано положення, згідно з яким патент надає його власнику право забороняти іншим особам використовувати винахід (корисну модель) без його дозволу, за винятком випадків, коли таке використання не визнається згідно з цим Законом порушенням прав, що надаються патентом. Власник патенту може передавати на договірних засадах право власності на винахід (корисну модель) будь-якій іншій особі, яка стає його правонаступником. Що ж до секретного винаходу (корисної моделі), то таке

право передається тільки за погодженням із Державним експертом. Власник патенту надає будь-якій особі дозвіл (видає ліцензію) на використання винаходу (корисної моделі) на підставі ліцензійного договору, а щодо секретного винаходу (корисної моделі) такий дозвіл надається тільки за погодженням із Державним експертом. За ліцензійним договором власник патенту (ліцензіар) передає право на використання винаходу (корисної моделі) іншій особі (ліцензіату), яка бере на себе зобов'язання вносити ліцензіару обумовлені договором платежі і здійснювати інші дії, передбачені договором про виключну або невиключну ліцензію.

Тут зазначимо, що відповідно до вимог статті 34 Закону будь-яке посягання на права власника патенту вважається порушенням прав власника патенту, що тягне за собою відповідальність згідно з чинним законодавством України. Власник патенту може вимагати: по-перше, припинення дій, які порушують або створюють загрозу порушення його права, і відновлення становища, що існувало до порушення права; по-друге, стягнення завданих збитків, включаючи неoderжані доходи; по-третє, відшкодування моральної шкоди і по-четверте, вжиття інших передбачених законодавчими актами заходів, пов'язаних із захистом прав власника патенту. Вимагати поновлення порушених прав власника патенту може також особа, яка має право на використання винаходу (корисної моделі) за ліцензійним договором, якщо інше не передбачено цим договором. Спори, пов'язані із застосуванням цього Закону, вирішуються судом, арбітражним або третейським судом у порядку, встановленому чинним законодавством України. Суди відповідно до їх компетенції розглядають спори про: визнання патенту недійсним; авторство на винахід (корисну модель); встановлення власника патенту; порушення майнових прав власника патенту; укладання та виконання ліцензійних договорів; надання примусової ліцензії; право попереднього користування; винагороду винахіднику; компенсації.

Окремої уваги заслуговує питання про службові твори та їх правове регулювання. Відповідно до Закону України „Про авторське право і суміжні права” твір, створений автором у порядку виконання службових обов'язків у відповідності зі службовим завданням або трудовим договором, є службовим твором. Твір стає службовим тільки за наявності таких умов: а) коли автор створював твір при виконанні службових обов'язків. Тобто в посадовій інструкції працівника було передбачено створення творів визначеного виду, чим і займався його автор; б) у разі, якщо твір створювався на підставі службового завдання або трудового договору. Причому, якщо трудовий договір строковий і на виконання конкретних робіт досить у самому договорі вказати завдання на створення твору. Слід зазначити, що дотепер у законодавстві не конкретизоване поняття „службове завдання”, не встановлені вимоги до оформлення службових завдань щодо створення творів. На практиці службові завдання оформляються у формі наказу, розпорядження або окремої службової записки. Якими є правові наслідки твору, віднесеного до категорії службового? Авторські права на службові твори до 1 січня 2004 року мали особливий статус. У відповідності зі статтею 16 Закону, особисте немайнове право на службовий

твір належало його авторові, а виняткове майнове право — роботодавцеві, якщо інше не передбачено трудовим договором (контрактом) або цивільно-правовим договором між автором і роботодавцем. Тобто роботодавцеві для одержання майнових прав на твір було достатньо укласти трудовий договір з найманим робітником, у якому чітко прописати його трудові обов'язки, або розробити посадову інструкцію та оформити службове завдання, якщо трудовий договір безстроковий і загального характеру.

5. Юридичні засади інтелектуальної власності

З 1 січня 2004 року набрав сили новий Цивільний кодекс, у якому вписані зміни щодо регулювання відносин, у тому числі й у сфері інтелектуальної власності. Його стаття 429 містить положення про те, що майнові права інтелектуальної власності на об'єкт, створений у результаті виконання трудового договору, належать працівникові, що створив даний об'єкт, і юридичній або фізичній особі, де або в якого він працює, спільно, якщо інше не передбачено договором. Така юридична норма істотно поліпшує правові можливості автора, більше стимулює волю творчості, більше захищає непорушні права творця. Разом з тим, вказана норма ускладнила регулювання взаємин між працівником і роботодавцем щодо створених у порядку трудового договору творів. При найменших недоглядах роботодавець, а в державних вищих навчальних закладах – держава, ризикує понести величезні збитки. Відповідно до статті 369 Цивільного кодексу, співвласники майна, що знаходилося в загальній спільній власності (відповідно до статті 190 Цивільного кодексу, у поняття „майно” включаються і майнові права), володіють і користуються ним спільно, якщо інше не передбачено домовленістю між ними, а також розпоряджаються по згоді всіх співвласників. Картина очевидна: роботодавець виділяє кошти на створення твору, виплачує авторську винагороду працівникові й у результаті попадає в повну залежність від нього: адже перш ніж почати які-небудь дії щодо створеного твору, повинний дістати згоду працівника – автора твору. У випадку виникнення конфлікту (що нерідко трапляється в трудових відносинах) працівник може легко не тільки зірвати проект, але і блокувати діяльність підприємства. Стаття 429 Цивільного кодексу дозволяє врегулювати взаємини з цього питання іншим способом – у договорі. На жаль, законодавець не вказав, яким саме договором регулювати вищевказане питання, однак, проаналізувавши дану норму і загальні положення Кодексу, можна зробити висновок про те, що таким договором може бути як трудовий, так і авторський договір.

Законодавством України визначено юридичне поняття права інтелектуальної власності, що трактується як право особи на результат інтелектуальної, творчої діяльності або на інший об'єкт права інтелектуальної власності, визначений Кодексом інтелектуальної власності та іншим законом. Право інтелектуальної власності, як і авторське право, становлять особисті немайнові права інтелектуальної власності та (або) майнові права

інтелектуальної власності, зміст яких щодо певних об'єктів права інтелектуальної власності визначається цим Кодексом та іншим законом. Воно є непорушним. Ніхто не може бути позбавлений права інтелектуальної власності чи обмежений у його здійсненні, крім випадків, передбачених законом.

До об'єктів права інтелектуальної власності належать: літературні та художні твори; комп'ютерні програми; компіляції даних (бази даних); виконання; фонограми, відеограми, передачі (програми) організацій мовлення; наукові відкриття; винаходи, корисні моделі, промислові зразки; компонування (топографії) інтегральних мікросхем; раціоналізаторські пропозиції; сорти рослин, породи тварин; комерційні (фірмові) найменування, торговельні марки (знаки для товарів і послуг), географічні зазначення; комерційні таємниці. Його суб'єктами є творці об'єкта права інтелектуальної власності (автор, виконавець, винахідник тощо) та інші особи, яким належать особисті немайнові та (або) майнові права інтелектуальної власності відповідно до цього Кодексу, іншого закону чи договору.

За законодавством України, особистими немайновими правами інтелектуальної власності виступають, зокрема: 1) право на визнання людини творцем (автором, виконавцем, винахідником тощо) об'єкта права інтелектуальної власності; 2) право перешкоджати будь-якому посягання на право інтелектуальної власності, здатному завдати шкоди честі чи репутації творця об'єкта права інтелектуальної власності; 3) інші особисті немайнові права інтелектуальної власності, встановлені законом. Підкреслимо, що особисті немайнові права інтелектуальної власності належать творцеві об'єкта права інтелектуальної власності, але у випадках, передбачених законом, особисті немайнові права інтелектуальної власності можуть належати іншим особам. Проте особисті немайнові права інтелектуальної власності не залежать від майнових прав інтелектуальної власності і не можуть відчужуватися (передаватися), за винятками, встановленими законом.

Що стосується майнових прав інтелектуальної власності, то ними є: 1) право на використання об'єкта права інтелектуальної власності; 2) виключне право дозволяти використання об'єкта права інтелектуальної власності; 3) виключне право перешкоджати неправомірному використанню об'єкта права інтелектуальної власності, в тому числі забороняти таке використання; 4) інші майнові права інтелектуальної власності, встановлені законом. Зауважимо, що Законом можуть бути встановлені винятки та обмеження в майнових правах інтелектуальної власності. Умовою цього є те, щоб такі обмеження та винятки не створювали істотних перешкод для нормальної реалізації майнових прав інтелектуальної власності та здійснення законних інтересів суб'єктів цих прав.

Особливістю особистих немайнових прав інтелектуальної власності є їх безстрокова чинність, якщо інше не встановлено законом. В свою чергу, майнові права інтелектуальної власності є чинними протягом строків, встановлених цим Кодексом, іншим законом чи договором. Останні можуть бути припинені достроково у випадках, встановлених цим Кодексом, іншим законом чи договором.

Тут підкреслимо, що особа, яка має виключне право дозволяти використання об'єкта права інтелектуальної власності, може використовувати цей об'єкт на власний розсуд, з додержанням при цьому прав інших осіб. Використання об'єкта права інтелектуальної власності іншою особою здійснюється з дозволу особи, яка має виключне право дозволяти використання об'єкта права інтелектуальної власності, крім випадків правомірного використання без такого дозволу, передбачених цим Кодексом та іншим законом. Умови надання дозволу (видачі ліцензії) на використання об'єкта права інтелектуальної власності можуть бути визначені ліцензійним договором, який укладається з додержанням вимог цього Кодексу та іншого закону.

Майнові права інтелектуальної власності також можуть бути передані повністю або частково іншій особі. Для цього укладається відповідний договір. Якщо право інтелектуальної власності належить кільком особам, то ним користуються за відповідним договором між ними. Коли ж такий договір відсутній, то право інтелектуальної власності, що належить кільком особам, здійснюється спільно.

Принциповим є положення, згідно з яким особисті немайнові права інтелектуальної власності на об'єкт, створений у зв'язку з виконанням трудового договору, належать працівникові, який створив цей об'єкт. Щоправда, у випадках, передбачених законом, окремі особисті немайнові права інтелектуальної власності на такий об'єкт можуть належати юридичній або фізичній особі, де або у якої працює працівник. Те ж саме стосується майнових прав інтелектуальної власності на об'єкт, створений у зв'язку з виконанням трудового договору, оскільки вони належать працівникам, які створили цей об'єкт, та юридичній або фізичній особі, де або у якої він працює, спільно, якщо інше не встановлено договором.

Звернемо увагу і на те, що особисті немайнові права інтелектуальної власності на об'єкт, створений за замовленням, належать творцеві цього об'єкта. При цьому у випадках, передбачених законом, окремі особисті немайнові права інтелектуальної власності на такий об'єкт можуть належати замовникові. Майнові права інтелектуальної власності на об'єкт, створений за замовленням, належать творцеві цього об'єкта та замовникові спільно, якщо інше не встановлено договором.

Порушення права інтелектуальної власності, в тому числі невизнання цього права чи посягання на нього, тягне за собою відповідальність, встановлену цим Кодексом, іншим законом чи договором. Захист права інтелектуальної власності здійснюється судом, до якого мають право звернутися особи, що володіють таким правом.

Об'єктами авторського права є твори, а саме: літературні та художні твори, зокрема: романи, поеми, статті та інші письмові твори; лекції, промови, проповіді та інші усні твори; драматичні, музично-драматичні твори, пантоміми, хореографічні, інші сценічні твори; музичні твори (з текстом або без тексту); аудіовізуальні твори; твори живопису, архітектури, скульптури та графіки; фотографічні твори; твори ужиткового мистецтва; ілюстрації, карти, плани, ескізи і пластичні твори, що стосуються географії, топографії,

архітектури або науки; переклади, адаптації, аранжування та інші переробки літературних або художніх творів; збірники творів, якщо вони за добром або упорядкуванням їх складових частин є результатом інтелектуальної діяльності; 2) комп'ютерні програми; 3) компіляції даних (бази даних), якщо вони за добром або упорядкуванням їх складових частин є результатом інтелектуальної діяльності; 4) інші твори. Відмітимо, що твори є об'єктами авторського права без виконання будь-яких формальностей щодо них та незалежно від їх завершеності, призначення, цінності тощо, а також способу чи форми їх вираження.

Українським законодавством охороняються комп'ютерні програми на рівні літературних творів. Компіляції даних (бази даних) або іншого матеріалу охороняються як такі, але ця охорона не поширюється на дані або матеріал як такі та не зачіпає авторське право на дані або матеріал, що є складовими компіляції.

Водночас об'єктами авторського права не виступають акти органів державної влади та органів місцевого самоврядування (закони, укази, постанови, рішення тощо), а також їх офіційні переклади; державні символи України, грошові знаки, емблеми тощо, затверджені органами державної влади; повідомлення про новини дня або інші факти, що мають характер звичайної прес-інформації; інші твори, встановлені законом.

Згідно чинного законодавства, первинним суб'єктом авторського права є автор твору. За відсутності доказів іншого автором твору вважається фізична особа, зазначена звичайним способом як автор на оригіналі або примірнику твору (презумпція авторства). Суб'єктами авторського права можуть бути також інші фізичні та юридичні особи, які набули прав на твори відповідно до договору або закону. Авторське право на твір, створений у співавторстві, належить співавторам спільно, незалежно від того, становить такий твір одне нерозривне ціле чи складається з частин, кожна з яких може мати ще й самостійне значення. Частина твору, створеного у співавторстві, визнається такою, що має самостійне значення, якщо вона може бути використана незалежно від інших частин цього твору. Тут зазначимо, що кожен із співавторів зберігає своє авторське право на створену ним частину твору, яка має самостійне значення. Відносини між співавторами можуть бути визначені договором. У разі відсутності такого договору авторське право на твір здійснюється всіма співавторами спільно.

Авторське право виникає з моменту створення твору. Особа, яка має авторське право, для сповіщення про свої права може використовувати спеціальний знак, встановлений законом. Автору твору належать особисті немайнові права, встановлені статтею 423 цього Кодексу, а також право: 1) вимагати зазначення свого імені у зв'язку з використанням; 2) забороняти зазначення свого імені у зв'язку з використанням твору; 3) обирати псевдонім у зв'язку з використанням твору; 4) на недоторканність твору. Автор має право протидіяти будь-якому перекрученню, спотворенню або іншій зміні твору чи будь-якому іншому посяганню на твір, що може зашкодити честі та репутації автора, а також супроводженню твору без його згоди ілюстраціями,

передмовами, післямовами, коментарями тощо. У разі смерті автора недоторканність твору охороняється особою, уповноваженою на це автором. За відсутності такого уповноваження недоторканність твору охороняється спадкоємцями автора, а також іншими заінтересованими особами.

Майновими правами інтелектуальної власності на твір є: право на використання твору, виключне право дозволяти використання твору, право перешкоджати неправомірному використанню твору, в тому числі забороняти таке використання та інші майнові права інтелектуальної власності, встановлені законом.

Законом передбачено такі види використання творів, як: 1) опублікування (випуск у світ); 2) відтворення будь-яким способом та у будь-якій формі; 3) переклад; 4) переробка, адаптація, аранжування та інші подібні зміни; 5) включення складовою частиною до збірників, баз даних, антологій, енциклопедій тощо; 6) публічне виконання; 7) продаж, передання в найм (оренду) тощо; 8) імпорт його примірників, примірників його перекладів, переробок тощо.

Зауважимо, що твір вважається опублікованим (випущеним у світ), якщо він будь-яким способом повідомлений невизначеному колу осіб, у тому числі виданий, публічно виконаний, публічно показаний, переданий по радіо чи телебаченню, відображений у загальнодоступних електронних системах інформації. Однак твір не може бути опублікований, якщо він порушує права людини на таємницю її особистого і сімейного життя, завдає шкоди громадському порядку, здоров'ю та моральності населення. За вимогами закону ніхто не має права опублікувати твір без згоди автора, крім випадків, встановлених цим Кодексом та іншим законом. У разі смерті автора його правонаступники мають право на опублікування твору, якщо це не суперечить волі автора.

Кожному науково-педагогічному чи науковому працівникові, або іншим особам, зокрема тим, хто навчається у вищому навчальному закладі і використовує наукові чи художні праці (твори), потрібно добре знати випадки правомірного використання твору без згоди автора. Так, наприклад, твір може бути вільно, без згоди автора та інших осіб, та безоплатно використаний будь-якою особою: 1) як цитата з правомірно опублікованого твору або як ілюстрація у виданнях, радіо- і телепередачах, фонограмах та відеограмах, призначених для навчання, за умови дотримання звичаїв, зазначення джерела запозичення та імені автора, якщо воно вказане в такому джерелі, та в обсязі, виправданому поставленою метою; 2) для відтворення у судовому та адміністративному провадженні в обсязі, виправданому цією метою; 3) в інших випадках, передбачених законом. При цьому всі, хто використовують твір, зобов'язані зазначити ім'я автора твору та джерело запозичення.

Важливо наголосити, що строк чинності майнових прав інтелектуальної власності на твір складає сімдесят років. Після закінчення строку чинності майнових прав інтелектуальної власності на твір він може вільно та безоплатно використовуватися будь-якою особою, за винятками, встановленими законом.

Всі автори мають невідчужуване право на одержання грошової суми у

розмірі п'яти відсотків від суми кожного продажу оригіналу художнього твору чи оригіналу рукопису літературного твору, наступного за відчуженням оригіналу, здійснених авторами. Зазначена сума сплачується продавцем оригіналу твору. Це право переходить до спадкоємців автора твору та спадкоємців цих спадкоємців і діє аж до завершення строку чинності майнових прав інтелектуальної власності на твір.

У законодавстві України досить чітко виписані норми щодо первинних суб'єктів суміжних прав, якими є виконавець, виробник фонограми, виробник відеограми, організація мовлення. За відсутності доказів іншого виконавцем, виробником фонограми, відеограми, програми (передачі) організації мовлення вважається особа, ім'я (найменування) якої зазначено відповідно у фонограмі, відеограмі, їх примірниках чи на упаковці, а також під час передачі організації мовлення.

Право інтелектуальної власності на виконання виникає з моменту першого його здійснення. Право інтелектуальної власності на фонограму чи відеограму виникає з моменту її вироблення. Право інтелектуальної власності на передачу (програму) організації мовлення виникає з моменту її першого здійснення. Особа, яка має суміжне право, для сповіщення про свої права може використовувати спеціальний знак, встановлений законом.

Майновими правами інтелектуальної власності на об'єкт суміжних прав є: 1) право на використання об'єкта суміжних прав; 2) виключне право дозволяти використання об'єкта суміжних прав; 3) право перешкоджати неправомірному використанню об'єкта суміжних прав, у тому числі забороняти таке використання; 4) інші майнові права інтелектуальної власності, встановлені законом. Звернемо увагу на те, що майнові права інтелектуальної власності на об'єкт суміжних прав належать відповідно виконавцеві, виробнику фонограми, виробнику відеограми чи організації мовлення, якщо інше не встановлено договором чи законом. Строк чинності майнових прав інтелектуальної власності на виконання, фонограму або передачу (програму) організації складає п'ятдесят років.

Окремо унормовані питання про наукові відкриття, якими є встановлення невідомих раніше, але об'єктивно існуючих закономірностей, властивостей та явищ матеріального світу, які вносять докорінні зміни у рівень наукового пізнання. Зазначимо, що автор наукового відкриття має право надати науковому відкриттю своє ім'я або спеціальну назву. Право на наукове відкриття засвідчується дипломом та охороняється у порядку, встановленому законом. Винахід вважається придатним для набуття права інтелектуальної власності на нього, якщо він, відповідно до закону, є новим, має винахідницький рівень і придатний для промислового використання. Об'єктом винаходу може бути продукт (пристрій, речовина тощо) або процес у будь-якій сфері технології.

Водночас корисна модель вважається придатною для набуття права інтелектуальної власності на неї, якщо вона, відповідно до закону, є новою і придатною для промислового використання. Об'єктом корисної моделі може бути продукт (пристрій, речовина тощо) або процес у будь-якій сфері

технології. Такі ж вимоги пред'являються і до промислових зразків. Він вважається придатним для набуття права інтелектуальної власності на нього, якщо, відповідно до закону, є новим. Об'єктом промислового зразка можуть бути форма, малюнок чи розфарбування або їх поєднання, що визначають зовнішній вигляд промислового виробу.

Документом, який засвідчує набуття права інтелектуальної власності на винахід, корисну модель, промисловий зразок, є патент. Суб'єктами права інтелектуальної власності на винахід, корисну модель та промисловий зразок є:

- 1) винахідник, автор промислового зразка;
- 2) інші особи, які набули прав на винахід, корисну модель та промисловий зразок за договором чи законом.

У свою чергу, майновими правами інтелектуальної власності на винахід, корисну модель, промисловий зразок є: 1) право на використання винаходу, корисної моделі, промислового зразка; 2) виключне право дозволяти використання винаходу, корисної моделі, промислового зразка (видавати ліцензії); 3) виключне право перешкоджати неправомірному використанню винаходу, корисної моделі, промислового зразка, в тому числі забороняти таке використання; 4) інші майнові права інтелектуальної власності, встановлені законом. Майнові права інтелектуальної власності на винахід, корисну модель, промисловий зразок належать особі, яка володіє відповідним патентом.

Майнові права інтелектуальної власності на винахід, корисну модель, промисловий зразок є чинними з дати, наступної за датою їх державної реєстрації, за умови підтримання чинності цих прав відповідно до закону. Строк чинності виключних майнових прав інтелектуальної власності на винахід завершується через двадцять років. Але в разі необхідності цей строк може бути продовжений в установленому законом порядку щодо винаходу, використання якого потребує спеціальних випробувань та офіційного дозволу. Що ж до строку чинності виключних майнових прав інтелектуальної власності на корисну модель, то він складає десять років від дати подання заявки на корисну модель. А строк чинності виключних майнових прав інтелектуальної власності на промисловий зразок спливає через п'ятнадцять років від дати подання заявки на промисловий зразок в установленому законом порядку. Щоправда, чинність майнових прав інтелектуальної власності на винахід, корисну модель, промисловий зразок може бути припинено достроково за ініціативою особи, якій вони належать, якщо це не суперечить умовам договору, а також в інших випадках, передбачених законом. У разі припинення чинності виключних майнових прав інтелектуальної власності на винахід, корисну модель, промисловий зразок ці об'єкти можуть вільно та безоплатно використовуватися будь-якою особою, за винятками, встановленими законом. Якщо ж у зв'язку з достроковим припиненням чинності виключних майнових прав інтелектуальної власності на винахід, корисну модель, промисловий зразок завдано збитків особі, якій було надано дозвіл на використання цих об'єктів, такі збитки відшкодовуються особою, яка надала зазначений дозвіл.

У законодавстві існує і норма щодо відновлення чинності достроково припинених виключних майнових прав інтелектуальної власності на винахід,

корисну модель, промисловий зразок за заявою особи, якій ці права належали у момент їх припинення.

В Україні діють норми права інтелектуальної власності на комерційну таємницю. Комерційною таємницею є інформація, яка є секретною в тому розумінні, що вона в цілому чи в певній формі та сукупності її складових є невідомою та не є легкодоступною для осіб, які звичайно мають справу з видом інформації, до якого вона належить, у зв'язку з цим має комерційну цінність та була предметом адекватних існуючим обставинам заходів щодо збереження її секретності, вжитих особою, яка законно контролює цю інформацію. Комерційною таємницею можуть бути відомості технічного, організаційного, комерційного, виробничого та іншого характеру, за винятком тих, які відповідно до закону не можуть бути віднесені до комерційної таємниці.

Майновими правами інтелектуальної власності на комерційну таємницю є: 1) право на використання комерційної таємниці; 2) виключне право дозволяти використання комерційної таємниці; 3) виключне право перешкоджати неправомірному розголошенню, збиранню або використанню комерційної таємниці; 4) інші майнові права інтелектуальної власності, встановлені законом. Майнові права інтелектуальної власності на комерційну таємницю належать особі, яка правомірно визначила інформацію комерційною таємницею, якщо інше не встановлено договором.

За законодавством України, органи державної влади зобов'язані охороняти від недобросовісного комерційного використання інформацію, яка є комерційною таємницею та створення якої потребує значних зусиль і яка надана їм з метою отримання встановленого законом дозволу на діяльність, пов'язану з фармацевтичними, сільськогосподарськими, хімічними продуктами, що містять нові хімічні сполуки. Ця інформація охороняється органами державної влади також від розголошення, крім випадків, коли розголошення необхідне для забезпечення захисту населення або не вжито заходів щодо її охорони від недобросовісного комерційного використання. Строк чинності права інтелектуальної власності на комерційну таємницю обмежується строком існування сукупності ознак комерційної таємниці.

Розпоряджання майновими правами інтелектуальної власності здійснюється на підставі таких договорів: 1) ліцензія на використання об'єкта права інтелектуальної власності; 2) ліцензійний договір; 3) договір про створення за замовленням і використання об'єкта права інтелектуальної власності; 4) договір про передання виключних майнових прав інтелектуальної власності; 5) інший договір щодо розпоряджання майновими правами інтелектуальної власності. Нормативно передбачено, що договір щодо розпоряджання майновими правами інтелектуальної власності укладається у письмовій формі. У разі недодержання письмової форми договору щодо розпоряджання майновими правами інтелектуальної власності такий договір є нікчемним. Законом можуть бути встановлені випадки, в яких договір щодо розпоряджання майновими правами інтелектуальної власності може укладатись усно. Особа, яка має виключне право дозволяти використання об'єкта права інтелектуальної власності (ліцензіар), може надати іншій особі (ліцензіату)

письмове повноваження, яке надає їй право на використання цього об'єкта в певній обмеженій сфері (ліцензія на використання об'єкта права інтелектуальної власності). При цьому ліцензія на використання об'єкта права інтелектуальної власності може бути оформлена як окремий документ або бути складовою частиною ліцензійного договору. За згодою ліцензіара, наданою у письмовій формі, ліцензіат може видати письмове повноваження на використання об'єкта права інтелектуальної власності іншій особі (субліцензію).

Насамкінець зауважимо, що право інтелектуальної власності є в нашій країні непорушним, а це означає, що ніхто не може бути позбавлений права інтелектуальної власності чи обмежений у його здійсненні, крім випадків, передбачених законом. Порушення таких прав може потягнути за собою кримінальну відповідальність за статтями 176 і 177 Кримінального кодексу України.

Список використаної і рекомендованої літератури

1. Конституція (Основний Закон) України. – К., 1996.
2. Закон України „Про освіту”. – К., 1997.
3. Закон України „Про вищу освіту”. – К., 2002.
4. Закон України „Про власність”. – К., 1998.
5. Закон України „Про наукову і науково-технічну діяльність”. – К., 1999.
6. Закон України „Про авторське право і суміжні права”. – К., 2001.
7. Закон України „Про охорону прав на винаходи і корисні моделі”. – К., 2002.
8. Закон України „Про державну таємницю”. – К., 2002.
9. Закон України „Про охорону прав на промислові зразки”. – К., 1996.
10. Закон України „Про охорону прав на знаки для товарів і послуг”. – К., 1996.
11. Закон України „Про охорону прав на сорти рослин”. – К., 1995.
12. Закон України „Про захист від недобросовісної конкуренції”. – К., 1996.
13. Закон України „Про охорону прав на топографії інтегральних мікросхем”. – К., 1997.
14. Закон України „Про охорону прав на зазначення походження товарів”. – К., 1999.
15. Цивільний кодекс України. – К., 2004.
16. Вища освіта в Україні. Нормативно-правове регулювання. За заг. ред. Горбунової Л.М., Степка М.Ф. – К.: ФОРУМ, 2006. – 1626 с. (у двох теках).
17. Збірник законодавчих та нормативних актів про освіту. Випуск 1. – К., 1994.
18. Положення про підготовку науково-педагогічних і наукових кадрів: Постанова Кабінету Міністрів України від 1.03. 1999 р. № 309. – К., 1999.
19. Національна доктрина розвитку освіти України у XXI столітті. – К., 2002.
20. Збірник нормативних актів про вищу освіту, наукову діяльність, підготовку та атестацію наукових кадрів / За ред. проф.. М.І.Панова. – Х., 2003.
21. Правове регулювання інформаційної діяльності в Україні: Станом на 1 січня 2001 року Упорядник С.Е.Демський; Відп. ред. С.П.Павлюк. – К., 2001.
22. Кремень В. Освіта і наука: шляхи модернізації (Факти, роздуми, перспективи). – К., 2003. – С. 149-167.
23. Ніколаєнко С.М. Освіта і наука: Законодавчі та методологічні основи: Навч. посіб. – К.: ІВЦ „Видавництво „Політехніка”, 2004.

Розділ 7. Нормативно-правове регулювання міжнародного співробітництва вищого навчального закладу

Юридичні засади, завдання та основні напрями міжнародного співробітництва вищих навчальних закладів. Правове регулювання освітньої і наукової співпраці України з країнами СНД. Нормативно-правова база європейського освітньо-наукового простору та міжнародного співробітництва у сфері інтелектуальної власності. Визнання кваліфікацій вищої освіти на державному та інституційному рівнях. Правове регулювання освітнього простору сучасного світу.

1. Юридичні засади, завдання та основні напрями міжнародного співробітництва вищих навчальних закладів

Утвердження державної незалежності України відкрило широкі можливості щодо розвитку міжнародного співробітництва нашої держави в галузі освіти і науки, в тому числі й вищих навчальних закладів. Його метою є забезпечення інтеграції національної вищої освіти в міжнародний освітній простір. Важливо підкреслити, що держава створює умови та сприяє міжнародному співробітництву в галузі вищої освіти і вживає комплекс заходів щодо його розвитку та зміцнення. Для цього створено необхідну юридичну базу, що ґрунтується на кращих світових зразках і відповідних міжнародних правових актах.

Як відомо, ідеологія сучасного законотворчого процесу в освітньо-науковій галузі формується на основі трьох основних самостійних соціокультурних потоків:

- об'єктивно-історичного процесу українського державотворення;
- загальноцивілізаційного повороту людства до демократії та
- традиційної української національної культури і народної педагогіки.

Максимально оптимальне поєднання зумовлених цими потоками духовних домінант формує правовий фундамент, на якому здійснюється законотворча практика щодо освіти та науки в цю трансформаційну епоху. Тим більше, що інтерес до наукових знань дозволяє визначити місце та смисл освіти в культурологічному універсамі життя, дає людині розуміння ідеалу освіченості.

На початку першого розділу ми вже наголошували, що розвиток вітчизняної освіти, в тому числі вищої школи, ґрунтується в Україні на таких основоположних методологічних та соціально-політичних інтегрованих документах світового рівня, які визначають її пріоритети і складові, як резолюції і рекомендації ЮНЕСКО з питань освіти, зокрема „Рекомендації щодо освіти у дусі міжнародного взаєморозуміння, співпраці, миру та освіти в

галузі прав людини та основних свобод особистості” (1974), „Всесвітня програма дій у галузі освіти з прав людини та демократії” (1993), „Декларація Міністрів, прийнята на 44-ій Міжнародній конференції з питань освіти” (1994), „Інтегровані рамки дій в галузі освіти в дусі миру, прав людини та демократії” (1995), Міжнародна стандартна класифікація освіти (МСКО, ЮНЕСКО, 1997).

Державна політика України в галузі міжнародного співробітництва у системі вищої школи визначена в розділі XII Закону України „Про вищу освіту”. Зокрема, в статті 66 зазначено, що держава, з одного боку, сприяє міжнародному співробітництву в галузі вищої освіти, а з іншого – здійснює заходи щодо розвитку та зміцнення взаємовигідного міжнародного співробітництва у галузі вищої освіти в рамках двосторонніх і багатосторонніх міжнародних договорів і угод. Йдеться передусім про те, що держава створює умови для міжнародного співробітництва вищих навчальних закладів усіх форм власності, наукових, проектних, виробничих, клінічних, медико-профілактичних, культурно-освітніх організацій та установ, які забезпечують функціонування та розвиток системи вищої освіти, органів управління вищою освітою, шляхом бюджетного фінансування, надання пільг по сплаті податків та зборів (обов'язкових платежів), пов'язаних із закупівлею та ввезенням на митну територію України навчального, наукового та виробничого обладнання, приладдя та матеріалів, для здійснення освітньої, наукової та науково-технічної діяльності.

Що стосується правових засад у сфері міжнародного співробітництва у державній системі вищої освіти, то вони визначені в статті 64 Закону України „Про освіту”, якою відповідно до чинного законодавства України вищим навчальним закладам України надається право укладати договори про співробітництво та встановлювати прямі зв'язки із навчальними закладами, науковими установами системи освіти зарубіжних країн, міжнародними організаціями, фондами тощо. У разі якщо міжнародним договором України встановлено інші правила, ніж ті, що передбачені законодавством України про освіту, то застосовуються правила міжнародного договору.

Цією ж статтею державні вищі навчальні заклади наділені правом здійснювати зовнішньоекономічну діяльність відповідно до законодавства на основі договорів, укладених ними з іноземними юридичними, фізичними особами, мати власний валютний рахунок, створювати спільні підприємства.

У цьому значну допомогу вищим навчальним закладам надають Міністерство освіти України, міністерства і відомства, яким вони підпорядковані, а також Вища атестаційна комісія України й інші державні установи, організації, особливо щодо встановлення еквівалентності українських дипломів і міжнародного визнання навчальних курсів, кваліфікацій, вчених ступенів і звань. Міністерство освіти і науки України у справах науки і технологій проводить державну реєстрацію міжнародних науково-технічних програм і проектів, які виконуються в рамках міжнародного науково-технічного співробітництва українськими вченими, а також грантів, що надаються в рамках такого співробітництва в порядку, визначеному Кабінетом Міністрів України. Місце і роль МОН України в координації міжнародного

співробітництва вищих навчальних закладів визначені в указах Президента України № 841/96 від 18 вересня 1996 року „Про заходи щодо вдосконалення координації органів виконавчої влади у сфері зовнішніх зносин” та № 1188 від 22 серпня 2005 року „Про внесення змін до Указу Президента України № 841/96 від 18 вересня 1996 року”.

Винятково важливим є те, що українська держава сприяє міжнародному співробітництву вищих навчальних закладів шляхом виділення їм відповідних валютних асигнувань, звільнення від оподаткування, сплати мита і митного збору за навчальне, наукове та виробниче обладнання та приладдя, що надходять для них з-за кордону для навчальних і наукових цілей. Особливу цінність представляє і те, що державні вищі навчальні заклади можуть використовувати валютні та матеріальні надходження від зовнішньоекономічної діяльності для забезпечення їх власної статутної діяльності.

Роль держави щодо забезпечення міжнародного співробітництва ВНЗ також уточнена в статті 44 Закону України „Про наукову і науково-технічну діяльність”, у якій зазначено, що держава створює необхідні правові та економічні умови для здійснення суб'єктами наукової і науково-технічної діяльності вільних і рівних відносин з науковими та науково-технічними організаціями, іноземними юридичними особами, міжнародними науковими організаціями, іноземними та міжнародними науковими товариствами і об'єднаннями, із одним єдиним застереженням – якщо ці відносини не суперечать законодавству України.

Безпосередньо питання міжнародного співробітництва у державній системі освіти регламентуються статтями 64 і 65 Закону України „Про освіту”. Більш системні положення щодо міжнародного співробітництва вищих навчальних закладів України містять статті 66 – 68 Закону України „Про вищу освіту”, в яких визначено державну політику в галузі міжнародного співробітництва у сфері вищої освіти. Для практичної діяльності тут варто виділити три принципових аспекти. По-перше, те, що держава сприяє міжнародному співробітництву у галузі вищої освіти і здійснює заходи задля розвитку та зміцнення взаємовигідного міжнародного співробітництва у галузі вищої освіти в рамках двосторонніх і багатосторонніх міжнародних договорів і угод. По-друге, що держава створює умови для міжнародного співробітництва вищих навчальних закладів усіх форм власності, наукових, проектних, виробничих, клінічних, медико-профілактичних, культурно-освітніх організацій та установ, які забезпечують функціонування та розвиток системи вищої освіти, органів управління вищою освітою, шляхом бюджетного фінансування, надання пільг по сплаті податків та зборів (обов'язкових платежів), пов'язаних із закупівлею та ввезенням на митну територію України навчального, наукового та виробничого обладнання, приладдя та матеріалів, для здійснення освітньої, наукової та науково-технічної діяльності. По-третє, Законом чітко визначено основні напрями міжнародного співробітництва вищих навчальних закладів і окреслено систему зовнішньоекономічної діяльності у галузі вищої освіти.

Останнім часом можливості щодо міжнародного співробітництва вищих навчальних закладів України значно розширилися у зв'язку з підписанням у травні 2005 року Міністром освіти і науки України документів про приєднання України до Болонської конвенції. Такий курс України зумовлений дедалі більшим усвідомленням політиками та науковцями, а також громадськістю, потреби у побудові більш всеохоплюючої та спрямованої у майбутнє Європи, зокрема на основі використання і зміцнення її інтелектуального, культурного, соціального, наукового та технологічного потенціалу.

Завдяки цьому вищі навчальні заклади України включилися в створення Європейського простору вищої освіти, виходячи з основоположних принципів Болонської університетської хартії 1988 року. Надзвичайно важливим є те, щоб незалежність і автономія університетів забезпечували постійну адаптацію систем вищої освіти і наукових досліджень відповідно до нових потреб, вимог суспільства та розвитку наукових знань.

Ми повинні підтримувати цей процес, сприяючи реалізації конкретних заходів, щоб кожний крок на окресленому шляху приносив відчутні результати для поліпшення якості підготовки фахівців і підвищення результативності наукової діяльності вищих навчальних закладів України. Пріоритетним в цьому відношенні є вирішення завдання збільшення міжнародної конкурентоспроможності вітчизняної системи вищої освіти. Життєздатність і ефективність будь-якої цивілізації вимірюється її культурним впливом на інші країни. Необхідно так реформувати систему вищої освіти України, щоб вона стала більш привабливою для інших країн та відповідала б особливостям наших багатовікових культурно-освітніх і наукових традицій.

Тим більше, що сьогодні і на найближчу перспективу першочергове значення для створення Європейського простору вищої освіти та поширення європейської системи вищої освіти в світі мають:

1. Затвердження загальноприйнятої та порівнянної системи вчених ступенів, у тому числі шляхом запровадження додатка до диплома, з метою сприяння працевлаштуванню європейських громадян і міжнародній конкурентоспроможності європейської системи вищої освіти.

2. Запровадження системи на основі двох ключових навчальних циклів: додипломного та післядипломного. Доступ до другого циклу навчання потребуватиме успішного завершення першого, який має тривати щонайменше три роки. Учений ступінь, що присвоюється після завершення першого циклу, на європейському ринку праці сприйматиметься як відповідний рівень кваліфікації. Кінцевим результатом другого навчального циклу має бути вчений ступінь магістра та/або кандидата наук, як у багатьох європейських країнах.

3. Створення системи кредитів на зразок Європейської системи трансферу оцінок (ECTS) як відповідного засобу сприяння більшій мобільності студентів. Кредити можуть бути отримані також поза межами вищих навчальних закладів, включаючи постійне навчання, за умови їхнього визнання з боку відповідного університету-отримувача.

4. Сприяння мобільності через усунення перешкод на шляху ефективного використання права на вільне пересування з безпосередньою метою:

- забезпечення студентам доступу до навчальних можливостей, а також до відповідних послуг;
- забезпечення визнання та зарахування часу, який учитель, дослідник чи член адміністративного персоналу провів у європейському навчальному закладі, досліджуючи, викладаючи та виконуючи відповідну своєму фахові роботу, зі збереженням їхніх законних прав; - сприяння європейському співробітництву щодо забезпечення якості освіти з метою вироблення порівняльних критеріїв і методологій;
- просування необхідних європейських стандартів у галузі вищої освіти, зокрема щодо розробки навчальних планів, співробітництва між освітніми закладами, схем мобільності й інтегрованих навчальних, дослідних і виховних програм.

На реалізацію зазначених завдань спрямована політика міжурядового співробітництва із залученням європейських неурядових організацій, що функціонують у сфері вищої освіти.

У Національній доктрині розвитку освіти, затвердженій Указом Президента України № 347/ 2002 від 17 квітня 2002 року, стратегічним завданням державної освітньої політики визначено вихід освіти, набутої в Україні, на ринок світових освітніх послуг, поглиблення міжнародного співробітництва, розширення участі навчальних закладів, учених, педагогів, і вчителів, учнів, студентів у проектах міжнародних організацій та співтовариств. При цьому зазначено, що держава сприяє розвитку співробітництва навчальних закладів на дво- і багатосторонній основі з міжнародними організаціями та установами (ЮНЕСКО, ЮНІСЕФ, Європейським союзом, Радою Європи тощо), Світовим банком, зарубіжними освітянськими фондами, іншими міжнародними організаціями.

Міжнародне співробітництво вищих навчальних закладів та їх інтеграція у міжнародний освітній простір базується, як і вся система освіти України, на таких засадах:

- пріоритет національних інтересів;
- збереження та розвиток інтелектуального потенціалу української нації;
- миротворча спрямованість міжнародного співробітництва;
- системний і взаємовигідний характер співробітництва;
- толерантність в оцінюванні здобутків освітніх систем зарубіжних країн і адаптації цих здобутків до потреб національної системи освіти.

Це ключові норми, якими потрібно керуватися в організації та здійсненні міжнародного співробітництва як у масштабах України, так і в межах окремих вищих навчальних закладів. Більше того, суб'єкти освіти, які співпрацюють із міжнародними інституціями та організаціями, для здійснення своєї діяльності покликані залучати педагогів, дітей і молодь з метою набуття ними соціальної компетентності й досвіду в питаннях взаєморозуміння, толерантності, побудови спільного європейського дому, культурного різноманіття і водночас для збереження та примноження власних культурних надбань.

У статті 67 Закону України „Про вищу освіту” сформульовані основні напрями міжнародного співробітництва у галузі вищої освіти. В ній зазначено,

що вищі навчальні заклади наділені правом здійснювати міжнародне співробітництво, укладати договори про співробітництво, встановлювати прямі зв'язки з вищими навчальними закладами іноземних держав, міжнародними організаціями, фондами тощо відповідно до законодавства.

Головними напрямками міжнародного співробітництва вищих навчальних закладів є:

- участь у програмах двостороннього та багатостороннього міждержавного обміну студентами, аспірантами, педагогічними, науково-педагогічними та науковими працівниками;
- проведення спільних наукових досліджень;
- організація міжнародних конференцій, симпозіумів, конгресів, семінарів, „круглих столів” і інших заходів;
- участь у виконанні міжнародних освітніх та наукових програм;
- спільна видавнича діяльність;
- надання послуг, пов'язаних із здобуттям вищої та післядипломної освіти, іноземним громадянам в Україні;
- відрядження за кордон науково-педагогічних кадрів для викладацької та наукової роботи відповідно до міжнародних договорів України, а також прямих договорів вищих навчальних закладів з іноземними партнерами.

Більш детально міжнародне наукове та науково-технічне співробітництво унормоване в статті 44 Закону України „Про наукову і науково-технічну діяльність”, у якій зазначено, що міжнародне наукове та науково-технічне співробітництво здійснюється через:

- провадження спільних наукових досліджень, технічних і технологічних розробок на основі кооперації, спільних науково-технічних програм;
- провадження досліджень та розробок за спільними координаційними угодами;
- виконання робіт, передбачених угодою, однією зі сторін якої є організація іноземної держави або міжнародна організація;
- спільні дослідження та розробки у міжнародних колективах спеціалістів, міжнародних інститутах та спільних підприємствах, використання власності на науковий та науково-технічний результат на основі договорів між суб'єктами наукової та науково-технічної діяльності;
- взаємний обмін науковою та науково-технічною інформацією, використання об'єднаних міжнародних інформаційних фондів, банків даних;
- проведення міжнародних конференцій, конгресів, симпозіумів;
- взаємний обмін науковими, науково-технічними й викладацькими кадрами, студентами й аспірантами, а також спільну підготовку спеціалістів.

Відзначимо, що вищі навчальні заклади, як суб'єкти наукової і науково-технічної діяльності, можуть брати участь у виконанні міжнародних науково-технічних програм і проектів та укладати угоди з іноземними організаціями і юридичними особами, брати участь у діяльності іноземних та міжнародних наукових товариств, асоціацій і союзів на правах їх членів, укладати контракти з іноземними організаціями та юридичними особами, брати участь в міжнародних симпозіумах та інших заходах відповідно до законодавства

України.

Прерогатива проведення державної реєстрації міжнародних науково-технічних програм і проектів, що виконуються в рамках міжнародного науково-технічного співробітництва українськими вченими, а також грантів, що надаються в рамках такого співробітництва в порядку, визначеному Кабінетом Міністрів України, належить Міністерству освіти і науки України.

Окремо в частині 2 статті 64 Закону України „Про освіту” та статті 68 Закону України „Про вищу освіту” унормовано зовнішньоекономічну діяльність у галузі вищої освіти. В них підкреслено, що зовнішньоекономічна діяльність вищого навчального закладу ґрунтується на відповідному законодавстві України і здійснюється шляхом укладення договорів безпосередньо з іноземними юридичними та фізичними особами, що державні навчальні заклади та наукові, науково-виробничі установи державної системи освіти, органи державного управління освітою мають право мати власний валютний рахунок, створювати спільні підприємства.

Серед основних форм зовнішньоекономічної діяльності вищого навчального закладу передусім виділено такі, як:

- організація фахової підготовки і стажування студентів;
- провадження освітньої діяльності, пов'язаної з навчанням іноземних студентів, а також підготовка наукових кадрів для іноземних держав;
- проведення науково-дослідних та дослідно-конструкторських робіт за замовленням іноземних юридичних та фізичних осіб;
- створення спільних з іноземними партнерами підприємств, центрів, лабораторій, технопарків тощо.

Для цього у вищих навчальних закладах є не тільки юридичні, а й фінансово-матеріальні можливості. Адже державні навчальні заклади, наукові, науково-виробничі установи системи освіти мають право використовувати валютні і матеріальні надходження від зовнішньоекономічної діяльності для забезпечення їх власної статутної діяльності згідно з чинним законодавством.

2. Правове регулювання освітньої і наукової співпраці України з країнами СНД

Із утворенням Співдружності незалежних держав на початку 90-х років минулого століття керівники деяких із них підписали угоду про співпрацю в галузі освіти, підготовки наукових і науково-педагогічних кадрів і нострифікацію документів про їхню кваліфікацію. З метою реалізації цих домовленостей було проведено кілька конференцій міністрів освіти держав – учасниць СНД й створено Міжнародну асоціацію державних органів атестації наукових і науково-педагогічних кадрів вищої кваліфікації.

У 1997 році глави урядів 8 держав – Азербайджану, Білорусії, Вірменії, Казахстану, Киргизії, Молдови, Росії та Таджикистану підписали низку міждержавних документів, у тому числі Конвенцію формування єдиного (загального) освітнього простору СНД, угоду про співпрацю для формування

єдиного загального освітнього простору СНД і про співпрацю в галузі поширення знань й освіти дорослих. Зазначену угоду також підписали Грузія, Туркменістан, Узбекистан і Україна.

У Конвенції, зокрема зазначено, що єдиний освітній простір характеризується загальними принципами державної політики в галузі освіти, узгодженістю державних освітніх програм, критеріїв і вимог до підготовки та атестації наукових і науково-педагогічних кадрів, вільними можливостями та вільною реалізацією прав громадян на отримання освіти в навчальних закладах на території держав – учасниць СНД. В межах угоди про співпрацю для координації діяльності в цьому напрямі була створена Рада у справах співпраці в галузі освіти держав – учасниць СНД, що функціонує на основі відповідного Положення.

До основних завдань Ради, згідно з Положенням, віднесені:

- розвиток співпраці, підготовка та атестація в галузі освіти наукових і науково-педагогічних кадрів держав – учасниць СНД за участю державних органів управління освітою;

- атестація наукових і науково-педагогічних кадрів, а також

- атестація закладів освіти, міжнародних, регіональних і національних об'єднань й асоціацій, які діють у сфері освіти, підготовки та атестації кадрів.

Нормативно **єдиний (загальний) освітній простір** охарактеризований у цьому документі за такими ознаками, як:

- А) спільність принципів державної політики в сфері освіти;

- Б) узгодженість загальних державних стандартів, програм, рівнів освіти, нормативних термінів навчання на кожному рівні;

- В) узгодженість положень про підготовку та атестацію наукових і науково-педагогічних кадрів і вимог щодо цього;

- Г) створення рівних можливостей та вільної реалізації прав громадян на здобуття освіти на території будь-якої держави – учасниці СНД.

З метою формування єдиного освітнього простору були визначені такі першочергові заходи, як: створення міждержавного органу в справі співпраці у галузі освіти, підготовки і атестації наукових і науково-педагогічних кадрів держав – учасниць СНД; розробка проекту міждержавної програми формування єдиного освітнього простору в країнах СНД; проведення кадрових досліджень; організація національних і міжнародних конференцій та семінарів із теоретичних і практичних проблем єдиного освітнього простору тощо.

Отже, Концепція формування єдиного освітнього (загального) простору СНД, Угода про співпрацю для формування освітнього (загального) простору СНД і Положення про раду у справах співпраці в галузі освіти держав – учасниць СНД стали нормативними актами, що забезпечують розробку законодавчих і нормативних актів України, покликаних регулювати відносини нашої країни в сфері освіти і науки з країнами Співдружності Незалежних Держав.

У жовтні 1998 року постановою Ради Міжпарламентської асамблеї держав – учасниць СНД № 45 було створено робочу групу для підготовки модельного Освітнього кодексу для держав – учасниць СНД. В основу його

розробки були покладені модельні закони „Про освіту”, прийняті Міжпарламентським комітетом та Міжпарламентською асамблеєю.

Зважаючи на те, що розробка та прийняття пакету законів у сфері освіти, а також національних доктрин освіти чи інших стратегічних документів вимагають тривалого часу, визнано за доцільне першочергово розробити Концепцію модельного Освітнього кодексу для держав – учасниць СНД, яка слугувала б базовою основою для скоординованої і узгодженої розробки не тільки національних, а й міжнародних законів й нормативних документів у галузі освіти.

Підкреслимо, що Модельний кодекс – це міжнародний правовий акт, який має відповідати принципам і вимогам загальних норм міжнародного права, а також принципам, зумовленим економічною, соціально-культурною ситуацією та сучасною освітньою практикою.

У числі основних принципів підготовки педагогічних кадрів у державах – учасницях СНД виділено:

- пріоритетність уваги до системи педагогічної освіти;
- формування у педагогів здатності через освіту сприяти освоєнню тимси, хто навчається, інформаційної картини світу;
- спрямованість системи педагогічної освіти на формування вільної, соціальної, мобільної професійно компетентної особистості, здатної виховувати загальнолюдські цінності;
- недопущення незамкнених систем підготовки педагогічних кадрів на належному рівні;
- розробку міждержавної програми розвитку середньої та вищої педагогічної освіти в державах – учасницях СНД, що задовольняє сучасні потреби всієї системи освіти;
- взаємодію педагогічних ВНЗ і коледжів з органами управління;
- широке використання можливостей багаторівневої підготовки фахівців-педагогів;
- забезпечення здатності педагогічних кадрів до розробки та реалізації нових педагогічних технологій на базі інформаційних і телекомунікативних можливостей.

В останні роки серед країн – учасниць СНД проводиться робота щодо узгодження законодавчих і нормативних актів у сфері освіти із вище зазначеними міжнародними документами.

Концепція модельного Освітнього кодексу орієнтує країни – учасниці СНД на виконання великого обсягу робіт на базі Концепції єдиної законодавчої і нормативної бази, на розробку та реалізацію єдиної політики створення державних освітніх стандартів, єдиної нормативної бази щодо визнання та еквівалентності документів державного зразка про освіту, наукові ступені та вчені звання.

Орієнтацію на світовий рівень освіти та міжнародні освітні стандарти проголошено в законах про освіту таких країн, як Республіка Білорусь, Республіка Казахстан, Киргизька Республіка, Азербайджанська Республіка, Республіка Молдова. Що стосується Російської Федерації, то в її законі про

освіту лише констатовано, що зміст освіти має забезпечувати „адекватний світовому рівень загальної та професійної культури”.

Нові аспекти, що з'явилися в законодавстві про освіту в країнах – учасницях СНД, зводяться в основному до наступного:

- відмова від догматичних філософських принципів освіти, суттєві зміни навчальних програм із суспільних і гуманітарних наук, які мали односторонню ідеологічну спрямованість;

- багаторівнева система підготовки фахівців (бакалавр, спеціаліст, магістр);

- створення приватного сектору в освітніх системах;

- багатоканальна система фінансування освіти, зокрема введення плати за навчання;

- нові форми контролю за якістю навчання (ліцензування, акредитація тощо);

- проголошення таких принципів, як демократизація освітніх систем, автономія освітніх закладів і академічні свободи, диверсифікація типів навчальних закладів і їх навчальних програм.

Водночас ставиться вимога збереження самостійності освітніх систем окремих держав – учасниць СНД, забезпечення адекватності та якості освіти, здійснення партнерських відносин і сприяння розвитку мобільності студентів і викладачів у межах СНД й на міжнародній арені.

3. Нормативно-правова база європейського освітньо-наукового простору та міжнародного співробітництва у сфері інтелектуальної власності

Основоположними методологічними та соціально-політичними інтегрованими документами розвитку вищої освіти України, вибору пріоритетів розвитку її складових, виступають резолюції і рекомендації ЮНЕСКО з питань освіти, зокрема „Рекомендації щодо освіти у дусі міжнародного взаєморозуміння, співпраці, миру та освіти в галузі прав людини та основних свобод особистості” (1974), „Всесвітня програма дій у галузі освіти з прав людини та демократії” (1993), „Декларація Міністрів, прийнята на 44-ій Міжнародній конференції з питань освіти” (1994), „Інтегровані рамки дій в галузі освіти в дусі миру, прав людини та демократії” (1995), Міжнародна стандартна класифікація освіти (МСКО, ЮНЕСКО, 1997).

Історія реалізації ідеї інтеграції в сфері вищої освіти європейських країн і надання вищій освіті загальноєвропейського характеру нараховує понад 55 років. Почалася вона з підписання в 1949 році у Лондоні урядами Королівства Бельгії, Королівства Данії, Великого Герцогства Люксембург, Королівства Нідерландів, Королівства Норвегії, Королівства Швеції та Об'єднаного Королівства Великобританії і Північної Ірландії рішення про заснування Ради Європи та прийняття Статуту Ради Європи.

Спільні закономірності, тенденції розвитку, а також прагнення спільними зусиллями вирішувати існуючі в країнах Європи проблеми викликали

необхідність появи і загальноєвропейського освітнього простору, що сприятливо позначилося на реалізації міжнародних освітньо-культурних і наукових процесів. До таких спільних закономірностей і тенденцій належали:

- „Освіта для всіх” (провідна ідея полягає в поширенні освітніх можливостей для учнів масової загальноосвітньої школи й забезпечення всіх рівними умовами навчання);
- „Суспільство, що постійно навчається” (проект орієнтований на прищеплення школярам прагнення до неперервної освіти впродовж усього свідомого життя і навиків для цього);
- „Диференціація навчання” (проект має на меті створити сучасну внутрішню шкільну структуру для забезпечення умов для найповнішої реалізації природних можливостей учнів, а також збільшення частки елітарного приватного навчання);
- „Ефективність освіти” (реалізація проекту передбачає організаційне забезпечення раціонального і результативного функціонування шкільної системи через упровадження ефективних навчальних програм, підручників, освітніх технологій, міждержавну інтеграцію управлінських систем, координацію педагогічних досліджень, створення нових форм фінансування в системі загальної освіти).

Новою сторінкою в їх розв’язанні стала Римська угода 1957 року, ідеї якої знайшли своє відображення в рішеннях конференції міністрів освіти 1971 і 1976 років, Паризькій Конвенції 1979 року та Маастрихтському договору 1992 року.

Приміром, у Паризькій Конвенції під „визнанням” іноземного свідоцтва або диплома про вищу освіту чи науковий ступінь розуміють його прийняття компетентними органами держави, Що підписала договір, як посвідчення про освіту, що набуло сили, і надання його власникові прав, які мають особи, що здобули національні свідоцтва, дипломи або ступені, до яких можуть прирівнюватися документи, отримані за кордоном.

Водночас саме визнання відбувається таким чином:

А) визнання свідоцтва, диплома або ступеня, щоб почати чи продовжити навчання у вищому навчальному закладі, дає його власникові можливість вступити до ВНЗ чи іншого закладу будь-якої держави, що підписала договір, так само, як власникові диплома, звання, ступеня, отриманими в цій державі, але це не звільняє власника іноземного документа про освіту від виконання певних додаткових умов держави, що приймає;

Б) так само відбувається визнання на право професійної діяльності;

В) але визнання документа про освіту чи науковий ступінь не надає його власникові більших прав в іншій державі порівняно з тими, які б він мав у країні отримання документа.

Держави, що підписали Конвенцію, домовилися про забезпечення визнання виданих компетентними органами держав-учасниць свідоцтв, дипломів чи наукових ступенів для професійної діяльності й одночасно зобов’язалися реалізовувати його за допомогою національних органів,

регіонального комітету та двосторонніх або субрегіональних органів.

Для визнання загальної еквівалентності періодів університетського навчання в листопаді 1990 року в Римі було прийнято Європейську конвенцію про еквівалентність періодів університетського навчання та єдині підходи до змісту Конвенції. Згідно з прийнятими рішеннями, якщо держава є компетентним органом з даного питання, то на її території сторони визнають будь-який період навчання, проведений студентом у вищому навчальному закладі другої сторони, як еквівалентний аналогічний період, проведений студентом у навчальному закладі початкового навчання, за умови, що : по-перше, між цими закладами або між компетентними органами сторін є попередня домовленість і по-друге, адміністрація вищого навчального закладу, у якому навчався студент, видала йому довідку про те, що він успішно пройшов курс навчання зазначеної тривалості.

В наступні роки було запроваджено різноманітні програми під егідою Європейського Союзу і Ради Європи, що сприяли напрацюванню спільних підходів до вирішення транснаціональних проблем вищої освіти. Це передусім програми приведення національного законодавства у сфері освіти до напрацьованих країнами Європи норм, розширення доступу до вищої освіти і академічної мобільності студентів та їх мобільності на ринку праці, створення системи навчання протягом усього життя і багатомісних завдань щодо зближення освітніх програм і систем, які вирішувалися в рамках чисельних програм TEMPUS/ TACIS.

Нарешті, в 1997 році під егідою Ради Європи та ЮНЕСКО було розроблено та прийнято Лісабонську конвенцію про визнання кваліфікацій, які належать до вищої освіти Європи. Її підписали Україна і 43 країни, більшість із яких і сформулювали пізніше принципи Болонської декларації, прийнятої в червні 1999 року. Офіційно вона стала функціонувати з 1999 року, коли під нею поставили свої підписи представники 29 країн Європи, а згодом ще 10 європейських країн.

Через рік після цього, тобто в 1998 році, чотири країни – Франція, Італія, Об'єднане Королівство та Німеччина підписали тепер добре відому, але дещо відмінну від Болонської Сорбонську декларацію про гармонізацію архітектури європейської системи вищої освіти, метою якої виступило створення відкритого Європейського простору вищої освіти, покликаного зробити більш конкурентоспроможними освітні послуги на європейському та світовому ринку. У декларації, зокрема, зазначено, що „європейський простір вищої освіти відкриває величезні перспективи. Поважаючи нашу різноманітність, ми разом з тим маємо докласти зусиль для знищення кордонів і розвитку структури викладання та навчання , яка сприяла б розвитку мобільності та тісної співпраці... Оригінальність та гнучкість цієї системи досягатимуться на основі впровадження кредитів (за схемою ECNS) та узгодження семестрів. Це дозволить легалізувати отримані кредити для тих, хто бажає почати або продовжити навчання в будь-якому європейському університеті та здобути ступінь у будь-який час протягом свого життя. Студенти повинні мати

можливість увійти до світу освіти в будь-який час свого професійного життя та з будь-якою попередньою освітою”.

У Болонській Декларації міністрів освіти Європи передусім було підкреслено необхідність зосередження зусиль на вирішенні завдання міжнародної конкурентоспроможності європейської системи вищої освіти, адже життєздатність і ефективність будь-якої цивілізації вимірюється її культурним впливом на інші країни. Підтверджуючи свою підтримку загальним принципам, викладеним у Сорбонській декларації, в Болонській декларації поставлено мету досягнення не пізніше першої декади третього тисячоліття таких цілей, які мають першочергове значення для створення Європейського простору вищої освіти та поширення європейської системи вищої освіти в світі:

1. Затвердження загальноприйнятої та порівнянної системи вчених ступенів, у тому числі шляхом запровадження Додатка до диплома, з метою сприяння працевлаштуванню європейських громадян і міжнародній конкурентоспроможності європейської системи вищої освіти.

2. Запровадження системи на основі двох ключових навчальних циклів: до дипломного та післядипломного. Доступ до другого циклу навчання потребуватиме успішного завершення першого, який має тривати щонайменше три роки. Учений ступінь, що присвоюється після завершення першого циклу, на європейському ринку праці сприйматиметься як відповідний рівень кваліфікації. Кінцевим результатом другого навчального циклу має бути вчений ступінь магістра та/або кандидата наук, як у багатьох європейських країнах.

3. Створення системи кредитів на зразок Європейської системи взаємозаліків як відповідного засобу сприяння більшій мобільності студентів. Кредити можуть бути отримані також поза межами вищих навчальних закладів, включаючи постійне навчання, за умови їхнього визнання з боку відповідного університету отримувача.

4. Сприяння мобільності через усунення перешкод на шляху ефективного використання права на вільне пересування з метою:

– забезпечення студентам доступу до навчальних можливостей, а також до відповідних послуг;

– забезпечення визнання та зарахування часу, який викладач, дослідник чи член адміністративного персоналу провів у європейському навчальному закладі, досліджуючи, викладаючи, виконуючи відповідну своєму фахові роботу, зі збереженням їхніх законних прав;

– сприяння європейському співробітництву щодо забезпечення якості освіти з метою вироблення порівняльних критеріїв і методологій;

– просування необхідних європейських стандартів у галузь вищої освіти, зокрема щодо розробки навчальних планів, співробітництва між освітніми закладами, схем мобільності й інтегрованих навчальних, дослідних і виховних програм.

Спільним для обох документів є двоступенева структура вищої освіти, використання системи кредитів (ECNS) тощо. Тут доцільно виокремити дві

тези Сорбонської декларації. Перша з них помагає в міжнародному визнанні як рівня вищої освіти рівня бакалавра з наданням йому права продовження навчання за програмами магістра; друга – в дотриманні положень Лісабонської угоди. Важливість другої тези полягає в тому, що всі країни-підписанти потенційно стають і учасниками Болонського процесу.

На шляху формування єдиного простору вищої освіти в Європі винятково важливе місце посіла Конвенція вищих навчальних закладів Європи „Формування європейського простору вищої освіти”, прийнята в Саламанці в березні 2001 року за участю 300 європейських навчальних закладів та їх представницьких організацій.

Передусім зазначимо, що в документі вищі навчальні заклади Європи підтвердили свою підтримку положень Болонської декларації та рішучість щодо створення Європейського простору вищої освіти до кінця найближчого десятиліття. З цією метою вони створили Європейську асоціацію університетів. Увагу привертає два розділи. В першому підкреслено, що розвиток вимагає надання університетам повноважень діяти згідно з керівним положенням автономії, принципової академічної свободи. Йдеться про те, що університети мають бути спроможними формувати свої стратегічні цілі, визначати першочергові завдання в освіті та наукових дослідженнях; відповідно спрямовувати свої ресурси, складати програми навчання та формування свої критерії підбору викладацького складу і прийому студентів. Водночас європейські університети готові працювати в умовах конкуренції у своїй країні, в Європі та світі, використовуючи для цього свободу управління, необтяжливу і сприятливу регулятивну базу та достатнє фінансування.

Серед ключових виділимо три підходи: вища освіта як суцільна відповідальність, вища освіта, що ґрунтується на наукових дослідженнях і організаційне розмаїття. **Перший** з них полягає в тому, що Європейський простір вищої освіти має будуватися на засадах суспільного обов'язку та відповідальності, широкого та відкритого доступу до бакалаврського і магістерського рівнів освіти для власного розвитку та можливості продовжувати освіту протягом усього життя людини, сьогоденних і довгострокових потреб суспільства. Суть **другого підходу** зводиться до того, що, оскільки дослідження є рушійною силою вищої освіти, то створення Європейського простору вищої освіти має йти пліч-о-пліч із формуванням Європейського простору дослідницької діяльності. **Третій підхід** – організаційне розмаїття Європейської вищої освіти – передбачає власне розмаїття в галузі мов, національних систем, типів навчальних закладів і їхніх програм тощо. Разом з тим, робиться акцент на тому, що її майбутнє залежить від здатності ефективно організувати це цінне розмаїття для отримання позитивних результатів, а не труднощів, гнучкості, а не навпаки. Розмаїття має бути як надбання, а не як мотив для невизнання винятковості.

У другому розділі Конвенції головна увага зосереджується на питаннях якості, довіри, сумісності, мобільності, порівняності кваліфікацій бакалаврських і магістерських рівнів й привабливості. Чітко визначено, що Європейський простір вищої освіти має керуватися основними академічними

цінностями, тобто демонструвати якість. Потрібно досягати гармонійного поєднання нововведення і традиції, академічної бездоганності та соціально-економічної обґрунтованості, послідовності навчального плану та свободи вибору для студентів. Якості самої по собі недостатньо, її необхідно продемонструвати і гарантувати, щоб вона була визнана та отримала довіру студентства, партнерів і суспільства в Європі і світі. Таким чином, якість розглядається в документі як головна основоположна умова для довіри, відповідності, мобільності, сумісності та привабливості у Європейському просторі вищої освіти.

Вирішення проблеми довіри передбачає створення на європейському рівні механізму взаємного визнання результатів дотримання якості з „акредитацією”. При цьому такі механізми мають поважати національні, мовні та дисциплінарні розбіжності і не переобтяжувати університети. Реалізація проблеми сумісності має здійснюватися через повну відповідність потребам європейського ринку праці та можливості в разі необхідності поповнити знання, удосконалити вміння через гнучкі програми і різноманітні курси, щоб фахівець міг знайти роботу в будь-який час протягом усього свого життя. Важливою складовою і якістю Європейського простору вищої освіти має стати вільна мобільність „горизонтального” та „вертикального” типів студентів, викладачів і випускників, не лише фізична, а й через такі інструменти, як ECTS, Лісабонська конвенція, додаток до диплома, мережа NARIC/ENIC, віртуальна мобільність, транснаціональна освіта тощо. Особливе значення в документі має вимога про порівнянність кваліфікацій бакалаврських і магістерських рівнів через створення загальноновизнаної кваліфікаційної системи на основі відповідних курсів. Наголошено, що бакалаврські звання присвоюють, коли нараховано від 180 до 240 кредитів згідно ECTS, але кредити мають бути різноманітними, спрямованими на початок трудової діяльності, аб отакими, що дають можливість підготуватися до подальшого аспірантського навчання. Наприклад, для цього університет може ухвалити рішення щодо запровадження інтегрованої програми, яка б вела безпосередньо до присвоєння магістерського звання. У розвиток положення про привабливість вищої освіти європейські вищі навчальні заклади поставили завдання залучати до навчання талановитих людей з усього світу. В свою чергу, це вимагає відповідних дій на інституційному, державному та європейському рівнях, зокрема через адаптацію програм, звань і ступенів, заходи щодо гарантування якості, програми з викладанням основними мовами світу, достатню інформацію та маркетинг, привабливі умови для іноземних студентів і науковців, а також стосунки на перспективу.

Завершується Конвенція закликом до урядів держав сприяти змінам, надати загальну схему для координації та керівництва до зближення і підтвердженням їх спроможності та бажання спільними зусиллями розпочати та підтримати позитивні зрушення в наступних напрямках:

- пошук нових визначень вищої освіти та науковій діяльності для всієї Європи;
- посилення та взяття за основу у вищій освіті наукову роботу;

- запровадження загальноприйнятих механізмів оцінювання, забезпечення подібності між різними закладами освіти, програмами та ступенями;
- сприяння мобільності студентів і викладацького складу, а також влаштуванню випускників на європейському ринку праці;
- підтримка зусиль на шляху модернізації університетів у країнах, де існують проблеми побудови Європейського простору вищої освіти;
- розв'язання проблем визнання, привабливості та конкурентоспроможності у своїй країні, в Європі та світі;
- розгляд вищої освіти як безумовного громадянського обов'язку.

Істотним кроком на шляху формування Європейського освітнього простору вищої освіти стала конференція міністрів вищої освіти Європи, що відбулася в травні 2001 року в Празі. Її учасники заявили про те, що створення Європейського простору вищої освіти є умовою посилення привабливості та конкурентоспроможності закладів вищої освіти в Європі і підтримали думку про те, що вищу освіту необхідно розглядати як суспільне благо. Вони закликали університети та інші заклади вищої освіти всіляко використовувати наявні національні законодавства та європейські інструменти, покликані спростити академічне та професійне визнання курсових дисциплін, учених ступенів і різних нагород з тим, щоб громадяни могли ефективно використовувати свою кваліфікацію, компетенцію та вміння на всій території Європейського простору вищої освіти. Міністри підтримали двоступеневу (бакалавр і магістр) вищу освіту та необхідність прийняття загальновизнаних характеристик кваліфікації, підкріплених кредитною системою на зразок ECTS або іншою ECTS-подібною, яка дозволить переведення і виконуватиме функцію нагородження. Керівники освітніх відомств європейських країн наголосили на своїй рішучості домогтися усунення будь-яких перепон щодо вільного пересування студентів, викладачів, науковців і адміністративних працівників й наголосили на запровадженні плану дій з мобільності (Mobility Action Plan), ратифікованого Радою Європи в Ніцці 2000 року. Закликали колективно створити спільну систему стандартів і поширити передовий досвід і розробити та реалізувати стратегію побудови системи післядипломного навчання для подолання проблеми конкурентоспроможності, застосування нових технологій та поліпшення єдності суспільства, рівних можливостей і якості життя.

Ще одним заходом континентального масштабу в контексті формування Європейського простору вищої освіти стала Берлінська конференція міністрів вищої освіти Європи за учаслєю 29 країн, яка відбулась у вересні 2003 року. Розвиваючи ідеї Болонського процесу, міністри погодились, що треба вжити заходів щодо зміцнення зв'язків між вищою освітою та науково-дослідною системою, поєднати створення Європейського простору вищої освіти зі створенням Європейського простору наукових досліджень, створюючи таким чином „Європу знань”. У числі пріоритетних проблем у формуванні Європейського простору вищої освіти на цей раз міністри визначили гарантії

якості, що включають:

- визначення відповідальності органів і навчальних закладів, які беруть участь у діяльності;
- оцінку програм закладів, яка передбачає внутрішній контроль, зовнішню перевірку, участь студентів і публікацію результатів;
- систему акредитації, сертифікації або подібні процедури;
- міжнародну участь, співпрацю та створення спілок.

У контексті цього керівники освітніх галузей європейських країн:

- висловились за розробку узгоджених стандартів, процедур і рекомендацій з питань гарантії якості, а також упровадження системи рівноправного розгляду та (або) акредитації агенцій чи органів й звітування про досягнуті результати;
- прийняли рішення про запровадження з 2005 року системи навчання у вищих навчальних закладах, яка складається з двох циклів, і розробку в зв'язку з цим загальної системи кваліфікацій для Європейського простору вищої освіти;
- висловили переконання в тому, що ECTS стає все більш вагомим для національних навчальних систем, яка в подальшому переросте від кредитної до трансферно-нагромаджувальної системи з перспективним використанням у межах Європейського простору вищої освіти;
- закликали навчальні заклади до широкого використання додатків до дипломів та до використання переваг прозорості і гнучкості системи ступенів вищої освіти; наголосили на потребі забезпечити гідні умови проживання та навчання для студентів, щоб вони могли успішно завершити навчання упродовж обумовленого строку без перешкод, пов'язаних із соціальною та економічною ситуацією в їхніх сім'ях;
- підкреслили необхідність значного періоду навчання за кордоном у межах спільних програм і адаптації до умов мовного розмаїття на основі організації мовної підготовки студентів з тим, щоб вони могли в повній мірі скористатися потенціалом, закладеним у ідеї загальноєвропейської єдності, громадянства та можливого працевлаштування;
- висловили готовність докласти зусиль для усунення на національному рівні юридичних перешкод, які можуть заважати встановленню та визнанню спільних ступенів, а також активно підтримувати розвиток гарантій якості та єдиних навчальних програм, які ведуть до встановлення таких ступенів;
- наголосили на виробленні кваліфікаційних рамок для Європейського простору вищої освіти, щоб розробити широкий спектр гнучких шляхів навчання, можливостей і технологій та доцільно використати кредити ECTS;
- визнали за необхідне розширити межі сучасної системи з двох циклів і включити докторський ступінь як третій цикл

Болонського процесу та збільшити мобільність на докторському та післядокторському рівнях й заохочення університетів до зміцнення співпраці у виконанні програм на здобуття докторського ступеня та у підготовці молодих науковців;

- підкреслили важливість досліджень і міждисциплінарності для підвищення якості та конкурентоспроможності європейської вищої освіти;
- націлили університети приділяти більше уваги дослідженням у технологічних, соціальних і культурних сферах розвитку суспільства;
- оголосили, що в члени Європейського простору вищої освіти можуть бути прийняті інші країни, якщо вони доведуть своє бажання і готовність слідувати меті Болонського процесу та втілювати її у своїй освітній системі.

Тут зауважимо, що на Берлінському саміті 2003 року рівень доктора філософії виокремлено як третій цикл навчання за формулою „3 – 5 – 8” . Більше того, цей рівень визначено як освітньо-науковий з обов’язковою освітньою компонентою.

Звернемо увагу і на те, що інтеграційний процес у освіті та науці об’єднує в собі дві органічні складові – формування співдружності провідних європейських університетів під егідою Великої хартії університетів (Magna Charta Universitatum) та об’єднання національних систем освіти і науки в європейський простір з єдиними вимогами, критеріями і стандартами. Першим крок до формування єдиного європейського освітнього простору зробив заснований у 1088 році, Болонський університет, який за свою більш як 900-літню історію нагромадив величезний досвід у розвитку освіти, науки і культури.

Болонський процес – це процес структурного реформування національних систем вищої освіти країн Європи, зміни освітніх програм і потрібних інституційних перетворень у вищих навчальних закладах Європи. Його метою є створення до 2010 року європейського наукового та освітнього простору задля підвищення спроможності випускників ВНЗ до працевлаштування, поліпшення мобільності громадян на європейському ринку праці, підняття конкурентоспроможності європейської вищої освіти.

У травні 2005 року був започаткований черговий етап розвитку міжнародного співробітництва вищих навчальних закладів України, побудований на якісно нових засадах і прийнятті певних навчальних норм. По-перше, навчальна система ґрунтується на основі двох ключових навчальних циклів: до дипломного та післядипломного. Освітньо-кваліфікаційний рівень, що присвоюється після завершення першого циклу, на європейському ринку сприйматиметься як відповідна база. Кінцевим результатом другого навчального циклу має стати науковий ступінь магістра та/ або кандидата наук, як це є в багатьох країнах Європи. По-друге, приєднання до Болонської декларації передбачає перехід на іншу схему організації та взаємодії студентів і викладачів. Її характерною рисою стане європейська кредитно-трансферна

система (ECTS), що передбачає застосування так званих „кредитів” для обрахування обсягу знань і створення системи кредитів. Навчальні кредити є накопичувальними і зберігаються протягом усього життя їх власників. Це дозволяє кожній людині більш вільно змінювати спеціалізацію і навчатися в системі післядипломної освіти, не вивчаючи повторно ті навчальні дисципліни, які вже були вивчені. Така інформація про кредити дозволяє роботодавцю більш якісно і точно оцінювати випускника університету при влаштуванні на роботу. Система кредитів сприяє також мобільності студентів щодо зміни навчального закладу або навіть країни навчання. Важливо і те, що кредитно-модульна система організації навчального процесу істотно полегшує процедуру визнання навчальних курсів і документів про освіту за кордоном.

Оскільки в різних країнах історично склались різні підходи до оцінювання знань студентів, то розроблена шкала ECTS, застосування якої допоможе вищим навчальним закладам порівнювати і визнавати виставлені оцінки. Така шкала зовсім не замінює загальні оцінки, а лише надає додаткову інформацію щодо навчальної роботи студентів. Для оцінювання знань студентів будуть введені такі оцінки: А (відмінно), В (дуже добре), С (добре), D (задовільно), Е (посередньо), FХ (незадовільно з можливістю перескладання), F (незадовільно, необхідна подальша серйозна робота). По-третє, входження в Болонський процес означає подолання перешкод, які заважають вільному руху студентів, стажистів, дослідників, викладачів, менеджерів у галузі освіти. По-четверте, Болонська декларація підтвердила, що можливість влаштування на роботу – це основне питання для вищих навчальних закладів у всій Європі, індикатор її успіхів. По-п’яте, участь у Болонському процесі може слугувати каталізатором входження України в інші європейські угоди та організації.

На завершення розгляду цієї тези додамо, що з ініціативи Ради Європи останнім часом розроблено та поширено європаспорт – двомовний документ, який затверджує періоди навчання за межами рідної країни та мобілізує освіту по всій Європі. В євро паспорті міститься інформація про зміст і якість здобутих кваліфікацій та дані про міжнародний досвід, навички та потрібні знання. Навчання за європаспортом затверджує не тільки етапи професійного навчання, а й практичні навчальні періоди в галузі вищої освіти.

У січні 2000 року Європейська комісія з ініціативи уповноваженого з питань дослідництва Філіпа Баскіна опублікувала звернення „Про Європейський простір дослідницької діяльності”. Метою цього документа виступає створення кращої структури умов проведення досліджень з тим, щоб Європа стала світовим лідером у сфері освіти. Звернення пропонує безмежну політику виконання досліджень у Європі, побудовану на кращій співпраці дослідників і науковців країн-учасниць, які удосконалюватимуть координацію досліджень у межах ЄС без зайвої бюрократії та великих коштів. Завдання полягає в тому, щоб створення та функціонування європейського простору дослідницької діяльності максимально сприяло загальному користуванню науковими ресурсами, організації нових робочих місць й збільшило конкуренцію в Європі.

Найважливіше, що Україна була і є активним учасником цих процесів. І

перші практичні кроки у цьому відношенні наша держава зробила ще в 1993 році. Свідченням цього є той факт, що Закони України „Про освіту” та „Про вищу освіту”, а також „Національна доктрина розвитку освіти” пройшли експертизу Ради Європи. Для цього в Україну приїздили її експерти, які не тільки вивчали ці закони, а й обговорювали їх з народними депутатами України, ректорами ВНЗ, студентами та представниками громадських організацій. Упродовж 2000 – 2002 років Україна взяла участь у серії засідань Асамблеї держав-членів Всесвітньої організації інтелектуальної власності (ВОІВ) – основному представницькому заході, на якому приймаються найважливіші рішення в сфері інтелектуальної власності на міжнародному рівні. Завдяки цьому Україна приєдналася до 8 міжнародних договорів, у тому числі: до Договору ВОІВ про авторське право, Договору про патентне право, Договору ВОІВ про виконання і фонограми, Міжнародної конвенції про охорону інтересів виконавців, виробників фонограм і організацій мовлення, Протоколу до Мадридської угоди про міжнародну реєстрацію знаків, Ніццької угоди про Міжнародну класифікацію товарів і послуг для реєстрації знаків, Конвенції про охорону інтересів виробників фонограм від незаконного відтворення їхніх фонограм, Гаазької угоди про міжнародну реєстрацію промислових знаків.

Під час візиту в Україну директора Всесвітньої Академії (ВА) ВОІВ Мпазі Сінджели в листопаді 2001 року було встановлено співробітництво провідних вищих навчальних закладів України з цією Академією. З метою залучення та ефективного використання міжнародної технічної та консультативної допомоги в 2002 році було укладено Угоду про співробітництво між Кабінетом Міністрів України і ВОІВ та Рамкову угоду про співробітництво між МОН України і ВОІВ. Важливим внеском у розширення договірно-правової бази між Україною та державами-членами СНД стало підписання в 2001 році Угоди про випуск спільного регіонального патентно-інформаційного продукту на оптичних дисках CD-ROM.

Для врегулювання питань, пов'язаних із набуттям, здійсненням і захистом прав на об'єкти інтелектуальної власності, забезпечення ефективної охорони інтелектуальної власності, зміцнення партнерських взаємовигідних торговельно-економічних відносин, науково-технічного, культурного обміну було підписано Угоду про співробітництво в сфері інтелектуальної власності між Кабінетом Міністрів України та Урядом Китайської Народної Республіки, Угоду між Кабінетом Міністрів України та Урядом Азербайджанської Республіки про співробітництво у сфері охорони авторського права і суміжних прав, Угоду між Кабінетом Міністрів України і Урядом Республіки Болгарія про співробітництво у сфері охорони авторського права і суміжних прав, підготовлено до підписання Угоди між Міністерством освіти і науки України та Російським агентством з патентів і товарних знаків про співробітництво в сфері інтелектуальної власності.

За період з 1993 по 2003 рік вищі навчальні заклади України разом із провідними університетами Європи виконали 105 проектів TEMPUS/ TACIS, що дало змогу запровадити спільні навчальні програми, нові принципи управління університетами, підготувати низку сучасних підручників, напрацювати підходи до взаємного визнання документів про освіту.

Все це свідчить про те, що обрані Україною шляхи модернізації вищої освіти співзвучні із загальноєвропейськими підходами та декларованими в м. Болонья принципами і що реформування вищої освіти є вагомим чинником інтеграції України в європейський освітній простір. Проте в здійсненні реформування вищої школи українська сторона розцінює Болонський процес як шлях, скерований на зближення, а не на уніфікацію вищої освіти в Європі; як інструмент гармонізації нашої системи освіти з європейською. Його кінцевою метою є зміцнення європейської сфери вищої освіти з повагою до відмінностей у культурі, мові, національних системах. Власне, на поглиблення міжнародного співробітництва, входження системи вищої освіти в європейський і світовий освітній та науковий простір й розширення участі вищих навчальних закладів у міжнародних освітянських і наукових проектах спрямована "Програма розвитку освіти в Україні на 2005-2010 роки".

Обмеження у сфері міжнародного наукового та науково-технічного співробітництва встановлюються законодавством України.

Отже, беручи участь у проектах і програмах Ради Європи, ЮНЕСКО, Європейського Союзу, ЮНІСЕФ, а з травня 2005 року і – в контексті Болонської декларації, суб'єкти національної системи вищої освіти України не тільки отримали доступ до інформації про шляхи, засоби і методи розвитку гуманітарної сфери, а й істотно розширили можливості для надання освітніх послуг і водночас отримали змогу демонструвати та пропонувати на міжнародному ринку українські освітні технології, наукові здобутки та власні напрацювання.

Одним із перших правових актів, які регламентують міжнародне співробітництво в галузі освіти, стала „Конвенція про визнання навчальних курсів, дипломів про вищу освіту и наукових ступенів в державах регіону Європи””, підписана Міністерством закордонних справ України в грудні 1979 року і ратифікована Указом Президії Верховної Ради України у січні 1982 року. Цим документом передбачено, що держави-учасники Конвенції виявляють про свою тверду рішучість тісно співробітничати в рамках своїх конституцій і законодавства та міжурядових угод із тим, щоб найбільшою мірою використовувати їх ресурси в галузі освіти і наукових досліджень у таких цілях: відкривати як можна більш широкий доступ у свої вищі навчальні заклади студентам чи науковим працівникам із будь-якої держави, яка її підписала; визнавати курси навчання, дипломи і ступені; вивчати можливість розробки та прийняття аналогічних термінів і критеріїв оцінки, які полегшили б застосування системи, що забезпечує відповідність залікових навчальних циклів, навчальних предметів, дипломів і ступенів; застосовувати з метою допуску до наступних етапів навчання динамічну концепцію, яка враховувала б знання, підтвержені отриманими дипломами і ступенями, а також інші

відповідні якості кандидатів, тією мірою, якою вони можуть бути визнані прийнятними компетентними органами; застосовувати для оцінки часткової освіти гнучкі критерії, сформовані на рівні отриманої підготовки і на змісті пройдених програм, а також із урахуванням між предметного характеру знань на рівні вищої освіти; удосконалювати систему обміну інформацією про визнання курсів навчання, дипломів і ступенів тощо.

Конвенцією визначено, що Україна, як і інші держави, які її підписали, взяла на себе зобов'язання вживати всі можливі заходи, щоб заохочувати відповідні компетентні власті забезпечувати ефективно визнання виданих компетентними органами інших держав свідоцтв, дипломів чи наукових ступенів з метою здійснення професійної діяльності.

Весною 1992 року в Ташкенті Україна приєдналася до „Угоди про співробітництво в сфері освіти” у межах Співдружності Незалежних Держав. За цією Угодою країни-учасники виступають гарантами для всіх осіб, які проживають на їх території, рівні права на освіту і її доступність незалежно від національної приналежності чи інших відмінностей. Нею передбачено, що особи, які постійно проживають на території однієї з держав-учасниць і мають громадянство іншої держави-учасниці, отримують освіту на всіх рівнях, а також наукові ступені і вчені звання на умовах, встановлених для громадян держави-учасниці, на території якої вони постійно проживають. Більше того, Україна поряд із іншими державами-учасницями взяла на себе зобов'язання гарантувати рівноправність всіх освітніх установ, які входять до національної системи освіти, незалежно від мови навчання, й надавати їм державну підтримку. Одним із найважливіших компонентів входження вищої освіти України в європейський освітній простір виступає перехід на кредитно-модульну систему навчання. **Модуль** – це задокументована завершена частина освітньо-професійної програми (навчальної дисципліни, практики, державної атестації), що реалізується відповідними формами навчального процесу. Доцільно формувати модулі, кратні цілому кредиту або його половині. Модуль може складатися з кількох змістових модулів. **Змістовий модуль** – це система навчальних елементів, які поєднані за ознакою відповідності певному навчальному об'єктові. **Навчальний елемент** або дидактична одиниця є мінімальною дозою навчальної інформації, що зберігає властивості навчального об'єкта. **Навчальний об'єкт** – це навчальна інформація певного обсягу, що має самостійну логічну структуру та зміст, і дає змогу оперувати цією інформацією в процесі мислення. **Навичка** розглядається як дія, що виконується під час здійснення певної діяльності, що завдяки численним повторенням стають автоматичними і виконуються без свідомого контролю. **Узагальнений об'єкт діяльності** фахівця з вищою освітою – це природна чи штучна система, що розвивається. Характерні етапи цього розвитку визначають цикл взаємодії фахівця і системи. І, нарешті, **уміння** – це здатність людини виконувати певні дії під час здійснення тієї чи іншої діяльності на основі відповідних знань.

Зауважимо, що застосовувати кредитно-модульну систему можна лише за умови чіткого розуміння її суті та змісту. Згідно додатку № 1 до „Рекомендацій щодо розроблення навчальних програм навчальних дисциплін”, погодженого директором Департаменту вищої освіти Міністерства освіти і науки України, **кредитно-модульна система організації навчального процесу (КМСОНП)** – це модель організації навчального процесу, яка ґрунтується на поєднанні модульних технологій навчання та залікових освітніх одиниць (залікових кредитів). Відповідно – **ECTS** (European Credit Transfer System) розшифровується як Європейська система перезарахування кредитів, яка виникла в 1989 році для визначення періодів навчання за кордоном, підвищення якості та кількості студентської мобільності у Європі. Вона являє собою систему взаємозаліку (взаємо визнання) та накопичення. В її основу покладено визнання обсягу роботи студентів, потрібного для участі в програмі. Європейська кредитна система орієнтована на спеціалізовані умови вивчення результатів навчання та необхідної компетенції. **Заліковий кредит** – це одиниця виміру навчального навантаження студента, необхідного для засвоєння змісту модуля програми навчальної дисципліни. Заліковий Кредит (Credit) включає усі види робіт студента, що передбачені в затвердженому індивідуальному плані: аудиторну (лекції, практичні, семінарські заняття), самостійну роботу, виконання курсових робіт, консультації; на випускних курсах – підготовка до державної атестації, виробничу практику тощо. Один навчальний рік складає 60 кредитів. За кредитно-модульною системою, **знання** є результатом процесу пізнавальної діяльності, перевірене суспільною практикою і логічно упорядковане відображення її у свідомості людини. Знання – це категорія, що відбиває зв'язок між пізнавальною і практичною діяльністю людини. Знання виявляються в системі понять, суджень, уявлень і образів, орієнтовних основ дій тощо, яка має певний обсяг і якість. Знання можливо ідентифікувати тільки за умови їх проявлення у вигляді умінь виконувати відповідні розумові або фізичні дії.

Основними ознаками **ECTS** виступають:

1. ECTS засновано на конвенції про 60 кредитних заходів з обсягу робіт студентів за один академічний рік. Обсяг робіт студентів за повний робочий час навчальної програми в Європі становить переважно 36 – 40 тижнів на рік, а один кредит складається в середньому від 24 до 30 робочих годин. **Обсяг робіт** – це час, за який пересічний студент отримає необхідний результат навчання.
2. Кредит також виступає засобом визначення результату навчання. Результати навчання – це знання, які вказують, на те, що студент буде знати, розуміти або на що буде здатний після закінчення навчання, короткого чи тривалого. Кредити в ECTS можна отримати після закінчення відповідної роботи та оцінки здобутого результату.
3. Розміщення кредитів ECTS протягом офіційного циклу програми

навчання. Повний обсяг робіт, потрібний для закінчення певного рівня циклу, становить 3–4 роки, тобто 180 або 240 кредитів.

4. Студентський обсяг робіт в ECTS включає час, проведений на лекціях, практичних, лабораторних заняттях, семінарах, час для самостійних робіт, підготовки до іспитів, їх складання тощо.
5. Кредити поширюються на всі компоненти навчальної програми (модулі, курси, дисертаційні роботи). Також вони відображають обсяг робіт, кожного з необхідних компонентів, включених у програму відносно всього обсягу робіт, потрібного для закінчення повного року навчання.
6. Представлення студента здійснюється документально на локальному або національному рівні. Корисно для практики додавати ECTS рівень, значною мірою для кредитного переведення. Відповідно до шкали рівнів ECTS студентів оцінюють за статистичною базою. Тому статистичні дані – це перший крок представлення студента для прийняття до ступеневої системи ECTS. За прохідним балом визначають, на який ступінь буде зараховано студента. Приміром: А (найкращий) – 10 відсотків, В – 25 відсотків, С – 30 відсотків, Д – 25 відсотків, Е – 10 відсотків.

Рівень А встановлено між FX та F, що характеризують студентів, яким не пощастило. FX означає, що необхідно виконати більше робіт, F – треба значно більше працювати. Висновок про погані результати не обов'язково вносити до залікового документу.

На окрему увагу заслуговує питання про міжнародне співробітництво в сфері дистанційного навчання. Зазначимо, що названим положенням навчальним закладам надано право здійснювати міжнародне співробітництво в сфері дистанційного навчання, укладати відповідні договори, встановлювати прямі зв'язки з навчальними закладами іноземних держав, міжнародними організаціями, фондами тощо відповідно чинного законодавства. Безпосередньо міжнародне співробітництво в сфері дистанційного навчання унормоване у 9 розділі „Положення про дистанційне навчання”, затвердженого наказом Міністра освіти і науки України № 40 від 21 січня 2004 року та зареєстрованого в Міністерстві юстиції України. У ньому виписані такі головні напрями міжнародного співробітництва у сфері дистанційного навчання для закладів освіти, як: а) участь у проектах і програмах, які спрямовані на входження системи дистанційного навчання України в світову освітню систему з урахуванням національних інтересів і здобутків вітчизняної освіти, зокрема створення міжнародних віртуальних університетів, до складу яких входять навчальні заклади різних країн; б) участь у проектах і програмах інтегрування національних телекомунікаційних мереж, які задіяні в дистанційному навчанні, у європейські та світові науково-освітні телекомунікаційні мережі; в) проведення спільних наукових досліджень щодо розвитку технологій дистанційного навчання; г) участь у розробці міжнародних стандартів на технології дистанційного навчання; ж) надання послуг, пов'язаних із здобуттям освіти за технологіями дистанційного навчання; з) відрядження за кордон

педагогічних, науково-педагогічних працівників і інших фахівців з метою підвищення кваліфікації з дистанційного навчання відповідно до міжнародних договорів України, а також прямих договорів навчальних закладів з іноземними партнерами.

4. Правове регулювання освітнього простору сучасного світу

Як відомо, в листопаді 1945 року створено Організацію Об'єднаних націй з питань освіти, науки та культури. Основними завданнями ЮНЕСКО виступили: по-перше, поступове досягнення завдяки співпраці народів і держав всього світу в сфері освіти, науки і культури міжнародного миру та добробуту людства і, по-друге, забезпечення державам – членам цієї організації незалежності, недоторканості й збереження своєрідності їх культури та систем освіти. Важливим принципом її функціонування стала відмова від будь-яких втручань у справи, що належать до внутрішньої компетенції цих країн. Україна виступила активним членом ЮНЕСКО з інших днів її існування.

Правове положення дитини визначається трьома юридичними категоріями – права, обов'язки, відповідальність. Обов'язки та відповідальність дітей встановлено в національному законодавстві, а права дитини визначено Конвенцією про права дитини, прийнятою в листопаді 1989 року в Нью-Йорку.

Потребу в особливому захисті дитини було передбачено ще в Женевській декларації прав дитини 1924 року та Декларації прав дитини, прийнятій Генеральною асамблеєю ООН 20 листопада 1959 року. Зокрема, загальні підходи до боротьби з дискримінацією дітей закріплено в паризькій Конвенції 1960 року про боротьбу з дискримінацією. Згідно з вимогами Конвенції держави взяли на себе зобов'язання:

А) припинити адміністративну практику дискримінаційного характеру в галузі освіти;

Б) усунути будь-яку дискримінацію під час приймання учнів до навчальних закладів;

В) не допускати ніяких відмінностей щодо учнів – громадян певної країни стосовно оплати навчання, надання стипендій чи іншої допомоги учням, пільг з боку державних органів, крім відмінностей, які ґрунтуються на їхніх успіхах чи потребах;

Г) не допускати ніяких переваг чи обмежень, які ґрунтуються винятково на належності учня до будь-якої певної групи, в наданні тих чи інших видів допомоги;

Д) надавати іноземним громадянам, які проживають на їх території, такий самий доступ до освіти, як і своїм громадянам;

Е) втілювати в життя загальнодержавну політику, що забезпечує рівність можливостей у галузі освіти.

Що стосується правового регулювання стану викладачів, то воно ґрунтується на вимогах Всесвітньої декларації прав людини, Декларації прав дитини, Декларації ООН про поширення серед ідеалів світу взаємної поваги та взаєморозуміння. У розроблених документах визначено такі керівні принципи,

як: програма підбору кадрів для роботи вчителями; програма підготовки вчителів; напрями діяльності педагогічних навчальних закладів; програма підвищення кваліфікації вчителів; взаємовідносини між учителями та системою освіти загалом; умови для забезпечення навчального процесу; умови праці працівників шкіл і їх соціальний захист.

Водночас міжнародні стандарти правового регулювання технічної та професійної освіти встановлено ЮНЕСКО в паризькій Конвенції 1989 року про технічну і професійну освіту. В ній унормовані вимоги щодо форм і рівнів технічної та професійної освіти в навчальних закладах або в межах навчальних програм, які здійснюють не тільки навчальні заклади, а й різні підприємства, що пов'язані з середовищем праці.

Документом передбачено, що держави – учасники Конвенції вживатимуть заходи щодо забезпечення права рівного доступу до технічної та професійної освіти і рівних можливостей участі в навчальному процесі.

У числі найбільш важливих положень Конвенції в цих питаннях можна виділити те, що держави – учасники погоджуються:

- періодично переглядати структуру технічної та професійної освіти, навчальні плани і програми, а також методи навчання, форми співпраці шкільної системи та світу праці;
- усі особи, що викладають у галузі технічної та професійної освіти, повинні володіти відповідними теоретичними знаннями і мати можливості отримувати технічну інформацію, удосконалювати свої спеціальні знання і навички;
- викладачі та інші фахівці в галузі технічної та професійної освіти повинні мати рівні можливості найму на недискримінаційній основі;
- сприяти збору та поширенню інформації стосовно нововведень, ідей і досвіду в галузі технічної та професійної освіти;
- сприяти напрацюванню підходів, спрямованих на забезпечення визнання еквівалентності кваліфікації, отриманої в рамках технічної і професійної освіти;
- надавати учням з інших країн право отримувати технічну та професійну освіту;
 - сприяти розвиткові співпраці в галузі технічної та професійної освіти між усіма країнами.

Підкреслимо і те, що цей міжнародний документ дозволяє будь-яким країнам світу приєднатися до вимог Конвенції, навіть коли вони не є членами ЮНЕСКО. У 1999 році Верховна Рада України ратифікувала Конвенцію про визнання кваліфікацій з вищої освіти в європейському регіоні, яку Україна підписала ще в квітні 1997 року. В ній, зокрема зазначено, що справедливе визнання кваліфікацій є ключовим елементом права на освіту та обов'язком суспільства. Цим міжнародним документом унормовано положення, згідно з яким кожна Сторона (країна) визнає періоди навчання, завершені в рамках програми з вищої освіти на території іншої Сторони (країни). Це визнання охоплює такі періоди навчання з метою закінчення програми з вищої освіти на

території Сторони, в якій запитується визнання, якщо періоди навчання, завершені на території іншої Сторони, суттєво не відрізняються від тієї частини програми з вищої освіти, яку вони мають замінити на території Сторони, в якій запитується визнання. Іншими словами, Україна взяла на себе зобов'язання визнавати право іноземців продовжувати своє навчання в освітніх закладах України, якщо їхній рівень навчання відповідає вітчизняним програмам. Рівнозначно країни, які приєдналися до цієї Конвенції, зобов'язалися також визнавати освітній рівень українських громадян. Зазначене положення набуває чинності для української Сторони з моменту підписання угоди про це з тією чи іншою країною або після укладення угод між Міністерством освіти і науки України та компетентним органом відповідної країни. Підставою для безпосереднього взаємовизнання періодів навчання та отримання права на продовження навчання у вищому навчальному закладі України є свідоцтво чи витяг із залікової книжки, що підтверджує успішне виконання студентом вимог, які пред'являються до цього періоду навчання, у вищому навчальному закладі, в якому був завершений період навчання.

В розділі VI Конвенції сформульовано безпосередні вимоги щодо визнання кваліфікацій з вищої освіти. Сама процедура визнання кваліфікацій вищої освіти на державному та інституційному рівнях врегульоване Законами України „Про освіту”, „Про вищу освіту”, постановами Кабінету Міністрів України № 1260 „Про документи про освіту та вчені звання” і № 1380 „Про ліцензування освітніх послуг”, а також наказом Міністерства освіти і науки № 563 „Про затвердження Положення про визнання іноземних документів про освіту”, в яких визначені правові та організаційні основи визнання іноземних освітніх документів з метою забезпечення прав громадян, що здобули освіту за межами України, на продовження навчання та професійну діяльність відповідно до чинного законодавства України.

Процедура визнання іноземних освітніх документів здійснюється централізовано і входить до компетенції Міністерства освіти і науки України. Вона також може бути реалізована за погодженням із Міністерством, якщо, наприклад, визнання потребує інституційного рівня. Приміром, оцінювання іноземних освітніх і професійних кваліфікацій, отриманих за програмами академічної орієнтації чи програми професійного спрямування медичного та військового змісту і поданих для визнання з метою працевлаштування, нормативно проводиться за участю Міністерства охорони здоров'я і Міністерства оборони України.

Національні критерії оцінювання якості і відповідності іноземних освітніх кваліфікацій, здобутих в різних країнах світу, базуються на положеннях Лісабонської конвенції, що набула чинності 1999 року відповідно до Закону України „Про ратифікацію Конвенції про визнання кваліфікацій з вищої освіти в європейському регіоні”. Нею передбачено, що справа про визнання розглядається лише іноземних освітніх кваліфікацій, здобутих у тих навчальних закладах і за тими програмами, які є визнаними офіційними компетентними органами країни, де відбувалося навчання, та країни, якій підпорядкований вищий навчальний заклад, який присвоїв освітню

кваліфікацію. Проводиться це в індивідуальному порядку і ґрунтується на основі встановлення рівноцінності академічних й професійних прав, які надаються власникам іноземної та вітчизняної освітньої і професійної кваліфікацій, а також на підставі порівняльного аналізу навчальних іноземних і вітчизняних програм із метою встановлення рівня їх відповідності згідно з постановою Кабінету Міністрів України „Про затвердження Переліку напрямів та спеціальностей, за якими здійснюється підготовка фахівців у вищих навчальних закладах за відповідними освітньо-кваліфікаційними рівнями”.

Зауважимо, що нормативами України передбачається умовне визнання іноземних освітніх кваліфікацій у разі, якщо рівень іноземної освіти не відповідає українському освітньому рівню, на який претендує власник кваліфікації, у зв'язку з наявністю істотних розбіжностей. У таких випадках визначаються певні рекомендації, у тому числі додаткове навчання, іспити, тести на компетентність і таке інше, виконання яких забезпечить у перспективі визнання іноземних документів з вищої освіти.

Безперечно, зміст і складність подібних рекомендацій залежить від того, з якою метою проводиться визнання іноземної освітньої кваліфікації. Наприклад, академічне визнання вимагає оволодіння навчальними дисциплінами, що є основою для продовження навчання за наступним освітнім рівнем. Система правил визнання для працевлаштування здійснюється з метою встановлення відповідності іноземної професійної кваліфікації необхідним стандартам професійної компетенції. Визнання іноземної професійної кваліфікації для використання на посадах, які не контролюються державою, можливе на розсуд роботодавця.

Разом з тим, міжнародними двосторонніми угодами України про взаємовизнання документів про освіту визначаються дещо інші правила визнання, які відрізняються від загальних положень. Скажімо, в деяких із них встановлено еквівалентність окремих категорій документів про освіту при працевлаштуванні та продовженні навчання. Проте більшістю з них також передбачається необхідність встановлення еквівалентності освітніх і освітньо-кваліфікаційних рівнів при безпосередньому розгляді справи в індивідуальному порядку.

Входження України в міжнародний освітній простір і, зокрема Болонський процес, й пов'язане з цим зростання академічної мобільності поставили проблему еквівалентності та визнання освітніх рівнів у вищій освіті в ранг першочергових завдань, у тому числі і визнання наукових ступенів і вчених звань як визначальних критеріїв при формуванні науково-педагогічного складу вищих навчальних закладів.

Визнання отриманих в Україні наукових ступенів і вчених звань здійснюється відповідно до укладених Міністерством освіти і науки України та Вищою атестаційною комісією України міждержавних угод.

Так, порівняння наукових ступенів і вчених звань в Україні з відповідними ступенями та вченими званнями в європейських країнах засвідчує, що еквівалентом українського наукового ступеня „кандидат наук” можна вважати ступінь „доктор філософії” з відповідних наук, а наукового

ступеня „доктор наук” можна прирівняти до „габілітованого доктора” або „доктора наук” (ScD), які присуджуються в багатьох країнах за результатами досліджень і визначних наукових публікацій; вчене звання „доцент” відповідно можна прирівняти до звання „асоційований професор” (associate professor) і, нарешті, аналогічним вченому званню „професор” є „повний професор” (full professor). Що стосується вченого звання „старший науковий співробітник”, яке за вітчизняним законодавством присвоюється ВАК України, то воно в країнах Європейського Союзу, крім країн Східної Європи, не практикується.

Тут відразу ж підкреслимо, що в розділі VII Конвенції унормовано, що кожна Сторона зобов'язана надавати належну інформацію про будь-який заклад, який належить до її системи вищої освіти, а також про будь-яку програму, що існує в таких закладах, з метою надання компетентним органам інших Сторін можливості встановити, чи виправдовує якість присуджених цим закладом кваліфікацій їхнє визнання на території Сторони, в якій запитується визнання. Для цього кожна Сторона, включаючи Україну, має вживати належних заходів для підготовки, оновлення та поширення: а) різних видів ВНЗ, які належать до її системи вищої освіти, із зазначенням специфічних характеристик кожного виду закладів; б) списку визнаних закладів (державних і приватних), що належать до системи вищої освіти, із зазначенням їхніх повноважень щодо присудження різних видів кваліфікацій та умов отримання доступу до кожного виду закладів і програм; в) опису програм з вищої освіти; г) списку закладів освіти, які розташовані за межами її території і які Сторона вважає такими, що належать до її системи освіти.

Положення Конвенції реалізуються через функціонування Комітету Конвенції про визнання кваліфікацій з вищої освіти в європейському регіоні, до якого входять по одному представнику від кожної Сторони, та європейську мережу національних центрів інформації про академічні мобільність і визнання.

Отже, за останні десятиліття європейські країни, включаючи Україну, створили нормативно-правовий механізм щодо формування та функціонування єдиного освітньо-наукового простору з урахуванням національних освітніх систем і відмінностей в культурі. На сьогодні вироблені достатньо чіткі, прозорі та демократичні міжнародні правові акти в рамках ЮНЕСКО, які дозволяють цивілізовано регулювати всі питання загальної, вищої, в тому числі технічної та професійної освіти.

Інтеграція освітніх систем має супроводжуватися та підтримуватися створенням відповідного правового поля. Як відомо, Рада Європейського Союзу продекларувала бажання сприяти процесу адаптації законодавства України до норм ЄС. Значну роботу в напрямку створення правової бази для міжнародного співробітництва у сфері вищої освіти проведено і в Україні. Про це ми вели розмова на початку цього розділу.

Тут зосередимо нашу увагу на тому, що останнім часом багато зусиль докладається саме задля формування правового освітнього поля України, зокрема щодо створення стандартів вищої освіти у відповідності із певними критеріями, які відповідають вимогам європейського освітнього простору. Однією з важливих складових стандартизації та інтеграції в світовий освітній

простір є якість вищої освіти.

За європейською системою кожний навчальний рік оцінюється у 60 кредитів, кожний з яких нараховує 25 астрономічних годин. Загалом на рік сумарне навантаження середньому складає 1500 годин. Вони охоплюють аудиторні, позааудиторні заняття, практика, іспити, заліки тощо, крім дозвілля та канікул. Кожна навчальна дисципліна має складатись із 5 – 6 кредитних одиниць. Дві третини одиниць мають припадати на основну програму, що орієнтована на спеціальність, а третина залишається на розсуд того, хто навчається. Передбачено, що 20 кредитів має займати практика і 15 – розвиток комунікативних компетенцій.

Однією з передумов входження України до єдиного європейського освітнього простору є досягнення вітчизняною системою вищої освіти основних цілей Болонського процесу, зокрема:

- побудови Європейської зони вищої освіти як передумови розвитку мобільності громадян із можливістю їх працевлаштування;
- формування та зміцнення інтелектуального, культурного, соціального та науково-технічного потенціалу України як складової Європи;
- посилення міжнародної конкурентоспроможності як національної, так і європейської систем вищої освіти, підвищення їх престижності в світі;
- змагання з іншими системами вищої освіти за студентів, вплив, гроші та престиж;
- підвищення визначальної ролі університетів у розвитку національних і європейських культурних цінностей (університети як носії національної та європейської свідомості);
- досягнення більшої сумісності та порівнянності систем вищої освіти.

Для цього в Україні проведена велика робота, у тому числі щодо здійснення переходу на ступеневу структуру вищої освіти, створення системи стандартів вищої освіти із застосуванням прийнятих у Європі критеріїв, механізмів і методів оцінювання якості вищої освіти. Водночас необхідно найближчим часом розв'язати такі завдання, як:

- визнання всіма учасниками освітнього процесу факту, що в системі вищої освіти України історично склалося поєднання здійснення академічної та професійної підготовки й відповідної кваліфікації;
- завершення нормативного та методичного забезпечення освіти громадян України за двоступеневою структурою вищої академічної освіти, яка відповідає базовому та повному рівням вищої освіти, та професійної освіти, яка відповідає освітньо-кваліфікаційним рівням молодшого спеціаліста та бакалавра-спеціаліста-магістра;
- гармонізації вимог системи стандартів вищої освіти з вимогами освітніх стандартів провідних університетів і стандартів

- професійних спілок європейських країн та з прийнятими у Європі критеріями, механізмами й методами оцінювання якості вищої освіти, як, наприклад, застосування тестових технологій оцінювання успішності навчання, сертифікації фахівців тощо;
- організації навчального процесу за модульним принципом і використання системи кредитних залікових одиниць;
 - введення прийнятих для Європи градацій дипломів, ступенів, академічних кваліфікацій і додатків до дипломів;
 - створення умов для розширення мобільності студентів, викладачів, дослідників і управлінців;
 - впровадження Європейської кредитної трансферної системи ECTS – European Credit Transfer System;
 - забезпечення зближення систем контролю якості вищої освіти та акредитації тощо.

Безумовно, більшість із цих аспектів необхідно законодавчо та нормативно врегулювати та забезпечити їх реалізацію. Для глибшої обізнаності з питаннями входження України в Болонський освітній процес у вищих навчальних закладах запроваджено спеціальний курс із обов'язковою атестацією, проводиться експеримент на державному рівні.

Отже, інтеграція вітчизняної вищої освіти в європейський і світовий освітній простір зумовлює певні системні зміни в організації та державному регулюванні функціонування вищої школи, змісті та якості вищої освіти України. Реалізація комплексу цих завдань вимагає: по-перше, істотних змін законодавчого і нормативного характеру, спрямованих на забезпечення якості та реальної дієвості принципів доступності вищої освіти; по-друге, визнання статусу європейського додатка до диплома на території України; по-третє, запровадження двоступеневої вищої освіти і надання освітньо-кваліфікаційному рівню „бакалавр” статусу вищої освіти; по-четверте, встановлення еквівалентності наукових ступенів „кандидат наук” і „доктор наук” європейському ступеню „доктор” шляхом укладення міжнародного договору в продовження Болонської декларації і прийняття відповідного закону України; по-п'яте, розробки методики та шкали зіставлення нормативів державного освітнього стандарту з європейською системою перезрахування кредитів; по-шосте, підтримання на законодавчому рівні інтеграції науки і вищої школи, створення таких правових засад, які б стимулювали розвиток науки у вищих навчальних закладах; по-сьоме, розширення автономії, академічних і господарських прав університетів тощо.

Отже, в Європі, світі загалом створено дієву нормативно-правову базу для інтеграції вищої освіти і наукової діяльності зацікавлених у цьому країн. Крім того, ми наголосили на прагненні України долучитися до творчої колективної діяльності в європейському та світовому освітньому і науковому просторі, зокрема університетському співтоваристві. З цією метою Україна на сьогодні визначила пріоритети в цих питаннях, значною мірою узгодила законодавство та нормативно-правові акти з питань міжнародного співробітництва. Університети, в свою чергу, покликані узяти на себе зобов'язання спрямувати

свою діяльність на суспільний прогрес як для України, так і Європи та світу загалом.

Список використаної і рекомендованої літератури

1. Конституція (Основний Закон) України. – К., 1996.
2. Закон України “ Про освіту”. – К., 1997.
3. Закон України “ Про вищу освіту”. – К., 2002.
4. Закон України” Про наукову і науково-технічну діяльність”. – К., 1999.
5. Закон України “Про авторське право і суміжні права”. –К., 1993.
6. Закон України „Про загальнодержавну програму адаптації Законодавства України до законодавства Європейського Союзу”. (Від 27 листопада 2003 р.).
7. Закон України “Про вищу освіту”. Науково-практичний коментар / За загальною редакцією Кременя В.Г. – К., 2002.
8. Вища освіта в Україні. Нормативно-правове регулювання. За заг. Ред. Горбунової Л.М., Степка М.Ф. – К.: ФОРУМ, 2006. – 1626 с. (у двох теках).
9. Журавський В.С., Згуровський М.З. Болонський процес: головні принципи входження в Європейський простір вищої освіти. – К.: ІВЦ „Видавництво „Політехніка”, 2003. – 200 с.
10. Законодавчі акти України з питань освіти / Верховна Рада України. Комітет з питань науки і освіти: Офіц. Вид. – К.: Парламентське вид-во, 2004.
11. Збірник законодавчих та нормативних актів про освіту. Випуск 1. – К., 1994.
12. Збірник нормативних актів про вищу освіту, наукову діяльність, підготовку та атестацію наукових кадрів / За ред. проф.. М.І.Панова. – Х., 2003.
13. Національна доктрина розвитку освіти України у ХХІ столітті. – К., 2002.
14. Довідник здобувача наукового ступеня. Збірник нормативних документів та інформаційних матеріалів з питань атестації наукових кадрів вищої кваліфікації / Упорядник Ю.І.Церков; передне слово Р.В.Бойка. – К., 2000.
15. Беляев Ю., Мішуков О. Болонський процес. – Херсон: Видавництво ХДУ, 2005. – 276 с.
16. Кремень В. Освіта і наука: шляхи модернізації (Факти, роздуми, перспективи). – К., 2003.
17. Ніколаєнко С.М. Освіта і наука: Законодавчі та методологічні основи: Навч. посіб. – К.: ІВЦ „Видавництво „Політехніка”, 2004.
18. Положення про підготовку науково-педагогічних і наукових кадрів: Постанова Кабінету Міністрів України від 1.03. 1999 р. № 309. – К., 1999.
19. Вища освіта України і Болонський процес. – Тернопіль: Богдан, 2004.
Кремень В. Освіта і наука: шляхи модернізації (Факти, роздуми, перспективи). – К., 2003.
20. Стичинський Б.С. та інші. Науково-практичний коментар до законодавства України про працю / Б.С.Стичинський, І.В.Зуб, В.Г.Ротань. – 2-ге вид., допов. та переробл. – К.: А.С.К., 2001. (Економіка. Фінанси. Право).
21. Шейко В.М., Кушнарєнко Н.М. Організація та методика науково-дослідницької діяльності: Підручник. – 2-ге вид., перероб. і доп. – К., 2002.

Додатки

Додаток 1

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
 КАМ'ЯНЕЦЬ-ПОДІЛЬСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
 Кафедра менеджменту освіти

„Затверджую”
 проректор з навчально-методичної роботи
 професор В.М.Федорчук
 „31” серпня 2005 року

Навчальна і робоча навчальна програма з дисципліни
„Нормативно-правове забезпечення управлінської діяльності в навчальному закладі”
 для слухачів магістратури з спеціальності
 8.000009 “Управління навчальним закладом”

Програму складено:
 Філінюк А.Г., к.і.н., професор

Ухвалено
 Методичною радою
 Університету, протокол №
 Від „31” серпня 2005 р.
 Голова методичної ради

Обговорено і затверджено на засіданні
 Кафедри історії України,
 Протокол № 1 від 31.08.2005 р.

Проф. В.М.Федорчук

завідувач кафедри, проф.
 П.С.Атаманчук

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
КАМ'ЯНЕЦЬ-ПОДІЛЬСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
Кафедра менеджменту освіти

„Затверджую”
проректор з навчально-методичної
роботи
професор В.М.Федорчук
„31” серпня 2005 року

Навчальна і робоча навчальна програма з дисципліни
„Нормативно-правове забезпечення управлінської діяльності в навчальному закладі”
для слухачів магістратури з спеціальності
8.000009 “Управління навчальним закладом”

Програму складено:
Філінюк А.Г., к.і.н., професор

Ухвалено
Методичною радою
Університету, протокол № 1
Від „31” серпня 2005 р.
Голова методичної ради

Професор В.М.Федорчук

Обговорено і затверджено на засіданні
Кафедри історії України,
Протокол № 1 від 31.08.2005 р.

завідувач кафедри, професор
П.С.Атаманчук

1. Загальна характеристика навчальної дисципліни

Напрямок	Специфічні категорії
Спеціальність	8.000009 Управління навчальним закладом
Освітньо-кваліфікаційний рівень підготовки фахівця	магістр
Характеристика навчальної дисципліни	нормативна
Семестр	перший
Вид контролю	залік

№ з/п	Структура навчальної дисципліни	кількість
1.	Кредити за ECST	1,5
2.	Модулі	1
3.	Змістові модулі	1
4.	Всього годин:	54
	– аудиторних	10
	– позааудиторних	44
5.	Види теоретичної та практичної підготовки :	
	– лекції	8
	– практичні заняття	2
	– семінарські заняття	–
	– лабораторні заняття	–
	– індивідуальні заняття	–
	– самостійна робота	28
	– індивідуальна робота (індивідуальні навчально-дослідні завдання)	–

2. Навчальна програма

2.1. Пояснювальна записка

Навчальна дисципліна „Нормативно-правове забезпечення управлінської діяльності в навчальному закладі” вивчається в числі нормативних предметів на спеціальності “Управління навчальним закладом” магістратури і є органічним продовженням підготовки фахівців до організації навчальної, методичної і особливо науково-дослідної роботи у вищому навчальному закладі. Це передбачає поглиблене вивчення слухачами найважливіших державних законодавчих і нормативно-правових документів, які регламентують всі напрямки та види діяльності вищих навчальних закладів III-IV рівнів акредитації, зокрема, їх керівного складу.

Вивчення навчальної дисципліни “Нормативно-правове забезпечення управлінської діяльності в навчальному закладі” має на меті на основі ознайомлення магістрантів із законодавчими та нормативно-інструктивними документами України та аналізу конкретного

досвіду їх застосування сформувати в них чітке уявлення про юридичне врегулювання навчальної, навчально-методичної, науково-дослідної і виховної роботи у вищих навчальних закладах, особливо III-IV рівнів акредитації та виробити вміння керуватися правами та обов'язками у якості керівника вищого навчального закладу, підрозділу ВНЗ, науково-педагогічного чи наукового працівника.

Завдання навчальної дисципліни полягає в поглибленні та закріпленні знань магістрантів з важливих і принципових положень вітчизняного законодавства й міжнародного права в сфері вищої освіти, у тому числі Конституції України, законів України про освіту, вищу освіту, наукову та науково-технічну діяльність, про авторське право і суміжні права, про трудові відносини, а також із чинними основними нормативно-правовими документами, що регламентують всі сфери функціонування ВНЗ III-IV рівнів акредитації.

Засвоєння навчальної дисципліни передбачає вироблення у майбутніх фахівців стійких навичок і вмінь дотримання законодавства в освітній та науково-дослідній роботі, гарантування прав і визначення комплексу обов'язків суб'єктів наукової діяльності, починаючи від студента і закінчуючи науково-педагогічними та науковими працівниками вищої кваліфікації. Кінцеві навички і вміння, вироблені в ході вивчення курсу, покликані стати правильним орієнтиром наукової діяльності магістрантів від написання своїх магістерських робіт до досягнення наукової кваліфікації кандидата та доктора наук.

Ознайомлення магістрантів з курсом передбачає розв'язання таких науково-теоретичних і навчально-методичних завдань, як:

– ознайомлення з найбільш важливими та принциповими положеннями вітчизняного законодавства в сфері вищої освіти, у тому числі Конституції України, законів України про освіту, вищу освіту, наукову і науково-технічну діяльність, про авторське право і суміжні права, а також оновленими нормативно-правовими документами, що регламентують навчально-методичну, наукову та виховну роботу у вищих навчальних закладах III-IV рівнів акредитації;

– вироблення у майбутніх випускників магістратури стійких навичок і вмінь дотримання законодавства України на всіх етапах життя вищого навчального закладу: від оформлення документів для отримання відповідної ліцензії до видачі дипломів, працевлаштування випускників та створення умов для підвищення кваліфікації та реалізації природних задатків і творчих можливостей науково-педагогічних працівників.

Методи навчання: лекція, практичні завдання, інтерактивна бесіда, самостійна робота, виконання індивідуальних завдань.

Методи контролю: контрольна письмова робота.

2.2. Структура залікового кредиту

2.3.

№ з/п	Тема	Лекції	Практ. Заняття	Самост. робота
1.	Питання правого і нормативного регулювання у вищому навчальному закладі навчально-виховного процесу.	2	2	8
2.	Законодавство України щодо регулювання наукової діяльності у вищому навчальному закладі III-IV рівнів акредитації	2	-	8
3.	Система нормативного забезпечення прийому на роботу, атестації та звільнення науково-педагогічних працівників ВНЗ.	2	-	8
4.	Нормативно-правове регулювання міжнародного співробітництва вищого	-	-	6

	навчального закладу			
5.	Нормативно-правове регулювання фінансово-економічної діяльності ВНЗ	2	-	6
6.	Юридичні засади авторського права і видавничої діяльності та інтелектуальної власності вищого навчального закладу.	-	-	8
	Всього	8	2	44

2.3.Зміст навчальної дисципліни

Навчальна дисципліна „Нормативно-правове забезпечення управлінської діяльності в навчальному закладі” є обов’язковим для вивчення на I курсі магістратури предметом. Її вивчення має на меті сформувати чітке уявлення фахівців про систему законодавчих і нормативно-правових документів, які регулюють діяльність вищих навчальних закладів I-IV рівнів акредитації та організацію науково-дослідної роботи у ВНЗ III-IV рівнів акредитації.

Тема 1. Питання правового і нормативного регулювання функціонування вищого навчального закладу та організації в ньому навчально-виховного процесу (12 годин)

Конституційне гарантування прав громадян України на вищу освіту та свободу літературної, художньої, наукової та технічної творчості, захисту інтелектуальної власності, авторських прав, моральних і матеріальних інтересів. Ступенева освіта та її освітньо-кваліфікаційні рівні. Бакалаври, спеціалісти, магістри та аспіранти в системі підготовки кадрів у ВНЗ III-IV рівнів акредитації. Офіційні державні документи, що дозволяють освітню та наукову діяльність ВНЗ різних форм власності. Навчання магістрів: права та обов’язки. Правові і організаційні можливості участі студентів, магістрів, аспірантів, науково-педагогічних працівників та інших видах наукової діяльності. Умови, за яких можна займатися педагогічною діяльністю.

Юридична база заснування та функціонування вищого навчального закладу третього і четвертого рівнів акредитації. Інструктивні документи, які безпосередньо регламентують діяльність вищого навчального закладу. Суб’єкти та нормативне забезпечення і регулювання навчального процесу. Навчальні заняття та їх правове регулювання. Самостійна робота студентів, її організація і науково-методичне забезпечення.

Навчальне навантаження науково-педагогічних працівників. Навчальний час студентів. Облік і контроль навчальної діяльності студентів і викладачів. Оформлення та видача документів про навчання у ВНЗ і про отримання вищої освіти.

Тема 2. Законодавство України щодо регулювання наукової діяльності у вищому навчальному закладі III-IV рівнів акредитації (10 годин)

Роль держави в регулюванні наукової діяльності, розвитку науки у вищій школі. Наукова діяльність у системі вищої освіти. Стратегічні завдання реформування наукової діяльності у ВНЗ. Пріоритетні напрями розвитку науки і техніки. Нормативно-правове регулювання науково-дослідної роботи студентів і магістрантів. Організація і управління науковою та науково-технічною діяльністю у вищому навчальному закладі. Атестація і акредитація науково-дослідної роботи вищого навчального закладу. Роль і місце наукової і науково-методичної чи науково-технічної рад й кафедр як основних осередків наукової діяльності. Становлення та оформлення наукових шкіл і їх статус.

Правові, організаційні та фінансові засади функціонування і розвитку науково-технічної сфери вищого навчального закладу. Юридичні умови наукової і науково-технічної

діяльності у вищих навчальних закладах III-IV рівнів акредитації.

Наукова діяльність науково-педагогічних працівників, її планування, організація, фінансування, облік і контроль. Оформлення результатів науково-дослідної роботи. Наукові і науково-методичні публікації. Апробація наукових досліджень. Наукові відрядження. Функціонування науково-дослідних секторів, науково-дослідних інститутів, центрів, лабораторій, науково-виробничих підрозділів і видавництва. Науково-навчально-виробничі та науково-навчально-методичні комплекси. Організація наукових, науково-практичних, науково-методичних семінарів, конференцій, олімпіад, конкурсів, науково-дослідних, курсових, дипломних і інших робіт учасників навчального процесу. Юридичне оформлення наукових зв'язків між ВНЗ та НУ.

Механізми економічного та морального стимулювання і пільгового оподаткування науково-дослідної роботи.

Тема 3. Система нормативного забезпечення прийому на роботу, атестації та звільнення науково-педагогічних працівників (10 годин)

Закон України “Про вищу освіту” і сучасні нормативно-правові документи щодо конкурсного прийому на роботу науково-педагогічних працівників. Основні посади науково-педагогічних працівників ВНЗ III-IV рівнів акредитації. Робочий час науково-педагогічних працівників. Права, обов'язки та гарантії науково-педагогічних працівників. Оплата праці науково-педагогічних працівників. Встановлення та врахування наукового стажу. Нормативно-інструктивне забезпечення підготовки і атестації наукових кадрів вищої кваліфікації. Вимоги та порядок атестації науково-педагогічних працівників. Присвоєння вчених і почесних звань. Положення про порядок наймання та звільнення науково-педагогічних працівників.

Матеріальне та моральне стимулювання праці науково-педагогічних працівників. Державні нагороди за навчальну і наукову роботу.

Порядок оформлення, нарахування і виплати наукової пенсії.

Тема 4. Нормативне врегулювання підвищення кваліфікації та підготовки науково-педагогічних і наукових кадрів вищої кваліфікації у ВНЗ (6 годин)

Аспірантура (ад'юнктура), асистентура-стажування і докторантура. Наукові ступені та вчені звання. Система підготовки науково-педагогічних і педагогічних кадрів вищої кваліфікації у ВНЗ. Нормативно-правові вимоги і порядок складання іспитів кандидатського мінімуму. Вимоги до складання кандидатського іспиту з поєднаних спеціальностей і з економіки. Право ВНЗ приймати кандидатські іспити. Комісії з прийому іспитів кандидатського мінімуму. Документи про складання іспитів кандидатського мінімуму. Тривалість чинності кандидатських іспитів. Прикріплення здобувачів для складання іспитів кандидатського мінімуму. Заліки в структурі кандидатського мінімуму.

Підготовка кандидатських і докторських дисертацій. Нормативні документи про присудження наукових ступенів і атестації щодо присвоєння вчених звань. Основні вимоги до дисертацій та авторефератів дисертацій. Оформлення бібліографічного опису в списку джерел і списку опублікованих праць. Титульний аркуш та обкладинка автореферату дисертації. Мова дисертацій. Публікація результатів дисертаційних досліджень, їх мінімальна кількість та обсяг.

Юридичне забезпечення написання дисертаційних досліджень. Документи, що подаються до спеціалізованої вченої ради. Особливості оформлення дисертацій на здобуття наукового ступеня. Оголошення про захист дисертацій в спеціалізованих вчених рада. Офіційні опоненти та провідна організація. Відгуки на автореферати дисертацій. Документи, які подаються у ВАК України. Постанови ВАК про затвердження рішень спеціалізованих вчених рад щодо присудження наукових ступенів. Документи, що підтверджують науковий

ступінь.

Опублікування та апробація результатів дисертаційних досліджень. Вимоги до оформлення дисертацій. Спеціалізовані вчені ради. Порядок представлення та захисту дисертацій у спеціалізованих наукових радах і видача документів про присудження наукових ступенів. Правові гарантії науково-педагогічних і наукових працівників вищої кваліфікації.

**Тема 5. Юридичні засади авторського права і видавничої діяльності та інтелектуальної власності вищого навчального закладу
(8 годин)**

Авторське право і суміжні права у сфері наукової діяльності та їх законодавче вираження. Система охорони державою особистих майнових і немайнових прав авторів і їх право наступників, пов'язаних із створенням та використанням творів науки. Охорона Законом України “Про авторське право і суміжні з ним права” (1993р.) письмових і усних творів у галузі науки. Умови, за яких авторам надають авторське право або суміжні права. Обставини виникнення авторського права в сфері наукової діяльності. Набуття чинності авторського права і суміжних прав. Реєстрація авторського права в офіційних державних реєстрах. Документ про авторське право автора наукового результату.

Суб'єкти авторського права. Автори і співавтори та їх права. Майнові права автора чи співавтора. Особисті (немайнові) права авторів або співавторів наукових і науково-технічних творів. Юридичне оформлення відтворення примірників наукового твору. Термін дії прав авторів.

Майнові права авторів і спадщина. Непохідність у спадщину немайнових (особистих) прав автора наукового твору. Державні гарантії авторського права.

**Тема 6. Нормативно-правове регулювання міжнародного співробітництва вищого навчального закладу
(8 годин)**

Державна політика в галузі міжнародного співробітництва вищих навчальних закладів. Основні напрями міжнародного наукового співробітництва ВНЗ. Договори та угоди про міжнародне співробітництво. Участь у розробці міжнародних і грантових проектів. Організація спільних з іноземними партнерами підприємств, центрів, лабораторій, технопарків. Двосторонні та багатосторонні міждержавні обміни студентами, аспірантами, науково-педагогічними та науковими працівниками. Зовнішньоекономічна діяльність у галузі вищої освіти. Здійснення фахової підготовки та стажування студентів. Підготовка фахівців для іноземних держав. Міжнародні наукові форуми. Зарубіжні відрядження. Спільна видавнича діяльність. Зарубіжні наукові та навчально-методичні публікації. Система нострифікації документів про вищу освіту.

3. Робоча навчальна програма

№ з/п	Теми та підтеми	К-сть годин	Література	Наочні посібники
1.	Лекція 1. Питання правового і нормативного регулювання функціонування вищого навчального закладу та організації в ньому навчально-виховного процесу	2	Основна: 1, 2, 3, 6, 7, 9, 12	

	<ol style="list-style-type: none"> 1. Нормативно-правове регулювання системи підготовки педагогічних працівників у класичних і педагогічних ВНЗ. Індивідуальне навчання та екстернат. 2. Цільова підготовка учителів. Направлення та працевлаштування. Правові гарантії молодих спеціалістів. 3. Вимоги до складання іспитів наукового мінімуму. Нормативне врегулювання прийому до аспірантури та навчання аспірантів. 4. 4. Атестація вчителів, педагогічних і науково-педагогічних працівників. 5. Вимоги до структури, змісту та оформлення дисертаційних досліджень. Порядок захисту дисертацій. 		<p style="text-align: center;">Додаткова:</p> <p style="text-align: center;">12-16</p>	
--	--	--	--	--

2.	<p>Лекція 2.</p> <p>Законодавство України щодо врегулювання наукової діяльності</p> <p>1. Нормативно-правові вимоги. Форми та організація підвищення кваліфікації.</p> <p>2. Система підготовки науково-педагогічних і наукових кадрів через аспірантуру та докторантуру. Іспити і заліки кандидатського мінімуму.</p> <p>3. Юридичне забезпечення написання дисертаційних досліджень. Порядок представлення та захисту дисертацій на здобуття наукових ступенів.</p> <p>4. Правові гарантії науково-педагогічних і наукових працівників вищої кваліфікації.</p>	2	<p>Основна література:</p> <p>3, 4, 7, 8, 10, 11, 14</p> <p>Додаткова:</p> <p>15-17</p>	
3.	<p>Лекція 3.</p> <p>Система нормативного забезпечення прийому на роботу, атестації та звільнення науково-педагогічних працівників ВНЗ</p> <p>1. Закон України “Про вищу освіту” і сучасні нормативно-правові документи щодо конкурсного прийому на роботу науково-педагогічних працівників.</p> <p>4. Права, обов’язки та гарантії науково-педагогічних працівників.</p> <p>5. Оплата праці науково-педагогічних працівників.</p>	2	<p>Основна:</p> <p>1, 2, 3, 7, 10, 16</p> <p>Додаткова:</p> <p>17-18</p>	

	<p>Врахування наукового стажу. Право на додатковій винагороди та пільги.</p> <p>4. Нормативно-інструктивне забезпечення підготовки і атестації наукових кадрів вищої кваліфікації.</p> <p>5. Система атестації науково-педагогічних працівників. Матеріальне та моральне стимулювання праці науково-педагогічних працівників.</p> <p>6. Порядок оформлення на наукову пенсію і визначення її розміру.</p>			
4.	<p>Лекція 4.</p> <p>Нормативне врегулювання підвищення кваліфікації та підготовки науково-педагогічних і наукових кадрів вищої кваліфікації у ВНЗ</p> <p>1. 1. Нормативно-правові вимоги та організація складання іспитів і заліків кандидатського мінімуму.</p> <p>2. Система підготовки науково-педагогічних і наукових кадрів через аспірантуру та докторантуру.</p> <p>3. Юридичне забезпечення написання дисертаційних досліджень.</p> <p>4. Порядок представлення та захисту дисертацій на здобуття наукових ступенів.</p> <p>5. Правові гарантії науково-педагогічних і наукових працівників вищої кваліфікації.</p>	2	<p>Основна:</p> <p>1, 2, 3, 10, 11, 14</p> <p>Додаткова:</p> <p>6, 12, 16</p>	
5.	<p>Лекція 5.</p> <p>Юридичні засади авторського права і</p>	2	<p>Основна:</p>	

	видавничої діяльності та інтелектуальної власності вищого навчального закладу 1. Суть і основний зміст авторського права. 2. Система охорони авторського права. 3. Майнові та немайнові права автора. 4. Державні гарантії авторського права.		1, 3, 4, 5, 10 Додаткова: 11-14	
6.	Лекція 6. Нормативно-правове регулювання міжнародного співробітництва вищого навчального закладу 1. Державна політика в галузі міжнародного співробітництва вищих навчальних закладів. 2. Основні напрями міжнародного наукового співробітництва вищих навчальних закладів. 3. Зовнішньоекономічна діяльність у галузі вищої освіти. 4. Міжнародні наукові форуми. 5. Зарубіжні наукові та навчально-методичні публікації.	2	Основна: 3, 4, 6, 10, 11 Додаткова: 5, 13-17	

Тематичний план

Курсу “Нормативно-правове забезпечення управлінської діяльності в навчальному закладі” для спеціальності 8000009 „Управління навчальним закладом” Кам’янець-Подільського державного педагогічного університету на 2004-2005 навчальний рік із розподілом навчальних годин

№ п/п	Назва розділів і тем	Кількість годин	Всього-годин
-------	----------------------	-----------------	--------------

		лекці ї	Семіна -ри	Консуль - тації	Самостій на робота	
1.	Питання правового і нормативного регулювання функціонування вищого навчального закладу та організації в ньому навчально-виховного процесу	2	2		6	10
2.	Законодавство України щодо врегулювання наукової діяльності	2			6	8
3.	Система нормативного забезпечення прийому на роботу, атестації та звільнення науково-педагогічних працівників ВНЗ.	2			6	8
4.	Нормативне врегулювання підвищення кваліфікації та підготовки науково-педагогічних і наукових кадрів вищої кваліфікації у ВНЗ.				6	6
5.	Юридичні засади авторського права і видавничої діяльності вищого навчального закладу.				8	8
6.	Нормативно-правове регулювання міжнародного співробітництва	2			6	8
	Всього	8	2	–	44	54

Література

1. Конституція (Основний Закон) України. – К., 1996.
2. Закон України “ Про освіту”. – К., 1997.
3. Закон України “ Про вищу освіту”. – К., 2002.
4. Закон України” Про наукову і науково-технічну діяльність”. – К., 1999.
5. Закон України “Про авторське право і суміжні права”. –К., 1993.
6. Закон України „Про загальнодержавну програму адаптації Законодавства України до законодавства Європейського Союзу”. (Від 27 листопада 2003 р.).
7. Збірник законодавчих та нормативних актів про освіту. Випуск 1. – К., 1994.
8. Положення про підготовку науково-педагогічних і наукових кадрів: Постанова Кабінету Міністрів України від 1.03. 1999 р. № 309. – К., 1999.
9. Національна доктрина розвитку освіти України у XXI столітті. – К., 2002.
10. Збірник нормативних актів про вищу освіту, наукову діяльність, підготовку та атестацію наукових кадрів / За ред. проф.. М.І.Панова. – Х., 2003.
11. Довідник здобувача наукового ступеня. Збірник нормативних документів та інформаційних матеріалів з питань атестації наукових кадрів вищої кваліфікації / Упорядник Ю.І.Церков; передне слово Р.В.Бойка. – К., 2000.
12. Кремень В. Освіта і наука: шляхи модернізації (Факти, роздуми, перспективи). – К., 2003. – С. 100-130.
13. Закон України “Про вищу освіту”. Науково-практичний коментар / За загальною редакцією Кременя В.Г. – К., 2002.

14. Положення про підготовку науково-педагогічних і наукових кадрів: Постанова Кабінету Міністрів України від 1.03. 1999 р. № 309. – К., 1999.
15. Вища освіта в Україні. Нормативно-правове регулювання. За заг. Ред. Горбу нової Л.М., Степка М.Ф. – К.: ФОРУМ, 2006. – 1616 с.
16. Вища освіта України і Болонський процес. – Тернопіль: Богдан, 2004.
17. Стичинський Б.С. та інші. Науково-практичний коментар до законодавства України про працю / Б.С.Стичинський, І.В.Зуб, В.Г.Ротань. – 2-ге вид., допов. та переробл. – К.: А.С.К., 2001. – 1072с. – (Економіка. Фінанси. Право).
18. Шейко В.М., Кушнарєнко Н.М. Організація та методика науково-дослідницької діяльності: Підручник. – 2-ге вид., перероб. і доп. – К., 2002.

Зміст

Лекційного курсу

“Нормативно-правове забезпечення управлінської діяльності в навчальному закладі”

Лекція 1. Питання правого і нормативного регулювання у вищому навчальному закладі навчально-виховного процесу

План

1. Юридична база заснування та функціонування вищого навчального закладу третього і четвертого рівнів акредитації.
2. Суб'єкти та нормативне забезпечення і регулювання навчального процесу.
3. Навчальні заняття та їх правове регулювання.
4. Самостійна робота студентів і її організація.
5. Оформлення та видача документів про навчання у вищому навчальному закладі і отримання вищої освіти.

Література

1. Конституція (Основний Закон) України. – К., 1996.
2. Закон України “ Про освіту”. – К., 1997.
3. Закон України “ Про вищу освіту”. – К., 2002.
4. Закон України” Про наукову і науково-технічну діяльність”. – К., 1999.
5. Збірник законодавчих та нормативних актів про освіту. Випуск 1. – К., 1994.
6. Положення про підготовку науково-педагогічних і наукових кадрів: Постанова Кабінету Міністрів України від 1.03. 1999 р. № 309. – К., 1999.
7. Національна доктрина розвитку освіти України у XXI столітті. – К., 2002.
8. Вища освіта в Україні. Нормативно-правове регулювання. За заг. Ред. Горбу нової Л.М., Степка М.Ф. – К.: ФОРУМ, 2006. – 1616 с.
9. Збірник нормативних актів про вищу освіту, наукову діяльність, підготовку та атестацію наукових кадрів / За ред. проф.. М.І.Панова. – Х., 2003.
10. Кремень В. Освіта і наука: шляхи модернізації (Факти, роздуми, перспективи). – К., 2003. – С. 100-130.
11. Закон України “Про вищу освіту”. Науково-практичний коментар. За загальною редакцією Кременя В.Г. – К., 2002.
12. Болюбаш Я.Я. Організація навчального процесу у вищих закладах освіти: Навч.

посібник для слухачів закладів підвищення кваліфікації системи вищої освіти.— К.: ВВП «КОМПАС», 1997.— 64с.

Лекція 2. Законодавство України щодо регулювання наукової діяльності у вищому навчальному закладі III-IV рівнів акредитації

План

1. Нормативно-правове регулювання НДРС у системі навчального процесу.
2. Наукова діяльність науково-педагогічних працівників – невід’ємна складова функціонування ВНЗ III-IV рівнів акредитації.
3. Планування, фінансування та організація науково-дослідної роботи.
4. Функціонування науково-дослідного сектора, науково-дослідних центрів і лабораторій.
5. Юридичне оформлення наукових зв’язків із ВНЗ та НУ й міжнародного наукового співробітництва.

Література

1. Конституція (Основний Закон) України. – К., 1996.
2. Закон України “ Про освіту”. – К., 1997.
3. Закон України “ Про вищу освіту”. – К., 2002.
4. Закон України” Про наукову і науково-технічну діяльність”. – К., 1999.
5. Збірник законодавчих та нормативних актів про освіту. Випуск 1. – К., 1994.
6. Вища освіта в Україні. Нормативно-правове регулювання. За заг. Ред. Горбу нової Л.М., Степка М.Ф. – К.: ФОРУМ, 2006. – 1616 с.
7. Положення про підготовку науково-педагогічних і наукових кадрів: Постанова Кабінету Міністрів України від 1.03. 1999 р. № 309. – К., 1999.
8. Положення про атестацію наукових працівників. Затверджене постановою Кабінету Міністрів України від 13 серпня 1999 р. № 1475.
9. Положення про обрання та прийняття на роботу науково-педагогічних працівників вищих навчальних закладів третього і четвертого рівнів акредитації. Затверджене наказом Міністра освіти і науки України 24.12.2002 р. № 744.
10. Національна доктрина розвитку освіти України у XXI столітті. – К., 2002.
11. Збірник нормативних актів про вищу освіту, наукову діяльність, підготовку та атестацію наукових кадрів / За ред. проф.. М.І.Панова. – Х., 2003.
12. Шейко В.М., Кушнаренко Н.М. Організація та методика науково-дослідницької діяльності: підручник. – 2-ге вид. перероб. і доп. – К., 2002.
13. Кремень В. Освіта і наука: шляхи модернізації (Факти, роздуми, перспективи). – К., 2003. – С. 131-148.

Лекція 3. Система нормативного забезпечення прийому на роботу, атестації та звільнення науково-педагогічних працівників ВНЗ

План

1. Закон України “Про вищу освіту” і сучасні нормативно-правові документи щодо конкурсного прийому на роботу науково-педагогічних працівників.
2. Права, обов’язки та гарантії науково-педагогічних працівників.
3. Оплата праці науково-педагогічних працівників. Врахування наукового стажу. Право на додаткові винагороди та пільги.
4. Нормативно-інструктивне забезпечення підготовки і атестації наукових кадрів вищої кваліфікації.
5. Система атестації науково-педагогічних працівників. Матеріальне та моральне стимулювання праці науково-педагогічних працівників.
6. Порядок оформлення на наукову пенсію і визначення її розміру.

Література

1. Конституція (Основний Закон) України. – К., 1996.
2. Закон України “ Про освіту”. – К., 1997.
3. Закон України “ Про вищу освіту”. – К., 2002.
4. Закон України” Про наукову і науково-технічну діяльність”. – К., 1999.
5. Вища освіта в Україні. Нормативно-правове регулювання. За заг. Ред. Горбунової Л.М., Степка М.Ф. – К.: ФОРУМ, 2006. – 1616 с.
6. Збірник законодавчих та нормативних актів про освіту. Випуск 1. – К., 1994.
7. Положення про підготовку науково-педагогічних і наукових кадрів: Постанова Кабінету Міністрів України від 1.03. 1999 р. № 309. – К., 1999.
8. Національна доктрина розвитку освіти України у ХХІ столітті. – К., 2002.
9. Збірник нормативних актів про вищу освіту, наукову діяльність, підготовку та атестацію наукових кадрів / За ред. проф.. М.І.Панова. – Х., 2003.
10. Стичинський Б.С. та інші. Науково-практичний коментар до законодавства України про працю / Б.С.Стичинський, І.В.Зуб, В.Г.Ротань. – 2-ге вид., допов. та переробл. – К.: А.С.К., 2001. – 1072с. – (Економіка. Фінанси. Право).

Лекція 4. Нормативне врегулювання підвищення кваліфікації та підготовки науково-педагогічних і наукових кадрів вищої кваліфікації у ВНЗ

План

1. Нормативно-правові вимоги та організація складання іспитів і заліків кандидатського мінімуму.
2. Система підготовки науково-педагогічних і наукових кадрів через аспірантуру та докторантуру.
3. Юридичне забезпечення написання дисертаційних досліджень.
4. Порядок представлення та захисту дисертацій на здобуття наукових ступенів.
5. Правові гарантії науково-педагогічних і наукових працівників вищої кваліфікації.

Література

1. Закон України “ Про вищу освіту”. – К., 2002.
2. Закон України” Про наукову і науково-технічну діяльність”. – К., 1999.
3. Закон України “Про авторське право і суміжні з ним права”. – К., 1993.
4. Вища освіта в Україні. Нормативно-правове регулювання. За заг. Ред. Горбунової Л.М., Степка М.Ф. – К.: ФОРУМ, 2006. – 1616 с.
5. Збірник законодавчих та нормативних актів про освіту. Випуск 1. – К., 1994.
6. Положення про підготовку науково-педагогічних і наукових кадрів: Постанова Кабінету Міністрів України від 1.03. 1999 р. № 309. – К., 1999.
7. Довідник здобувача наукового ступеня. Збірник нормативних документів та

- інформаційних матеріалів з питань атестації наукових кадрів вищої кваліфікації / Упорядник Ю.І.Церков; передне слово Р.В.Бойка. – К., 1999.
8. Порядок присудження наукових ступенів і присвоєння вчених звань. – К., 2000.
 9. Збірник нормативних актів про вищу освіту, наукову діяльність, підготовку та атестацію наукових кадрів / За ред. проф. М.І.Панова. – Х., 2003.
 10. Кремень В. Освіта і наука: шляхи модернізації (Факти, роздуми, перспективи). – К., 2003. – С.100-130.

Лекція 5. Юридичні засади авторського права і видавничої діяльності вищого навчального закладу третього – четвертого рівнів акредитації

План

1. Суть і основний зміст авторського права.
2. Система охорони авторського права.
3. Майнові та немайнові права автора.
4. Державні гарантії авторського права.

Література

1. Конституція (Основний Закон) України. – К., 1996.
2. Закон України “ Про освіту”. – К., 1997.
3. Закон України “ Про вищу освіту”. – К., 2002.
4. Закон України” Про наукову і науково-технічну діяльність”. – К., 1999.
5. Вища освіта в Україні. Нормативно-правове регулювання. За заг. Ред. Горбунової Л.М., Степка М.Ф. – К.: ФОРУМ, 2006. – 1616 с.
6. Збірник законодавчих та нормативних актів про освіту. Випуск 1. – К., 1994.
7. Положення про підготовку науково-педагогічних і наукових кадрів: Постанова Кабінету Міністрів України від 1.03. 1999 р. № 309. – К., 1999.
8. Національна доктрина розвитку освіти України у ХХІ столітті. – К., 2002.
9. Збірник нормативних актів про вищу освіту, наукову діяльність, підготовку та атестацію наукових кадрів / За ред. проф. М.І.Панова. – Х., 2003.
9. Правове регулювання інформаційної діяльності в Україні: Станом на 1 січня 2001 року Упорядник С.Е.Демський; Відп. ред. С.П.Павлюк. – К., 2001.
10. Кремень В. Освіта і наука: шляхи модернізації (Факти, роздуми, перспективи). – К., 2003. – С. 149-167.

Лекція 6. Нормативно-правове регулювання міжнародного співробітництва вищого навчального закладу

План

1. Державна політика в галузі міжнародного співробітництва вищих навчальних закладів.
2. Основні напрями міжнародного наукового співробітництва вищих навчальних закладів.
3. Зовнішньоекономічна діяльність у галузі вищої освіти.
4. Міжнародні наукові форуми.
5. Зарубіжні наукові та навчально-методичні публікації.

Література

22. Конституція (Основний Закон) України. – К., 1996.
23. Закон України “ Про освіту”. – К., 1997.
24. Закон України “ Про вищу освіту”. – К., 2002.
25. Закон України” Про наукову і науково-технічну діяльність”. – К., 1999.
26. Збірник законодавчих та нормативних актів про освіту. Випуск 1. – К., 1994.
6. Національна доктрина розвитку освіти України у ХХІ столітті. – К., 2002.
7. Кремень В. Освіта і наука: шляхи модернізації (Факти, роздуми, перспективи). – К.,

2003. – С. 168-177, 198-200.

Семінарське заняття

Заняття 1: Правові основи підготовки та прийому на роботу педагогічних і науково-педагогічних працівників

План

1. Нормативно-правове регулювання системи підготовки педагогічних працівників у класичних і педагогічних ВНЗ. Індивідуальне навчання та екстернат.
1. Цільова підготовка учителів. Направлення та працевлаштування. Правові гарантії молодих спеціалістів.
3. Вимоги до складання іспитів наукового мінімуму. Нормативне врегулювання прийому до аспірантури та навчання аспірантів.
4. Атестація вчителів, педагогічних і науково-педагогічних працівників.
5. Вимоги до структури, змісту та оформлення дисертаційних досліджень. Порядок захисту дисертацій.

Література

1. Закон України “ Про вищу освіту”. – К., 2002.
2. Закон України” Про наукову і науково-технічну діяльність”. – К., 1999.
3. Збірник законодавчих та нормативних актів про освіту. Випуск 1. – К., 1994.
5. Вища освіта в Україні. Нормативно-правове регулювання. За заг. Ред. Горбунової Л.М., Степка М.Ф. – К.: ФОРУМ, 2006. – 1616 с.
6. Нормативно-правові акти про наукову та науково-технічну діяльність у вищих навчальних закладах України. – Кн. 1. – Х.: Право, 2003. – 784с.
7. Нормативно-правові акти про наукову та науково-технічну діяльність у вищих навчальних закладах України. – Кн. 2. – Х.: Право, 2003. – 768с.
 1. Положення про підготовку науково-педагогічних і наукових кадрів: Постанова Кабінету Міністрів України від 1.03. 1999 р. № 309. – К., 1999.
 2. Національна доктрина розвитку освіти України у XXI столітті. – К., 2002.
 3. Збірник нормативних актів про вищу освіту, наукову діяльність, підготовку та атестацію наукових кадрів / За ред. проф.. М.І.Панова. – Х., 2003.
 4. Стичинський Б.С. та інші. Науково-практичний коментар до законодавства України про працю / Б.С.Стичинський, І.В.Зуб, В.Г.Ротань. – 2-ге вид., допов. та переробл. – К.: А.С.К., 2001. – 1072с. – (Економіка. Фінанси. Право).

Перелік питань для самостійного вивчення

Тема 1. Нормативне врегулювання підвищення кваліфікації та підготовки науково-педагогічних і наукових кадрів вищої кваліфікації у ВНЗ

План

1. Нормативно-правові вимоги. Форми та організація підвищення кваліфікації.
2. Система підготовки науково-педагогічних і наукових кадрів через аспірантуру та докторантуру. Іспити і заліки кандидатського мінімуму.
3. Юридичне забезпечення написання дисертаційних досліджень. Порядок представлення та захисту дисертацій на здобуття наукових ступенів.
4. Правові гарантії науково-педагогічних і наукових працівників вищої кваліфікації.

Література

1. Закон України “Про вищу освіту”. – К., 2002.
2. Закон України” Про наукову і науково-технічну діяльність”. – К., 1999.
3. Закон України “Про авторське право і суміжні з ним права”. – К., 1993.
4. Збірник законодавчих та нормативних актів про освіту. Випуск 1. – К., 1994.
5. Положення про підготовку науково-педагогічних і наукових кадрів: Постанова Кабінету Міністрів України від 1.03. 1999 р. № 309. – К., 1999.
6. Довідник здобувача наукового ступеня. Збірник нормативних документів та інформаційних матеріалів з питань атестації наукових кадрів вищої кваліфікації / Упорядник Ю.І.Церков; передне слово Р.В.Бойка. – К., 1999.
7. Порядок присудження наукових ступенів і присвоєння вчених звань. – К., 2000.
8. Збірник нормативних актів про вищу освіту, наукову діяльність, підготовку та атестацію наукових кадрів / За ред. проф.. М.І.Панова. – Х., 2003.
9. Кремень В. Освіта і наука: шляхи модернізації (Факти, роздуми, перспективи). – К., 2003. – С.100-130.

Тема 2. Юридичні засади авторського права і видавничої діяльності вищого навчального закладу

План

1. Суть і основний зміст авторського права.
2. Система охорони авторського права.
3. Майнові та немайнові права автора.
4. Державні гарантії авторського права.

Література

1. Конституція (Основний Закон) України. – К., 1996.
2. Закон України “Про освіту”. – К., 1997.
3. Закон України “Про вищу освіту”. – К., 2002.
4. Закон України” Про наукову і науково-технічну діяльність”. – К., 1999.
5. Збірник законодавчих та нормативних актів про освіту. Випуск 1. – К., 1994.
6. Положення про підготовку науково-педагогічних і наукових кадрів:

Постанова Кабінету Міністрів України від 1.03. 1999 р. № 309. – К., 1999.

7. Національна доктрина розвитку освіти України у XXI столітті. – К., 2002.

8. Збірник нормативних актів про вищу освіту, наукову діяльність, підготовку та атестацію наукових кадрів / За ред. проф. М.І.Панова. – Х., 2003.

9. Правове регулювання інформаційної діяльності в Україні: Станом на 1 січня 2001 року Упорядник С.Е.Демський; Відп. ред. С.П.Павлюк. – К., 2001.

10. Кремень В. Освіта і наука: шляхи модернізації (Факти, роздуми, перспективи). – К., 2003. – С. 149-167.

Тема 3. Нормативно-правове регулювання наукової діяльності в системі освіти

План

1. Наукова та пошукова робота учнівської молоді: олімпіади та система Малої академії наук України.
2. Вимоги до написання та оформлення творчих, дипломних і магістерських робіт.
3. Організація студентських олімпіад і конкурсів студентських наукових робіт.
4. Правове і фінансове забезпечення участі науково-педагогічних працівників у розробці держбюджетних і господарсько-договірних наукових проектів.
5. Державні стандарти і вимоги ВАК України до написання й опублікування фахових наукових праць.

Література

1. Конституція (Основний Закон) України. – К., 1996.
2. Закон України “ Про освіту”. – К., 1997.
3. Закон України “ Про вищу освіту”. – К., 2002.
4. Закон України” Про наукову і науково-технічну діяльність”. – К., 1999.
5. Нормативно-правові акти про наукову та науково-технічну діяльність у вищих навчальних закладах України. – Кн. I. – Х.: Право, 2003. – 784с.
6. Нормативно-правові акти про наукову та науково-технічну діяльність у вищих навчальних закладах України. – Кн. 2. – Х.: Право, 2003. – 768с.
7. Збірник законодавчих та нормативних актів про освіту. Випуск 1. – К., 1994.
8. Положення про підготовку науково-педагогічних і наукових кадрів: Постанова Кабінету Міністрів України від 1.03. 1999 р. № 309. – К., 1999.
9. Національна доктрина розвитку освіти України у XXI столітті. – К., 2002.
10. Збірник нормативних актів про вищу освіту, наукову діяльність, підготовку та атестацію наукових кадрів / За ред. проф. М.І.Панова. – Х., 2003.
11. Кремень В. Освіта і наука: шляхи

модернізації (Факти, роздуми, перспективи). – К., 2003. – С. 131-148.

12. Кушнарєнко Н.М., Удалова В.К. Наукова обробка документів: Підручник. – К.: Вікар, 2003.
13. Шейко В.М., Кушнарєнко Н.М. Організація та методика науково-дослідницької діяльності: підручник. – 2-ге вид. перероб. і доп. – К., 2002.

Тема 4. Правове регулювання підготовки та атестації педагогічних, науково-педагогічних і наукових кадрів

План

1. Система, періодичність, організація та оформлення наслідків атестації вчителів і педагогічних працівників.
2. Вимоги до складання іспитів наукового мінімуму.
3. Правове регулювання навчання в аспірантурі.
4. Система прикріплення до кафедр, відділів, лабораторій для написання кандидатської дисертації.
5. Нормативні вимоги до кандидатських дисертацій, авторефератів і підготовки документів для їх захисту.

Література

1. Конституція (Основний Закон) України. – К., 1996.
2. Закон України “ Про освіту”. – К., 1997.
3. Закон України “ Про вищу освіту”. – К., 2002.
4. Закон України” Про наукову і науково-технічну діяльність”. – К., 1999.
5. Закон України “Про вищу освіту”. Науково-практичний коментар. За загальною редакцією Кременя В.Г. – К., 2002.
6. Збірник законодавчих та нормативних актів про освіту. Випуск 1. – К., 1994.
7. Положення про підготовку науково-педагогічних і наукових кадрів: Постанова Кабінету Міністрів України від 1.03. 1999 р. № 309. – К., 1999.
8. Національна доктрина розвитку освіти України у ХХІ столітті. – К., 2002.
9. Збірник нормативних актів про вищу освіту, наукову діяльність, підготовку та атестацію наукових кадрів / За ред. проф.. М.І.Панова. – Х., 2003.
10. Кремень В.Г. Освіта і наука України: шляхи модернізації (Факти, роздуми, перспективи). – К.: Грамота, 2003. – 216с.
11. Стичинський Б.С. та інші. Науково-практичний коментар до законодавства України про працю / Б.С.Стичинський, І.В.Зуб, В.Г.Ротань. – 2-ге вид., допов. та переробл. – К.: А.С.К., 2001. – 172с. – (Економіка. Фінанси. Право).

Тема 5. Правове регулювання роботи науково-педагогічних кадрів 3-4 рівнів акредитації

План

1. Система конкурентного відбору та атестації науково-педагогічних працівників.
2. Оплата праці науково-педагогічних працівників і її надбавки.
3. Визначення науково-педагогічного стажу.
4. Вимоги щодо прийому та звільнення науково-педагогічних працівників (трудовий договір).

5. Компенсації науково-педагогічних працівників.

Література

1. Закон України “ Про вищу освіту”. – К., 2002.
2. Закон України” Про наукову і науково-технічну діяльність”. – К., 1999.
3. Збірник законодавчих та нормативних актів про освіту. Випуск 1. – К., 1994.
4. Положення про підготовку науково-педагогічних і наукових кадрів: Постанова Кабінету Міністрів України від 1.03. 1999 р. № 309. – К., 1999.
5. Збірник нормативних актів про вищу освіту, наукову діяльність, підготовку та атестацію наукових кадрів / За ред. проф.. М.І.Панова. – Х., 2003.
6. Закон України “Про вищу освіту”. Науково-практичний коментар. За загальною редакцією Кременя В.Г. – К., 2002.
7. Кремень В.Г. Освіта і наука України: шляхи модернізації (Факти, роздуми, перспективи). – К.: Грамота, 2003. – 216с.
8. Стичинський Б.С. та інші. Науково-практичний коментар до законодавства України про працю / Б.С.Стичинський, І.В.Зуб, В.Г.Ротань. – 2-ге вид., допов. та переробл. – К.: А.С.К., 2001. – 172с. – (Економіка. Фінанси. Право).

Індивідуальна робота

Тема 1. Нормативно-правове регулювання наукової діяльності

План

1. Вимоги до написання та оформлення дипломних і магістерських робіт.
2. Організація студентських олімпіад і конкурсів студентських наукових робіт.
3. Правове і фінансове забезпечення участі науково-педагогічних працівників у розробці держбюджетних і господарсько-договірних наукових проєктів.
4. Державні стандарти і вимоги ВАК України до написання й опублікування фахових наукових праць.

Література

1. Конституція (Основний Закон) України. – К., 1996.
2. Закон України “ Про освіту”. – К., 1997.
3. Закон України “ Про вищу освіту”. – К., 2002.
4. Закон України” Про наукову і науково-технічну діяльність”. – К., 1999.
5. Збірник законодавчих та нормативних актів про освіту. Випуск 1. – К., 1994.
6. Положення про підготовку науково-педагогічних і наукових кадрів: Постанова Кабінету Міністрів України від 1.03. 1999 р. № 309. – К., 1999.
7. Національна доктрина розвитку освіти України у ХХІ столітті. – К., 2002.
8. Збірник нормативних актів про вищу освіту, наукову діяльність, підготовку та атестацію наукових кадрів / За ред. проф.. М.І.Панова. – Х., 2003.
9. Шейко В.М., Кушнарєнко Н.М. Організація та методика науково-дослідницької діяльності: підручник. – 2-ге вид. перероб. і доп. – К., 2002.
10. Кремень В. Освіта і наука: шляхи модернізації (Факти, роздуми, перспективи). – К., 2003. – С. 131-148.

Тема 2. Правове регулювання підготовки та атестації науково-педагогічних і наукових кадрів

План

6. Вимоги до складання іспитів наукового мінімуму.
7. Правове регулювання навчання в аспірантурі.
8. Система прикріплення до кафедр, відділів, лабораторій для написання кандидатської дисертації.
9. Нормативні вимоги до кандидатських дисертацій, авторефератів і підготовки документів для їх захисту.

Література

1. Конституція (Основний Закон) України. – К., 1996.
2. Закон України “ Про освіту”. – К., 1997.
3. Закон України “ Про вищу освіту”. – К., 2002.
4. Закон України” Про наукову і науково-технічну діяльність”. – К., 1999.
10. Збірник законодавчих та нормативних актів про освіту. Випуск 1. – К., 1994.
11. Положення про підготовку науково-педагогічних і наукових кадрів: Постанова Кабінету Міністрів України від 1.03. 1999 р. № 309. – К., 1999.
12. Національна доктрина розвитку освіти України у ХХІ столітті. – К., 2002.
13. Збірник нормативних актів про вищу освіту, наукову діяльність, підготовку та атестацію наукових кадрів / За ред. проф.. М.І.Панова. – Х., 2003.
14. Стичинський Б.С. та інші. Науково-практичний коментар до законодавства України про працю / Б.С.Стичинський, І.В.Зуб, В.Г.Ротань. – 2-ге вид., допов. та переробл. – К.: А.С.К., 2001. – 1072с. – (Економіка. Фінанси. Право).
15. Закон України “Про вищу освіту”. Науково-практичний коментар. За загальною редакцією Кременя В.Г. – К., 2002.

Тема 3. Правове регулювання роботи науково-педагогічних кадрів 3-4 рівнів акредитації

План

1. Система конкурентного відбору та атестації науково-педагогічних працівників.
2. Оплата праці науково-педагогічних працівників і її надбавки.
3. Визначення науково-педагогічного стажу.
4. Вимоги щодо прийому та звільнення науково-педагогічних працівників (трудовий договір).
5. Компенсації науково-педагогічних працівників.

Література

1. Закон України “ Про вищу освіту”. – К., 2002.
2. Закон України” Про наукову і науково-технічну діяльність”. – К., 1999.
3. Збірник законодавчих та нормативних актів про освіту. Випуск 1. – К., 1994.
4. Положення про підготовку науково-педагогічних і наукових кадрів: Постанова Кабінету Міністрів України від 1.03. 1999 р. № 309. – К., 1999.
5. Збірник нормативних актів про вищу освіту, наукову діяльність, підготовку та атестацію наукових кадрів / За ред. проф.. М.І.Панова. – Х., 2003.
6. Стичинський Б.С. та інші. Науково-практичний коментар до законодавства

- України про працю / Б.С.Стичинський, І.В.Зуб, В.Г.Ротань. – 2-ге вид., допов. та переробл. – К.: А.С.К., 2001. – 1072с. – (Економіка. Фінанси. Право).
7. Закон України “Про вищу освіту”. Науково-практичний коментар. За загальною редакцією Кременя В.Г. – К., 2002.

Тема 4. Правові основи підготовки науково-педагогічних працівників

План

1. Вимоги до складання іспитів наукового мінімуму.
2. нормативне врегулювання прийому до аспірантури.
3. Атестація викладачів (аспірантів) – вчені звання.
4. Вимоги до структури, змісту та оформлення дисертаційних досліджень.
5. Порядок захисту дисертацій.

Література

- 1.Закон України “ Про вищу освіту”. – К., 2002.
- 2.Закон України” Про наукову і науково-технічну діяльність”. – К., 1999.
- 3.Збірник законодавчих та нормативних актів про освіту. Випуск 1. – К., 1994.
4. Положення про підготовку науково-педагогічних і наукових кадрів: Постанова Кабінету Міністрів України від 1.03. 1999 р. № 309. – К., 1999.
- 5.Національна доктрина розвитку освіти України у XXI столітті. – К., 2002.
- 6.Збірник нормативних актів про вищу освіту, наукову діяльність, підготовку та атестацію наукових кадрів / За ред. проф.. М.І.Панова. – Х., 2003.
- 7.Стичинський Б.С. та інші. Науково-практичний коментар до законодавства України про працю / Б.С.Стичинський, І.В.Зуб, В.Г.Ротань. – 2-ге вид., допов. та переробл. – К.: А.С.К., 2001. – 1072с. – (Економіка. Фінанси. Право).

Основна література

1. Конституція (Основний Закон) України. – К., 1996.
2. Закон України “ Про освіту”. – К., 1997.
- 3.Закон України “ Про вищу освіту”. – К., 2002.
- 4.Закон України” Про наукову і науково-технічну діяльність”. – К., 1999.
5. Закон України “Про вищу освіту”. Науково-практичний коментар. За загальною редакцією Кременя В.Г. – К., 2002.
6. Закон України “Про авторське право і суміжні з ним права”. – К., 1993.
7. Закон України „Про внесення змін до деяких законодавчих актів України (У сфері вищої освіти)” // Урядовий кур’єр. – 2004. – 15 грудня. (14 грудня 2004 року, № 2229-IV).
8. Збірник законодавчих та нормативних актів про освіту. Випуск 1. – К., 1994.
9. Збірник нормативних актів про вищу освіту, наукову діяльність, підготовку та атестацію наукових кадрів / За ред. проф.. М.І.Панова. – Х., 2003.
10. Довідник здобувача наукового ступеня. Збірник нормативних документів та інформаційних матеріалів з питань атестації наукових кадрів вищої кваліфікації / Упорядник Ю.І.Церков; передне слово Р.В.Бойка. – К., 1999.
11. Кремень В. Освіта і наука: шляхи модернізації (Факти, роздуми, перспективи). – К., 2003. – С. 100-130.
12. Кушнарєнко Н.М., Удалова В.К. Наукова обробка документів: Підручник. – К.: Вікар, 2003.
13. Ліцензійні умови надання освітніх послуг у сфері вищої освіти. Затверджено наказом Міністра освіти і науки України 24.12.2003 року № 847.
14. Національна доктрина розвитку освіти України у XXI столітті. – К., 2002.

15. Нормативно-правові акти про наукову та науково-технічну діяльність у вищих навчальних закладах України. – Кн. 1. – Х.: Право, 2003. – 784с.
16. Нормативно-правові акти про наукову та науково-технічну діяльність у вищих навчальних закладах України. – Кн. 2. – Х.: Право, 2003. – 768с.
17. Положення про підготовку науково-педагогічних і наукових кадрів: Постанова Кабінету Міністрів України від 1.03. 1999 р. № 309. – К., 1999.
18. Положення про порядок обрання та прийняття на роботу науково-педагогічних працівників вищих навчальних закладів третього і четвертого рівнів акредитації. Затверджено наказом Міністра освіти і науки України від 24.12.2002 року № 744.
19. Порядок присудження наукових ступенів і присвоєння вчених звань. Затверджено постановою Кабінету Міністрів України від 4 березня 2001 року № 229.
20. Правове регулювання інформаційної діяльності в Україні: Станом на 1 січня 2001 року Упорядник С.Е.Демський; Відп. ред. С.П.Павлюк. – К., 2001.
21. Про вдосконалення роботи із забезпечення учнів і студентів навчальних закладів підручниками та посібниками: Постанова Кабінету Міністрів України від 28.08.2003 р. №1378// Офіційний вісник України. – 2003. – № 36. – С.28-30.
22. Про затвердження норм часу для планування і обліку навчальної роботи та переліків основних видів методичної, наукової й організаційної роботи педагогічних і науково-педагогічних працівників вищих навчальних закладів: Наказ МОН України від 7.08.2002р. №450 // Вища школа. – 2003. –№ 1. – С.114-122.
23. Стичинський Б.С. та інші. Науково-практичний коментар до законодавства України про працю / Б.С.Стичинський, І.В.Зуб, В.Г.Ротань. – 2-ге вид., допов. та переробл. – К.: А.С.К., 2001. – 1072с. – (Економіка. Фінанси. Право).
24. Шейко В.М., Кушнарєнко Н.М. Організація та методика науково-дослідницької діяльності: підручник. – 2-ге вид. перероб. і доп. – К., 2002.

Методичні вказівки

до проведення практичних занять і самостійної і індивідуальної роботи

Кожний майбутній магістр зазначеної спеціальності повинен особисто опрацювати основні законодавчі та нормативно-правові документи, які регулюють функціонування навчального закладу загалом і напрямків діяльності зокрема. Передусім, слід ознайомитись із міжнародними документами з питань освіти, статтями Конституції України, законів України про галузі освіти, наукову і науково-технічну діяльність, авторське право і суміжні права та низкою найважливіших нормативних документів.

Основна література

1. Конституція (Основний Закон) України. – К., 1996.
2. Закон України “ Про освіту”. – К., 1997.
3. 3.Закон України “ Про вищу освіту”. – К., 2002.
4. 4.Закон України” Про наукову і науково-технічну діяльність”. – К., 1999.
5. Збірник законодавчих та нормативних актів про освіту. Випуск 1. – К., 1994.
6. Положення про підготовку науково-педагогічних і наукових кадрів: Постанова Кабінету Міністрів України від 1.03. 1999 р. № 309. – К., 1999.
7. Національна доктрина розвитку освіти України у ХХІ столітті. – К., 2002.
8. Збірник нормативних актів про вищу освіту, наукову діяльність, підготовку та атестацію наукових кадрів / За ред. проф.. М.І.Панова. – Х., 2003.
9. Стичинський Б.С. та інші. Науково-практичний коментар до законодавства

- України про працю / Б.С.Стичинський, І.В.Зуб, В.Г.Ротань. – 2-ге вид., допов. та переробл. – К.: А.С.К., 2001. – 1072с. – (Економіка. Фінанси. Право).
10. Закон України “Про вищу освіту”. Науково-практичний коментар. За загальною редакцією Кременя В.Г. – К., 2002.
 11. Кремень В. Освіта і наука: шляхи модернізації (Факти, роздуми, перспективи). – К., 2003.
 12. Закон України “Про вищу освіту”. Науково-практичний коментар. За загальною редакцією Кременя В.Г. – К., 2002.
 13. Шейко В.М., Кушнарєнко Н.М. Організація та методика науково-дослідницької діяльності: підручник. – 2-ге вид. перероб. і доп. – К., 2002.
 14. Збірник законодавчих та нормативних актів про освіту. Випуск 1. – К., 1994.
 15. Національна доктрина розвитку освіти України у ХХІ столітті. – К., 2002.
 16. Закон України “Про авторське право і суміжні з ним права”. – К., 1993.
 17. Довідник здобувача наукового ступеня. Збірник нормативних документів та інформаційних матеріалів з питань атестації наукових кадрів вищої кваліфікації / Упорядник Ю.І.Церков; переднє слово Р.В.Бойка. – К., 1999.
 18. Правове регулювання інформаційної діяльності в Україні: Станом на 1 січня 2001 року Упорядник С.Е.Демський; Відп. ред. С.П.Павлюк. – К., 2001.
 19. Закон України „Про внесення змін до деяких законодавчих актів України (У сфері вищої освіти)” // Урядовий кур’єр. – 2004. – 15 грудня. (14 грудня 2004 року, № 2229-IV).
 20. Нормативно-правові акти про наукову та науково-технічну діяльність у вищих навчальних закладах України. – Кн. 1. – Х.: Право, 2003. – 784с.
 21. Нормативно-правові акти про наукову та науково-технічну діяльність у вищих навчальних закладах України. – Кн. 2. – Х.: Право, 2003. – 768с.
 22. Кремень В. Освіта і наука: шляхи модернізації (Факти, роздуми, перспективи). – К., 2003. – С. 100-130.
 23. Ліцензійні умови надання освітніх послуг у сфері вищої освіти. Затверджено наказом Міністра освіти і науки України 24.12.2003 року № 847.
 24. Про вдосконалення роботи із забезпечення учнів і студентів навчальних закладів підручниками та посібниками: Постанова Кабінету Міністрів України від 28.08.2003 р. №1378// Офіційний вісник України. – 2003. – № 36. – С.28-30.
 25. Про затвердження норм часу для планування і обліку навчальної роботи та переліків основних видів методичної, наукової й організаційної роботи педагогічних і науково-педагогічних працівників вищих навчальних закладів: Наказ МОН України від 7.08.2002р. №450 // Вища школа. – 2003. –№ 1. – С.114-122.
 26. Порядок присудження наукових ступенів і присвоєння вчених звань. Затверджене постановою Кабінету Міністрів України від 4 березня 2001 року № 229.
 27. Кремень В. Освіта і наука: шляхи модернізації (Факти, роздуми, перспективи). – К., 2003. – С. 131-148.
 28. Кушнарєнко Н.М., Удалова В.К. Наукова обробка документів: Підручник. – К.: Вікар, 2003.
 29. Шейко В.М., Кушнарєнко Н.М. Організація та методика науково-дослідницької діяльності: підручник. – 2-ге вид. перероб. і доп. – К., 2002.
 30. Положення про порядок обрання та прийняття на роботу науково-педагогічних працівників вищих навчальних закладів третього і четвертого рівнів акредитації. Затверджено наказом Міністра освіти і науки України від 24.12.2002 року № 744.

НАВЧАЛЬНА ПРОГРАМА
з курсу „Нормативно-правове забезпечення управлінської діяльності в навчальному закладі”

Для спеціальності 8.000009 “Управління навчальним закладом”

Кафедра менеджменту освіти
Кам’янець-Подільського державного університету

Форма навчання	Курс	Розом	Годин: аудиторні				Самостійна робота	Заліки	Контрольна робота	Екзамен
			Всього	Лекції	Практичні Семінарські	Лабораторні роботи				
Стаціонарна	1	54	10	8	2		44	+	-	-

Програму склав
кандидат історичних наук,
професор А.Г.Філінюк

Програма затверджена
на засіданні кафедри менеджменту освіти

Протокол № ____ від ____ 2005 року

професор
Зав. кафедри
доктор педагогічних наук,
Атаманчук П.С.
“ ” _____ 2005 р.

Анотація
навчального курсу
“Нормативно-правове забезпечення управлінської
діяльності в навчальному закладі”

Навчальний предмет вивчається на спеціальності 8.000009 „Управління навчальним закладом” і є органічним продовженням підготовки фахівців до здійснення організаційної роботи щодо забезпечення навчальної, методичної, науково-дослідної діяльності та виховання у вищому навчальному закладі. Завданням курсу є забезпечення засвоєння слухачами магістратури суті, змісту, найважливіших положень і норм Конституції, законодавства та інших нормативно-правових актів України, що регулюють функціонування системи освіти, діяльність суб’єктів навчально-виховного процесу, наукової сфери, трудових відносин, взаємин освітніх закладів, сім’ї і громадськості та правовий порядок управління в різних складових структурах і загалом у освіті. Це передбачає поглиблене вивчення майбутніми фахівцями найважливіших державних законодавчих і нормативно-правових документів, які регламентують всі напрямки та види діяльності вищих навчальних закладів III-IV рівнів акредитації, зокрема, науково-педагогічних працівників.

Вивчення курсу “Нормативно-правове забезпечення управлінської діяльності в навчальному закладі” ставить за мету на основі ознайомлення майбутніх організаторів освітніх закладів із законодавчими та нормативно-інструктивними документами України та аналізу конкретного досвіду їх застосування сформуванню в них чітке уявлення про юридичне врегулювання навчальної, навчально-методичної, науково-дослідної і виховної роботи у вищих навчальних закладах, особливо III-IV рівнів акредитації та виробити вміння керуватися правами та обов’язками у якості науково-педагогічного чи наукового працівника.

Освоєння курсу передбачає поглиблення та закріплення знань слухачів магістратури, які мають вищу педагогічну освіту за кваліфікаційним рівнем „Спеціаліст”, із важливих і принципових положень вітчизняного законодавства й міжнародного права в сфері вищої освіти, у тому числі Конституції України, законів України про освіту, вищу освіту, наукову та науково-технічну діяльність, про авторське право і суміжні права, про трудові відносини, а також із чинними основними нормативно-правовими документами, що регламентують всі сфери функціонування ВНЗ III-IV рівнів акредитації.

Засвоєння курсу передбачає вироблення у майбутніх фахівців стійких навичок і вмінь

дотримання законодавства в освітній та науково-дослідній роботі, гарантування прав і визначення комплексу обов'язків суб'єктів наукової діяльності, починаючи від студента і закінчуючи науково-педагогічними та науковими працівниками вищої кваліфікації. Кінцеві навички і вміння, вироблені в ході вивчення курсу, покликані стати правильним орієнтиром наукової діяльності магістрантів від написання своїх магістерських робіт до досягнення наукової кваліфікації кандидата та доктора наук.

Зміст навчального курсу “Нормативно-правове забезпечення управлінської діяльності в навчальному закладі”

Навчальний предмет “Нормативно-правове забезпечення управлінської діяльності в навчальному закладі” є обов'язковим для вивчення на спеціальності „Управління навчальним закладом”. Його вивчення ставить за мету сформувати чітке уявлення фахівців про систему законодавчих і нормативно-правових документів, які регулюють діяльність загальноосвітніх шкіл, дошкільних і позашкільних, професійно-технічних й вищих навчальних закладів I-IV рівнів акредитації та організацію науково-дослідної роботи у ВНЗ III-IV рівнів акредитації.

Ознайомлення з курсом передбачає розв'язання таких науково-теоретичних і навчально-методичних завдань, як:

- ознайомлення з найбільш важливими та принциповими положеннями вітчизняного законодавства в сфері освіти, у тому числі Конституції України, законів України про освіту, вищу освіту, наукову і науково-технічну діяльність, про авторське право і суміжні права, а також оновленими нормативно-правовими документами, що регламентують навчально-методичну, наукову та виховну роботу системі навчальних закладів різних рівнів акредитації;
- доведення до відома студентів основних юридичних норм та вимог держави щодо ліцензування, організації функціонування навчальних закладів, проведення наукових досліджень, гарантування прав і визначення комплексу обов'язків суб'єктів наукової діяльності – студентів, магістрантів, аспірантів, науково-педагогічних працівників, навчально-дослідного та технічного персоналу;
- вироблення у майбутніх випускників стійких навичок і вмінь дотримання законодавства України на всіх етапах функціонування навчального закладу: від оформлення документів для отримання відповідної ліцензії до видачі дипломів, працевлаштування випускників та створення умов для підвищення кваліфікації та реалізації природних задатків і творчих можливостей педагогічних і науково-

педагогічних працівників.

Тематичний план

Курсу “Нормативно-правове забезпечення управлінської діяльності в навчальному закладі” для спеціальності 8-000009 „Управління навчальним закладом” Кам’янець-Подільського державного університету на 2004-2005 навчальний рік із розподілом навчальних годин

№ п/п	Назва розділів і тем	Кількість годин				Всього годин
		лекції	Семінари	Консультації	Самостійна робота	
1.	Питання правого і нормативного регулювання у вищому навчальному закладі навчально-виховного процесу.	4	2		6	12
2.	Законодавство України щодо врегулювання наукової діяльності.	2			6	8
3.	Система нормативного забезпечення прийому на роботу, атестації та звільнення науково-педагогічних працівників ВНЗ.	2			8	10
4.	Правові основи підвищення кваліфікації та підготовки науково-педагогічних і наукових кадрів вищої кваліфікації у ВНЗ.				8	8
5.	Юридичні засади авторського права і видавничої діяльності вищого навчального закладу.				6	6
6.	Нормативно-правове регулювання фінансово-економічної діяльності ВНЗ	2			8	10
	Всього	8	2	–	44	54

Зміст

Лекційного курсу

“Нормативно-правове забезпечення управлінської діяльності в навчальному закладі”

Лекція 1. Питання правого і нормативного регулювання у навчальному закладі навчально-виховного процесу

План

1. Юридична база заснування та функціонування навчального закладу. Вимоги до їх ліцензування та акредитації.

2. Суб'єкти та нормативно-правове забезпечення і регулювання навчального процесу.
3. типи та форми навчальних занять і їх правове регулювання.
4. Самостійна робота студентів і її організація.
5. Оформлення та видача документів про навчання у вищому навчальному закладі і отримання вищої освіти.

Література

1. Конституція (Основний Закон) України. – К., 1996.
2. Закон України “ Про освіту”. – К., 1997.
3. Закон України “ Про вищу освіту”. – К., 2002.
4. Закон України” Про наукову і науково-технічну діяльність”. – К., 1999.
5. Збірник законодавчих та нормативних актів про освіту. Випуск 1. – К., 1994.
6. Положення про підготовку науково-педагогічних і наукових кадрів: Постанова Кабінету Міністрів України від 1.03. 1999 р. № 309. – К., 1999.
7. Національна доктрина розвитку освіти України у XXI столітті. – К., 2002.
8. Збірник нормативних актів про вищу освіту, наукову діяльність, підготовку та атестацію наукових кадрів / За ред. проф. М.І.Панова. – Х., 2003.
9. Закон України “Про вищу освіту”. Науково-практичний коментар. За загальною редакцією Кременя В.Г. – К., 2002.
10. Закон України „Про внесення змін до деяких законодавчих актів України (У сфері вищої освіти)” // Урядовий кур'єр. – 2004. – 15 грудня. (14 грудня 2004 року, № 2229-IV).
11. Нормативно-правові акти про наукову та науково-технічну діяльність у вищих навчальних закладах України. – Кн. 1. – Х.: Право, 2003. – 784с.
12. Нормативно-правові акти про наукову та науково-технічну діяльність у вищих навчальних закладах України. – Кн. 2. – Х.: Право, 2003. – 768с.
13. Кремень В. Освіта і наука: шляхи модернізації (Факти, роздуми, перспективи). – К., 2003. – С. 100-130.
14. Ліцензійні умови надання освітніх послуг у сфері вищої освіти. Затверджено наказом Міністра освіти і науки України 24.12.2003 року №847.
15. Про вдосконалення роботи із забезпечення учнів і студентів навчальних закладів підручниками та посібниками: Постанова Кабінету Міністрів України від 28.08.2003 р. №1378// Офіційний вісник України. – 2003. - № 36. – С.28-30.
16. Про затвердження норм часу для планування і обліку навчальної роботи та переліків основних видів методичної, наукової й організаційної роботи педагогічних і науково-педагогічних працівників вищих навчальних закладів: Наказ МОН України від 7.08.2002р. №450 // Вища школа. – 2003. - №1. – С.114-122.

Лекція 2. Законодавство України щодо регулювання наукової діяльності у вищому навчальному закладі III-IV рівнів акредитації

План

1. Нормативно-правове регулювання НДРС у системі навчального процесу.
2. Наукова діяльність науково-педагогічних працівників – невід'ємна складова функціонування ВНЗ III-IV рівнів акредитації.
3. Планування, фінансування та організація науково-дослідної роботи.
4. Юридичне оформлення наукових зв'язків із ВНЗ та НУ й міжнародного наукового співробітництва.

Література

1. Конституція (Основний Закон) України. – К., 1996.
2. Закон України “ Про освіту”. – К., 1997.
3. Закон України “ Про вищу освіту”. – К., 2002.
4. Закон України” Про наукову і науково-технічну діяльність”. – К., 1999.
5. Збірник законодавчих та нормативних актів про освіту. Випуск 1. – К., 1994.
6. Положення про підготовку науково-педагогічних і наукових кадрів: Постанова Кабінету Міністрів України від 1.03. 1999 р. № 309. – К., 1999.
7. Положення про атестацію наукових працівників. Затверджене постановою Кабінету Міністрів України від 13 серпня 1999 р. №1475.
8. Положення про обрання та прийняття на роботу науково-педагогічних працівників вищих навчальних закладів третього і четвертого рівнів акредитації. Затверджене наказом Міністра освіти і науки України 15.07.2003 р. № 600/7921.
9. Національна доктрина розвитку освіти України у XXI столітті. – К., 2002.
10. Збірник нормативних актів про вищу освіту, наукову діяльність, підготовку та атестацію наукових кадрів / За ред. проф.. М.І.Панова. – Х., 2003.
11. Нормативно-правові акти про наукову та науково-технічну діяльність у вищих навчальних закладах України. – Кн. I. – Х.: Право, 2003. – 784с.
12. Нормативно-правові акти про наукову та науково-технічну діяльність у вищих навчальних закладах України. – Кн. 2. – Х.: Право, 2003. – 768с.
13. Порядок присудження наукових ступенів і присвоєння вчених звань. Затверджене постановою Кабінету Міністрів України від 4 березня 2001 року № 229.
14. Кремень В. Освіта і наука: шляхи модернізації (Факти, роздуми, перспективи). – К., 2003. – С. 131-148.
15. Кушнарєнко Н.М., Удалова В.К. Наукова обробка документів: Підручник. – К.: Вікар, 2003.
16. Шейко В.М., Кушнарєнко Н.М. Організація та методика науково-дослідницької діяльності: підручник. – 2-ге вид. перероб. і доп. – К., 2002.

Лекція 3. Система нормативного забезпечення прийому на роботу, атестації та звільнення педагогічних і науково-педагогічних працівників навчальних закладів

План

1. Закон України “Про вищу освіту” і сучасні нормативно-правові документи щодо прийому на роботу педагогічних і науково-педагогічних працівників.
2. Права, обов’язки та гарантії педагогічних і науково-педагогічних працівників.
3. Оплата праці педагогічних і науково-педагогічних працівників. Врахування наукового стажу. Право на додаткові винагороди та пільги. Матеріальне та моральне стимулювання їх праці.
4. Нормативно-інструктивне забезпечення підготовки, перепідготовки, підвищення кваліфікації та атестації педагогічних і наукових кадрів вищої кваліфікації.
5. Система атестації педагогічних і науково-педагогічних працівників.
6. Порядок оформлення на пенсію і визначення її розміру.

Література

1. Конституція (Основний Закон) України. – К., 1996.
2. Закон України “ Про освіту”. – К., 1997.
3. Закон України “ Про вищу освіту”. – К., 2002.
4. Закон України” Про наукову і науково-технічну діяльність”. – К., 1999.

5. Нормативно-правові акти про наукову та науково-технічну діяльність у вищих навчальних закладах України. – Кн. 1. – Х.: Право, 2003. – 784с.
6. Нормативно-правові акти про наукову та науково-технічну діяльність у вищих навчальних закладах України. – Кн. 2. – Х.: Право, 2003. – 768с.
7. Збірник законодавчих та нормативних актів про освіту. Випуск 1. – К., 1994.
8. Положення про підготовку науково-педагогічних і наукових кадрів: Постанова Кабінету Міністрів України від 1.03. 1999 р. № 309. – К., 1999.
9. Національна доктрина розвитку освіти України у ХХІ столітті. – К., 2002.
10. Збірник нормативних актів про вищу освіту, наукову діяльність, підготовку та атестацію наукових кадрів / За ред. проф.. М.І.Панова. – Х., 2003.
11. Стичинський Б.С. та інші. Науково-практичний коментар до законодавства України про працю / Б.С.Стичинський, І.В.Зуб, В.Г.Ротань. – 2-ге вид., допов. та переробл. – К.: А.С.К., 2001. – 1072с. – (Економіка. Фінанси. Право).

Лекція 4. Нормативно-правове регулювання міжнародного співробітництва вищого навчального закладу

План

1. Державна політика в галузі міжнародного наукового співробітництва вищих навчальних закладів.
 1. Основні напрями міжнародного наукового співробітництва вищих навчальних закладів.
 2. Зовнішньоекономічна діяльність у галузі вищої освіти.

Література

1. Конституція (Основний Закон) України. – К., 1996.
2. Закон України “ Про освіту”. – К., 1997.
3. Закон України “ Про вищу освіту”. – К., 2002.
4. Закон України” Про наукову і науково-технічну діяльність”. – К., 1999.
5. Збірник законодавчих та нормативних актів про освіту. Випуск 1. – К., 1994.
6. Національна доктрина розвитку освіти України у ХХІ столітті. – К., 2002.
7. Кремень В. Освіта і наука: шляхи модернізації (Факти, роздуми, перспективи). – К., 2003. – С. 168-177, 198-200.

Семінарське заняття

Заняття 1: Правові основи підготовки та прийому на роботу педагогічних і науково-педагогічних працівників

План

1. Нормативно-правове регулювання системи підготовки педагогічних працівників у класичних і педагогічних ВНЗ. Індивідуальне навчання та екстернат.
2. Цільова підготовка учителів. Направлення та працевлаштування. Правові гарантії молодих спеціалістів.
3. Вимоги до складання іспитів наукового мінімуму. Нормативне врегулювання прийому до аспірантури та навчання аспірантів.
4. Атестація вчителів, педагогічних і науково-педагогічних працівників.
5. Вимоги до структури, змісту та оформлення дисертаційних досліджень. Порядок захисту дисертацій.

Література

1. Закон України “ Про вищу освіту”. – К., 2002.
2. Закон України” Про наукову і науково-технічну діяльність”. – К., 1999.
3. Збірник законодавчих та нормативних актів про освіту. Випуск 1. – К., 1994.
4. Нормативно-правові акти про наукову та науково-технічну діяльність у вищих навчальних закладах України. – Кн. I. – Х.: Право, 2003. – 784с.
5. Нормативно-правові акти про наукову та науково-технічну діяльність у вищих навчальних закладах України. – Кн. 2. – Х.: Право, 2003. – 768с.
6. Положення про підготовку науково-педагогічних і наукових кадрів: Постанова Кабінету Міністрів України від 1.03. 1999 р. № 309. – К., 1999.
7. Національна доктрина розвитку освіти України у ХХІ столітті. – К., 2002.
8. Збірник нормативних актів про вищу освіту, наукову діяльність, підготовку та атестацію наукових кадрів / За ред. проф.. М.І.Панова. – Х., 2003.
9. Стичинський Б.С. та інші. Науково-практичний коментар до законодавства України про працю / Б.С.Стичинський, І.В.Зуб, В.Г.Ротань. – 2-ге вид., допов. та переробл. – К.: А.С.К., 2001. – 1072с. – (Економіка. Фінанси. Право).

Перелік завдань для самостійного вивчення

Тема 1. Нормативне врегулювання підвищення кваліфікації та підготовки науково-педагогічних і наукових кадрів вищої кваліфікації у ВНЗ

План

1. Нормативно-правові вимоги. Форми та організація підвищення кваліфікації.
2. Система підготовки науково-педагогічних і наукових кадрів через аспірантуру та докторантуру. Іспити і заліки кандидатського мінімуму.
3. Юридичне забезпечення написання дисертаційних досліджень. Порядок представлення та захисту дисертацій на здобуття наукових ступенів.
4. Правові гарантії науково-педагогічних і наукових працівників вищої кваліфікації.

Література

1. Закон України “Про вищу освіту”. – К., 2002.
2. Закон України” Про наукову і науково-технічну діяльність”. – К., 1999.
3. Закон України “Про авторське право і суміжні з ним права”. – К., 1993.
4. Збірник законодавчих та нормативних актів про освіту. Випуск 1. – К., 1994.
5. Положення про підготовку науково-педагогічних і наукових кадрів: Постанова Кабінету Міністрів України від 1.03. 1999 р. № 309. – К., 1999.
6. Довідник здобувача наукового ступеня. Збірник нормативних документів та інформаційних матеріалів з питань атестації наукових кадрів вищої кваліфікації / Упорядник Ю.І.Церков; передне слово Р.В.Бойка. – К., 1999.
7. Порядок присудження наукових ступенів і присвоєння вчених звань. – К., 2000.
8. Збірник нормативних актів про вищу освіту, наукову діяльність, підготовку та атестацію наукових кадрів / За ред. проф.. М.І.Панова. – Х., 2003.
9. Кремень В. Освіта і наука: шляхи модернізації (Факти, роздуми, перспективи). – К., 2003. – С.100-130.

Тема 2. Юридичні засади авторського права і видавничої діяльності вищого навчального закладу

План

1. Суть і основний зміст авторського права.
2. Система охорони авторського права.
3. Майнові та немайнові права автора.
4. Державні гарантії авторського права.

Література

1. Конституція (Основний Закон) України. – К., 1996.
2. Закон України “Про освіту”. – К., 1997.
3. Закон України “Про вищу освіту”. – К., 2002.
4. Закон України” Про наукову і науково-технічну діяльність”. – К., 1999.
5. Збірник законодавчих та нормативних актів про освіту. Випуск 1. – К., 1994.
6. Положення про підготовку науково-педагогічних і наукових кадрів: Постанова Кабінету Міністрів України від 1.03. 1999 р. № 309. – К., 1999.
7. Національна доктрина розвитку освіти України у XXI столітті. – К., 2002.
8. Збірник нормативних актів про вищу освіту, наукову діяльність, підготовку та атестацію наукових кадрів / За ред. проф.. М.І.Панова. – Х., 2003.
9. 9. Правове регулювання інформаційної діяльності в Україні: Станом на 1 січня 2001 року Упорядник С.Е.Демський; Відп. ред. С.П.Павлюк. – К., 2001.
10. Кремень В. Освіта і наука: шляхи модернізації (Факти, роздуми, перспективи). – К., 2003. – С. 149-167.

Тема 3. Нормативно-правове регулювання наукової діяльності в системі освіти

План

1. Наукова та пошукова робота учнівської молоді: олімпіади та система Малої академії наук України.
2. Вимоги до написання та оформлення творчих, дипломних і магістерських робіт.
3. Організація студентських олімпіад і конкурсів студентських наукових робіт.
4. Правове і фінансове забезпечення участі науково-педагогічних працівників у розробці держбюджетних і господарсько-договірних наукових проектів.
5. Державні стандарти і вимоги ВАК України до написання й опублікування фахових наукових праць.

Література

1. Конституція (Основний Закон) України. – К., 1996.
2. Закон України “ Про освіту”. – К., 1997.
3. Закон України “ Про вищу освіту”. – К., 2002.
4. Закон України” Про наукову і науково-технічну діяльність”. – К., 1999.
5. Нормативно-правові акти про наукову та науково-технічну діяльність у вищих навчальних закладах України. – Кн. 1. – Х.: Право, 2003. – 784с.
6. Нормативно-правові акти про наукову та науково-технічну діяльність у вищих навчальних закладах України. – Кн. 2. – Х.: Право, 2003. – 768с.
7. Збірник законодавчих та нормативних актів про освіту. Випуск 1. – К., 1994.
8. Положення про підготовку науково-педагогічних і наукових кадрів: Постанова Кабінету Міністрів України від 1.03. 1999 р. № 309. – К., 1999.
9. Національна доктрина розвитку освіти України у XXI столітті. – К., 2002.
10. Збірник нормативних актів про вищу освіту, наукову діяльність, підготовку та атестацію наукових кадрів / За ред. проф.. М.І.Панова. – Х., 2003.
11. Кремень В. Освіта і наука: шляхи модернізації (Факти, роздуми, перспективи). – К., 2003. – С. 131-148.
12. Кушнарєнко Н.М., Удалова В.К. Наукова обробка документів: Підручник. – К.: Вікар, 2003.
13. Шейко В.М., Кушнарєнко Н.М. Організація та методика науково-дослідницької діяльності: підручник. – 2-ге вид. перероб. і доп. – К., 2002.

Тема 4. Правове регулювання підготовки та атестації педагогічних, науково-педагогічних і наукових кадрів

План

1. Система, періодичність, організація та оформлення наслідків атестації вчителів і педагогічних працівників.
2. Вимоги до складання іспитів наукового мінімуму.
3. Правове регулювання навчання в аспірантурі.
4. Система прикріплення до кафедр, відділів, лабораторій для написання кандидатської дисертації.
5. Нормативні вимоги до кандидатських дисертацій, авторефератів і підготовки документів для їх захисту.

Література

1. Конституція (Основний Закон) України. – К., 1996.
2. Закон України “ Про освіту”. – К., 1997.
3. Закон України “ Про вищу освіту”. – К., 2002.
4. Закон України” Про наукову і науково-технічну діяльність”. – К., 1999.
5. Закон України “Про вищу освіту”. Науково-практичний коментар. За загальною редакцією Кременя В.Г. – К., 2002.
6. Збірник законодавчих та нормативних актів про освіту. Випуск 1. – К., 1994.
7. Положення про підготовку науково-педагогічних і наукових кадрів: Постанова Кабінету Міністрів України від 1.03. 1999 р. № 309. – К., 1999.
8. Національна доктрина розвитку освіти України у ХХІ столітті. – К., 2002.
9. Збірник нормативних актів про вищу освіту, наукову діяльність, підготовку та атестацію наукових кадрів / За ред. проф.. М.І.Панова. – Х., 2003.
10. Кремень В.Г. Освіта і наука України: шляхи модернізації (Факти, роздуми, перспективи). – К.: Грамота, 2003. – 216с.
11. Стичинський Б.С. та інші. Науково-практичний коментар до законодавства України про працю / Б.С.Стичинський, І.В.Зуб, В.Г.Ротань. – 2-ге вид., допов. та переробл. – К.: А.С.К., 2001. – 172с. – (Економіка. Фінанси. Право).

Тема 5. Правове регулювання роботи науково-педагогічних кадрів 3-4 рівнів акредитації

План

1. Система конкурентного відбору та атестації науково-педагогічних працівників.
2. Оплата праці науково-педагогічних працівників і її надбавки.
3. Визначення науково-педагогічного стажу.
4. Вимоги щодо прийому та звільнення науково-педагогічних працівників (трудовий договір).
5. Компенсації науково-педагогічних працівників.

Література

1. Закон України “ Про вищу освіту”. – К., 2002.
2. Закон України” Про наукову і науково-технічну діяльність”. – К., 1999.
3. Збірник законодавчих та нормативних актів про освіту. Випуск 1. – К., 1994.
4. Положення про підготовку науково-педагогічних і наукових кадрів: Постанова Кабінету Міністрів України від 1.03. 1999 р. № 309. – К., 1999.
5. Збірник нормативних актів про вищу освіту, наукову діяльність, підготовку та атестацію наукових кадрів / За ред. проф.. М.І.Панова. – Х., 2003.
6. Закон України “Про вищу освіту”. Науково-практичний коментар. За загальною редакцією Кременя В.Г. – К., 2002.
7. Кремень В.Г. Освіта і наука України: шляхи модернізації (Факти,

роздуми, перспективи). – К.: Грамота, 2003. – 216с.

8. Стичинський Б.С. та інші. Науково-практичний коментар до законодавства України про працю / Б.С.Стичинський, І.В.Зуб, В.Г.Ротань. – 2-ге вид., допов. та переробл. – К.: А.С.К., 2001. – 172с. – (Економіка. Фінанси. Право).

Навчальна програма з курсу „Нормативно-правове забезпечення управлінської діяльності у вищому навчальному закладі III-IV рівнів акредитації”

Навчальна дисципліна вивчається на спеціальності „Управління освітою” магістратури і є органічним продовженням підготовки фахівців магістратури з спеціальності „8.01.01.07 Педагогіка і методика середньої освіти” до здійснення навчальної, методичної і особливо науково-дослідної роботи у вищому навчальному закладі. Це передбачає поглиблене вивчення слухачами найважливіших державних законодавчих і нормативно-правових документів, які регламентують всі напрямки та види діяльності вищих навчальних закладів III-IV рівнів акредитації, зокрема, науково-педагогічних працівників.

Вивчення курсу ставить за мету на основі ознайомлення магістрантів із законодавчими та нормативно-інструктивними документами України та аналізу конкретного досвіду їх застосування сформувати в них чітке уявлення про юридичне врегулювання навчальної, навчально-методичної, науково-дослідної і виховної роботи у вищих навчальних закладах, особливо III-IV рівнів акредитації та виробити вміння керуватися правами та обов'язками у якості науково-педагогічного чи наукового працівника.

Завдання курсу поглибити та закріпити знання магістрантів з важливих і принципових положень вітчизняного законодавства й міжнародного права в сфері вищої освіти, у тому числі Конституції України, законів України про освіту, вищу освіту, наукову та науково-технічну діяльність, про авторське право і суміжні права, про трудові відносини, а також із чинними основними нормативно-правовими документами, що регламентують всі сфери функціонування ВНЗ III-IV рівнів акредитації.

Засвоєння курсу передбачає вироблення у майбутніх фахівців стійких навичок і вмінь дотримання законодавства в освітній та науково-дослідній роботі, гарантування прав і визначення комплексу обов'язків суб'єктів наукової діяльності, починаючи від студента і закінчуючи науково-педагогічними та науковими працівниками вищої кваліфікації. Кінцеві навички і вміння, вироблені в ході вивчення курсу, покликані стати правильним орієнтиром наукової діяльності магістрантів від написання своїх магістерських робіт до досягнення наукової кваліфікації кандидата та доктора наук.

Навчальний предмет є обов'язковим для вивчення на I курсі магістратури. Його вивчення ставить за мету сформувати чітке уявлення фахівців про систему законодавчих і нормативно-правових документів, які регулюють діяльність вищих навчальних закладів I-IV рівнів акредитації та організацію науково-дослідної роботи у ВНЗ III-IV рівнів акредитації.

Ознайомлення магістрантів з курсом передбачає розв'язання таких науково-теоретичних і навчально-методичних завдань, як:

- ознайомлення з найбільш важливими та принциповими положеннями вітчизняного законодавства в сфері вищої освіти, у тому числі Конституції України, законів України про освіту, вищу освіту, наукову і науково-технічну діяльність, про авторське право і суміжні права, а також оновленими нормативно-

- правовими документами, що регламентують навчально-методичну, наукову та виховну роботу у вищих навчальних закладах III-IV рівнів акредитації;
- доведення до відома магістрантів основних юридичних норм та вимог держави щодо ліцензування, організації функціонування ВНЗ, проведення наукових досліджень, гарантування прав і визначення комплексу обов'язків суб'єктів наукової діяльності – студентів, магістрантів, аспірантів, науково-педагогічних працівників, навчально-дослідного та технічного персоналу;
 - вироблення у майбутніх випускників магістратури стійких навичок і вмій дотримання законодавства України на всіх етапах життя вищого навчального закладу: від оформлення документів для отримання відповідної ліцензії на освітню діяльність до видачі дипломів, працевлаштування випускників і створення умов для підвищення кваліфікації науково-педагогічних й наукових працівників.

Тема 1. Питання правового і нормативного регулювання функціонування вищого навчального закладу та організації в ньому навчально-виховного процесу

Конституційне гарантування прав громадян України на вищу освіту та свободу літературної, художньої, наукової та технічної творчості, захисту інтелектуальної власності, авторських прав, моральних і матеріальних інтересів. Ступенева освіта та її освітньо-кваліфікаційні рівні. Бакалаври, спеціалісти, магістри та аспіранти в системі підготовки кадрів у ВНЗ III-IV рівнів акредитації. Офіційні державні документи, що дозволяють освітню та наукову діяльність ВНЗ різних форм власності. Навчання магістрів: права та обов'язки. Правові і організаційні можливості участі студентів, магістрів, аспірантів, науково-педагогічних працівників та інших видах наукової діяльності. Умови, за яких можна займатися педагогічною діяльністю.

Юридична база заснування та функціонування вищого навчального закладу третього і четвертого рівнів акредитації. Інструктивні документи, які безпосередньо регламентують діяльність вищого навчального закладу. Суб'єкти та нормативне забезпечення і регулювання навчального процесу. Навчальні заняття та їх правове регулювання. Самостійна робота студентів, її організація і науково-методичне забезпечення.

Навчальне навантаження науково-педагогічних працівників. Навчальний час студентів. Облік і контроль навчальної діяльності студентів і викладачів. Оформлення та видача документів про навчання у ВНЗ і про отримання вищої освіти.

Тема 2. Законодавство України щодо регулювання наукової діяльності у вищому навчальному закладі III-IV рівнів акредитації

Роль держави в регулюванні наукової діяльності, розвитку науки у вищій школі. Наукова діяльність у системі вищої освіти. Стратегічні завдання реформування наукової діяльності у ВНЗ. Пріоритетні напрями розвитку науки і техніки. Нормативно-правове регулювання науково-дослідної роботи студентів і магістрантів. Організація і управління науковою та науково-технічною діяльністю у вищому навчальному закладі. Атестація і акредитація науково-дослідної роботи вищого навчального закладу. Роль і місце наукової і науково-методичної чи науково-технічної рад й кафедр як основних осередків наукової діяльності. Становлення та оформлення наукових шкіл і їх статус.

Правові, організаційні та фінансові засади функціонування і розвитку науково-технічної сфери вищого навчального закладу. Юридичні умови наукової і науково-технічної діяльності у вищих навчальних закладах III-IV рівнів акредитації.

Наукова діяльність науково-педагогічних працівників, її планування, організація, фінансування, облік і контроль. Оформлення результатів науково-дослідної роботи. Наукові і

науково-методичні публікації. Апробація наукових досліджень. Наукові відрядження. Функціонування науково-дослідних секторів, науково-дослідних інститутів, центрів, лабораторій, науково-виробничих підрозділів і видавництва. Науково-навчально-виробничі та науково-навчально-методичні комплекси. Організація наукових, науково-практичних, науково-методичних семінарів, конференцій, олімпіад, конкурсів, науково-дослідних, курсових, дипломних і інших робіт учасників навчального процесу. Юридичне оформлення наукових зв'язків між ВНЗ та НУ.

Механізми економічного та морального стимулювання і пільгового оподаткування науково-дослідної роботи.

Тема 3. Система нормативного забезпечення прийому на роботу, атестації та звільнення науково-педагогічних працівників

Закон України “Про вищу освіту” і сучасні нормативно-правові документи щодо конкурсного прийому на роботу науково-педагогічних працівників. Основні посади науково-педагогічних працівників ВНЗ III-IV рівнів акредитації. Робочий час науково-педагогічних працівників. Права, обов'язки та гарантії науково-педагогічних працівників. Оплата праці науково-педагогічних працівників. Встановлення та врахування наукового стажу. Нормативно-інструктивне забезпечення підготовки і атестації наукових кадрів вищої кваліфікації. Вимоги та порядок атестації науково-педагогічних працівників. Присвоєння вчених і почесних звань. Положення про порядок наймання та звільнення науково-педагогічних працівників.

Матеріальне та моральне стимулювання праці науково-педагогічних працівників. Державні нагороди за навчальну і наукову роботу.

Порядок оформлення, нарахування і виплати наукової пенсії.

Тема 4. Нормативне врегулювання підвищення кваліфікації та підготовки науково-педагогічних і наукових кадрів вищої кваліфікації у ВНЗ

Аспірантура (ад'юнктура), асистентура-стажування і докторантура. Наукові ступені та вчені звання. Система підготовки науково-педагогічних і педагогічних кадрів вищої кваліфікації у ВНЗ. Нормативно-правові вимоги і порядок складання іспитів кандидатського мінімуму. Вимоги до складання кандидатського іспиту з поєднаних спеціальностей і з економіки. Право ВНЗ приймати кандидатські іспити. Комісії з прийому іспитів кандидатського мінімуму. Документи про складання іспитів кандидатського мінімуму. Тривалість чинності кандидатських іспитів. Прикріплення здобувачів для складання іспитів кандидатського мінімуму. Заліки в структурі кандидатського мінімуму.

Підготовка кандидатських і докторських дисертацій. Нормативні документи про присудження наукових ступенів і атестації щодо присвоєння вчених звань. Основні вимоги до дисертацій та авторефератів дисертацій. Оформлення бібліографічного опису в списку джерел і списку опублікованих праць. Титульний аркуш та обкладинка автореферату дисертації. Мова дисертацій. Публікація результатів дисертаційних досліджень, їх мінімальна кількість та обсяг.

Юридичне забезпечення написання дисертаційних досліджень. Документи, що подаються до спеціалізованої вченої ради. Особливості оформлення дисертацій на здобуття наукового ступеня. Оголошення про захист дисертацій в спеціалізованих вчених радах. Офіційні опоненти та провідна організація. Відгуки на автореферати дисертацій. Документи, які подаються у ВАК України. Постанови ВАК про затвердження рішень спеціалізованих вчених рад щодо присудження наукових ступенів. Документи, що підтверджують науковий ступінь.

Опублікування та апробація результатів дисертаційних досліджень. Вимоги до оформлення дисертацій. Спеціалізовані вчені ради. Порядок представлення та захисту дисертацій у спеціалізованих наукових радах і видача документів про присудження наукових ступенів. Правові гарантії науково-педагогічних і наукових працівників вищої кваліфікації.

Тема 5. Юридичні засади авторського права і видавничої діяльності вищого навчального закладу

Авторське право і суміжні права у сфері наукової діяльності та їх законодавче вираження. Система охорони державою особистих майнових і немайнових прав авторів і їх право наступників, пов'язаних із створенням та використанням творів науки. Охорона Законом України “Про авторське право і суміжні з ним права” (1993р.) письмових і усних творів у галузі науки. Умови, за яких авторам надають авторське право або суміжні права. Обставини виникнення авторського права в сфері наукової діяльності. Набуття чинності авторського права і суміжних прав. Реєстрація авторського права в офіційних державних реєстрах. Документ про авторське право автора наукового результату.

Суб'єкти авторського права. Автори і співавтори та їх права. Майнові права автора чи співавтора. Особисті (немайнові) права авторів або співавторів наукових і науково-технічних творів. Юридичне оформлення відтворення примірників наукового твору. Термін дії прав авторів.

Майнові права авторів і спадщина. Непохідність у спадщину немайнових (особистих) прав автора наукового твору. Державні гарантії авторського права.

Тема 6. Нормативно-правове регулювання наукового співробітництва вищого навчального закладу

Державна політика в галузі міжнародного наукового співробітництва вищих навчальних закладів. Основні напрями міжнародного наукового співробітництва ВНЗ. Договори та угоди про міжнародне співробітництво. Участь у розробці міжнародних і грантових проектів. Організація спільних з іноземними партнерами підприємств, центрів, лабораторій, технопарків. Двосторонні та багатосторонні міждержавні обміни студентами, аспірантами, науково-педагогічними та науковими працівниками. Зовнішньоекономічна діяльність у галузі вищої освіти. Здійснення фахової підготовки та стажування студентів. Підготовка фахівців для іноземних держав. Міжнародні наукові форуми. Зарубіжні відрядження. Спільна видавнича діяльність. Зарубіжні наукові та навчально-методичні публікації. Система нострифікації документів про вищу освіту.

Література

1. Конституція (Основний Закон) України. – К., 1996.
2. Закон України “ Про освіту”. – К., 1997.
3. Закон України “ Про вищу освіту”. – К., 2002.
4. Закон України” Про наукову і науково-технічну діяльність”. – К., 1999.
5. Закон України “Про авторське право і суміжні права”. –К., 1993.
6. Закон України „Про загальнодержавну програму адаптації Законодавства України до законодавства Європейського Союзу”. (Від 27 листопада 2003 р.).
7. Збірник законодавчих та нормативних актів про освіту. Випуск 1. – К., 1994.
8. Положення про підготовку науково-педагогічних і наукових кадрів: Постанова Кабінету Міністрів України від 1.03. 1999 р. № 309. – К., 1999.
9. Національна доктрина розвитку освіти України у XXI столітті. – К., 2002.
10. Збірник нормативних актів про вищу освіту, наукову діяльність, підготовку та атестацію наукових кадрів / За ред. проф.. М.І.Панова. – Х., 2003.

11. Довідник здобувача наукового ступеня. Збірник нормативних документів та інформаційних матеріалів з питань атестації наукових кадрів вищої кваліфікації / Упорядник Ю.І.Церков; передне слово Р.В.Бойка. – К., 2000.
12. Кремень В. Освіта і наука: шляхи модернізації (Факти, роздуми, перспективи). – К., 2003. – С. 100-130.
13. Закон України “Про вищу освіту”. Науково-практичний коментар / За загальною редакцією Кременя В.Г. – К., 2002.
14. Положення про підготовку науково-педагогічних і наукових кадрів: Постанова Кабінету Міністрів України від 1.03. 1999 р. № 309. – К., 1999.
15. Вища освіта України і Болонський процес. – Тернопіль: Богдан, 2004.
16. Стичинський Б.С. та інші. Науково-практичний коментар до законодавства України про працю / Б.С.Стичинський, І.В.Зуб, В.Г.Ротань. – 2-ге вид., допов. та переробл. – К.: А.С.К., 2001. – 1072с. – (Економіка. Фінанси. Право).
17. Шейко В.М., Кушнарєнко Н.М. Організація та методика науково-дослідницької діяльності: Підручник. – 2-ге вид., перероб. і доп. – К., 2002.

Додаток 2

ЗАКОН УКРАЇНИ

Про освіту

(станом на 11.12.2003 р.)

Освіта – основа інтелектуального, культурного, духовного, соціального, економічного розвитку суспільства і держави.

Метою освіти є всебічний розвиток людини як особистості та найвищої цінності суспільства, розвиток її талантів, розумових і фізичних здібностей, виховання високих моральних якостей, формування громадян, здатних до свідомого суспільного вибору, збагачення на цій основі інтелектуального, творчого, культурного потенціалу народу, підвищення освітнього рівня народу, забезпечення народного господарства кваліфікованими фахівцями.

Освіта в Україні ґрунтується на засадах гуманізму, демократії, національної свідомості, взаємоповаги між націями і народами.

Розділ I

ЗАГАЛЬНІ ПОЛОЖЕННЯ

Стаття 1. Законодавство України про освіту

Законодавство України про освіту базується на Конституції України і складається з цього Закону, інших актів законодавства України.

Стаття 2. Завдання законодавства України про освіту

Завданням законодавства України про освіту є регулювання суспільних відносин у галузі навчання, виховання, професійної, наукової, загальнокультурної підготовки громадян України.

Стаття 3. Право громадян України на освіту

1. Громадяни України мають право на безкоштовну освіту в усіх державних навчальних закладах незалежно від статі, раси, національності, соціального і майнового стану, роду та характеру занять, світоглядних переконань, належності до партій, ставлення о релігії, віросповідання, стану здоров'я, місця проживання та інших обставин. Це право забезпечується:

розгалуженою мережею навчальних закладів, заснованих на державній та інших формах власності, наукових установ, закладів післядипломної освіти;

відкритим характером навчальних закладів, створенням умов для вибору профілю навчання і виховання відповідно до здібностей, інтересів громадянина;

різними формами навчання – очною, вечірньою, заочною, екстернатом, а також педагогічним патронажем.

2. Держава здійснює соціальний захист вихованців, учнів, студентів, курсантів, слухачів, стажистів, клінічних ординаторів, аспірантів, докторантів та інших осіб незалежно від форм їх навчання і типів навчальних закладів, де вони навчаються, сприяє здобуттю освіти в домашніх умовах.

3. Для одержання документа про освіту громадяни мають право на державну атестацію.

4. Іноземні громадяни, особи без громадянства здобувають освіту в навчальних закладах України відповідно до чинного законодавства та міжнародних договорів.

Стаття 4. Державна політика в галузі освіти

1. Україна визнає освіту пріоритетною сферою соціально-економічного, духовного і культурного розвитку суспільства.

2. Державна політика в галузі освіти визначається Верховною Радою України відповідно до Конституції України і здійснюється органами державної виконавчої влади та органами місцевого самоврядування.

Стаття 5. Державний контроль за діяльністю навчальних закладів

Державний контроль за діяльністю навчальних закладів незалежно від форм власності здійснюється з метою забезпечення реалізації єдиної державної політики у галузі освіти. Державний контроль проводиться центральними і місцевими органами управління освітою та Державною інспекцією навчальних закладів при Міністерстві освіти України. Положення про центральні державні органи управління освітою, про Державну інспекцію навчальних закладів при Міністерстві освіти України затверджуються Кабінетом Міністрів України.

Стаття 6. Основні принципи освіти

Основними принципами освіти в Україні є:

доступність для кожного громадянина усіх форм і типів освітніх послуг, що надаються державою;

рівність умов кожної людини для повної реалізації її здібностей, таланту, всебічного розвитку; гуманізм, демократизм, пріоритетність загальнолюдських духовних цінностей; органічний зв'язок із світовою та національною історією, культурою, традиціями; незалежність освіти від політичних партій, громадських і релігійних організацій; науковий, світський характер освіти; інтеграція з наукою і виробництвом; взаємозв'язок з освітою інших країн; гнучкість і прогностичність системи освіти; єдність і наступність системи освіти; безперервність і різноманітність освіти; поєднання державного управління і громадського самоврядування в освіті.

Стаття 7. Мова освіти

Мова освіти визначається Конституцією України, Законом Української РСР "Про мови в Українській РСР".

Стаття 8. Навчально-виховний процес і громадсько-політична діяльність у навчальних закладах

1. Навчально-виховний процес у навчальних закладах є вільним від втручання політичних партій, громадських, релігійних організацій.

2. Залучення учнів, студентів до участі в політичних акціях і релігійних заходах під час навчально-виховного процесу не допускається.

3. Належність особи до будь-якої політичної партії, громадської, релігійної організації, що діють відповідно до Конституції України, не є перешкодою для її участі в навчально-виховному процесі.

4. Учні, студенти, працівники освіти можуть створювати у навчальних закладах первинні осередки об'єднань громадян, членами яких вони є.

Стаття 9. Навчальні заклади і церква (релігійні організації)

Навчальні заклади в Україні незалежно від форм власності відокремлені від церкви (релігійних організацій), мають світський характер, крім навчальних закладів, заснованих релігійними організаціями.

Стаття 10. Управління освітою

1. В Україні для управління освітою створюються система державних органів управління і органи громадського самоврядування.

2. Органи управління освітою і громадського самоврядування діють у межах повноважень, визначених законодавством.

Стаття 11. Органи управління освітою

До державних органів управління освітою в Україні належать:

Міністерство освіти України;

міністерства і відомства України, яким підпорядковані навчальні заклади;

Вища атестаційна комісія України;

Міністерство освіти Автономної Республіки Крим;

місцеві органи державної виконавчої влади та органи місцевого самоврядування і підпорядковані їм органи управління освітою.

Стаття 12. Повноваження Міністерства освіти України та міністерств і відомств України, яким підпорядковані навчальні заклади

1. Міністерство освіти України є центральним органом державної виконавчої влади, який здійснює керівництво у сфері освіти.

Міністерство освіти України:

бере участь у визначенні державної політики в галузі освіти, науки, професійної підготовки кадрів, розробляє програми розвитку освіти, державні стандарти освіти;

встановлює державні стандарти знань з кожного предмета;

визначає мінімальні нормативи матеріально-технічного, фінансового забезпечення навчальних закладів;

здійснює навчально-методичне керівництво, контроль за дотриманням державних стандартів освіти, державне інспектування;

забезпечує зв'язок із навчальними закладами, державними органами інших країн з питань, які входять до його компетенції;

проводить акредитацію вищих та професійно-технічних навчальних закладів незалежно від форм власності та підпорядкування, видає їм ліцензії, сертифікати;

формує і розміщує державне замовлення на підготовку спеціалістів з вищою освітою;

розробляє умови прийому до навчальних закладів;

забезпечує випуск підручників, посібників, методичної літератури;

розробляє проекти положень про навчальні заклади, що затверджуються Кабінетом Міністрів України;

організовує атестацію педагогічних і науково-педагогічних працівників щодо присвоєння їм кваліфікаційних категорій, педагогічних та вчених звань;

разом з іншими міністерствами і відомствами, яким підпорядковані навчальні заклади, Міністерством освіти Автономної Республіки Крим реалізує державну політику в галузі освіти, здійснює контроль за її

практичним втіленням, дотриманням актів законодавства про освіту в усіх навчальних закладах незалежно від форм власності та підпорядкування;

здійснює керівництво державними навчальними закладами.

Акти Міністерства освіти України, прийняті у межах його повноважень, є обов'язковими для міністерств і відомств, яким підпорядковані навчальні заклади, Міністерства освіти Автономної Республіки Крим, місцевих органів державної виконавчої влади та органів місцевого самоврядування, підпорядкованих їм органів управління освітою, навчальних закладів незалежно від форм власності.

Міністерство освіти України забезпечує організацію роботи з фізичного виховання, фізкультурно-оздоровчої і спортивної роботи в навчальних закладах усіх типів і рівнів акредитації, здійснює науково-методичне забезпечення цієї роботи в ході навчального процесу і в позанавчальний час.

2. Міністерства і відомства, яким підпорядковані навчальні заклади, разом з Міністерством освіти України беруть участь у здійсненні державної політики в галузі освіти, науки, професійної підготовки кадрів, у проведенні державного інспектування та акредитації навчальних закладів, здійснюють контрольні функції по дотриманню вимог щодо якості освіти, забезпечують зв'язок із навчальними закладами та державними органами інших країн з питань, що належать до їх компетенції, організують впровадження у практику досягнень науки і передового досвіду.

Акти міністерств і відомств, яким підпорядковані навчальні заклади, прийняті у межах їх компетенції, є обов'язковими для місцевих органів державної виконавчої влади та органів місцевого самоврядування, підпорядкованих їм органів управління освітою, навчальних закладів відповідного профілю незалежно від форм власності.

3. Міністерство освіти Автономної Республіки Крим здійснює повноваження керівництва освітою, крім повноважень, віднесених до компетенції Міністерства освіти України, міністерств і відомств, яким підпорядковані навчальні заклади.

4. Інші повноваження Міністерства освіти України, міністерств і відомств України, яким підпорядковані навчальні заклади, визначаються положеннями про них.

Стаття 13. Повноваження Вищої атестаційної комісії України

Вища атестаційна комісія України організовує і проводить атестацію наукових і науково-педагогічних кадрів, керує роботою по присудженню наукових ступенів, присвоєнню вченого звання старшого наукового співробітника.

Положення про Вищу атестаційну комісію України затверджується Кабінетом Міністрів України.

Стаття 14. Повноваження місцевих органів державної виконавчої влади та органів місцевого самоврядування в галузі освіти

1. Місцеві органи державної виконавчої влади та органи місцевого самоврядування здійснюють державну політику в галузі освіти і в межах їх компетенції:

встановлюють, не нижче визначених Міністерством освіти України мінімальних нормативів, обсяги бюджетного фінансування навчальних закладів, установ, організацій системи освіти, що є комунальною власністю, та забезпечують фінансування витрат на їх утримання;

забезпечують розвиток мережі навчальних закладів та установ, організацій системи освіти, зміцнення їх матеріальної бази, господарське обслуговування;

здійснюють соціальний захист працівників освіти, дітей, учнівської і студентської молоді, створюють умови для їх виховання, навчання і роботи відповідно до нормативів матеріально-технічного та фінансового забезпечення;

організують облік дітей дошкільного та шкільного віку, контролюють виконання вимог щодо навчання дітей у навчальних закладах;

вирішують у встановленому порядку питання, пов'язані з опікою і піклуванням про неповнолітніх, які залишилися без піклування батьків, дітей-сиріт, захист їх прав, надання матеріальної та іншої допомоги;

створюють належні умови за місцем проживання для виховання дітей, молоді, розвитку здібностей, задоволення їх інтересів;

забезпечують у сільській місцевості регулярне безкоштовне підвезення до місця навчання і додому дітей дошкільного віку, учнів та педагогічних працівників;

організують професійне консультування молоді та продуктивну працю учнів;

визначають потреби, обсяги і розробляють пропозиції щодо державного замовлення на підготовку робітничих кадрів для регіону.

2. Місцевими органами державної виконавчої влади та органами місцевого самоврядування створюються відповідні органи управління освітою, діяльність яких спрямовується на:

управління навчальними закладами, що є комунальною власністю;

організацію навчально-методичного забезпечення навчальних закладів, вдосконалення професійної кваліфікації педагогічних працівників, їх перепідготовку та атестацію у порядку, встановленому Міністерством освіти України;

координацію дій педагогічних, виробничих колективів, сім'ї, громадськості з питань навчання і виховання дітей;

визначення потреб, розроблення пропозицій щодо державного контракту і формування регіонального замовлення на педагогічні кадри, укладання договорів на їх підготовку;

контроль за дотриманням вимог щодо змісту, рівня і обсягу освіти, атестацію навчальних закладів, що є комунальною власністю.

Місцеві органи управління освітою у здійсненні своїх повноважень підпорядковані місцевим органам державної виконавчої влади, органам місцевого самоврядування та відповідним державним органам управління освітою у порядку, встановленому Кабінетом Міністрів України.

Стаття 15. Державні стандарти освіти

1. Державні стандарти освіти встановлюють вимоги до змісту, обсягу і рівня освітньої та фахової підготовки в Україні. Вони є основою оцінки освітнього та освітньо-кваліфікаційного рівня громадян незалежно від форм одержання освіти.

Державні стандарти освіти розробляються окремо з кожного освітнього та освітньо-кваліфікаційного рівня і затверджуються Кабінетом Міністрів України. Вони підлягають перегляду та перезатвердженню не рідше як один раз на 10 років.

2. Відповідність освітніх послуг державним стандартам і вимогам визначається засновником навчального закладу, Міністерством освіти України, Міністерством освіти Автономної Республіки Крим, міністерствами і відомствами, яким підпорядковані навчальні заклади, місцевими органами управління освітою шляхом ліцензування, інспектування, атестації та акредитації навчальних закладів у порядку, встановленому Кабінетом Міністрів України.

3. За результатами ліцензування Міністерство освіти України, Міністерство освіти Автономної Республіки Крим, місцеві органи управління освітою у межах своїх повноважень надають навчальним закладам незалежно від форм власності ліцензії на право здійснення освітньої діяльності відповідно до державних вимог із встановленням за певними освітніми або освітньо-кваліфікаційними рівнями обсягів підготовки, які відповідають кадровому, науково-методичному та матеріально-технічному забезпеченню, вносять їх до державного реєстру навчальних закладів.

Невиконання або грубе порушення навчальним закладом умов і правил ліцензійної діяльності, подання та розповсюдження недостовірної інформації щодо її здійснення є підставою для призупинення дії або анулювання ліцензії.

4. За результатами акредитації вищих навчальних закладів, закладів післядипломної освіти Міністерство освіти України разом з міністерствами і відомствами, яким підпорядковані навчальні заклади:

визначає відповідність освітніх послуг державним стандартам певного освітньо-кваліфікаційного рівня за напрямками (спеціальностями), надає право видачі документа про освіту державного зразка;

встановлює рівень акредитації навчального закладу;

надає певну автономію навчального закладу відповідно до отриманого статусу;

інформує громадськість про якість освітньої та наукової діяльності вищих навчальних закладів;

вирішує в установленому порядку питання про реорганізацію вищого навчального закладу з наданням відповідного статусу або його ліквідацію.

5. За результатами атестації дошкільних, середніх, позашкільних та професійно-технічних навчальних закладів Міністерство освіти України, Міністерство освіти Автономної Республіки Крим, місцеві органи управління освітою у межах своїх повноважень:

визначають відповідність освітніх послуг, які надаються навчальними закладами, державним стандартам певного освітнього та освітньо-кваліфікаційного рівня;

приймають рішення про створення спеціалізованих навчальних закладів: шкіл, колегіумів, ліцеїв, гімназій тощо;

вносять пропозиції Міністерству освіти України про надання відповідного статусу професійно-технічним навчальним закладам;

приймають рішення про створення, реорганізацію або ліквідацію навчальних закладів.

6. За особливі досягнення в роботі навчального закладу Президентом України може бути надано статус національного навчального закладу.

Стаття 16. Органи громадського самоврядування в освіті

1. Органами громадського самоврядування в освіті є:

загальні збори (конференція) колективу навчального закладу;

районна, міська, обласна конференції педагогічних працівників, з'їзд працівників освіти Автономної Республіки Крим;

Всеукраїнський з'їзд працівників освіти.

2. Органи громадського самоврядування в освіті можуть об'єднувати учасників навчально-виховного процесу, спеціалістів певного професійного спрямування.

3. Органи громадського самоврядування в освіті вносять пропозиції щодо формування державної політики в галузі освіти, вирішують у межах своїх повноважень питання навчально-виховної, науково-дослідної, методичної, економічної і фінансово-господарської діяльності навчальних закладів.

Повноваження органів громадського самоврядування в освіті визначає в межах чинного законодавства Міністерство освіти України за участю представників профспілок, всеукраїнських педагогічних (освітніх) об'єднань.

Стаття 17. Самоврядування навчальних закладів

Самоврядування навчальних закладів передбачає їх право на:

самостійне планування роботи, вирішення питань навчально-виховної, науково-дослідної, методичної, економічної і фінансово-господарської діяльності;

участь у формуванні планів прийому учнів, студентів, слухачів з урахуванням державного контракту (замовлення) та угод підприємств, установ, організацій, громадян;

визначення змісту компонента освіти, що надається навчальним закладом понад визначений державою обсяг;

прийняття на роботу педагогічних, науково-педагогічних, інженерно-педагогічних та інших працівників, а також фахівців з інших держав, у тому числі за контрактами;

самостійне використання усіх видів асигнувань, затвердження структури і штатного розпису в межах встановленого фонду заробітної плати;

здійснення громадського контролю за організацією харчування, охорони здоров'я, охорони праці в навчальних закладах.

Стаття 18. Умови створення навчальних закладів

1. Навчальні заклади створюються органами державної виконавчої влади і органами місцевого самоврядування, підприємствами, установами, організаціями незалежно від форм власності, громадянами відповідно до соціально-економічних, національних, культурно-освітніх потреб у них за наявності необхідної матеріально-технічної, науково-методичної бази, педагогічних кадрів.

2. Навчальні заклади, засновані на загальнодержавній або комунальній власності, мають статус державного навчального закладу.

3. Навчальні заклади незалежно від їх статусу і належності забезпечують якість освіти в обсязі вимог державних стандартів освіти.

4. Потреба у вищих навчальних закладах незалежно від форм власності та їх мережа визначаються Кабінетом Міністрів України.

Потреба в професійно-технічних навчальних закладах визначається Кабінетом Міністрів України, а їх мережа – Міністерством освіти України.

Потреба в навчальних закладах, заснованих на комунальній власності, визначається місцевими органами державної виконавчої влади та органами місцевого самоврядування.

Порядок створення, реорганізації та ліквідації навчальних закладів встановлюється Кабінетом Міністрів України.

5. Діяльність навчального закладу розпочинається за наявності ліцензії на здійснення діяльності, пов'язаної з наданням послуг для одержання освіти і підготовкою фахівців різних рівнів кваліфікації. Ліцензія видається у порядку, що встановлюється Кабінетом Міністрів України.

6. Навчальні заклади діють на підставі власних статутів, затверджених:

Міністерством освіти України стосовно навчальних закладів, що засновані на загальнодержавній власності і перебувають у його системі;

міністерствами, відомствами України, яким підпорядковані навчальні заклади, засновані на загальнодержавній власності, за погодженням з Міністерством освіти України;

Міністерством освіти України стосовно вищих навчальних закладів, заснованих на інших формах власності;

місцевими органами державної виконавчої влади та органами місцевого самоврядування стосовно державних навчальних закладів, що є комунальною власністю, і навчальних закладів (крім вищих навчальних закладів), заснованих на інших формах власності.

7. Навчальні заклади повинні мати власну назву, в якій обов'язково вказується його тип (дитячий садок, школа, гімназія, ліцей, колегіум, коледж, інститут, консерваторія, академія, університет чи інше) та організаційно-правова форма.

Стаття 19. Наукове і методичне забезпечення освіти

Наукове і методичне забезпечення освіти здійснюють Міністерство освіти України, Національна Академія наук України, Академія педагогічних наук України, міністерства і відомства, яким підпорядковані навчальні заклади, Міністерство освіти Автономної Республіки Крим, вищі навчальні заклади, академічні, галузеві науково-дослідні інститути, заклади післядипломної освіти, інші науково-методичні і методичні установи у взаємодії з відповідними підприємствами, творчими спілками, асоціаціями, товариствами, громадськими науковими організаціями.

Стаття 20. Керівник навчального закладу

1. Навчальний заклад очолює його керівник (завідуючий, директор, ректор, президент тощо).

2. Керівники навчальних закладів, що є загальнодержавною власністю і підпорядковані Міністерству освіти України, обираються за конкурсом і призначаються на посаду Міністерством освіти України шляхом укладання з ними контракту відповідно до порядку, що затверджується Кабінетом Міністрів України.

3. Керівники навчальних закладів, що є загальнодержавною власністю і підпорядковані іншим міністерствам і відомствам України, обираються за конкурсом і призначаються на посаду (за попереднім погодженням з Міністерством освіти України) відповідними міністерствами і відомствами України шляхом укладання з ними контракту.

4. Керівники навчальних закладів, що є комунальною власністю, призначаються Міністерством освіти Автономної Республіки Крим, відповідними обласними, міськими, районними органами управління освітою за

попереднім погодженням з місцевими органами державної виконавчої влади та органами місцевого самоврядування.

5. Керівники навчальних закладів, заснованих на інших формах власності, призначаються їх засновниками або уповноваженими ними органами за попереднім погодженням з відповідними органами управління освітою місцевих органів державної виконавчої влади та органів місцевого самоврядування.

6. Керівники вищих навчальних закладів щорічно звітують перед загальними зборами (конференцією) колективу навчального закладу.

Стаття 21. Психологічна служба в системі освіти

У системі освіти діє державна психологічна служба. Психологічне забезпечення навчально-виховного процесу в навчальних закладах здійснюють практичні психологи. За своїм статусом практичні психологи належать до педагогічних працівників.

Стаття 22. Соціально-педагогічний патронаж у системі освіти

Соціально-педагогічний патронаж у системі освіти сприяє взаємодії навчальних закладів, сім'ї і суспільства у вихованні дітей, їх адаптації до умов соціального середовища, забезпечує консультативну допомогу батькам, особам, які їх замінюють. Педагогічний патронаж здійснюється соціальними педагогами. За своїм статусом соціальні педагоги належать до педагогічних працівників.

Стаття 23. Участь діячів науки, культури та представників інших сфер діяльності у навчально-виховній роботі

Діячі науки, культури та представники інших сфер діяльності за рішенням навчального закладу можуть брати участь у навчально-виховній роботі, керівництві учнівськими, студентськими об'єднаннями за інтересами, сприяти інтелектуальному, культурному розвитку учнівської, студентської молоді, подавати консультаційну допомогу педагогам.

Стаття 24. Організація медичного обслуговування у системі освіти

Організація безкоштовного медичного обслуговування в системі освіти забезпечується місцевими органами державної виконавчої влади та органами місцевого самоврядування, здійснюється закладами Міністерства охорони здоров'я України, відомчими закладами охорони здоров'я відповідно до чинного законодавства.

Стаття 25. Організація харчування в навчальних закладах

Організація та відповідальність за харчування у державних навчальних закладах покладаються на місцеві органи державної виконавчої влади та органи місцевого самоврядування, міністерства і відомства України, яким підпорядковані навчальні заклади, керівників навчальних закладів і здійснюються за рахунок бюджетних асигнувань.

Харчування у навчальних закладах інших форм власності організовують засновник і керівник закладу.

Контроль та державний нагляд за якістю харчування покладається на органи охорони здоров'я.

Стаття 26. Забезпечення безпечних і нешкідливих умов навчання, праці та виховання

Забезпечення безпечних і нешкідливих умов навчання, праці та виховання у навчальних закладах покладається на їх власника або уповноважений ним орган, керівника навчального закладу.

Стаття 27. Документи про освіту

Випускнику державного або іншого акредитованого (атестованого) навчального закладу видається відповідний документ про освіту встановленого зразка.

Зразки документів про освіту затверджуються Кабінетом Міністрів України.

Розділ II

СИСТЕМА ОСВІТИ

Стаття 28. Поняття системи освіти

Система освіти складається із навчальних закладів, наукових, науково-методичних і методичних установ, науково-виробничих підприємств, державних і місцевих органів управління освітою та самоврядування в галузі освіти.

Стаття 29. Структура освіти

Структура освіти включає: дошкільну освіту; загальну середню освіту; позашкільну освіту; професійно-технічну освіту; вищу освіту; післядипломну освіту; аспірантуру; докторантуру; самоосвіту.

Стаття 30. Освітні та освітньо-кваліфікаційні рівні

1. В Україні встановлюються такі освітні рівні:

початкова загальна освіта; базова загальна середня освіта; повна загальна середня освіта; професійно-технічна освіта; базова вища освіта; повна вища освіта.

2. В Україні встановлюються такі освітньо-кваліфікаційні рівні:

кваліфікований робітник; молодший спеціаліст; бакалавр; спеціаліст, магістр.

Положення про освітні та освітньо-кваліфікаційні рівні (ступеневу освіту) затверджується Кабінетом Міністрів України.

Стаття 31. Наукові ступені

1. Науковими ступенями є: кандидат наук; доктор наук.

2. Наукові ступені кандидата і доктора наук присуджуються спеціалізованими вченими радами вищих навчальних закладів, наукових установ та організацій у порядку, встановленому Кабінетом Міністрів України.

Стаття 32. Вчені звання

1. Вченими званнями є: старший науковий співробітник; доцент; професор.
2. Вчені звання старший науковий співробітник, доцент, професор присвоюються на основі рішень вчених рад вищих навчальних закладів, наукових установ і організацій у порядку, встановленому Кабінетом Міністрів України.

Стаття 33. Дошкільна освіта

Дошкільна освіта і виховання здійснюються у сім'ї, дошкільних навчальних закладах у взаємодії з сім'єю і мають на меті забезпечення фізичного, психічного здоров'я дітей, їх всебічного розвитку, набуття життєвого досвіду, вироблення умінь, навичок, необхідних для подальшого навчання.

Стаття 34. Дошкільні навчальні заклади

Дошкільними навчальними закладами є: дошкільні навчальні заклади (ясла); дошкільні навчальні заклади (ясла-садки); дошкільні навчальні заклади (дитячі садки); дошкільні навчальні заклади (ясла-садки) компенсуючого типу; будинки дитини; дошкільні навчальні заклади (дитячі будинки) інтернатного типу; дошкільні навчальні заклади (ясла-садки) сімейного типу; дошкільні навчальні заклади (ясла-садки) комбінованого типу; дошкільні навчальні заклади (центри розвитку дитини); дитячі будинки сімейного типу.

Прийом дітей у дошкільні навчальні заклади проводиться за бажанням батьків або осіб, які їх замінюють.

Стаття 35. Загальна середня освіта

1. Загальна середня освіта забезпечує всебічний розвиток дитини як особистості, її нахилів, здібностей, талантів, трудову підготовку, професійне самовизначення, формування загальнолюдської моралі, засвоєння визначеного суспільними, національно-культурними потребами обсягу знань про природу, людину, суспільство і виробництво, екологічне виховання, фізичне вдосконалення.

2. Держава гарантує молоді право на отримання повної загальної середньої освіти і оплачує її здобуття. Повна загальна середня освіта в Україні є обов'язковою і може отримуватись у різних типах навчальних закладів.

3. За рахунок коштів підприємств, установ і організацій, батьків та інших добровільних внесків можуть вводитися додаткові навчальні курси понад обсяг, визначений державним стандартом для відповідного освітнього рівня.

Стаття 36. Середні навчальні заклади

1. Основним видом середніх навчальних закладів є середня загальноосвітня школа трьох ступенів: перший – початкова школа, що забезпечує початкову загальну освіту, другий – основна школа, що забезпечує базову загальну середню освіту, третій – старша школа, що забезпечує повну загальну середню освіту.

2. Школи кожного з трьох ступенів можуть функціонувати разом або самостійно.

3. Навчання у середній загальноосвітній школі починається з шести- або семирічного віку.

4. Школи першого ступеня у сільській місцевості створюються незалежно від наявної кількості учнів. Відкриття таких шкіл, а також самостійних класів у них здійснюється за рішенням місцевих органів державної виконавчої влади та органів місцевого самоврядування.

5. За рішенням місцевих органів виконавчої влади та органів місцевого самоврядування для задоволення освітніх потреб населення можуть створюватися навчально-виховні комплекси "дошкільний навчальний заклад – загальноосвітній навчальний заклад", "загальноосвітній навчальний заклад – дошкільний навчальний заклад" або об'єднання з іншими навчальними закладами, а також загальноосвітні навчальні заклади та групи продовженого дня.

6. Для розвитку здібностей, обдарувань і талантів дітей створюються профільні класи (з поглибленим вивченням окремих предметів або початкової допрофесійної підготовки), спеціалізовані школи, гімназії, ліцеї, колеґіуми, а також різні типи навчально-виховних комплексів, об'єднань. Особливо обдарованим дітям держава надає підтримку і заохочення (стипендії, направлення на навчання і стажування до провідних вітчизняних та закордонних освітніх, культурних центрів).

7. Для здобуття загальної середньої освіти можуть створюватися вечірні (змінні) школи, а також класи, групи з очною, заочною формами навчання при загальноосвітніх школах.

8. Бажаючим надається право і створюються умови для прискореного закінчення школи, складання іспитів екстерном.

Стаття 37. Навчальні заклади для громадян, які потребують соціальної допомоги та реабілітації:

1. Для дітей, які не мають необхідних умов для виховання і навчання в сім'ї, створюються загальноосвітні школи-інтернати.

2. Для дітей-сиріт і дітей, які залишилися без піклування батьків, створюються школи-інтернати, дитячі будинки, в тому числі сімейного типу, з повним державним утриманням.

3. Для дітей, які потребують тривалого лікування, створюються дошкільні навчальні заклади, загальноосвітні санаторні школи-інтернати, дитячі будинки. Навчальні заняття з такими дітьми проводяться також у лікарнях, санаторіях, вдома.

4. Для осіб, які мають вади у фізичному чи розумовому розвитку і не можуть навчатися в масових навчальних закладах, створюються спеціальні загальноосвітні школи-інтернати, школи, дитячі будинки, дошкільні та інші навчальні заклади з утриманням за рахунок держави.

5. Для дітей і підлітків, які потребують особливих умов виховання, створюються загальноосвітні школи і професійно-технічні училища соціальної реабілітації.

Стаття 38. Позашкільна освіта

1. Позашкільна освіта та виховання є частиною структури освіти і спрямовуються на розвиток здібностей, талантів дітей, учнівської та студентської молоді, задоволення їх інтересів, духовних запитів і потреб у професійному визначенні.

2. Позашкільна освіта та виховання здійснюються навчальними закладами, сім'єю, трудовими колективами, громадськими організаціями, товариствами, фондами і ґрунтуються на принципі добровільності вибору типів закладів, видів діяльності.

3. Держава забезпечує умови для одержання учнями і молоддю позашкільної освіти.

Стаття 39. Позашкільні навчальні заклади

1. До позашкільних навчальних закладів належать: палаци, будинки, центри, станції дитячої, юнацької творчості, учнівські та студентські клуби, дитячо-юнацькі спортивні школи, школи мистецтв, студії, початкові спеціалізовані мистецькі навчальні заклади, бібліотеки, оздоровчі та інші заклади.

2. Для здійснення навчально-виховної роботи позашкільним навчальним закладам надаються спортивні об'єкти, культурні, оздоровчі та інші заклади безкоштовно та на пільгових умовах. Порядок їх надання визначається місцевими органами державної виконавчої влади та органами місцевого самоврядування.

Стаття 40. Професійно-технічна освіта

1. Професійно-технічна освіта забезпечує здобуття громадянами професії відповідно до їх покликань, інтересів, здібностей, а також допрофесійну підготовку, перепідготовку, підвищення їх кваліфікації.

2. Професійно-технічна освіта громадян здійснюється на базі повної загальної середньої освіти або базової загальної середньої освіти з наданням можливості здобувати повну загальну середню освіту.

3. Громадяни, які потребують соціальної допомоги і реабілітації, а також громадяни, які навчаються окремим професіям за переліком, визначеним Кабінетом Міністрів України, можуть отримувати професію не маючи базової загальної середньої освіти.

Стаття 41. Професійно-технічні навчальні заклади

1. До професійно-технічних навчальних закладів належать: професійно-технічне училище відповідного профілю; професійне училище соціальної реабілітації; вище професійне училище; професійний ліцей; професійний ліцей відповідного профілю; професійно-художнє училище; художнє професійно-технічне училище; вище художнє професійно-технічне училище; училище-агрофірма; вище училище-агрофірма; училище-завод; центр професійно-технічної освіти; центр професійної освіти; навчально-виробничий центр; центр підготовки і перепідготовки робітничих кадрів; навчально-курсний комбінат; навчальний центр; інші типи навчальних закладів, що надають професійно-технічну освіту або здійснюють професійно-технічне навчання.

2. Професійно-технічні навчальні заклади можуть мати денні, вечірні відділення, створювати і входити в різні комплекси, об'єднання.

3. Професійно-технічні навчальні заклади здійснюють підготовку, перепідготовку і підвищення кваліфікації громадян за державним замовленням, а також за угодами з підприємствами, об'єднаннями, установами, організаціями, окремими громадянами.

4. Професійно-технічні навчальні заклади можуть мати одне або декілька підприємств (установ, організацій) – замовників підготовки кадрів. Відносини з підприємствами, установами та організаціями – замовниками підготовки кадрів регулюються відповідно до укладених угод.

5. Учні державних професійно-технічних навчальних закладів із числа дітей-сиріт, дітей, позбавлених батьківського піклування, і дітей, які потребують особливих умов виховання, перебувають на повному утриманні держави, інші учні зазначених навчальних закладів забезпечуються безкоштовним харчуванням і стипендією. Порядок повного державного утримання та забезпечення учнів державних професійно-технічних навчальних закладів безкоштовним харчуванням і стипендією визначається Кабінетом Міністрів України.

6. Випускникам професійно-технічних навчальних закладів відповідно до їх освітньо-кваліфікаційного рівня присвоюється кваліфікація "кваліфікований робітник" з набутої професії відповідного розряду (категорії).

Випускникам вищих професійних училищ та центрів професійно-технічної освіти відповідно до їх освітньо-кваліфікаційного рівня може присвоюватися кваліфікація "молодший спеціаліст" тільки з акредитованого напрямку (спеціальності).

7. Громадяни можуть також одержати професію, підвищити кваліфікацію, пройти перепідготовку безпосередньо на виробництві.

Стаття 42. Вища освіта

1. Вища освіта забезпечує фундаментальну, наукову, професійну та практичну підготовку, здобуття громадянами освітньо-кваліфікаційних рівнів відповідно до їх покликань, інтересів і здібностей, удосконалення наукової та професійної підготовки, перепідготовку та підвищення їх кваліфікації.

2. Вища освіта здійснюється на базі повної загальної середньої освіти. До вищих навчальних закладів, що здійснюють підготовку молодших спеціалістів, можуть прийматися особи, які мають базову загальну середню освіту.

3. Підготовка фахівців у вищих навчальних закладах може проводитися з відривом (очна), без відриву від виробництва (вечірня, заочна), шляхом поєднання цих форм, а з окремими спеціальностями – екстерном.

Держава створює умови громадянам України для реалізації їх права на здобуття вищої освіти.

Навчання у вищих навчальних закладах державної форми власності оплачується державою, за

винятком випадків, передбачених частиною четвертою статті 61 цього Закону, у вищих навчальних закладах інших форм власності – юридичними та фізичними особами.

Прийом громадян до вищих навчальних закладів проводиться на конкурсній основі відповідно до здібностей незалежно від форми власності навчального закладу та джерел оплати за навчання.

Контроль за дотриманням принципів соціальної справедливості та законності при прийомі громадян до вищих навчальних закладів здійснюється органами, уповноваженими цим Законом.

4. Особливо обдарованим студентам забезпечується навчання та стажування за індивідуальними планами, встановлення спеціальних державних стипендій, створення умов для навчання за кордоном.

Стаття 43. Вищі навчальні заклади

1. Вищими навчальними закладами є: технікум (училище), коледж, інститут, консерваторія, академія, університет та інші.

2. Відповідно до статусу вищих навчальних закладів встановлено чотири рівні акредитації:

перший рівень – технікум, училище, інші прирівняні до них вищі навчальні заклади;

другий рівень – коледж, інші прирівняні до нього вищі навчальні заклади;

третій і четвертий рівні (залежно від наслідків акредитації) – інститут, консерваторія, академія, університет.

3. Вищі навчальні заклади здійснюють підготовку фахівців за такими освітньо-кваліфікаційними рівнями:

молодший спеціаліст – забезпечують технікуми, училища, інші вищі навчальні заклади першого рівня акредитації;

бакалавр – забезпечують коледжі, інші вищі навчальні заклади другого рівня акредитації;

спеціаліст, магістр – забезпечують вищі навчальні заклади третього і четвертого рівнів акредитації.

4. Вищі навчальні заклади певного рівня акредитації можуть здійснювати підготовку фахівців за освітньо-кваліфікаційними рівнями, які забезпечують навчальні заклади нижчого рівня акредитації.

5. Вищі навчальні заклади у встановленому порядку можуть створювати різні типи навчально-науково-виробничих комплексів, об'єднань, центрів, інститутів, філій, коледжів, ліцеїв, гімназій.

Стаття 44. Напрями діяльності вищого навчального закладу

1. Основними напрямами діяльності вищого навчального закладу є: підготовка фахівців різних освітньо-кваліфікаційних рівнів; підготовка та атестація наукових, науково-педагогічних кадрів; науково-дослідна робота; спеціалізація, підвищення кваліфікації, перепідготовка кадрів; культурно-освітня, методична, видавнича, фінансово-господарська, виробничо-комерційна робота; здійснення зовнішніх зв'язків.

2. Вищі навчальні заклади здійснюють свою діяльність за державним контрактом (замовленням) та угодами як основною формою регулювання відносин між навчальними закладами та підприємствами, установами, організаціями, громадянами.

Стаття 45. Наукова діяльність у системі вищої освіти

1. Наукова діяльність у системі вищої освіти включає виконання науково-дослідних робіт, підготовку наукових і науково-педагогічних кадрів вищої кваліфікації.

Науково-дослідна робота є складовою частиною підготовки фахівців і здійснюється науковими колективами, окремими вченими за договорами, контрактами, замовленнями, програмами, проектами. Для цього створюються наукові, науково-виробничі підрозділи, об'єднання, асоціації, технологічні парки, центри нових інформаційних технологій, науково-технічної творчості та інші формування.

2. Держава визнає пріоритет фундаментальних досліджень, що виконуються у системі освіти.

Стаття 46. Автономія вищого навчального закладу

1. Автономія може надаватися вищому навчальному закладу відповідно до рівня акредитації і передбачає права закладу на: визначення змісту освіти; визначення планів прийому студентів, аспірантів, докторантів з урахуванням державного контракту (замовлення) та угод з підприємствами, установами, організаціями, громадянами; встановлення і присвоєння вчених звань вищого навчального закладу четвертого рівня акредитації; інші повноваження, що делегують вищому навчальному закладу відповідно до його статусу державні органи управління освітою.

2. Вищий навчальний заклад може делегувати окремі свої повноваження державним органам управління освітою.

Стаття 47. Післядипломна освіта (спеціалізація, стажування, клінічна ординатура, підвищення кваліфікації та перепідготовка кадрів)

1. Післядипломна освіта – спеціалізоване вдосконалення освіти та професійної підготовки особи шляхом поглиблення, розширення й оновлення її професійних знань, умінь та навичок або отримання іншої професії, спеціальності на основі здобутого раніше освітньо-кваліфікаційного рівня та практичного досвіду.

3. Форми, терміни і зміст навчання, методичної та науково-дослідної діяльності визначаються закладами післядипломної освіти за погодженням із замовником.

Стаття 48. Заклади післядипломної освіти

1. До закладів післядипломної освіти належать: академії, інститути (центри) підвищення кваліфікації, перепідготовки, вдосконалення, навчально-курсів комбінати; підрозділи вищих навчальних закладів (філіали, факультети, відділення та інші); професійно-технічні навчальні заклади; науково-методичні центри професійно-технічної освіти; відповідні підрозділи в організаціях та на підприємствах.

2. Заклади післядипломної освіти можуть працювати за очною, вечірньою, заочною формами навчання, мати філіали і вести науково-дослідну роботу.

Стаття 49. Самоосвіта громадян

Для самоосвіти громадян державними органами, підприємствами, установами, організаціями, об'єднаннями громадян, громадянами створюються відкриті та народні університети, лекторії, бібліотеки, центри, клуби, теле-, радіонавчальні програми тощо.

Розділ III

УЧАСНИКИ НАВЧАЛЬНО-ВИХОВНОГО ПРОЦЕСУ

Стаття 50. Учасники навчально-виховного процесу

Учасниками навчально-виховного процесу є: діти дошкільного віку, вихованці, учні, студенти, курсанти, слухачі, стажисти, клінічні ординатори, аспіранти, докторанти; керівні, педагогічні, наукові, науково-педагогічні працівники, спеціалісти; батьки або особи, які їх замінюють, батьки – вихователі дитячих будинків сімейного типу; представники підприємств, установ, кооперативних, громадських організацій, які беруть участь у навчально-виховній роботі.

Стаття 51. Права вихованців, учнів, студентів, курсантів, слухачів, стажистів, клінічних ординаторів, аспірантів, докторантів

1. Вихованці, учні, студенти, курсанти, слухачі, стажисти, клінічні ординатори, аспіранти, докторанти відповідно мають гарантоване державою право на:

навчання для здобуття певного освітнього та освітньо-кваліфікаційного рівнів;

вибір навчального закладу, форми навчання, освітньо-професійних та індивідуальних програм, позакласних занять;

додаткову відпустку за місцем роботи, скорочений робочий час та інші пільги, передбачені законодавством для осіб, які поєднують роботу з навчанням;

продовження освіти за професією, спеціальністю на основі одержаного освітньо-кваліфікаційного рівня, здобуття додаткової освіти відповідно до угоди із навчальним закладом;

одержання направлення на навчання, стажування до інших навчальних закладів, у тому числі за кордон;

користування навчальною, науковою, виробничою, культурною, спортивною, побутовою, оздоровчою базою навчального закладу;

доступ до інформації в усіх галузях знань;

участь у науково-дослідній, дослідно-конструкторській та інших видах наукової діяльності, конференціях, олімпіадах, виставках, конкурсах;

особисту або через своїх представників участь у громадському самоврядуванні, в обговоренні, вирішенні питань удосконалення навчально-виховного процесу, науково-дослідної роботи, призначення стипендій, організації дозвілля, побуту тощо;

участь в об'єднаннях громадян;

безпечні і нешкідливі умови навчання та праці;

забезпечення стипендіями, гуртожитками, інтернатами в порядку, встановленому Кабінетом Міністрів України;

трудова діяльність у встановленому порядку в позаурочний час;

перерву в навчанні у вищих та професійно-технічних навчальних закладах;

користування послугами закладів охорони здоров'я, засобами лікування, профілактики захворювань та зміцнення здоров'я;

захист від будь-яких форм експлуатації, фізичного та психічного насильства, від дій педагогічних, інших працівників, які порушують права або принижують їх честь і гідність.

2. Відволікання учнів, студентів, курсантів, слухачів, стажистів, клінічних ординаторів, аспірантів, докторантів за рахунок навчального часу на роботу і здійснення заходів, не пов'язаних з процесом навчання, забороняється, крім випадків, передбачених рішенням Кабінету Міністрів України.

Стаття 52. Обов'язки вихованців, учнів, студентів, курсантів, слухачів, стажистів, клінічних ординаторів, аспірантів, докторантів

1. Обов'язками вихованців, учнів, студентів, курсантів, слухачів, стажистів, клінічних ординаторів, аспірантів, докторантів відповідно є:

додержання законодавства, моральних, етичних норм;

систематичне та глибоке оволодіння знаннями, практичними навичками, професійною майстерністю, підвищення загального культурного рівня;

додержання статуту, правил внутрішнього розпорядку навчального закладу.

2. Випускники вищих навчальних закладів, які здобули освіту за кошти державного або місцевого бюджетів, направляються на роботу і зобов'язані відпрацювати за направленням і в порядку, встановленому Кабінетом Міністрів України.

3. Інші обов'язки осіб, що навчаються, можуть встановлюватися законодавством, положеннями про навчальні заклади та їх статутами.

Стаття 53. Додаткові види соціального і матеріального забезпечення вихованців, учнів, студентів, курсантів, слухачів, стажистів, клінічних ординаторів, аспірантів, докторантів:

1. Вихованцям, учням, студентам, курсантам, слухачам, стажистам, клінічним ординаторам, аспірантам, докторантам може надаватися додатково соціальна і матеріальна допомога за рахунок місцевих бюджетів, міністерств і відомств, підприємств, установ, організацій, коштів громадян, юридичних і фізичних осіб за межами України, благодійних організацій, а також з інших надходжень.

2. При загальноосвітніх закладах утворюються фонди загального обов'язкового навчання для надання матеріальної допомоги учням, їх оздоровлення, проведення культурних заходів, інших передбачених законодавством витрат. Фонди загального обов'язкового навчання утворюються за рахунок коштів місцевих бюджетів у розмірі не меншому трьох відсотків витрат на утримання шкіл, а також за рахунок залучення коштів підприємств, установ, організацій, інших джерел.

3. Для учнів, які проживають у сільській місцевості на відстані понад 3 кілометри від школи, забезпечується безкоштовне регулярне підвезення до школи і зі школи рейсовим транспортом або транспортом підприємств, установ та організацій.

4. На час виробничого навчання, практики учням і студентам забезпечуються робочі місця, безпечні та нешкідливі умови праці.

Порядок оплати виконаної роботи під час виробничого навчання і практики визначається Кабінетом Міністрів України.

П'ятдесят відсотків заробітної плати за виробниче навчання і виробничу практику учнів, слухачів професійно-технічних навчальних закладів направляється на рахунок навчального закладу для здійснення його статутної діяльності, зміцнення навчально-матеріальної бази, на соціальний захист учнів, слухачів, проведення культурно-масової і фізкультурно-спортивної роботи.

Стаття 54. Кадрове забезпечення сфери освіти

1. Педагогічною діяльністю можуть займатися особи з високими моральними якостями, які мають відповідну освіту, професійно-практичну підготовку, фізичний стан яких дозволяє виконувати службові обов'язки.

2. Педагогічну діяльність у навчальних закладах здійснюють педагогічні працівники, у вищих навчальних закладах третього і четвертого рівнів акредитації та закладах післядипломної освіти – науково-педагогічні працівники.

Перелік посад педагогічних та науково-педагогічних працівників встановлюється Кабінетом Міністрів України.

3. Педагогічні та науково-педагогічні працівники приймаються на роботу шляхом укладення трудового договору, в тому числі за контрактом. Прийняття на роботу науково-педагогічних працівників здійснюється на основі конкурсного відбору.

4. Педагогічні працівники підлягають атестації. За результатами атестації визначаються відповідність працівника займаній посаді, рівень його кваліфікації, присвоюються категорії, педагогічні звання. Порядок атестації педагогічних працівників встановлюється Міністерством освіти України.

Перелік категорій і педагогічних звань педагогічних працівників, порядок їх присвоєння визначаються Кабінетом Міністрів України.

Рішення атестаційної комісії є підставою для звільнення педагогічного працівника з роботи у порядку, встановленому законодавством.

Стаття 55. Права педагогічних та науково-педагогічних працівників

1. Педагогічні та науково-педагогічні працівники мають право на: захист професійної честі, гідності; вільний вибір форм, методів, засобів навчання, виявлення педагогічної ініціативи; індивідуальну педагогічну діяльність; участь у громадському самоврядуванні; користування подовженою оплачуваною відпусткою; забезпечення житлом у першочерговому порядку, пільгові кредити для індивідуального і кооперативного будівництва; придбання для працюючих у сільській місцевості основних продуктів харчування за цінами, встановленими для працівників сільського господарства; одержання службового житла; підвищення кваліфікації, перепідготовку, вільний вибір змісту, програм, форм навчання, навчальних закладів, установ та організацій, що здійснюють підвищення кваліфікації і перепідготовку.

2. Відволікання педагогічних та науково-педагогічних працівників від виконання професійних обов'язків не допускається за винятком випадків, передбачених чинним законодавством.

Стаття 56. Обов'язки педагогічних та науково-педагогічних працівників

Педагогічні та науково-педагогічні працівники зобов'язані:

постійно підвищувати професійний рівень, педагогічну майстерність, загальну культуру;

забезпечувати умови для засвоєння вихованцями, учнями, студентами, курсантами, слухачами, стажистами, клінічними ординаторами, аспірантами навчальних програм на рівні обов'язкових вимог щодо змісту, рівня та обсягу освіти, сприяти розвитку здібностей дітей, учнів, студентів;

настановленням і особистим прикладом утверджувати повагу до принципів загальнолюдської моралі: правди, справедливості, відданості, патріотизму, гуманізму, доброти, стриманості, працелюбства, поміркованості, інших добродійностей;

виховувати у дітей та молоді повагу до батьків, жінки, старших за віком, народних традицій та звичаїв, національних, історичних, культурних цінностей України, її державного і соціального устрою, дбайливе ставлення до історико-культурного та природного середовища країни;

готувати учнів та студентів до свідомого життя в дусі взаєморозуміння, миру, злагоди між усіма

народами, етнічними, національними, релігійними групами;

додержувати педагогічної етики, моралі, поважати гідність дитини, учня, студента;

захищати дітей, молодь від будь-яких форм фізичного або психічного насильства, запобігати вживанню ними алкоголю, наркотиків, іншим шкідливим звичкам.

Стаття 57. Гарантії держави педагогічним, науково-педагогічним працівникам та іншим категоріям працівників навчальних закладів

1. Держава забезпечує педагогічним та науково-педагогічним працівникам: належні умови праці, побуту, відпочинку, медичне обслуговування; підвищення кваліфікації не рідше одного разу на п'ять років; правовий, соціальний, професійний захист; компенсації, встановлені законодавством, у разі втрати роботи, у зв'язку зі змінами в організації виробництва і праці; призначення і виплату пенсії відповідно до чинного законодавства; встановлення підвищених посадових окладів (ставок заробітної плати) за наукові ступені і вчені звання; виплату педагогічним і науково-педагогічним працівникам надбавок за вислугу років щомісячно у відсотках до посадового окладу (ставки заробітної плати) залежно від стажу педагогічної роботи у таких розмірах: понад 3 роки – 10 відсотків, понад 10 років – 20 відсотків, понад 20 років – 30 відсотків; (Установити, що у 2001 році положення і норми, передбачені абзацом восьмим частини першої статті 57 реалізуються в розмірах і порядку, визначених Кабінетом Міністрів України в межах видатків, врахованих у розрахунках до Державного бюджету України та місцевих бюджетів на 2001 рік згідно із Законом N 2120-III (2120-14) від 07.12.2000) (Установити, що у 2002 році положення і норми, передбачені абзацом восьмим частини першої статті 57 реалізуються в розмірах і порядку, визначених Кабінетом Міністрів України в межах видатків, врахованих у розрахунках до Державного бюджету України та місцевих бюджетів на 2002 рік згідно із Законом N 2905-III (2905-14) від 20.12.2001); надання педагогічним працівникам щорічної грошової винагороди в розмірі до одного посадового окладу (ставки заробітної плати) за сумлінну працю, зразкове виконання службових обов'язків; (Установити, що у 2002 році положення і норми, передбачені абзацом дев'ятим частини першої статті 57 реалізуються в розмірах і порядку, визначених Кабінетом Міністрів України в межах видатків, врахованих у розрахунках до Державного бюджету України та місцевих бюджетів на 2002 рік згідно із Законом N 2905-III (2905-14) від 20.12.2001); виплату педагогічним і науково-педагогічним працівникам допомоги на оздоровлення у розмірі місячного посадового окладу (ставки заробітної плати) при наданні щорічної відпустки; (Установити, що у 2001 році положення і норми, передбачені абзацом десятим частини першої статті 57 реалізуються в розмірах і порядку, визначених Кабінетом Міністрів України в межах видатків, врахованих у розрахунках до Державного бюджету України та місцевих бюджетів на 2001 рік згідно із Законом N 2120-III (2120-14) від 07.12.2000) (Установити, що у 2002 році положення і норми, передбачені абзацом десятим частини першої статті 57 реалізуються в розмірах і порядку, визначених Кабінетом Міністрів України в межах видатків, врахованих у розрахунках до Державного бюджету України та місцевих бюджетів на 2002 рік згідно із Законом N 2905-III (2905-14) від 20.12.2001)

(Дію абзацу одинадцятого частини першої статті 57 зупинено на 2004 рік згідно із Законом N 1344-IV (1344-15) від 27.11.2003) (Дію абзацу одинадцятого частини першої статті 57 зупинено на 2003 рік згідно із Законом N 380-IV (380-15) від 26.12.2002) (Дію абзацу одинадцятого частини першої статті 57 зупинено на 2002 рік згідно із Законом N 2905-III (2905-14) від 20.12.2001) встановлення середніх посадових окладів (ставок заробітної плати) науково-педагогічним працівникам вищих навчальних закладів третього та четвертого рівнів акредитації на рівні подвійної середньої заробітної плати працівників промисловості; (Установити, що у 2001 році положення і норми, передбачені абзацом одинадцятим частини першої статті 57 реалізуються в розмірах і порядку, визначених Кабінетом Міністрів України в межах видатків, врахованих у розрахунках до Державного бюджету України та місцевих бюджетів на 2001 рік згідно із Законом N 2120-III (2120-14) від 07.12.2000) (Установити, що у 2002 році положення і норми, передбачені абзацом одинадцятим частини першої статті 57 реалізуються в розмірах і порядку, визначених Кабінетом Міністрів України в межах видатків, врахованих у розрахунках до Державного бюджету України та місцевих бюджетів на 2002 рік згідно із Законом N 2905-III (2905-14) від 20.12.2001)

(Дію абзацу дванадцятого частини першої статті 57 зупинено на 2004 рік згідно із Законом N 1344-IV (1344-15) від 27.11.2003) (Дію абзацу дванадцятого частини першої статті 57 зупинено на 2003 рік згідно із Законом N 380-IV (380-15) від 26.12.2002) (Дію абзацу дванадцятого частини першої статті 57 зупинено на 2002 рік згідно із Законом N 2905-III (2905-14) від 20.12.2001) встановлення середніх посадових окладів (ставок заробітної плати) педагогічним працівникам вищих навчальних закладів першого та другого рівнів акредитації та інших навчальних закладів на рівні не нижчому від середньої заробітної плати працівників промисловості. (Установити, що у 2001 році положення і норми, передбачені абзацом дванадцятим частини першої статті 57 реалізуються в розмірах і порядку, визначених Кабінетом Міністрів України в межах видатків, врахованих у розрахунках до Державного бюджету України та місцевих бюджетів на 2001 рік згідно із Законом N 2120-III (2120-14) від 07.12.2000) (Установити, що у 2002 році положення і норми, передбачені абзацом дванадцятим частини першої статті 57 реалізуються в розмірах і порядку, визначених Кабінетом Міністрів України в межах видатків, врахованих у розрахунках до Державного бюджету України та місцевих бюджетів на 2002 рік згідно із Законом N 2905-III (2905-14) від 20.12.2001)

Перегляд заробітної плати педагогічним та науково-педагогічним працівникам провадиться двічі на рік з щоквартальною індексацією з урахуванням рівня інфляції.

Затвердження схеми посадових окладів (ставок заробітної плати) педагогічним, науково-педагогічним

працівникам та підвищення (індексація) їх посадових окладів (ставок заробітної плати) проводиться у порядку, встановленому Кабінетом Міністрів України.

2. Держава забезпечує:

(Дію абзацу другого частини другої статті 57 зупинено на 2004 рік згідно із Законом N 1344-IV (1344-15) від 27.11.2003) (Дію абзацу другого частини другої статті 57 зупинено на 2003 рік згідно із Законом N 380-IV (380-15) від 26.12.2002) (Дію абзацу другого частини другої статті 57 зупинено на 2002 рік згідно із Законом N 2905-III (2905-14) від 20.12.2001) встановлення доплат спеціалістам, які працюють в системі освіти, до рівня середньомісячної заробітної плати працівників у цілому по народному господарству;

встановлення середнього розміру посадових окладів (ставок заробітної плати) обслуговуючому персоналу відповідно до схеми посадових окладів (ставок заробітної плати), що визначені Кабінетом Міністрів України.

Перегляд рівня заробітної плати спеціалістам, які працюють у системі освіти, і обслуговуючому персоналу проводиться двічі на рік з щоквартальною індексацією з урахуванням рівня інфляції.

3. У разі захворювання педагогічного чи науково-педагогічного працівника, яке унеможливило виконання ними професійних обов'язків і обмежує перебування в дитячому, учнівському, студентському колективах, або тимчасового переведення за цих чи інших обставин на іншу роботу, за ним зберігається попередній середній заробіток. У разі хвороби або каліцтва попередній середній заробіток виплачується до відновлення працездатності або встановлення інвалідності.

4. (Дію абзацу першого частини четвертої статті 57 відновлено згідно із Законом N 1801-IV (1801-15) від 17.06.2004) (Дію абзацу першого частини четвертої статті 57 зупинено на 2004 рік згідно із Законом N 1344-IV (1344-15) від 27.11.2003) (Дію абзацу першого частини четвертої статті 57 зупинено на 2003 рік згідно із Законом N 380-IV (380-15) від 26.12.2002) Педагогічним працівникам, які працюють у сільській місцевості і селищах міського типу, а також пенсіонерам, які раніше працювали педагогічними працівниками в цих населених пунктах і проживають у них, держава відповідно до чинного законодавства забезпечує безплатне користування житлом з опаленням і освітленням у межах встановлених норм.

Вони мають право на безоплатне одержання у власність земельної ділянки в межах земельної частки (паю) члена сільськогосподарського підприємства, сільськогосподарської установи та організації, розташованих на території відповідної ради, із земель сільськогосподарського підприємства, сільськогосподарської установи та організації, що приватизуються, або земель запасу чи резервного фонду, але не більше норм безоплатної передачі земельних ділянок громадянам, встановлених законом для ведення особистого селянського господарства.

Дія абзацу другого цієї частини не поширюється на громадян, які раніше набули право на земельну частку (пай) та земельні ділянки для ведення особистого підсобного господарства чи для ведення особистого селянського господарства, крім випадків успадкування права на земельну частку (пай), земельні ділянки для ведення особистого підсобного господарства чи для ведення особистого селянського господарства відповідно до закону.

5. Педагогічним та науково-педагогічним працівникам за рахунок власних коштів навчальних закладів може надаватися матеріальна допомога для вирішення соціально-побутових питань.

Стаття 58. Заохочення педагогічних та науково-педагогічних працівників

За особливі трудові заслуги педагогічні та науково-педагогічні працівники можуть бути нагороджені державними нагородами, представлені до присудження державних премій України, відзначені знаками, грамотами, іншими видами морального та матеріального заохочення.

Стаття 59. Відповідальність батьків за розвиток дитини

1. Виховання в сім'ї є першоосновою розвитку дитини як особистості.

2. На кожного з батьків покладається однакова відповідальність за виховання, навчання і розвиток дитини.

3. Батьки та особи, які їх замінюють, зобов'язані:

постійно дбати про фізичне здоров'я, психічний стан дітей, створювати належні умови для розвитку їх природних здібностей; поважати гідність дитини, виховувати працелюбність, почуття доброти, милосердя, шанобливе ставлення до державної і рідної мови, сім'ї, старших за віком, до народних традицій та звичаїв; виховувати повагу до національних, історичних, культурних цінностей українського та інших народів, дбайливе ставлення до історико-культурного надбання та навколишнього природного середовища, любов до своєї країни; сприяти здобуттю дітьми освіти у навчальних закладах або забезпечувати повноцінну домашню освіту відповідно до вимог щодо її змісту, рівня та обсягу; виховувати повагу до законів, прав, основних свобод людини.

4. Держава надає батькам і особам, які їх замінюють, допомогу у виконанні ними своїх обов'язків, захищає права сім'ї.

Стаття 60. Права батьків

Батьки або особи, які їх замінюють, мають право: вибирати навчальний заклад для неповнолітніх дітей; обирати і бути обраними до органів громадського самоврядування навчальних закладів; звертатися до державних органів управління освітою з питань навчання, виховання дітей; захищати у відповідних державних органах і суді законні інтереси своїх дітей.

ФІНАНСОВО-ГОСПОДАРСЬКА ДІЯЛЬНІСТЬ, МАТЕРІАЛЬНО-ТЕХНІЧНА БАЗА НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДІВ

Стаття 61. Фінансово-господарська діяльність навчальних закладів та установ, організацій, підприємств системи освіти

1. Фінансування державних навчальних закладів та установ, організацій, підприємств системи освіти здійснюється за рахунок коштів відповідних бюджетів, коштів галузей народного господарства, державних підприємств і організацій, а також додаткових джерел фінансування.

2. Держава забезпечує бюджетні асигнування на освіту в розмірі не меншому десяти відсотків національного доходу, а також валютні асигнування на основну діяльність.

3. Кошти закладів і установ освіти та науки, які повністю або частково фінансуються з бюджету, одержані від здійснення або на здійснення діяльності, передбаченої їх статутними документами, не вважаються прибутком і не оподатковуються.

4. Додатковими джерелами фінансування є:

кошти, одержані за навчання, підготовку, підвищення кваліфікації та перепідготовку кадрів відповідно до укладених договорів; плата за надання додаткових освітніх послуг; кошти, одержані за науково-дослідні роботи (послуги) та інші роботи, виконані навчальним закладом на замовлення підприємств, установ, організацій та громадян; доходи від реалізації продукції навчально-виробничих майстерень, підприємств, цехів і господарств, від надання в оренду приміщень, споруд, обладнання; дотації з місцевих бюджетів; кредити і позички банків, дивіденди від цінних паперів та доходи від розміщення на депозитних вкладах тимчасово вільних позабюджетних коштів; валютні надходження; добровільні грошові внески, матеріальні цінності, одержані від підприємств, установ, організацій, окремих громадян; інші кошти.

5. Розмір плати за весь строк навчання, підготовку, перепідготовку, підвищення кваліфікації кадрів або за надання додаткових освітніх послуг встановлюється навчальним закладом у грошовій одиниці України – гривні, з урахуванням офіційно визначеного рівня інфляції за попередній календарний рік.

Розмір плати за весь строк навчання, підготовку, перепідготовку, підвищення кваліфікації кадрів або за надання додаткових освітніх послуг встановлюється у договорі, що укладається між навчальним закладом та особою, яка навчатиметься, або юридичною особою, що оплачуватиме навчання, підготовку, перепідготовку, підвищення кваліфікації кадрів або надання додаткових освітніх послуг, і не може змінюватися протягом усього строку навчання. Типовий договір затверджується спеціально уповноваженим центральним органом виконавчої влади в галузі освіти і науки.

Розмір плати за весь строк навчання, підготовку, перепідготовку, підвищення кваліфікації кадрів або за надання додаткових освітніх послуг публікується у загальнодержавних друкованих засобах масової інформації та інформаційних збірниках спеціально уповноваженого центрального органу виконавчої влади в галузі освіти і науки.

Кошти, отримані навчальним закладом як плата за навчання, підготовку, перепідготовку, підвищення кваліфікації кадрів або за надання додаткових освітніх послуг, не оподатковуються і не можуть бути вилучені в доход держави або місцевих бюджетів. Зазначені кошти знаходяться у розпорядженні навчального закладу за умови, якщо вони спрямовуються на статутну діяльність навчального закладу.

Плата за навчання, підготовку, перепідготовку, підвищення кваліфікації кадрів або за надання додаткових освітніх послуг може вноситися за весь строк навчання, підготовки, перепідготовки, підвищення кваліфікації кадрів або надання додаткових освітніх послуг повністю одноразово або частками – помісячно, по семестрах, щорічно.

6. Кошти, матеріальні цінності та нематеріальні активи, що надходять безкоштовно у вигляді безповоротної фінансової допомоги або добровільних пожертвувань юридичних і фізичних осіб, у тому числі нерезидентів, закладам і установам освіти та науки, метою діяльності яких не є одержання прибутку, для здійснення освітньої, наукової, оздоровчої, спортивної, культурної діяльності, не вважаються прибутком і не оподатковуються.

7. У разі одержання коштів з інших джерел бюджетні та галузеві асигнування навчальних закладів та установ, організацій системи освіти не зменшуються.

8. Бюджетні асигнування на освіту та позабюджетні кошти не підлягають вилученню та використовуються виключно за призначенням.

Стаття 62. Фінансування наукових досліджень

1. Фінансування фундаментальних та пошукових наукових досліджень, наукових програм, проектів державного значення у вищих навчальних закладах, науково-дослідних установах системи освіти здійснюється на конкурсній основі в обсязі не меншому десяти відсотків державних коштів, що виділяються на утримання вищих навчальних закладів.

2. Фінансування прикладних досліджень, розробок здійснюється за рахунок бюджету та інших джерел, а результати досліджень реалізуються як товар відповідно до чинного законодавства.

Стаття 63. Матеріально-технічна база навчальних закладів та установ, організацій, підприємств системи освіти

1. Матеріально-технічна база навчальних закладів та установ, організацій, підприємств системи освіти включає будівлі, споруди, землю, комунікації, обладнання, транспортні засоби, службове житло та інші

цінності. Майно навчальних закладів та установ, організацій, підприємств системи освіти належить їм на правах, визначених чинним законодавством.

2. Земельні ділянки державних навчальних закладів, установ та організацій системи освіти передаються їм у постійне користування відповідно до Земельного кодексу України.

3. Навчальні заклади самостійно розпоряджаються прибутками від господарської та іншої передбаченої їх статутами діяльності.

4. Основні фонди, оборотні кошти та інше майно державних навчальних закладів, установ, організацій та підприємств системи освіти не підлягають вилученню, крім випадків, передбачених чинним законодавством.

5. Об'єкти освіти і науки, що фінансуються з бюджету, а також підрозділи, технологічно пов'язані з навчальним та науковим процесом, не підлягають приватизації, перепрофілюванню або використанню не за призначенням.

6. Потреби державних навчальних закладів та установ, організацій системи освіти для розвитку їх матеріально-технічної бази задовольняються державою першочергово відповідно до затверджених Кабінетом Міністрів України нормативів.

Розділ V

МІЖНАРОДНЕ СПІВРОБІТНИЦТВО

Стаття 64. Міжнародне співробітництво у державній системі освіти

1. Навчальні заклади, наукові, науково-виробничі установи системи освіти, органи державного управління освітою мають право укладати договори про співробітництво, встановлювати прямі зв'язки із навчальними закладами, науковими установами системи освіти зарубіжних країн, міжнародними організаціями, фондами тощо відповідно до чинного законодавства України.

2. Державні навчальні заклади та наукові, науково-виробничі установи державної системи освіти, органи державного управління освітою мають право здійснювати зовнішньоекономічну діяльність відповідно до законодавства на основі договорів, укладених ними з іноземними юридичними, фізичними особами, мати власний валютний рахунок, створювати спільні підприємства.

3. Міністерство освіти України, міністерства і відомства, яким підпорядковані навчальні заклади, Вища атестаційна комісія України разом з іншими державними установами, організаціями проводять роботу, пов'язану з встановленням еквівалентності атестатів і дипломів, міжнародним визнанням навчальних курсів, кваліфікацій, вчених ступенів і звань.

4. Держава сприяє міжнародному співробітництву навчальних закладів та органів управління освітою, виділяє їм відповідні валютні асигнування, звільняє від оподаткування, сплати мита і митного збору за навчальне, наукове та виробниче обладнання та приладдя, що надходять для них з-за кордону для навчальних і наукових цілей.

5. Валютні, матеріальні надходження від зовнішньоекономічної діяльності використовуються державними навчальними закладами, науковими, науково-виробничими установами системи освіти для забезпечення їх власної статутної діяльності згідно з чинним законодавством.

Розділ VI

МІЖНАРОДНІ ДОГОВОРИ

Стаття 65. Міжнародні договори

Якщо міжнародним договором України встановлено інші правила, ніж ті, що передбачені законодавством України про освіту, то застосовуються правила міжнародного договору.

Розділ VII

ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЗА ПОРУШЕННЯ ЗАКОНОДАВСТВА ПРО ОСВІТУ

Стаття 66. Відповідальність за порушення законодавства про освіту

Посадові особи і громадяни, винні в порушенні законодавства про освіту, несуть відповідальність згідно з чинним законодавством України.

23 травня 1991 року

Цей Закон спрямований на врегулювання суспільних відносин у галузі навчання, виховання, професійної підготовки громадян України. Він встановлює правові, організаційні, фінансові та інші засади функціонування системи вищої освіти, створює умови для самореалізації особистості, забезпечення потреб суспільства ў держави у кваліфікованих фахівцях.

Розділ I

ЗАГАЛЬНІ ПОЛОЖЕННЯ

Стаття 1. Основні терміни та їх визначення

У цьому Законі наведені нижче терміни вживаються у такому значенні:

вища освіта – рівень освіти, який здобувається особою у вищому навчальному закладі в результаті послідовного, системного та цілеспрямованого процесу засвоєння змісту навчання, який ґрунтується на повній загальній середній освіті й завершується здобуттям певної кваліфікації за підсумками державної атестації;

зміст вищої освіти – обумовлена цілями та потребами суспільства система знань, умінь і навичок, професійних, світоглядних і громадянських якостей, що має бути сформована в процесі навчання з урахуванням перспектив розвитку суспільства, науки, техніки, технологій, культури та мистецтва;

зміст навчання – структура, зміст і обсяг навчальної інформації, засвоєння якої забезпечує особі можливість здобуття вищої освіти і певної кваліфікації;

державна атестація осіб, які закінчують вищі навчальні заклади – встановлення відповідності рівня якості отриманої ними вищої освіти вимогам стандартів вищої освіти по закінченні навчання за напрямом, спеціальністю;

нормативний термін навчання – термін навчання за денною (очною) формою, необхідний для засвоєння особою нормативної та вибіркової частин змісту навчання і встановлений стандартом вищої освіти;

стандарт вищої освіти – сукупність норм, які визначають зміст вищої освіти, зміст навчання, засіб діагностики якості вищої освіти та нормативний термін навчання;

освітній рівень вищої освіти – характеристика вищої освіти за ознаками ступеня сформованості інтелектуальних якостей особи, достатніх для здобуття кваліфікації, яка відповідає певному освітньо-кваліфікаційному рівню;

освітньо-кваліфікаційний рівень вищої освіти – характеристика вищої освіти за ознаками ступеня сформованості знань, умінь та навичок особи, що забезпечують її здатність виконувати завдання та обов'язки (роботи) певного рівня професійної діяльності;

рівень професійної діяльності – характеристика професійної діяльності за ознаками певної сукупності професійних завдань та обов'язків (робіт), які виконує фахівець;

професійна підготовка – здобуття кваліфікації за відповідним напрямом підготовки або спеціальністю;

вищий навчальний заклад – освітній, освітньо-науковий заклад, який заснований і діє відповідно до законодавства про освіту, реалізує відповідно до наданої ліцензії освітньо-професійні програми вищої освіти за певними освітніми та освітньо-кваліфікаційними рівнями, забезпечує навчання, виховання та професійну підготовку осіб відповідно до їх покликання, інтересів, здібностей та нормативних вимог у галузі вищої освіти, а також здійснює наукову та науково-технічну діяльність;

вищий навчальний заклад державної форми власності – вищий навчальний заклад, заснований державою, що фінансується з державного бюджету і підпорядковується відповідному центральному органу виконавчої влади;

вищий навчальний заклад, що перебуває у власності Автономної Республіки Крим, – вищий навчальний заклад, заснований органами влади Автономної Республіки Крим, що фінансується з бюджету Автономної Республіки Крим і підпорядкований органам влади Автономної Республіки Крим;

вищий навчальний заклад комунальної форми власності – вищий навчальний заклад, заснований місцевими органами влади, що фінансується з місцевого бюджету і підпорядкований місцевим органам влади;

вищий навчальний заклад приватної форми власності – вищий навчальний заклад, заснований на приватній власності ў підпорядкований власнику (власникам);

освітня діяльність – діяльність, пов'язана з наданням послуг для здобуття вищої освіти, з видачею відповідного документа;

ліцензування – процедура визнання спроможності вищого навчального закладу певного типу розпочати освітню діяльність, пов'язану із здобуттям вищої освіти та кваліфікації, відповідно до вимог стандартів вищої освіти, а також до державних вимог щодо кадрового, науково-методичного та матеріально-технічного забезпечення;

ліцензований напрям – напрям, за яким вищий навчальний заклад певного типу визнаний спроможним провадити освітню діяльність, пов'язану із здобуттям вищої освіти та кваліфікації;

ліцензована спеціальність – спеціальність відповідного освітньо-кваліфікаційного рівня, за якою вищий навчальний заклад певного типу визнаний спроможним провадити освітню діяльність, пов'язану із здобуттям вищої освіти та кваліфікації;

акредитація – процедура надання вищому навчальному закладу певного типу права провадити освітню діяльність, пов'язану із здобуттям вищої освіти та кваліфікації, відповідно до вимог стандартів вищої освіти, а також до державних вимог щодо кадрового, науково-методичного та матеріально-технічного забезпечення;

рівень акредитації – рівень спроможності вищого навчального закладу певного типу провадити освітню діяльність, пов'язану із здобуттям вищої освіти та кваліфікації;

акредитований напрям – напрям, за яким вищий навчальний заклад певного типу отримав право провадити освітню діяльність, пов'язану із здобуттям вищої освіти та кваліфікації;

акредитована спеціальність – спеціальність відповідного освітньо-кваліфікаційного рівня, за якою вищий навчальний заклад певного типу отримав право провадити освітню діяльність, пов'язану із здобуттям вищої освіти та кваліфікації;

акредитований вищий навчальний заклад – вищий навчальний заклад, що визнаний спроможним провадити освітню діяльність, пов'язану із здобуттям вищої освіти та кваліфікації, за напрямами і спеціальностями відповідних освітньо-кваліфікаційних рівнів, не менше двох третин з яких є акредитованими;

якість вищої освіти – сукупність якостей особи з вищою освітою, що відображає її професійну компетентність, ціннісну орієнтацію, соціальну спрямованість і обумовлює здатність задовольняти як особисті духовні і матеріальні потреби, так і потреби суспільства;

якість освітньої діяльності – сукупність характеристик системи вищої освіти та її складових, яка визначає її здатність задовольняти встановлені і передбачені потреби окремої особи або(та) суспільства.

Стаття 2. Законодавство України про вищу освіту

Законодавство України про вищу освіту базується на Конституції України і складається з законів України "Про освіту", "Про наукову і науково-технічну діяльність", цього Закону та інших нормативно-правових актів, прийнятих відповідно до нього.

Якщо міжнародними договорами України, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, встановлено інші правила, ніж ті, що передбачені законодавством про вищу освіту, то застосовуються правила міжнародних договорів.

Стаття 3. Державна політика у галузі вищої освіти

1. Державна політика у галузі вищої освіти визначається Верховною Радою України.

2. Державна політика у галузі вищої освіти ґрунтується на принципах:

доступності та конкурсності здобуття вищої освіти кожним громадянином України;

незалежності здобуття вищої освіти від впливу політичних партій, громадських і релігійних організацій;

інтеграції системи вищої освіти України у світову систему вищої освіти при збереженні і розвитку досягнень та традицій української вищої школи;

наступності процесу здобуття вищої освіти;

державної підтримки підготовки фахівців для пріоритетних напрямів фундаментальних і прикладних наукових

досліджень;

гласності при формуванні структури та обсягів освітньої та професійної підготовки фахівців.

3. Реалізація державної політики у галузі вищої освіти забезпечується шляхом:

збереження і розвитку системи вищої освіти та підвищення її якості;

підвищення рівня освіченості громадян України, розширення їх можливостей для отримання вищої освіти;

створення та забезпечення рівних умов доступності до вищої освіти;

надання цільових, пільгових державних кредитів особам для здобуття вищої освіти у порядку, визначеному Кабінетом Міністрів України;

забезпечення збалансованої структури та обсягів підготовки фахівців з вищою освітою, що здійснюється у вищих навчальних закладах державної та комунальної форм власності, за кошти відповідних бюджетів, фізичних і юридичних осіб, з урахуванням потреб особи, а також інтересів держави та територіальних громад;

надання особам, які навчаються у вищих навчальних закладах, пільг та соціальних гарантій у порядку, встановленому законодавством;

належної підтримки підготовки фахівців з числа інвалідів на основі спеціальних освітніх технологій.

Стаття 4. Право громадян на вищу освіту

1. Громадяни України мають право на здобуття вищої освіти.

Громадяни України мають право безоплатно здобувати вищу освіту в державних і комунальних вищих навчальних закладах на конкурсній основі в межах стандартів вищої освіти, якщо певний освітньо-кваліфікаційний рівень громадянин здобуває вперше. Вони вільні у виборі форми здобуття вищої освіти, вищого навчального закладу, напряму підготовки і спеціальності.

2. Іноземці та особи без громадянства, які перебувають в Україні на законних підставах, мають право на здобуття вищої освіти, крім права на здобуття вищої освіти за рахунок коштів Державного бюджету України, місцевих бюджетів, якщо інше не встановлено міжнародними договорами, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України.

Стаття 5. Мова (мови) навчання у вищих навчальних закладах

Мова (мови) навчання у вищих навчальних закладах визначається відповідно до Конституції України та закону України про мови.

Розділ II

СТРУКТУРА ВИЩОЇ ОСВІТИ. ДОКУМЕНТИ ПРО ВИЩУ ОСВІТУ

Стаття 6. Структура вищої освіти

1. До структури вищої освіти входять освітні й освітньо-кваліфікаційні рівні:

- 1) освітні рівні: неповна вища освіта; базова вища освіта; повна вища освіта;
- 2) освітньо-кваліфікаційні рівні: молодший спеціаліст; бакалавр; спеціаліст, магістр.

2. У вищих навчальних закладах підготовка за напрямами і спеціальностями фахівців всіх освітніх та освітньо-кваліфікаційних рівнів здійснюється за відповідними освітньо-професійними програмами ступенево або неперервно залежно від вимог до рівня оволодіння певною сукупністю умінь та навичок, необхідних для майбутньої професійної діяльності.

Стаття 7. Освітні рівні вищої освіти

1. Неповна вища освіта – освітній рівень вищої освіти особи, який характеризує сформованість її інтелектуальних якостей, що визначають розвиток особи як особистості і є достатніми для здобуття нею

кваліфікацій за освітньо-кваліфікаційним рівнем молодшого спеціаліста.

2. Базова вища освіта – освітній рівень вищої освіти особи, який характеризує сформованість її інтелектуальних якостей, що визначають розвиток особи як особистості і є достатніми для здобуття нею кваліфікацій за освітньо-кваліфікаційним рівнем бакалавра.

3. Повна вища освіта – освітній рівень вищої освіти особи, який характеризує сформованість її інтелектуальних якостей, що визначають розвиток особи як особистості і є достатніми для здобуття нею кваліфікацій за освітньо-кваліфікаційним рівнем спеціаліста або магістра.

4. Вищу освіту мають особи, які завершили навчання у вищих навчальних закладах, успішно пройшли державну атестацію відповідно до стандартів вищої освіти і отримали відповідний документ про вищу освіту державного зразка.

Державна атестація осіб, які закінчують вищі навчальні заклади усіх форм власності, здійснюється державною екзаменаційною комісією. Положення про державну екзаменаційну комісію затверджується спеціально уповноваженим центральним органом виконавчої влади у галузі освіти і науки.

Стаття 8. Освітньо-кваліфікаційні рівні вищої освіти

1. Молодший спеціаліст – освітньо-кваліфікаційний рівень вищої освіти особи, яка на основі повної загальної середньої освіти здобула неповну вищу освіту, спеціальні уміння та знання, достатні для здійснення виробничих функцій певного рівня професійної діяльності, що передбачені для первинних посад у певному виді економічної діяльності.

Особам, які завершили навчання в акредитованому вищому професійному училищі, центрі професійно-технічної освіти, може присвоюватись освітньо-кваліфікаційний рівень молодшого спеціаліста за відповідним напрямом (спеціальністю), з якого також здійснюється підготовка робітників високого рівня кваліфікації. Особи, які мають базову загальну середню освіту, можуть одночасно навчатися за освітньо-професійною програмою підготовки молодшого спеціаліста і здобувати повну загальну середню освіту.

2. Бакалавр – освітньо-кваліфікаційний рівень вищої освіти особи, яка на основі повної загальної середньої освіти здобула базову вищу освіту, фундаментальні і спеціальні уміння та знання щодо узагальненого об'єкта праці (діяльності), достатні для виконання завдань та обов'язків (робіт) певного рівня професійної діяльності, що передбачені для первинних посад у певному виді економічної діяльності.

Підготовка фахівців освітньо-кваліфікаційного рівня бакалавра може здійснюватися на основі освітньо-кваліфікаційного рівня молодшого спеціаліста.

Особи, які в період навчання за освітньо-професійною програмою підготовки бакалавра у вищих навчальних закладах другого – четвертого рівнів акредитації припинили подальше навчання, мають право за індивідуальною програмою здобути освітньо-кваліфікаційний рівень молодшого спеціаліста за однією із спеціальностей, відповідних напрямку підготовки бакалавра, у тому самому або іншому акредитованому вищому навчальному закладі.

3. Спеціаліст – освітньо-кваліфікаційний рівень вищої освіти особи, яка на основі освітньо-кваліфікаційного рівня бакалавра здобула повну вищу освіту, спеціальні уміння та знання, достатні для виконання завдань та обов'язків (робіт) певного рівня професійної діяльності, що передбачені для первинних посад у певному виді економічної діяльності.

4. Магістр – освітньо-кваліфікаційний рівень вищої освіти особи, яка на основі освітньо-кваліфікаційного рівня бакалавра здобула повну вищу освіту, спеціальні уміння та знання, достатні для виконання професійних завдань та обов'язків (робіт) інноваційного характеру певного рівня професійної діяльності, що передбачені для первинних посад у певному виді економічної діяльності.

Підготовка фахівців освітньо-кваліфікаційного рівня магістра може здійснюватися на основі освітньо-кваліфікаційного рівня спеціаліста.

Особи, які в період навчання за освітньо-професійною програмою підготовки магістра припинили подальше навчання, мають право за індивідуальною програмою здобути освітньо-кваліфікаційний рівень спеціаліста за такою ж або спорідненою спеціальністю у тому самому або іншому акредитованому вищому навчальному закладі.

5. Підготовка фахівців освітньо-кваліфікаційних рівнів спеціаліста та магістра медичного та ветеринарно-медичного спрямувань може здійснюватися на основі повної загальної середньої освіти.

Стаття 9. Документи про вищу освіту

1. Встановлюються такі види документів, які засвідчують здобуття особою вищої освіти та кваліфікації за певними освітньо-кваліфікаційними рівнями: диплом молодшого спеціаліста; диплом бакалавра; диплом спеціаліста; диплом магістра.

Зразки документів про вищу освіту затверджуються Кабінетом Міністрів України.

Вищий навчальний заклад, вище професійне училище, центр професійно-технічної освіти мають право видавати документ про вищу освіту державного зразка тільки з акредитованого напрямку (спеціальності). Для осіб, які навчалися за кошти державного бюджету, документи про вищу освіту виготовляються та видаються за рахунок коштів Державного бюджету України.

(Установити, що у 2004 році положення і норми, передбачені абзацом восьмим частини першої статті 9 реалізуються в розмірах і порядку, визначених Кабінетом Міністрів України, в межах видатків, врахованих у розрахунках до Державного бюджету України та місцевих бюджетів на 2004 рік згідно із Законом N 1344-IV від 27.11.2003 р.

2. Особи, відрahовані із вищого навчального закладу до завершення навчання за освітньо-професійними програмами, отримують академічні довідки встановленого спеціально уповноваженим центральним органом виконавчої влади у галузі освіти і науки зразка.

Стаття 10. Післядипломна освіта

1. Післядипломна освіта – спеціалізоване вдосконалення освіти та професійної підготовки особи шляхом поглиблення, розширення і оновлення її професійних знань, умінь і навичок або отримання іншої спеціальності на основі здобутого раніше освітньо-кваліфікаційного рівня та практичного досвіду.

Післядипломна освіта створює умови для безперервності та наступності освіти і включає: перепідготовку – отримання іншої спеціальності на основі здобутого раніше освітньо-кваліфікаційного рівня та практичного досвіду; спеціалізацію – набуття особою здатностей виконувати окремі завдання та обов'язки, які мають особливості, в межах спеціальності; розширення профілю (підвищення кваліфікації) – набуття особою здатностей виконувати додаткові завдання та обов'язки в межах спеціальності; стажування – набуття особою досвіду виконання завдань та обов'язків певної спеціальності.

Особа, яка пройшла перепідготовку і успішно пройшла державну атестацію, отримує відповідний документ про вищу освіту.

Особа, яка успішно пройшла стажування або спеціалізацію чи розширила профіль (підвищила кваліфікацію), отримує відповідний документ про післядипломну освіту.

Зразки документів про післядипломну освіту затверджуються спеціально уповноваженим центральним органом виконавчої влади у галузі освіти і науки.

2. Післядипломна освіта здійснюється вищими навчальними закладами післядипломної освіти або структурними підрозділами вищих навчальних закладів відповідного рівня акредитації, в тому числі на підставі укладених договорів.

Розділ III

СТАНДАРТИ ВИЩОЇ ОСВІТИ

Стаття 11. Система стандартів вищої освіти

1. Систему стандартів вищої освіти складають державний стандарт вищої освіти, галузеві стандарти вищої освіти та стандарти вищої освіти вищих навчальних закладів.

Стандарти вищої освіти є основою оцінки якості вищої освіти та професійної підготовки, а також якості освітньої діяльності вищих навчальних закладів незалежно від їх типів, рівнів акредитації та форм навчання.

2. Державний стандарт вищої освіти містить складові: перелік кваліфікацій за відповідними освітньо-

кваліфікаційними рівнями; перелік напрямів та спеціальностей, за якими здійснюється підготовка фахівців у вищих навчальних закладах за відповідними освітньо-кваліфікаційними рівнями; вимоги до освітніх рівнів вищої освіти; вимоги до освітньо-кваліфікаційних рівнів вищої освіти.

3. Галузеві стандарти вищої освіти містять складові: освітньо-кваліфікаційні характеристики випускників вищих навчальних закладів; освітньо-професійні програми підготовки; засоби діагностики якості вищої освіти.

4. Стандарти вищої освіти вищих навчальних закладів містять складові: перелік спеціалізацій за спеціальностями; варіативні частини освітньо-кваліфікаційних характеристик випускників вищих навчальних закладів; варіативні частини освітньо-професійних програм підготовки; варіативні частини засобів діагностики якості вищої освіти; навчальні плани; програми навчальних дисциплін.

5. Порядок розроблення стандартів вищої освіти та внесення змін до них, а також здійснення контролю за їх дотриманням визначається Кабінетом Міністрів України.

Стаття 12. Державний стандарт вищої освіти

1. Перелік кваліфікацій за відповідними освітньо-кваліфікаційними рівнями містить перелік назв кваліфікацій, які визначаються через професійні назви робіт, що мають виконувати фахівці певного освітньо-кваліфікаційного рівня на первинних посадах.

2. Перелік напрямів та спеціальностей, за якими здійснюється підготовка фахівців у вищих навчальних закладах за відповідними освітньо-кваліфікаційними рівнями, містить перелік назв напрямів, що відображають споріднений зміст вищої освіти і професійної підготовки, та перелік назв спеціальностей, що відображають неповторувані узагальнені об'єкти діяльності або виробничі функції та предмети діяльності.

3. Вимоги до освітніх рівнів вищої освіти містять вимоги до рівня сформованості у особи соціальних і громадянських якостей з урахуванням особливостей майбутньої професійної діяльності, а також вимоги до формування у неї патріотизму до України та до знання української мови.

4. Вимоги до освітньо-кваліфікаційних рівнів вищої освіти містять вимоги до професійної підготовки фахівців з урахуванням суспільного поділу праці.

5. Перелік кваліфікацій за відповідними освітньо-кваліфікаційними рівнями, вимоги до освітніх та освітньо-кваліфікаційних рівнів вищої освіти затверджуються Кабінетом Міністрів України за поданням спеціально уповноваженого центрального органу виконавчої влади у галузі освіти і науки, погодженим із спеціально уповноваженим центральним органом виконавчої влади у галузі праці та соціальної політики.

Перелік напрямів та спеціальностей, за якими здійснюється підготовка фахівців у вищих навчальних закладах за відповідними освітньо-кваліфікаційними рівнями, затверджується Кабінетом Міністрів України за поданням спеціально уповноваженого центрального органу виконавчої влади у галузі освіти і науки.

Стаття 13. Галузеві стандарти вищої освіти

1. Освітньо-кваліфікаційна характеристика випускника вищого навчального закладу відображає цілі вищої освіти та професійної підготовки, визначає місце фахівця в структурі галузей економіки держави і вимоги до його компетентності, інших соціально важливих якостей, систему виробничих функцій і типових завдань діяльності й умінь для їх реалізації.

Освітньо-кваліфікаційні характеристики випускників вищих навчальних закладів затверджуються спеціально уповноваженим центральним органом виконавчої влади у галузі освіти і науки за погодженням із спеціально уповноваженим центральним органом виконавчої влади у галузі праці та соціальної політики.

2. Освітньо-професійна програма підготовки визначає нормативний термін та нормативну частину змісту навчання за певним напрямом або спеціальністю відповідного освітньо-кваліфікаційного рівня, встановлює вимоги до змісту, обсягу та рівня освіти й професійної підготовки фахівця.

Освітньо-професійні програми підготовки затверджуються спеціально уповноваженим центральним органом виконавчої влади у галузі освіти і науки.

Нормативний термін навчання за освітньо-професійною програмою підготовки встановлюється відповідно до визначеного рівня професійної діяльності.

Нормативний термін навчання за освітньо-професійною програмою підготовки молодшого спеціаліста для осіб, які мають повну загальну середню освіту та освітньо-кваліфікаційний рівень кваліфікованого робітника за спорідненою професією, зменшується на один рік.

Нормативний термін навчання за освітньо-професійною програмою підготовки бакалавра для осіб, які мають освітньо-кваліфікаційний рівень молодшого спеціаліста за відповідною до напряму підготовки бакалавра спеціальністю, може зменшуватися до двох років.

Нормативний термін навчання за освітньо-професійною програмою підготовки магістра для осіб, які мають освітньо-кваліфікаційний рівень спеціаліста за відповідною спеціальністю, не може перевищувати одного року.

Нормативний термін навчання фахівців освітньо-кваліфікаційних рівнів спеціаліста та магістра медичного та ветеринарно-медичного спрямувань визначається відповідним центральним органом виконавчої влади, який має у своєму підпорядкуванні вищі навчальні заклади, за погодженням із спеціально уповноваженим центральним органом виконавчої влади у галузі освіти і науки.

Якщо вищий навчальний заклад має відповідні угоди з навчальними закладами іноземних держав, що передбачають взаємовизнання документів про вищу освіту за умови інших термінів навчання, такі терміни можуть бути встановлені відповідним центральним органом виконавчої влади, який має у своєму підпорядкуванні вищі навчальні заклади, за погодженням із спеціально уповноваженим центральним органом виконавчої влади у галузі освіти і науки.

3. Засоби діагностики якості вищої освіти визначають стандартизовані методики, які призначені для кількісного та якісного оцінювання досягнутого особою рівня сформованості знань, умінь і навичок, професійних, світоглядних та громадянських якостей.

Засоби діагностики якості вищої освіти використовуються для встановлення відповідності рівня якості вищої освіти вимогам стандартів вищої освіти і затверджуються спеціально уповноваженим центральним органом виконавчої влади у галузі освіти і науки.

Стаття 14. Стандарти вищої освіти вищих навчальних закладів

1. Вищі навчальні заклади визначають спеціалізації за спеціальностями, за якими здійснюється підготовка фахівців освітньо-кваліфікаційних рівнів молодшого спеціаліста, спеціаліста та магістра. Назви спеціалізацій за спеціальностями відображають відмінності у засобах, умовах та продуктах діяльності в межах спеціальності.

2. Варіативні частини освітньо-кваліфікаційних характеристик випускників вищих навчальних закладів, освітньо-професійних програм підготовки та засобів діагностики якості вищої освіти забезпечують підготовку фахівців за спеціалізаціями за спеціальностями з урахуванням особливостей суспільного поділу праці в Україні та мобільності системи освіти щодо задоволення вимог ринку праці.

Зміст варіативних частин освітньо-кваліфікаційних характеристик випускників вищих навчальних закладів, освітньо-професійних програм підготовки, засобів діагностики якості вищої освіти, навчальних планів, програм навчальних дисциплін визначається вищим навчальним закладом у межах структури та форми, встановлених спеціально уповноваженим центральним органом виконавчої влади у галузі освіти і науки.

3. Навчальні плани визначають графік навчального процесу, перелік, послідовність та час вивчення навчальних дисциплін, форми навчальних занять та терміни їх проведення, а також форми проведення підсумкового контролю.

4. Програми навчальних дисциплін визначають їх інформаційний обсяг, рівень сформованості вмінь та знань, перелік рекомендованих підручників, інших методичних та дидактичних матеріалів, критерії успішності навчання та засоби діагностики успішності навчання.

5. Навчальні плани та програми навчальних дисциплін розробляються вищим навчальним закладом відповідно до освітньо-професійних програм підготовки і затверджуються керівником вищого навчального закладу.

Стаття 15. Науково-методичне забезпечення вищої освіти

Науково-методичне забезпечення вищої освіти здійснюється спеціально уповноваженим центральним органом виконавчої влади у галузі освіти і науки, іншими центральними органами виконавчої влади, що мають у своєму підпорядкуванні вищі навчальні заклади, науково-методичними установами та вищими навчальними закладами.

Науково-методичне забезпечення вищої освіти включає підготовку навчальної і наукової літератури та забезпечення нею вищих навчальних закладів. Підготовка та забезпечення вищих навчальних закладів навчально-методичною документацією повинна відповідати змісту навчання, визначеному стандартами вищої освіти.

Розділ IV

УПРАВЛІННЯ У ГАЛУЗІ ВИЩОЇ ОСВІТИ

Стаття 16. Система вищої освіти

Систему вищої освіти складають: вищі навчальні заклади всіх форм власності; інші юридичні особи, що надають освітні послуги у галузі вищої освіти; органи, які здійснюють управління у галузі вищої освіти.

Стаття 17. Управління у галузі вищої освіти

Кабінет Міністрів України через систему органів виконавчої влади: здійснює державну політику у галузі вищої освіти; організує розроблення та здійснення відповідних загальнодержавних та інших програм; у межах своїх повноважень видає нормативно-правові акти з питань вищої освіти; забезпечує контроль за виконанням законодавства про вищу освіту.

Управління у галузі вищої освіти у межах їх компетенції здійснюється: спеціально уповноваженим центральним органом виконавчої влади у галузі освіти і науки; іншими центральними органами виконавчої влади, які мають у своєму підпорядкуванні вищі навчальні заклади; Вищою атестаційною комісією України; органами влади Автономної Республіки Крим; органами місцевого самоврядування; власниками вищих навчальних закладів; органами громадського самоврядування.

Стаття 18. Повноваження спеціально уповноваженого центрального органу виконавчої влади у галузі освіти і науки, інших центральних органів виконавчої влади, які мають у своєму підпорядкуванні вищі навчальні заклади

1. Спеціально уповноважений центральний орган виконавчої влади у галузі освіти і науки:

здійснює аналітично-прогностичну діяльність у галузі вищої освіти, визначає тенденції її розвитку, вплив демографічної, етнічної, соціально-економічної ситуації, інфраструктури виробничої та невиробничої сфер, ринку праці на стан вищої освіти, формує напрями взаємодії з іншими ланками освіти, стратегічні напрями розвитку вищої освіти відповідно до науково-технічного прогресу та інших факторів, узагальнює світовий і вітчизняний досвід розвитку вищої освіти;

бере участь у формуванні державної політики у галузі вищої освіти, науки, професійної підготовки кадрів;

розробляє програми розвитку вищої освіти, стандарти вищої освіти;

визначає нормативи матеріально-технічного, фінансового забезпечення вищих навчальних закладів;

здійснює навчально-методичне керівництво, контроль за дотриманням вимог стандартів вищої освіти, державне інспектування;

здійснює міжнародне співробітництво з питань, що належать до його компетенції;

здійснює ліцензування та акредитацію вищих навчальних закладів незалежно від форм власності та підпорядкування, видає їм ліцензії, сертифікати;

здійснює встановлення відповідності документів про вищу освіту та вчені звання;

формує і розміщує державне замовлення на підготовку фахівців з вищою освітою;

сприяє працевлаштуванню випускників вищих навчальних закладів;

затверджує умови прийому на навчання до вищих навчальних закладів;

затверджує статuti підпорядкованих йому вищих навчальних закладів та вищих навчальних закладів приватної

форми власності;

погоджує статути вищих навчальних закладів державної форми власності, підпорядкованих іншим центральним органам виконавчої влади, вищих навчальних закладів, що перебувають у власності Автономної Республіки Крим, та вищих навчальних закладів комунальної форми власності;

організовує вибори, затверджує та звільняє з посад керівників підпорядкованих йому вищих навчальних закладів;

погоджує затвердження на посаду керівників вищих навчальних закладів комунальної і приватної форми власності;

організовує атестацію педагогічних і науково-педагогічних працівників щодо присвоєння їм кваліфікаційних категорій, педагогічних та вчених звань;

разом з іншими центральними органами виконавчої влади, які мають у своєму підпорядкуванні вищі навчальні заклади, органами влади Автономної Республіки Крим, місцевими органами виконавчої влади та органами місцевого самоврядування, які мають у своєму підпорядкуванні вищі навчальні заклади комунальної форми власності, забезпечує реалізацію державної політики у галузі вищої освіти і здійснює контроль за втіленням державної політики у галузі вищої освіти, дотриманням нормативно-правових актів про вищу освіту в усіх вищих навчальних закладах незалежно від форми власності і підпорядкування;

здійснює інші повноваження, передбачені законом.

2. Інші центральні органи виконавчої влади, які мають у своєму підпорядкуванні вищі навчальні заклади, спільно із спеціально уповноваженим центральним органом виконавчої влади у галузі освіти і науки:

беруть участь у здійсненні державної політики у галузі вищої освіти, науки, професійної підготовки кадрів;

беруть участь у здійсненні ліцензування та акредитації вищих навчальних закладів;

сприяють працевлаштуванню випускників підпорядкованих їм вищих навчальних закладів;

здійснюють контрольні функції за дотриманням вимог щодо якості вищої освіти;

організують вибори, затверджують та звільняють з посади керівників вищих навчальних закладів;

затверджують за погодженням із спеціально уповноваженим центральним органом виконавчої влади у галузі освіти і науки статути підпорядкованих їм вищих навчальних закладів;

здійснюють інші повноваження, передбачені законом.

3. Акти спеціально уповноваженого центрального органу виконавчої влади у галузі освіти і науки, прийняті у межах його повноважень, є обов'язковими для інших центральних органів виконавчої влади, які мають у своєму підпорядкуванні вищі навчальні заклади, органів влади Автономної Республіки Крим, місцевих органів виконавчої влади та органів місцевого самоврядування, вищих навчальних закладів незалежно від форм власності.

Стаття 19. Повноваження Вищої атестаційної комісії України

1. Вища атестаційна комісія України забезпечує виконання державних вимог при атестації наукових і науково-педагогічних кадрів вищої кваліфікації.

Вища атестаційна комісія України:

формує мережу спеціалізованих вчених рад та контролює їх діяльність;

формує нормативні та методичні засади діяльності спеціалізованих вчених рад;

розробляє і затверджує вимоги до рівня наукової кваліфікації здобувачів наукових ступенів, вченого звання старшого наукового співробітника та встановлює критерії атестації наукових кадрів вищої кваліфікації;

забезпечує єдність вимог до рівня наукової кваліфікації осіб, які здобувають науковий ступінь кандидата або

доктора наук і вчене звання старшого наукового співробітника;

формує мережу експертних рад;

проводить експертизу дисертацій для здобуття наукових ступенів та атестаційних справ для присвоєння вченого звання старшого наукового співробітника;

затверджує рішення спеціалізованих вчених рад про присудження наукових ступенів і рішення вчених (наукових, науково-технічних, технічних) рад про присвоєння вченого звання старшого наукового співробітника, а також скасовує їх у разі невиконання державних вимог при атестації наукових і науково-педагогічних кадрів вищої кваліфікації;

вирішує в установленому порядку питання переатестації наукових і науково-педагогічних кадрів вищої кваліфікації, позбавлення наукових ступенів і вченого звання старшого наукового співробітника, оформлення й видачі дипломів і атестатів, а також розглядає апеляції;

присвоює вчене звання старшого наукового співробітника;

здійснює співробітництво з державними органами інших країн з питань, що належать до компетенції Вищої атестаційної комісії України;

вирішує в установленому порядку питання взаємо визнання документів про присудження наукових ступенів та присвоєння вченого звання старшого наукового співробітника;

здійснює інші повноваження, передбачені законом.

2. Акти Вищої атестаційної комісії України, прийняті в межах її повноважень, є обов'язковими для міністерств, інших центральних органів виконавчої влади, установ, в системі яких створено спеціалізовані вчені ради по присудженню наукових ступенів кандидата і доктора наук та діють вчені (наукові, науково-технічні, технічні) ради, що приймають рішення про присвоєння вченого звання старшого наукового співробітника.

Стаття 20. Повноваження органів влади Автономної Республіки Крим та органів місцевого самоврядування, які мають у своєму підпорядкуванні вищі навчальні заклади

Органи влади Автономної Республіки Крим, органи місцевого самоврядування, які мають у своєму підпорядкуванні вищі навчальні заклади, в межах своєї компетенції:

забезпечують виконання державних програм у галузі вищої освіти;

вивчають потребу у фахівців на місцях і вносять спеціально уповноваженим центральним органам виконавчої влади у галузі праці та соціальної політики, економіки, освіти і науки та іншим центральним органам виконавчої влади, які мають у своєму підпорядкуванні вищі навчальні заклади, пропозиції щодо обсягів державного замовлення на підготовку, перепідготовку та підвищення кваліфікації фахівців;

подають до спеціально уповноваженого центрального органу виконавчої влади у галузі освіти і науки пропозиції щодо формування мережі вищих навчальних закладів;

затверджують за погодженням із спеціально уповноваженим центральним органом виконавчої влади у галузі освіти і науки статuti підпорядкованих їм вищих навчальних закладів;

сприяють працевлаштуванню випускників підпорядкованих їм вищих навчальних закладів, їх соціальному захисту;

залучають у порядку, передбаченому законом, підприємства, установи, організації (за їх згодою) до вирішення проблем розвитку вищої освіти.

Стаття 21. Повноваження власника (власників) вищого навчального закладу

1. Повноваження власника (власників) щодо управління вищим навчальним закладом визначаються в межах законів статutom вищого навчального закладу. Власник (власники) вищого навчального закладу:

розробляє статут вищого навчального закладу;

організовує ліцензування вищого навчального закладу;

призначає керівника вищого навчального закладу на умовах контракту відповідно до цього Закону;

здійснює контроль за фінансово-господарською діяльністю вищого навчального закладу;

здійснює контроль за дотриманням умов, передбачених рішенням про заснування вищого навчального закладу;

приймає рішення про реорганізацію або ліквідацію вищого навчального закладу;

здійснює інші повноваження, передбачені законом.

2. Власник (власники) здійснює (здійснюють) права, передбачені частиною першою цієї статті, щодо управління вищим навчальним закладом безпосередньо або через уповноважений ним орган (особу).

Власник (власники) або уповноважений ним (ними) орган (особа) може делегувати свої повноваження керівникові або вищому колегіальному органу громадського самоврядування вищого навчального закладу.

Розділ V

ВИЩІ НАВЧАЛЬНІ ЗАКЛАДИ

Стаття 22. Мета і головні завдання діяльності вищого навчального закладу

1. Основною метою діяльності вищого навчального закладу є забезпечення умов, необхідних для отримання особою вищої освіти, підготовка фахівців для потреб України.

2. Головними завданнями вищого навчального закладу є:

здійснення освітньої діяльності певного напрямку, яка забезпечує підготовку фахівців відповідних освітньо-кваліфікаційних рівнів і відповідає стандартам вищої освіти;

здійснення наукової і науково-технічної (для вищих навчальних закладів третього і четвертого рівнів акредитації), творчої, мистецької, культурно-виховної, спортивної та оздоровчої діяльності;

забезпечення виконання державного замовлення та угод на підготовку фахівців з вищою освітою;

здійснення підготовки наукових і науково-педагогічних кадрів та їх атестація в акредитованих вищих навчальних закладах третього та четвертого рівнів акредитації;

вивчення попиту на окремі спеціальності на ринку праці і сприяння працевлаштуванню випускників;

забезпечення культурного і духовного розвитку особистості, виховання осіб, які навчаються у вищих навчальних закладах, в дусі українського патріотизму і поваги до Конституції України;

підвищення освітньо-культурного рівня громадян.

Стаття 23. Правовий статус вищого навчального закладу

1. Вищий навчальний заклад є юридичною особою, має відокремлене майно, може від свого імені набувати майнових і особистих немайнових прав і мати обов'язки, бути позивачем і відповідачем у суді.

2. Вищий навчальний заклад згідно із законом може виступати засновником (співзасновником) інших юридичних осіб, що здійснюють свою діяльність відповідно до напрямів навчально-науково-виробничої діяльності вищого навчального закладу.

3. Акредитовані вищі навчальні заклади у встановленому порядку можуть створювати навчальні та навчально-науково-виробничі комплекси, які є добровільними об'єднаннями. Всі учасники комплексу зберігають статус юридичних осіб.

4. У вищих навчальних закладах державної і комунальної форм власності кількість студентів, прийнятих на перший курс на навчання за державним замовленням, повинна становити не менше ніж 51 відсоток від загальної кількості студентів, прийнятих на навчання на перший курс.

Стаття 24. Рівні акредитації вищих навчальних закладів

Встановлюються такі рівні акредитації вищих навчальних закладів:

вищий навчальний заклад першого рівня акредитації – вищий навчальний заклад, у якому здійснюється підготовка фахівців за спеціальностями освітньо-кваліфікаційного рівня молодшого спеціаліста;

вищий навчальний заклад другого рівня акредитації – вищий навчальний заклад, у якому здійснюється підготовка фахівців за спеціальностями освітньо-кваліфікаційного рівня молодшого спеціаліста та за напрямками підготовки освітньо-кваліфікаційного рівня бакалавра;

вищий навчальний заклад третього рівня акредитації – вищий навчальний заклад, у якому здійснюється підготовка фахівців за напрямками освітньо-кваліфікаційного рівня бакалавра, спеціальностями освітньо-кваліфікаційного рівня спеціаліста, а також за окремими спеціальностями освітньо-кваліфікаційного рівня магістра;

вищий навчальний заклад четвертого рівня акредитації – вищий навчальний заклад, у якому здійснюється підготовка фахівців за напрямками освітньо-кваліфікаційного рівня бакалавра, спеціальностями освітньо-кваліфікаційних рівнів спеціаліста, магістра.

Стаття 25. Типи вищих навчальних закладів

Відповідно до існуючих напрямів освітньої діяльності в Україні діють вищі навчальні заклади таких типів:

1) університет – багатопрофільний вищий навчальний заклад четвертого рівня акредитації, який провадить освітню діяльність, пов'язану із здобуттям певної вищої освіти та кваліфікації широкого спектра природничих, гуманітарних, технічних, економічних та інших напрямів науки, техніки, культури і мистецтв, проводить фундаментальні та прикладні наукові дослідження, є провідним науково-методичним центром, має розвинуту інфраструктуру навчальних, наукових і науково-виробничих підрозділів, відповідний рівень кадрового і матеріально-технічного забезпечення, сприяє поширенню наукових знань та здійснює культурно-просвітницьку діяльність.

Можуть створюватися класичні та профільні (технічні, технологічні, економічні, педагогічні, медичні, аграрні, мистецькі, культурологічні тощо) університети;

2) академія – вищий навчальний заклад четвертого рівня акредитації, який провадить освітню діяльність, пов'язану із здобуттям певної вищої освіти та кваліфікації у певній галузі науки, виробництва, освіти, культури і мистецтва, проводить фундаментальні та прикладні наукові дослідження, є провідним науково-методичним центром у сфері своєї діяльності і має відповідний рівень кадрового та матеріально-технічного забезпечення;

3) інститут – вищий навчальний заклад третього або четвертого рівня акредитації або структурний підрозділ університету, академії, який провадить освітню діяльність, пов'язану із здобуттям певної вищої освіти та кваліфікації у певній галузі науки, виробництва, освіти, культури і мистецтва, проводить наукову, науково-методичну та науково-виробничу діяльність і має відповідний рівень кадрового та матеріально-технічного забезпечення;

4) консерваторія (музична академія) – вищий навчальний заклад третього або четвертого рівня акредитації, який провадить освітню діяльність, пов'язану із здобуттям певної вищої освіти та кваліфікації у галузі культури і мистецтва – музичних виконавців, композиторів, музикознавців, викладачів музичних дисциплін, проводить наукові дослідження, є провідним центром у сфері своєї діяльності і має відповідний рівень кадрового та матеріально-технічного забезпечення;

5) коледж – вищий навчальний заклад другого рівня акредитації або структурний підрозділ вищого навчального закладу третього або четвертого рівня акредитації, який провадить освітню діяльність, пов'язану із здобуттям певної вищої освіти та кваліфікації у споріднених напрямках підготовки (якщо є структурним підрозділом вищого навчального закладу третього або четвертого рівня акредитації або входить до навчального чи навчально-науково-виробничого комплексу) або за кількома спорідненими спеціальностями і має відповідний рівень кадрового та матеріально-технічного забезпечення;

6) технікум (училище) – вищий навчальний заклад першого рівня акредитації або структурний підрозділ вищого навчального закладу третього або четвертого рівня акредитації, який провадить освітню діяльність, пов'язану із здобуттям певної вищої освіти та кваліфікації за кількома спорідненими спеціальностями, і має

відповідний рівень кадрового та матеріально-технічного забезпечення.

Стаття 26. Національний вищий навчальний заклад

Державному вищому навчальному закладу четвертого рівня акредитації відповідно до законодавства може бути надано статус національного.

Національному вищому навчальному закладу за рішенням Кабінету Міністрів України може бути надано повноваження:

укладати державні контракти з виконавцями державного замовлення для потреб вищого навчального закладу;

приймати рішення про створення, реорганізацію, ліквідацію підприємств, установ, організацій, структурних підрозділів вищого навчального закладу;

вносити пропозиції щодо передачі об'єктів вищого навчального закладу до сфери управління інших органів, уповноважених управляти державним майном, у комунальну власність та передачі об'єктів комунальної власності у державну власність і віднесення їх до майна вищого навчального закладу;

виступати орендодавцем нерухомого майна, що належить вищому навчальному закладу;

встановлювати і присвоювати вчені звання доцента чи професора вищого навчального закладу;

визначати та встановлювати власні форми морального та матеріального заохочення працівників вищого навчального закладу.

У своїй діяльності національний вищий навчальний заклад керується цим Законом.

Стаття 27. Створення, реорганізація та ліквідація вищого навчального закладу

1. Створення, реорганізація та ліквідація вищого навчального закладу третього або четвертого рівня акредитації державної форми власності здійснюється Кабінетом Міністрів України.

Створення, реорганізація та ліквідація вищих навчальних закладів першого і другого рівнів акредитації державної форми власності здійснюється спеціально уповноваженим центральним органом виконавчої влади у галузі освіти і науки та іншими центральними органами виконавчої влади, які мають у своєму підпорядкуванні вищі навчальні заклади.

Створення, реорганізація та ліквідація вищих навчальних закладів, що перебувають у власності Автономної Республіки Крим, здійснюється органами влади Автономної Республіки Крим.

Створення, реорганізація та ліквідація вищих навчальних закладів комунальної форми власності здійснюється органами місцевого самоврядування.

Створення, реорганізація та ліквідація вищих навчальних закладів приватної форми власності здійснюється їх власником (власниками).

2. Вищі навчальні заклади четвертого рівня акредитації відповідно до законодавства іноземних держав та за згодою спеціально уповноваженого центрального органу виконавчої влади у галузі освіти і науки можуть створювати за кордоном свої структурні підрозділи.

Вищі навчальні заклади іноземних держав можуть з дозволу спеціально уповноваженого центрального органу виконавчої влади у галузі освіти і науки створювати свої структурні підрозділи на території України.

Створення в Україні вищих навчальних закладів за участю іноземних фізичних та юридичних осіб здійснюється відповідно до міжнародних угод, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України.

3. Мережа вищих навчальних закладів державної і комунальної форм власності визначається Кабінетом Міністрів України відповідно до соціально-економічних та культурно-освітніх потреб у них.

4. Вищий навчальний заклад діє на підставі власного статуту.

Статут вищого навчального закладу має містити:

повну назву, юридичну адресу, дату прийняття рішення про створення;

права та обов'язки власника (власників);

обсяг цивільної правоздатності вищого навчального закладу;

обсяг основних засобів (розмір статутного фонду), наданих власником (власниками);

порядок утворення, діяльності та повноваження органів управління вищим навчальним закладом, права та обов'язки керівника;

порядок обрання представників до органів громадського самоврядування;

джерела надходження та порядок використання коштів та іншого майна вищого навчального закладу;

порядок звітності, контролю за здійсненням фінансово-господарської діяльності;

концепцію освітньої діяльності;

порядок внесення змін до статуту вищого навчального закладу;

порядок реорганізації та ліквідації вищого навчального закладу.

Стаття 28. Ліцензування освітньої діяльності, акредитація напрямів, спеціальностей та вищих навчальних закладів

1. Освітня діяльність на території України здійснюється вищими навчальними закладами на підставі ліцензій, які видаються у порядку, встановленому Кабінетом Міністрів України.

У ліцензіях на освітню діяльність зазначаються назва напрямку, спеціальності, освітньо-кваліфікаційний рівень та обсяги підготовки, термін дії ліцензії, а також юридична адреса вищого навчального закладу, його відокремлені структурні підрозділи (філії) та їх юридичні адреси.

Ліцензування освітньої діяльності вищих навчальних закладів здійснюється перед початком підготовки фахівців за напрямом, спеціальністю спеціально уповноваженим центральним органом виконавчої влади у галузі освіти і науки шляхом проведення ліцензійної експертизи.

Спеціально уповноважений центральний орган виконавчої влади у галузі освіти і науки на підставі заяви вищого навчального закладу про проведення ліцензійної експертизи у двомісячний термін приймає рішення про видачу ліцензії або про відмову у її видачі.

Обов'язковою умовою видачі ліцензії вищим навчальним закладам є наявність у них необхідної матеріально-технічної, науково-методичної та інформаційної бази, бібліотеки, науково-педагогічних кадрів за нормативами, що встановлюються спеціально уповноваженим центральним органом виконавчої влади у галузі освіти і науки.

Вищому навчальному закладу, що успішно пройшов ліцензійну експертизу, видається ліцензія на освітню діяльність, як правило, на термін завершення циклу підготовки фахівців за напрямом, спеціальністю, але не менше ніж на три роки. Продовження терміну дії ліцензії здійснюється у порядку, встановленому для її одержання. З дня прийняття рішення про ліквідацію вищого навчального закладу видана ліцензія втрачає чинність.

Вищі навчальні заклади, що мають ліцензії, вносяться спеціально уповноваженим центральним органом виконавчої влади у галузі освіти і науки до Державного реєстру вищих навчальних закладів.

2. За результатами акредитації напрямів, спеціальностей та вищих навчальних закладів видаються сертифікати у порядку, встановленому Кабінетом Міністрів України.

У сертифікаті про акредитацію напрямку або спеціальності (або у додатку до нього) зазначаються назва напрямку або спеціальності, освітньо-кваліфікаційний рівень та обсяги підготовки, термін дії сертифіката, а також юридична адреса вищого навчального закладу, його відокремлені структурні підрозділи (філії) та їх юридичні адреси.

У сертифікаті про акредитацію вищого навчального закладу (або в додатку до нього) зазначаються назва

вищого навчального закладу, рівень акредитації та термін дії сертифіката, а також юридична адреса вищого навчального закладу, його відокремлені структурні підрозділи (філії) та їх юридичні адреси.

Акредитація напряму, спеціальності та вищого навчального закладу здійснюється спеціально уповноваженим центральним органом виконавчої влади у галузі освіти і науки шляхом проведення акредитаційної експертизи.

Спеціально уповноважений центральний орган виконавчої влади у галузі освіти і науки на підставі заяви вищого навчального закладу про проведення акредитаційної експертизи приймає рішення про видачу сертифіката про акредитацію напряму, спеціальності та вищого навчального закладу чи про відмову у його видачі.

Вищі навчальні заклади, що успішно пройшли акредитаційну експертизу, отримують сертифікат про акредитацію напряму, спеціальності або вищого навчального закладу, термін дії якого не може перевищувати 10 років. Продовження терміну дії сертифіката здійснюється у порядку, встановленому для його одержання. З дня прийняття рішення про ліквідацію вищого навчального закладу виданий сертифікат втрачає чинність.

3. Форми ліцензій на освітню діяльність та сертифікатів про акредитацію напрямів, спеціальностей та вищих навчальних закладів, порядок їх оформлення, переоформлення, видачі, зберігання та обліку затверджуються спеціально уповноваженим центральним органом виконавчої влади у галузі освіти і науки.

4. Ліцензії на освітню діяльність та сертифікати про акредитацію напрямів, спеціальностей та вищих навчальних закладів можуть бути анульовані відповідно до закону.

Рішення спеціально уповноваженого центрального органу виконавчої влади у галузі освіти і науки з питань ліцензування та акредитації можуть бути оскаржені до суду.

Стаття 29. Принципи управління вищим навчальним закладом

1. Управління вищим навчальним закладом здійснюється на основі принципів:

автономії та самоврядування;

розмежування прав, повноважень та відповідальності власника (власників), органів управління вищою освітою, керівництва вищого навчального закладу та його структурних підрозділів;

поєднання колегіальних та єдиноначальних засад;

незалежності від політичних партій, громадських та релігійних організацій.

2. Автономія та самоврядування вищого навчального закладу реалізуються відповідно до законодавства і передбачають право:

самостійно визначати форми навчання, форми та види організації навчального процесу;

приймати на роботу педагогічних, науково-педагогічних та інших працівників;

надавати додаткові освітні послуги;

самостійно розробляти та запроваджувати власні програми наукової і науково-виробничої діяльності;

створювати у порядку, встановленому Кабінетом Міністрів України, інститути, коледжі, технікуми, факультети, відділення, філії, навчальні, методичні, наукові, науково-дослідні центри та лабораторії, конструкторські та конструкторсько-технологічні бюро, територіально відокремлені та інші структурні підрозділи;

здійснювати видавничу діяльність, розвивати власну поліграфічну базу;

на підставі відповідних угод провадити спільну діяльність з іншими вищими навчальними закладами, підприємствами, установами та організаціями;

брати участь у роботі міжнародних організацій;

запроваджувати власну символіку та атрибутику;

звертатися з ініціативою до органів управління вищою освітою про внесення змін до чинних або розроблення нових нормативно-правових актів у галузі вищої освіти, а також брати участь у роботі над проектами щодо їх удосконалення;

користуватися земельними ділянками в порядку, встановленому Земельним кодексом України.

Стаття 30. Структурні підрозділи вищого навчального закладу

1. Структурні підрозділи вищого навчального закладу створюються відповідно до законодавства. Структурні підрозділи можуть мати окремі права юридичної особи.
2. Структурними підрозділами вищого навчального закладу третього і четвертого рівнів акредитації є кафедри, факультети, інститути, філії, бібліотека тощо.

Кафедра – базовий структурний підрозділ вищого навчального закладу (його філій, інститутів, факультетів), що проводить навчально-виховну і методичну діяльність з однієї або кількох споріднених спеціальностей, спеціалізацій чи навчальних дисциплін і здійснює наукову, науково-дослідну та науково-технічну діяльність за певним напрямом. Кафедра створюється рішенням Вченої ради вищого навчального закладу за умови, якщо до її складу входить не менше ніж п'ять науково-педагогічних працівників, для яких кафедра є основним місцем роботи, і не менше ніж три з яких мають науковий ступінь або вчене звання.

Керівництво кафедрою здійснює завідуючий кафедрою, який обирається на цю посаду за конкурсом Вченою радою вищого навчального закладу строком на п'ять років (для національного вищого навчального закладу – строком на сім років). Із завідуючим кафедрою укладається контракт.

Факультет – основний організаційний і навчально-науковий структурний підрозділ вищого навчального закладу третього та четвертого рівнів акредитації, що об'єднує відповідні кафедри й лабораторії. Факультет створюється рішенням Вченої ради вищого навчального закладу за умови, якщо до його складу входить не менше ніж три кафедри і на ньому навчається не менше ніж 200 студентів денної (очної) форми навчання.

Рішення про створення факультету поза місцем розташування вищого навчального закладу державної форми власності приймається спеціально уповноваженим центральним органом виконавчої влади у галузі освіти і науки, іншими центральними органами виконавчої влади, які мають у своєму підпорядкуванні вищі навчальні заклади.

3. Структурними підрозділами вищого навчального закладу першого та другого рівнів акредитації є відділення і предметні (циклові) комісії.

Відділення – структурний підрозділ, що об'єднує навчальні групи з однієї або кількох спеціальностей, методичні, навчально-виробничі та інші підрозділи. Відділення створюється рішенням керівника вищого навчального закладу, якщо на ньому навчається не менше ніж 150 студентів.

Предметна (циклова) комісія – структурний навчально-методичний підрозділ, що проводить виховну, навчальну та методичну роботу з однієї або кількох споріднених навчальних дисциплін. Предметна (циклова) комісія створюється рішенням керівника вищого навчального закладу за умови, якщо до її складу входить не менше ніж три педагогічних працівники.

4. Філія – відокремлений структурний підрозділ, що створюється з метою забезпечення потреб у фахівцях місцевого ринку праці та наближення місця навчання студентів до їх місця проживання.

Філію очолює директор, який призначається у порядку, встановленому статутом вищого навчального закладу.

5. Структурними підрозділами вищого навчального закладу четвертого рівня акредитації можуть бути наукові, навчально-наукові, науково-дослідні та науково-виробничі інститути. Керівництво інститутом здійснює директор, який обирається на посаду за конкурсом строком на п'ять років.

Можуть створюватися:

навчально-науково-виробничі центри (комплекси, інститути), що об'єднують споріднені факультети, коледжі, технікуми, наукові, науково-дослідні, науково-виробничі й проектні інститути, дослідні станції, кафедри, наукові лабораторії, конструкторські бюро, навчально-дослідні господарства, навчально-виробничі комбінати, експериментальні заводи, фабрики, фірми, клінічні бази установ медичної освіти, полігони, технопарки, інші

підрозділи;

навчально-наукові центри (комплекси, інститути), що об'єднують споріднені факультети, кафедри, наукові лабораторії, центри, інші підрозділи, що забезпечують підготовку фахівців з певних спеціальностей (напрямів підготовки) та проводять наукові дослідження з певного напрямку;

науково-дослідні центри (комплекси, інститути), що об'єднують споріднені наукові лабораторії, центри, інші підрозділи за певним напрямом науково-дослідної роботи.

6. Вищий навчальний заклад повинен мати у своєму складі бібліотеку, яку очолює директор (завідуючий).

Директор бібліотеки вищого навчального закладу третього й четвертого рівнів акредитації обирається Вченою радою вищого навчального закладу строком на п'ять років (для національного вищого навчального закладу – строком на сім років).

7. Вищий навчальний заклад може мати у своєму складі підготовчі відділення (підрозділи), підрозділи перепідготовки та підвищення кваліфікації кадрів, лабораторії, навчально-методичні кабінети, комп'ютерні та інформаційні центри, навчально-виробничі та творчі майстерні, навчально-дослідні господарства, виробничі структури, видавництва, спортивні комплекси, заклади культурно-побутового призначення та інші підрозділи, діяльність яких не заборонена законодавством.

Стаття 31. Забезпечення державою діяльності вищих навчальних закладів

Держава в особі відповідних органів державної влади забезпечує діяльність вищих навчальних закладів шляхом: визначення перспектив та напрямів розвитку вищої освіти; створення нормативно-правової бази їх діяльності; затвердження державного та галузевих стандартів вищої освіти; здійснення ліцензування освітньої діяльності та акредитації напрямів, спеціальностей та вищих навчальних закладів; надання законами особам, які навчаються у вищих навчальних закладах, а також педагогічним, науково-педагогічним та іншим категоріям працівників акредитованого вищого навчального закладу, гарантій; встановлення для педагогічних і науково-педагогічних працівників вищих навчальних закладів посадових окладів, а також додаткових доплат, диференційованих відповідно до їх наукових ступенів, вчених і педагогічних звань, кваліфікаційних категорій та стажу роботи; визначення обсягів фінансування вищих навчальних закладів з Державного бюджету України, встановлення нормативів матеріально-технічного, фінансового та іншого забезпечення вищих навчальних закладів однакових для вищих навчальних закладів одного статусу (в тому числі статусу національного), рівня акредитації та типу; охорони здоров'я працівників та осіб, які навчаються у вищих навчальних закладах.

Розділ VI

УПРАВЛІННЯ ВИЩИМ НАВЧАЛЬНИМ ЗАКЛАДОМ

Стаття 32. Керівник вищого навчального закладу

1. Безпосереднє управління діяльністю вищого навчального закладу здійснює його керівник – ректор (президент), начальник, директор тощо.

2. Керівник вищого навчального закладу в межах наданих йому повноважень:

вирішує питання діяльності вищого навчального закладу, затверджує його структуру і штатний розпис;

видає накази і розпорядження, обов'язкові для виконання всіма працівниками і структурними підрозділами вищого навчального закладу;

представляє вищий навчальний заклад у державних та інших органах, відповідає за результати його діяльності перед органом управління, у підпорядкуванні якого перебуває вищий навчальний заклад;

є розпорядником майна і коштів;

виконує кошторис, укладає угоди, дає доручення, відкриває банківські рахунки;

приймає на роботу та звільняє з роботи працівників;

забезпечує охорону праці, дотримання законності та порядку;

визначає функціональні обов'язки працівників;

формує контингент осіб, які навчаються у вищому навчальному закладі;

відраховує та поновлює на навчання осіб, які навчаються у вищому навчальному закладі;

контролює виконання навчальних планів і програм;

контролює дотримання всіма підрозділами штатно-фінансової дисципліни;

забезпечує дотримання службової та державної таємниці;

здійснює контроль за якістю роботи викладачів, організацією навчально-виховної та культурно-масової роботи, станом фізичного виховання і здоров'я, організовує побутове обслуговування учасників навчально-виховного процесу та інших працівників вищого навчального закладу;

разом із профспілковими організаціями подає на затвердження вищому колегіальному органу громадського самоврядування вищого навчального закладу правила внутрішнього розпорядку та колективний договір і після затвердження підписує його.

Керівник вищого навчального закладу відповідає за провадження освітньої діяльності у вищому навчальному закладі, за результати фінансово-господарської діяльності, стан і збереження будівель та іншого майна.

Для вирішення основних питань діяльності відповідно до статуту керівник вищого навчального закладу створює робочі та дорадчі органи, а також визначає їх повноваження.

Керівник вищого навчального закладу щорічно звітує перед власником (власниками) або уповноваженим ним (ними) органом (особою) та вищим колегіальним органом громадського самоврядування вищого навчального закладу.

Керівник вищого навчального закладу відповідно до статуту може делегувати частину своїх повноважень своїм заступникам та керівникам структурних підрозділів.

3. При виході на пенсію з посади керівника вищого навчального закладу керівник, який пропрацював на цій посаді не менше двох термінів підряд, може бути призначений на посаду почесного ректора (президента), начальника, директора тощо вищого навчального закладу із виплатою грошового утримання за рахунок навчального закладу в розмірі заробітної плати, яку він отримував перед виходом на пенсію.

Призначення почесного ректора (президента), начальника, директора тощо вищого навчального закладу здійснюється у порядку, встановленому Кабінетом Міністрів України. Умови призначення та виплати грошового утримання визначаються у статуті вищого навчального закладу.

Стаття 33. Керівник факультету, відділення

1. Керівництво факультетом здійснює декан. Декан факультету може делегувати частину своїх повноважень своїм заступникам.

Декан видає розпорядження, що стосуються діяльності факультету. Розпорядження декана є обов'язковими для виконання всіма працівниками факультету і можуть бути скасовані керівником вищого навчального закладу. Керівник вищого навчального закладу відмінює розпорядження декана, які суперечать закону, статутіві вищого навчального закладу чи завдають шкоди інтересам вищого навчального закладу.

2. Керівництво відділенням здійснює завідуючий. Завідуючий відділенням призначається на посаду керівником вищого навчального закладу з числа педагогічних працівників, які мають повну вищу освіту і досвід навчально-методичної роботи.

Завідуючий відділенням забезпечує організацію навчально-виховного процесу, виконання навчальних планів і програм, здійснює контроль за якістю викладання навчальних предметів, навчально-методичною діяльністю викладачів.

Стаття 34. Вчені ради

1. Вчена рада вищого навчального закладу є колегіальним органом вищого навчального закладу третього або

четвертого рівня акредитації і утворюється строком до п'яти років (для національного вищого навчального закладу – строком до семи років).

До компетенції Вченої ради вищого навчального закладу належать:

подання до вищого колегіального органу громадського самоврядування проекту статуту, а також змін і доповнень до нього;

ухвалення фінансових плану і звіту вищого навчального закладу;

подання пропозицій керівнику вищого навчального закладу щодо призначення та звільнення з посади директора бібліотеки, а також призначення та звільнення з посади проректорів (заступників керівника), директорів інститутів та головного бухгалтера;

обрання на посаду таємним голосуванням завідуючих кафедрами ў професорів;

ухвалення навчальних програм та навчальних планів;

ухвалення рішень з питань організації навчально-виховного процесу;

ухвалення основних напрямів наукових досліджень;

оцінка науково-педагогічної діяльності структурних підрозділів;

приймає рішення щодо кандидатур для присвоєння вчених звань доцента, професора, старшого наукового співробітника.

Вчена рада вищого навчального закладу розглядає й інші питання діяльності вищого навчального закладу відповідно до статуту вищого навчального закладу.

Вчену раду вищого навчального закладу очолює її голова – керівник вищого навчального закладу. До складу Вченої ради вищого навчального закладу входять за посадами заступники керівника вищого навчального закладу, декани, головний бухгалтер, керівники органів самоврядування вищого навчального закладу, а також виборні представники, які представляють науково-педагогічних працівників ў обираються з числа завідуючих кафедрами, професорів, докторів наук; виборні представники, які представляють інших працівників вищого навчального закладу і які працюють у ньому на постійній основі, відповідно до квот, визначених у статуті вищого навчального закладу. При цьому не менш як 75 відсотків загальної чисельності її складу мають становити науково-педагогічні працівники вищого навчального закладу.

Виборні представники обираються вищим колегіальним органом громадського самоврядування вищого навчального закладу за поданням структурних підрозділів, в яких вони працюють.

Рішення Вченої ради вищого навчального закладу вводяться в дію рішеннями керівника вищого навчального закладу.

2. Вчена рада факультету є колегіальним органом факультету вищого навчального закладу третього і четвертого рівнів акредитації.

Вчену раду факультету очолює її голова – декан факультету. До складу вченої ради факультету входять за посадами заступники декана, завідуючі кафедрами, керівники органів самоврядування факультету, а також виборні представники, які представляють науково-педагогічних працівників і обираються з числа професорів, докторів наук, виборні представники, які представляють інших працівників факультету і які працюють у ньому на постійній основі, відповідно до квот, визначених у статуті вищого навчального закладу. При цьому не менш як 75 відсотків загальної чисельності її складу мають становити науково-педагогічні працівники факультету.

Виборні представники обираються органом громадського самоврядування факультету за поданням структурних підрозділів, в яких вони працюють.

До компетенції вченої ради факультету належать:

визначення загальних напрямів наукової діяльності факультету;

обрання на посаду таємним голосуванням асистентів, викладачів, старших викладачів, доцентів, декана;

ухвалення навчальних програм та навчальних планів;

вирішення питань організації навчально-виховного процесу на факультеті;

ухвалення фінансових плану і звіту факультету.

Рішення вченої ради факультету вводяться в дію рішеннями декана факультету. Рішення вченої ради факультету може бути скасовано Вченою радою вищого навчального закладу.

3. У вищому навчальному закладі третього або четвертого рівня акредитації можуть бути створені вчені ради інших структурних підрозділів. Їх повноваження визначаються керівником вищого навчального закладу.

Стаття 35. Наглядова рада

1. У національному вищому навчальному закладі в обов'язковому порядку створюється Наглядова рада.

Наглядова рада розглядає шляхи перспективного розвитку вищого навчального закладу, надає допомогу його керівництву в реалізації державної політики у галузі вищої освіти і науки, здійснює громадський контроль за діяльністю керівництва вищого навчального закладу, забезпечує ефективну взаємодію вищого навчального закладу з органами державного управління, науковою громадськістю, суспільно-політичними та комерційними організаціями в інтересах розвитку вищої освіти.

2. Склад Наглядової ради національного вищого навчального закладу затверджується Кабінетом Міністрів України. Положення про Наглядову раду національного вищого навчального закладу затверджує голова Наглядової ради за погодженням із спеціально уповноваженим центральним органом виконавчої влади у галузі освіти і науки.

Термін повноваження Наглядової ради становить не менше ніж три роки, але не більше ніж п'ять років.

3. Наглядова рада може бути створена також у вищому навчальному закладі третього або четвертого рівня акредитації за погодженням із спеціально уповноваженим центральним органом виконавчої влади у галузі освіти і науки або іншим центральним органом виконавчої влади, у підпорядкуванні якого знаходиться вищий навчальний заклад.

Стаття 36. Робочі та дорадчі органи

1. Для вирішення поточних питань діяльності вищого навчального закладу третього або четвертого рівня акредитації створюються робочі органи:

ректорат;

деканати;

приймальна комісія.

Положення про робочі органи затверджуються наказом керівника вищого навчального закладу відповідно до статуту вищого навчального закладу.

2. Для вирішення поточних питань діяльності вищого навчального закладу першого або другого рівня акредитації створюються робочі органи:

адміністративна рада;

приймальна комісія.

Дорадчим органом вищого навчального закладу першого або другого рівня акредитації є Педагогічна рада. Педагогічну раду очолює керівник вищого навчального закладу. До складу Педагогічної ради входять заступники директора, завідувачі відділеннями, завідувачий бібліотекою, голови предметних (циклових) комісій, педагогічні працівники, головний бухгалтер.

Положення про робочі та дорадчі органи затверджуються наказом керівника вищого навчального закладу відповідно до статуту вищого навчального закладу.

Стаття 37. Органи громадського самоврядування у вищих навчальних закладах

1. Вищим колегіальним органом громадського самоврядування вищого навчального закладу третього або четвертого рівня акредитації є загальні збори (конференція) трудового колективу.

Порядок скликання вищого колегіального органу громадського самоврядування та його роботи визначається статутом вищого навчального закладу.

У вищому колегіальному органі громадського самоврядування повинні бути представлені всі групи працівників вищого навчального закладу. Не менше ніж 75 відсотків загальної чисельності делегатів (членів) виборного органу повинні становити педагогічні або науково-педагогічні працівники вищого навчального закладу.

Вищий колегіальний орган громадського самоврядування скликається не рідше ніж один раз на рік.

Вищий колегіальний орган громадського самоврядування:

за поданням Вченої ради вищого навчального закладу приймає статут вищого навчального закладу, а також вносить зміни до нього;

обирає претендента на посаду керівника вищого навчального закладу шляхом таємного голосування і подає свої пропозиції власнику (власникам) або уповноваженому ним (ними) органу (особі);

щорічно заслуховує звіт керівника вищого навчального закладу та оцінює його діяльність;

обирає комісію з трудових спорів відповідно до Кодексу законів про працю України;

за мотивованим поданням Наглядової ради або Вченої ради вищого навчального закладу розглядає питання про дострокове припинення повноважень керівника вищого навчального закладу;

затверджує правила внутрішнього розпорядку вищого навчального закладу;

затверджує положення про органи студентського самоврядування;

розглядає інші питання діяльності вищого навчального закладу.

Органом громадського самоврядування факультету у вищому навчальному закладі третього або четвертого рівня акредитації є збори (конференція) трудового колективу факультету.

Порядок скликання органу громадського самоврядування факультету та його роботи визначається статутом вищого навчального закладу.

В органі громадського самоврядування факультету повинні бути представлені всі групи працівників факультету. Не менш як 75 відсотків загальної чисельності делегатів (членів) виборного органу повинні становити педагогічні або науково-педагогічні працівники факультету.

Орган громадського самоврядування факультету скликається не рідше ніж один раз на рік.

Орган громадського самоврядування факультету:

дає оцінку діяльності керівника факультету;

затверджує річний звіт про діяльність факультету;

вносить пропозиції керівнику вищого навчального закладу про відкликання з посади керівника факультету;

обирає виборних представників до вченої ради факультету;

обирає кандидатури до вищого колегіального органу громадського самоврядування вищого навчального закладу;

обирає кандидатури до Вченої ради вищого навчального закладу.

2. Вищим колегіальним органом громадського самоврядування вищого навчального закладу першого або другого рівня акредитації є загальні збори (конференція) трудового колективу.

Вищий колегіальний орган громадського самоврядування скликається не рідше ніж один раз на рік.

Вищий колегіальний орган громадського самоврядування:

приймає статут вищого навчального закладу, а також вносить зміни до нього;

обирає претендентів на посаду керівника вищого навчального закладу;

вносить подання власнику (власникам) про дострокове звільнення керівника вищого навчального закладу;

щорічно заслуховує звіт керівника вищого навчального закладу та оцінює його діяльність;

обирає виборних представників до складу конкурсної комісії під час обрання керівника вищого навчального закладу;

обирає комісію із трудових спорів відповідно до Кодексу законів про працю України;

затверджує правила внутрішнього розпорядку вищого навчального закладу;

затверджує положення про органи студентського самоврядування;

розглядає інші питання діяльності вищого навчального закладу.

Стаття 38. Студентське самоврядування

1. У вищих навчальних закладах створюються органи студентського самоврядування. Органи студентського самоврядування сприяють гармонійному розвитку особистості студента, формуванню у нього навичок майбутнього організатора, керівника. Органи студентського самоврядування вирішують питання, що належать до їх компетенції.

Рішення органів студентського самоврядування мають дорадчий характер.

2. У своїй діяльності органи студентського самоврядування керуються законодавством, рішеннями спеціально уповноваженого центрального органу виконавчої влади у галузі освіти і науки та відповідного центрального органу виконавчої влади, в підпорядкуванні якого знаходиться вищий навчальний заклад, статутом вищого навчального закладу.

3. Основними завданнями органів студентського самоврядування є:

забезпечення і захист прав та інтересів студентів, зокрема стосовно організації навчального процесу;

забезпечення виконання студентами своїх обов'язків;

сприяння навчальній, науковій та творчій діяльності студентів;

сприяння створенню відповідних умов для проживання ў відпочинку студентів;

сприяння діяльності студентських гуртків, товариств, об'єднань, клубів за інтересами;

організація співробітництва зі студентами інших вищих навчальних закладів і молодіжними організаціями;

сприяння працевлаштуванню випускників;

участь у вирішенні питань міжнародного обміну студентами.

4. Студентське самоврядування здійснюється на рівні студентської групи, факультету, гуртожитку, вищого навчального закладу. Залежно від контингенту студентів, типу та специфіки вищого навчального закладу студентське самоврядування може здійснюватися на рівні курсу, спеціальності, студентського містечка, структурних підрозділів вищого навчального закладу.

5. Вищим органом студентського самоврядування є загальні збори (конференція) студентів вищого навчального закладу, які:

ухвалюють Положення про студентське самоврядування;

обирають виконавчі органи студентського самоврядування та заслуховують їх звіти;

визначають структуру, повноваження та порядок обрання виконавчих органів студентського самоврядування.

6. Органи студентського самоврядування можуть мати різноманітні форми (сенат, парламент, старостат, студентська навчальна (наукова) частина, студентські деканати, ради тощо).

Стаття 39. Обрання, затвердження та звільнення з посади керівника вищого навчального закладу

1. Кандидат на посаду керівника вищого навчального закладу третього або четвертого рівня акредитації повинен бути громадянином України, вільно володіти українською мовою, мати вчене звання професора, науковий ступінь доктора або кандидата наук і стаж науково-педагогічної діяльності не менше ніж десять років. Граничний вік кандидата на посаду керівника вищого навчального закладу не може перевищувати шістдесят п'ять років.

Конкурс на заміщення посади керівника вищого навчального закладу третього або четвертого рівня акредитації оголошується власником (власниками) або уповноваженим ним (ними) органом (особою) кожні п'ять років (посади керівника національного вищого навчального закладу – кожні сім років). Власник (власники) або уповноважений ним (ними) орган (особа) приймає пропозиції щодо претендентів на посаду керівника вищого навчального закладу у вносить кандидатури претендентів, які відповідають вимогам цього Закону, до вищого колегіального органу громадського самоврядування вищого навчального закладу для голосування.

Вищий колегіальний орган громадського самоврядування обирає у рекомендує власнику (власникам) або уповноваженому ним (ними) органу (особі) кандидатури претендентів на посаду керівника вищого навчального закладу третього або четвертого рівня акредитації, які набрали не менше ніж 30 відсотків голосів від статутного складу вищого колегіального органу громадського самоврядування вищого навчального закладу під час голосування. Кожен член виборного органу може голосувати лише за одну кандидатуру. Власник (власники) або уповноважений ним (ними) орган (особа) зобов'язаний (зобов'язана) призначити одну з рекомендованих кандидатур строком до п'яти років (для національного вищого навчального закладу – строком до семи років) на умовах контракту.

У разі, якщо жоден з претендентів на посаду керівника вищого навчального закладу третього або четвертого рівня акредитації не набрав у першому турі потрібної кількості голосів (30 відсотків від статутного складу вищого колегіального органу громадського самоврядування вищого навчального закладу), проводиться другий тур виборів. До голосування у другому турі допускається не більше двох кандидатів з числа тих, хто набрав у першому турі найбільшу кількість голосів. Якщо у другому турі виборів жоден з кандидатів на посаду керівника не набрав 30 відсотків голосів від статутного складу вищого колегіального органу громадського самоврядування, конкурс оголошується повторно.

Якщо в результаті повторного конкурсу жоден з кандидатів не набрав 30 відсотків голосів від статутного складу вищого колегіального органу громадського самоврядування, власник (власники) або уповноважений ним (ними) орган (особа) до проведення нових виборів призначає на умовах контракту виконуючого обов'язки керівника вищого навчального закладу на строк не більше ніж два роки.

Якщо вищим колегіальним органом громадського самоврядування вищого навчального закладу подана власнику (власникам) або уповноваженому ним (ними) органу (особі) на затвердження одна кандидатура, яка набрала більше 30 відсотків голосів виборців, власник (власники) або уповноважений ним (ними) орган (особа) може не призначити рекомендовану кандидатуру, у зв'язку з чим він подає вищому колегіальному органу громадського самоврядування вищого навчального закладу мотивоване заперечення (в тому числі у разі порушення визначеної цим Законом процедури проведення конкурсу). Вищий колегіальний орган громадського самоврядування вищого навчального закладу розглядає заперечення власника (власників) або уповноваженого ним (ними) органу (особі) і вносить своє рішення. У іншому випадку відбувається повторне висунення кандидатур на посаду керівника вищого навчального закладу. Якщо вищий колегіальний орган громадського самоврядування при повторному голосуванні підтверджує двома третинами голосів від свого статутного складу своє рішення щодо рекомендованої власнику (власникам) або уповноваженому ним (ними) органу (особі) кандидатури керівника вищого навчального закладу, власник (власники) або уповноважений ним (ними) орган (особа) зобов'язаний (зобов'язана) призначити цю кандидатуру на посаду керівника вищого навчального закладу.

Керівник вищого навчального закладу третього або четвертого рівня акредитації може бути звільнений з посади власником (власниками) або уповноваженим ним (ними) органом (особою) на підставах, визначених трудовим законодавством, а також за порушення статуту вищого навчального закладу та умов контракту. Керівник вищого навчального закладу третього або четвертого рівня акредитації може бути звільнений з посади у зв'язку із прийняттям рішення про його відкликання органом, який його обрав на посаду. Клопотання про відкликання керівника може бути внесено до вищого колегіального органу громадського самоврядування вищого навчального закладу не менше як половиною статутного складу Вченої ради вищого навчального закладу. Рішення про відкликання керівника вищого навчального закладу третього або четвертого рівня акредитації приймається двома третинами голосів за присутності не менше як двох третин статутного складу вищого колегіального органу громадського самоврядування вищого навчального закладу.

2. Кандидат на посаду керівника вищого навчального закладу першого або другого рівня акредитації повинен бути громадянином України, вільно володіти українською мовою, мати вищу освіту, відповідну підготовку та стаж педагогічної роботи у вищих навчальних закладах відповідного профілю не менше ніж п'ять років.

Конкурс на заміщення посади керівника вищого навчального закладу першого або другого рівня акредитації оголошується власником (власниками) або уповноваженим ним (ними) органом (особою) кожні п'ять років. Власник (власники) або уповноважений ним (ними) орган (особа) приймає пропозиції щодо претендентів на посаду керівника, які відповідають вимогам цього Закону, і вносить кандидатури претендентів до вищого органу громадського самоврядування для голосування.

Вищий орган громадського самоврядування вищого навчального закладу першого або другого рівня акредитації за результатами голосування може рекомендувати власнику (власникам) або уповноваженому ним (ними) органу (особі) на посаду керівника вищого навчального закладу першого або другого рівня акредитації кандидатури претендентів, які набрали більше однієї третини голосів під час голосування, або двох претендентів, які набрали найбільшу кількість голосів під час голосування. Кожен член виборного органу може голосувати лише за одну кандидатуру. Власник (власники) або уповноважений ним (ними) орган (особа) зобов'язаний (зобов'язана) призначити на умовах контракту одну з рекомендованих кандидатур.

Керівник вищого навчального закладу першого або другого рівня акредитації може бути звільнений з посади власником (власниками) або уповноваженим ним (ними) органом (особою) на підставах, визначених трудовим законодавством, а також за порушення статуту вищого навчального закладу та умов контракту.

3. Власник (власники) новоутвореного вищого навчального закладу або уповноважений ним (ними) орган (особа) призначає на умовах контракту виконуючого обов'язки керівника вищого навчального закладу на термін до проведення виборів керівника вищого навчального закладу, але не більше ніж на два роки.

Стаття 40. Обрання на посаду та звільнення з посади керівника факультету

1. Вчена рада факультету обирає і рекомендує керівнику вищого навчального закладу кандидатуру на посаду керівника факультету з числа науково-педагогічних працівників факультету, які мають вчене звання доцента, професора і науковий ступінь.

Граничний вік кандидата на посаду керівника факультету не може перевищувати шістьдесят років.

Керівник вищого навчального закладу призначає керівника факультету строком на п'ять років (для національного вищого навчального закладу – строком на сім років). Керівник факультету виконує свої повноваження на постійній основі. Інші питання щодо порядку обрання керівника факультету визначаються статутом вищого навчального закладу.

У вищих навчальних закладах мистецького профілю можуть встановлюватися додаткові вимоги щодо кандидатів на посаду керівника факультету.

Заступники керівника факультету призначаються керівником вищого навчального закладу за пропозицією вченої ради факультету.

2. Керівник факультету може бути звільнений з посади на підставах, визначених трудовим законодавством, а також за порушення статуту вищого навчального закладу та умов контракту. Керівник факультету може бути звільнений з посади керівником вищого навчального закладу на підставі рішення Вченої ради вищого навчального закладу.

3. Керівник факультету може бути звільнений з посади керівником вищого навчального закладу на підставі

подання органу громадського самоврядування факультету. Пропозиція про звільнення керівника факультету вноситься до органу громадського самоврядування факультету не менш як половиною статутного складу вченої ради факультету. Пропозиція про звільнення керівника факультету приймається не менше ніж двома третинами голосів статутного складу органу громадського самоврядування факультету.

4. Керівник вищого навчального закладу, в якому створено новий факультет, призначає на умовах контракту виконуючого обов'язки керівника цього факультету на термін до проведення виборів керівника факультету, але не більше ніж на один рік.

Розділ VII

ОРГАНІЗАЦІЯ НАВЧАЛЬНО-ВИХОВНОГО ПРОЦЕСУ

Стаття 41. Навчально-виховний процес

Навчально-виховний процес забезпечує можливість:

здобуття особою знань, умінь і навичок у гуманітарній, соціальній, науково-природничій і технічній сферах; інтелектуального, морального, духовного, естетичного й фізичного розвитку особи, що сприяє формуванню знаючої, вмілої та вихованої особистості.

Стаття 42. Форми навчання у вищих навчальних закладах

Навчання у вищих навчальних закладах здійснюється за такими формами: денна (очна); вечірня; заочна, дистанційна; екстернатна.

Форми навчання можуть бути поєднані. Терміни навчання за відповідними формами визначаються можливостями виконання освітньо-професійних програм підготовки фахівців певного освітньо-кваліфікаційного рівня.

Екстернатна форма навчання – особлива форма навчання, що передбачає самостійне вивчення навчальних дисциплін, складання у вищому навчальному закладі заліків, екзаменів та проходження інших форм підсумкового контролю, передбачених навчальним планом.

Стаття 43. Форми організації навчального процесу

Навчальний процес у вищих навчальних закладах здійснюється у таких формах: навчальні заняття; самостійна робота; практична підготовка; контрольні заходи.

Основними видами навчальних занять у вищих навчальних закладах є: лекція; лабораторне, практичне, семінарське, індивідуальне заняття; консультація.

Вищим навчальним закладом може бути встановлено інші види навчальних занять.

Стаття 44. Умови прийому на навчання до вищого навчального закладу

1. Прийом осіб на навчання до вищих навчальних закладів здійснюється на конкурсній основі відповідно до їх здібностей незалежно від форми власності навчального закладу та джерел його фінансування.
2. Умови конкурсу мають забезпечувати дотримання прав громадян у галузі освіти.
3. Поза конкурсом, а також за цільовими направленнями до вищих навчальних закладів державної та комунальної форм власності особи зараховуються у випадках і у порядку, передбачених законодавчими актами.
4. Прийом на навчання до вищого навчального закладу для підготовки фахівців усіх освітньо-кваліфікаційних рівнів проводиться відповідно до умов прийому на навчання до вищих навчальних закладів.

Правила прийому на навчання до вищого навчального закладу затверджуються його керівником за погодженням із спеціально уповноваженим центральним органом виконавчої влади у галузі освіти і науки.

Стаття 45. Відрахування, переривання навчання, поновлення і переведення осіб, які навчаються у вищих навчальних закладах

1. Особи, які навчаються у вищих навчальних закладах, можуть бути відраховані з вищого навчального закладу: за власним бажанням; за невиконання навчального плану; за порушення умов контракту; в інших випадках, передбачених законами.

2. Особи, які навчаються у вищих навчальних закладах, можуть переривати навчання у зв'язку із обставинами, які унеможливають виконання навчального плану (за станом здоров'я, призовом на строкову військову службу у разі втрати права на відстрочку від неї, навчанням чи стажуванням в освітніх і наукових установах іноземних держав тощо). Особам, які перервали навчання у вищих навчальних закладах, надається академічна відпустка.

3. Поновлення на навчання осіб, які відраховані з вищих навчальних закладів, здійснюється під час канікул.

4. Особи, які навчаються у вищих навчальних закладах, можуть бути переведені з:

одного вищого навчального закладу до іншого вищого навчального закладу;

одного напрямку підготовки на інший напрям підготовки в межах однієї галузі знань;

однієї спеціальності на іншу спеціальність в межах одного напрямку підготовки.

Порядок переведення осіб, які навчаються у вищих навчальних закладах, визначається спеціально уповноваженим центральним органом виконавчої влади у галузі освіти і науки.

Розділ VIII

УЧАСНИКИ НАВЧАЛЬНО-ВИХОВНОГО ПРОЦЕСУ

Стаття 46. Учасники навчально-виховного процесу

Учасниками навчально-виховного процесу у вищих навчальних закладах є:

педагогічні і науково-педагогічні працівники;

особи, які навчаються у вищих навчальних закладах;

працівники вищих навчальних закладів (категорійні спеціалісти, старші лаборанти, завідувачі навчальними лабораторіями, методисти та інші).

Стаття 47. Педагогічні і науково-педагогічні працівники

Педагогічні працівники – особи, які за основним місцем роботи у вищих навчальних закладах першого і другого рівнів акредитації професійно займаються педагогічною діяльністю.

Науково-педагогічні працівники – особи, які за основним місцем роботи у вищих навчальних закладах третього і четвертого рівнів акредитації професійно займаються педагогічною діяльністю у поєднанні з науковою та науково-технічною діяльністю.

Наукова та науково-технічна діяльність науково-педагогічних працівників вищих навчальних закладів третього і четвертого рівнів акредитації регулюється Законом України "Про наукову й науково-технічну діяльність".

Стаття 48. Основні посади педагогічних й науково-педагогічних працівників

1. Посади педагогічних і науково-педагогічних працівників можуть обіймати особи з повною вищою освітою, які пройшли спеціальну педагогічну підготовку.

Основними посадами педагогічних працівників вищих навчальних закладів першого і другого рівнів акредитації є: викладач; старший викладач; голова предметної (циклової) комісії; завідувачий відділенням; заступник директора; директор.

Основними посадами науково-педагогічних працівників вищих навчальних закладів третього і четвертого рівнів акредитації є: асистент; викладач; старший викладач; директор бібліотеки; науковий працівник бібліотеки; доцент; професор; завідувачий кафедрою; декан; проректор; ректор.

3. На посади науково-педагогічних працівників обираються за конкурсом, як правило, особи, які мають наукові ступені або вчені звання, а також випускники магістратури, аспірантури та докторантури.

Статутом вищого навчального закладу може бути встановлено додаткові вимоги до осіб, які приймаються на посади науково-педагогічних працівників.

4. Педагогічні працівники призначаються на посаду керівником вищого навчального закладу. Педагогічні працівники кожні п'ять років проходять атестацію. За результатами атестації визначається відповідність працівників займаній посаді, присвоюються категорії, педагогічні звання.

Позитивне рішення атестаційної комісії може бути підставою для підвищення за посадою, а негативне – підставою для звільнення педагогічного працівника з посади у порядку, встановленому законодавством.

Порядок атестації педагогічних працівників встановлюється спеціально уповноваженим центральним органом виконавчої влади у галузі освіти і науки.

Перелік кваліфікаційних категорій і педагогічних звань педагогічних працівників, порядок їх присвоєння визначаються Кабінетом Міністрів України.

Стаття 49. Робочий час педагогічних та науково-педагогічних працівників

1. Робочий час педагогічного та науково-педагогічного працівника визначається Кодексом законів про працю України.

Час виконання навчальних, методичних, наукових, організаційних та інших трудових обов'язків у поточному навчальному році не повинен перевищувати річний робочий час.

Максимальне навчальне навантаження науково-педагогічних працівників не може перевищувати 900 годин на навчальний рік.

Максимальне навчальне навантаження педагогічних працівників не може перевищувати 720 годин на навчальний рік.

2. Види навчальних занять, що входять до навчального навантаження педагогічного та науково-педагогічного працівника відповідно до його посади, встановлюються вищим навчальним закладом в індивідуальному плані працівника.

3. Залучення педагогічних та науково-педагогічних працівників до роботи, не обумовленої трудовим договором, може здійснюватися лише за його згодою або у випадках, передбачених законом.

4. Відволікання педагогічних та науково-педагогічних працівників від виконання професійних обов'язків не допускається, за винятком випадків, передбачених законом.

Стаття 50. Права педагогічних та науково-педагогічних працівників

Педагогічні та науково-педагогічні працівники відповідно до закону мають право на:

захист професійної честі та гідності;

вільний вибір методів та засобів навчання в межах затверджених навчальних планів;

проведення наукової роботи у вищих навчальних закладах всіх рівнів акредитації;

індивідуальну педагогічну діяльність;

участь у громадському самоврядуванні;

участь у об'єднаннях громадян;

забезпечення житлом;

отримання пільгових кредитів для індивідуального ў кооперативного житлового будівництва;

одержання службового житла;

одержання державних стипендій.

Педагогічні та науково-педагогічні працівники мають і інші права, передбачені законами та статутом вищого навчального закладу.

Стаття 51. Обов'язки педагогічних та науково-педагогічних працівників

Педагогічні та науково-педагогічні працівники зобов'язані:

постійно підвищувати професійний рівень, педагогічну майстерність, наукову кваліфікацію (для науково-педагогічних працівників);

забезпечувати високий науково-теоретичний і методичний рівень викладання дисциплін у повному обсязі освітньої програми відповідної спеціальності;

додержуватися норм педагогічної етики, моралі, поважати гідність осіб, які навчаються у вищих навчальних закладах, прививати їм любов до України, виховувати їх в душі українського патріотизму і поваги до Конституції України;

додержуватися законів, статуту та правил внутрішнього розпорядку вищого навчального закладу.

Стаття 52. Підвищення кваліфікації та стажування педагогічних і науково-педагогічних працівників

Педагогічні та науково-педагогічні працівники підвищують кваліфікацію та проходять стажування у відповідних наукових і освітньо-наукових установах як в Україні, так і за її межами.

Вищий навчальний заклад забезпечує підвищення кваліфікації та стажування педагогічних та науково-педагогічних працівників не рідше ніж один раз на п'ять років із збереженням середньої заробітної плати.

Стаття 53. Особи, які навчаються у вищих навчальних закладах

Особами, які навчаються у вищих навчальних закладах, є студенти (слухачі), курсанти, екстерни, асистенти-стажисти, інтерни, клінічні ординатори, здобувачі, аспіранти (ад'юнкти) та докторанти.

Студент (слухач) – особа, яка в установленому порядку зарахована до вищого навчального закладу і навчається за денною (очною), вечірньою або заочною, дистанційною формами навчання з метою здобуття певних освітнього та освітньо-кваліфікаційного рівнів.

Курсант – особа, яка в установленому порядку зарахована до військового вищого навчального закладу і навчається з метою здобуття певних освітнього та освітньо-кваліфікаційного рівнів.

Екстерн – особа, яка в установленому порядку зарахована до вищого навчального закладу, має відповідний освітній, освітньо-кваліфікаційний рівень і навчається за екстернатною формою навчання з метою здобуття певних освітнього та освітньо-кваліфікаційного рівнів.

Асистент-стажист – особа, яка має повну вищу освіту і освітньо-кваліфікаційний рівень магістра або спеціаліста, навчається в асистентурі-стажуванні вищих навчальних закладів мистецького профілю з метою удосконалення творчої майстерності.

Інтерн – особа, яка має повну вищу освіту та освітньо-кваліфікаційний рівень спеціаліста медичного або фармацевтичного спрямування, навчається з метою отримання кваліфікації лікаря або провізора певної спеціальності відповідно до переліку лікарських або провізорських посад.

Клінічний ординатор – особа, яка має повну вищу освіту і освітньо-кваліфікаційний рівень спеціаліста або магістра медичного спрямування та кваліфікацію лікаря певної спеціальності відповідно до переліку лікарських посад, навчається з метою поглиблення професійних знань, підвищення рівнів умінь та навичок лікаря-спеціаліста.

Здобувач – особа, яка прикріплена до аспірантури або докторантури вищого навчального закладу або наукової установи і готує дисертацію на здобуття наукового ступеня кандидата наук без навчання в аспірантурі, або особа, яка має науковий ступінь кандидата наук і готує дисертацію на здобуття наукового ступеня доктора наук

без перебування в докторантурі.

Аспірант (ад'юнкт) – особа, яка має повну вищу освіту ў освітньо-кваліфікаційний рівень магістра або спеціаліста, навчається в аспірантурі (ад'юнктурі) вищого навчального закладу або наукової установи для підготовки дисертації на здобуття наукового ступеня кандидата наук.

Докторант – особа, яка має науковий ступінь кандидата наук ў зарахована до докторантури для підготовки дисертації на здобуття наукового ступеня доктора наук.

Стаття 54. Права осіб, які навчаються у вищих навчальних закладах

1. Особи, які навчаються у вищих навчальних закладах, мають право на:

вибір форми навчання;

безпечні і нешкідливі умови навчання, праці та побуту;

трудова діяльність у позанавчальний час;

додаткову оплачувану відпустку у зв'язку з навчанням за основним місцем роботи, скорочений робочий час та інші пільги, передбачені законодавством для осіб, які поєднують роботу з навчанням;

користування навчальною, науковою, виробничою, культурною, спортивною, побутовою, оздоровчою базою вищого навчального закладу;

участь у науково-дослідних, дослідно-конструкторських роботах, конференціях, симпозіумах, виставках, конкурсах, представлення своїх робіт для публікацій;

участь в обговоренні та вирішенні питань удосконалення навчально-виховного процесу, науково-дослідної роботи, призначення стипендій, організації дозвілля, побуту, оздоровлення;

надання пропозицій щодо умов і розмірів плати за навчання;

участь у об'єднаннях громадян;

обрання навчальних дисциплін за спеціальністю в межах, передбачених освітньо-професійною програмою підготовки та робочим навчальним планом;

участь у формуванні індивідуального навчального плану;

моральне та (або) матеріальне заохочення за успіхи у навчанні та активну участь у науково-дослідній роботі;

захист від будь-яких форм експлуатації, фізичного та психічного насильства;

безкоштовне користування у вищих навчальних закладах бібліотеками, інформаційними фондами, послугами навчальних, наукових, медичних та інших підрозділів вищого навчального закладу;

канікулярну відпустку тривалістю не менше ніж вісім календарних тижнів.

2. Студенти вищих навчальних закладів, які навчаються за денною (очною) формою навчання, мають право на пільговий проїзд у транспорті, а також на забезпечення гуртожитком у порядках, встановлених Кабінетом Міністрів України.

Студенти вищих навчальних закладів мають право на отримання стипендій, призначених юридичними та фізичними особами, які направили їх на навчання, а також інших стипендій відповідно до законодавства.

Стаття 55. Обов'язки осіб, які навчаються у вищих навчальних закладах

Особи, які навчаються у вищих навчальних закладах, зобов'язані:

додержуватися законів, статуту та правил внутрішнього розпорядку вищого навчального закладу;

виконувати графік навчального процесу та вимоги навчального плану.

Стаття 56. Працевлаштування випускників вищих навчальних закладів

Випускники вищих навчальних закладів вільні у виборі місця роботи.

Випускник вищого навчального закладу, який навчався за державним замовленням і якому присвоєно кваліфікацію фахівця з вищою освітою певного освітньо-кваліфікаційного рівня, працевлаштовується на підставі направлення на роботу відповідно до угоди, укладеної між замовником, керівником вищого навчального закладу та випускником.

Якщо випускник вищого навчального закладу навчався за кошти третьої особи, його працевлаштування здійснюється відповідно до укладеної між ними угоди.

Стаття 57. Гарантії педагогічним, науково-педагогічним та іншим категоріям працівників вищих навчальних закладів

1. Педагогічним, науково-педагогічним та іншим категоріям працівників вищих навчальних закладів відповідно:

створюються належні умови праці, підвищення кваліфікації, побуту, відпочинку та медичного обслуговування;

виплачуються у разі втрати роботи компенсації відповідно до Закону України "Про зайнятість населення";

забезпечується зарахування до науково-педагогічного стажу робіт за сумісництвом у разі виконання навчальних обов'язків не менше ніж 180 годин на рік;

надаються гарантії та встановлюються заохочення, передбачені статтями 57 і 58 Закону України "Про освіту".

2. Вищий навчальний заклад відповідно до статуту визначає форму і систему доплат, надбавок, премій та інші умови матеріального стимулювання педагогічним, науково-педагогічним та іншим категоріям працівників вищих навчальних закладів.

Розділ IX

ПІДГОТОВКА НАУКОВИХ І НАУКОВО-ПЕДАГОГІЧНИХ ПРАЦІВНИКІВ

Стаття 58. Аспірантура (ад'юнктура), асистентура-стажування та докторантура

1. Основними формами підготовки наукових ў науково-педагогічних працівників вищої кваліфікації є аспірантура (ад'юнктура) і докторантура.

2. Аспірантура (ад'юнктура) і докторантура створюють умови для безперервної освіти, підвищення науково-педагогічної ў наукової кваліфікації громадян і здобуття наукового ступеня кандидата або доктора наук.

3. Асистентура-стажування відкривається при вищих навчальних закладах мистецького профілю і є основною формою підготовки науково-педагогічних, творчих і виконавських кадрів зі спеціальностей мистецьких напрямів.

4. Підготовка кандидатів і докторів наук здійснюється вищими навчальними закладами третього і четвертого рівнів акредитації, науково-дослідними установами та їх відокремленими підрозділами.

5. Порядок підготовки наукових і науково-педагогічних кадрів визначається Кабінетом Міністрів України.

Стаття 59. Наукові ступені і вчені звання

1. Науковими ступенями є: кандидат наук; доктор наук.

Наукові ступені присуджують спеціалізовані вчені ради на підставі прилюдного захисту дисертацій. Рішення спеціалізованих вчених рад про присудження наукових ступенів затверджуються Вищою атестаційною комісією України.

2. Вченими званнями є: старший науковий співробітник; доцент; професор.

Вчене звання старшого наукового співробітника на основі рішення Вченої (наукової, науково-технічної, технічної) ради, яка діє в системі міністерства, іншого центрального органу виконавчої влади або установи, присвоює Вища атестаційна комісія України у порядку, встановленому Кабінетом Міністрів України.

Вчене звання доцента або професора на основі рішення Вченої (наукової, науково-технічної, технічної) ради, яка діє в системі міністерства, іншого центрального органу виконавчої влади або установи, присвоює спеціально уповноважений центральний орган виконавчої влади у галузі освіти і науки у порядку, встановленому Кабінетом Міністрів України.

Зразки документів про присудження наукових ступенів і присвоєння вчених звань затверджуються Кабінетом Міністрів України.

3. Присудження наукового ступеня або присвоєння вченого звання особі є визнанням рівня її наукової кваліфікації.

Стаття 60. Спеціалізовані вчені ради

1. Спеціалізовані вчені ради є основною ланкою в системі атестації наукових і науково-педагогічних кадрів вищої кваліфікації.

Спеціалізовані вчені ради утворюються за рішенням Вищої атестаційної комісії України у вищих навчальних закладах третього та четвертого рівнів акредитації, у інших установах, які проводять наукові, науково-технічні дослідження, а також мають високий рівень кадрового та матеріально-технічного забезпечення для підготовки наукових і науково-педагогічних кадрів вищої кваліфікації.

2. До складу спеціалізованих вчених рад для захисту дисертацій включаються вчені, які мають науковий ступінь доктора наук.

До складу спеціалізованих вчених рад для захисту кандидатських дисертацій також можуть бути включені вчені, які мають науковий ступінь кандидата наук.

3. Порядок створення і діяльності спеціалізованих вчених рад визначається Вищою атестаційною комісією України.

Розділ X

НАУКОВА І НАУКОВО-ТЕХНІЧНА ДІЯЛЬНІСТЬ У ВИЩИХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДАХ

Стаття 61. Мета і завдання наукової і науково-технічної діяльності у вищих навчальних закладах

1. Наукова і науково-технічна діяльність у вищих навчальних закладах є невід'ємною складовою освітньої діяльності і здійснюється з метою інтеграції наукової, навчальної і виробничої діяльності в системі вищої освіти.

2. Наукова і науково-технічна діяльність вищих навчальних закладів забезпечується через:

органічну єдність змісту освіти і програм наукової діяльності;

спрямування фундаментальних, прикладних досліджень і розробок на створення і впровадження нових конкурентоздатних техніки, технологій та матеріалів;

створення стандартів вищої освіти, підручників та навчальних посібників з урахуванням досягнень науки і техніки;

розвиток різних форм наукової співпраці (в тому числі міжнародної) з установами і організаціями, що не входять до системи вищої освіти, для розв'язання складних наукових проблем, впровадження результатів наукових досліджень і розробок;

безпосередню участь учасників навчально-виховного процесу в науково-дослідних і дослідно-конструкторських роботах, що провадяться у вищому навчальному закладі;

планування проведення і виконання науково-педагогічними працівниками наукових досліджень у межах основного робочого часу;

залучення до навчально-виховного процесу провідних учених й науковців, працівників вищих навчальних закладів та інших наукових установ і організацій;

організацію наукових, науково-практичних, науково-методичних семінарів, конференцій, олімпіад, конкурсів, науково-дослідних, курсових, дипломних та інших робіт учасників навчально-виховного процесу.

Стаття 62. Організація і управління науковою й науково-технічною діяльністю

1. Наукова і науково-технічна діяльність у вищих навчальних закладах провадиться і фінансується відповідно до цього Закону, законів України "Про освіту" та "Про наукову й науково-технічну діяльність".

2. Спеціально уповноважений центральний орган виконавчої влади у галузі освіти і науки:

розробляє згідно з законодавством пропозиції щодо обсягів бюджетного фінансування наукової та науково-технічної діяльності вищих навчальних закладів, інших підприємств, установ й організацій, що діють у системі вищої освіти, а також обсягів капітального будівництва зазначених підприємств, установ й організацій;

здійснює управління у галузі наукової і науково-технічної діяльності, зокрема через державне замовлення, а також організує й забезпечує проведення наукової роботи як невід'ємної складової освітнього процесу у вищих навчальних закладах.

3. Наукові дослідження, що проводяться за рахунок коштів державного бюджету, фінансуються спеціально уповноваженим центральним органом виконавчої влади у галузі освіти і науки та (або) центральними органами виконавчої влади, які мають у своєму підпорядкуванні вищі навчальні заклади, незалежно від фінансування освітньої діяльності. В першочерговому порядку фінансуються фундаментальні та пошукові дослідження, а також науково-дослідні роботи, що в конуються в рамках пріоритетних напрямів розвитку науки і техніки.

До виконання наукових і науково-технічних робіт у вищому навчальному закладі можуть залучатися наукові, педагогічні й науково-педагогічні працівники, інші працівники вищих навчальних закладів, особи, які навчаються у вищому навчальному закладі, а також фахівці інших організацій.

4. Наукова і науково-технічна діяльність у вищому навчальному закладі може також здійснюватися на підставі договору.

5. Вищий навчальний заклад третього або четвертого рівня акредитації, що провадить наукову діяльність, проходить державну атестацію відповідно до статті 11 Закону України "Про наукову й науково-технічну діяльність".

Розділ XI

ФІНАНСОВО-ЕКОНОМІЧНІ ВІДНОСИНИ В СИСТЕМІ ВИЩОЇ ОСВІТИ

Стаття 63. Правовий режим майна вищих навчальних закладів

1. За вищим навчальним закладом з метою забезпечення діяльності, передбаченої його статутом, і відповідно до закону та його організаційно-правової форми власником (власниками) закріплюються на правах оперативного управління або передаються у власність будівлі, споруди, майнові комплекси, обладнання, а також інше необхідне майно.

2. Майно, що закріплене за вищим навчальним закладом державної або комунальної форми власності, а також доходи від використання цього майна належать вищому навчальному закладу на правах оперативного управління.

Майно, що знаходиться у державній і комунальній власності й передане в оперативне управління вищим навчальним закладам державної і комунальної форм власності, не підлягає вилученню або передачі будь-яким підприємствам, установам, організаціям, крім випадків, передбачених законодавством.

Майно вищих навчальних закладів державної та комунальної форм власності, що забезпечує їх статутну діяльність, не може бути предметом застави.

Держава в особі відповідних органів державної влади встановлює пільги в оподаткуванні, сплаті платежів, митних зборів для вищих навчальних закладів.

3. Вищий навчальний заклад державної та комунальної форм власності самостійно розпоряджається доходами та іншими надходженнями, одержаними від надання дозволених законодавством платних послуг. Таке розпорядження включає в себе право відкривати поточні та депозитні рахунки в банках, збереження коштів на депозитних рахунках банків, право придбання майна та його використання на підставі договорів тощо.

4. Повноваження власника (власників) щодо розпорядження державним майном у системі вищої освіти реалізуються відповідно до законів.

5. Вищий навчальний заклад у межах, визначених законами, та відповідно до статуту має право:

отримувати кошти і матеріальні цінності (будинки, споруди, обладнання, транспортні засоби тощо) від органів державної влади, підприємств, установ, організацій (в тому числі благодійних) та фізичних осіб;

провадити фінансово-господарську діяльність в Україні та за її межами;

створювати власні або використовувати за договором інші матеріально-технічні бази для проведення навчально-виробничої практики осіб, які навчаються у вищих навчальних закладах, а також для власної господарської діяльності;

розвивати власну соціально-побутову базу, мережу спортивно-оздоровчих, лікувально-профілактичних та культурних закладів;

здійснювати капітальне будівництво, реконструкцію, капітальний і поточний ремонт основних фондів на умовах підряду або господарським способом;

спрямовувати кошти на будівництво або благоустрій соціально-побутових об'єктів, а також на соціальну підтримку педагогічних, науково-педагогічних та інших категорій працівників вищих навчальних закладів та осіб, які навчаються у вищих навчальних закладах;

відкривати рахунки у національній та іноземній валюті у банках відповідно до законодавства про банківську діяльність;

користуватися банківськими кредитами.

Стаття 64. Фінансування вищих навчальних закладів

1. Фінансування вищих навчальних закладів державної форми власності здійснюється за рахунок коштів державного бюджету, призначених для фінансування спеціально уповноваженого центрального органу виконавчої влади у галузі освіти і науки, інших центральних органів виконавчої влади, які мають у своєму підпорядкуванні вищі навчальні заклади.

(Дію абзацу другого частини першої статті 64 зупинено на 2004 рік згідно із Законом N 1344-IV (1344-15) від 27.11.2003) (Дію абзацу другого частини першої статті 64 зупинено на 2003 рік згідно із Законом N 380-IV (380-15) від 26.12.2002) Розміри бюджетних призначень на підготовку фахівців з вищою освітою за напрямками і спеціальностями відповідних освітньо-кваліфікаційних рівнів та науково-педагогічних і наукових кадрів вищої кваліфікації визначаються у законі про Державний бюджет України.

Спеціально уповноважений центральний орган виконавчої влади у галузі освіти і науки та інші центральні органи виконавчої влади беруть участь у встановленні нормативів матеріально-технічного, фінансового та іншого забезпечення вищих навчальних закладів (штатна чисельність співробітників, співвідношення кількості студентів і викладачів, навчальне навантаження викладачів, розміри земельних ділянок, фінансування наукових досліджень, утримання навчальних аудиторій і лабораторій, бібліотек та фондів наукової й навчальної літератури, фінансування капітального будівництва, ремонту і утримання будівель і спортивно-оздоровчих споруд, придбання технічних засобів навчання та методичного забезпечення навчального процесу тощо), диференційованих залежно від статусу, рівня акредитації, типу вищого навчального закладу, напрямів й спеціальностей, за якими здійснюється підготовка фахівців, та наукових напрямів підготовки наукових і науково-педагогічних кадрів вищої кваліфікації.

Фінансування за рахунок видатків Державного бюджету України підготовки фахівців з вищою освітою за напрямками і спеціальностями відповідних освітньо-кваліфікаційних рівнів у вищих навчальних закладах державної форми власності здійснюється в обсягах, необхідних для забезпечення на кожні десять тисяч населення навчання не менше як ста студентів у вищих навчальних закладах першого і другого рівнів акредитації та ста вісімдесяти студентів у вищих навчальних закладах третього і четвертого рівнів акредитації.

2. Фінансування вищих навчальних закладів, що перебувають у власності Автономної Республіки Крим, та вищих навчальних закладів комунальної форми власності здійснюється за рахунок коштів відповідних бюджетів.

3. Фінансування вищих навчальних закладів приватної форми власності здійснюється їх власниками.

4. Для фінансування вищих навчальних закладів можуть залучатися додаткові джерела фінансування, не заборонені законодавством.

Залучені кошти спрямовуються на здійснення статутної діяльності вищого навчального закладу у порядку і на умовах, визначених законодавством та його статутом.

5. Вищі навчальні заклади державної форми власності, вищі навчальні заклади, що перебувають у власності Автономної Республіки Крим, та вищі навчальні заклади комунальної форми власності використовують кошти відповідних бюджетів, а також додаткових джерел фінансування, не заборонених законодавством, на оплату праці та матеріальне стимулювання своїх працівників.

6. Розмір плати за весь строк навчання або за надання додаткових освітніх послуг встановлюється вищим навчальним закладом у грошовій одиниці України – гривні, з урахуванням офіційно визначеного рівня інфляції за попередній календарний рік.

Розмір плати за весь строк навчання або за надання додаткових освітніх послуг встановлюється у договорі, що укладається між вищим навчальним закладом та особою, яка навчатиметься, або юридичною особою, що оплачуватиме навчання або надання додаткових освітніх послуг, і не може змінюватися протягом усього строку навчання. Типовий договір затверджується спеціально уповноваженим центральним органом виконавчої влади у галузі освіти і науки.

Розмір плати за весь строк навчання або за надання додаткових освітніх послуг публікується у загальнодержавних друкованих засобах масової інформації та інформаційних збірниках спеціально уповноваженого центрального органу виконавчої влади у галузі освіти і науки.

Плата за навчання або за надання додаткових освітніх послуг може вноситися за весь строк навчання або надання додаткових освітніх послуг повністю одноразово або частками – помісячно, по семестрах, щорічно.

Особи, які успішно навчаються у вищих навчальних закладах державної або комунальної форми власності за денною (очною) формою навчання за кошти державного або місцевого бюджету, забезпечуються стипендіями у розмірі не менше ніж два неоподатковуваних мінімуми доходів громадян. Порядок призначення і виплати стипендій встановлюється Кабінетом Міністрів України.

Педагогічним та науково-педагогічним працівникам вищих навчальних закладів встановлюються доплати за науковий ступінь кандидата наук або доктора наук у розмірах відповідно 15 та 20 відсотків посадового окладу, якщо наявність наукового ступеня не передбачена кваліфікаційними вимогами за посадою, яку обіймає працівник.

7. Законом встановлюються джерела, обсяги та види надходжень, які не є об'єктом оподаткування для вищих навчальних закладів всіх форм власності, а також встановлюються пільги щодо сплати податків і зборів для вищих навчальних закладів та осіб, які надають їм благодійну допомогу.

8. Показники державного замовлення на підготовку фахівців з вищою освітою формуються за освітньо-кваліфікаційними рівнями спеціально уповноваженим центральним органом виконавчої влади у галузі економіки на підставі узгодженого подання спеціально уповноваженого центрального органу виконавчої влади у галузі освіти і науки (іншого центрального органу виконавчої влади, який має у своєму підпорядкуванні вищі навчальні заклади) та спеціально уповноваженого центрального органу виконавчої влади у галузі праці та соціальної політики.

Показники державного замовлення на підготовку наукових і науково-педагогічних кадрів формуються за науковими напрямками спеціально уповноваженим центральним органом виконавчої влади у галузі економіки за поданням спеціально уповноваженого центрального органу виконавчої влади у галузі освіти і науки, інших центральних органів виконавчої влади, які здійснюють підготовку наукових та науково-педагогічних кадрів.

Стаття 65. Платні послуги у галузі вищої освіти та пов'язаних з нею інших галузях діяльності

Вищий навчальний заклад відповідно до свого статуту може надавати фізичним та юридичним особам платні послуги у галузі вищої освіти та пов'язаних з нею інших галузях діяльності за умови забезпечення провадження освітньої діяльності.

Перелік видів платних послуг у галузі вищої освіти та пов'язаних з нею інших галузях діяльності, що можуть надаватися вищими навчальними закладами державної або комунальної форми власності, визначається Кабінетом Міністрів України.

Вищий навчальний заклад не може надавати платні послуги у галузі вищої освіти та пов'язаних з нею інших галузях діяльності на заміну або в рамках освітньої діяльності, що фінансується за рахунок коштів державного та місцевого бюджетів.

Розділ XII

МІЖНАРОДНЕ СПІВРОБІТНИЦТВО

Стаття 66. Державна політика у галузі міжнародного співробітництва у галузі вищої освіти

Держава сприяє міжнародному співробітництву у галузі вищої освіти і здійснює заходи щодо розвитку та зміцнення взаємовигідного міжнародного співробітництва у галузі вищої освіти в рамках двосторонніх і багатосторонніх міжнародних договорів у угод.

Держава створює умови для міжнародного співробітництва вищих навчальних закладів усіх форм власності, наукових, проектних, виробничих, клінічних, медико-профілактичних, культурно-освітніх організацій та установ, які забезпечують функціонування та розвиток системи вищої освіти, органів управління вищою освітою, шляхом бюджетного фінансування, надання пільг по сплаті податків та зборів (обов'язкових платежів), пов'язаних із закупівлею та ввезенням на митну територію України навчального, наукового та виробничого обладнання, приладдя та матеріалів, для здійснення освітньої, наукової та науково-технічної діяльності.

Стаття 67. Основні напрями міжнародного співробітництва у галузі вищої освіти

1. Вищі навчальні заклади мають право здійснювати міжнародне співробітництво, укладати договори про співробітництво, встановлювати прямі зв'язки з вищими навчальними закладами іноземних держав, міжнародними організаціями, фондами тощо відповідно до законодавства.

2. Головними напрямками міжнародного співробітництва вищих навчальних закладів є:

участь у програмах двостороннього та багатостороннього міждержавного обміну студентами, аспірантами, педагогічними, науково-педагогічними та науковими працівниками;

проведення спільних наукових досліджень;

організація міжнародних конференцій, симпозіумів, конгресів та інших заходів;

участь у міжнародних освітніх та наукових програмах;

спільна видавнича діяльність;

надання послуг, пов'язаних із здобуттям вищої та післядипломної освіти, іноземним громадянам в Україні;

відрядження за кордон науково-педагогічних кадрів для викладацької та наукової роботи відповідно до міжнародних договорів України, а також прямих договорів вищих навчальних закладів з іноземними партнерами.

Стаття 68. Зовнішньоекономічна діяльність у галузі вищої освіти

1. Зовнішньоекономічна діяльність вищого навчального закладу здійснюється відповідно до законодавства шляхом укладення договорів з іноземними юридичними та фізичними особами.

2. Основними видами зовнішньоекономічної діяльності вищого навчального закладу є:

організація фахової підготовки і стажування студентів;

провадження освітньої діяльності, пов'язаної з навчанням іноземних студентів, а також підготовка наукових кадрів для іноземних держав;

проведення науково-дослідних та дослідно-конструкторських робіт за замовленням іноземних юридичних та фізичних осіб;

створення спільних з іноземними партнерами підприємств, центрів, лабораторій, технопарків тощо.

3. Валютні та матеріальні надходження від зовнішньоекономічної діяльності вищого навчального закладу використовуються для забезпечення виконання статутних завдань.

Розділ XIII

ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЗА ПОРУШЕННЯ ЗАКОНОДАВСТВА ПРО ВИЩУ ОСВІТУ

Стаття 69. Відповідальність за порушення законодавства про вищу освіту

1. Особи, винні у порушенні законодавства про вищу освіту, несуть відповідальність відповідно до закону.
2. Шкода, заподіяна учасниками навчально-виховного процесу вищому навчальному закладу, а також шкода, заподіяна вищим навчальним закладом учасникам навчально-виховного процесу, відшкодовуються відповідно до законодавства.
3. Невиконання вищим навчальним закладом головних завдань діяльності, вимог стандартів вищої освіти є підставою для позбавлення його ліцензій.

Розділ XIV

ПРИКІНЦЕВІ ПОЛОЖЕННЯ

1. Цей Закон набирає чинності з дня його опублікування.

Положення частини четвертої статті 23 набирають чинності з дня прийняття рішення про набір студентів 2005 року. (Абзац другий пункту 1 розділу XIV із змінами, внесеними згідно із Законом N 1004-IV ([1004-15](#)) від [19.06.2003](#))

Положення абзаців першого і другого частини першої та абзацу першого частини другої статті 39, абзаців першого та другого частини першої статті 40 цього Закону щодо вимог до кандидатів на посади керівника вищого навчального закладу та керівника факультету поширюються на осіб, які будуть обиратися на зазначені посади з дня набрання чинності цим Законом.

Положення абзацу четвертого частини першої статті 64 набирають чинності з 1 січня 2005 року.

Закони та інші нормативно-правові акти, прийняті до набрання чинності цим Законом, застосовуються у частині, що не суперечить цьому Закону.

2. Кабінету Міністрів України:

у шестимісячний термін з дня набрання чинності цим Законом підготувати та подати на розгляд Верховної Ради України пропозиції щодо приведення законів у відповідність із цим Законом;

у шестимісячний термін з дня набрання чинності цим Законом забезпечити прийняття нормативно-правових актів, передбачених цим Законом;

у тримісячний термін з дня набрання чинності цим Законом привести свої нормативно-правові акти, а також забезпечити приведення нормативно-правових актів міністерств та інших центральних органів виконавчої влади у відповідність із цим Законом;

у проектах законів про Державний бюджет України на 2003 рік та наступні роки передбачати поступове збільшення бюджетних асигнувань для реалізації положень абзацу четвертого частини першої статті 64 цього Закону.

3. У Законі України "Про ліцензування певних видів господарської діяльності" ([1775-14](#)) (Відомості Верховної

Ради України, 2000 р., N 36, ст. 299; 2001 р., N 11, ст. 45, N 49, ст. 259; 2002 р., N 1, ст. 1):

частину другу статті 2 після слів "ядерної енергії" доповнити словами "ліцензування у сфері освіти";
пункт 40 статті 9 виключити.

Президент України Л.КУЧМА

Додаток 4

ЗАКОН УКРАЇНИ Про наукову і науково-технічну діяльність

Цей Закон визначає правові, організаційні та фінансові засади функціонування і розвитку науково-технічної сфери, створює умови для наукової і науково-технічної діяльності, забезпечення потреб суспільства і держави у технологічному розвитку.

Розвиток науки і техніки є визначальним фактором прогресу суспільства, підвищення добробуту його членів, їх духовного та інтелектуального зростання. Цим зумовлена необхідність пріоритетної державної підтримки розвитку науки як джерела економічного зростання і невід'ємної складової національної культури та освіти, створення умов для реалізації інтелектуального потенціалу громадян у сфері наукової і науково-технічної діяльності, цілеспрямованої політики у забезпеченні використання досягнень вітчизняної та світової науки і техніки для задоволення соціальних, економічних, культурних та інших потреб.

Розділ I

ЗАГАЛЬНІ ПОЛОЖЕННЯ

Стаття 1. Основні терміни та їх визначення

У цьому Законі наведені нижче терміни вживаються в такому значенні:

наукова діяльність – інтелектуальна творча діяльність, спрямована на одержання і використання нових знань. Основними її формами є фундаментальні та прикладні наукові дослідження;

науково-технічна діяльність – інтелектуальна творча діяльність, спрямована на одержання і використання нових знань у всіх галузях техніки і технологій. Її основними формами (видами) є науково-дослідні, дослідно-конструкторські, проектно-конструкторські, технологічні, пошукові та проектно-пошукові роботи, виготовлення дослідних зразків або партій науково-технічної продукції, а також інші роботи, пов'язані з доведенням наукових і науково-технічних знань до стадії практичного їх використання;

науково-педагогічна діяльність – педагогічна діяльність у вищих навчальних закладах та закладах післядипломної освіти III-IV рівнів акредитації, пов'язана з науковою та (або) науково-технічною діяльністю; науково-організаційна діяльність – діяльність, що спрямована на методичне, організаційне забезпечення та координацію наукової, науково-технічної та науково-педагогічної діяльності;

фундаментальні наукові дослідження – наукова теоретична та (або) експериментальна діяльність, спрямована на одержання нових знань про закономірності розвитку природи, суспільства, людини, їх взаємозв'язку;

прикладні наукові дослідження – наукова і науково-технічна діяльність, спрямована на одержання і використання знань для практичних цілей;

вчений – фізична особа (громадянин України, іноземець або особа без громадянства), яка має повну вищу освіту та проводить фундаментальні та (або) прикладні наукові дослідження і отримує наукові та (або) науково-технічні результати;

молодий вчений – вчений віком до 35 років;

науковий працівник – вчений, який за основним місцем роботи та відповідно до трудового договору (контракту) професійно займається науковою, науково-технічною, науково-організаційною або науково-педагогічною діяльністю та має відповідну кваліфікацію незалежно від наявності наукового ступеня або вченого звання, підтверджену результатами атестації;

науково-педагогічний працівник – вчений, який за основним місцем роботи займається професійно педагогічною та науковою або науково-технічною діяльністю у вищих навчальних закладах та закладах післядипломної освіти III-IV рівнів акредитації;

науково-дослідна (науково-технічна) установа (далі – наукова установа) – юридична особа незалежно від форми власності, що створена в установленому законодавством порядку, для якої наукова або науково-технічна діяльність є основною і становить понад 70 відсотків загального річного обсягу виконаних робіт;

наукова робота – дослідження з метою одержання наукового результату;

науковий результат – нове знання, одержане в процесі фундаментальних або прикладних наукових досліджень та зафіксоване на носіях наукової інформації у формі звіту, наукової праці, наукової доповіді, наукового повідомлення про науково-дослідну роботу, монографічного дослідження, наукового відкриття тощо;

науково-прикладний результат – нове конструктивне чи технологічне рішення, експериментальний зразок, закінчене випробування, розробка, яка впроваджена або може бути впроваджена у суспільну практику. Науково-прикладний результат може бути у формі звіту, ескізного проекту, конструкторської або технологічної документації на науково-технічну продукцію, натурального зразка тощо.

Стаття 2. Мета і завдання

Метою цього Закону є врегулювання відносин, пов'язаних з науковою і науково-технічною діяльністю, та створення умов для підвищення ефективності наукових досліджень і використання їх результатів для забезпечення розвитку усіх сфер суспільного життя.

Основними завданнями цього Закону є визначення:

правового статусу суб'єктів наукової і науково-технічної діяльності, матеріальних та моральних стимулів забезпечення престижності та зумовленої суспільними потребами пріоритетності цієї сфери людської діяльності, залучення до неї інтелектуального потенціалу нації;

економічних, соціальних та правових гарантій наукової і науково-технічної діяльності, свободи наукової творчості;

основних цілей, напрямів та принципів державної політики у сфері наукової і науково-технічної діяльності; повноважень органів державної влади щодо здійснення державного регулювання та управління у сфері наукової і науково-технічної діяльності.

Стаття 3. Законодавство України про наукову і науково-технічну діяльність

Законодавство України про наукову і науково-технічну діяльність складається з цього Закону та інших нормативно-правових актів, що регулюють відносини у процесі здійснення такої діяльності.

Розділ II

ПРАВОВИЙ СТАТУС СУБ'ЄКТІВ НАУКОВОЇ І НАУКОВО-ТЕХНІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Стаття 4. Суб'єкти наукової і науково-технічної діяльності

Суб'єктами наукової і науково-технічної діяльності є: вчені, наукові працівники, науково-педагогічні працівники, а також наукові установи, наукові організації, вищі навчальні заклади III-IV рівнів акредитації, громадські організації у науковій та науково-технічній діяльності (далі – громадські наукові організації).

Стаття 5. Вчений

Вчений є основним суб'єктом наукової і науково-технічної діяльності.

Вчений має право:

обирати форми, напрями і засоби наукової і науково-технічної діяльності відповідно до своїх інтересів, творчих можливостей та загальнолюдських цінностей;

об'єднуватися з іншими вченими в постійні або тимчасові наукові колективи для проведення спільної наукової і науково-технічної діяльності;

брати участь у конкурсах на виконання наукових досліджень, які фінансуються за рахунок коштів Державного бюджету України та інших джерел відповідно до законодавства України;

здобувати визнання авторства на науковій і науково-технічній результати своєї діяльності;

публікувати результати своїх досліджень або оприлюднювати їх іншим способом, у порядку, встановленому законодавством України;

брати участь у конкурсах на заміщення вакантних посад наукових і науково-педагогічних працівників;

отримувати, передавати та поширювати наукову інформацію;

здобувати державне і громадське визнання через присудження наукових ступенів, вчених звань, премій, почесних звань за внесок у розвиток науки, технологій, впровадження наукових, науково-технічних результатів у виробництво та за підготовку наукових кадрів.

Вчений при здійсненні наукової, науково-технічної та науково-педагогічної діяльності зобов'язаний:

не завдавати шкоди здоров'ю людини, її життю та довкіллю;

додержуватися етичних норм наукового співтовариства, поважати право на інтелектуальну власність.

Стаття 6. Науковий працівник

Науковий працівник може виконувати науково-дослідну, науково-педагогічну, дослідно-конструкторську, дослідно-технологічну, проектно-конструкторську, проектно-технологічну, пошукову, проектно-пошукову роботу та (або) організувати виконання зазначених робіт у наукових установах та організаціях, вищих навчальних закладах III-IV рівнів акредитації, лабораторіях підприємств.

Науковий працівник має право:

об'єднуватись в професійні спілки, бути членом і брати участь в діяльності громадських об'єднань і політичних партій;

на мотивовану відмову брати участь в науковій (науково-технічній) діяльності, результати якої можуть мати негативні наслідки для людини, суспільства або довкілля;

на матеріальну підтримку виконуваних досліджень за рахунок коштів Державного бюджету України та інших джерел фінансування відповідно до законодавства України;

на іменні та інші стипендії, а також премії, що встановлюються державою, юридичними та фізичними особами;

на об'єктивну оцінку своєї діяльності та отримання матеріальної винагороди відповідно до кваліфікації, наукових результатів, якості та складності виконуваної роботи, а також одержання доходу чи іншої винагороди від реалізації наукового або науково-прикладного результату своєї діяльності;

займатися викладацькою діяльністю, надавати консультативну допомогу, а також бути експертом відповідно до законодавства України;

займатися підприємницькою діяльністю відповідно до законодавства України.

Науковий працівник зобов'язаний:

провадити наукові дослідження відповідно до укладених договорів (контрактів);

представляти результати наукової і науково-технічної діяльності шляхом наукових доповідей, публікацій та захисту дисертацій;

у встановленому порядку проходити атестацію на відповідність займаній посаді;

постійно підвищувати свою кваліфікацію.

Прийняття на роботу наукових працівників здійснюється на основі конкурсного відбору.

Науковий працівник не може бути примушений провадити наукові дослідження, якщо вони або їх результати викликають або можуть викликати шкідливі для здоров'я людини, її життя та довкілля наслідки, а також не може бути притягнутий до відповідальності за відмову від участі у таких дослідженнях.

Стаття 7. Наукова установа

Наукова установа діє на підставі статуту (положення), що затверджується в встановленому порядку.

Управління науковою установою здійснює її керівник.

Керівник наукової установи, як правило, обирається таємним голосуванням на зборах колективу наукових працівників на визначений статутом (положенням) наукової установи термін і затверджується власником наукової установи або уповноваженим ним органом, якщо інше не передбачено статутом (положенням) наукової установи.

Керівники структурних підрозділів наукової установи обираються на посади на конкурсних засадах у порядку, встановленому статутом (положенням) цих установ.

Стаття 8. Державні наукові установи

Державними науковими установами є наукові установи, засновані на державній власності.

Державні наукові установи створюються, реорганізуються та ліквідуються у порядку, встановленому Кабінетом Міністрів України, якщо інше не передбачено законом.

Державним науковим установам передаються в постійне користування земельні ділянки згідно із законодавством України.

Стаття 9. Права і обов'язки керівника наукової установи

Керівник наукової установи:

вирішує питання її діяльності відповідно до статутних завдань;

представляє наукову установу в органах державної влади та органах місцевого самоврядування, підприємствах, установах, організаціях усіх форм власності;

відповідає за результати діяльності наукової установи перед власником або уповноваженим ним органом;

в межах своєї компетенції видає накази і розпорядження;

визначає функціональні обов'язки працівників;

призначає частину складу вченої (наукової, науково-технічної, технічної) ради наукової установи;

здійснює інші повноваження, передбачені статутом (положенням) наукової установи.

Керівник наукової установи щорічно звітує перед колективом наукових працівників про свою діяльність.

Стаття 10. Вчена (наукова, науково-технічна, технічна) рада наукової установи

Вчена (наукова, науково-технічна, технічна) рада наукової установи є колегіальним дорадчим органом управління науковою і науково-технічною діяльністю наукової установи.

Кількісний склад членів вченої (наукової, науково-технічної, технічної) ради наукової установи визначається статутом (положенням) наукової установи. Не менш як три чверті складу вченої (наукової, науково-технічної, технічної) ради обирається таємним голосуванням колективу наукових працівників, а решта її членів призначається наказом керівника цієї наукової установи.

Керівник наукової установи, його заступники і вчений секретар наукової установи є членами вченої (наукової, науково-технічної, технічної) ради наукової установи за посадою.

З метою представництва інтересів трудового колективу до складу вченої (наукової, науково-технічної, технічної) ради наукової установи може входити керівник первинної профспілкової організації (профспілковий представник) наукової установи (за згодою).

Вчена (наукова, науково-технічна, технічна) рада наукової установи:

визначає перспективні напрями наукової і науково-технічної діяльності;

здійснює наукову і науково-технічну оцінку тематики та результатів науково-дослідних робіт;

розглядає та затверджує поточні плани наукових досліджень;

затверджує теми дисертацій здобувачів та аспірантів, їх наукових керівників (консультантів);

затверджує результати атестації наукових працівників;

обирає за конкурсом на вакантні посади наукових працівників;

в межах своєї компетенції розглядає питання про присвоєння вчених звань;

вирішує інші питання діяльності наукової установи, визначені її статутом (положенням).

При науковій установі можуть створюватися спеціалізовані вчені ради для захисту дисертацій за відповідними спеціальностями у порядку, передбаченому законодавством України.

Стаття 11. Державна атестація наукових установ

З метою оцінки ефективності діяльності наукових установ, відповідності одержуваних ними результатів державним науково-технічним пріоритетам та завданням науково-технічного розвитку, а також з метою визначення необхідності надання їм підтримки держави не менше одного разу на п'ять років провадиться державна атестація наукових установ у порядку, встановленому Кабінетом Міністрів України.

Державній атестації підлягають наукові установи усіх форм власності, що внесені або претендують на внесення до Державного реєстру наукових установ, яким надається підтримка держави.

Стаття 12. Державний реєстр наукових установ, яким надається підтримка держави

Для надання державної підтримки науковим установам усіх форм власності, діяльність яких має важливе значення для науки, економіки та виробництва, створюється Державний реєстр наукових установ, яким надається підтримка держави. Положення про Державний реєстр наукових установ затверджується Кабінетом Міністрів України.

Наукові установи включаються Міністерством України у справах науки і технологій до Державного реєстру наукових установ за умови проходження державної атестації.

Наукові установи, включені до Державного реєстру наукових установ:

користуються податковими пільгами відповідно до законодавства України;

не можуть змінювати наукову і науково-технічну діяльність на інші види діяльності;

зобов'язані не менш як 50 відсотків доходу від своєї діяльності спрямовувати на проведення ініціативних науково-дослідних робіт та розвиток дослідницької матеріально-технічної бази.

Наукові установи, включені до Державного реєстру наукових установ, виключаються з нього у разі недодержання ними вимог, передбачених цим Законом.

Стаття 13. Національний науковий центр

Статус національного наукового центру може бути надано науковій установі, вищому навчальному закладу IV рівня акредитації (об'єднанню наукових установ чи вищих навчальних закладів IV рівня акредитації), що проводять комплексні наукові дослідження загальнодержавного значення та мають світове визнання своєї діяльності.

Надання і позбавлення статусу національного наукового центру здійснюються Указом Президента України за поданням Кабінету Міністрів України.

Статус та особливості діяльності національних наукових центрів визначаються Положенням про національний науковий центр, яке затверджується Кабінетом Міністрів України.

Стаття 14. Державний реєстр наукових об'єктів, що становлять національне надбання

З метою збереження унікальних наукових об'єктів: колекцій, інформаційних фондів, дослідних установок та обладнання, а також заповідників і дендропарків, наукових полігонів тощо, які мають виняткове значення для української та світової науки, – створюється Державний реєстр наукових об'єктів, що становлять національне надбання.

Порядок формування і ведення Державного реєстру наукових об'єктів, що становлять національне надбання, визначається Кабінетом Міністрів України.

Рішення про віднесення наукових об'єктів до таких, що становлять національне надбання, приймає Кабінет Міністрів України за поданням Міністерства України у справах науки і технологій.

Фінансування заходів щодо утримання і збереження наукових об'єктів, які включені до Державного реєстру наукових об'єктів, що становлять національне надбання, щорічно передбачається у Державному бюджеті України.

Стаття 15. Національна академія наук України та галузеві академії наук

Національна академія наук України та галузеві академії наук – Українська академія аграрних наук, Академія медичних наук України, Академія педагогічних наук України, Академія правових наук України, Академія мистецтв України (далі – академії) є державними науковими організаціями, що засновані на державній власності.

Кошти на забезпечення діяльності академій щорічно визначаються у Державному бюджеті України окремими рядками. Фінансування академій може здійснюватися за рахунок інших джерел, не заборонених законодавством України.

До складу академій можуть входити наукові установи, підприємства, організації, об'єкти соціальної сфери, що забезпечують їх діяльність.

Державне управління у сфері наукової і науково-технічної діяльності академій здійснюється згідно з законодавством України у межах, що не порушують їхньої самоврядності у вирішенні питань статутної діяльності і свободи наукової творчості.

Самоврядність академій полягає у самостійному визначенні тематики досліджень, своєї структури, вирішенні науково-організаційних, господарських, кадрових питань, здійсненні міжнародних наукових зв'язків.

Академії виконують замовлення органів державної влади стосовно розроблення засад державної наукової і науково-технічної політики, проведення наукової експертизи проектів державних рішень і програм.

Академії щорічно звітують перед Кабінетом Міністрів України про результати наукової і науково-технічної діяльності та використання коштів, виділених їм із Державного бюджету України.

Національна академія наук України – вища наукова організація України, яка організує і здійснює фундаментальні та прикладні дослідження з найважливіших проблем природничих, технічних і гуманітарних наук, а також координує здійснення фундаментальних досліджень в наукових установах та організаціях незалежно від форм власності. При Національній академії наук України створюється міжвідомча рада з координації фундаментальних досліджень в Україні (далі – рада). Положення про раду та її склад затверджуються Кабінетом Міністрів України.

Галузеві академії координують, організують і проводять дослідження у відповідних галузях науки і техніки.

Держава передає академіям у безстрокове безоплатне користування без права зміни форми власності основні фонди, а також обігові кошти. Використання майна, переданого академіям, здійснюється ними відповідно до законодавства та статутів академій. Земельні ділянки надаються академіям у постійне користування або в оренду відповідно до земельного законодавства України.

Національна академія наук України здійснює свою діяльність відповідно до законодавства України та свого статуту, який затверджується загальними зборами Національної академії наук України та реєструється Міністерством юстиції України.

Галузеві академії наук України здійснюють свою діяльність відповідно до законодавства України та своїх статутів, які приймаються загальними зборами академій. Статуту галузевих академій наук затверджуються Кабінетом Міністрів України.

Загальні збори Національної академії наук України та галузевих академій наук мають виключне право вибирати вчених України дійсними членами (академіками) та членами-кореспондентами, а іноземних вчених – іноземними членами відповідних академій.

Стаття 16. Наукова і науково-технічна діяльність у системі вищої освіти

Наукова і науково-технічна діяльність є невід'ємною складовою частиною навчального процесу вищих навчальних закладів III-IV рівнів акредитації.

Наукова і науково-технічна діяльність у системі вищої освіти здійснюється відповідно до законів України "Про освіту" (1060-12), "Про вищу освіту" (2984-14) та цього Закону.

На вищі навчальні заклади III-IV рівнів акредитації поширюються права, передбачені цим Законом для наукових установ.

Стаття 17. Громадські наукові організації

Громадські наукові організації є об'єднаннями вчених для цілеспрямованого розвитку відповідних напрямів науки, захисту фахових інтересів, взаємної координації науково-дослідної роботи, обміну досвідом.

Громадські наукові організації підлягають реєстрації та діють відповідно до законодавства про об'єднання громадян з урахуванням положень цього Закону.

Громадські наукові організації можуть створювати тимчасові наукові колективи, утворювати для виконання статутних завдань науково-дослідні, проектно-конструкторські, експертні, консалтингові, пошукові організації,

співпрацювати із іноземними та міжнародними організаціями, бути колективними членами міжнародних науково-фахових об'єднань, спілок, товариств відповідно до законодавства України.

Стаття 18. Взаємовідносини органів державної влади і громадських наукових організацій

Органи державної влади можуть залучати громадські наукові організації за їхньою згодою до участі у підготовці та реалізації рішень стосовно наукової і науково-технічної діяльності, наукової і науково-технічної експертизи, науково-технічних програм, проектів і розробок та у взаємодії з ними інформувати населення про безпеку, екологічну чистоту, економічну та соціальну значущість, екологічні та соціально-економічні наслідки реалізації відповідних програм, проектів і розробок.

Розділ III

ДЕРЖАВНІ ГАРАНТІЇ ДІЯЛЬНОСТІ ВЧЕНИХ, НАУКОВИХ ПРАЦІВНИКІВ

Стаття 19. Підготовка наукових кадрів та підвищення їх кваліфікації

Основними формами підготовки наукових кадрів є аспірантура та докторантура. Порядок вступу та навчання в аспірантурі та докторантурі встановлюється Кабінетом Міністрів України.

Наукові працівники проходять стажування у відповідних наукових, державних установах, організаціях як в Україні, так і за її межами.

Наукова установа забезпечує проходження курсу підвищення кваліфікації науковому працівникові кожні п'ять років із збереженням середньої заробітної плати.

Результати підвищення кваліфікації враховуються при атестації наукових працівників.

Стаття 20. Наукові ступені і вчені звання

Вчені мають право на здобуття наукового ступеня кандидата і доктора наук та присвоєння вчених звань старшого наукового співробітника, доцента і професора.

Присудження наукових ступенів та присвоєння вчених звань є державним визнанням рівня кваліфікації вченого. Порядок присудження наукових ступенів і присвоєння вчених звань встановлюється Кабінетом Міністрів України.

Атестати доцента і професора видаються Міністерством освіти України, а дипломи кандидата і доктора наук та атестат старшого наукового співробітника – Вищою атестаційною комісією України.

Нааявність відповідного наукового ступеня або вченого звання є кваліфікаційною вимогою для зайняття науковим працівником відповідної посади.

Стаття 21. Атестація наукових працівників

Атестація наукових працівників провадиться в наукових установах не рідше одного разу на п'ять років з метою:

оцінки рівня професійної підготовки наукового працівника, результативності його роботи;

визначення відповідності кваліфікації наукового працівника
займаній посаді;

виявлення перспективи використання здібностей наукового працівника, стимулювання підвищення його професійного рівня;

визначення потреби в підвищенні кваліфікації, професійної підготовки наукового працівника.

Положення про атестацію наукових працівників затверджується Кабінетом Міністрів України.

Стаття 22. Правовий режим наукового і науково-технічного результату

Правовий режим наукового і науково-технічного результату як об'єкта права інтелектуальної власності визначається законами України.

Стаття 22-1. Посади наукових працівників

Посадами наукових працівників наукових установ та організацій (їх філіалів, відділень тощо) є:

керівник (президент, генеральний директор, генеральний конструктор, директор, начальник);

заступник керівника (віце-президент, заступники генерального директора, генерального конструктора, директора, начальника) з наукової роботи;

академік-секретар (його заступники);

головний учений секретар, учений секретар (їх заступники);

керівник (завідувач) та заступники керівника (завідувача) наукового підрозділу (відділу, лабораторії, сектору, бюро, групи);

головний конструктор, головний інженер, головний технолог з основного напрямку діяльності наукової установи, організації, закладу та їх заступники;

провідний конструктор, провідний інженер, провідний технолог з основного напрямку діяльності наукової установи, організації, закладу;

головний науковий співробітник;

провідний науковий співробітник;

старший науковий співробітник;

науковий співробітник;

науковий співробітник-консультант;

молодший науковий співробітник;

докторант.

До наукових працівників належать також особи, які мають науковий ступінь і працюють за спеціальністю відповідно до групи спеціальностей галузі науки, з якої присуджено науковий ступінь. (Закон доповнено статтею 22-1 згідно із Законом N 1316-IV (1316-15) від 20.11.2003)

Стаття 22-2. Посади науково-педагогічних працівників

Посади науково-педагогічних працівників вищих навчальних закладів III-IV рівнів акредитації визначаються відповідно до частини другої статті 48 Закону України "Про вищу освіту" (2984-14).

Стаття 22-3. Стаж наукової роботи

До стажу наукової роботи зараховується:

час роботи на посадах наукових працівників, визначених статтею 22-1 цього Закону;

час роботи на посадах науково-педагогічних працівників вищих навчальних закладів III-IV рівнів акредитації, визначених у частині другій статті 48 Закону України "Про вищу освіту" (2984-14);

час роботи осіб, які мають науковий ступінь, за спеціальністю відповідно до групи спеціальностей галузі науки, з якої присуджено науковий ступінь, з дня зайняття посади за цією спеціальністю;

час роботи наукових (науково-педагогічних) працівників на посадах, зазначених у статті 118 Кодексу законів про працю України (322-08), якщо цій роботі безпосередньо передувала і після неї слідувала робота, передбачена абзацами другим, третім і четвертим цієї статті;

час навчання в аспірантурі чи ад'юнктурі за денною (очною) формою навчання випускникам аспірантури, ад'юнктури.

Стаття 23. Оплата і стимулювання праці наукового працівника

Оплата праці наукового працівника повинна забезпечувати достатні матеріальні умови для ефективної самостійної творчої діяльності, підвищення престижу професії наукового працівника, стимулювати залучення талановитої молоді в науку та підвищення кваліфікації наукових працівників.

Заробітна плата наукових працівників складається з посадових ставок (окладів), премій, доплати за наукові ступені, вчені звання, надбавки за стаж наукової (науково-педагогічної) роботи та інших надбавок, доплат та винагород за наукову (науково-педагогічну) діяльність, передбачених законодавством. Дійсним членам та членам-кореспондентам Національної академії наук України та галузевих академій наук встановлюється довічна плата, розмір якої визначається Кабінетом Міністрів України.

Держава гарантує встановлення ставок (окладів) науковим працівникам наукових установ, діяльність яких фінансується з бюджету, на рівні не нижче посадових ставок (окладів) викладачів відповідної кваліфікації вищих навчальних закладів III-IV рівнів акредитації.

Умови оплати праці наукових працівників державних наукових установ визначаються Кабінетом Міністрів України.

Стаття 24. Пенсійне забезпечення та соціальний захист наукового працівника

Держава встановлює для наукових (науково-педагогічних) працівників, які мають необхідний стаж наукової роботи, пенсії на рівні, що забезпечує престижність наукової праці та стимулює систематичне оновлення наукових кадрів.

Пенсія науковому (науково-педагогічному) працівнику призначається при досягненні пенсійного віку:

чоловікам – за наявності стажу роботи не менше 25 років, у тому числі стажу наукової роботи не менше 20 років;

жінкам – за наявності стажу роботи не менше 20 років, у тому числі стажу наукової роботи не менше 15 років.

Пенсії науковим (науково-педагогічним) працівникам призначаються у розмірі 80 відсотків від сум заробітної плати наукового (науково-педагогічного) працівника, яка визначається відповідно до частини другої статті 23 цього Закону та статті 40 Закону України "Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування" (1058-15) та на яку відповідно до законодавства нараховується збір на обов'язкове державне пенсійне страхування (внески). За кожний повний рік роботи понад стаж наукової роботи, визначений частиною другою цієї статті, пенсія збільшується на один відсоток заробітної плати, але не може бути більше 90 відсотків середньомісячної заробітної плати.

Перелік посад наукових (науково-педагогічних) працівників підприємств, установ, організацій, вищих навчальних закладів III-IV рівнів акредитації, перебування на яких дає право на призначення пенсії та виплату грошової допомоги у разі виходу на пенсію відповідно до цієї статті, затверджується Кабінетом Міністрів України з урахуванням положень статей 22-1, 22-2 цього Закону.

Різниця між сумою призначеної пенсії за цим Законом та сумою пенсії, обчисленою відповідно до інших законодавчих актів, на яку має право науковий працівник, фінансується:

для наукових (науково-педагогічних) працівників державних бюджетних наукових установ, організацій та вищих навчальних закладів III-IV рівнів акредитації – за рахунок коштів державного бюджету;

для наукових (науково-педагогічних) працівників інших державних підприємств, установ, організацій та вищих навчальних закладів III-IV рівнів акредитації – за рахунок коштів цих підприємств, установ, організацій та закладів, а також коштів державного бюджету у порядку, визначеному Кабінетом Міністрів України. При цьому за рахунок коштів державного бюджету науковим (науково-педагогічним) працівникам оплачується з розрахунку на одну особу 50 відсотків різниці пенсії, призначеної за цим Законом;

для наукових (науково-педагогічних) працівників недержавних наукових установ, організацій та вищих навчальних закладів III-IV рівнів акредитації – за рахунок коштів цих установ, організацій та закладів.

При обчисленні пенсії, крім випадків, коли заробітна плата враховується за два роки перед зверненням за призначенням або перерахунком пенсії, середньомісячна заробітна плата визначається за формулою:

$Z_p = Z_c \times (C_k : K)$, де:

Зп – заробітна плата наукового працівника для обчислення пенсії, у гривнях;

Зс – середня заробітна плата працівників, зайнятих у галузях економіки України, за календарний рік, що передує року звернення за призначенням пенсії;

Кк – сума коефіцієнтів заробітної плати наукового працівника за кожний місяць ($K_{з1} + K_{з2} + K_{з3} + \dots + K_{зп}$);

К – кількість місяців наукового стажу, за які розраховано коефіцієнти заробітної плати наукового працівника.

У разі відсутності на момент призначення пенсії даних про середню заробітну плату працівників, зайнятих у галузях економіки України, за попередній рік для визначення заробітної плати враховується наявна середня заробітна плата працівників, зайнятих у галузях економіки України, за місяці попереднього року з наступним перерахунком заробітної плати для обчислення пенсії після отримання даних про середню заробітну плату працівників, зайнятих у галузях економіки України, за календарний рік, що передує року звернення за призначенням пенсії.

Коефіцієнт заробітної плати за кожний місяць наукового стажу, який враховується для обчислення пенсії, визначається за формулою:

$$K_{з} = Z_{в} : Z_{с}, \text{ де:}$$

$K_{з}$ – коефіцієнт заробітної плати наукового (науково-педагогічного) працівника;

$Z_{в}$ – сума отриманої науковим (науково-педагогічним) працівником заробітної плати, з якої сплачено страхові внески та яка відповідно до цього Закону враховується при обчисленні пенсії, за місяць, за який розраховується коефіцієнт заробітної плати;

$Z_{с}$ – середня заробітна плата працівників, зайнятих у галузях економіки України, за місяць, за який розраховується коефіцієнт заробітної плати.

У разі подання науковим (науково-педагогічним) працівником для обчислення розміру пенсії даних про заробітну плату за період до 1 січня 1992 року при визначенні коефіцієнта заробітної плати величина середньої заробітної плати за рік (квартал) у відповідному періоді вважається щомісячною середньою заробітною платою працівників, зайнятих у галузях економіки України, відповідного року (кварталу).

У разі відсутності на момент призначення пенсії даних про щомісячну середню заробітну плату працівників, зайнятих у галузях економіки України, за попередні місяці для визначення коефіцієнта заробітної плати враховується щомісячна середня заробітна плата працівників, зайнятих у галузях економіки України, за наявний попередній місяць з наступним перерахунком коефіцієнта заробітної плати після отримання даних про щомісячну середню заробітну плату працівників, зайнятих у галузях економіки України, за місяць (місяці), що передує (передують) зверненню за призначенням пенсії.

Середня заробітна плата працівників, зайнятих у галузях економіки України, у тому числі в сільському господарстві, визначається спеціально уповноваженим центральним органом виконавчої влади у галузі статистики.

При цьому заробіток для обчислення пенсії в усіх випадках не може перевищувати граничну суму заробітку (доходу), з якої справляється збір на обов'язкове державне пенсійне страхування.

У разі зростання заробітної плати в Україні з 1 березня кожного року проводиться підвищення розміру пенсії на коефіцієнт, який відповідає 20 відсоткам зростання середньої заробітної плати в Україні порівняно з попереднім роком.

При визначенні середньомісячного заробітку наукових (науково-педагогічних) працівників недержавних наукових установ, організацій та вищих навчальних закладів III-IV рівнів акредитації для обчислення пенсії враховується заробітна плата, яку вони отримували під час перебування на посадах, зазначених у Переліку посад наукових (науково-педагогічних) працівників підприємств, установ, організацій, вищих навчальних закладів III-IV рівнів акредитації, перебування на яких дає право на призначення пенсії та виплату грошової допомоги у разі виходу на пенсію відповідно до цієї статті, затвердженому Кабінетом Міністрів України, розмір якої не перевищував:

для керівників, заступників керівників недержавних наукових установ, організацій – максимального розміру

посадового окладу (ставки) керівника, заступника керівника науково-дослідної установи Національної академії наук України з урахуванням доплати за науковий ступінь та надбавки за стаж наукової роботи згідно із законодавством, обчислених із зазначеного максимального розміру посадового окладу (ставки), а для керівників, заступників керівників недержавних вищих навчальних закладів III-IV рівнів акредитації – максимального розміру посадового окладу (ставки) ректора, проректора відповідного державного вищого навчального закладу III-IV рівнів акредитації, з урахуванням доплати за науковий ступінь та надбавки за стаж наукової роботи згідно із законодавством, обчислених із зазначеного максимального розміру посадового окладу (ставки);

для інших наукових працівників недержавних наукових установ, організацій, закладів – максимального розміру посадового окладу (ставки) старшого наукового співробітника науково-дослідної установи Національної академії наук України з урахуванням доплати за науковий ступінь та надбавки за стаж наукової роботи згідно із законодавством, обчислених із зазначеного максимального розміру посадового окладу (ставки), а для науково-педагогічних працівників недержавних вищих навчальних закладів III-IV рівнів акредитації – максимального розміру посадового окладу (ставки) аналогічних посад відповідного державного вищого навчального закладу III-IV рівнів акредитації, з урахуванням доплати за науковий ступінь та надбавки за стаж наукової роботи згідно із законодавством, обчислених із зазначеного максимального розміру посадового окладу (ставки).

Положення цієї статті поширюються також на пенсіонерів із числа наукових працівників, яким пенсія призначена до набрання чинності цим Законом.

Пенсія науковим (науково-педагогічним) працівникам відповідно до цього Закону призначається за умови звернення за призначенням пенсії та звільнення з посади наукового (науково-педагогічного) працівника.

Пенсіонерам, які після призначення пенсії відповідно до цього Закону працювали за контрактом на посадах наукових (науково-педагогічних) працівників не менш як два роки і мали більш високий заробіток, ніж той, з якого було обчислено пенсію, встановлюється, за їх заявою, новий розмір пенсії виходячи з більш високого заробітку за два роки підряд після призначення пенсії відповідно до частини третьої цієї статті.

Право на призначення пенсії відповідно до цього Закону поширюється також і на осіб, які на момент звернення за призначенням пенсії працюють на будь-яких посадах на підприємствах, в установах, організаціях усіх форм власності та мають стаж наукової роботи, передбачений частиною другою цієї статті.

При виході на пенсію з посади наукового (науково-педагогічного) працівника відповідно до цього Закону науковому (науково-педагогічному) працівнику видається грошова допомога у розмірі шести місячних посадових окладів (ставок) з урахуванням надбавок і доплат за наявності стажу роботи на посадах, зазначених у Переліку посад наукових (науково-педагогічних) працівників підприємств, установ, організацій, вищих навчальних закладів III-IV рівнів акредитації, перебування на яких дає право на призначення пенсії та виплату грошової допомоги у разі виходу на пенсію відповідно до цієї статті, затвердженому Кабінетом Міністрів України, не менше:

для чоловіків – 12,5 року;

для жінок – 10 років.

Пенсія по інвалідності внаслідок трудового каліцтва чи професійного захворювання, а також внаслідок каліцтва чи захворювання у зв'язку з Чорнобильською катастрофою науковому (науково-педагогічному) працівнику призначається в таких розмірах:

інвалідам I групи – 80 відсотків заробітної плати наукового (науково-педагогічного) працівника;

інвалідам II групи – 60 відсотків заробітної плати наукового (науково-педагогічного) працівника;

інвалідам III групи – 40 відсотків заробітної плати наукового (науково-педагогічного) працівника.

Науковим (науково-педагогічним) працівникам, які стали інвалідами I, II, III групи внаслідок загального захворювання, у тому числі інвалідності з дитинства, призначається пенсія по інвалідності у розмірі пенсії наукового (науково-педагогічного) працівника незалежно від віку: (Абзац перший частини двадцять першої статті 24 із змінами, внесеними згідно із Законом N 2094-IV (2094-15) від 19.10.2004)

чоловікам – за наявності стажу роботи не менше 25 років, у тому числі стажу наукової роботи не менше 20 років;

жінкам – за наявності стажу роботи не менше 20 років, у тому числі стажу наукової роботи не менше 15 років.

Пенсія в разі втрати годувальника призначається непрацездатним членам сім'ї померлого наукового (науково-педагогічного) працівника (годувальника), які були на його утриманні (при цьому дітям пенсія призначається незалежно від того, чи були вони на утриманні годувальника), у розмірі:

80 відсотків пенсії наукового (науково-педагогічного) працівника на трьох непрацездатних членів сім'ї;

60 відсотків – на двох непрацездатних членів сім'ї;

40 відсотків – на одного непрацездатного члена сім'ї.

До непрацездатних членів сім'ї померлого наукового (науково-педагогічного) працівника належать особи, зазначені в статті 36 Закону України "Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування" (1058-15).

Право на призначення пенсії відповідно до цього Закону поширюється на всіх осіб, які вийшли на пенсію до набрання чинності цим Законом та мають стаж наукової роботи, передбачений частиною другою цієї статті. Призначення пенсій таким працівникам здійснюється відповідно до частини третьої цієї статті за умови звернення за призначенням пенсії відповідно до цього Закону та звільнення з посади наукового (науково-педагогічного) працівника.

Після призначення пенсії відповідно до цього Закону наукові (науково-педагогічні) працівники можуть працювати за строковим трудовим договором (контрактом) на підприємствах, в установах, організаціях усіх форм власності та займатися підприємницькою діяльністю.

Право на призначення пенсії відповідно до цього Закону поширюється також на непрацездатних членів сім'ї наукового (науково-педагогічного) працівника, який помер до набрання чинності цим Законом. Пенсія встановлюється у розмірах, передбачених частиною двадцять другою цієї статті.

Для осіб, які працюють на посадах, що згідно із законодавством відносяться до посад державного службовця, попередній стаж наукової роботи, набутий в державних установах, організаціях, закладах, зараховується до стажу державної служби незалежно від наявності перерв у роботі, а для осіб, які працювали (працюють) на посадах наукових (науково-педагогічних) працівників, попередній стаж державної служби зараховується до стажу наукової роботи незалежно від наявності перерв у роботі.

Пенсія науковому (науково-педагогічному) працівнику виплачується в повному розмірі незалежно від його доходів, одержуваних після виходу на пенсію.

Науковим працівникам, які зробили вагомий внесок у розвиток науки, можуть встановлюватися державні стипендії, а для підтримки наукової молоді – стипендії для молодих учених відповідно до законодавства.

Науковим працівникам, які мають науковий ступінь кандидата або доктора наук, для забезпечення умов для наукової діяльності надається в установленому законодавством порядку додаткова жила площа у вигляді кімнати (кабінету) або в розмірі до 20 кв. метрів. Зазначена додаткова жила площа оплачується в одинарному розмірі.

Окремих категоріям наукових (науково-педагогічних) працівників (за переліком, затвердженим спеціально уповноваженим центральним органом виконавчої влади в галузі освіти і науки, президіями національної та галузевих академій наук) науковими організаціями та установами можуть надаватися службові жилі приміщення.

Дія цієї статті поширюється на наукових (науково-педагогічних) працівників наукових установ та організацій недержавної форми власності, які пройшли державну атестацію згідно з цим Законом, недержавних вищих навчальних закладів III-IV рівнів акредитації, що діють відповідно до Закону України "Про вищу освіту" (2984-14), міжнародних наукових організацій, відкритих на території України відповідно до міжнародних договорів, установчі документи яких затверджено Кабінетом Міністрів України, а також на наукових (науково-педагогічних) працівників наукових установ і вищих навчальних закладів III-IV рівнів акредитації, що належали партійним та громадським організаціям колишніх Української РСР, інших республік СРСР та СРСР.

Розділ IV

ПОВНОВАЖЕННЯ СУБ'ЄКТІВ ДЕРЖАВНОГО РЕГУЛЮВАННЯ ТА УПРАВЛІННЯ У СФЕРІ НАУКОВОЇ І НАУКОВО-ТЕХНІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Стаття 25. Повноваження Верховної Ради України у сфері наукової і науково-технічної діяльності

Верховна Рада України:

здійснює державне регулювання у сфері наукової і науково-технічної діяльності;

визначає основні засади і напрями державної політики у сфері наукової і науково-технічної діяльності;

затверджує пріоритетні напрями розвитку науки і техніки та загальнодержавні (національні) програми науково-технічного розвитку України;

здійснює інші повноваження, які відповідно до Конституції України віднесені до її відання.

Стаття 26. Повноваження Президента України у сфері наукової і науково-технічної діяльності

Президент України як глава держави і гарант її державного суверенітету сприяє розвитку науки і техніки з метою забезпечення технологічної незалежності країни, матеріального достатку суспільства і духовного розквіту нації.

Президент України відповідно до Конституції та законів України:

визначає систему органів виконавчої влади, які здійснюють державне управління у сфері наукової і науково-технічної діяльності в Україні;

забезпечує здійснення контролю за формуванням та функціонуванням системи державного управління у сфері наукової і науково-технічної діяльності;

для здійснення своїх повноважень у науковій і науково-технічній сфері створює консультативно-дорадчу раду з питань науки і науково-технічної політики, яка сприяє формуванню державної політики щодо розвитку науки, визначенню пріоритетних науково-технічних напрямів, виробленню стратегії науково-технологічного та інноваційного розвитку, розглядає пропозиції щодо ефективного використання коштів Державного бюджету України, які спрямовуються на розвиток науки, технологій та інновацій, щодо удосконалення структури управління наукою, системи підготовки і атестації кадрів.

Стаття 27. Повноваження Кабінету Міністрів України у сфері наукової і науково-технічної діяльності

Кабінет Міністрів України як вищий орган у системі органів виконавчої влади:

здійснює науково-технічну політику держави;

подає Верховній Раді України пропозиції щодо пріоритетних напрямів розвитку науки і техніки та їх матеріально-технічного забезпечення;

забезпечує реалізацію загальнодержавних науково-технічних програм;

затверджує державні (міжвідомчі) науково-технічні програми відповідно до визначених Верховною Радою України пріоритетних напрямів розвитку науки і техніки.

Стаття 28. Повноваження Міністерства України у справах науки і технологій

Міністерство України у справах науки і технологій є центральним органом виконавчої влади, який забезпечує проведення у життя державної політики у сфері наукової і науково-технічної діяльності.

Міністерство України у справах науки і технологій:

розробляє засади наукового і науково-технічного розвитку України;

забезпечує розвиток наукового і науково-технічного потенціалу України;

організує та координує інноваційну діяльність;

координує розвиток загальнодержавної системи науково-технічної інформації;

координує діяльність органів виконавчої влади щодо розроблення загальнодержавних наукових і науково-технічних програм та контролює їх виконання;

здійснює керівництво системою наукової і науково-технічної експертизи;

забезпечує інтеграцію вітчизняної науки у світовий науковий простір із збереженням і захистом національних пріоритетів;

здійснює інші повноваження, передбачені законодавством України.

Стаття 29. Повноваження інших центральних органів виконавчої влади у сфері наукової і науково-технічної діяльності

Інші центральні органи виконавчої влади в межах своїх повноважень:

здійснюють управління у сфері наукової та інноваційної діяльності і відповідають за рівень науково-технічного розвитку відповідних галузей;

визначають напрями розвитку наукового і науково-технологічного потенціалу галузей, спрямовують і контролюють діяльність підпорядкованих їм наукових організацій;

беруть участь у формуванні пріоритетних напрямів розвитку науки і техніки в Україні, державних наукових та науково-технічних програм і державного замовлення;

формують програми науково-технічного розвитку відповідних галузей та організують їх виконання;

організують розроблення, освоєння та виробництво сучасної конкурентоспроможної продукції на основі використання нових високоефективних технологій, устаткування, матеріалів, інформаційного забезпечення;

готують пропозиції щодо вдосконалення економічного механізму забезпечення науково-технічного розвитку відповідних галузей;

здійснюють інші повноваження, передбачені законодавством України.

Стаття 30. Повноваження Верховної Ради Автономної Республіки Крим, місцевих рад, Ради міністрів Автономної Республіки Крим, місцевих органів виконавчої влади

Верховна Рада Автономної Республіки Крим, місцеві ради, Рада міністрів Автономної Республіки Крим, місцеві органи виконавчої влади щодо наукової та науково-технічної діяльності відповідно до їх компетенції:

забезпечують виконання державних наукових та науково-технічних програм;

розробляють та організують виконання регіональних (територіальних) програм науково-технічного розвитку;

створюють місцеві інноваційні фонди відповідно до законодавства України;

сприяють розвитку технопарків, технополісів, інноваційних бізнес-інкубаторів;

залучають відповідні наукові установи (за їх згодою) до вирішення проблем науково-технічного розвитку регіону.

Розділ V

ФОРМИ І МЕТОДИ ДЕРЖАВНОГО РЕГУЛЮВАННЯ ТА УПРАВЛІННЯ У НАУКОВІЙ І НАУКОВО-ТЕХНІЧНІЙ ДІЯЛЬНОСТІ

Стаття 31. Цілі та напрями державної політики в науковій і науково-технічній діяльності

Основними цілями державної політики у науковій і науково-технічній діяльності є:

примноження національного багатства на основі використання наукових та науково-технічних досягнень;

створення умов для досягнення високого рівня життя кожного громадянина, його фізичного, духовного та інтелектуального розвитку через використання сучасних досягнень науки і техніки;

зміцнення національної безпеки на основі використання наукових та науково-технічних досягнень;

забезпечення вільного розвитку наукової та науково-технічної творчості.

Держава забезпечує:

соціально-економічні, організаційні, правові умови для формування та ефективного використання наукового та науково-технічного потенціалу, включаючи державну підтримку суб'єктів наукової і науково-технічної діяльності;

створення сучасної інфраструктури науки і системи інформаційного забезпечення наукової і науково-технічної діяльності, інтеграцію освіти, науки і виробництва;

підготовку, підвищення кваліфікації і перепідготовку наукових кадрів;

підвищення престижу наукової і науково-технічної діяльності, підтримку та заохочення наукової молоді;

фінансування та матеріальне забезпечення фундаментальних досліджень;

підтримку пріоритетних напрямів розвитку науки і техніки, державних наукових і науково-технічних програм та концентрацію ресурсів для їх реалізації;

створення ринку наукової і науково-технічної продукції та впровадження досягнень науки і техніки в усі сфери суспільного життя;

правову охорону інтелектуальної власності та створення умов для її ефективного використання;

організацію статистики в науковій діяльності;

проведення наукової і науково-технічної експертизи виробництва, нових технологій, техніки, результатів досліджень, науково-технічних програм і проектів тощо;

стимулювання наукової та науково-технічної творчості, винахідництва та інноваційної діяльності;

пропагування наукових та науково-технічних досягнень, винаходів, нових сучасних технологій, внеску України у розвиток світової науки і техніки;

встановлення взаємовигідних зв'язків з іншими державами для інтеграції вітчизняної та світової науки.

Стаття 32. Основні принципи державного управління та регулювання у науковій і науково-технічній діяльності

При здійсненні державного управління та регулювання науковою діяльністю держава керується принципами:

органічної єдності науково-технічного, економічного, соціального та духовного розвитку суспільства;

поєднання централізації та децентралізації управління у науковій діяльності;

додержання вимог екологічної безпеки;

визнання свободи творчої, наукової і науково-технічної діяльності;

збалансованості розвитку фундаментальних і прикладних досліджень;

використання досягнень світової науки, можливостей міжнародного наукового співробітництва;

свободи поширення наукової та науково-технічної інформації;

відкритості для міжнародного науково-технічного співробітництва, забезпечення інтеграції української науки в світову в поєднанні із захистом інтересів національної безпеки.

Стаття 33. Фінансово-кредитні та податкові важелі державного регулювання у сфері наукової і науково-технічної діяльності

Держава застосовує фінансово-кредитні та податкові важелі для створення економічно сприятливих умов для ефективного здійснення наукової і науково-технічної діяльності відповідно до законодавства України.

Стаття 34. Бюджетне фінансування наукової і науково-технічної діяльності

Одним із основних важелів здійснення державної політики у сфері наукової та науково-технічної діяльності є бюджетне фінансування.

Держава забезпечує бюджетне фінансування наукової та науково-технічної діяльності (крім видатків на оборону) у розмірі не менше 1,7 відсотка валового внутрішнього продукту України.

Видатки на наукову і науково-технічну діяльність є захищеними статтями видатків Державного бюджету України.

Бюджетне фінансування наукових досліджень здійснюється шляхом базового та програмно-цільового фінансування.

Базове фінансування надається для забезпечення:

фундаментальних наукових досліджень;

найважливіших для держави напрямів досліджень, у тому числі в інтересах національної безпеки та оборони;

розвитку інфраструктури наукової і науково-технічної діяльності;

збереження наукових об'єктів, що становлять національне надбання;

підготовки наукових кадрів.

Перелік наукових установ та вищих навчальних закладів, яким надається базове фінансування для здійснення наукової і науково-технічної діяльності, затверджується Кабінетом Міністрів України.

Програмно-цільове фінансування здійснюється, як правило, на конкурсній основі для:

науково-технічних програм і окремих розробок, спрямованих на реалізацію пріоритетних напрямів розвитку науки і техніки;

забезпечення проведення найважливіших прикладних науково-технічних розробок, які виконуються за державним замовленням;

проектів, що виконуються в межах міжнародного науково-технічного співробітництва.

Бюджетне фінансування наукової і науково-технічної діяльності здійснюється відповідно до законодавства України.

Стаття 35. Державний фонд фундаментальних досліджень

Для підтримки фундаментальних наукових досліджень у галузі природничих, технічних і гуманітарних наук, що провадяться науковими установами, вищими навчальними закладами, вченими, створюється Державний фонд фундаментальних досліджень (далі – Фонд).

Діяльність Фонду регулюється Положенням, яке затверджується Кабінетом Міністрів України.

У Державному бюджеті України кошти для Фонду визначаються окремим рядком.

Кошти Фонду формуються за рахунок:

бюджетних коштів;

добровільних внесків юридичних і фізичних осіб (у тому числі іноземних).

Кошти Фонду розподіляються на конкурсній основі.

Стаття 36. Державні наукові та науково-технічні програми

Державні наукові та науково-технічні програми є основним засобом реалізації пріоритетних напрямів розвитку науки і техніки шляхом концентрації науково-технічного потенціалу країни для розв'язання найважливіших природничих, технічних і гуманітарних проблем.

Державні наукові та науково-технічні програми поділяються на:

загальнодержавні (національні);

державні (міжвідомчі);

галузеві (багатогалузеві);

регіональні (територіальні).

Статус державних (міжвідомчих) наукових та науково-технічних програм мають також відповідні частини загальнодержавних (національних) програм економічного, соціального, національно-культурного розвитку, охорони довкілля.

Основним засобом реалізації загальнодержавних (національних) науково-технічних програм є державні (міжвідомчі), галузеві (багатогалузеві) та регіональні (територіальні) програми.

Державні наукові та науково-технічні програми формуються Міністерством України у справах науки і технологій на основі цільових проектів і розробок, відібраних на конкурсних засадах.

Обсяги фінансування загальнодержавних (національних) науково-технічних програм щорічно визначаються Верховною Радою України при прийнятті Закону України про Державний бюджет України.

Положення про державні наукові та науково-технічні програми затверджується Кабінетом Міністрів України.

Стаття 37. Державне замовлення на науково-технічну продукцію

Державне замовлення на науково-технічну продукцію щорічно формується Міністерством України у справах науки і технологій та центральним органом виконавчої влади з питань економічної політики на основі переліку найважливіших розробок, спрямованих на створення новітніх технологій та продукції, і затверджується Кабінетом Міністрів України відповідно до законодавства України.

Стаття 38. Державний інноваційний фонд

З метою фінансового забезпечення проведення державної політики у науковій і науково-технічній діяльності і заходів, спрямованих на розвиток та використання досягнень науки в Україні, створюється Державний інноваційний фонд, положення про який затверджується Кабінетом Міністрів України.

Державний інноваційний фонд підпорядковується Міністерству України у справах науки і технологій.

Державний інноваційний фонд здійснює на конкурсних засадах фінансову та матеріально-технічну підтримку заходів, спрямованих на впровадження пріоритетних науково-технічних розробок та новітніх технологій у виробництво, технічне його переоснащення, освоєння випуску нових видів конкурентоспроможної продукції.

Кошти Державного інноваційного фонду формуються за рахунок зборів до цього фонду, встановлених законодавством України, а також позабюджетних коштів, одержаних від повернення позик, інвестиційних вкладів, лізингових платежів, надходжень від сумісної діяльності з виконавцями інноваційних проектів, добровільних внесків юридичних і фізичних осіб, та інших надходжень, що не суперечать законодавству України.

Стаття 39. Забезпечення розвитку кадрового потенціалу науки

З метою постійного поновлення інтелектуального потенціалу суспільства, розвитку та поширення наукової і технічної культури, розвитку новаторства, сприяння творчості працівників наукової та науково-технічної

діяльності держава:

забезпечує підвищення престижу наукової праці;

організує підготовку та підвищення кваліфікації наукових і науково-педагогічних кадрів у державних наукових установах і навчальних закладах;

забезпечує пошук і відбір талановитої молоді, сприяє її стажуванню;

сприяє підготовці та перепідготовці наукових і науково-педагогічних кадрів за межами України;

запроваджує систему атестації кадрів, сприяє визнанню дипломів про вищу освіту, наукових ступенів та вчених звань на міждержавному рівні;

встановлює в освітніх програмах обов'язковий мінімум наукових та науково-технічних знань для кожного рівня освіти.

Стаття 40. Наукова і науково-технічна експертиза

Наукова і науково-технічна експертиза є невід'ємним елементом державного регулювання та управління у сфері наукової і науково-технічної діяльності і проводиться відповідно до Закону України "Про наукову і науково-технічну експертизу" (51/95-ВР).

Стаття 41. Система науково-технічної інформації

Для забезпечення розвитку науки і сприяння науково-технічній творчості держава створює систему науково-технічної інформації, функціонування і розвиток якої регулюється законодавством України.

Стаття 42. Захист права інтелектуальної власності

Захист права інтелектуальної власності забезпечується відповідно до законів та інших нормативно-правових актів органами державної влади України.

У разі порушення права інтелектуальної власності його захист здійснюється в порядку, встановленому адміністративним, цивільним і кримінальним законодавством.

Обов'язковими умовами договору (контракту), на підставі якого виконуються науково-дослідні та дослідно-конструкторські роботи, що фінансуються за рахунок коштів Державного бюджету України, є визначення суб'єктів права інтелектуальної власності, зобов'язання сторін щодо забезпечення охорони прав на створені об'єкти інтелектуальної власності, визначення сторони, яка буде сплачувати винагороду суб'єктам права інтелектуальної власності згідно із законодавством України.

Стаття 43. Стандартизація, метрологічне забезпечення і сертифікація у науковій і науково-технічній діяльності

Стандартизація, метрологічне забезпечення і сертифікація у науковій і науково-технічній діяльності здійснюється відповідно до законодавства України.

Стаття 44. Державна підтримка міжнародного наукового та науково-технічного співробітництва

Держава створює необхідні правові та економічні умови для здійснення суб'єктами наукової і науково-технічної діяльності вільних та рівноправних відносин з науковими та науково-технічними організаціями, іноземними юридичними особами, міжнародними науковими організаціями, іноземними та міжнародними науковими товариствами і об'єднаннями, якщо ці відносини не суперечать законодавству України.

Міжнародне наукове та науково-технічне співробітництво здійснюється через:

проведення спільних наукових досліджень, технічних і технологічних розробок на основі кооперації, спільних науково-технічних програм;

проведення досліджень та розробок за спільними координаційними угодами;

виконання робіт, передбачених угодою, однією зі сторін якої є організація іноземної держави або міжнародна організація;

спільні дослідження та розробки у міжнародних колективах спеціалістів, міжнародних інститутах та спільних підприємствах, використання власності на науковий та науково-технічний результат на основі договорів між суб'єктами наукової та науково-технічної діяльності;

взаємний обмін науковою та науково-технічною інформацією, використання об'єднаних міжнародних інформаційних фондів, банків даних;

проведення міжнародних конференцій, конгресів, симпозиумів;

взаємний обмін науковими, науково-технічними й викладацькими кадрами, студентами й аспірантами, а також спільну підготовку спеціалістів.

Суб'єкти наукової і науково-технічної діяльності можуть брати участь у виконанні міжнародних науково-технічних програм і проектів та укладати угоди з іноземними організаціями і юридичними особами, брати участь у діяльності іноземних та міжнародних наукових товариств, асоціацій і союзів на правах їх членів, укладати контракти з іноземними організаціями та юридичними особами, брати участь в міжнародних симпозиумах та інших заходах відповідно до законодавства України.

Міністерство України у справах науки і технологій проводить державну реєстрацію міжнародних науково-технічних програм і проектів, що виконуються в рамках міжнародного науково-технічного співробітництва українськими вченими, а також грантів, що надаються в рамках такого співробітництва в порядку, визначеному Кабінетом Міністрів України.

Обмеження у сфері міжнародного наукового та науково-технічного співробітництва встановлюються законодавством України.

Розділ VI

ПРИКІНЦЕВІ ПОЛОЖЕННЯ

1. Цей Закон набирає чинності з дня його опублікування за винятком статей 11, 12, 13, 14, 15, 19, 20, 21, 23, 24, 34, 36, які набирають чинності через шість місяців після набрання чинності цим Законом.

2. Кабінету Міністрів України:

забезпечити в шестимісячний термін прийняття нормативно-правових актів, передбачених цим Законом;

привести у двомісячний термін свої нормативно-правові акти у відповідність з цим Законом.

3. До приведення законодавства України у відповідність із цим Законом закони та інші нормативно-правові акти застосовуються в частині, що не суперечить цьому Закону.

4. Кошти, необхідні для реалізації положень частин четвертої та сьомої статті 24 цього Закону, передбачаються у розділі "Фундаментальні наукові дослідження і сприяння науково-технічному прогресу" Державного бюджету України.

5. Частина друга статті 34 цього Закону реалізовуватиметься поетапно з 1999 до 2001 року шляхом щорічного збільшення частки видатків на науку, починаючи з одного відсотка валового внутрішнього продукту.

Президент України Л.КРАВЧУК

Додаток 5**ЗАКОН УКРАЇНИ**
Про авторське право і суміжні права

Цей Закон охороняє особисті немайнові права і майнові права авторів та їх правонаступників, пов'язані із створенням та використанням творів науки, літератури і мистецтва – авторське право, і права виконавців, виробників фонограм і відеограм та організацій мовлення – суміжні права.

Розділ I

ЗАГАЛЬНІ ПОЛОЖЕННЯ

Стаття 1. Визначення термінів

У цьому Законі терміни вживаються у такому значенні:

автор – фізична особа, яка своєю творчою працею створила твір;

аудіовізуальний твір – твір, що фіксується на певному матеріальному носії (кіноплівці, магнітній плівці чи магнітному диску, компакт-диску тощо) у вигляді серії послідовних кадрів (зображень) чи аналогових або дискретних сигналів, які відображають (закодовують) рухомі зображення (як із звуковим супроводом, так і без нього), і сприйняття якого є можливим виключно за допомогою того чи іншого виду екрана (кіноекрана,

телевізійного екрана тощо), на якому рухомі зображення візуально відображаються за допомогою певних технічних засобів. Видами аудіовізуального твору є кінофільми, телефільми, відеофільми, діафільми, слайдофільми тощо, які можуть бути ігровими, анімаційними (мультиплікаційними), неігровими чи іншими;

база даних (компіляція даних) – сукупність творів, даних або будь-якої іншої незалежної інформації у довільній формі, в тому числі – електронній, підбір і розташування складових частин якої та її упорядкування є результатом творчої праці, і складові частини якої є доступними індивідуально і можуть бути знайдені за допомогою спеціальної пошукової системи на основі електронних засобів (комп'ютера) чи інших засобів;

виключне право – майнове право особи, яка має щодо твору, виконання, постановки, передачі організації мовлення, фонограми чи відеограми авторське право і (або) суміжні права, на використання цих об'єктів авторського права і (або) суміжних прав лише нею і на видачу лише цією особою дозволу чи заборону їх використання іншим особам у межах строку, встановленого цим Законом;

виконавець – актор (театру, кіно тощо), співак, музикант, танцюрист або інша особа, яка виконує роль, співає, читає, декламує, грає на музичному інструменті, танцює чи будь-яким іншим способом виконує твори літератури, мистецтва чи твори народної творчості, циркові, естрадні, лялькові номери, пантоміми тощо, а також диригент музичних і музично-драматичних творів;

виробник відеограми – фізична або юридична особа, яка взяла на себе ініціативу і несе відповідальність за перший відеозапис виконання або будь-яких рухомих зображень (як із звуковим супроводом, так і без нього);

виробник фонограми – фізична або юридична особа, яка взяла на себе ініціативу і несе відповідальність за перший звукозапис виконання або будь-яких звуків;

відеограма – відеозапис на відповідному матеріальному носії (магнітній стрічці, магнітному диску, компакт-диску тощо) виконання або будь-яких рухомих зображень (із звуковим супроводом чи без нього), крім зображень у вигляді запису, що входить до аудіовізуального твору. Відеограма є вихідним матеріалом для виготовлення її копій;

відтворення – виготовлення одного або більше примірників твору, відеограми, фонограми в будь-якій матеріальній формі, а також їх запис для тимчасового чи постійного зберігання в електронній (у тому числі цифровій), оптичній або іншій формі, яку може зчитувати комп'ютер;

інформація про управління правами – інформація, в тому числі в електронній (цифровій) формі, що ідентифікує об'єкт авторського права і (або) суміжних прав і автора чи іншу особу, яка має на цей об'єкт авторське право і (або) суміжні права, або інформація про умови використання об'єкта авторського права і (або) суміжних прав, або будь-які цифри чи коди, у яких представлена така інформація, коли будь-який із цих елементів інформації прикладений до примірника об'єкта авторського права і (або) суміжних прав або вміщений у нього чи з'являється у зв'язку з його повідомленням до загального відома;

ім'я автора – сукупність слів чи знаків, що ідентифікують автора: прізвище та ім'я автора; прізвище, ім'я та по батькові автора; ініціали автора; псевдонім автора; прийнятий автором знак (сукупність знаків) тощо;

запис (звукозапис, відеозапис) – фіксація за допомогою спеціальних технічних засобів (у тому числі й за допомогою числового представлення) на відповідному матеріальному носії звуків і (або) рухомих зображень, яка дозволяє здійснювати їх сприйняття, відтворення або сповіщення за допомогою відповідного пристрою;

здавання у майновий найм – передача права користування ї (або) володіння оригіналом чи примірником твору, фонограми, відеограми на певний строк з метою одержання прямої чи опосередкованої комерційної вигоди;

комп'ютерна програма – набір інструкцій у вигляді слів, цифр, кодів, схем, символів чи у будь-якому іншому вигляді, виражених у формі, придатній для зчитування комп'ютером, які приводять його у дію для досягнення певної мети або результату (це поняття охоплює як операційну систему, так і прикладну програму, виражені у вихідному або об'єктному кодах);

контрафактний примірник твору, фонограми, відеограми – примірник твору, фонограми чи відеограми, відтворений, опублікований і (або) розповсюджуваний з порушенням авторського права і (або) суміжних прав, у тому числі примірники захищених в Україні творів, фонограм і відеограм, що ввозяться на митну територію України без згоди автора чи іншого суб'єкта авторського права і (або) суміжних прав, зокрема з країн, в яких ці твори, фонограми і відеограми ніколи не охоронялися або перестали охоронятися;

оприлюднення (розкриття публіці) твору – здійснена за згодою автора чи іншого суб'єкта авторського права і

(або) суміжних прав дія, що вперше робить твір доступним для публіки шляхом опублікування, публічного виконання, публічного показу, публічної демонстрації, публічного сповіщення тощо;

опублікування твору, фонограми, відеограми – випуск в обіг за згодою автора чи іншого суб'єкта авторського права і (або) суміжних прав виготовлених поліграфічними, електронними чи іншими способами примірників твору, фонограми, відеограми у кількості, здатній задовольнити, з урахуванням характеру твору, фонограми чи відеограми, розумні потреби публіки, шляхом їх продажу, здавання в майновий найм, побутового чи комерційного прокату, надання доступу до них через електронні системи інформації таким чином, що будь-яка особа може його отримати з будь-якого місця і у будь-який час за власним вибором або передачі права власності на них чи володіння ними іншими способами. Опублікуванням твору, фонограми, відеограми вважається також депонування рукопису твору, фонограми, відеограми у сховищі (депозитарії) з відкритим доступом та можливістю одержання в ньому примірника (копії) твору, фонограми, відеограми;

організація колективного управління (організація колективного управління майновими правами) – організація, що управляє на колективній основі майновими правами суб'єктів авторського права ў (або) суміжних прав і не має на меті одержання прибутку;

організація мовлення – організація ефірного мовлення чи організація кабельного мовлення;

організація ефірного мовлення – телерадіоорганізація, що здійснює публічне сповіщення радіо- чи телевізійних передач ў програм мовлення (як власного виробництва, так і виробництва інших організацій) шляхом передачі в ефір за допомогою радіохвиль (а також лазерних променів, гамма-променів тощо) у будь-якому частотному діапазоні (у тому числі й з використанням супутників);

організація кабельного мовлення – телерадіоорганізація, що здійснює публічне сповіщення радіо- чи телевізійних передач і програм мовлення (як власного виробництва, так і виробництва інших організацій) шляхом передачі на віддалі сигналу за допомогою того чи іншого виду наземного, підземного чи підводного кабелю (провідникового, оптоволоконного чи іншого виду);

особа – фізична або юридична особа;

похідний твір – твір, що є творчою переробкою іншого існуючого твору без завдання шкоди його охороні (анотація, адаптація, аранжування, обробка фольклору, інша переробка твору) чи його творчим перекладом на іншу мову (до похідних творів не належать аудіовізуальні твори, одержані шляхом дублювання, озвучення, субтитрування українською чи іншими мовами інших аудіовізуальних творів);

примірник твору – копія твору, виконана у будь-якій матеріальній формі;

примірник фонограми – копія фонограми на відповідному матеріальному носії, яка виконана безпосередньо чи опосередковано із цієї фонограми і містить усі зафіксовані на ній звуки чи їх частину;

примірник відеограми – копія відеограми на відповідному матеріальному носії, яка виконана безпосередньо чи опосередковано із цієї відеограми і містить усі зафіксовані на ній рухомі зображення чи їх частину (як із звуковим супроводом, так і без нього);

продюсер аудіовізуального твору – особа, яка організує або організує та фінансує створення аудіовізуального твору;

псевдонім – вигадане ім'я, вибране автором чи виконавцем для позначення свого авторства;

публічне виконання – подання за згодою суб'єктів авторського права і (або) суміжних прав творів, виконань, фонограм, передач організацій мовлення шляхом декламації, гри, співу, танцю та іншим способом як безпосередньо (у живому виконанні), так і за допомогою будь-яких пристроїв і процесів (за винятком передачі в ефір чи по кабелях) у місцях, де присутні чи можуть бути присутніми особи, які не належать до кола сім'ї або близьких знайомих цієї сім'ї, незалежно від того, чи присутні вони в одному місці і в один і той самий час або в різних місцях і в різний час;

публічна демонстрація аудіовізуального твору, відеограми – публічне одноразове чи багаторазове представлення публіці за згодою суб'єктів авторського права і (або) суміжних прав у приміщенні, в якому можуть бути присутніми особи, які не належать до кола сім'ї або близьких знайомих цієї сім'ї, аудіовізуального твору чи зафіксованого у відеограмі виконання або будь-яких рухомих зображень;

публічний показ – будь-яка демонстрація оригіналу або примірника твору, виконання, фонограми, відеограми,

передачі організації мовлення за згодою суб'єктів авторського права і (або) суміжних прав безпосередньо або на екрані за допомогою плівки, слайда, телевізійного кадру тощо (за винятком передачі в ефір чи по кабелях) або за допомогою інших пристроїв чи процесів у місцях, де присутні чи можуть бути присутніми особи, які не належать до кола сім'ї чи близьких знайомих цієї сім'ї особи, яка здійснює показ, незалежно від того, чи присутні вони в одному місці і в один і той самий час або в різних місцях і в різний час (публічний показ аудіовізуального твору чи відеограми означає також демонстрацію окремих кадрів аудіовізуального твору чи відеограми без дотримання їх послідовності);

публічне сповіщення (доведення до загального відома) – передача за згодою суб'єктів авторського права і (або) суміжних прав в ефір за допомогою радіохвиль (а також лазерних променів, гамма-променів тощо), у тому числі з використанням супутників, чи передача на віддалі за допомогою проводів або будь-якого виду наземного чи підземного (підводного) кабелю (провідникового, оптоволоконного та інших видів) творів, виконань, будь-яких звуків і (або) зображень, їх записів у фонограмах і відеограмах, програм організацій мовлення тощо, коли зазначена передача може бути прийнята необмеженою кількістю осіб у різних місцях, віддаленість яких від місця передачі є такою, що без зазначеної передачі зображення чи звуки не можуть бути прийняті;

репрографічне відтворення (репродукування) – факсимільне відтворення у будь-якому розмірі (у тому числі збільшеному чи зменшеному) оригіналу письмового чи іншого графічного твору або його примірника шляхом фотокопіювання або іншими подібними способами, крім запису в електронній (у тому числі цифровій), оптичній чи іншій формі, яку зчитує комп'ютер;

розповсюдження об'єктів авторського права і (або) суміжних прав – будь-яка дія, за допомогою якої об'єкти авторського права ў (або) суміжних прав безпосередньо чи опосередковано пропонуються публіці, в тому числі доведення цих об'єктів до відома публіки таким чином, що її представники можуть здійснити доступ до цих об'єктів з будь-якого місця і в будь-який час за власним вибором;

службовий твір – твір, створений автором у порядку виконання службових обов'язків відповідно до службового завдання чи договору (контракту) між ним і роботодавцем;

суспільне надбання – твори і об'єкти суміжних прав, строк дії авторського права і (або) суміжних прав на які закінчився;

твір архітектури – твір у галузі мистецтва спорудження будівель і ландшафтних утворень (креслення, ескізи, моделі, збудовані будівлі та споруди, парки, плани населених пунктів тощо);

твір образотворчого мистецтва – скульптура, картина, малюнок, гравюра, літографія, твір художнього (у тому числі сценічного) дизайну тощо;

твір ужиткового мистецтва – твір мистецтва, в тому числі твір художнього промислу, створений ручним або промисловим способом для користування у побуті або перенесений на предмети такого користування;

технічні засоби захисту – технічні пристрої і (або) технологічні розробки, призначені для створення технологічної перешкоди порушенню авторського права і (або) суміжних прав при прийнятті і (або) копіюванні захищених (закодованих) записів у фонограмах (відеограмах) і передачах організацій мовлення чи для контролю доступу до використання об'єктів авторського права ў суміжних прав;

установа – центральний орган виконавчої влади у сфері інтелектуальної власності;

фонограма – звукозапис на відповідному носії (магнітній стрічці чи магнітному диску, грамофонній платівці, компакт-диску тощо) виконання або будь-яких звуків, крім звуків у формі запису, що входить до аудіовізуального твору. Фонограма є вихідним матеріалом для виготовлення її примірників (копій);

цитата – порівняно короткий уривок з літературного, наукового чи будь-якого іншого опублікованого твору, який використовується, з обов'язковим посиланням на його автора і джерела цитування, іншою особою у своєму творі з метою зробити зрозумілішими свої твердження або для посилання на погляди іншого автора в автентичному формулюванні;

державна система правової охорони інтелектуальної власності – Установа і сукупність експертних, наукових, освітніх, інформаційних та інших державних закладів відповідної спеціалізації, що входять до сфери управління Установи. (Статтю 1 доповнено абзацом згідно із Законом N 850-IV ([850-15](#)) від [22.05.2003](#))

Стаття 2. Законодавство України про авторське право і суміжні права

Законодавство України про авторське право і суміжні права базується на Конституції України (254к/96-ВР) і складається з відповідних норм Цивільного кодексу України (1540-06), цього Закону, законів України "Про власність" (697-12), "Про кінематографію" (9/98-ВР), "Про телебачення і радіомовлення" (3759-12), "Про видавничу справу" (318/97-ВР), "Про розповсюдження примірників аудіовізуальних творів та фонограм" (1587-14) та інших законів України, що охороняють особисті немайнові права та майнові права суб'єктів авторського права ў суміжних прав.

Стаття 3. Сфера дії Закону

1. Дія цього Закону поширюється на:

- а) твори, зазначені у частині першій статті 8 цього Закону, ў об'єкти суміжних прав, зазначені у статті 35 цього Закону, незалежно від місця їх першого оприлюднення (або не оприлюднені, але знаходяться в об'єктивній формі на території України), авторами яких або особами, яким належить авторське право і (або) суміжні права на них, є фізичні особи, які є громадянами України або не є її громадянами, але мають постійне місце проживання на території України, або юридичні особи, які мають місцезнаходження на території України;
- б) твори, зазначені у частині першій статті 8 цього Закону, ў об'єкти суміжних прав, зазначені у статті 35 цього Закону, вперше оприлюднені на території України або вперше оприлюднені за межами України, але після цього протягом 30 днів оприлюднені на території України;
- в) передачі організацій мовлення, що мають місцезнаходження на території України і здійснюють передачі за допомогою передавачів, розташованих на території України;
- г) твори архітектури і скульптури, які об'єктивно знаходяться на території України;
- д) твори та об'єкти суміжних прав, які охороняються відповідно до міжнародних договорів України.

2. Положення цього Закону спрямовані на захист особистих немайнових прав і майнових прав:

- а) суб'єктів авторського права, зазначених у статті 7 цього Закону, і суб'єктів суміжних прав, зазначених у частині першій статті 36 цього Закону, які є громадянами України або не є громадянами України, але мають постійне місце проживання на території України (для юридичних осіб – місцезнаходження на території України), незалежно від того, на якій території вперше були оприлюднені їх твори чи об'єкти суміжних прав;
- б) суб'єктів авторського права, зазначених у статті 7 цього Закону, і суб'єктів суміжних прав, зазначених у частині першій статті 36 цього Закону, незалежно від їх громадянства і постійного місця проживання (для юридичних осіб – їх місцезнаходження), твори чи об'єкти суміжних прав яких вперше оприлюднені на території України або не оприлюднені, але які знаходяться в об'єктивній формі на території України;
- в) суб'єктів авторського права, зазначених у статті 7 цього Закону, і суб'єктів суміжних прав, зазначених у частині першій статті 36 цього Закону, незалежно від їх громадянства і постійного місця проживання, твори чи об'єкти суміжних прав яких вперше оприлюднені в іншій країні та протягом 30 днів після цього оприлюднені на території України;
- г) інших осіб, які мають авторське право і (або) суміжні права.

3. Суб'єктам авторського права і (або) суміжних прав, незалежно від їх громадянства, твори чи об'єкти суміжних прав яких вперше оприлюднені на території іншої держави або не оприлюднені, але знаходяться в об'єктивній формі на території іншої держави, правова охорона надається відповідно до міжнародних договорів України.

Стаття 4. Повноваження Установи у сфері охорони авторського права і суміжних прав

1. Установа забезпечує реалізацію державної політики у сфері охорони авторського права і суміжних прав, здійснює свої повноваження у межах, що передбачені законом, і виконує такі функції:

реалізує моніторинг застосування і дотримання національного законодавства і міжнародних договорів у сфері авторського права ў суміжних прав;

веде облік організацій колективного управління після їх реєстрації, здійснює нагляд за діяльністю цих організацій і надає їм методичну допомогу;

здійснює контроль за виконанням цього Закону у порядку, визначеному Кабінетом Міністрів України;

здійснює посередництво у переговорах і при вирішенні конфліктів між організаціями колективного управління, а також між цими організаціями і суб'єктами авторського права і (або) суміжних прав;

організує розробку нормативів і таблиць щодо розміру мінімальної винагороди і її розподілу між авторами і іншими суб'єктами авторського права і (або) суміжних прав і подає їх для затвердження Кабінетові Міністрів України;

забезпечує відтворювачів, імпортерів і експортерів примірників аудіовізуальних творів, фонограм (відеограм) контрольними марками відповідно до Закону України "Про розповсюдження примірників аудіовізуальних творів і фонограм" (1587-14), веде Єдиний реєстр одержувачів контрольних марок;

організує приймання і розгляд заявок на державну реєстрацію прав автора на твори науки, літератури і мистецтва, а також на реєстрацію договорів, які стосуються прав авторів на твори, у здійснення їх реєстрації;

забезпечує складання і періодичне видання каталогів усіх державних реєстрацій авторського права;

організує публікацію офіційного бюлетеня з питань охорони авторського права і суміжних прав;

забезпечує розробку і реалізацію освітніх програм у сфері охорони авторського права і суміжних прав;

представляє інтереси України з питань охорони авторського права і суміжних прав у міжнародних організаціях відповідно до чинного законодавства;

доручає закладам, які входять до державної системи правової охорони інтелектуальної власності, відповідно до їх спеціалізації, виконувати окремі завдання, що визначені цим Законом, Положенням про Установу, іншими нормативно-правовими актами у сфері правової охорони інтелектуальної власності;

сприяє діяльності організацій колективного управління майновими правами суб'єктів авторського права і (або) суміжних прав, пов'язаної з виконанням функцій, які визначені статтею 49 цього Закону; виконує інші функції відповідно до Положення про Установу, затвердженого в установленому порядку.

2. Установа має право вимагати від організацій колективного управління передбачену частиною сьомою статті 48 цього Закону інформацію.

3. Фінансування діяльності Установи провадиться за рахунок коштів Державного бюджету України.

Стаття 5. Застосування правил міжнародного договору

Якщо чинним міжнародним договором, згода на обов'язковість якого надана Верховною Радою України, встановлено інші правила, ніж ті, що містяться в законодавстві України про авторське право у суміжні права, то застосовуються правила міжнародного договору.

Стаття 6. Права іноземних осіб та осіб без громадянства

Іноземні особи та особи без громадянства, відповідно до міжнародних договорів чи на основі принципу взаємності, мають однакові з особами України права, передбачені цим Законом.

Розділ II

АВТОРСЬКЕ ПРАВО

Стаття 7. Суб'єкти авторського права

Суб'єктами авторського права є автори творів, зазначених у частині першій статті 8 цього Закону, їх спадкоємці та особи, яким автори чи їх спадкоємці передали свої авторські майнові права.

Стаття 8. Об'єкти авторського права

1. Об'єктами авторського права є твори у галузі науки, літератури і мистецтва, а саме:

- 1) літературні письмові твори белетристичного, публіцистичного, наукового, технічного або іншого характеру (книги, брошури, статті тощо);
- 2) виступи, лекції, промови, проповіді та інші усні твори;
- 3) комп'ютерні програми;
- 4) бази даних;
- 5) музичні твори з текстом і без тексту;
- 6) драматичні, музично-драматичні твори, пантоміми, хореографічні та інші твори, створені для сценічного показу, та їх постановки;
- 7) аудіовізуальні твори;
- 8) твори образотворчого мистецтва;
- 9) твори архітектури, містобудування і садово-паркового мистецтва;
- 10) фотографічні твори, у тому числі твори, виконані способами, подібними до фотографії;
- 11) твори ужиткового мистецтва, у тому числі твори декоративного ткацтва, кераміки, різьблення, ливарства, з художнього скла, ювелірні вироби тощо;
- 12) ілюстрації, карти, плани, креслення, ескізи, пластичні твори, що стосуються географії, геології, топографії, техніки, архітектури та інших сфер діяльності;
- 13) сценічні обробки творів, зазначених у пункті 1 цієї частини, і обробки фольклору, придатні для сценічного показу;
- 14) похідні твори;
- 15) збірники творів, збірники обробок фольклору, енциклопедії та антології, збірники звичайних даних, інші складені твори за умови, що вони є результатом творчої праці за доббором, координацією або упорядкуванням змісту без порушення авторських прав на твори, що входять до них як складові частини;
- 16) тексти перекладів для дублювання, озвучення, субтитрування українською та іншими мовами іноземних аудіовізуальних творів;
- 17) інші твори.

2. Охороні за цим Законом підлягають всі твори, зазначені у частині першій цієї статті, як оприлюднені, так і не оприлюднені, як завершені, так і не завершені, незалежно від їх призначення, жанру, обсягу, мети (освіта, інформація, реклама, пропаганда, розваги тощо).

3. Передбачена цим Законом правова охорона поширюється тільки на форму вираження твору і не поширюється на будь-які ідеї, теорії, принципи, методи, процедури, процеси, системи, способи, концепції, відкриття, навіть якщо вони виражені, описані, пояснені, проілюстровані у творі.

Стаття 9. Охорона авторського права на частину твору

Частина твору, яка може використовуватися самостійно, у тому числі й оригінальна назва твору, розглядається як твір й охороняється відповідно до цього Закону.

Стаття 10. Об'єкти, що не охороняються

Не є об'єктом авторського права:

- а) повідомлення про новини дня або поточні події, що мають характер звичайної прес-інформації;
- б) твори народної творчості (фольклор);
- в) видані органами державної влади у межах їх повноважень офіційні документи політичного, законодавчого,

адміністративного характеру (закони, укази, постанови, судові рішення, державні стандарти тощо) та їх офіційні переклади;

г) державні символи України, державні нагороди; символи ў знаки органів державної влади, Збройних Сил України та інших військових формувань; символіка територіальних громад; символи та знаки підприємств, установ та організацій;

д) грошові знаки;

е) розклади руху транспортних засобів, розклади телерадіопередач, телефонні довідники та інші аналогічні бази даних, що не відповідають критеріям оригінальності і на які поширюється право *sui-generis* (своєрідне право, право особливого роду).

Проекти офіційних символів і знаків, зазначених у пунктах "г" і "д" частини першої цієї статті, до їх офіційного затвердження розглядаються як твори і охороняються відповідно до цього Закону.

Стаття 11. Виникнення і здійснення авторського права. Презумпція авторства

1. Первинним суб'єктом, якому належить авторське право, є автор твору.

За відсутності доказів іншого автором твору вважається особа, зазначена як автор на оригіналі або примірнику твору (презумпція авторства).

Це положення застосовується також у разі опублікування твору під псевдонімом, який ідентифікує автора.

2. Авторське право на твір виникає внаслідок факту його створення. Для виникнення і здійснення авторського права не вимагається реєстрація твору чи будь-яке інше спеціальне його оформлення, а також виконання будь-яких інших формальностей.

3. Особа, яка має авторське право (автор твору чи будь-яка інша особа, якій на законних підставах передано авторське майнове право на цей твір), для сповіщення про свої права може використовувати знак охорони авторського права. Цей знак складається з таких елементів:

латинська літера "с", обведена колом, – (зображення знака не наводиться);

ім'я особи, яка має авторське право;

рік першої публікації твору.

Знак охорони авторського права проставляється на оригіналі ў кожному примірнику твору.

4. Якщо твір опубліковано анонімно чи під псевдонімом (за винятком випадку, коли псевдонім однозначно ідентифікує автора), видавець твору (його ім'я чи назва мають бути зазначені на творі) вважається представником автора і має право захищати права останнього. Це положення діє до того часу, поки автор твору не розкриє своє ім'я і не заявить про своє авторство.

5. Суб'єкт авторського права для засвідчення авторства (авторського права) на оприлюднений чи не оприлюднений твір, факту і дати опублікування твору чи договорів, які стосуються права автора на твір, у будь-який час протягом строку охорони авторського права може зареєструвати своє авторське право у відповідних державних реєстрах.

Державна реєстрація авторського права і договорів, які стосуються права автора на твір, здійснюється Установою відповідно до затвердженого Кабінетом Міністрів України порядку. Установа видає і періодично видає каталоги всіх державних реєстрацій.

За підготовку Установою до державної реєстрації авторського права і договорів, які стосуються права автора на твір, сплачуються збори, розміри яких визначаються Кабінетом Міністрів України.

Про реєстрацію авторського права на твір Установою видається свідоцтво. За видачу свідоцтва сплачується державне мито, кошти від сплати якого перераховуються до Державного бюджету України. Розмір і порядок сплати державного мита за видачу свідоцтва визначаються законодавством.

Особа, яка володіє матеріальним об'єктом, в якому втілено (виражено) твір, не може перешкоджати особі, яка

має авторське право, у його реєстрації.

Стаття 12. Авторське право і право власності на матеріальний об'єкт, в якому втілено твір

1. Авторське право і право власності на матеріальний об'єкт, в якому втілено твір, не залежать одне від одного. Відчуження матеріального об'єкта, в якому втілено твір, не означає відчуження авторського права і навпаки.

2. Власникові матеріального об'єкта, в якому втілено оригінал твору образотворчого мистецтва чи архітектури, не дозволяється руйнувати цей об'єкт без попереднього пропонування його авторові твору за ціну, що не перевищує вартості матеріалів, витрачених на його створення. Якщо збереження об'єкта, в якому втілено оригінал твору, є неможливим, власник матеріального об'єкта, в якому виражено оригінал твору, повинен дозволити авторові зробити копію твору у відповідній формі, а якщо це стосується архітектурної споруди – фотографії твору.

Стаття 13. Співавторство

1. Співавторами є особи, спільною творчою працею яких створено твір.

Авторське право на твір, створений у співавторстві, належить всім співавторам незалежно від того, чи утворює такий твір одне нерозривне ціле або складається із частин, кожна з яких має самостійне значення.

Відносини між співавторами визначаються угодою, укладеною між ними.

Право опублікування та іншого використання твору в цілому належить всім співавторам.

Якщо твір, створений у співавторстві, утворює одне нерозривне ціле, то жоден із співавторів не може без достатніх підстав івідмовити іншим у дозволі на опублікування, інше використання або зміну твору.

У разі порушення спільного авторського права кожен співавтор може доводити своє право в судовому порядку.

2. Якщо твір, створений у співавторстві, складається з частин, кожна з яких має самостійне значення, то кожен із співавторів має право використовувати створену ним частину твору на власний розсуд, якщо інше не передбачено угодою між співавторами.

3. Співавторством є також авторське право на інтерв'ю. Співавторами інтерв'ю є особа, яка дала інтерв'ю, та особа, яка його взяла.

Опублікування запису інтерв'ю допускається лише за згодою особи, яка дала інтерв'ю.

4. Винагорода за використання твору належить співавторам у рівних частках, якщо в угоді між ними не передбачається інше.

Стаття 14. Особисті немайнові права автора

1. Автору належать такі особисті немайнові права:

- 1) вимагати визнання свого авторства шляхом зазначення належним чином імені автора на творі і його примірниках і за будь-якого публічного використання твору, якщо це практично можливо;
- 2) забороняти під час публічного використання твору згадування свого імені, якщо він як автор твору бажає залишитись анонімом;
- 3) вибирати псевдонім, зазначати і вимагати зазначення псевдоніма замість справжнього імені автора на творі і його примірниках і під час будь-якого його публічного використання;
- 4) вимагати збереження цілісності твору і протидіяти будь-якому перекрученню, спотворенню чи іншій зміні твору або будь-якому іншому посяганню на твір, що може зашкодити честі ў репутації автора.

2. Особисті немайнові права автора не можуть бути передані (відчужені) іншим особам.

Стаття 15. Майнові права автора

1. До майнових прав автора (чи іншої особи, яка має авторське право) належать:

- а) виключне право на використання твору;
- б) виключне право на дозвіл або заборону використання твору іншими особами.

Майнові права автора (чи іншої особи, яка має авторське право) можуть бути передані (відчужені) іншій особі згідно з положеннями статті 31 цього Закону, після чого ця особа стає суб'єктом авторського права.

2. Виключне право на використання твору автором (чи іншою особою, яка має авторське право) дозволяє йому використовувати твір у будь-якій формі і будь-яким способом.

3. Виключне право автора (чи іншої особи, яка має авторське право) на дозвіл чи заборону використання твору іншими особами дає йому право дозволяти або забороняти:

- 1) відтворення творів;
- 2) публічне виконання і публічне сповіщення творів;
- 3) публічну демонстрацію і публічний показ;
- 4) будь-яке повторне оприлюднення творів, якщо воно здійснюється іншою організацією, ніж та, що здійснила перше оприлюднення;
- 5) переклади творів;
- 6) переробки, адаптації, аранжування та інші подібні зміни творів;
- 7) включення творів як складових частин до збірників, антологій, енциклопедій тощо;
- 8) розповсюдження творів шляхом першого продажу, відчуження іншим способом або шляхом здавання в майновий найм чи у прокат та шляхом іншої передачі до першого продажу примірників твору;
- 9) подання своїх творів до загального відома публіки таким чином, що її представники можуть здійснити доступ до творів з будь-якого місця і у будь-який час за їх власним вибором;
- 10) здавання в майновий найм і (або) комерційний прокат після першого продажу, відчуження іншим способом оригіналу або примірників аудіовізуальних творів, комп'ютерних програм, баз даних, музичних творів у нотній формі, а також творів, зафіксованих у фонограмі чи відеограмі або у формі, яку зчитує комп'ютер;
- 11) імпорт примірників творів.

Цей перелік не є вичерпним.

4. Виключні права авторів на використання творів архітектури, містобудування, садово-паркового мистецтва передбачають і право їх участі у реалізації проектів цих творів.

5. За винятком випадків, передбачених статтями 21-25 цього Закону, автор (чи інша особа, яка має авторське право) має право вимагати виплати винагороди за будь-яке використання твору. Винагорода може здійснюватися у формі одноразового (паушального) платежу, або відрахувань за кожний проданий примірник чи кожне використання твору (роялті), або комбінованих платежів.

Розмір і порядок виплати авторської винагороди за створення й використання твору встановлюються в авторському договорі або у договорах, що укладаються за дорученням суб'єктів авторського права організаціями колективного управління з особами, які використовують твори.

Кабінетом Міністрів України можуть установлюватися мінімальні ставки авторської винагороди та порядок їх застосування.

6. Обмеження майнових прав, встановлені статтями 21-25 цього Закону, здійснюються за умови, що вони не завдаватимуть шкоди використанню твору і не обмежуватимуть безпідставно законні інтереси автора.

7. Якщо примірники правомірно опублікованого твору законним чином введені у цивільний обіг шляхом їх першого продажу в Україні, то допускається їх повторне введення в обіг шляхом продажу, дарування тощо без згоди автора (чи іншої особи, яка має авторське право) і без виплати авторської винагороди, а щодо творів

образотворчого мистецтва – з урахуванням положень статті 27 цього Закону. Проте у цьому випадку право здавання у майновий найм чи комерційний прокат залишається виключно за особою, яка має авторське право.

Стаття 16. Авторське право на службові твори

1. Авторське особисте немайнове право на службовий твір належить його автору.
2. Виключне майнове право на службовий твір належить роботодавцю, якщо інше не передбачено трудовим договором (контрактом) та (або) цивільно-правовим договором між автором і роботодавцем.
3. За створення і використання службового твору автору належить авторська винагорода, розмір та порядок виплати якої встановлюються трудовим договором (контрактом) та (або) цивільно-правовим договором між автором і роботодавцем.

Стаття 17. Авторське право на аудіовізуальний твір

1. Авторами аудіовізуального твору є:

- а) режисер-постановник;
- б) автор сценарію і (або) текстів, діалогів;
- в) автор спеціально створеного для аудіовізуального твору музичного твору з текстом або без нього;
- г) художник-постановник;
- д) оператор-постановник.

Одна і та сама фізична особа може суміщати дві або більше із наведених у цій частині авторських функцій.

2. Якщо інше не передбачено у договорі про створення аудіовізуального твору, автори, які зробили внесок або зобов'язалися зробити внесок у створення аудіовізуального твору і передали майнові права організації, що здійснює виробництво аудіовізуального твору, чи продюсеру аудіовізуального твору, не мають права заперечувати проти виконання цього твору, його відтворення, розповсюдження, публічного показу, публічної демонстрації, публічного сповіщення, а також субтитрування і дублювання його тексту, крім права на окреме публічне виконання музичних творів, включених до аудіовізуального твору. За оприлюднення і кожне публічне виконання, показ, демонстрацію чи сповіщення аудіовізуального твору, його здавання у майновий найм і (або) комерційний прокат його примірників за всіма авторами аудіовізуального твору зберігається право на справедливую винагороду, що розподіляється і виплачується організаціями колективного управління або іншим способом.

3. Авторі, твори яких увійшли як складова частина до аудіовізуального твору (як тих, що існували раніше, так і створених у процесі роботи над аудіовізуальним твором), зберігають авторське право кожний на свій твір і можуть самостійно використовувати його незалежно від аудіовізуального твору в цілому, якщо договором з організацією, що здійснює виробництво аудіовізуального твору, чи з продюсером аудіовізуального твору не передбачено інше.

Стаття 18. Авторське право на комп'ютерні програми

Комп'ютерні програми охороняються як літературні твори. Така охорона поширюється на комп'ютерні програми незалежно від способу чи форми їх вираження.

Стаття 19. Авторське право на збірники та інші складені твори

1. Авторів збірника та інших складених творів (упорядників) належить авторське право на здійснені ним підбір і розташування творів та (або) інших даних, що є результатом творчої праці (упорядкування).

Упорядник збірника користується авторським правом за умови дотримання ним прав авторів кожного з творів, включених до складеного твору.

Автори творів, включених до складеного твору, мають право використовувати свої твори незалежно від складеного твору, якщо інше не передбачено авторським договором з упорядником збірника.

Авторське право упорядника збірника не перешкоджає іншим особам здійснювати самостійний підбір або розташування тих самих творів та (або) інших даних для створення своїх творів.

Передбачена цією частиною правова охорона баз даних не поширюється на самі дані чи інформацію і не зачіпає будь-яке авторське право, що відноситься до самих даних чи інформації, які містяться у базі даних.

2. Видавцям енциклопедій, енциклопедичних словників, періодичних збірників, збірників наукових праць, газет, журналів та інших періодичних видань належать виключні права на використання таких видань у цілому. Видавець має право за будь-якого використання таких видань зазначати в них своє ім'я або вимагати такого зазначення.

Автори творів, включених до таких видань, зберігають виключні права на використання своїх творів незалежно від видання в цілому, якщо інше не передбачено авторським договором.

Стаття 20. Авторське право перекладачів і авторів інших похідних творів

1. Перекладачам і авторам інших похідних творів належить авторське право на здійснені ними переклад, адаптацію, аранжування або іншу переробку.

Перекладачі і (або) автори інших похідних творів користуються авторським правом на створений ними твір за умови дотримання ними прав автора, твір якого зазнав перекладу, адаптації, аранжування або іншої переробки.

2. Авторське право перекладачів і (або) авторів інших похідних творів не перешкоджає іншим особам здійснювати свої переклади і переробки тих самих творів.

Стаття 21. Вільне використання твору із зазначенням імені автора

Без згоди автора (чи іншої особи, яка має авторське право), але з обов'язковим зазначенням імені автора і джерела запозичення, допускається:

- 1) використання цитат (коротких уривків) з опублікованих творів в обсязі, виправданому поставленою метою, в тому числі цитування статей з газет і журналів у формі оглядів преси, якщо воно зумовлено критичним, полемічним, науковим або інформаційним характером твору, до якого цитати включаються; вільне використання цитат у формі коротких уривків з виступів і творів, включених до фонограми (відеограми) або програми мовлення;
- 2) використання літературних і художніх творів в обсязі, виправданому поставленою метою, як ілюстрацій у виданнях, передачах мовлення, звукозаписах чи відеозаписах навчального характеру;
- 3) відтворення у пресі, публічне виконання чи публічне сповіщення попередньо опублікованих у газетах або журналах статей з поточних економічних, політичних, релігійних та соціальних питань чи публічно сповіщених творів такого ж самого характеру у випадках, коли право на таке відтворення, публічне сповіщення або інше публічне повідомлення спеціально не заборонено автором;
- 4) відтворення з метою висвітлення поточних подій засобами фотографії або кінематографії, публічне сповіщення або інше публічне повідомлення творів, побачених або почутих під час перебігу таких подій, в обсязі, виправданому інформаційною метою;
- 5) відтворення у каталогах творів, виставлених на доступних публіці виставках, аукціонах, ярмарках або у колекціях для висвітлення зазначених заходів, без використання цих каталогів у комерційних цілях;
- 6) видання випущених у світ творів рельєфно-крапковим шрифтом для сліпих;
- 7) відтворення творів для судового і адміністративного провадження в обсязі, виправданому цією метою;
- 8) публічне виконання музичних творів під час офіційних і релігійних церемоній, а також похоронів в обсязі, виправданому характером таких церемоній;
- 9) відтворення з інформаційною метою у газетах та інших періодичних виданнях, передача в ефір або інше публічне сповіщення публічно виголошених промов, звернень, доповідей та інших подібних творів у обсязі, виправданому поставленою метою;
- 10) відтворення твору в цілях і за умов, передбачених статтями 22-25 цього Закону.

Цей перелік вільного використання творів є вичерпним.

Стаття 22. Вільне відтворення бібліотеками та архівами примірників твору репрографічним способом

Допускається без згоди автора або іншої особи, яка має авторське право, репрографічне відтворення одного примірника твору бібліотеками та архівами, діяльність яких не спрямована прямо або опосередковано на одержання прибутку, за таких умов:

1) у разі, коли відтворюваним твором є окрема опублікована стаття та інші невеликі за обсягом твори чи уривки з письмових творів (за винятком комп'ютерних програм і баз даних), з ілюстраціями чи без них, і коли це відтворення здійснюється за запитами фізичних осіб за умови, що:

а) бібліотека та архів мають достатньо підстав вважати, що такий примірник використовуватиметься з метою освіти, навчання ў приватного дослідження;

б) відтворення твору є поодиноким випадком і не має систематичного характеру;

2) у разі, коли відтворення здійснюється для збереження або заміни загубленого, пошкодженого та непридатного примірника даної бібліотеки чи архіву або для відновлення загубленого, пошкодженого або непридатного примірника з фонду аналогічної бібліотеки чи архіву, а одержання такого примірника іншим шляхом неможливе, а також коли відтворення твору є поодиноким випадком і не має систематичного характеру.

Стаття 23. Вільне відтворення примірників твору для навчання

Допускається без згоди автора чи іншої особи, яка має авторське право:

1) відтворення уривків з опублікованих письмових творів, аудіовізуальних творів як ілюстрацій для навчання за умови, що обсяг такого відтворення відповідає зазначеній меті;

2) репрографічне відтворення навчальними закладами для аудиторних занять опублікованих статей та інших невеликих за обсягом творів, а також уривків з письмових творів з ілюстраціями або без них за умови, коли:

а) обсяг такого відтворення відповідає зазначеній меті;

б) відтворення твору є поодиноким випадком і не має систематичного характеру;

Стаття 24. Вільне копіювання, модифікація і декомпіляція комп'ютерних програм

1. Особа, яка правомірно володіє правомірно виготовленим примірником комп'ютерної програми, має право без згоди автора або іншої особи, яка має авторське право на цю програму:

1) внести до комп'ютерної програми зміни (модифікації) з метою забезпечення її функціонування на технічних засобах особи, яка використовує ці програми, і вчинення дій, пов'язаних з функціонуванням комп'ютерної програми відповідно до її призначення, зокрема запис і збереження в пам'яті комп'ютера, а також виправлення явних помилок, якщо інше не передбачено угодою з автором чи іншою особою, яка має авторське право;

2) виготовити одну копію комп'ютерної програми за умови, що ця копія призначена тільки для архівних цілей або для заміни правомірно придбаного примірника у випадках, якщо оригінал комп'ютерної програми буде втраченим, знищеним або стане непридатним для використання. При цьому копія комп'ютерної програми не може бути використана для інших цілей, ніж зазначено у цьому пункті та пункті 1 цієї частини, і має бути знищена у разі, якщо володіння примірником цієї комп'ютерної програми перестає бути правомірним;

3) декомпілювати комп'ютерну програму (перетворити її з об'єктного коду у вихідний текст) з метою одержання інформації, необхідної для досягнення її взаємодії із незалежно розробленою комп'ютерною програмою, за дотримання таких умов:

а) інформація, необхідна для досягнення здатності до взаємодії, раніше не була доступною цій особі з інших джерел;

б) зазначені дії здійснюються тільки щодо тих частин комп'ютерної програми, які необхідні для досягнення здатності до взаємодії;

в) інформація, одержана в результаті декомпіляції, може використовуватися лише для досягнення здатності до

її взаємодії з іншими програмами, але не може передаватися іншим особам, крім випадків, якщо це необхідно для досягнення здатності до взаємодії з іншими програмами, а також не може використовуватися для розроблення комп'ютерної програми, схожої на декомпільовану комп'ютерну програму, або для вчинення будь-якої іншої дії, що порушує авторське право;

4) спостерігати, вивчати, досліджувати функціонування комп'ютерної програми з метою визначення ідей і принципів, що лежать в її основі, за умови, що це робиться в процесі виконання будь-якої дії із завантаження, показу, функціонування, передачі чи запису в пам'ять (збереження) комп'ютерної програми.

2. Застосування положень цієї статті не повинно завдавати шкоди використанню комп'ютерної програми і не повинно обмежувати законні інтереси автора та (або) іншої особи, яка має авторське право на комп'ютерну програму.

Стаття 25. Вільне відтворення творів у особистих цілях

1. Допускається без дозволу автора (чи іншої особи, яка має авторське право) і без виплати авторської винагороди відтворювати виключно в особистих цілях або для кола сім'ї попередньо правомірно оприлюднені твори, крім:

а) творів архітектури у формі будівель і споруд;

б) комп'ютерних програм, за винятком випадків, передбачених статтею 24 цього Закону;

в) репрографічного відтворення книг, нотних текстів і оригінальних творів образотворчого мистецтва, за винятком випадків, передбачених статтями 22 і 23 цього Закону;

2. Твори і виконання, зафіксовані у фонограмах, відеограмах, їх примірниках, а також аудіовізуальні твори та їх примірники допускається відтворювати у домашніх умовах виключно в особистих цілях або для кола сім'ї без дозволу автора (авторів), виконавців, виробників фонограм, виробників відеограм, але з виплатою їм винагороди. Особливості виплати винагороди у цьому випадку визначені статтею 42 цього Закону.

Стаття 26. Право доступу до твору образотворчого мистецтва

При передачі твору образотворчого мистецтва чи матеріального об'єкта, в якому втілено цей твір, у власність іншій особі автор має право вимагати доступу до цього твору з метою його використання для відтворення (виготовлення примірників, слайдів, карток, переробок тощо) за умови, що це не порушує законні права та інтереси власника твору образотворчого мистецтва. Власник не може відмовити автору в доступі до твору без достатніх підстав. При цьому від власника твору не можна вимагати доставки твору авторові.

Стаття 27. Право слідування

Автор твору образотворчого мистецтва, а у разі його смерті – спадкоємці впродовж встановленого статтею 28 цього Закону строку користуються щодо проданих автором оригіналів творів образотворчого мистецтва невідчужуваним правом на одержання п'яти відсотків від ціни кожного наступного продажу твору через аукціон, галерею, салон, крамницю тощо, що йде за першим його продажем, здійсненим автором твору (право слідування). Виплата винагороди у цьому випадку здійснюється зазначеними аукціонами, галереями, салонами, крамницями тощо.

Збір і виплата винагороди, одержаної в результаті використання права слідування, здійснюються особисто автором, через його повіреного або через організації колективного управління.

Стаття 28. Строк дії авторського права

1. Авторське право на твір виникає внаслідок факту його створення і починає діяти від дня створення твору.

2. Авторське право діє протягом усього життя автора і 70 років після його смерті, крім випадків, передбачених цією статтею.

3. Для творів, оприлюднених анонімно або під псевдонімом, строк дії авторського права закінчується через 70 років після того, як твір було оприлюднено. Якщо взятий автором псевдонім не викликає сумніву щодо особи автора або якщо авторство твору, оприлюдненого анонімно або під псевдонімом, розкривається не пізніше ніж через 70 років після оприлюднення твору, застосовується строк, передбачений частиною другою цієї статті.

4. Авторське право на твори, створені у співавторстві, діє протягом життя співавторів і 70 років після смерті

останнього співавтора.

5. У разі, коли весь твір публікується (оприлюднюється) не водночас, а послідовно у часі томами, частинами, випусками, серіями тощо, строк дії авторського права визначається окремо для кожної опублікованої (оприлюдненої) частини твору.
6. Авторське право на твори помертло реабілітованих авторів діє протягом 70 років після їх реабілітації.
7. Авторське право на твір, вперше опублікований протягом 30 років після смерті автора, діє протягом 70 років від дати його правомірного опублікування.
8. Будь-яка особа, яка після закінчення строку охорони авторського права по відношенню до неоприлюдненого твору вперше його оприлюднює, користується захистом, що є рівноцінним захисту майнових прав автора. Строк охорони цих прав становить 25 років від часу, коли твір був вперше оприлюднений.
9. Строк дії авторського права після смерті автора і строки, встановлені частинами третьою – сьомою цієї статті, починаються від дня смерті автора чи з дня настання подій, передбачених у зазначених частинах, але відліковуються з 1 січня року, наступного за роком смерті чи роком, в якому відбулася зазначена подія.
10. Особисті немайнові права автора, передбачені статтею 14 цього Закону, охороняються безстроково.

Стаття 29. Перехід авторського права у спадщину

1. Майнові права авторів та інших осіб, які мають виключне авторське право, переходять у спадщину. Не переходять у спадщину особисті немайнові права автора.
2. Спадкоємці мають право захищати авторство на твір у протидію перекрученню, спотворенню чи іншій зміні твору, а також будь-якому іншому посяганню на твір, що може завдати шкоди честі та репутації автора.

Стаття 30. Перехід творів у суспільне надбання

1. Закінчення строку дії авторського права на твори означає їх перехід у суспільне надбання.
2. Твори, які стали суспільним надбанням, можуть вільно, без виплати авторської винагороди, використовуватися будь-якою особою, за умови дотримання особистих немайнових прав автора, передбачених статтею 14 цього Закону.
3. Кабінетом Міністрів України можуть встановлюватися спеціальні відрахування до фондів творчих спілок України за використання на території України творів, які стали суспільним надбанням.

Стаття 31. Передача (відчуження) майнових прав суб'єктів авторського права

1. Автор (чи інша особа, яка має авторське право) може передати свої майнові права, зазначені у статті 15 цього Закону, будь-якій іншій особі повністю чи частково. Передача майнових прав автора (чи іншої особи, яка має авторське право) оформляється авторським договором.

Майнові права, що передаються за авторським договором, мають бути у ньому визначені. Майнові права, не зазначені в авторському договорі як відчужувані, вважаються такими, що не передані.

2. Майнове право суб'єкта авторського права, який є юридичною особою, може бути передане (відчужене) іншій особі у встановленому законом порядку внаслідок ліквідації цієї юридичної особи – суб'єкта авторського права.

Стаття 32. Передача права на використання твору

1. Автору та іншій особі, яка має авторське право, належить виключне право надавати іншим особам дозвіл на використання твору будь-яким одним або всіма відомими способами на підставі авторського договору.

Використання твору будь-якою особою допускається виключно на основі авторського договору, за винятком випадків, передбачених статтями 21-25 цього Закону.

2. Передача права на використання твору іншим особам може здійснюватися на основі авторського договору про передачу виключного права на використання твору або на основі авторського договору про передачу невиключного права на використання твору.

3. За авторським договором про передачу виключного права на використання твору автор (чи інша особа, яка має виключне авторське право) передає право використовувати твір певним способом і у встановлених межах тільки одній особі, якій ці права передаються, і надає цій особі право дозволяти або забороняти подібне використання твору іншим особам. При цьому за особою, яка передає виключне право на використання твору, залишається право на використання цього твору лише в частині прав, що не передаються.
4. За авторським договором про передачу невиключного права на використання твору автор (чи інша особа, яка має авторське право) передає іншій особі право використовувати твір певним способом і у встановлених межах. При цьому за особою, яка передає невиключне право, зберігається право на використання твору і на передачу невиключного права на використання твору іншим особам.
5. Право на передачу будь-яким особам невиключних прав на використання творів мають організації колективного управління, яким суб'єкти авторського права передали повноваження на управління своїми майновими авторськими правами.
6. Права на використання твору, що передаються за авторським договором, вважаються невиключними, якщо у договорі не передбачено передачі виключних прав на використання твору.

Стаття 33. Договори на право використання творів

1. Договори про передачу прав на використання творів укладаються у письмовій формі. В усній формі може укладатися договір про використання (опублікування) твору в періодичних виданнях (газетах, журналах тощо).
2. Договір про передачу прав на використання творів вважається укладеним, якщо між сторонами досягнуто згоди щодо всіх істотних умов (строку дії договору, способу використання твору, території, на яку поширюється передаване право, розміру і порядку виплати авторської винагороди, а також інших умов, щодо яких за вимогою однієї із сторін повинно бути досягнуто згоди).

Авторська винагорода визначається у договорі у вигляді відсотків від доходу, отриманого від використання твору, або у вигляді фіксованої суми чи іншим чином. При цьому ставки авторської винагороди не можуть бути нижчими за мінімальні ставки, встановлені Кабінетом Міністрів України.

3. Предметом договору про передачу прав на використання твору не можуть бути права, яких не було на момент укладання договору.
4. Відповідні відомства і творчі спілки можуть розробляти примірні авторські договори (зразки авторських договорів).
5. Умови договору, що погіршують становище автора (його правонаступника) порівняно із становищем, встановленим чинним законодавством, є недійсними.
6. За авторським договором замовлення автор зобов'язується створити у майбутньому твір відповідно до умов цього договору і передати його замовникові. Договором може передбачатися виплата замовником авторові авансу як частини авторської винагороди.
7. Умови договору, що обмежують право автора на створення майбутніх творів на зазначену у договорі тему чи у зазначеній галузі, є недійсними.
8. Усі майнові права на використання твору, які передаються за авторським договором, мають бути у ньому визначені. Майнові права, не зазначені в авторському договорі як передані суб'єктом авторського права, вважаються такими, що не передані, і зберігаються за ним.

Стаття 34. Відповідальність за невиконання авторського договору

1. Сторона, яка не виконала або неналежним чином виконала зобов'язання за авторським договором, зобов'язана відшкодувати іншій стороні всі збитки, в тому числі упущену вигоду.
2. Якщо автор не передав твір замовникові відповідно до умов авторського договору замовлення, він повинен відшкодувати замовникові збитки, в тому числі упущену вигоду.
3. Спори щодо відповідальності за невиконання умов авторських договорів вирішуються у суді.

Розділ III

СУМІЖНІ ПРАВА

Стаття 35. Об'єкти суміжних прав

Об'єктами суміжних прав, незалежно від призначення, змісту, оцінки, способу і форми вираження, є:

- а) виконання літературних, драматичних, музичних, музично-драматичних, хореографічних, фольклорних та інших творів;
- б) фонограми, відеограми;
- в) передачі (програми) організацій мовлення.

Стаття 36. Суб'єкти суміжних прав

1. Суб'єктами суміжних прав є:

- а) виконавці творів, їх спадкоємці та особи, яким на законних підставах передано суміжні майнові права щодо виконань;
- б) виробники фонограм, їх спадкоємці (правонаступники) та особи, яким на законних підставах передано суміжні майнові права щодо фонограм;
- в) виробники відеограм, їх спадкоємці (правонаступники) та особи, яким на законних підставах передано суміжні майнові права щодо відеограм;
- г) організації мовлення та їх правонаступники.

2. Виконавці здійснюють свої права за умови дотримання ними прав авторів виконуваних творів та інших суб'єктів авторського права. Виробники фонограм, виробники відеограм повинні дотримуватися прав суб'єктів авторського права і виконавців. Організації мовлення повинні дотримуватися прав суб'єктів авторського права, виконавців, виробників фонограм (відеограм).

Стаття 37. Виникнення і здійснення суміжних прав

- 1. Первинними суб'єктами суміжних прав є виконавець, виробник фонограми, виробник відеограми, організація мовлення.
- 2. Суміжне право виникає внаслідок факту виконання твору, виробництва фонограми, виробництва відеограми, оприлюднення передачі організації мовлення.
- 3. Для виникнення і здійснення суміжних прав не вимагається виконання будь-яких формальностей.

Виконавець, виробник фонограми, виробник відеограми для сповіщення про свої суміжні права на фонограмах, відеограмах у всіх їх примірниках, що розповсюджуються серед публіки на законних підставах, або їх упаковках можуть використовувати знак охорони суміжних прав. Цей знак складається з таких елементів:

латинська літера "R", обведена колом, – (зображення знака не наводиться);

імена (назви) осіб, які мають щодо цих фонограм (відеограм) суміжні права;

рік першої публікації фонограми (відеограми).

За відсутності доказів іншого, виконавцем, виробником фонограми чи відеограми вважаються особи, імена (назви) яких зазначені на фонограмі, відеограмі та їх примірниках або на їх упаковці.

4. Кабінетом Міністрів України можуть установлюватися мінімальні ставки винагороди за використання об'єктів суміжних прав та порядок їх індексації.

Стаття 38. Особисті немайнові права виконавців та права на ім'я (назву) виробників фонограм, відеограм і організацій мовлення

1. Виконавцеві твору належать такі особисті немайнові права:

а) вимагати визнання того, що він є виконавцем твору;

б) вимагати, щоб його ім'я або псевдонім зазначалися чи повідомлялися у зв'язку з кожним його виступом, записом чи виконанням (у разі, якщо це можливо);

в) вимагати забезпечення належної якості запису його виконання і протидіяти будь-якому перекрученню, спотворенню чи іншій суттєвій зміні, що може завдати шкоди його честі ў репутації.

2. Виробник фонограми, виробник відеограми має право зазначати своє ім'я (назву) на кожному носії запису або його упаковці поряд із зазначенням авторів, виконавців і назв творів, вимагати його згадування у процесі використання фонограми (відеограми).

3. Організація мовлення має право вимагати згадування своєї назви у зв'язку із записом, відтворенням, розповсюдженням своєї передачі і публічним повторним сповіщенням її іншою організацією мовлення.

Стаття 39. Майнові права виконавців

1. Майновим правом виконавців є їх виключне право дозволяти чи забороняти іншим особам:

а) публічне сповіщення своїх незафіксованих виконань (прямий ефір);

б) фіксацію у фонограмах чи відеограмах своїх раніше незафіксованих виконань;

в) відтворення (пряме і (або) опосередковане) своїх виконань, зафіксованих без їх згоди у фонограмі чи відеограмі, чи за їх згодою, але якщо відтворення здійснюється з іншою метою, ніж та, на яку вони дали свою згоду;

г) розповсюдження своїх виконань, зафіксованих у фонограмі чи відеограмі, шляхом першого продажу або іншої передачі права власності у разі, коли вони при першій фіксації виконання не дали дозволу виробнику фонограми (виробнику відеограми) на її подальше відтворення;

д) комерційний прокат, майновий найм своїх виконань, зафіксованих у фонограмі чи відеограмі, якщо при фіксації не було їх згоди на комерційний прокат і майновий найм, навіть після розповсюдження виконань, здійсненого виробником фонограми (відеограми) або за його дозволом;

е) розповсюдження своїх виконань, зафіксованих у фонограмах чи відеограмах, через будь-які засоби зв'язку таким чином, що будь-яка особа може отримати до них доступ з будь-якого місця і в будь-який час за їх власним вибором, якщо при першій фіксації виконання не було їх згоди на такий вид розповсюдження.

2. Майнові права виконавців можуть передаватися (відчужуватися) іншим особам на підставі договору, в якому визначаються спосіб використання виконань, розмір і порядок виплати винагороди, строк дії договору і використання виконань, територія, на яку розповсюджуються передані права тощо. Визначені договором ставки винагороди не можуть бути нижчими за мінімальні ставки, встановлені Кабінетом Міністрів України.

3. У разі, коли виконання використовується в аудіовізуальному творі, вважається, що виконавець передає організації, яка здійснює виробництво аудіовізуального твору, або продюсеру аудіовізуального твору всі майнові права на виконання, якщо інше не передбачено договором.

4. У разі, коли виконавець під час першої фіксації виконання безпосередньо дозволить виробнику фонограми чи виробнику відеограми її подальше відтворення, вважається, що виконавець передав виробнику фонограми чи виробнику відеограми виключне право на розповсюдження фонограм, відеограм і їх примірників способом першого продажу або іншої передачі у власність чи володіння, а також способом здавання у майновий найм, комерційний прокат та іншої передачі. При цьому виконавець зберігає право на одержання справедливої винагороди за зазначені види використання свого виконання через організації колективного управління або іншим способом.

Стаття 40. Майнові права виробників фонограм і виробників відеограм

1. До майнових прав виробників фонограм і виробників відеограм належить їх виключне право на використання своїх фонограм, відеограм і виключне право дозволяти чи забороняти іншим особам:

- а) відтворення (пряме і (або) опосередковане) своїх фонограм і відеограм у будь-якій формі і будь-яким способом;
- б) розповсюдження серед публіки фонограм, відеограм та їх примірників шляхом першого продажу або іншої передачі права власності;
- в) комерційний прокат фонограм, відеограм і їх примірників, навіть після їх розповсюдження, здійсненого виробником фонограми чи відеограми або за їх дозволом;
- г) публічне сповіщення фонограм, відеограм та їх примірників через будь-які засоби зв'язку таким чином, що будь-яка особа може отримати до них доступ з будь-якого місця і в будь-який час за їх власним вибором;
- д) будь-яку видозміну своїх фонограм, відеограм;
- е) ввезення на митну територію України фонограм, відеограм та їх примірників з метою їх поширення серед публіки.

2. Майнові права виробників фонограм і виробників відеограм можуть передаватися (відчужуватися) іншим особам на підставі договору, в якому визначаються спосіб використання фонограми (відеограми), розмір і порядок виплати винагороди, строк дії договору, строк використання фонограми (відеограми), територія, на яку розповсюджуються передані права, тощо. Визначені договором ставки винагороди не можуть бути нижчими за мінімальні ставки, встановлені Кабінетом Міністрів України.

Майнові права виробника фонограми чи відеограми, який є юридичною особою, можуть бути також передані (відчужені) іншій особі у встановленому законом порядку внаслідок ліквідації юридичної особи – суб'єкта суміжних прав.

3. Якщо фонограми, відеограми чи їх примірники введені виробником фонограми (відеограми) чи за його згодою у цивільний обіг шляхом їх першого продажу в Україні, то допускається їх наступне розповсюдження шляхом продажу, дарування тощо без згоди виробника фонограми (відеограми) чи його правонаступника і без виплати йому винагороди. Проте й у цьому випадку право здавання таких примірників фонограм (відеограм) у майновий найм чи комерційний прокат залишається виключно правом виробника фонограми (відеограми).

Стаття 41. Майнові права організації мовлення

1. До майнових прав організацій мовлення належить їх виключне право на використання своїх програм будь-яким способом і виключне право дозволяти чи забороняти іншим особам:

- а) публічне сповіщення своїх програм шляхом трансляції ў ретрансляції;
- б) фіксацію своїх програм на матеріальному носії та їх відтворення;
- в) публічне виконання і публічну демонстрацію своїх програм у місцях з платним входом.

Організація мовлення також має право забороняти поширення на території України чи з території України сигналу із супутника, що несе їх програми, розповсюджуючим органом, для якого цей сигнал із супутника не призначався.

2. Майнові права організації мовлення можуть передаватися (відчужуватися) іншим особам на підставі договору, в якому визначаються спосіб і строк використання програми мовлення, розмір і порядок виплати винагороди, територія, на яку розповсюджуються передані права, тощо.

Майнові права організації мовлення можуть бути також передані (відчужені) іншій особі у встановленому законом порядку внаслідок ліквідації юридичної особи – суб'єкта суміжних прав.

Стаття 42. Обмеження майнових прав виконавців, виробників фонограм, відеограм і організацій мовлення

1. Допускаються використання виконань, фонограм, відеограм, програм мовлення, їх фіксація, відтворення і доведення до загального відома без згоди виконавців, виробників фонограм, відеограм і організацій мовлення у випадках, передбачених статтями 21-25 цього Закону щодо обмеження майнових прав авторів літературних, художніх і наукових творів, якщо задовольняються такі умови:

- а) відтворення зазначених об'єктів здійснюється виключно з метою навчання чи наукових досліджень;
- б) право на відтворення, передбачене у пункті "а" цієї частини, не поширюється на експорт відтворених примірників фонограм, відеограм, програм мовлення за межі митної території України;
- в) за суб'єктами суміжних прав зберігається право на справедливу винагороду з урахуванням кількості відтворених примірників.

Передбачене цією частиною використання об'єктів суміжних прав без згоди суб'єктів суміжних прав є можливим лише за умови дотримання особистих немайнових прав суб'єктів авторського права ў суміжних прав, передбачених статтями 14 і 38 цього Закону.

2. Допускається відтворення в домашніх умовах і виключно в особистих цілях творів і виконань, зафіксованих у фонограмах, відеограмах і їх примірниках, без згоди автора (авторів), виконавців і виробників фонограм (відеограм), але з виплатою їм винагороди способом, визначеним частиною четвертою цієї статті.

3. Передбачене частинами першою і другою цієї статті використання об'єктів суміжних прав без згоди суб'єктів суміжних прав не повинно завдавати шкоди нормальній експлуатації виконань, фонограм, відеограм і програм мовлення і зачіпати законні інтереси виконавців, виробників фонограм, відеограм і програм мовлення чи інших суб'єктів авторського права і (або) суміжних прав.

4. Виплата винагороди виробникам фонограм і відеограм та іншим особам, які мають авторське право і (або) суміжні права, за передбачені частиною другою цієї статті відтворення, здійснюється у формі відрахувань (відсотків) від вартості обладнання і (або) матеріальних носіїв виробниками та (або) імпортерами обладнання ў матеріальних носіїв, із застосуванням яких можна здійснити відтворення виключно в особистих цілях у домашніх умовах творів, зафіксованих у фонограмах і відеограмах, крім:

- а) професійного обладнання та (або) матеріальних носіїв, не призначених для використання в домашніх умовах;
- б) обладнання і матеріальних носіїв, що експортуються за митну територію України;
- в) обладнання і матеріальних носіїв, що ввозяться фізичною особою на митну територію України виключно в особистих цілях і без комерційної мети.

5. Розміри зазначених у частинах другій і четвертій цієї статті відрахувань (відсотків), що мають сплачуватися виробниками та (або) імпортерами обладнання і матеріальних носіїв, визначаються Кабінетом Міністрів України. Ці кошти виробниками та імпортерами обладнання і (або) матеріальних носіїв перераховуються визначеним Установою організаціям колективного управління (далі – уповноваженим організаціям). Зібрані кошти розподіляються між організаціям колективного управління, які є на обліку в Установі, на основі договорів, які уповноважені організації укладають з усіма організаціям колективного управління. Імпортери перераховують ці кошти уповноваженій організації під час ввезення товару на митну територію України, а виробники – у кінці кожного місяця після реалізації обладнання і матеріальних носіїв.

6. Установа і визначені нею для збору коштів уповноважені організації мають право вимагати від виробників та імпортерів інформацію про виробництво, імпорту і реалізацію (продаж) зазначеного у частині четвертій цієї статті обладнання ў матеріальних носіїв.

7. Зібрані кошти, що зазначені у частинах другій і четвертій цієї статті, розподіляються між авторами, виконавцями, виробниками фонограм (відеограм). Якщо угодами між організаціям колективного управління не передбачено інше, то ці кошти розподіляються у таких пропорціях: авторам – 50 відсотків, виконавцям – 25 відсотків ў виробникам фонограм (відеограм) – 25 відсотків.

Стаття 43. Використання фонограм і відеограм, опублікованих з комерційною метою

1. Допускається без згоди виробників фонограм (відеограм), фонограми (відеограми) яких опубліковані для використання з комерційною метою, і виконавців, виконання яких зафіксовані у цих фонограмах (відеограмах), але з виплатою винагороди, таке пряме чи опосередковане комерційне використання фонограм і відеограм та їх примірників:

- а) публічне виконання фонограми або її примірника чи публічну демонстрацію відеограми або її примірника;
- б) публічне сповіщення виконання, зафіксованого у фонограмі чи відеограмі та їх примірниках, в ефір;

в) публічне сповіщення виконання, зафіксованого у фонограмі чи відеограмі та їх примірниках, по проводах (через кабель).

2. Збирання винагороди за використання фонограм (відеограм), що зазначені у частині першій цієї статті, і контроль за їх правомірним використанням здійснюються визначеними Установою уповноваженими організаціями колективного управління. Зібрані кошти розподіляються між організаціями колективного управління, які є на обліку в Установі, на основі договорів, які уповноважені організації укладають з усіма організаціями колективного управління. Одержана від уповноваженої організації винагорода розподіляється відповідною організацією колективного управління у таких пропорціях: виконавцям – 50 відсотків, виробникам фонограм (відеограм) – 50 відсотків.

3. Розмір винагороди за використання фонограм (відеограм), що зазначені у частині першій цієї статті, порядок та умови її виплати визначаються Кабінетом Міністрів України.

4. Особи, які використовують фонограми, відеограми чи їх примірники, повинні надавати організаціям, зазначеним у частині другій цієї статті, точні відомості щодо їх використання, необхідні для збирання і розподілу винагороди.

Стаття 44. Строк дії суміжних прав

1. Майнові права виконавців охороняються протягом 50 років від дати першого запису виконання.

Особисті немайнові права виконавців, передбачені частиною першою статті 38 цього Закону, охороняються безстроково.

2. Права виробників фонограм і відеограм охороняються протягом 50 років від дати першого опублікування фонограми (відеограми) або їх першого звукозапису (відеозапису), якщо фонограма (відеограма) не була опублікована протягом зазначеного часу.

3. Організації мовлення користуються наданими цим Законом правами протягом 50 років від дати першого публічного сповіщення передачі.

4. Закінчення строків захисту суміжних прав настає 1 січня року, наступного за роком, у якому закінчилися передбачені цією статтею строки захисту.

5. До спадкоємців виконавців і правонаступників виробників фонограм і відеограм та організацій мовлення переходить право дозволяти чи забороняти використання виконань, фонограм, відеограм, публічні сповіщення, а також право на одержання винагороди у межах установленого цією статтею строку.

Розділ IV

УПРАВЛІННЯ МАЙНОВИМИ ПРАВАМИ СУБ'ЄКТІВ АВТОРСЬКОГО ПРАВА І СУМІЖНИХ ПРАВ

Стаття 45. Способи управління майновими правами суб'єктів авторського права і суміжних прав

Суб'єкти авторського права і суміжних прав можуть управляти своїми правами:

- а) особисто;
- б) через свого повіреного;
- в) через організацію колективного управління.

Стаття 46. Управління майновими правами через повіреного

Суб'єкт авторського права і (або) суміжних прав може доручити управління своїми майновими правами повіреному на підставі укладеного з ним договору-доручення. Здійснюючи управління майновими правами, ця особа діє у межах повноважень, переданих їй суб'єктом авторського права і (або) суміжних прав.

Стаття 47. Забезпечення колективного управління майновими правами

1. Суб'єкти авторського права і (або) суміжних прав можуть доручати управління своїми майновими правами організаціям колективного управління.

2. Організації колективного управління створюються суб'єктами авторського права і (або) суміжних прав та мають статус юридичної особи згідно із законом.
3. Допускається утворення окремих організацій, які управляють певними категоріями майнових прав певних категорій суб'єктів авторського права і (або) суміжних прав, або організацій, які управляють різними майновими правами в інтересах різних категорій суб'єктів авторського права і (або) суміжних прав.
4. Особи, які використовують твори, виконання, програми мовлення, примірники фонограм (відеограм), зобов'язані надавати організаціям колективного управління точний перелік використаних творів, виконань, примірників фонограм (відеограм), програм мовлення разом з документально підтвердженими даними про одержані прибутки від їх використання та повинні виплачувати організаціям колективного управління винагороду в передбачений термін і в обумовленому розмірі.
5. Суб'єкти авторського права і (або) суміжних прав можуть також доручати управління своїми майновими правами на колективній основі відповідним державним організаціям, установчі документи яких передбачають здійснення таких функцій.

Стаття 48. Діяльність організацій колективного управління

1. Організація колективного управління після її державної реєстрації зобов'язана протягом 30 днів стати на облік в Установі. Про облік організацій колективного управління Установа здійснює публікацію у своєму офіційному бюлетені.

Організації колективного управління діють на основі статутів, що затверджуються в установленому порядку і в межах повноважень, одержаних від суб'єктів авторського права і (або) суміжних прав.

2. Організації колективного управління не мають права займатися комерційною діяльністю чи використовувати будь-яким способом об'єкти авторського права і (або) суміжних прав, доручених їм для управління. На діяльність таких організацій не поширюються обмеження, передбачені законодавством про захист економічної конкуренції.
3. Повноваження на колективне управління майновими правами передаються організаціям колективного управління авторами та іншими суб'єктами авторського права і (або) суміжних прав на основі договорів, укладених у письмовій формі.
4. Організації колективного управління можуть управляти на території України майновими правами іноземних суб'єктів авторського права і (або) суміжних прав на основі договорів з аналогічними іноземними організаціями, в тому числі й про взаємне представництво інтересів.

Організації колективного управління можуть доручати на основі договорів з аналогічними іноземними організаціями управляти на колективній основі за кордоном майновими правами українських суб'єктів авторського права і (або) суміжних прав, у тому числі й про взаємне представництво інтересів.

5. На основі одержаних повноважень організації колективного управління надають будь-яким особам шляхом укладання з ними договорів невиключні права на використання об'єктів авторського права і (або) суміжних прав.
6. Організація колективного управління має право вимагати від осіб, які використовують об'єкти авторського права і суміжних прав, надання їм документів, що містять точні відомості про використання зазначених об'єктів, необхідні для збирання ў розподілу винагороди.

7. Організація колективного управління зобов'язана надавати Установі таку інформацію:

- а) про зміни, що вносяться до статуту організації;
- б) про укладання двосторонніх чи багатосторонніх договорів з іншими організаціями колективного управління, в тому числі іноземними;
- в) про управління майновими правами осіб, які не передали організації повноважень відповідно до частини третьої цієї статті;
- г) про укладання договорів управління майновими правами суб'єктів авторського права і (або) суміжних прав; (Підпункту "г" частини сьомої статті 48 в редакції Закону N 850-IV ([850-15](#)) від [22.05.2003](#))

- д) про річний баланс, річний звіт, результати аудиторських перевірок;
- е) про осіб, уповноважених представляти організацію.

Стаття 49. Функції організацій колективного управління

1. Організації колективного управління повинні виконувати від імені суб'єктів авторського права і (або) суміжних прав і на основі одержаних від них повноважень такі функції:

а) погоджувати з особами, які використовують об'єкти авторського права і (або) суміжних прав, розмір винагороди під час укладання договору;

б) укладати договори про використання прав, переданих в управління. Умови цих договорів повинні відповідати положенням статей 31-33 цього Закону;

в) збирати, розподіляти і виплачувати зібрану винагороду за використання об'єктів авторського права і (або) суміжних прав суб'єктам авторського права і (або) суміжних прав, правами яких вони управляють, а також іншим суб'єктам прав відповідно до цього Закону;

г) вчиняти інші дії, передбачені чинним законодавством, необхідні для захисту прав, управління якими здійснює організація, в тому числі звертатися до суду за захистом прав суб'єктів авторського права і (або) суміжних прав відповідно до статутних повноважень та доручення цих суб'єктів;

2. Суб'єкти авторського права і (або) суміжних прав, які не передали організаціям колективного управління повноважень на управління своїми правами, в тому числі щодо збирання винагороди, мають право вимагати від організацій колективного управління, які таку винагороду за використання їхніх творів і об'єктів суміжних прав зібрали, виплати цієї винагороди, а також вимагати вилучення своїх творів і об'єктів суміжних прав із дозволів на використання, які надаються організаціями колективного управління шляхом укладання договорів з особами, які використовують ці об'єкти.

3. Організації колективного управління мають право резервувати на своєму рахунку суми незапитаної винагороди, що надійшла їм від осіб, які використовують об'єкти авторського права і (або) суміжних прав. Після трьох років від дня надходження на рахунок організації колективного управління відповідних сум суми незапитаної винагороди можуть бути використані для чергових виплат суб'єктам авторського права і (або) суміжних прав або спрямовані на інші цілі, передбачені їх статутами, в інтересах суб'єктів авторського права і суміжних прав.

Розділ V

ЗАХИСТ АВТОРСЬКОГО ПРАВА І СУМІЖНИХ ПРАВ

Стаття 50. Порушення авторського права і суміжних прав

Порушенням авторського права і (або) суміжних прав, що дає підстави для судового захисту, є:

а) вчинення будь-якою особою дій, які порушують особисті немайнові права суб'єктів авторського права і (або) суміжних прав, визначені статтями 14 і 38 цього Закону, та їх майнові права, визначені статтями 15, 39, 40 і 41 цього Закону, з урахуванням передбачених статтями 21-25, 42 і 43 цього Закону обмежень майнових прав;

б) піратство у сфері авторського права і (або) суміжних прав – опублікування, відтворення, ввезення на митну територію України, вивезення з митної території України і розповсюдження контрафактних примірників творів (у тому числі комп'ютерних програм і баз даних), фонограм, відеограм і програм організацій мовлення;

в) плагіат – оприлюднення (опублікування), повністю або частково, чужого твору під іменем особи, яка не є автором цього твору;

г) ввезення на митну територію України без дозволу осіб, які мають авторське право і (або) суміжні права, примірників творів (у тому числі комп'ютерних програм і баз даних), фонограм, відеограм, програм мовлення;

д) вчинення дій, що створюють загрозу порушення авторського права і (або) суміжних прав;

е) будь-які дії для свідомого обходу технічних засобів захисту авторського права і (або) суміжних прав, зокрема виготовлення, розповсюдження, ввезення з метою розповсюдження у застосування засобів для такого обходу;

є) підроблення, зміна чи вилучення інформації, зокрема в електронній формі, про управління правами без дозволу суб'єктів авторського права і (або) суміжних прав чи особи, яка здійснює таке управління;

ж) розповсюдження, ввезення на митну територію України з метою розповсюдження, публічне сповіщення об'єктів авторського права і (або) суміжних прав, з яких без дозволу суб'єктів авторського права і (або) суміжних прав вилучена чи змінена інформація про управління правами, зокрема в електронній формі.

Стаття 51. Порядок захисту авторського права і суміжних прав

Захист особистих немайнових і майнових прав суб'єктів авторського права і (або) суміжних прав здійснюється в порядку, встановленому адміністративним, цивільним і кримінальним законодавством.

Стаття 52. Способи цивільно-правового захисту авторського права і суміжних прав

1. За захистом свого авторського права і (або) суміжних прав суб'єкти авторського права та суміжних прав мають право звертатися в установленому порядку до суду та інших органів відповідно до їх компетенції.

При порушеннях будь-якою особою авторського права і (або) суміжних прав, передбачених статтею 50 цього Закону, недотриманні передбачених договором умов використання творів і (або) об'єктів суміжних прав, використанні творів і об'єктів суміжних прав з обходом технічних засобів захисту чи з підробленням інформації ў (або) документів про управління правами чи створенні загрози неправомірного використання об'єктів авторського права і (або) суміжних прав та інших порушеннях особистих немайнових прав ў майнових прав суб'єктів авторського права і (або) суміжних прав суб'єкти авторського права і (або) суміжних прав мають право:

- а) вимагати визнання та поновлення своїх прав, у тому числі забороняти дії, що порушують авторське право і (або) суміжні права чи створюють загрозу їх порушення;
- б) звертатися до суду з позовом про поновлення порушених прав та (або) припинення дій, що порушують авторське право та (або) суміжні права чи створюють загрозу їх порушення;
- в) подавати позови про відшкодування моральної (немайнової) шкоди;
- г) подавати позови про відшкодування збитків (матеріальної шкоди), включаючи упущену вигоду, або стягнення доходу, отриманого порушником внаслідок порушення ним авторського права і (або) суміжних прав, або виплату компенсацій;
- д) вимагати припинення підготовчих дій до порушення авторського права і (або) суміжних прав, у тому числі призупинення митних процедур, якщо є підозра, що можуть бути пропущені на митну територію України чи з її митної території контрафактні примірники творів, фонограм, відеограм, засоби обходу технічних засобів захисту, в порядку, передбаченому Митним кодексом України;
- є) брати участь в інспектуванні виробничих приміщень, складів, технологічних процесів і господарських операцій, пов'язаних з виготовленням примірників творів, фонограм ў відеограм, щодо яких є підстави для підозри про порушення чи загрозу порушення авторського права і (або) суміжних прав, у порядку, встановленому Кабінетом Міністрів України;
- є) вимагати, в тому числі у судовому порядку, публікації в засобах масової інформації даних про допущені порушення авторського права і (або) суміжних прав та судові рішення щодо цих порушень;
- ж) вимагати від осіб, які порушують авторське право і (або) суміжні права позивача, надання інформації про третіх осіб, задіяних у виробництві та розповсюдженні контрафактних примірників творів і об'єктів суміжних прав, а також засобів обходу технічних засобів захисту, та про канали їх розповсюдження;
- з) вимагати прийняття інших передбачених законодавством заходів, пов'язаних із захистом авторського права та суміжних прав.

2. Суд має право постановити рішення чи ухвалу про:

- а) відшкодування моральної (немайнової) шкоди, завданої порушенням авторського права і (або) суміжних прав, з визначенням розміру відшкодування;
- б) відшкодування збитків, завданих порушенням авторського права і (або) суміжних прав;

в) стягнення із порушника авторського права і (або) суміжних прав доходу, отриманого внаслідок порушення;

г) виплату компенсації, що визначається судом, у розмірі від 10 до 50000 мінімальних заробітних плат, замість відшкодування збитків або стягнення доходу;

д) заборону опублікування творів, їх виконань чи постановок, випуску примірників фонограм, відеограм, їх сповіщення, припинення їх розповсюдження, вилучення (конфіскацію) контрафактних примірників творів, фонограм, відеограм чи програм мовлення та обладнання і матеріалів, призначених для їх виготовлення й відтворення, публікацію у пресі інформації про допущене порушення тощо, якщо у ході судового розгляду буде доведено факт порушення авторського права і (або) суміжних прав або факт наявності дій, що створюють загрозу порушення цих прав;

е) вимагати від осіб, які порушують авторське право і (або) суміжні права позивача, інформацію про третіх осіб, задіяних у виробництві та розповсюдженні контрафактних примірників творів та об'єктів суміжних прав, засобів обходу технічних засобів та про канали розповсюдження.

При визначенні розмірів збитків, які мають бути відшкодовані особі, права якої порушено, а також для відшкодування моральної (немайнової) шкоди суд зобов'язаний виходити із суті порушення, майнової і моральної шкоди, завданої особі, яка має авторське право і (або) суміжні права, а також із можливого доходу, який могла б одержати ця особа. У розмір збитків, завданих особі, права якої порушено, додатково можуть бути включені судові витрати, понесені цією особою, а також витрати, пов'язані з оплатою допомоги адвоката.

При визначенні компенсації, яка має бути виплачена замість відшкодування збитків чи стягнення доходу, суд зобов'язаний у встановлених пунктом "г" цієї частини межах визначити розмір компенсації, враховуючи обсяг порушення та (або) наміри відповідача.

3. Суд може постановити рішення про накладення на порушника штрафу у розмірі 10 відсотків суми, присудженої судом на користь позивача. Сума штрафів передається у встановленому порядку до Державного бюджету України.

4. Суд може постановити рішення про вилучення чи конфіскацію всіх контрафактних примірників творів, фонограм, відеограм чи програм мовлення, щодо яких встановлено, що вони були виготовлені або розповсюджені з порушенням авторського права і (або) суміжних прав, а також засобів обходу технічних засобів захисту. Це стосується також усіх кліше, матриць, форм, оригіналів, магнітних стрічок, фотонегативів та інших предметів, за допомогою яких відтворюються примірники творів, фонограм, відеограм, програм мовлення, а також матеріалів і обладнання, що використовуються для їх відтворення і для виготовлення засобів обходу технічних засобів захисту.

За рішенням суду вилучені контрафактні примірники творів (у тому числі комп'ютерні програми і бази даних), фонограм, відеограм, програм мовлення на вимогу особи, яка є суб'єктом авторського права і (або) суміжних прав і права якої порушено, можуть бути передані цій особі. Якщо ця особа не вимагає такої передачі, то контрафактні примірники підлягають знищенню, а матеріали і обладнання, що використовувалися для відтворення контрафактних примірників, підлягають відчуженню із перерахуванням виручених коштів до Державного бюджету України.

Стаття 53. Способи забезпечення позову у справах про порушення авторського права і суміжних прав

1. До завершення розгляду справи по суті суддя одноособово має право винести ухвалу про заборону відповідачеві, щодо якого є достатні підстави вважати, що він є порушником авторського права й (або) суміжних прав, вчиняти до винесення рішення чи ухвали суду певні дії, а саме: виготовлення, відтворення, продаж, здавання в майновий найм, прокат, ввезення на митну територію України та інше передбачене цим Законом використання, а також транспортування, зберігання або володіння з метою введення в цивільний обіг примірників творів, у тому числі комп'ютерних програм і баз даних, а також записаних виконань, фонограм, відеограм, програм мовлення, щодо яких припускається, що вони є контрафактними, і засобів обходу технічних засобів захисту.

2. За наявності достатніх даних про вчинення такого порушення авторського права і (або) суміжних прав, за яке відповідно до закону передбачена кримінальна відповідальність, орган дізнання, слідства або суд зобов'язані вжити заходів для забезпечення розшуку і накладення арешту на:

а) примірники творів (у тому числі комп'ютерних програм і баз даних), записаних виконань, фонограм, відеограм, програм мовлення, щодо яких припускається, що вони є контрафактними, а також засоби обходження технічних засобів захисту;

б) матеріали й обладнання, призначені для їх виготовлення ў відтворення;

в) документи, рахунки та інші предмети, що можуть бути доказом вчинення протиправних дій.

3. У разі, якщо відповідач по справі порушення авторського права і (або) суміжних прав відмовляє у доступі до необхідної інформації чи не забезпечує її надання у прийнятний строк, робить перешкоди у здійсненні судових процедур, або з метою збереження відповідних доказів щодо інкримінованого порушення, особливо у випадку, коли будь-яке відстрочення може завдати непоправної шкоди особі, яка має авторське право і (або) суміжні права, або коли є очевидний ризик того, що доказ буде знищено, суд або суддя одноособово мають право за заявою заявника застосувати тимчасові заходи до пред'явлення позову або до початку розгляду справи за участю іншої сторони (відповідача) шляхом:

а) винесення ухвали про огляд приміщень, в яких, як припускається, відбуваються дії, пов'язані з порушенням авторського права і (або) суміжних прав;

б) накладення арешту і вилучення всіх примірників творів (у тому числі комп'ютерних програм і баз даних), записаних виконань, фонограм, відеограм, програм мовлення, щодо яких припускається, що вони є контрафактними, засобів обходження технічних засобів захисту, а також матеріалів і обладнання, що використовуються для їх виготовлення і відтворення;

в) накладення арешту і вилучення рахунків та інших документів, які можуть бути доказом вчинення дій, що порушують або створюють загрозу порушення (чи підтверджують наміри вчинення порушення) авторського права і (або) суміжних прав.

Заява про застосування тимчасових заходів розглядається тільки за участю заявника у дводенний строк з дня її подання.

Ухвала суду про застосування тимчасового заходу підлягає негайному виконанню органом державної виконавчої служби за участю заявника.

До прийняття ухвали про застосування тимчасових заходів, зазначених в абзаці першому цієї частини, суд має право вимагати від заявника обґрунтування того, що він є суб'єктом авторського права і (або) суміжних прав і що ці права порушені або невідворотно будуть порушені, а також видати заявнику судову ухвалу щодо внесення застави або еквівалентної гарантії, достатньої для того, щоб запобігти зловживанню тимчасовим заходом. Застава полягає у внесенні на депозит суду заявником чи іншими особами грошей чи передачі інших матеріальних цінностей. Розмір застави (гарантії) визначається судом з урахуванням обставин справи, але не повинен бути меншим від 100 неоподатковуваних мінімумів доходів громадян і не більшим від розміру заявленої шкоди.

У разі застосування визначених в абзаці першому цієї частини тимчасових заходів відповідач має право вимагати їх зміни чи скасування, а заявник зобов'язаний подати позов до суду про захист порушених авторських чи суміжних прав не пізніше 15 календарних днів від дня застосування тимчасового заходу.

Застава повертається повністю заявникові при відмові суду у прийнятті позову до розгляду чи задоволенні позову повністю або частково. У протилежному разі застава звертається на виконання рішення про компенсацію шкоди відповідачеві, завданої застосуванням тимчасових заходів.

При скасуванні визначених в абзаці першому цієї частини тимчасових заходів або якщо при розгляді справи з'ясується відсутність факту порушення чи загрози порушення авторського права і (або) суміжних прав, суд має право на клопотання відповідача прийняти судові рішення щодо надання відповідачу належної компенсації позивачем за будь-яку шкоду, завдану цими заходами.

Розділ VI

ПРИКІНЦЕВІ ПОЛОЖЕННЯ

1. Цей Закон набирає чинності з дня його опублікування і застосовується до правовідносин, які виникли після набрання ним чинності.

2. Кабінету Міністрів України у чотиримісячний строк з дня набрання чинності цим Законом подати до Верховної Ради України свої пропозиції щодо внесення змін до законів України у зв'язку з прийняттям цього Закону, а також прийняти необхідні нормативно-правові акти і привести свої нормативно-правові акти у

відповідність із цим Законом.

3. До приведення законодавства України у відповідність із цим Законом закони та інші нормативно-правові акти застосовуються в частині, що не суперечить цьому Закону.
4. Установити, що починаючи з дня набрання чинності цим Законом строки охорони авторського права, передбачені статтею 28 у частинами першою і другою статті 44 цього Закону, застосовуються у всіх випадках, коли 50-річний строк дії авторського права після смерті автора або строк дії суміжних прав не закінчився до дня набрання чинності цим Законом.
5. Установити, що цей Закон застосовується до виконань у фонограм, створених чи вперше опублікованих до дня набрання чинності цим Законом, якщо на цей день не минуло 50 років після їх першого запису або опублікування.
6. Установити, що об'єкти авторського права і суміжних прав, які є предметом міжнародного договору, до якого Україна приєдналася і згоду на обов'язковість якого дала Верховна Рада України, і які створені чи вперше опубліковані до дня набрання чинності цим Законом, підлягають захисту за цим Законом від дня набрання ним чинності, якщо на цей день зазначені об'єкти не стали суспільним надбанням в країні походження у зв'язку із закінченням строку їх охорони в цій країні.
7. Визнати такою, що втратила чинність, Постанову Верховної Ради України від 23 грудня 1993 року "Про порядок введення в дію Закону України "Про авторське право і суміжні права".
8. У статті 2 Закону України "Про приєднання України до Бернської конвенції про охорону літературних і художніх творів (Паризького акта від 24 липня 1971 року, зміненого 2 жовтня 1979 року)" (189/95-ВР) (Відомості Верховної Ради України, 1995 р., N 21, ст. 155) виключити слова "повідомивши при цьому, що дія зазначеної Конвенції не поширюється на твори, які на дату набрання чинності цією Конвенцією для України вже є на її території суспільним надбанням".
9. Доручити Міністерству закордонних справ України повідомити Генеральному директору Всесвітньої організації інтелектуальної власності про те, що стаття 18 Бернської конвенції про охорону літературних і художніх творів (Паризького акта від 24 липня 1971 року, зміненого 2 жовтня 1979 року) від дня набрання чинності цим Законом діє на території України в повному обсязі.
10. Доповнити абзац другий Закону України "Про приєднання України до Конвенції про охорону інтересів виробників фонограм від незаконного відтворення їхніх фонограм від 29 жовтня 1971 року" (738-14) (Відомості Верховної Ради України, 1999 р., N 32, ст. 265) реченням такого змісту: "З метою виконання вимог зазначеної Конвенції поширити, на взаємній основі, національний режим захисту суміжних прав, передбачений Законом України "Про авторське право і суміжні права" (3792-12), на виробників фонограм з країн – учасниць Конвенції та їхні фонограми, якщо строк охорони цих фонограм не закінчився в країні походження".
11. Доручити Міністерству закордонних справ України повідомити Генеральному Секретарю Організації Об'єднаних Націй про доповнення Закону України "Про приєднання України до Конвенції про охорону інтересів виробників фонограм від незаконного відтворення їхніх фонограм від 29 жовтня 1971 року".

23 грудня
1993 року

ЗАТВЕРДЖЕНО
постановою Кабінету Міністрів України
від 5 вересня 1996 р. N 1074

ПОЛОЖЕННЯ

про державний вищий навчальний заклад

Загальна частина

1. Державний вищий навчальний заклад (далі - вищий навчальний заклад) є суб'єктом освітньої діяльності, яка здійснюється з метою задоволення освітніх потреб особи, суспільства і держави.
2. Вищий навчальний заклад у своїй діяльності керується Конституцією України, законами України, постановами Верховної Ради України, указами і розпорядженнями Президента України, декретами, постановами і розпорядженнями Кабінету Міністрів України, нормативними актами Міносвіти, міністерств і відомств та цим Положенням.
3. В Україні діють такі види вищих навчальних закладів:

1) університет (класичний університет) - багатoproфiльний вищий навчальний заклад, який здійснює підготовку фахівців з вищою освітою з широкого спектра природничих, гуманітарних, технічних та інших напрямів науки, техніки і культури за освітньо-професійними програмами всіх рівнів, проводить фундаментальні та прикладні наукові дослідження, є провідним науково-методичним центром, сприяє поширенню наукових знань і здійснює культурно-просвітницьку діяльність серед населення, має розвинуту інфраструктуру наукових і науково-виробничих підприємств і установ, високий рівень кадрового і матеріально-технічного забезпечення такої діяльності.

Можуть створюватися технічні, технологічні, економічні, медичні, сільськогосподарські та інші університети, які здійснюють багатoproфiльну підготовку фахівців з вищою освітою у відповідній галузі;

2) академія - вищий навчальний заклад, який здійснює підготовку фахівців з вищою освітою за освітньо-професійними програмами всіх рівнів в окремо визначеній галузі знань або виробництва, проводить фундаментальні та прикладні наукові дослідження, є провідним науково-методичним центром у сфері своєї діяльності, має високий рівень кадрового та матеріально-технічного забезпечення;

3) інститут - вищий навчальний заклад або структурний підрозділ університету, академії, який здійснює підготовку фахівців з вищою освітою за освітньо-професійними програмами всіх рівнів у певній галузі науки, виробництва, освіти, культури і мистецтва, провадить наукову та науково-виробничу діяльність, має високий кадровий та матеріально-технічний потенціал;

4) консерваторія (музична академія) - вищий навчальний заклад, який здійснює підготовку фахівців з вищою освітою за освітньо-професійними програмами всіх рівнів у галузі культури і мистецтва - музичних виконавців, композиторів, музикознавців, викладачів музичних дисциплін, проводить наукові дослідження, є провідним центром у сфері своєї діяльності, має високий рівень кадрового та матеріально-технічного забезпечення.

Навчання в консерваторії передбачає всебічну теоретичну і практичну підготовку музикантів до професійної виконавської і педагогічної діяльності;

5) коледж - вищий навчальний заклад або структурний підрозділ університету, академії, інституту, який здійснює підготовку фахівців з вищою освітою за освітньо-професійними програмами бакалавра або молодшого спеціаліста з одного (кількох) споріднених напрямів підготовки або спеціальностей, має необхідний кадровий потенціал, матеріально-технічну базу;

6) технікум (училище) - вищий навчальний заклад або структурний підрозділ університету, академії, інституту, який здійснює підготовку фахівців з вищою освітою за освітньо-професійними програмами молодшого спеціаліста, має необхідний кадровий потенціал, матеріально-технічну базу.

4. Порядок створення, реорганізації, ліквідації, ліцензування, атестації та акредитації вищого навчального закладу встановлює Кабінет Міністрів України.

5. Вищому навчальному закладу Міносвіти разом з міністерством, відомством, у підпорядкуванні якого перебуває вищий навчальний заклад, може надавати йому встановлену Законом України "Про освіту" певну автономію відповідно до отриманого статусу.

6. Вищий навчальний заклад відповідно до Закону України "Про освіту" забезпечує громадянам України та громадянам інших країн, особам без громадянства можливість отримати вищу освіту на рівні державних стандартів за освітньо-кваліфікаційними рівнями та здобути наукові ступені.

Порядок здійснення державного контролю за якістю підготовки випускників вищих навчальних закладів встановлює Кабінет Міністрів України.

Порядок організації навчального процесу, форми навчання та контролю за набуттям знань студентами, порядок їх атестації та тривалість канікул встановлює Міносвіти.

7. Умови прийому студентів до вищих навчальних закладів розробляє Міносвіти і затверджує після попереднього розгляду їх Віце-прем'єр-міністром України. Згідно з цими Умовами кожен вищий навчальний заклад розробляє власні правила прийому, які затверджує Міносвіти. Порядок затвердження правил прийому до вищих навчальних закладів встановлює Міносвіти.

8. Відповідно до освітньо-кваліфікаційних рівнів підготовки студентів, способів реалізації освітньо-професійних програм та соціальних функцій у системі освіти можуть діяти вищі навчальні заклади таких рівнів акредитації:

вищі навчальні заклади першого рівня акредитації (технікум, училище та інші прирівняні до них за результатами акредитації вищі навчальні заклади), які готують фахівців: на основі повної загальної середньої освіти - з присвоєнням кваліфікації молодшого спеціаліста; на основі базової загальної середньої освіти - з присвоєнням кваліфікації молодшого спеціаліста та з одночасним отриманням повної загальної середньої освіти;

вищі навчальні заклади другого рівня акредитації (коледжі та інші прирівняні до них за результатами акредитації вищі навчальні заклади), які готують фахівців на основі повної загальної середньої освіти з присвоєнням кваліфікацій молодшого спеціаліста, бакалавра;

вищі навчальні заклади третього і четвертого рівнів акредитації (університети, академії, інститути, консерваторії та інші прирівняні до них за результатами акредитації вищі навчальні заклади), які готують фахівців на основі повної загальної середньої освіти - з присвоєнням кваліфікацій бакалавра, спеціаліста, магістра; на основі вищої освіти - з присудженням наукових ступенів кандидата та доктора наук у встановленому порядку.

9. Рівень акредитації вищого навчального закладу, освітньо-кваліфікаційні рівні, за програмами яких здійснюється підготовка студентів, змінюється виключно за результатами акредитації.

10. За результатами акредитації вищій навчальній заклад без зміни свого статусу може отримати право здійснювати з окремих напрямів (спеціальностей) підготовку за освітньо-професійними програмами вищого навчального закладу більш високого рівня акредитації.

Вищі навчальні заклади за погодженням з міністерствами, відомствами, у підпорядкуванні яких вони перебувають, можуть готувати фахівців за всіма освітньо-професійними програмами навчальних закладів нижчого рівня акредитації, якщо вони утворили комплекс з іншими навчальними закладами, які проводять підготовку за програмами такого рівня.

Питання про включення до таких комплексів навчальних закладів місцевого підпорядкування погоджується з відповідними органами управління освітою.

11. Державному вищому навчальному закладу за особливі досягнення в роботі відповідно до Указу Президента України від 16 червня 1995 р. N 451 "Про Положення про національний заклад (установу) України" може надаватися статус національного.

12. Статут вищого навчального закладу приймається на загальних зборах (конференції) трудового колективу, затверджується у порядку, передбаченому частиною шостою статті 18 Закону України "Про освіту".

У такому ж порядку вносяться зміни та доповнення до Статуту вищого навчального закладу.

13. Взаємні зобов'язання керівництва (власника або уповноваженого ним органу) вищого навчального закладу і профспілкового комітету чи іншого уповноваженого трудовим колективом органу працівників вищого навчального закладу у частині забезпечення прав, безпечних умов праці, виконання обов'язків регулюються колективним договором, що розробляється та укладається відповідно до чинного законодавства.

14. У вищому навчальному закладі створюється комісія з трудових спорів, яка розглядає спірні питання, що виникають між працівниками та керівництвом закладу.

15. Вищі навчальні заклади незалежно від їх статусу мають право на добровільних засадах об'єднуватися в комплекси та інші типи об'єднань у встановленому порядку. Порядок створення, реорганізації та ліквідації зазначених комплексів (об'єднань) встановлює Міносвіти.

16. Вищим навчальним закладам третього і четвертого рівнів акредитації, які працюють за спільними навчальними планами і об'єднані в комплекс із навчальними закладами першого і другого рівнів акредитації, надається право зараховувати випускників цих навчальних закладів для продовження навчання за спеціальними програмами із скороченим терміном підготовки спеціалістів або на II-IV курси для поповнення академічних груп. Умови фінансування такої підготовки визначаються керівництвом вищого навчального закладу за погодженням з міністерством чи відомством, у підпорядкуванні якого перебуває заклад.

16-1. На вищі навчальні заклади III - IV рівня акредитації поширюються права, передбачені Законом України "Про наукову і науково-технічну діяльність" для науково-дослідних (науково-технічних) установ.

(Положення доповнено пунктом 61-1 згідно з постановою Кабінету Міністрів України від 13.08.99 р. N 1487)

16-2. Вищому навчальному закладу IV рівня акредитації (об'єднанню вищих навчальних закладів IV рівня акредитації), що проводить комплексні наукові дослідження загальнодержавного значення, визнані на світовому рівні, може бути надано статус національного наукового центру в установленому порядку.

(Положення доповнено пунктом 61-2 згідно з постановою Кабінету Міністрів України від 13.08.99 р. N 1487)

Завдання, права та обов'язки вищого навчального закладу

17. Головними завданнями вищого навчального закладу є:

1) провадження освітньої діяльності, яка включає навчальну, виховну, наукову, культурну, методичну діяльність;

2) забезпечення умов для оволодіння системою знань про людину, природу і суспільство; формування соціально зрілої, творчої особистості; виховання морально, психічно і фізично здорового покоління громадян; формування громадянської позиції, патріотизму, власної гідності, готовності до трудової діяльності, відповідальності за свою долю, долю суспільства, держави і людства; забезпечення високих етичних норм, атмосфери доброзичливості й взаємної поваги у стосунках між працівниками, викладачами та студентами;

3) забезпечення набуття студентами знань у певній галузі, підготовка їх до професійної діяльності;

4) забезпечення виконання умов державного контракту та інших угод на підготовку фахівців з вищою освітою;

5) проведення наукових досліджень або творчої, мистецької діяльності як основи підготовки майбутніх фахівців та науково-технічного і культурного розвитку держави;

6) підготовка молоді до самостійної наукової, викладацької або мистецької діяльності;

7) інформування абітурієнтів і студентів про ситуацію, що склалася на ринку зайнятості;

8) перепідготовка та підвищення кваліфікації кадрів; просвітницька діяльність.

18. Державні органи управління освітою, у підпорядкуванні яких перебувають вищі навчальні заклади, мають забезпечувати:

1) створення нормативно-правової бази для діяльності вищого навчального закладу;

- 2) установлення вимог до змісту, рівня і обсягу освіти;
- 3) проведення державної акредитації вищого навчального закладу;
- 4) здійснення інформаційного забезпечення освітньої діяльності;
- 5) соціальний захист учасників навчально-виховного процесу;
- 6) установлення нормативів матеріально-технічного та фінансового забезпечення;
- 7) формування державного замовлення;
- 8) отримання або придбання нерухомого майна та обладнання, необхідних для провадження освітньої діяльності, згідно з установленними нормативами.

19. Вищий навчальний заклад має право:

- 1) визначати зміст освіти з урахуванням державних стандартів та освітньо-професійних програм, установлених для вищих навчальних закладів відповідних рівнів акредитації;
- 2) визначати форми та засоби проведення навчально-виховного процесу відповідно до ліцензованої освітньої діяльності;
- 3) готувати фахівців за державним замовленням і замовленням галузевих міністерств, підприємств, установ, організацій незалежно від форм власності, місцевих органів виконавчої влади, громадських організацій та за договорами з громадянами;
- 4) розробляти та запроваджувати власні програми наукової діяльності;
- 5) створювати в установленому порядку структурні підрозділи;
- 6) отримувати кошти і матеріальні цінності (будинки, споруди, обладнання, транспортні засоби тощо) від органів виконавчої влади, підприємств, установ, організацій, громадян і благодійних фондів;
- 7) укладати угоди про спільну діяльність з підприємствами, установами і організаціями в Україні та за її межами для виконання статутних завдань відповідно до чинного законодавства;
- 8) розвивати власну соціальну базу, мережу спортивно-оздоровчих, лікувально-профілактичних і культурних закладів;
- 9) здійснювати капітальне будівництво, реконструкцію та капітальний ремонт основних фондів;
- 10) користуватися пільгами, встановленими чинним законодавством для вищих навчальних закладів;
- 11) користуватися банківськими кредитами і позичками згідно з чинним законодавством;
- 12) провадити самостійну видавничу діяльність у встановленому порядку;
- 13) брати участь у діяльності міжнародних організацій;
- 14) отримувати за результатами акредитації додаткові права та пільги, передбачені для закладів відповідного рівня.

Вищий навчальний заклад, якому надано статус національного, користується також правами, передбаченими Указом Президента України від 16 червня 1995 р. N 451 "Про Положення про національний заклад (установу) України".

20. Вищий навчальний заклад несе відповідальність за:

- 1) дотримання вимог Законів України "Про освіту", "Про мови в Україні" та інших законодавчих актів;
- 2) дотримання державних стандартів освіти;
- 3) забезпечення безпечних умов проведення освітньої діяльності;
- 4) дотримання договірних зобов'язань з іншими суб'єктами освітньої, виробничої, наукової діяльності та громадянами, в тому числі за міжнародними угодами;
- 5) дотримання фінансової дисципліни та збереження державного майна;
- 6) соціальний захист учасників навчально-виховного процесу.

Структура вищого навчального закладу

21. Структура вищого навчального закладу визначається відповідно до цього Положення та його Статуту.

22. Основними структурними підрозділами вищого навчального закладу третього і четвертого рівнів акредитації є: інститути, факультети, кафедри, курси тощо.

Основними структурними підрозділами вищого навчального закладу першого і другого рівнів акредитації є відділення.

23. Інститут є навчально-науковим або науковим структурним підрозділом і може створюватись у вищих навчальних закладах третього і четвертого рівнів акредитації з метою більш ефективної реалізації статутних завдань закладу. Навчально-науковий інститут об'єднує споріднені факультети, кафедри і створюється органом управління, у підпорядкуванні якого перебуває вищий навчальний заклад. Керівництво навчально-науковим інститутом здійснює директор інституту, який призначається на посаду і звільняється з посади наказом керівника вищого навчального закладу. Функціональні обов'язки директора інституту визначаються ректором відповідно до Статуту вищого навчального закладу.

Науково-дослідний інститут об'єднує споріднені наукові лабораторії, центри і створюється наказом ректора (якщо діяльність інституту фінансується з державного бюджету, - органом управління, у підпорядкуванні якого перебуває вищий навчальний заклад). Директор науково-дослідного інституту призначається на посаду і звільняється з посади наказом керівника вищого навчального закладу (якщо науково-дослідний інститут створюється органом управління, у підпорядкуванні якого перебуває вищий навчальний заклад, кандидатура директора погоджується з керівництвом органу управління).

24. Факультет є навчально-науковим структурним підрозділом вищих навчальних закладів третього та четвертого рівнів акредитації, що здійснює підготовку студентів, аспірантів та докторантів із споріднених спеціальностей. Факультет об'єднує відповідні кафедри і лабораторії. Керівництво діяльністю факультету здійснює декан, який призначається на посаду з числа професорів або найдосвідченіших доцентів у порядку, встановленому Статутом вищого навчального закладу, і звільняється з посади керівником вищого навчального закладу.

Структура факультету, порядок призначення заступника декана, обов'язки і відповідальність декана визначаються Статутом вищого навчального закладу.

Факультет створюється, ліквідується та реорганізується органом управління, у підпорядкуванні якого перебуває вищий навчальний заклад.

25. Кафедра є основним навчально-науковим структурним підрозділом вищих навчальних закладів третього та четвертого рівнів акредитації (філіалів, факультетів), що провадить навчальну, методичну та науково-дослідницьку діяльність з однієї або кількох споріднених дисциплін.

Кафедра створюється наказом ректора за поданням декана факультету та за рішенням вченої ради факультету, погодженим з органом управління, у підпорядкуванні якого перебуває вищий навчальний заклад, за умови, що обсяги навчальної роботи дають змогу сформувати викладацький склад у кількості не менш як 5 штатних одиниць. У вищих навчальних закладах мистецтва, як виняток, за погодженням з органами управління, у підпорядкуванні яких перебуває вищий навчальний заклад, можуть створюватися кафедри чисельністю не менш як 3 штатні одиниці.

У разі потреби для забезпечення розвитку нового напрямку навчальної, методичної і наукової діяльності при кафедрі може бути створена секція.

Посаду завідуючого кафедрою може займати, як правило, особа, яка має вчене звання професора або науковий ступінь доктора наук. Порядок наймання на роботу завідуючого кафедрою встановлюється положенням, яке затверджує Міносвіти.

26. У структурі вищих навчальних закладів першого і другого рівнів акредитації можуть створюватися відділення, які об'єднують навчальні групи з однієї або кількох спеціальностей, методичні, навчально-виробничі підрозділи, необхідні для виконання покладених на відділення завдань.

27. У вищих навчальних закладах першого і другого рівнів акредитації можуть створюватися предметні (циклові) комісії, що провадять навчальну та методичну діяльність з однієї або кількох споріднених дисциплін.

Предметна (циклова) комісія створюється у разі, коли обсяги навчальної роботи дають змогу сформувати викладацький склад у кількості не менш як 3 особи.

Перелік предметних (циклових) комісій, кандидатури їх голів та персональний склад затверджуються наказом директора вищого навчального закладу терміном на один навчальний рік.

28. Вищі навчальні заклади у своєму складі можуть мати: підрозділи перепідготовки та підвищення кваліфікації кадрів, лабораторії, бібліотеки, навчально-методичні кабінети, обчислювальні центри, навчально-виробничі та творчі майстерні, навчально-дослідні господарства, виробничі структури, видавництва, заклади культурно-побутового призначення та інші підрозділи, діяльність яких не заборонена чинним законодавством.

Вищі навчальні заклади третього і четвертого рівнів акредитації можуть також мати аспірантуру, докторантуру, науково-дослідні установи.

Наукові, виробничі та інші структурні підрозділи вищих навчальних закладів беруть участь у процесі навчання студентів, аспірантів, докторантів, клінічних ординаторів або в організації чи забезпеченні освітньої діяльності закладу.

29. Вищий навчальний заклад може створювати навчальні підрозділи: курси, факультети суміжних і додаткових професій та інші підрозділи, що надають платні освітні послуги. Такі підрозділи підпорядковані безпосередньо ректору (директору) вищого навчального закладу, який відповідно до його Статуту призначає керівника підрозділу, визначає напрями їх основної діяльності, порядок фінансово-господарської діяльності, структуру управління та умови використання матеріально-технічної бази, що належить базовому вищому навчальному закладу.

30. Вищий навчальний заклад має право створювати у своєму складі заклади післядипломної освіти, які на базі вищої освіти у скорочені терміни готують фахівців з нових перспективних напрямів науки і техніки. Порядок створення цих закладів регулюється нормативними актами, які затверджує Міносвіти за погодженням з Мінфіном.

31. Для обміну досвідом з питань навчально-методичної роботи при провідних вищих навчальних закладах можуть створюватися науково-методичні лабораторії, центри, експериментальні майданчики. Порядок їх створення встановлюється органами управління, у підпорядкуванні яких перебувають вищі навчальні заклади.

Управління вищим навчальним закладом

32. Управління вищим навчальним закладом здійснюється на основі суміщення прав центральних органів виконавчої влади та керівництва вищого навчального закладу, розмежування повноважень, поєднання єдиноначальності та самоврядування, реалізації прав власника на використання свого майна.

33. Управління діяльністю вищого навчального закладу здійснює уповноважений засновником керівник (президент, ректор, директор), який діє на засадах єдиноначальності.

34. Наймання на роботу керівника (президента, ректора, директора) вищого навчального закладу здійснюється у порядку, встановленому Законом України "Про освіту".

35. Наймання на роботу і звільнення з роботи заступників керівника, керівників основних структурних підрозділів та їх заступників здійснюється за наказом керівника вищого навчального закладу на умовах, передбачених чинним законодавством і Статутом вищого навчального закладу. Кількість заступників керівника визначається органом управління, у підпорядкуванні якого перебуває вищий навчальний заклад.

36. Наймання на роботу професорсько-викладацького складу провадиться відповідно до чинного законодавства за трудовим договором, у тому числі за контрактом, а також може здійснюватися на основі конкурсного відбору інших працівників на умовах, встановлених Статутом вищого навчального закладу.

37. Вищим колегіальним органом самоврядування вищого навчального закладу є загальні збори чи конференція. Порядок обрання делегатів конференції встановлюється Статутом вищого навчального закладу. При цьому не менш як 75 відсотків загальної чисельності делегатів конференції мають становити викладачі та наукові працівники вищого навчального закладу.

38. Загальні збори (конференція):

розглядають проект колективного договору і надають повноваження профспілковому комітету чи іншому уповноваженому трудовим колективом органу працівників вищого навчального закладу підписувати договір з власником або уповноваженим ним органом від імені колективу вищого навчального закладу;

обирають представників вищого навчального закладу до складу конкурсної комісії з питань заміщення вакантної посади керівника, що створюється органом управління, у підпорядкуванні якого перебуває вищий навчальний заклад;

визначають рейтинг претендентів на посаду керівника вищого навчального закладу шляхом відкритого або таємного голосування і подають свої пропозиції конкурсній комісії;

обирають комісію з трудових спорів відповідно до Кодексу законів про працю України.

39. Для забезпечення гласності та інформованості про діяльність керівництва та органів самоврядування вищого навчального закладу, висвітлення актуальних проблем життя трудового колективу закладу при ньому в установленому порядку можуть бути створені засоби масової інформації.

40. Для координації діяльності вищих навчальних закладів в Автономній Республіці Крим, областях (регіонах) створюються ради ректорів (директорів) вищих навчальних закладів. Положення про ці ради затверджує Міносвіти.

Голови рад ректорів (директорів) організують діяльність ради разом з Міносвіти, Міністерством освіти Автономної Республіки Крим, обласними органами виконавчої влади.

Рішення рад керівників вищих навчальних закладів мають рекомендаційний характер.

41. З метою поліпшення координації діяльності, обміну досвідом роботи вищі навчальні заклади в установленому порядку можуть утворювати асоціації або інші об'єднання.

42. Для вирішення основних питань діяльності вищого навчального закладу відповідно до його Статуту створюються робочі та дорадчі органи:

робочі органи - ректорат, деканати (для вищих навчальних закладів третього і четвертого рівнів акредитації), адміністративна рада (для вищих навчальних закладів першого і другого рівнів акредитації), приймальна комісія;

дорадчі органи - вчена рада (для вищих навчальних закладів третього і четвертого рівнів акредитації), педагогічна рада (для вищих навчальних закладів першого і другого рівнів акредитації), бюджетно-фінансова комісія тощо.

Положення про робочі та дорадчі органи і їх функції затверджуються наказом керівника вищого навчального закладу.

43. На підставі рішення вченої ради вищого навчального закладу керівник може видавати накази, обов'язкові для виконання викладачами, співробітниками і студентами цього закладу.

44. До складу вченої ради вищого навчального закладу входять керівник, заступники керівника за посадами, головний бухгалтер. Головою вченої ради вищого навчального закладу є керівник, а у разі його відсутності - заступник керівника за його вказівкою.

45. Безпосереднє керівництво навчальною, науково-методичною, науковою та адміністративно-господарською діяльністю вищого навчального закладу здійснюють заступники керівника, що відповідають за ці напрями діяльності.

Заступники керівника наймаються на роботу за трудовим договором (контрактом) і звільняються з роботи керівником вищого навчального закладу.

46. У вищих навчальних закладах третього і четвертого рівнів акредитації можуть бути створені вчені ради факультетів (інститутів), склад, функції та порядок роботи яких визначаються Статутом вищого навчального закладу.

47. Вищий навчальний заклад в особі керівника звітує перед міністерством і відомством, у підпорядкуванні якого він перебуває, подає статистичну звітність та іншу інформацію відповідним державним органам.

48. З метою вдосконалення якості викладання, підвищення педагогічної майстерності викладачів у вищих навчальних закладах першого і другого рівнів акредитації створюється педагогічна рада, що об'єднує педагогічних та інших працівників закладу, які беруть безпосередню участь у навчально-виховному процесі.

Склад, функції та порядок роботи педагогічної ради визначаються положенням про неї і Статутом вищого навчального закладу.

До складу педагогічної ради входять директор, заступники директора за посадами, головний бухгалтер. Головою педагогічної ради є директор, а у разі його відсутності - заступник директора вищого навчального закладу.

У разі потреби у вищому навчальному закладі можуть створюватися методичні ради, порядок створення і функції яких визначаються директором.

Органи студентського самоврядування у вищому навчальному закладі

49. Студентське самоврядування у вищому навчальному закладі функціонує з метою забезпечення виконання студентами своїх обов'язків та захисту їх прав і сприяє гармонійному розвитку особистості студента, формуванню у нього навичок майбутнього організатора, керівника.

50. Перелік питань, що належать до компетенції органів студентського самоврядування, погоджується з керівником вищого навчального закладу.

51. У своїй діяльності органи студентського самоврядування керуються чинним законодавством, рішеннями Міносвіти та іншого органу управління, у підпорядкуванні якого перебуває вищий навчальний заклад, його Статутом та цим Положенням.

52. Основними завданнями органів студентського самоврядування є:

- 1) забезпечення і захист прав та інтересів студентів;
- 2) забезпечення виконання студентами своїх обов'язків;
- 3) сприяння навчальній, науковій та творчій діяльності студентів;
- 4) сприяння у створенні необхідних умов для проживання і відпочинку студентів;
- 5) створення різноманітних студентських гуртків, товариств, об'єднань, клубів за інтересами;
- 6) організація співробітництва із студентами інших вищих навчальних закладів і молодіжними організаціями;
- 7) сприяння проведенню серед студентів соціологічних досліджень;
- 8) сприяння працевлаштуванню випускників;
- 9) участь у вирішенні питань міжнародного обміну студентами.

53. Органи студентського самоврядування вищого навчального закладу користуються всебічною підтримкою і допомогою власника або уповноваженого ним органу у вирішенні питань забезпечення приміщеннями, обладнанням, документацією, коштами за погодженням з керівником закладу.

54. Студентське самоврядування здійснюється на рівні академічної групи, факультету, гуртожитку, вищого навчального закладу. Залежно від контингенту, типу та специфіки вищого навчального закладу студентське самоврядування може здійснюватись і на рівні курсу, спеціальності, студентського містечка, іншого структурного підрозділу закладу.

55. Найвищим органом студентського самоврядування є загальні збори (конференція) студентів вищого навчального закладу, на яких: затверджується положення про студентське самоврядування; обирається виконавчий орган студентського самоврядування, визначаються його структура і термін повноважень, заслуховується його звіт.

Виконавчий орган студентського самоврядування структурного підрозділу вищого навчального закладу обирається на загальних зборах (конференції) студентів цього підрозділу.

56. Органи студентського самоврядування можуть мати різноманітні форми (сенат, парламент, старостат, студентська навчальна (наукова) частина, студентські деканати, ради тощо).

57. Статутом вищого навчального закладу може бути передбачено укладення договору між керівництвом вищого навчального закладу, студентською профспілкою та органами студентського самоврядування.

Права та обов'язки керівника вищого навчального закладу

58. Керівник вищого навчального закладу:

- 1) самостійно в межах чинного законодавства вирішує питання діяльності закладу;
- 2) у межах своїх повноважень видає накази і розпорядження, обов'язкові для виконання всіма підрозділами закладу;
- 3) представляє вищий навчальний заклад в державних та інших органах, відповідає за результати діяльності закладу перед органом управління, у підпорядкуванні якого він перебуває;
- 4) є розпорядником майна і коштів закладу;
- 5) виконує кошторис, укладає угоди, дає доручення, відкриває банківські рахунки;
- 6) приймає на роботу та звільняє з роботи працівників закладу згідно з чинним законодавством;
- 7) застосовує заходи морального та матеріального заохочення, притягає до дисциплінарної відповідальності згідно з чинним законодавством;
- 8) забезпечує охорону праці, дотримання законності та порядку в межах закладу;
- 9) визначає функціональні обов'язки працівників закладу;
- 10) формує контингент студентів закладу. Порядок формування контингенту студентів, аспірантів, докторантів встановлюється положеннями, які затверджує Міносвіти;
- 11) відраховує із закладу та поновлює на навчання студентів, аспірантів і докторантів;
- 12) контролює виконання навчальних планів і програм, планів науково-дослідних робіт;

- 13) контролює дотримання штатно-фінансової дисципліни всіма підрозділами закладу;
- 14) здійснює контроль за якістю роботи викладачів, організацією навчально-виховної та культурно-масової роботи, станом фізичного виховання і здоров'я студентів;
- 15) організовує побутове обслуговування студентів і працівників закладу, здійснює заходи щодо їх оздоровлення;

16) розробляє і разом з профспілковим комітетом подає на затвердження загальним зборам (конференції) трудового колективу закладу Правила внутрішнього розпорядку.

Керівник відповідно до Статуту вищого навчального закладу може делегувати частину своїх прав і обов'язків заступникам керівника, деканам факультетів, завідуючим відділеннями.

59. Відповідальність за виконання покладених на вищий навчальний заклад завдань, результати фінансово-господарської діяльності, стан і збереження будівель та іншого майна, переданого вищому навчальному закладу у користування та володіння, несе керівник закладу.

Права та обов'язки учасників навчально-виховного процесу

60. Перелік осіб, які належать до учасників навчально-виховного та наукового процесу, визначається Законами України "Про освіту" та "Про наукову і науково-технічну діяльність".

(пункт 60 у редакції постанови Кабінету Міністрів України від 13.08.99 р. N 1487)

61. Права та обов'язки учасників навчально-виховного та наукового процесу визначаються Законами України "Про освіту" та "Про наукову і науково-технічну діяльність", статутом і правилами внутрішнього розпорядку вищого навчального закладу.

(пункт 61 у редакції постанови Кабінету Міністрів України від 13.08.99 р. N 1487)

62. Права професорсько-викладацького складу та інших працівників вищого навчального закладу забезпечуються шляхом виконання власником або уповноваженим ним органом та керівником закладу положень колективного договору, умов трудового договору (контракту).

63. Крім прав, передбачених статтею 51 Закону України "Про освіту", студенти вищого навчального закладу мають право:

- 1) обирати і бути обраними до вищого колегіального органу самоврядування закладу;
- 2) обирати навчальні дисципліни за спеціальністю в межах, передбачених освітньо-професійною програмою підготовки та робочим навчальним планом, формувати індивідуальний навчальний план, який затверджується у порядку, встановленому ректором (директором);
- 3) за дозволом деканів (завідуючих відділеннями) відвідувати заняття на інших факультетах (відділеннях) закладу за умови виконання графіка навчального процесу, складеного відповідно до індивідуального навчального плану;
- 4) отримувати матеріальну допомогу згідно з чинним законодавством;
- 5) створювати фонди для студентських потреб;
- 6) брати участь у роботі громадських організацій, політичних партій;
- 7) під час навчання без відриву від виробництва користуватися пільгами, встановленими чинним законодавством (додаткова відпустка тощо);
- 8) на академічну відпустку, поновлення, переведення до іншого вищого навчального закладу у порядку, встановленому положенням, яке затверджує Міносвіти.

64. Крім обов'язків, передбачених статтею 52 Закону України "Про освіту", студенти вищого навчального закладу зобов'язані:

виконувати вимоги навчального плану в терміни, визначені графіком навчального процесу; відвідувати заняття за обраним індивідуальним навчальним планом; вчасно інформувати керівництво закладу в разі неможливості з поважних причин відвідувати заняття, складати (перескладати) заліки та іспити, виконувати контрольні роботи тощо.

65. За невиконання обов'язків і порушення Правил внутрішнього розпорядку вищого навчального закладу ректор (директор) може накладати дисциплінарне стягнення на студента або відрахувати його із закладу.

Порядок накладення дисциплінарного стягнення, відрахування з вищого навчального закладу встановлюється його Статутом та Правилами внутрішнього розпорядку.

66. З вищого навчального закладу студент може бути відрахований:

- 1) за власним бажанням;
- 2) у зв'язку з призовом на строкову військову службу (крім студентів вищих навчальних закладів третього і четвертого рівнів акредитації);
- 3) за незадовільне складання іспитів і заліків протягом семестру;
- 4) за невиконання вимог навчального плану та графіка навчального процесу;
- 5) за появу на заняттях у навчальному корпусі, бібліотеці, гуртожитку в нетверезому стані, у стані наркотичного або токсикологічного сп'яніння;
- 6) за вироком суду, що вступає в законну силу, чи постановою органу, до компетенції якого належить накладення адміністративного стягнення або застосування заходів громадського впливу;
- 7) за одноразове грубе порушення навчальної дисципліни або Правил внутрішнього розпорядку вищого навчального закладу (за погодженням з профспілковою організацією).

Наукова діяльність

67. Вищий навчальний заклад провадить наукову, науково-технічну та іншу творчу діяльність,

основні завдання і порядок організації якої визначаються положенням, що затверджує Міносвіти.

68. Фінансування наукових досліджень здійснюється за рахунок:

- 1) коштів державного бюджету, що виділяються на проведення фундаментальних і науково-пошукових досліджень, а також виконання робіт у межах пріоритетних напрямів розвитку науки і техніки;
- 2) коштів, що надійшли до вищого навчального закладу за виконання науково-дослідних і конструкторських робіт за договорами;
- 3) власних коштів вищого навчального закладу, кредитів та інших джерел, визначених чинним законодавством.

69. Наукова та науково-виробнича діяльність вищих навчальних закладів є одним з головних засобів досягнення державних стандартів якості підготовки фахівців з вищою освітою та науково-педагогічних кадрів вищої кваліфікації, що реалізуються за рахунок:

- 1) інтеграції навчального процесу, науки та виробництва;
- 2) підготовки фахівців на основі використання досягнень науково-технічного прогресу та залучення студентів до участі в науково-дослідних і проектно-конструкторських роботах, що виконуються за рахунок коштів державного бюджету і за договорами із замовником;
- 3) організації наукової та науково-виробничої роботи у взаємозв'язку з навчальним процесом у межах діяльності конструкторських і проектних бюро, центрів науково-технічної творчості молоді тощо;
- 4) проведення олімпіад (конкурсів) студентської творчості;
- 5) залучення провідних учених і науковців до здійснення навчального процесу.

70. Основними суб'єктами наукової та науково-виробничої діяльності вищого навчального закладу є науково-педагогічні, наукові та науково-технічні працівники. До проведення наукових досліджень у вищому навчальному закладі залучаються як його штатні працівники (викладачі, науковці, інженери, робітники), так і докторанти, аспіранти, студенти, стажисти-дослідники, викладачі-стажисти, працівники інших організацій.

Правовий статус наукового та науково-технічного працівника визначається законодавством України.

Міжнародні зв'язки і зовнішньоекономічна діяльність

71. Вищий навчальний заклад має право на встановлення міжнародних зв'язків згідно з чинним законодавством.

72. Зовнішньоекономічна діяльність вищого навчального закладу провадиться відповідно до чинного законодавства шляхом укладання договорів з іноземними громадянами, навчальними закладами, науковими установами, міжнародними організаціями, фондами, фірмами та іншими організаціями.

73. Основними видами зовнішньоекономічної діяльності вищого навчального закладу є:

- 1) навчання іноземних студентів, післядипломна підготовка та підвищення кваліфікації фахівців, підготовка науковців;
- 2) організація спільної підготовки і стажування студентів;
- 3) проведення спільних наукових розроблень;
- 4) виконання наукових робіт за грантами, започаткованими фондами іноземних держав;
- 5) здійснення інших видів зовнішньоекономічної діяльності, передбачених чинним законодавством.

74. Підготовка фахівців для зарубіжних країн у вищому навчальному закладі України здійснюється за міждержавними угодами України, а також за угодами міністерств, відомств, вищих навчальних закладів, укладеними з органами влади, організаціями, фірмами, вищими навчальними закладами інших країн, іноземними громадянами та міжнародними організаціями.

75. Порядок навчання іноземних студентів устанавлюється положенням, яке затверджує Кабінет Міністрів України.

76. Валютні, матеріальні надходження від зовнішньоекономічної діяльності використовуються вищим навчальним закладом для забезпечення його власної статутної діяльності згідно з кошторисом та законодавством. Планування і фінансування діяльності вищих навчальних закладів, майнові відносини

77. З метою забезпечення діяльності вищого навчального закладу його засновник передає у користування та оперативне управління закладу об'єкти права власності (споруди, будівлі, майнові комплекси, обладнання, а також інше необхідне майно споживчого, соціально-культурного та іншого призначення), що належать засновникові на правах власності.

Вищому навчальному закладі на правах, визначених чинним законодавством, належать:

- 1) грошові кошти, майно, інші об'єкти власності, передані йому фізичними та (або) юридичними особами у формі дарунку, пожертвування або за заповітом;
- 2) доходи від власної діяльності та придбані на ці доходи об'єкти власності.

78. Земельні ділянки державних вищих навчальних закладів передаються їм у постійне користування відповідно до Земельного кодексу України.

79. Вищий навчальний заклад має право самостійно використовувати майно, передане йому в оперативне управління.

80. Вищий навчальний заклад має право створювати асоціації, комплекси, союзи та інші об'єднання, в тому числі з підприємствами, установами і громадськими організаціями відповідно до законодавства України.

81. Вищий навчальний заклад забезпечує дотримання екологічних вимог відповідно до законодавства України.

82. Фінансування вищих навчальних закладів, підприємств, установ і організацій системи освіти

здійснюється за рахунок коштів відповідних бюджетів, галузей народного господарства, державних підприємств і організацій, а також додаткових джерел фінансування.

Додатковими джерелами фінансування є:

- 1) кошти, одержані за навчання, підготовку, підвищення кваліфікації та перепідготовку кадрів відповідно до укладених договорів;
- 2) плата за надання додаткових освітніх послуг;
- 3) кошти, одержані за науково-дослідні роботи (послуги) та інші роботи, виконані навчальним закладом на замовлення підприємств, установ, організацій та громадян;
- 4) доходи від реалізації продукції навчально-виробничих майстерень, підприємств, цехів і господарств, від надання в оренду приміщень, споруд, обладнання;
- 5) дотації місцевих органів виконавчої влади та органів місцевого самоврядування;
- 6) кредити і позички банків, дивіденди від цінних паперів та доходи від розміщення на депозитних вкладах тимчасово вільних позабюджетних коштів;
- 7) валютні надходження;
- 8) добровільні грошові внески, матеріальні цінності, одержані від підприємств, установ, організацій, окремих громадян, та інші кошти.

83. Бюджетні кошти та інші надходження на утримання вищого навчального закладу, передбачені його Статутом, повинні використовуватися на відшкодування матеріальних та прирівняних до них витрат на виконання робіт (надання послуг), що відповідають профілю закладу, на виплату заробітної плати, стипендій, створення необхідної матеріально-технічної бази, соціальний розвиток та матеріальне стимулювання трудового колективу відповідно до законодавства України.

84. Вищий навчальний заклад самостійно використовує бюджетні та позабюджетні кошти відповідно до загального кошторису, що затверджується органом управління, у підпорядкуванні якого перебуває навчальний заклад.

84-1. Вищі навчальні заклади III - IV рівня акредитації на основі результатів державної акредитації (атестації) можуть бути включені до Державного реєстру наукових установ, яким надається підтримка держави.

84-2. Вищий навчальний заклад III - IV рівня акредитації для проведення фундаментальних наукових досліджень і найважливіших для держави напрямів досліджень, у тому числі в інтересах національної безпеки і оборони, розвитку інфраструктури наукової і науково-технічної діяльності, збереження наукових об'єктів, що становлять національне надбання, і підготовки наукових кадрів, може бути включений до переліку наукових установ та вищих навчальних закладів, яким надається базове фінансування для провадження наукової і науково-технічної діяльності.

85. Вищий навчальний заклад за договорами з підприємствами, установами, організаціями та фізичними особами може здійснювати як додаткові платні послуги навчання за межами, встановленими державними освітньо-професійними програмами, а також надавати інші види платних послуг, перелік яких установлює Кабінет Міністрів України.

Платні освітні послуги не можуть надаватися замість або в межах обсягів основної освітньої діяльності, що фінансується за рахунок бюджетних коштів.

86. Вищий навчальний заклад користується банківським кредитом і несе відповідальність за виконання кредитних договорів і дотримання фінансової дисципліни згідно з чинним законодавством.

87. Вищий навчальний заклад є юридичною особою, має самостійний баланс, рахунки в установах банків, печатку із зображенням Державного герба України і своїм найменуванням.

Додаток 7

ЗАТВЕРДЖЕНО
Указом Президента України
від 17 квітня 2002 року
N 347/2002

НАЦІОНАЛЬНА ДОКТРИНА РОЗВИТКУ ОСВІТИ

1. Загальні положення

Освіта - основа розвитку особистості, суспільства, нації та держави, запорука майбутнього України. Вона є визначальним чинником політичної, соціально-економічної, культурної та наукової життєдіяльності суспільства. Освіта відтворює і нарощує інтелектуальний, духовний та економічний потенціал

суспільства.

Освіта є стратегічним ресурсом поліпшення добробуту людей, забезпечення національних інтересів, зміцнення авторитету і конкурентоспроможності держави на міжнародній арені.

За роки незалежності на основі Конституції України визначено пріоритети розвитку освіти, створено відповідну правову базу, здійснюється практичне реформування галузі згідно з Державною національною програмою "Освіта" ("Україна XXI століття").

Водночас стан справ у галузі освіти, темпи та глибина перетворень не повною мірою задовольняють потреби особистості, суспільства і держави. Глобалізація, зміна технологій, перехід до постіндустріального, інформаційного суспільства, утвердження пріоритетів сталого розвитку, інші властиві сучасній цивілізації риси зумовлюють розвиток людини як головну мету, ключовий показник і основний важіль сучасного прогресу, потребу в радикальній модернізації галузі, ставлять перед державою, суспільством завдання забезпечити пріоритетність розвитку освіти і науки, першочерговість розв'язання їх нагальних проблем.

Актуальним завданням є забезпечення доступності здобуття якісної освіти протягом життя для всіх громадян та подальше утвердження її національного характеру. Мають постійно оновлюватися зміст освіти та організація навчально-виховного процесу відповідно до демократичних цінностей, ринкових засад економіки, сучасних науково-технічних досягнень. Критичним залишається стан фінансування освіти і науки, недостатнім є рівень оплати праці працівників освіти і науки.

Потребують державної підтримки дошкільна, загальна середня освіта у сільській місцевості, професійно-технічна освіта, навчання здібних та обдарованих учнів і студентів, а також дітей з особливостями психічного і фізичного розвитку.

Необхідно істотно зміцнити навчально-матеріальну базу, здійснити комп'ютеризацію навчальних закладів, впровадити інформаційні технології, забезпечити ефективну підготовку та підвищення кваліфікації педагогічних і науково-педагогічних працівників, запровадити нові економічні та управлінські механізми розвитку освіти. Усі ці проблеми потребують першочергового розв'язання.

В Україні повинні забезпечуватися прискорений, випереджальний інноваційний розвиток освіти, а також створюватися умови для розвитку, самоствердження та самореалізації особистості протягом життя.

Національна доктрина розвитку освіти (далі - Національна доктрина) визначає систему концептуальних ідей та поглядів на стратегію і основні напрями розвитку освіти у першій чверті XXI століття.

II. Мета і пріоритетні напрями розвитку освіти

1. Мета державної політики щодо розвитку освіти полягає у створенні умов для розвитку особистості і творчої самореалізації кожного громадянина України, вихованні покоління людей, здатних ефективно працювати і навчатися протягом життя, оберігати й примножувати цінності національної культури та громадянського суспільства, розвивати і зміцнювати суверенну, незалежну, демократичну, соціальну та правову державу як невід'ємну складову європейської та світової спільноти.

2. Пріоритетними напрямами державної політики щодо розвитку освіти є: особистісна орієнтація освіти; формування національних і загальнолюдських цінностей; створення для громадян рівних можливостей у здобутті освіти; постійне підвищення якості освіти, оновлення її змісту та форм організації навчально-виховного процесу; розвиток системи безперервної освіти та навчання протягом життя; пропаганда здорового способу життя; розширення країномовного освітнього простору; забезпечення освітніх потреб національних меншин; забезпечення економічних і соціальних гарантій для професійної самореалізації педагогічних, науково-педагогічних працівників, підвищення їх соціального статусу; розвиток дошкільної, позашкільної, загальної середньої освіти у сільській місцевості та професійно-технічної освіти; органічне поєднання освіти і науки, розвиток педагогічної та психологічної науки, дистанційної освіти; запровадження освітніх інновацій, інформаційних технологій; створення індустрії сучасних засобів навчання і виховання, повне забезпечення ними навчальних закладів; створення ринку освітніх послуг та його науково-методичного забезпечення; інтеграція вітчизняної освіти до європейського та світового освітніх просторів.

3. Держава повинна забезпечувати: виховання особистості, яка усвідомлює свою належність до Українського народу, сучасної європейської цивілізації, орієнтується в реаліях і перспективах соціокультурної

динаміки, підготовлена до життя і праці у світі, що змінюється; збереження та збагачення українських культурно-історичних традицій, виховання шанобливого ставлення до національних святинь, української мови, а також до історії та культури всіх корінних народів і національних меншин, які проживають в Україні, формування культури міжетнічних і міжособистісних відносин; виховання людини демократичного світогляду, яка дотримується громадянських прав і свобод, з повагою ставиться до традицій, культури, віросповідання та мови спілкування народів світу; формування у дітей та молоді сучасного світогляду, розвиток творчих здібностей і навичок самостійного наукового пізнання, самоосвіти і самореалізації особистості; підготовку кваліфікованих кадрів, здатних до творчої праці, професійного розвитку, освоєння та впровадження наукоємних та інформаційних технологій, конкурентоспроможних на ринку праці; створення умов для розвитку обдарованих дітей та молоді; підтримку дітей та молоді з особливостями психічного і фізичного розвитку; стимулювання у молоді прагнення до здорового способу життя; розвиток дитячого та юнацького спорту, туризму; етичне, естетичне виховання; екологічну, правову, економічну освіту; наступність і безперервність освіти; інноваційний характер навчально-виховної діяльності; різноманітність типів навчальних закладів, варіативність навчальних програм, індивідуалізацію навчання та виховання; моніторинг освітнього процесу, зростання якості освітніх послуг; створення умов для ефективної професійної діяльності педагогічних, науково-педагогічних працівників відповідно до їх ролі у суспільстві.

III. Національний характер освіти і національне виховання

4. Освіта має гуманістичний характер і ґрунтується на культурно-історичних цінностях Українського народу, його традиціях і духовності. Освіта утверджує національну ідею, сприяє національній самоідентифікації, розвитку культури Українського народу, оволодінню цінностями світової культури, загальнолюдськими надбаннями.

5. Національне виховання є одним із головних пріоритетів, органічною складовою освіти. Його основна мета - виховання свідомого громадянина, патріота, набуття молоддю соціального досвіду, високої культури міжнаціональних взаємовідносин, формування у молоді потреби та уміння жити в громадянському суспільстві, духовності та фізичної досконалості, моральної, художньо-естетичної, трудової, екологічної культури.

6. Національне виховання спрямовується на залучення громадян до глибинних пластів національної культури і духовності, формування у дітей та молоді національних світоглядних позицій, ідей, поглядів і переконань на основі цінностей вітчизняної та світової культури.

Головними складовими національного виховання є громадянське та патріотичне виховання.

7. Національне виховання має здійснюватися на всіх етапах навчання дітей та молоді, забезпечувати всебічний розвиток, гармонійність і цілісність особистості, розвиток її здібностей та обдарувань, збагачення на цій основі інтелектуального потенціалу народу, його духовності й культури, виховання громадянина, здатного до самостійного мислення, суспільного вибору і діяльності, спрямованої на процвітання України.

IV. Стратегія мовної освіти

8. У державі створюється система безперервної мовної освіти, що забезпечує обов'язкове оволодіння громадянами України державною мовою, можливість опанувати рідну (національну) і практично володіти хоча б однією іноземною мовою. Освіта сприяє розвитку високої мовної культури громадян, вихованню поваги до державної мови та мов національних меншин України, толерантності у ставленні до носіїв різних мов і культур.

Реалізація мовної стратегії здійснюється шляхом комплексного і послідовного впровадження просвітницьких, нормативно-правових, науково-методичних, роз'яснювальних заходів.

Забезпечується право національних меншин на задоволення освітніх потреб рідною мовою, збереження та розвиток етнокультури, її підтримку та захист державою. У навчальних закладах, в яких навчання ведеться мовами національних меншин, створюються умови для належного опанування державної мови.

V. Освіта - рушійна сила розвитку громадянського суспільства

9. В умовах становлення в Україні громадянського суспільства, правової держави, демократичної політичної системи освіта має стати найважливішим чинником гуманізації суспільно-економічних відносин, формування нових життєвих орієнтирів особистості.

Передумовою утвердження розвинутого громадянського суспільства є підготовка освічених, моральних, мобільних, конструктивних і практичних людей, здатних до співпраці, міжкультурної взаємодії, які мають глибоке почуття відповідальності за долю країни, її соціально-економічне процвітання.

Освіта має активно сприяти формуванню нової ціннісної системи суспільства - відкритої, варіативної, духовно та культурно наповненої, толерантної, здатної забезпечити становлення громадянина і патріота, консолідувати суспільство на засадах пріоритету прав особистості, зменшення соціальної нерівності. Держава сприяє становленню демократичної системи навчання та виховання.

10. Державна політика в галузі освіти спрямовується на посилення ролі органів місцевого самоврядування, активізацію участі батьків, піклувальних рад, меценатів, громадських організацій,

фондів, засобів масової інформації у навчально-виховній, науково-методичній, економічній діяльності навчальних закладів, прогнозуванні їх розвитку, оцінці якості освітніх послуг.

VI. Освіта і фізичне виховання – основа для забезпечення здоров'я громадян

11. Пріоритетним завданням системи освіти є виховання людини в дусі відповідального ставлення до власного здоров'я і здоров'я оточуючих як до найвищої індивідуальної і суспільної цінності. Це здійснюється шляхом розвитку валеологічної освіти, повноцінного медичного обслуговування, оптимізації режиму навчально-виховного процесу, створення екологічно сприятливого життєвого простору.

Держава разом із громадськістю сприяє збереженню здоров'я учасників навчально-виховного процесу, залученню їх до занять фізичною культурою і спортом, недопущенню будь-яких форм насильства в навчальних закладах, а також проведенню та впровадженню в практику результатів міжгалузевих наукових досліджень з проблем зміцнення здоров'я, організації медичної допомоги дітям, учням і студентам, якісному медичному обслуговуванню працівників освіти, пропаганді здорового способу життя та вихованню культури поведінки населення.

12. В усіх ланках системи освіти шляхом використання засобів фізичного виховання та фізкультурно-оздоровчої роботи закладаються основи для забезпечення і розвитку фізичного, психічного, соціального та духовного здоров'я кожного члена суспільства.

Для досягнення цієї мети необхідно забезпечити: комплексний підхід до гармонійного формування всіх складових здоров'я; удосконалення фізичної та психологічної підготовки до активного життя і професійної діяльності на принципах, що забезпечують оздоровчу спрямованість та індивідуальність підходів; використання різноманітних форм рухової активності та інших засобів фізичного удосконалення.

Виконання зазначених завдань дасть змогу досягти істотного зниження захворюваності дітей, підлітків, молоді та інших категорій населення, підвищити рівень профілактичної роботи, стимулювати у людей різного віку прагнення до здорового способу життя, зменшити вплив шкідливих звичок на здоров'я дітей та молоді.

13. Фізичне виховання як невід'ємна складова освіти забезпечує можливість набуття кожною людиною необхідних науково обґрунтованих знань про здоров'я і засоби його зміцнення, про шляхи і методи протидії хворобам, про методики досягнення високої працездатності та тривалої творчої активності. В системі освіти держава забезпечує розвиток масового спорту як важливої складової виховання молоді.

VII. Рівний доступ до здобуття якісної освіти

14. Для всіх громадян України незалежно від національності, статі, соціального походження та майнового стану, віросповідання, місця проживання та стану здоров'я забезпечується рівний доступ до якісної освіти. Реалізація зазначеного права передбачає прозорість, наступність системи освіти всіх рівнів, гнучке врахування демографічних, соціальних, економічних змін.

Мережа навчальних закладів повинна задовольняти освітні потреби кожної людини відповідно до її інтересів, здібностей та потреб суспільства.

15. Модернізація системи освіти спрямована на забезпечення її якості відповідно до новітніх досягнень науки, культури і соціальної практики.

Якість освіти є національним пріоритетом і передумовою національної безпеки держави, додержання міжнародних норм і вимог законодавства України щодо реалізації права громадян на освіту.

На забезпечення якості освіти спрямовуються матеріальні, фінансові, кадрові та наукові ресурси суспільства і держави. Висока якість освіти передбачає взаємозв'язок освіти і науки, педагогічної теорії та практики. Якість освіти визначається на основі державних стандартів освіти та оцінки громадськістю освітніх послуг.

Держава постійно здійснює моніторинг якості освіти, забезпечує його прозорість, сприяє розвитку громадського контролю.

16. Рівний доступ до здобуття освіти забезпечується шляхом: а) у дошкільній освіті: створення умов для здобуття безоплатної дошкільної освіти у державних та комунальних навчальних закладах; збереження та зміцнення фізичного і психічного здоров'я дитини, розвитку її творчих здібностей, реалізації потенційних можливостей особистості; розвитку матеріально-технічної бази дошкільних навчальних закладів; створення широкої мережі дошкільних навчальних закладів різних типів, профілів та форм власності; надання державою дотацій на утримання дітей у дошкільних навчальних закладах; запровадження соціально-педагогічного патронату сім'ї; б) у загальній середній освіті: обов'язкового здобуття повної загальної середньої освіти в обсягах, визначених Державним стандартом загальної середньої освіти; збереження та розвитку єдиного освітнього простору; оптимізації структури освітньої мережі для забезпечення навчання в одну зміну, створення умов для профільного, екстернатного і дистанційного навчання; здійснення профільного професійного навчання учнів старших класів загальноосвітніх навчальних закладів, у тому числі на базі професійно-технічних навчальних закладів; посилення відповідальності сім'ї, місцевих органів виконавчої влади та органів місцевого самоврядування за порушення прав дитини щодо обов'язковості навчання; надання адресної допомоги соціально незахищеним дітям; створення умов для здобуття якісної освіти незалежно від місця проживання; в) в освіті дітей з особливостями психічного і фізичного розвитку: створення для всіх дітей зазначеної категорії умов для здобуття безоплатної освіти в державних і комунальних навчальних закладах; своєчасного виявлення та проведення діагностики дітей з

особливостями психічного і фізичного розвитку, врахування цих даних під час формування мережі закладів корекційної та реабілітаційної допомоги; забезпечення варіативності здобуття якісної базової або повної загальної середньої освіти відповідно до здібностей та індивідуальних можливостей дітей, зорієнтованої на їх інтеграцію у соціально-економічне середовище; створення системи допомоги батькам у навчанні та вихованні дітей з особливостями психічного і фізичного розвитку; розгортання регіональної мережі спеціальних навчальних закладів усіх рівнів освіти для громадян з особливостями психічного і фізичного розвитку, забезпечення їх інтеграції у загальний освітній простір; г) у позашкільній освіті: забезпечення доступності освіти у державних та комунальних позашкільних навчальних закладах; розвитку цілісної міжгалузевої багаторівневої системипозашкільних закладів різних типів і профілів для забезпечення розвитку здібностей і таланту обдарованих дітей та молоді, а також задоволення потреб населення у додаткових культурно-освітніх, дослідницьких, спортивно-оздоровчих та інших послугах; оновлення змісту й методичного забезпечення, індивідуалізації та диференціації навчання обдарованої молоді; створення системи підготовки та підвищення кваліфікації педагогічних та керівних кадрів для позашкільної освіти і виховання; д) у професійно-технічній освіті: надання можливості безоплатної первинної професійної підготовки у державних та комунальних професійно-технічних навчальних закладах; розвитку мережі професійно-технічних навчальних закладів різних типів, професійних спрямувань та форм власності з урахуванням демографічних прогнозів, регіональної специфіки та потреб ринку праці; поєднання професійно-технічної та повної загальної середньої освіти, забезпечення варіативності та гнучкості освітньо-професійних програм з урахуванням змін на ринку праці та попиту на нові професії; створення умов для надання професійно-технічними навчальними закладами освітніх та інших послуг населенню, зокрема здобуття або підвищення робітничої кваліфікації, а також перепідготовки незайнятого населення; розвитку співпраці з підприємствами, установами, організаціями - замовниками підготовки кадрів, державною службою зайнятості; участі роботодавців у забезпеченні функціонування та розвитку професійно-технічної освіти; оновлення матеріально-технічної бази та впровадження інформаційних технологій; е) у вищій освіті: запровадження ефективної системи інформування громадськості про можливості здобуття вищої освіти; створення умов для здобуття безоплатної вищої освіти на конкурсних засадах у державних і комунальних навчальних закладах; удосконалення правових засад здобуття освіти за рахунок бюджетів усіх рівнів та коштів юридичних і фізичних осіб; розширення можливостей здобуття вищої освіти шляхом індивідуального кредитування; створення умов для здобуття вищої освіти дітьми-сиротами, дітьми, позбавленими батьківського піклування, та дітьми-інвалідами; забезпечення високої якості вищої освіти та професійної мобільності випускників вищих навчальних закладів на ринку праці шляхом інтеграції вищих навчальних закладів різних рівнів акредитації, наукових установ та підприємств, запровадження гнучких освітніх програм та інформаційних технологій навчання; додержання засад демократичності, прозорості та гласності у формуванні контингенту студентів, у тому числі шляхом об'єктивного тестування; створення умов для забезпечення навчання відповідно до потреб особистості та ринку праці.

VIII. Безперервність освіти, навчання протягом життя

17. Державна політика стосовно безперервної освіти проводиться з урахуванням світових тенденцій розвитку освіти протягом життя, соціально-економічних, технологічних та соціокультурних змін. Безперервність освіти реалізується шляхом: забезпечення наступності змісту та координації навчально-виховної діяльності на різних ступенях освіти, що функціонують як продовження попередніх і передбачають підготовку громадян для можливого переходу на наступні ступені; формування потреби та здатності особистості до самоосвіти; оптимізації системи перепідготовки працівників і підвищення їх кваліфікації, модернізації системи післядипломної освіти на основі відповідних державних стандартів; створення інтегрованих навчальних планів і програм; формування та розвитку навчальних науково-виробничих комплексів ступеневої підготовки фахівців; запровадження та розвитку дистанційної освіти; організації навчання відповідно до потреб особистості і ринку праці на базі професійно-технічних та вищих навчальних закладів, закладів післядипломної освіти, а також використання інших форм навчання; забезпечення зв'язку між загальною середньою, професійно-технічною, вищою та післядипломною освітою.

18. Держава прогнозує обсяги та визначає напрями професійної підготовки у навчальних закладах різних типів і форм власності, створює умови для професійного навчання незайнятого населення з урахуванням змін на ринку праці.

IX. Інформаційні технології в освіті

19. Пріоритетом розвитку освіти є впровадження сучасних інформаційно-комунікаційних технологій, що забезпечують даліше удосконалення навчально-виховного процесу, доступність та ефективність освіти, підготовку молодого покоління до життєдіяльності в інформаційному суспільстві.

Це досягається шляхом: забезпечення поступової інформатизації системи освіти, спрямованої на задоволення освітніх інформаційних і комунікаційних потреб учасників навчально-виховного процесу; запровадження дистанційного навчання із застосуванням у навчальному процесі та бібліотечній справі інформаційно-комунікаційних технологій поряд з традиційними засобами; розроблення індивідуальних модульних навчальних програм різних рівнів складності залежно від конкретних потреб, а

також випуску електронних підручників; створення індустрії сучасних засобів навчання, що відповідають світовому науково-технічному рівню і є важливою передумовою реалізації ефективних стратегій досягнення цілей освіти.

20. Держава підтримує процес інформатизації освіти, застосування інформаційно-комунікаційних технологій у системі освіти; сприяє забезпеченню навчальних закладів комп'ютерами, сучасними засобами навчання, створенню глобальних інформаційно-освітніх мереж; забезпечує розвиток усеохоплюючої системи моніторингу якості освіти всіх рівнів.

X. Управління освітою

21. Сучасна система управління сферою освіти розвивається як державно-громадська. Вона має враховувати регіональні особливості, тенденції до зростання автономії навчальних закладів, конкурентоспроможності освітніх послуг. Першочерговими завданнями є налагодження високопрофесійного наукового, аналітичного, інформаційного супроводу управлінських рішень, подолання розрізненості адміністративних даних.

22. Нова модель системи управління сферою освіти має бути відкритою і демократичною. У ній передбачається забезпечення державного управління з урахуванням громадської думки, внаслідок чого змінюються навантаження, функції, структура і стиль центрального та регіонального управління освітою.

23. Модернізація управління освітою передбачає: оптимізацію державних управлінських структур, децентралізацію управління; перерозподіл функцій та повноважень між центральними і місцевими органами виконавчої влади, органами місцевого самоврядування та навчальними закладами; перехід до програмно-цільового управління; поєднання державного і громадського контролю; запровадження нової етики управлінської діяльності, що базується на принципах взаємоповаги, позитивної мотивації; прозорість розроблення, експертизи, апробації та затвердження нормативно-правових документів; створення систем моніторингу ефективності управлінських рішень, їх впливу на якість освітніх послуг на всіх рівнях; організацію експериментальної перевірки та експертизи освітніх інновацій; впровадження новітніх інформативно-управлінських і комп'ютерних технологій; демократизацію процедури призначення керівників навчальних закладів, їх атестації; удосконалення механізму ліцензування, атестації та акредитації навчальних закладів; підвищення компетентності управлінців усіх рівнів; більш широке залучення до управлінської діяльності талановитої молоді, жінок, а також виховання лідерів у сфері освіти.

XI. Економіка освіти

24. Сучасна економіка освіти повинна створити сталі передумови для розвитку всіх напрямів галузі з метою формування високого освітнього рівня Українського народу.

Досягнення цієї мети передбачає виконання таких завдань:

визначення фінансування освіти як пріоритетного напрямку видатків бюджетів усіх рівнів;
формування багатоканальної системи фінансового забезпечення освіти;
фінансування державою здобуття дошкільної, повної загальної середньої та професійно-технічної освіти в державних і комунальних навчальних закладах у обсязі, визначеному державними стандартами;
стимулювання інвестицій юридичних і фізичних осіб у розвиток освіти;
створення сучасної системи нормування та оплати праці у галузі освіти;
визначення пріоритетних напрямів фінансування освіти і концентрація фінансових ресурсів для їх реалізації;
забезпечення ефективного використання коштів на функціонування та розвиток освіти.

25. Обсяги фінансування освіти і науки мають задовольняти потреби особистості й суспільства в якісній освіті. Держава поступово збільшуватиме видатки на освіту та доводитиме їх до середніх показників європейських держав.

Ефективність використання фінансових ресурсів, спрямованих в освіту, забезпечуватиметься на основі встановлення та неухильного дотримання таких базових принципів її фінансування:

поступовий перехід до формування видатків державного та місцевих бюджетів на освіту на основі встановлених нормативів;

чітке розмежування бюджетного та позабюджетного фінансування діяльності навчальних закладів;

забезпечення підзвітності та прозорості використання коштів;

забезпечення формування державного замовлення на підготовку фахівців у професійно-технічних та вищих навчальних закладах різних форм власності на конкурсній основі з урахуванням якості освітніх послуг;

здійснення економічної діяльності навчальними закладами на засадах неприбутковості.

26. Основними джерелами фінансового забезпечення освіти є:

кошти державного та місцевих бюджетів;

кошти юридичних і фізичних осіб, громадських організацій та фондів, у тому числі благодійні внески і пожертвування;

кошти від надання навчальними закладами додаткових освітніх та інших послуг;

гранти;

кредити на розвиток навчальних закладів усіх рівнів та здобуття освіти;

кошти від здійснення навчальними закладами економічної діяльності, регламентованої державою.

27. Основними заходами, спрямованими на удосконалення економічної моделі освіти, мають стати:

поліпшення технології формування видатків державного та місцевих бюджетів на освіту, удосконалення системи кількісних та якісних показників для нормування зазначених видатків;
 розроблення диференційованих стандартів інфраструктурного забезпечення навчальних закладів різних типів;
 розроблення та запровадження диференційованих нормативів витрат на здійснення діяльності навчальними закладами;
 запровадження змішаного фінансування інноваційних проектів у галузі освіти, зокрема розроблення та запровадження механізму пільгового оподаткування доходів фізичних осіб, які спрямовують власні кошти на оплату навчання;
 удосконалення правового підґрунтя для приватного фінансування діяльності навчальних закладів;
 проведення органами управління освітою (державними та місцевими) моніторингу інвестування навчальних закладів;
 запровадження спільного державного та громадського контролю за формуванням і виконанням бюджетів навчальних закладів;
 застосування енерго- і теплозберігаючих технологій, ощадливе використання та розподіл ресурсів, що спрямовуються на освіту;
 модернізація мережі навчальних закладів.

XII. Освіта і наука

28. Поєднання освіти і науки є умовою модернізації системи освіти, головним чинником її дальшого розвитку, що забезпечується:

постійним збільшенням обсягів фінансування науки відповідно до потреб її випереджального розвитку;
 фундаменталізацією освіти, інтенсифікацією наукових досліджень у вищих навчальних закладах, науково-дослідних установах Академії педагогічних наук України;
 розвитком освіти на основі новітніх наукових і технологічних досягнень;
 інноваційною освітньою діяльністю у навчальних закладах усіх типів, рівнів акредитації та форм власності;
 правовим захистом освітніх інновацій та результатів науково-педагогічної діяльності як інтелектуальної власності;
 запровадженням наукової експертизи державних стандартів освіти, підручників, інноваційних систем навчання та виховання;
 залученням до наукової діяльності обдарованої учнівської та студентської молоді, педагогічних працівників;
 поглибленням співпраці та кооперації навчальних закладів і наукових установ, широким залученням до навчально-виховного процесу та дослідницької роботи в навчальних закладах учених Національної академії наук України та галузевих академій;
 створенням науково-інформаційного простору, насамперед для дітей та молоді, використанням для цього нових комунікаційно-інформаційних засобів;
 запровадженням цільових програм, що сприяють інтеграції освіти і науки;
 випереджальним розвитком педагогічної та психологічної науки, віднесенням їх до пріоритетних напрямів розвитку науки в Україні.

XIII. Підготовка педагогічних і науково-педагогічних працівників

29. Підготовка педагогічних і науково-педагогічних працівників, їх професійне вдосконалення - важлива умова модернізації освіти. Для підтримки педагогічних і науково-педагогічних працівників, підвищення їх відповідальності за якість професійної діяльності держава забезпечує:

розроблення та вдосконалення нормативно-правової бази професійної діяльності педагогічних і науково-педагогічних працівників;
 прогнозування та задоволення потреб суспільства у зазначених працівниках;
 розвиток конкурентоспроможної системи навчальних закладів, в яких проводиться підготовка, перепідготовка та підвищення кваліфікації педагогічних і науково-педагогічних працівників;
 розроблення та запровадження державних стандартів педагогічної освіти різних освітньо-кваліфікаційних рівнів і державних стандартів післядипломної педагогічної освіти;
 оволодіння педагогічними працівниками сучасними інформаційними технологіями;
 періодичне оновлення і взаємоузгодження змісту підготовки, перепідготовки та підвищення кваліфікації педагогічних працівників;
 впровадження системи цільового державного фінансування підготовки педагогічних і науково-педагогічних працівників та їх професійного вдосконалення;
 поліпшення системи стимулювання професійного зростання педагогічних і науково-педагогічних працівників, можливість вивчення іноземних мов.

30. Держава забезпечує умови для підвищення престижу та соціального статусу педагогічних і науково-педагогічних працівників, створює систему професійного відбору молоді до вищих педагогічних навчальних закладів.

XIV. Соціальні гарантії учасників навчального процесу

31. Забезпечення умов для педагогічної, науково-педагогічної та наукової діяльності педагогічних і науково-педагогічних працівників, умов для навчання учнів і студентів, а також соціального захисту учасників навчально-виховного процесу є найважливішим напрямом державної політики у галузі освіти.

Громадянам, які навчаються, гарантується:
захист життя, збереження здоров'я, фізичне виховання;
регулярне безоплатне підвезення у сільській місцевості до місця навчання і додому дітей дошкільного віку, учнів та педагогічних працівників;
пільговий проїзд студентів у громадському транспорті;
надання адресної допомоги, академічних і соціальних стипендій;
здійснення заходів щодо профілактики бездоглядності і правопорушень серед дітей, учнівської та студентської молоді, їх соціальної реабілітації у суспільстві;
працевлаштування випускників, які навчалися за державним замовленням.

32. Держава поступово підвищує соціальні витрати на систему освіти, проведення активної соціальної політики.

Бюджетні ресурси спрямовуються на забезпечення першочергових соціальних видатків: на виплату заробітної плати та пенсій педагогічним і науково-педагогічним працівникам, стипендій, а також на соціальну підтримку учнів і студентів.

Держава сприяє розширенню застосування договірного регулювання умов оплати праці, додаткових соціальних гарантій на підставі положень генеральної, галузевої, регіональної угод, колективних договорів.

33. Держава, виходячи з можливостей бюджету і реальної економічної ситуації, сприяє забезпеченню для педагогічних і науково-педагогічних працівників:

ефективного медичного обслуговування;
встановлення і дотримання науково обгрунтованих норм навчального навантаження, тривалості робочого часу та основної щорічної відпустки;
періодичного стажування у наукових центрах, навчальних закладах та на виробництві;
диференціації оплати праці відповідно до рівня професіоналізму, кваліфікаційної категорії та педагогічного звання, наукового ступеня та вченого звання;
встановлення педагогічним працівникам фіксованих доплат для придбання навчальної та науково-методичної літератури;

виплати одноразової допомоги педагогічним працівникам, які призначаються на посаду вперше.

34. Держава створює умови для встановлення педагогічним працівникам пенсійного забезпечення на рівні 80-90 відсотків їх заробітної плати.

XV. Міжнародне співробітництво та інтеграція у галузі освіти 35. Стратегічним завданням державної освітньої політики є вихід освіти, набутої в Україні, на ринок світових освітніх послуг, поглиблення міжнародного співробітництва, розширення участі навчальних закладів, учених, педагогів і вчителів, учнів, студентів у проєктах міжнародних організацій та співтовариств.

Держава сприяє розвитку співробітництва навчальних закладів на дво- і багатосторонній основі з міжнародними організаціями та установами (ЮНЕСКО, ЮНІСЕФ, Європейським Союзом, Радою Європи), Світовим банком, зарубіжними освітянськими фондами, іншими міжнародними організаціями.

36. Інтеграція вітчизняної освіти у міжнародний освітній простір базується на таких засадах:

пріоритет національних інтересів;
збереження та розвиток інтелектуального потенціалу нації;
миротворча спрямованість міжнародного співробітництва;
системний і взаємовигідний характер співробітництва;
толерантність в оцінюванні здобутків освітніх систем зарубіжних країн та адаптації цих здобутків до потреб національної системи освіти.

37. Основними шляхами моніторингу та використання зарубіжного досвіду в галузі освіти є:
проведення спільних наукових досліджень, співробітництво з проведення міжнародних наукових конференцій, семінарів, симпозіумів; сприяння участі педагогічних та науково-педагогічних працівників у відповідних заходах за кордоном;

освітні і наукові обміни, стажування та навчання за кордоном учнів, студентів, педагогічних і науково-педагогічних працівників;

аналіз, відбір, видання та розповсюдження кращих зразків зарубіжної наукової і навчальної літератури.

38. Центральні та місцеві органи управління освітою, Академія педагогічних наук України, а також навчальні заклади всіх рівнів сприяють міжнародній мобільності учасників навчально-виховного процесу, забезпечують розвиток системи підготовки фахівців для зарубіжних країн на компенсаційних засадах, створюють філії вищих навчальних закладів України, їх підготовчих факультетів і відділень за кордоном; забезпечують визнання за кордоном документів про освіту, що видаються в Україні.

Для досягнення цієї мети необхідно забезпечити:

розроблення та реалізацію державної програми підготовки і закріплення кваліфікованих кадрів для розширення міжнародного співробітництва у галузі освіти, організацію їх постійного виконання цільових інноваційних програм, спрямованих на розширення участі України у співробітництві на міжнародному ринку освітніх послуг;

фінансову та консультативну підтримку.

39. Освіта в Україні є відкритим соціальним інститутом.

Суб'єкти системи освіти співпрацюють з міжнародними інституціями та організаціями, які для здійснення своєї діяльності покликані залучати педагогів, дітей та молодь з метою набуття ними соціальної компетентності й досвіду у питаннях взаєморозуміння, толерантності, побудови спільного європейського дому, культурного різноманіття і водночас для збереження та примноження власних культурних надбань.

Беручи участь у проєктах і програмах Ради Європи, ЮНЕСКО, Європейського Союзу, ЮНІСЕФ та інших міжнародних організацій, суб'єкти національної системи освіти не тільки отримуватимуть доступ до інформації про шляхи, засоби і методи розвитку гуманітарної сфери, але й зможуть демонструвати і пропонувати на міжнародному ринку освітні технології та власні напрацювання.

40. Держава сприяє залученню додаткових ресурсів для створення нових потужних каналів інформаційного обміну з усіма країнами світу, розширенню інформаційної бази національної системи освіти, забезпеченню можливості використання світових банків інформації.

41. Як важливий засіб утвердження авторитету України на міжнародній арені, розвитку міжнародного співробітництва та залучення додаткових джерел фінансування освіти держава розглядає можливість збільшення обсягів підготовки спеціалістів з числа іноземців та осіб без громадянства.

XVI. Очікувані результати

42. Реалізація Національної доктрини забезпечить перехід до нового типу гуманістично-інноваційної освіти, що сприятиме істотному зростанню інтелектуального, культурного, духовно-морального потенціалу особистості та суспільства. В результаті цього відбудуться потужні позитивні зміни у системі матеріального виробництва та духовного відродження, структурі політичних відносин, побуті і культурі.

Зростуть самостійність і самодостатність особистості, її творча активність, що зміцнить демократичні основи громадянського суспільства і прискорить його розвиток.

Активізуються процеси національної самоідентифікації особистості, підвищиться її громадянський авторитет, а також статус громадянина України у міжнародному соціокультурному середовищі.

Освіта, здобута в Україні, стане конкурентоспроможною в європейському та світовому освітньому просторі, а людина - захищеною і мобільною на ринку праці.

Зростаючий освітній потенціал суспільства забезпечить впровадження новітніх виробничих та інформаційних технологій, що дасть змогу протягом наступних 10-15 років скоротити відставання у темпах розвитку, а надалі істотно наблизитися до рівня і способу організації життєдіяльності розвинутих країн світу.

Випереджальний розвиток освіти забезпечить рівень життя, гідний людини XXI століття.

ПОЛОЖЕННЯ

ПРО ОРГАНІЗАЦІЮ ЕКСТЕРНАТУ У ВИЩИХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДАХ УКРАЇНИ

1. ЗАГАЛЬНІ ПОЛОЖЕННЯ

1.1. Екстернат є особливою формою навчання осіб (екстернів), які мають відповідний освітній, освітньо-кваліфікаційний рівень, для здобуття ними певного рівня вищої освіти шляхом самостійного вивчення навчальних дисциплін і складання у вищому навчальному закладі заліків, екзаменів та проходження інших форм підсумкового контролю, передбачених навчальним планом.

1.2. Екстернат організовується у вищих навчальних закладах усіх рівнів акредитації і може застосовуватися на різних рівнях вищої освіти з усіх напрямків підготовки і спеціальностей.

1.3. Тривалість екстернату для здобуття певного освітньо-кваліфікаційного рівня не регламентується нормативною тривалістю навчання, визначеною навчальним планом.

1.4. Обсяг, структура і якість знань, умінь та навичок екстерна мають відповідати вимогам державного стандарту освіти, встановленого для відповідного освітньо-кваліфікаційного рівня.

1.5. Лекційні, практичні, семінарські та лабораторні заняття в екстернаті не застосовуються, але екстернам може бути надана можливість відвідувати заняття та виконувати інші види навчальної роботи під керівництвом викладачів на умовах, визначених вищим навчальним закладом.

1.6. Екстерну, який виконав всі вимоги навчального плану, захистив дипломний проєкт (роботу), склав державні екзамени, рішенням державної екзаменаційної (кваліфікаційної) комісії присвоюється відповідний освітньо-кваліфікаційний рівень та видається державний документ про освіту.

1.7. Навчання в екстернаті здійснюється на основі договорів між вищим навчальним закладом та підприємствами, установами, організаціями, громадянами.

1.8. Пільги, визначені чинним законодавством для студентів, а також робітників і службовців, які навчаються у вищих навчальних закладах, на екстернів не поширюються.

2. ОРГАНІЗАЦІЯ ЕКСТЕРНАТУ

2.1. Екстернат відкривається в акредитованих вищих навчальних закладах, які здійснюють підготовку фахівців за денною формою навчання з відповідного напрямку підготовки (спеціальності).

Дозвіл на відкриття екстернату надає Міністерство освіти України за поданням вищих навчальних закладів, підпорядкованих Міністерству освіти, або міністерств та відомств, які мають у своєму підпорядкуванні вищі навчальні заклади.

Кількість екстернів з кожного напрямку підготовки (спеціальності) не повинна перевищувати п'яти відсотків від контингенту студентів денної форми навчання.

Пропозиції щодо відкриття екстернату з зазначенням напрямків підготовки (спеціальностей), дати їх ліцензування і допустимої кількості екстернів подаються в Міністерство освіти України до 1 лютого щорічно.

2.2. Вищий навчальний заклад позбавляється права зарахування до екстернату у разі порушення ним вимог даного Положення та інших нормативних актів з питань вищої освіти.

2.3. До екстернату зараховуються громадяни України, які мають повну або неповну (для вищих навчальних закладів першого та другого рівнів акредитації) загальну середню освіту, середню професійну освіту, а також особи з незакінченою або закінченою вищою освітою без обмеження віку.

Зарахування громадян інших країн здійснюється відповідно до чинного законодавства.

2.4. Зарахування до екстернату проводиться приймальною комісією у терміни, визначені Правилами прийому до вищого навчального закладу.

Порядок відбору екстернів та умови їх зарахування до екстернату визначаються вищим навчальним закладом.

2.5. Особи, які виявили бажання навчатися в екстернаті, надсилають поштою або подають особисто до вищого навчального закладу заяву, в якій вказують обраний напрямок підготовки (спеціальність), документ про освіту (кваліфікацію) в оригіналі або копію (для осіб, які мають вищу освіту), медичну довідку за формою 086-У, 4 фотокартки розміром 3x4 см. Особи, які мають незакінчену вищу освіту, подають академічну довідку в оригіналі.

Паспорт або інший документ, що засвідчує громадянство, пред'являється особисто.

2.6. Зарахованим до екстернату видається залікова книжка встановленого зразка, на титульному листі якої робиться позначка "Екстерн".

На кожного екстерна в деканаті факультету (відділенні) оформляється навчальна картка екстерна, в яку заносяться дані про виконання екстерном навчального плану.

2.7. Навчання екстерна здійснюється за індивідуальним навчальним планом, складеним на основі навчального плану з дотриманням наступності та структурно-логічної послідовності вивчення навчальних дисциплін, що визначають зміст освіти відповідного напрямку підготовки (спеціальності).

Індивідуальний навчальний план складається екстерном за погодженням з відповідними кафедрами (предметними або цикловими комісіями) і затверджується деканом факультету (завідувачем відділення).

Індивідуальний навчальний план екстерна складається на кожний навчальний рік протягом першого місяця навчального року.

3. АТЕСТАЦІЯ ЕКСТЕРНА

3.1. Атестація екстернів включає заліки, екзамени та інші форми семестрового контролю і державну атестацію, які передбачені навчальним планом.

3.2. Екстерни складають заліки та екзамени з навчальних дисциплін в обсязі навчальних програм, затверджених для даного напрямку підготовки (спеціальності) відповідного освітньо-кваліфікаційного рівня.

Екстерн може складати екзамен з початкової дисципліни в цілому або з окремих її навчальних курсів, але не менше обсягу, передбаченого для одного семестру.

3.3. Перезарахування результатів раніше складених екстерном заліків та екзаменів проводиться деканом (відділенням) за умови ідентичної назви, обсягу й змісту навчальної дисципліни та форм підсумкового контролю.

В інших випадках питання про перезарахування результатів заліків та екзаменів вирішується відповідними кафедрами (предметними або цикловими комісіями).

3.4. Заліки і екзамени екстерни складають, як правило, в період екзаменаційної сесії.

3.5. Екстернові, допущеному до складання заліку чи екзамену, деканом факультету (завідувачем відділення) видається атестаційний лист встановленої форми (додаток).

Атестаційні листи реєструються в окремій книзі із зазначенням номера та дати видачі, прізвища екстерна і назви навчальної дисципліни, з якої проводиться контрольний захід.

Атестаційний лист екстерна після складання ним заліку чи екзамену зберігається в його особовій справі.

3.6. Екзамени і заліки екстерни складають комісії у складі трьох осіб, призначеній завідувачем відповідної кафедри (головою предметної або циклової комісії).

Контрольні завдання для проведення заліків та екзаменів мають передбачати перевірку рівня оволодіння екстерном практичними вміннями та навичками (у т. ч. й виконання ним окремих лабораторних робіт), необхідними для засвоєння навчальної дисципліни, з якої він атестується.

Екзаменаційна (залікова) оцінка заноситься до атестаційного листа і залікової книжки екстерна.

3.7. У разі отримання екстерном під час екзамену чи заліку незадовільної оцінки (не зараховано) дозволяється одноразове повторне складання екзамену (заліку) у термін, визначений завідувачем кафедри (головою предметної або циклової комісії) в межах навчального року.

3.8. Отримання екстерном незадовільної оцінки (не зараховано) чи його неявка на екзамен (залік) у визначений термін з однієї чи кількох навчальних дисциплін не позбавляє екстерна права навчання в екстернаті протягом навчального року.

3.9. При виконанні екстерном курсового чи дипломного проекту (роботи) для надання йому наукової і методичної допомоги може бути призначений науковий керівник (консультант) із числа професорсько-викладацького складу вищого навчального закладу.

Рецензенти курсових та дипломних проектів (робіт) призначаються навчальним закладом.

3.10. Екстерни, які працюють за обраним у вищому навчальному закладі фахом, звільняються від

проходження виробничої практики.

В інших випадках екстерни проходять виробничу практику за програмою вищого навчального закладу. База практики обирається екстерном або визначається кафедрою (предметною або цикловою комісією).

Підсумки виконання програми практики та оцінювання її результатів проводяться відповідними кафедрами (предметними або цикловими комісіями) вищого навчального закладу.

3.11. Екстерни звільняються від контрольних заходів з фізичної культури та військової підготовки, якщо вони не є фаховими навчальними дисциплінами.

3.12. Державні экзамени та захист дипломних проектів (робіт) проводяться на загальних підставах державними екзаменаційними (кваліфікаційними) комісіями у терміни, визначені навчальними планами відповідно до Положення про організацію навчального процесу у вищих навчальних закладах, затвердженого наказом Міністерства освіти України від 2 червня 1993 року N 161.

3.13. Екстерни, які після завершення навчального року мають більше двох незадовільних оцінок (не зараховано), відраховуються з екстернату і отримують академічну довідку встановленого зразка.

В інших випадках відрахування екстерна здійснюється згідно з чинним законодавством, передбаченим для студентів.

Екстерни можуть бути зарахованими до екстернату в даному або іншому вищому навчальному закладі повторно на умовах, передбачених пунктами 2.3 - 2.5 цього Положення.

4. ПРАВА І ОБОВ'ЯЗКИ ЕКСТЕРНІВ

4.1. Екстерн має право користуватися бібліотечними фондами, навчальними програмами та методичними матеріалами вищого навчального закладу, навчально-лабораторним обладнанням, технічними засобами, отримувати консультації на умовах, визначених вищим навчальним закладом.

4.2. Екстерн зобов'язаний своєчасно та якісно виконувати всі вимоги індивідуального навчального плану, дотримуватися Статуту і Правил внутрішнього розпорядку вищого навчального закладу.

4.3. Екстерн, за умови успішного виконання ним індивідуального навчального плану, може бути переведений у число студентів на загальних підставах.

5. Кількість осіб, які отримали вищу освіту відповідного освітньо-кваліфікаційного рівня через екстернат у звітному навчальному році, відображається у статистичному звіті за формою 2-3 НК "Звіт вищого навчального закладу на початок навчального року" в графі "Випущено...".

Кількість екстернів у загальній чисельності випуску зазначається у вигляді примітки до даної форми.

Додаток
до Положення про організацію
екстернату у вищих навчальних
закладах України

АТЕСТАЦІЙНИЙ ЛИСТ ЕКСТЕРНА

(назва вищого навчального закладу)

Напрямок підготовки (спеціальність) _____

(шифр і назва)

Екстерн _____

(прізвище, ім'я, по батькові)

Навчальна дисципліна _____

(назва)

Форма контролю _____

(екзамен, залік, захист курсового проекту)

(роботи), звіту про виробничу практику та ін.)

Кафедра (предметна або циклова комісія) _____

(повна назва)

Декан факультету
(завідувач відділення) _____

(прізвище, ініціали, підпис)

Дата _____

Реєстраційний номер _____
РЕЗУЛЬТАТИ КОНТРОЛЬНОГО ЗАХОДУ

Записуються поставлені екстерну запитання (тема курсового проекту або роботи) та дається стисла характеристика відповідей__

Оцінка _____

Члени екзаменаційної комісії:

1. _____
(прізвище, ініціали, науковий ступінь, вчене звання,

посада та підпис)

2. _____

3. _____

Дата проведення
контрольного заходу _____

Завідувач кафедри
(голова предметної або
циклової комісії) _____
(прізвище та ініціали, підпис)

ЗАТВЕРДЖЕНО
наказом Міністерства освіти України
від 15 липня 1996 р. N 245

Додаток 9
Зареєстровано
в Міністерстві юстиції України
7 серпня 1996 р. за N 427/1452

ПОЛОЖЕННЯ ПРО ПОРЯДОК ПЕРЕВЕДЕННЯ, ВІДРАХУВАННЯ ТА ПОНОВЛЕННЯ СТУДЕНТІВ ВИЩИХ ЗАКЛАДІВ ОСВІТИ

ЗАГАЛЬНІ ПОЛОЖЕННЯ

Дане Положення регулює питання переведення студентів, які навчаються за освітньо-кваліфікаційними рівнями - молодший спеціаліст та бакалавр, а також питання відрахування та поновлення студентів, які навчаються за освітньо-кваліфікаційними рівнями молодший спеціаліст, бакалавр, спеціаліст та магістр у вищих закладах освіти незалежно від підпорядкування та форм власності.

Переведення студентів, які навчаються за освітньо-кваліфікаційними рівнями - спеціаліст та магістр, з однієї спеціальності на іншу не допускаються.

Ректори вищих закладів освіти, мають право розглядати, як виняток, питання переведення з одного вищого закладу освіти до іншого, або з однієї форми навчання на іншу студентів, які навчаються за освітньо-кваліфікаційними рівнями - спеціаліст та магістр, тільки за умови переведення на ті ж самі спеціальності, за якими здійснювалась їх підготовка.

ПЕРЕВЕДЕННЯ СТУДЕНТІВ

1. Переведення студентів з одного вищого закладу освіти до іншого незалежно від форми навчання, напряму підготовки фахівців з вищою освітою, спеціальності здійснюється за згодою ректорів (директорів) обох вищих закладів освіти.

2. Переведення студентів з одного напрямку підготовки фахівців з вищою освітою на інший, з однієї спеціальності, за якою здійснюється підготовка молодших спеціалістів, на іншу, або з однієї форми навчання на іншу в межах вищого закладу освіти здійснює ректор (директор) цього закладу освіти.

3. Переведення студентів, а також поновлення в число студентів осіб, які були відраховані з вищих закладів освіти, здійснюється, як правило, під час літніх або зимових канікул.

4. Особи, які вступили до вищих закладів освіти і навчались за рахунок коштів державного бюджету, користуються пріоритетним правом при переведенні та поновленні на місця державного замовлення за умови наявності таких вакантних місць.

При відсутності вакантних місць, що фінансуються за рахунок коштів державного бюджету, вищезгадані особи за їх згодою можуть бути переведені або поновлені на навчання з оплатою за рахунок коштів місцевого бюджету, галузевих міністерств, відомств, підприємств, організацій, установ та фізичних осіб за умови наявності вакантних місць ліцензованого обсягу.

5. Особи, які навчаються в державному вищому закладі освіти на договірній основі з оплатою за рахунок коштів місцевого бюджету, галузевих міністерств, відомств, підприємств, організацій, установ та фізичних осіб можуть бути переведені на навчання на таких же умовах до інших державних вищих закладів освіти. Такі переведення можуть бути здійснені за умови наявності вакантних місць ліцензованого обсягу та згоди замовників, що фінансують підготовку.

Вищезгадані особи можуть бути переведені і на вакантні місця державного замовлення в даному чи іншому вищому закладі освіти на конкурсній основі і за умови згоди замовників.

6. Особи, які навчаються в акредитованому недержавному вищому закладі освіти, можуть бути переведені до державних вищих закладів освіти на умовах, що передбачені для осіб, які навчаються в державному вищому закладі освіти на договірній основі (п. 5).

7. Студенти, які навчаються в неакредитованих недержавних вищих закладах освіти, не користуються правом переведення до державних вищих закладів освіти.

8. При існуванні двосторонніх угод (студент і підприємство, організація, установа), або тристоронніх (студент, заклад освіти і підприємство, організація, установа) переведення студентів з одного напрямку підготовки фахівців з вищою освітою на інший, з однієї спеціальності, форми на іншу, або з одного вищого закладу освіти до іншого здійснюється за умови внесення відповідних змін до даних угод, з дотриманням вимог чинного законодавства.

9. Переведення студентів на перший курс вищих закладів освіти забороняється. За умови виключних обставин ці питання можуть розглядатись міністерствами або відомствами, які мають у своєму підпорядкуванні вищі заклади освіти.

10. Студент, який бажає перевестись до іншого закладу освіти, подає на ім'я ректора (директора) вищого закладу освіти, в якому він навчається, заяву про переведення і одержавши його письмову згоду, звертається з цією заявою до ректора (директора) того вищого закладу освіти, до якого він бажає перевестись.

11. При позитивному розгляді заяви і за умови ліквідації академічної різниці ректор (директор) вищого закладу освіти видає наказ, згідно з яким студент допускається до занять, а до закладу освіти, в якому він навчався раніше, направляє запит щодо одержання поштою його особової справи.

12. Ректор (директор) вищого закладу освіти, в якому студент навчався раніше, отримавши запит, видає наказ про відрахування студента у зв'язку з його переведенням до іншого вищого закладу освіти і в тижневий термін пересилає особову справу студента на адресу вищого закладу освіти, від якого надійшов запит. У вищому закладі освіти, в якому студент навчався раніше, залишаються копії академічної довідки, учбової картки студента, залікова книжка та список пересланих документів. Порядок збереження цих документів такий самий, як і особових справ студентів.

13. Ректор (директор) вищого закладу освіти, до якого переводиться студент, після одержання особової справи видає наказ про його зарахування.

ВІДРАХУВАННЯ СТУДЕНТІВ

14. Студент може бути відрахований з вищого закладу освіти:

- за власним бажанням;
- у зв'язку з переведенням до іншого вищого закладу освіти;
- за станом здоров'я на підставі висновку ЛКК;
- за академічну неуспішність;
- за порушення навчальної дисципліни і правил внутрішнього розпорядку вищого закладу освіти;

15. Відрахування неповнолітніх студентів здійснюється за погодженням зі службою у справах неповнолітніх місцевих органів виконавчої влади.

ПОНОВЛЕННЯ ДО СКЛАДУ СТУДЕНТІВ

16. Поновлення до складу студентів здійснюється ректором (директором) вищого закладу освіти незалежно від тривалості перерви в навчанні, причини виключення, трудового стажу, форми навчання і з врахуванням здатності претендента успішно виконувати графік навчального процесу.

17. Студенти, які навчались в неакредитованих недержавних вищих закладах освіти, не користуються правом поновлення до державних вищих закладів освіти.

18. Особи, які відраховані з вищих закладів освіти III, IV рівнів акредитації, можуть бути поновлені на навчання до вищих закладів освіти I, II рівнів акредитації.

19. Заява про переведення або поновлення повинна бути розглянута у вищому закладі освіти протягом двох тижнів, і заявникові повідомлені умови зарахування на навчання або причина відмови.

20. Порядок ліквідації академічної різниці встановлюється ректором (директором) вищого закладу освіти. Ліквідація академічної різниці здійснюється, як правило, до початку навчальних занять.

21. Поновлення студентів на перший курс вищих закладів освіти забороняється. Ректор (директор) вищого закладу освіти має право поновити на другий курс студентів, які були виключені з першого курсу, за умови ліквідації ними академічної заборгованості до початку навчальних занять.

ОФОРМЛЕННЯ ДОКУМЕНТІВ

22. Студенту, який відрахований з вищого закладу освіти, видається академічна довідка встановленої форми, яка затверджена постановою Кабінету Міністрів України від 17.12.93 р. N 1058 "Про затвердження переліку і зразків документів про освіту та вчені звання в Україні", та оригінал документа про повну загальну середню (базову загальну середню) освіту. До особової справи студента вкладаються: копія академічної довідки, підписаної керівництвом вищого закладу освіти і скріпленої гербовою печаткою; завірена деканом (завідуючим відділенням) залікова книжка, студентський квиток і скріплена печаткою за підписом декана (зав. відділенням) учбова картка студента з зазначенням виконання студентом навчального плану.

23. Відомості про вивчені предмети та складені заліки і екзамени вносяться до академічної довідки окремо за кожний семестр.

24. При заповненні академічної довідки студентам, які навчалися без відриву від виробництва, в графі "Кількість годин за навчальним планом" ставиться кількість годин, які передбачені навчальним планом для денної форми навчання.

25. Студенту, який навчався в декількох вищих закладах освіти, видається академічна довідка, до якої вносяться оцінки, одержані ним під час навчання в цих закладах освіти. В цьому випадку до академічної довідки перед переліком предметів, складених у вищому закладі освіти, який видає довідку, вносяться предмети, складені в інших вищих закладах освіти та вказується назва цих закладів освіти.

26. До академічної довідки не вносяться предмети, з яких студент одержав незадовільні оцінки. Студентам, які вибули з першого курсу вищого закладу освіти і не склали екзаменів і заліків видається академічна довідка з записом, що студент заліків та екзаменів не складав.

27. Студенту, який поновлений у вищому закладі освіти, видається залікова книжка з проставленими перезарахованими предметами з відповідними оцінками, одержаними в іншому навчальному закладі. Перезарахування предметів здійснює декан факультету (завідуючий відділенням).

28. До особової справи студента (переведеного з іншого вищого закладу освіти або поновленого) вкладаються: виписка з наказу про зарахування, заява, академічна довідка.

29. Реєстрація академічних довідок проводиться в спеціальній книзі, до якої заносяться такі дані:

- порядковий реєстраційний номер;
- прізвище, ім'я, по батькові особи, яка одержала академічну довідку;
- номер академічної довідки;
- дата видачі; підпис особи, яка одержала довідку;
- підстава видачі академічної довідки.

ПОЛОЖЕННЯ про освітньо-кваліфікаційні рівні (ступеневу освіту)

I. Загальні положення

1. Відповідно до статті 30 Закону України "Про освіту" підготовка кваліфікованих робітників, а також молодших спеціалістів, бакалаврів, спеціалістів та магістрів (далі - фахівці з вищою освітою) здійснюється за освітньо-кваліфікаційними рівнями (ступеневою освітою) згідно з відповідними освітньо-професійними програмами.

Підвищення кваліфікації, перепідготовка кваліфікованих робітників та фахівців з вищою освітою здійснюється за відповідними освітньо-професійними програмами післядипломної підготовки.

2. Навчальні заклади відповідно до потреб народного господарства в межах ліцензованого обсягу прийому на відповідний напрям підготовки чи спеціальність здійснюють на конкурсній основі прийом на навчання за освітньо-професійними програмами підготовки кваліфікованих робітників та фахівців з вищою освітою.

3. Освітньо-професійні програми підготовки кваліфікованих робітників та фахівців з вищою освітою відповідних освітньо-кваліфікаційних рівнів - це державні документи, які визначають зміст та нормативний термін навчання і передбачають відповідні форми контролю та державної атестації. Зазначені освітньо-професійні програми затверджуються Міносвіти.

4. Вимоги до змісту, обсягу і рівня освітньої та фахової підготовки встановлюються державними стандартами освіти, які є основою оцінки освітнього та освітньо-кваліфікаційного рівня громадян незалежно від форм одержання освіти.

Державні стандарти освіти розробляються окремо з кожного освітньо-кваліфікаційного рівня і затверджуються Кабінетом Міністрів України. Вони підлягають перегляду та перезатвердженню не рідше ніж один раз на 10 років.

Контроль за рівнем освітньої та фахової підготовки, яку здобуває особа у процесі засвоєння змісту

навчання, і визначення його відповідності встановленим у змісті освіти вимогам здійснюються в установленому порядку.

5. Зміст освіти - це обумовлені цілями та потребами суспільства вимоги до системи знань, умінь та навичок, світогляду та громадських і професійних якостей майбутнього фахівця, що формуються у процесі навчання з урахуванням перспектив розвитку науки, техніки, технологій та культури.

Зміст освіти встановлюється в освітньо-кваліфікаційних характеристиках та інших актах органів управління освітою і змінюється відповідно до рівня розвитку науки, культури, виробництва, суспільства.

Освітньо-кваліфікаційні характеристики фахівців з вищою освітою відповідних освітньо-кваліфікаційних рівнів - це державні документи, які визначають цілі освіти у вигляді системи виробничих функцій, типових задач діяльності та умінь, необхідних для вирішення цих задач.

Зміст навчання - це науково обґрунтований методичний та дидактичний навчальний матеріал, засвоєння якого забезпечує здобуття освіти і кваліфікації згідно з освітньо-кваліфікаційним рівнем.

Зміст навчання визначається освітньо-професійними програмами підготовки кваліфікованих робітників та фахівців з вищою освітою певних освітньо-кваліфікаційних рівнів, структурно-логічною схемою підготовки, програмами навчальних дисциплін, іншими нормативними документами та навчальною і навчально-методичною літературою.

6. Нормативна частина змісту навчання - це обов'язковий для засвоєння зміст навчання, сформований відповідно до вимог освітньо-кваліфікаційної характеристики як змістовні модулі із зазначенням їх обсягу і рівня засвоєння, а також форм державної атестації.

Вибіркова частина змісту навчання - це рекомендований для засвоєння зміст навчання, сформований як змістовні модулі із зазначенням їх обсягу та форм атестації, призначений для задоволення потреб і можливостей особистості, регіональних потреб у кваліфікованих робітниках та у фахівцях певної спеціалізації, досягнень наукових шкіл і навчальних закладів.

7. Нормативний термін навчання - це встановлений освітньо-професійною програмою термін викладання нормативної і вибіркової частин змісту освітньо-професійної програми для очної форми навчання.

Термін викладання нормативної і вибіркової частин змісту освітньо-професійної програми для заочної та інших форм навчання визначається навчальним закладом і може перевищувати нормативний термін навчання не більше ніж на 20 відсотків.

8. Навчальні заклади самостійно визначають перелік та зміст вибіркового навчальних дисциплін освітньо-професійних програм, а також розробляють структурно-логічну схему навчання, робочі програми нормативних навчальних дисциплін.

9. Переліки робітничих професій, а також напрямів і спеціальностей, за якими здійснюється підготовка кваліфікованих робітників та фахівців з вищою освітою у навчальних закладах за відповідними освітньо-кваліфікаційними рівнями, та зразки документів про здобуття освіти і певної кваліфікації та порядок їх видачі затверджує Кабінет Міністрів України.

10. Умови прийому на навчання за освітньо-професійними програмами підготовки кваліфікованих робітників розробляються і затверджуються Міносвіти в установленому порядку.

Правила прийому на навчання за освітньо-професійними програмами підготовки фахівців з вищою освітою встановлюються вищим навчальним закладом відповідно до цього Положення та Типових умов прийому до вищих навчальних закладів, які розробляються і затверджуються Міносвіти в установленому порядку.

11. Здобуття відповідної кваліфікації фахівця підтверджується державною атестацією, яка здійснюється державною екзаменаційною (кваліфікаційною) комісією на підставі результатів державних іспитів та (або) захисту кваліфікаційної роботи після виконання відповідної освітньо-професійної програми підготовки кваліфікованого робітника, молодшого спеціаліста, бакалавра, спеціаліста та магістра.

12. Особи, які успішно пройшли державну атестацію, отримують документи встановленого зразка про здобуття освіти та кваліфікації. Особи, які мають не менше 75 відсотків відмінних оцінок з усіх навчальних дисциплін та практичної підготовки з оцінками "добре" з інших дисциплін та з оцінками "відмінно" за результатами державної атестації, отримують документи встановленого зразка про здобуття освіти та кваліфікації з відзнакою.

13. Особи, які не пройшли державної атестації після завершення навчання, отримують відповідний документ.

II. Освітньо-кваліфікаційні рівні

1. Освітньо-кваліфікаційний рівень - кваліфікований робітник

14. Кваліфікований робітник - це освітньо-кваліфікаційний рівень робітника, який на основі повної або базової загальної середньої освіти здобув спеціальні уміння та знання, має відповідний досвід їх застосування для вирішення професійних завдань у певній галузі народного господарства.

15. Освітньо-професійна програма підготовки кваліфікованого робітника забезпечує одночасне здобуття професійно-технічної освіти та кваліфікації кваліфікованого робітника на базі повної загальної середньої освіти або базової загальної середньої освіти з наданням можливості отримувати повну загальну середню освіту. Зазначена програма формується переважно з навчальних дисциплін загальнотехнічного, фахового спрямування та виробничого навчання.

16. Освітньо-професійна програма підготовки кваліфікованого робітника реалізується професійно-

технічними навчальними закладами.

17. У професійно-технічних навчальних закладах можуть одночасно реалізовуватись освітньо-професійна програма підготовки кваліфікованого робітника та програма повної загальної середньої освіти.

18. Нормативний термін навчання визначається програмою.

19. Особи, які успішно пройшли державну атестацію, отримують документи встановленого зразка про здобуття професійно-технічної освіти та кваліфікації кваліфікованого робітника.

2. Освітньо-кваліфікаційний рівень - молодший спеціаліст

20. Молодший спеціаліст - це освітньо-кваліфікаційний рівень фахівця, який на основі повної загальної середньої освіти здобув загальнокультурну підготовку, спеціальні уміння та знання, має певний досвід їх застосування для вирішення типових професійних завдань, які передбачені для відповідних посад, у певній галузі народного господарства.

21. Освітньо-професійна програма підготовки молодшого спеціаліста забезпечує одночасне здобуття базової вищої освіти за спеціальністю та кваліфікації молодшого спеціаліста на базі повної загальної середньої освіти або на базі базової загальної середньої освіти з наданням можливості здобувати повну загальну середню освіту. Зазначена програма складається з навчальних дисциплін фахового спрямування та з різних видів практичної підготовки і може включати окремі дисципліни освітньо-професійної програми підготовки бакалавра.

22. Освітньо-професійна програма підготовки молодшого спеціаліста реалізується, як правило, вищими навчальними закладами I рівня акредитації. Вищий навчальний заклад більш високого рівня акредитації може здійснювати підготовку молодших спеціалістів, якщо в його складі є вищий навчальний заклад I рівня акредитації або відповідний структурний підрозділ.

23. Нормативний термін навчання не може перевищувати на базі повної загальної середньої освіти трьох років, а базової загальної середньої освіти - чотирьох років.

Нормативний термін навчання для осіб, що мають повну загальну середню освіту та освітньо-кваліфікаційний рівень кваліфікованого робітника за спорідненою професією, зменшується на один рік.

24. Особи, які успішно пройшли державну атестацію, отримують документи встановленого зразка про здобуття базової вищої освіти за спеціальністю та кваліфікації молодшого спеціаліста.

25. У вищих навчальних закладах I рівня акредитації дозволяється одночасно навчатися за освітньо-професійними програмами підготовки молодшого спеціаліста і програмою повної загальної середньої освіти.

3. Освітньо-кваліфікаційний рівень - бакалавр

26. Бакалавр - це освітньо-кваліфікаційний рівень фахівця, який на основі повної загальної середньої освіти здобув поглиблену загальнокультурну підготовку, фундаментальні та професійно-орієнтовані уміння та знання щодо узагальненого об'єкта праці і здатний вирішувати типові професійні завдання, передбачені для відповідних посад, у певній галузі народного господарства.

27. Освітньо-професійна програма підготовки бакалавра забезпечує одночасне здобуття базової вищої освіти за напрямом підготовки та кваліфікації бакалавра на базі повної загальної середньої освіти. Зазначена програма підготовки бакалавра складається із загальних фундаментальних, гуманітарних та соціально-економічних дисциплін, спеціальних дисциплін відповідного напрямку підготовки, а також з різних видів практичної підготовки.

Освітньо-професійна програма підготовки бакалавра реалізується вищими навчальними закладами II - IV рівнів акредитації.

28. Нормативний термін навчання визначається програмою, але не може перевищувати чотирьох років.

Нормативний термін навчання осіб, що мають освітньо-кваліфікаційний рівень молодшого спеціаліста за відповідною до напрямку підготовки спеціальністю, зменшується на один - два роки.

29. Особи, які успішно пройшли державну атестацію, отримують документи встановленого зразка про здобуття базової вищої освіти за відповідним напрямом підготовки та кваліфікації бакалавра.

30. У вищих навчальних закладах II - IV рівнів акредитації в період навчання за освітньо-професійною програмою підготовки бакалавра у разі припинення подальшого навчання студент може за індивідуальною програмою здобути освітньо-кваліфікаційний рівень молодшого спеціаліста за освітньо-професійною програмою підготовки молодшого спеціаліста.

4. Освітньо-кваліфікаційний рівень - спеціаліст

31. Спеціаліст - це освітньо-кваліфікаційний рівень фахівця, який на основі кваліфікації бакалавра здобув спеціальні уміння та знання, має певний досвід їх застосування для вирішення складних професійних завдань, передбачених для відповідних посад, у певній галузі народного господарства.

32. Освітньо-професійна програма підготовки спеціаліста забезпечує одночасне здобуття повної вищої освіти за спеціальністю та кваліфікації спеціаліста на базі відповідної освітньо-професійної програми підготовки бакалавра. Зазначена освітньо-професійна програма підготовки спеціаліста складається із спеціальних дисциплін, у тому числі соціально-економічних, та різних видів практичної підготовки.

Освітньо-професійна програма підготовки спеціаліста реалізується вищими навчальними закладами III та IV рівнів акредитації.

33. Нормативний термін навчання визначається програмою, але не може перевищувати одного року (для окремих спеціальностей за погодженням з Міносвіти може бути встановлено термін півтора року).

34. Освітньо-професійна програма підготовки спеціаліста медичного, ветеринарно-медичного,

мистецького, а також юридичного спрямування в разі цільової підготовки за замовленням правоохоронних органів може забезпечувати одночасне здобуття повної вищої освіти за спеціальністю та кваліфікації спеціаліста на базі повної загальної середньої освіти. В цьому разі нормативний термін навчання визначається відповідним міністерством за погодженням з Міносвіти.

35. Особи, які успішно пройшли державну атестацію, отримують документи встановленого зразка про здобуття повної вищої освіти за спеціальністю та кваліфікації спеціаліста.

5. Освітньо-кваліфікаційний рівень - магістр

36. Магістр - це освітньо-кваліфікаційний рівень фахівця, який на основі кваліфікації бакалавра або спеціаліста здобув поглиблені спеціальні уміння та знання інноваційного характеру, має певний досвід їх застосування та продукування нових знань для вирішення проблемних професійних завдань у певній галузі народного господарства.

37. Освітньо-професійна програма підготовки магістра забезпечує одночасне здобуття повної вищої освіти за спеціальністю та кваліфікації магістра на базі відповідної освітньо-професійної програми підготовки бакалавра (нормативний термін навчання визначається програмою, але не може перевищувати одного року, а для окремих спеціальностей за погодженням з Міносвіти може бути встановлено термін півтора року). Здобуття кваліфікації магістра може здійснюватися на базі відповідної освітньо-професійної програми підготовки спеціаліста (нормативний термін навчання визначається індивідуальною програмою з урахуванням академічної різниці між освітньо-професійною програмою спеціаліста та магістра, але не може перевищувати одного року).

Зазначена освітньо-професійна програма підготовки магістра включає поглиблену фундаментальну, гуманітарну, соціально-економічну, психолого-педагогічну, спеціальну та науково-практичну підготовку.

Вищий навчальний заклад реалізує освітньо-професійні програми підготовки магістрів за спеціальностями IV рівня акредитації.

Освітньо-професійна програма підготовки магістра медичного та ветеринарно-медичного спрямування може забезпечувати здобуття кваліфікації магістра на базі освітньо-професійної програми післядипломної підготовки (клінічної ординатури, інтернатури тощо). Нормативний термін навчання визначається відповідним міністерством за погодженням з Міносвіти.

Освітньо-професійна програма підготовки магістра юридичного спрямування в разі цільової підготовки за замовленням правоохоронних органів може забезпечувати здобуття кваліфікації магістра на базі повної загальної середньої освіти.

38. Особи, які успішно пройшли державну атестацію, отримують документи встановленого зразка про здобуття повної вищої освіти за спеціальністю та кваліфікації магістра.

6. Освітньо-професійна післядипломна підготовка

39. Освітньо-професійна програма післядипломної підготовки забезпечує післядипломну освіту (підвищення кваліфікації, перепідготовку кадрів, стажування, клінічну ординатуру, інтернатуру тощо) на базі освітньо-професійної програми підготовки кваліфікованого робітника, молодшого спеціаліста, бакалавра, спеціаліста чи магістра. Зазначена програма післядипломної підготовки розробляється та контролюється професійно-технічними та вищими навчальними закладами відповідного рівня акредитації.

40. Перепідготовка з видачею диплома встановленого зразка з присвоєнням кваліфікації здійснюється в закладах післядипломної освіти відповідного рівня акредитації, спеціалізованих підрозділах професійно-технічних та вищих навчальних закладів та клініках.

Перепідготовка з видачею диплома встановленого зразка без присвоєння кваліфікації та підвищення кваліфікації здійснюється в закладах післядипломної освіти, спеціалізованих підрозділах професійно-технічних та вищих навчальних закладів, науково-дослідних інститутах, підприємствах, установах, закладах охорони здоров'я, культури та мистецтв тощо.

41. Нормативний термін навчання визначається програмою.

42. Особи, які успішно пройшли державну атестацію, отримують документи встановленого зразка.

Додаток 10

ЗАТВЕРДЖЕНО

постановою Кабінету Міністрів України

від 8 серпня 2001 р. N 950

**ПОРЯДОК
призначення, виплати та розміри стипендіального
забезпечення учнів, студентів,
курсантів, слухачів, клінічних ординаторів, аспірантів і докторантів**

Загальні питання

1. Розмір стипендії визначається в неоподатковуваних мінімумах доходів громадян на місяць залежно від типу навчального закладу, спеціальності, успішності, наявності права в особи на отримання державних пільг і гарантій, встановлених для окремих категорій громадян.

2. Із загального фонду державного бюджету стипендії призначаються:

1) особам, які навчаються у межах обсягів підготовки кадрів за державним замовленням, а саме: учням денних відділень професійно-технічних навчальних закладів;

студентам денних відділень вищих навчальних закладів I - II рівня акредитації;

студентам денних відділень вищих навчальних закладів III - IV рівня акредитації (крім осіб, які навчаються за освітньо-професійними програмами підготовки магістрів державного управління);

курсантам денних відділень (факультетів) вищих навчальних закладів цивільної авіації, морського та річкового транспорту, а також Севастопольського інституту ядерної енергії та промисловості (далі - курсанти);

клінічним ординаторам, аспірантам і докторантам вищих навчальних закладів, наукових установ, що фінансуються із загального фонду державного бюджету (крім аспірантів і докторантів Української Академії державного управління при Президентові України);

2) учням середніх спеціальних музичних шкіл-інтернатів і середніх художніх шкіл, які навчаються у VIII - XII класах, учням I і II курсів училищ фізичної культури;

3) слухачам підготовчих відділень консерваторій та студій підготовки акторських кадрів (далі - слухачі).

3. Призначення і виплата стипендій студентам, які є іноземними громадянами та особами без громадянства, провадиться відповідно до міжнародних угод і рішень Кабінету Міністрів України.

4. Учням, студентам, курсантам останніх курсів денних відділень навчальних закладів на час додаткової місячної відпустки без збереження заробітної плати за місцем роботи для проходження переддипломної практики та збору матеріалів до дипломного проекту призначається стипендія в розмірі не менш як 1,7 неоподаткованого мінімуму доходів громадян на місяць. Така стипендія виплачується за рахунок відповідного підприємства, організації, установи.

5. З метою підвищення життєвого рівня і заохочення за успіхи в навчанні, участь у громадській, спортивній та науковій діяльності учнів професійно-технічних навчальних закладів, студентів, курсантів, клінічних ординаторів та аспірантів, які навчаються в межах обсягів підготовки кадрів за державним замовленням, навчальний заклад використовує не менш як 10 відсотків коштів, передбачених на виплату стипендій, для надання їм матеріальної допомоги та преміювання.

Навчальний заклад розробляє та затверджує положення про порядок використання коштів, передбачених на виплату стипендій, для надання матеріальної допомоги та преміювання.

Призначення та розміри стипендіального забезпечення учнів, студентів, курсантів та слухачів

6. Учням професійно-технічних навчальних закладів стипендія призначається у мінімальному розмірі - 2 неоподаткованих мінімуми доходів громадян на місяць.

7. Вищі навчальні заклади вирішують у межах затверджених лімітів асигнувань загального фонду державного бюджету питання щодо першочергового призначення стипендії:

а) студентам, курсантам з числа дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування;

б) студентам, курсантам з числа осіб, що згідно із Законом України "Про статус і соціальний захист громадян, які постраждали внаслідок Чорнобильської катастрофи" мають пільги на призначення стипендії;

в) студентам, курсантам з малозабезпечених сімей (за умови отримання відповідної допомоги згідно із законодавством);

г) студентам - інвалідам I і II групи;

г) студентам, курсантам з числа осіб, які мають сім'ї з дітьми;

д) студентам, курсантам, які за результатами сесії мають середній бал успішності не нижчий ніж 4 за п'ятибальною або не нижчий ніж 7 за дванадцятибальною шкалою.

8. Студентам, які за результатами сесії мають середній бал успішності 4 - 4,99 за п'ятибальною або 7 - 9,99 за дванадцятибальною шкалою, та студентам, зазначеним у підпунктах "а - г" пункту 7 цього Порядку, які за результатами останньої сесії мають середній бал успішності нижчий ніж 4 за п'ятибальною або нижчий ніж 7 за дванадцятибальною шкалою, стипендія призначається у мінімальному розмірі.

9. Мінімальний розмір стипендії становить:

для студентів вищих навчальних закладів I - II рівня акредитації, які навчаються за освітньо-кваліфікаційним рівнем "молодший спеціаліст" або "бакалавр", - 2 неоподаткованих мінімуми доходів громадян на місяць;

для студентів вищих навчальних закладів III - IV рівня акредитації, які навчаються за освітньо-кваліфікаційним рівнем "бакалавр", "спеціаліст" або "магістр" (крім осіб, які навчаються за освітньо-професійними програмами підготовки магістрів державного управління) - 2,5 неоподаткованого мінімуму доходів громадян на місяць.

10. Учням професійно-технічних навчальних закладів, студентам, курсантам, які за результатами сесії мають середній бал успішності 5 за п'ятибальною або 10 - 12 за дванадцятибальною шкалою, мінімальний розмір стипендії збільшується на 25 відсотків.

11. Курсантам, які перебувають на повному державному утриманні (крім зазначених у пункті 30 цього Порядку), стипендія виплачується у розмірі 50 відсотків стипендії, що призначається студентам вищого навчального закладу відповідного рівня акредитації.

12. Учням I і II курсів училищ фізичної культури стипендія встановлюється в розмірі 50 відсотків стипендії, що призначається студентам вищого навчального закладу I і II рівня акредитації.

13. Стипендія призначається за результатами сесії з першого числа місяця, що настає за місяцем, у якому закінчилася сесія згідно із навчальним планом.

14. За учнями професійно-технічних навчальних закладів, студентами, курсантами, які не склали іспити, заліки під час сесії у термін, установлений навчальним планом, через хворобу або з інших поважних

причин, підтверджених необхідним документом, зберігається стипендія на термін, установлений навчальним закладом.

15. До першої сесії стипендія призначається у мінімальному розмірі.

16. Стипендія виплачується раз на місяць у термін, визначений колективним договором або статутом навчального закладу.

Стипендія за літній канікулярний період виплачується повністю до його початку.

У разі коли стипендіат перериває навчання через хворобу або з інших поважних причин, підтверджених необхідним документом, йому виплачується стипендія у повному розмірі за останній місяць навчання.

17. Для вирішення питань призначення та позбавлення стипендії, у тому числі спірних, надання матеріальної допомоги учням, студентам, курсантам, заохочення кращих з них за успіхи в навчанні, участь у громадській, спортивній та науковій діяльності навчальні заклади створюють стипендіальні комісії.

До складу стипендіальних комісій входять керівники навчального закладу, декани (завідуючі відділеннями), представники профспілкових організацій, бухгалтерії.

У своїй роботі стипендіальна комісія керується цим Порядком, статутом навчального закладу, законодавчими та нормативними актами, які визначають права і обов'язки учнів, студентів, курсантів.

18. Реєстр учнів професійно-технічних навчальних закладів, студентів, курсантів, яким призначена стипендія, затверджується наказом ректора (директора, начальника) навчального закладу за поданням стипендіальної комісії.

19. За особливі успіхи у навчанні, участь у громадській, спортивній та науковій діяльності учням, студентам, курсантам за поданням стипендіальної комісії можуть призначатися персональні (іменні) стипендії у межах стипендіального фонду навчального закладу відповідно до положення, що затверджується навчальним закладом.

Розмір персональної (іменної) стипендії не повинен перевищувати:

для учнів професійно-технічних навчальних закладів, студентів вищих навчальних закладів I - II рівня акредитації - 3 неоподатковуваних мінімуми доходів громадян на місяць;

для студентів вищих навчальних закладів III - IV рівня акредитації - 3,5 неоподаткованого мінімуму доходів громадян на місяць.

20. На час практики, а також іншої трудової діяльності, на яку отримано дозвіл навчального закладу, за учнями, студентами, курсантами зберігається право на отримання стипендії.

21. Учням професійно-технічних навчальних закладів, студентам, курсантам, які:

відповідно до наказу керівника навчального закладу перервали навчання через хворобу або з інших поважних причин, підтверджених необхідним документом, виплачується щомісяця допомога в розмірі 0,5 мінімальної стипендії за рахунок коштів, передбачених для виплати стипендій;

поновили навчання, що було перервано через хворобу або з інших поважних причин, підтверджених необхідним документом, стипендія призначається з урахуванням середнього балу успішності, який мав учень, студент, курсант до перерви у навчанні.

22. Учні, студенти, курсанти, слухачі у період тимчасової непрацездатності, підтвердженої необхідним документом, отримують стипендію у призначеному їм розмірі.

23. Учням середніх спеціальних музичних шкіл-інтернатів і середніх художніх шкіл стипендія встановлюється у такому розмірі неоподатковуваних мінімумів доходів громадян на місяць: VIII клас - 0,8; IX клас - 0,9; X клас - 1; XI - XII класи - 1,1.

24. Слухачам підготовчих відділень консерваторій стипендія встановлюється в розмірі 1,2 неоподаткованого мінімуму доходів громадян на місяць.

25. Слухачам студій підготовки акторських кадрів стипендія встановлюється в розмірі 1,1 неоподаткованого мінімуму доходів громадян на місяць.

Призначення та розміри стипендіального забезпечення клінічних ординаторів, аспірантів і докторантів

26. Стипендія клінічним ординаторам і аспірантам вищих навчальних закладів, наукових установ, що фінансуються із загального фонду державного бюджету, встановлюється в розмірі середньої місячної заробітної плати за останнім основним місцем роботи (з урахуванням наступних змін в оплаті праці) на відповідних посадах, але не нижче 60 відсотків і не вище посадового окладу викладача-стажиста.

27. Стипендія докторантам вищих навчальних закладів, наукових установ, що фінансуються із загального фонду державного бюджету, встановлюється в розмірі середньої місячної заробітної плати за останнім основним місцем роботи (з урахуванням наступних змін в оплаті праці) на відповідних посадах, але не вище посадового окладу доцента, який має науковий ступінь кандидата наук.

28. Клінічні ординатори, аспіранти, докторанти у період тимчасової непрацездатності, підтвердженої необхідним документом, отримують стипендію у призначеному їм розмірі.

Призначення та розміри стипендіального забезпечення в окремих випадках

29. Розмір стипендії збільшується на 20 відсотків:

студентам, які навчаються за напрямом підготовки 0701 - фізика, 0702 - прикладна фізика, 0801 - математика, 0803 - механіка, 0903 - гірництво;

учням професійно-технічних навчальних закладів, студентам, що постійно проживають на території населеного пункту, якому надано статус гірського, або навчаються в навчальному закладі, що знаходиться у

населеному пункті, якому надано статус гірського;

учням професійно-технічних навчальних закладів, термін навчання яких не перевищує 10 місяців, які закінчили загальноосвітні навчальні заклади та вивчали в них основи тваринництва і сільськогосподарської техніки, а також з числа осіб, звільнених у запас із Збройних Сил.

30. Учням, студентам, курсантам з числа осіб, котрим Законом України "Про статус і соціальний захист громадян, які постраждали внаслідок Чорнобильської катастрофи", гарантуються пільги з виплати стипендії, розмір стипендій збільшується на 100 відсотків за рахунок коштів, передбачених у державному бюджеті на здійснення заходів з ліквідації наслідків Чорнобильської катастрофи.

31. Учням професійно-технічних навчальних закладів, студентам з числа військовослужбовців, які прирівнені до інвалідів війни, розмір стипендії збільшується на 50 відсотків, а тим, що перебувають на повному державному забезпеченні, - на 10 відсотків.

32. Учням професійно-технічних навчальних закладів, студентам, курсантам з числа тих, що входили до складу військових формувань, які за рішенням відповідних державних органів були направлені для виконання миротворчих місій або відряджені до держав, де в цей період велися бойові дії, розмір стипендії збільшується на 30 відсотків, а тим особам, що перебувають на повному державному забезпеченні, розмір стипендії зменшується на 20 відсотків.

33. Студентам з числа дітей-сиріт або дітей, позбавлених батьківського піклування, розмір стипендії збільшується на 30 відсотків.

Студентам з числа дітей-сиріт або дітей, позбавлених батьківського піклування, які перебувають на повному державному утриманні (крім зазначених у пункті 30 цього Порядку), розмір стипендії зменшується на 15 відсотків.

34. Учням професійно-технічних навчальних закладів і студентам, які забезпечуються безоплатним триразовим харчуванням, розмір стипендії зменшується на 50 відсотків, а тим особам, які забезпечуються безоплатним одноразовим харчуванням, - на 20 відсотків.

35. У разі коли учень, студент, курсант має право на безоплатне харчування, але навчальний заклад не в змозі його забезпечити, учню, студенту, курсанту стипендія виплачується в установленому розмірі.

36. Трактористам-машиністам і механізаторам, які направлені сільськогосподарськими підприємствами на перепідготовку в професійно-технічні навчальні заклади, стипендія виплачується у розмірі 30 відсотків (особам, які мають сім'ю, - 35 відсотків).

37. Глухонімих і сліпих студентам розмір стипендії збільшується на 50 відсотків.

38. Жінкам, які є учнями (студентами, курсантами, слухачами, клінічними ординаторами, аспірантами, докторантами) виплачується допомога у зв'язку з вагітністю та пологами у 100-відсотковому розмірі стипендії згідно із законодавством. У разі коли ці особи (крім аспірантів і докторантів) не отримували стипендію, їм призначається допомога у зв'язку з вагітністю та пологами в розмірі мінімальної стипендії.

Учням, студентам, курсантам, слухачам, клінічним ординаторам, аспірантам, докторантам, які мають дітей віком до трьох років і продовжують навчання на денних відділеннях, виплачується щомісячна грошова допомога, передбачена законодавством, і стипендія.

39. Учням, студентам, курсантам і слухачам, хворим на туберкульоз, стипендія виплачується протягом 10 місяців після дня настання тимчасової непрацездатності.

40. У разі коли учень, студент, курсант, слухач має право на призначення декількох стипендій, що підлягають виплаті за рахунок державного бюджету, виплачується лише стипендія найбільшого розміру.

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ

НАКАЗ

від 13 червня 2000 року N 200

Про надання молодим громадянам пільгових довгострокових кредитів для здобуття освіти у вищих навчальних закладах

Оголошую постанову Кабінету Міністрів України від 27 травня 2000 р. N 844 "Про затвердження Порядку надання молодим громадянам пільгових довгострокових кредитів для здобуття освіти у вищих навчальних закладах за різними формами навчання незалежно від форм власності".

На виконання постанови Кабінету Міністрів України від 27 травня 2000 р. N 844 "Про затвердження Порядку надання молодим громадянам пільгових довгострокових кредитів для здобуття освіти у вищих навчальних закладах за різними формами навчання незалежно від форм власності" наказую:

1. Встановити за погодженням з Міністерством фінансів на 2000/2001 навчальний рік розмір кредиту 2500 грн., виходячи з вартості навчання студента за денною формою навчання (за винятком стипендії) у державному вищому навчальному закладі III - IV рівнів акредитації.

2. Встановити:

2.1. Загальну кількість квот для одержувачів кредиту на навчання за денною формою у 2000/2001 навчальному

році, в т. ч. для центральних органів виконавчої влади, у підпорядкуванні яких є державні вищі навчальні заклади III - IV рівнів акредитації та акредитованих вищих навчальних закладів III - IV рівнів акредитації інших форм власності, крім комунальної (додаток 1)*, вищих навчальних закладів III - IV рівнів акредитації, підпорядкованих Міністерству освіти і науки (додаток 2)*.

* Додатки 1 і 2 не додаються.

- 2.2. Розподіл кількості квот між спеціальностями підготовки здійснюється вченою радою (ректором) вищого навчального закладу.
3. Затвердити форму направлення одержувача кредиту на навчання до вищого навчального закладу (додаток 3). Направлення дає право вступу до вищих навчальних закладів III - IV рівнів акредитації понад квоти, встановлені пунктом 2.1 цього наказу. В такому випадку фінансування кредиту здійснюється за рахунок коштів відповідних місцевих бюджетів.
4. Затвердити форму угоди між одержувачем кредиту, вищим навчальним закладом III - IV рівнів акредитації та уповноваженим банком (додаток 4).
5. Ректорам державних вищих навчальних закладів III - IV рівнів акредитації, інших форм власності, крім комунальних, щорічно до 20 серпня передавати один примірник угоди, зазначеної в пункті 5 цього наказу, Міністерству освіти і науки.
6. Департаменту економіки і соціального розвитку (Куліков П. М.) за погодженням з Департаментом вищої освіти (Дмитриченко М. Д.) до 1 липня 2000 року укласти з центральними органами виконавчої влади, у підпорядкуванні яких є державні навчальні заклади III - IV рівнів акредитації, керівниками вищих навчальних закладів III - IV рівнів акредитації інших форм власності, крім комунальних, угоди стосовно перерахування їм коштів у межах визначеної для них квоти.
7. Департаменту економіки і соціального розвитку (Куліков П. М.), управлінню бухгалтерського обліку і звітності (Бабуріна В. І.) забезпечити перерахування коштів, передбачених для надання кредиту, у відповідності до укладених угод за кодом КФК 070802, КЕВК 1170 "Дослідження і розробки, державні програми", який передбачений державним розписом.
8. Зобов'язати керівників вищих навчальних закладів III - IV рівнів акредитації, крім комунальних, подавати звітність по отриманню кредитів Міністерству освіти і науки при складанні бухгалтерського звіту по фінансово-господарській діяльності навчального закладу.
9. Контроль за виконанням наказу покласти на заступника Міністра освіти і науки Богомолова А. Г.

Міністр

В. Кремень

Додаток 3
до наказу Міністерства освіти і науки України
від 13 червня 2000 р. N 200

ФОРМА

направлення одержувача кредиту на навчання до вищого навчального закладу

Направлення на навчання до вищого навчального закладу "___" _____ 200__ р. дата видачі	направлення дійсне протягом календарного року	Направлення на навчання до вищого навчального закладу _____ місце видачі "___" _____ число _____ місяць прописом 200__ р.
_____ прізвище, ім'я, _____ по батькові який (яка) закінчив(ла) у _____ році		_____ найменування органу управління освітою направлення на навчання до _____ повна назва
_____ повна назва навчального закладу направляється на навчання до _____ повна назва _____ навчального закладу		_____ вищого навчального закладу
Керівник органу управління освітою _____ підпис		_____ прізвище, ім'я, по батькові який (яка) закінчив(ла) у _____ році _____
серія		_____ повна назва навчального закладу

паспорт, або інший документ, що засвідчує особу
серія
N

виданий

місце видачі

місце печатки органу управління освітою

Керівник органу
управління освітою

підпис

прізвище
серія _____ N _____

N

Додаток 4
до наказу Міністерства освіти і науки України
від 13 червня 2000 р. N 200

Угода про навчання студента N _____
місто _____

" ____ " _____ 200__ р.

_____, який (яка) в подальшому іменується
Одержувач, з однієї сторони, вищий навчальний заклад в особі _____, який діє на
підставі Статуту, з другої сторони, акціонерно-комерційний банк
_____, що у подальшому іменується Банк, в особі
_____, що діє на
підставі Статуту, з третьої сторони, уклали цей договір про таке:

1. Предмет договору

1.1. Кредит надається Одержувачу на його навчання у

_____ (повна назва вищого навчального закладу)

відповідно до рішення вченої (педагогічної) ради вищого навчального закладу від _____ N

_____, паспорту серія _____ N _____, виданого _____

_____, та довідки про присвоєння Державною податковою адміністрацією
ідентифікаційного номера платника податків від _____ N _____ у сумі

_____ (сума цифрами і літерами)

строком на _____ місяців з _____ 20__ р. по _____ 20__ р. із сплатою 3-х відсотків річних протягом
п'ятнадцяти років, починаючи з дванадцятого місяця після закінчення Одержувачем вищого навчального
закладу.

2. Умови забезпечення кредиту

2.1. В забезпечення зобов'язань за угодою Банком прийнята квота, встановлена

(вказати конкретно установу та відповідні документи)

3. Банк зобов'язується

3.1. Відкрити вищому навчальному закладу позичковий рахунок N _____ для перерахування коштів Одержувачу кредиту.

3.2. Забезпечити Одержувача кредиту консультативними послугами з питань виконання договору.

4. Одержувач зобов'язується

4.1. Забезпечити повернення до бюджету через Банк одержаного кредиту та відсотків за користування ним, починаючи з дванадцятого місяця після закінчення навчання.

У разі відрахування Одержувача кредиту з вищого навчального закладу, повернення кредиту починається з третього місяця після відрахування.

5. Вищий навчальний заклад зобов'язується

5.1. В десятиденний термін інформувати Банк про закінчення Одержувачем кредиту вищого навчального закладу, або його відрахування.

5.2. Надати Банку право самостійно стягувати відсотки у разі настання строків платежів.

6. Одержувач має право

6.1. Достроково повернути кредит, включаючи відсотки за користування ним, повідомивши про це вищий навчальний заклад та Банк не пізніше, ніж за 7 днів.

6.2. Укласти угоду про переведення боргу з повернення кредиту з третіми особами.

7. Банк має право

7.1. Проводити попередню перевірку фінансових можливостей третіх осіб, які гарантують повернення кредиту.

7.2. Проводити перевірку цільового використання кредитів на місці у вищому навчальному закладі.

8. Особливі умови

8.1. Кредит та відсотки за користування ним не повертаються, якщо Одержувач кредиту помер, або йому встановлено інвалідність I групи.

8.2. Термін повернення кредиту продовжується на період:

строкової військової служби одержувача кредиту;

перебування у відпустці по догляду за дитиною до досягнення нею трирічного віку.

8.3. У разі виникнення умов, викладених у п. 8.1 - 8.2, Міністерство освіти Автономної Республіки Крим, управління освіти обласних, Київської та Севастопольської міських державних адміністрацій інформують про це Банк.

8.4. У разі зміни кредитної політики згідно з рішеннями Верховної Ради України, Національного банку України Банком в угоду за погодженням з вищим навчальним закладом та Одержувачем кредиту вносяться в десятиденний строк відповідні зміни з моменту введення нових положень.

8.5. У разі зміни національної грошової одиниці сума кредиту підлягає перерахунку відповідно до чинного законодавства.

8.6. Спірні питання за цією угодою розглядаються згідно з чинним законодавством в арбітражному порядку.

8.7. Вищий навчальний заклад і Одержувач кредиту зобов'язуються у триденний строк повідомити Банк про зміну юридичної та фізичної адреси, номерів телефонів.

8.8. Зміни в угоді оформлюються додатковою угодою сторін і є невід'ємною частиною угоди.

8.9. Строк дії цієї угоди встановлюється з дня надання кредиту і до повного погашення кредиту та відсотків за ним.

8.10. Якщо Одержувач кредиту є неповнолітнім, ця угода укладається батьками або особами, які їх замінюють. При досягненні повноліття Одержувач кредиту переукладає цю угоду.

9. Юридична адреса та реквізити:

Адреса Банку	Поштова адреса і банківські реквізити вищого навчального закладу
_____	_____
_____	_____
_____	_____
(підпис керівника)	(підпис керівника)
_____	_____
(підпис гол. бух-ра)	(підпис гол. бух-ра)
"__" _____ 20__ р.	"__" _____ 20__ р.

Паспортні дані Одержувача кредиту:

паспорт серія _____ N _____

виданий _____

домашня адреса _____

_____, тел. _____

ЗАТВЕРДЖЕНО
постановою Кабінету Міністрів України
від 1 березня 1999 р. № 309

ПОЛОЖЕННЯ
про підготовку науково-педагогічних
і наукових кадрів

Це Положення регламентує діяльність у галузі підготовки науково-педагогічних і наукових кадрів і є обов'язковим для всіх вищих навчальних закладів та наукових установ України незалежно від їх підпорядкованості та форми власності.

Підготовка науково-педагогічних та наукових кадрів в аспірантурі і докторантурі
Загальні положення

1. Аспірантура і докторантура є формами підготовки науково-педагогічних та наукових кадрів вищої кваліфікації.

Аспірантура і докторантура відкривається при вищих навчальних закладах третього або четвертого рівнів акредитації і прирівняних до них закладах післядипломної освіти (далі – вищі навчальні заклади), у наукових установах, які мають висококваліфіковані науково-педагогічні та наукові кадри, сучасну науково-дослідну, експериментальну та матеріальну базу.

2. Відкриття і закриття аспірантури і докторантури у вищих навчальних закладах, у наукових установах (за винятком наукових установ Національної академії наук) здійснює Міносвіти, а в наукових установах Національної академії наук – її Президія.

Пропозиції про відкриття аспірантури або докторантури у вищих навчальних закладах та наукових установах подаються міністерствами, іншими органами, до сфери управління яких належать вищі навчальні заклади, наукові установи, галузевими академіями наук до Міносвіти, а про відкриття аспірантури або докторантури у наукових установах Національної академії наук – до її Президії. Державні вищі навчальні заклади, які не належать до сфери управління міністерств, інших органів, галузевих академій наук, а також вищі навчальні заклади іншої форми власності звертаються з пропозиціями про відкриття аспірантури або докторантури безпосередньо до Міносвіти.

До супровідного листа з пропозиціями про відкриття аспірантури або докторантури додається клопотання вищого навчального закладу, наукової установи про відкриття аспірантури або докторантури, в якому наводиться перелік наукових спеціальностей, з яких пропонується відкриття аспірантури або докторантури, склад наукових і науково-педагогічних кадрів з кожної наукової спеціальності та витяг з рішення вченої (наукової або науково-технічної) ради вищого навчального закладу, наукової установи про відкриття

аспірантури або докторантури.

У такому ж порядку подається клопотання про розширення переліку наукових спеціальностей в аспірантурі або докторантурі.

Аспірантура відкривається з відривом від виробництва та без відриву від виробництва, а докторантура – з відривом від виробництва.

3. Науково-методичне керівництво та контроль за діяльністю аспірантури і докторантури у вищих навчальних закладах і наукових установах здійснює Міносвіти, а в наукових установах Національної академії наук – її Президія.

4. Підготовка в аспірантурі і докторантурі здійснюється:

1) за рахунок:

коштів Державного бюджету України – за державним замовленням для роботи у державному секторі народного господарства;

коштів юридичних та фізичних осіб – на умовах контракту – для роботи у державному і недержавному секторах народного господарства;

2) іноземців та осіб без громадянства на підставі:

міжнародних договорів України;

загальнодержавних програм;

договорів, укладених вищими навчальними закладами, науковими установами з юридичними та фізичними особами.

5. Особи, які раніше пройшли повний курс навчання в аспірантурі або докторантурі за державним замовленням, а також відрізані з неї достроково за вчинення протиправних дій або невиконання індивідуального плану, не мають права повторного вступу до аспірантури і докторантури за державним замовленням.

6. Проекти річних і перспективних планів прийому до аспірантури і докторантури за державним замовленням розробляються вищими навчальними закладами і науковими установами, затверджуються відповідно до законодавства України і доводяться до вищих навчальних закладів і наукових установ міністерствами, іншими органами, до сфери управління яких належать вищі навчальні заклади, наукові установи, галузевими академіями наук, Президією Національної академії наук.

7. Кількість аспірантів і докторантів, підготовка яких здійснюється поза державним замовленням, визначається керівником вищого навчального закладу, наукової установи з урахуванням можливостей забезпечення кваліфікованого наукового керівництва і консультування.

8. Вищі навчальні заклади, наукові установи вміщують у засобах масової інформації оголошення про конкурсний прийом до аспірантури і докторантури не пізніше ніж за три місяці до початку прийому і зазначенням наукових спеціальностей, термінів та умов прийому, переліку необхідних документів.

9. Вступники до аспірантури або докторантури подають на ім'я керівника вищого навчального закладу, наукової установи такі документи:

1) заяву;

2) особовий листок з обліку кадрів;

3) список опублікованих наукових праць і винаходів. Аспіранти, які не мають опублікованих наукових праць і винаходів, подають наукові доповіді (реферати) з обраної ними наукової спеціальності;

4) медичну довідку про стан здоров'я за формою № 286-у;

5) копію диплома про закінчення вищого навчального закладу із зазначенням одержаної кваліфікації спеціаліста або магістра (особи, які здобули відповідну освіту за кордоном, копію нострифікованого диплома);

6) посвідчення про складання кандидатських іспитів (за наявності складених кандидатських іспитів).

Паспорт та диплом про вищу освіту подаються вступником особисто. При вступі до докторантури, крім того подаються:

1) розгорнутий план дисертації на здобуття наукового ступеня доктора наук (далі – докторська дисертація);

2) копія диплома про присудження наукового ступеня кандидата наук (у разі здобуття відповідної освіти за кордоном – копія нострифікованого диплома).

Диплом про присудження наукового ступеня кандидата наук подається вступником особисто.

10. Після закінчення прийому до аспірантури і докторантури керівники вищих навчальних закладів, наукових установ у п'ятиденний термін подають до міністерств, інших органів, до сфери управління яких належать вищі навчальні заклади, наукові установи, галузевих академії наук звіт про виконання плану прийому до аспірантури і докторантури за рахунок державного замовлення.

11. Тема дисертації, індивідуальний план роботи аспіранта або докторанта після обговорення кафедрою, відділом, лабораторією затверджуються вченою радою вищого навчального закладу, наукової установи не пізніше тримісячного терміну після зарахування його до аспірантури або докторантури.

12. Керівники підприємств, установ і організацій зобов'язані звільнити з роботи осіб, зарахованих до аспірантури з відривом від виробництва або докторантури, в необхідний для своєчасного прибуття на навчання термін. Підставою для звільнення з роботи є копія наказу про зарахування особи до аспірантури або докторантури.

13. Особам, зарахованим за державним замовленням до аспірантури з відривом від виробництва або докторантури, стипендія призначається з дня їх зарахування, а тим, які навчаються в аспірантурі або докторантурі за контрактом, відповідно до умов контракту.

14. Аспірантам і докторантам можуть бути призначені в установленому порядку іменні стипендії, засновані на честь видатних діячів науки, культури, освіти, громадських діячів, а також засновані Президентом України, Кабінетом Міністрів України, а також державними і недержавними органами, підприємствами, установами і організаціями.

15. Аспіранти і докторанти мають право на:

- 1) користування навчально-виробничою, науковою, культурно-спортивною, оздоровчою базою вищих навчальних закладів, наукових установ;
- 2) отримання всіх видів відкритої наукової інформації і наукового консультування;
- 3) участь у науковій діяльності кафедри, відділу, лабораторії;
- 4) отримання державної стипендії встановленого розміру у разі зарахування на навчання з відривом від виробництва за державним замовленням;
- 5) переривання навчання з поважних причин з подальшим його продовженням. Тривалість і кількість переривань навчання, а також поважність причин визначаються вченою радою вищого навчального закладу, наукової установи;
- 6) щорічні канікули тривалістю до двох календарних місяців, які включаються до загального терміну навчання у разі зарахування на навчання з відривом від виробництва;
- 7) участь у виборах до органів самоврядування вищого навчального закладу, наукової установи;
- 8) роботу за сумісництвом відповідно до законодавства України;
- 9) безпечні і нешкідливі умови навчання і праці;
- 10) забезпечення впорядкованим житлом – у разі зарахування на навчання з відривом від виробництва за державним замовленням – на час навчання за умови оплати вартості користування житлом самим аспірантом або докторантом (іногороднім);
- 11) працевлаштування згідно з типовою угодою у разі зарахування на навчання за державним замовленням або контрактом (у разі навчання поза державним замовленням).

Покладення вищими навчальними закладами, науковими установами на аспірантів та докторантів обов'язків, не пов'язаних з підготовкою дисертації, забороняється.

Термін навчання в аспірантурі і перебування в докторантурі включаються до науково-педагогічного стажу.

16. Аспіранти і докторанти зобов'язані:

- 1) дотримуватися вимог законодавства, моральних, етичних норм поведінки;
- 2) глибоко оволодівати знаннями, практичними навичками, професійною майстерністю, підвищувати загальний культурний рівень;
- 3) опанувати методологію проведення наукових досліджень;
- 4) виконувати індивідуальний план роботи над дисертацією. Індивідуальний план роботи аспіранта передбачає складання кандидатських іспитів із спеціальності, іноземної мови та філософії, а у разі необхідності додаткового іспиту, визначеного рішенням спеціалізованої вченої ради закладу, установи, де передбачається захист дисертації, і залків з дисциплін, визначених рішенням вченої ради вищого навчального закладу, наукової установи з урахуванням профілю підготовки, а також педагогічна практика;
- 5) звітувати про хід виконання дисертації на засіданні кафедри, відділу, лабораторії, вченої ради вищого навчального закладу, наукової установи;
- 6) у встановлений термін захистити дисертацію або подати її спеціалізованій вченій раді;
- 7) дотримуватися статуту і правил внутрішнього розпорядку вищого навчального закладу, наукової установи.

17. Взаємозобов'язання аспіранта або докторанта, підготовка яких здійснюється за державним замовленням, та вищого навчального закладу, наукової установи визначаються в типовій угоді (додаток 1), якою передбачається своєчасне закінчення роботи над дисертацією, працевлаштування після закінчення аспірантури або докторантури, забезпечення відповідних умов праці, надання впорядкованого житла тощо та відповідальність сторін у разі невиконання умов типової угоди.

18. Підготовка аспірантів або докторантів понад державне замовлення здійснюється на підставі контрактів, укладених між вищими навчальними закладами, науковими установами та вступниками до аспірантури або докторантури (установами, організаціями та підприємствами, що направили їх на навчання), якими передбачається повне відшкодування витрат на їх підготовку, включаючи виплату стипендії.

19. До терміну навчання в аспірантурі або перебування в докторантурі не включається період хвороби (тривалістю понад один місяць), знаходження у відпустці у зв'язку з вагітністю та пологами, по догляду за дитиною до досягнення нею трирічного віку, а також відсутність з інших поважних причин, передбачених законодавством України. Вчена рада вищого навчального закладу, наукової установи оцінює обставини, що виключили можливість працювати над дисертацією, і визначає термін, на який продовжується навчання в аспірантурі або докторантурі (як правило, не більше одного року).

20. В окремих випадках вчена рада вищого навчального закладу, наукової установи може встановлювати термін навчання в аспірантурі або перебування в докторантурі диференційовано – від одного до трьох років з урахуванням обсягу наукового доробку і ступеня готовності дисертації.

21. Переведення аспірантів або докторантів до іншого вищого навчального закладу, наукової установи, а також на іншу форму навчання здійснюється керівниками вищих навчальних закладів, наукових установ.

Переведення аспірантів, які навчаються за цільовим призначенням, на іншу форму навчання може здійснюватися тільки за клопотанням організації, яка направила їх на навчання.

22. Аспірант або докторант може бути відрахованим з аспірантури або докторантури за грубе порушення правил внутрішнього розпорядку вищого навчального закладу, наукової установи, за вчинення протиправних дій, а також за невиконання індивідуального плану роботи без поважних причин, передбачених пунктом 19 цього Положення.

Рішення про відрахування аспіранта або докторанта приймає вчена рада вищого навчального закладу, наукової установи. На підставі рішення вченої ради аспірант або докторант відраховується з аспірантури або докторантури наказом керівника вищого навчального закладу, наукової установи.

Аспірант або докторант, який був зарахований до аспірантури або докторантури за державним замовленням і відрахований через зазначені причини, відшкодовує вартість навчання згідно із законодавством України.

23. Аспіранти або докторанти можуть бути направлені на стажування до провідних вітчизняних і закордонних наукових центрів. Витрати, пов'язані з їх відрядженням, проводяться згідно із законодавством України.

24. Аспірант або докторант, який успішно захистив дисертацію до закінчення терміну навчання в аспірантурі або перебування в докторантурі, вважається таким, що повністю виконав індивідуальний план роботи, і відраховується з аспірантури або докторантури з дня захисту дисертації.

25. Вчені ради вищих навчальних закладів, наукових установ зобов'язані не менш як один раз на рік розглядати питання щодо підготовки наукових і науково-педагогічних кадрів, переглядати склад наукових керівників, консультантів та усувати від наукового керівництва або наукового консультування осіб, які не забезпечують своєчасної і якісної підготовки аспірантів або докторантів.

26. Відповідальність за рівень організації наукової підготовки в аспірантурі і докторантурі покладається на керівника вищого навчального закладу, наукової установи.

Докторантура

27. До докторантури приймаються особи, які мають науковий ступінь кандидата наук, наукові здобутки та опубліковані праці з обраної наукової спеціальності і які в змозі на високому науковому рівні проводити фундаментальні, пошукові і прикладні наукові дослідження.

28. Термін перебування в докторантурі на загальних умовах не перевищує трьох років, крім умов, передбачених у пунктах 19 та 20 цього Положення.

29. Кафедра, відділ, лабораторія в місячний термін з часу отримання документів заслуховує наукові доповіді вступників до докторантури, розглядає розгорнуті плани роботи над дисертацією і шляхом таємного або відкритого голосування визначає можливість зарахування кожної особи до докторантури.

Вчена рада вищого навчального закладу, наукової установи в місячний термін розглядає висновки кафедри, відділу, лабораторії щодо вступника і приймає рішення про його зарахування до докторантури.

Рішення вченої ради затверджується і оформляється наказом керівника вищого навчального закладу, наукової установи.

30. Для надання допомоги докторанту в написанні дисертації за місцем його підготовки може призначатися з числа висококваліфікованих науково-педагогічних і наукових кадрів – докторів наук – науковий консультант, який несе особисту відповідальність за якісне і своєчасне виконання докторантом дисертації. Науковими консультантами можуть призначатися також провідні вчені – доктори наук сторонніх організацій.

Кількість докторантів, прикріплених до одного наукового консультанта, визначається за його згодою керівником вищого навчального закладу, наукової установи і не повинна перевищувати 3 осіб одночасно, включаючи докторантів, підготовка яких здійснюється поза державним замовленням.

На здійснення наукового консультування відводиться щороку 50 академічних годин на одного докторанта.

31. Щороку докторанти подають до вченої ради вищого навчального закладу, наукової установи після попереднього обговорення на кафедрі, у відділі, лабораторії звіт про виконання індивідуального плану роботи, за результатами якого проводиться їх атестація і приймається рішення про подальше перебування в докторантурі. Результати атестації затверджуються керівником вищого навчального закладу, наукової установи.

Аспірантура

32. До аспірантури на конкурсній основі приймаються особи, які мають вищу освіту і кваліфікацію спеціаліста або магістра. На клінічні кафедри, у відділі та лабораторії вищих навчальних закладів медичного профілю, а також медичних наукових установ до аспірантури приймаються особи, які на час вступу мають не менше двох років стажу роботи лікарем після закінчення інтернатури, лікарський фах якої відповідає науковій спеціальності аспірантури, або мають кваліфікацію магістра медицини. За такими спеціальностями, як патологічна анатомія, токсикологія, патологічна фізіологія, імунологія і алергологія, мікробіологія, екологія, генетика, паразитологія, мікологія, вірусологія, та науковими спеціальностями таких галузей, як фармацевтичні науки, профілактична медицина, приймаються особи, які мають кваліфікацію спеціаліста та закінчили інтернатуру з лікарського (провізорського) фаху, що відповідає фахові аспірантури.

33. Термін навчання в аспірантурі з відривом від виробництва не перевищує трьох років, а без відриву від виробництва – чотирьох років, крім умов, передбачених у пунктах 19 та 20 цього Положення.

34. Для проведення прийому до аспірантури створюється приймальна комісія під головуванням керівника (заступника керівника) вищого навчального закладу, наукової установи. Члени приймальної комісії призначаються керівником вищого навчального закладу, наукової установи з числа керівників кафедр, відділів, лабораторій, а також передбачуваних наукових керівників аспірантів.

35. Рішення про допуск до складання вступних іспитів до аспірантури виноситься приймальною комісією за результатами співбесіди, розгляду реферату та поданих наукових праць з урахуванням письмового висновку передбачуваного наукового керівника, про що вступник до аспірантури повідомляється у тижневий термін.

Приймальна комісія може відмовити вступнику у допуску до складання вступних іспитів до аспірантури у зв'язку з неподанням у встановлений термін всіх або окремих документів, названих у пункті 9 цього Положення, або поданням їх після закінчення встановленого терміну.

36. Вступники до аспірантури складають вступні іспити із спеціальності (в обсязі навчальної програми для спеціаліста або магістра, яка відповідає обраній ними науковій спеціальності, із філософії та однієї із іноземних мов на вибір (англійської, німецької, іспанської, італійської, французької) в обсязі навчальних програм для вищих навчальних закладів IV рівня акредитації, затверджених Міносвіти. Іспит з іншої іноземної мови складається за рішенням вченої ради вищого навчального закладу, наукової установи у разі, коли знання цієї мови необхідне для роботи над дисертацією.

Результати вступних іспитів до аспірантури дійсні протягом календарного року.

Вступники, які на час вступу до аспірантури склали всі або декілька кандидатських іспитів, звільняються від відповідних вступних іспитів до аспірантури і їм зараховуються оцінки кандидатських іспитів.

37. Прийом вступних іспитів до аспірантури проводиться предметними комісіями, як правило, у кількості 3-5 осіб, які призначаються керівником вищого навчального закладу, наукової установи і до складу яких включаються доктори та кандидати наук, а до складу предметної комісії із наукової спеціальності і передбачувані наукові керівники. До складу предметної комісії з іноземної мови можуть включатися також доценти та висококваліфіковані викладачі, які не мають наукового ступеня і вченого звання.

38. Особам, які допущені до складання вступних іспитів до аспірантури з відривом або без відриву від виробництва, для підготовки та складання вступних іспитів надається один раз на рік додаткова оплачувана відпустка за місцем роботи з розрахунку 10 днів на кожний вступний іспит. Особи, які вступають до аспірантури з одним або кількома складеними кандидатськими іспитами, користуються додатковою оплачуваною відпусткою для складання вступних іспитів, що залишились, із розрахунку – 10 днів на кожний іспит. Особи, які склали всі кандидатські іспити, правом на додаткову відпустку для складання вступних іспитів до аспірантури за місцем роботи не користуються.

До відпустки не включається час проїзду від місця роботи вступника до аспірантури до місця знаходження вищого навчального закладу, наукової установи і назад. Витрати на проїзд та проживання несе вступник. Документом, який засвідчує право вступника до аспірантури на додаткову оплачувану відпустку, є повідомлення приймальної комісії за підписом керівника вищого навчального закладу, наукової установи про його допуск до складання вступних іспитів.

39. На підставі результатів вступних іспитів до аспірантури приймальна комісія приймає рішення щодо кожного вступника.

У разі одержання однакових оцінок переважне право при зарахуванні до аспірантури мають вступники, рекомендовані до вступу до аспірантури вченою радою вищого навчального закладу (факультету), наукової установи, які успішно закінчили магістратуру і склали всі або декілька кандидатських іспитів.

Зарахування до аспірантури проводиться наказом керівника вищого навчального закладу, наукової установи.

Про зарахування до аспірантури або про відмову в зарахуванні до аспірантури вступнику повідомляється в п'ятиденний термін з дня прийняття приймальною комісією відповідного рішення.

40. Кожному аспіранту одночасно з його зарахуванням відповідним наказом керівника вищого навчального закладу, наукової установи призначається науковий керівник, як правило, доктор наук або за рішенням вченої ради, як виняток, кандидат наук.

Науковий керівник аспіранта здійснює наукове керівництво роботою над дисертацією, контролює виконання затвердженого ним індивідуального плану та несе особисту відповідальність за якісне написання аспірантом дисертації.

Кількість аспірантів, прикріплених до наукового керівника – доктора наук, не повинна перевищувати 5 осіб одночасно (разом з докторантами), а для наукового керівника – кандидата наук – 3 осіб, включаючи аспірантів та докторантів, підготовка яких здійснюється поза державним замовленням.

На здійснення наукового керівництва відводиться щороку 50 академічних годин на одного аспіранта.

41. Аспірант працює за індивідуальним планом роботи, не менше ніж два рази на рік звітує про його виконання на засіданні кафедри, відділу, лабораторії і щорічно атестується науковим керівником. За результатами атестації відповідним наказом керівника вищого навчального закладу, наукової установи аспірант переводиться на наступний рік навчання або відраховується з аспірантури.

42. Аспірантам, які навчаються без відриву від виробництва та успішно виконують індивідуальний план роботи, за місцем роботи надається додаткова оплачувана щорічна відпустка тривалістю 30 календарних днів для складання кандидатських іспитів і виконання роботи над дисертацією та, за їх бажанням, протягом чотирьох років навчання – один вільний від роботи день на тиждень з оплатою його в розмірі 50 відсотків середньої заробітної плати працівника. До щорічної відпустки не включається час проїзду від місця роботи аспіранта до місця знаходження вищого навчального закладу, наукової установи і назад. Витрати на проїзд несе аспірант.

43. Аспіранти, які закінчили навчання в аспірантурі з відривом від виробництва за державним замовленням, працевлаштовуються згідно з типовою угодою, а аспіранти, які закінчили навчання в аспірантурі поза

державним замовленням, – згідно з контрактом.

Здобувачі наукового ступеня кандидата наук, які працюють над дисертаціями поза аспірантурою

44. Самостійна робота над дисертацією на здобуття наукового ступеня кандидата наук є однією з форм підготовки науково-педагогічних і наукових кадрів.

45. Здобувачами наукового ступеня кандидата наук, які працюють над дисертаціями поза аспірантурою (далі – здобувачі), можуть бути особи, які мають вищу освіту і кваліфікацію спеціаліста або магістра.

Іноземці та особи без громадянства можуть бути здобувачами на підставі:

міжнародних договорів України;

загальнодержавних програм;

договорів, укладених вищими навчальними закладами, науковими установами з юридичними та фізичними особами.

46. Здобувачі прикріплюються до вищих навчальних закладів, наукових установ, що мають аспірантуру з відповідних спеціальностей, з метою підготовки і захисту кандидатської дисертації, а також для поглибленого теоретичного вивчення спеціальних дисциплін, вивчення іноземної мови та філософії, складання кандидатських іспитів на термін до 5 років.

Особи, які раніше пройшли повний курс навчання в аспірантурі за державним замовленням, правом прикріплення до вищих навчальних закладів наукових установ не користуються.

Особи, які повністю використали термін прикріплення як здобувачі, правом повторного прикріплення не користуються.

47. Для прикріплення до вищого навчального закладу, наукової установи з метою написання кандидатської дисертації здобувач подає на ім'я його керівника заяву, до якої додається список опублікованих наукових праць і винаходів та копія диплома про вищу освіту і кваліфікацію спеціаліста або магістра. Для прикріплення до вищого навчального закладу, наукової установи з метою складання кандидатських іспитів здобувач подає на ім'я його керівника тільки заяву та витяг з рішення вченої ради вищого навчального закладу, наукової установи, де виконується дисертаційна робота.

48. Керівник вищого навчального закладу, наукової установи на підставі письмового висновку передбачуваного наукового керівника за результатами співбесіди із здобувачем та висновків відповідної кафедри, відділу, лабораторії видає наказ про прикріплення здобувача і призначення наукового керівника.

Науковими керівниками здобувачів призначаються, як правило, доктори наук або за рішенням вченої ради, як виняток, кандидати наук.

Кількість здобувачів, прикріплених до одного наукового керівника, не повинна перевищувати 5 осіб одночасно, включаючи аспірантів і докторантів.

У разі прикріплення здобувача тільки для складання кандидатських іспитів науковий керівник не призначається.

49. Здобувачі протягом місяця після прикріплення до вищого навчального закладу, наукової установи подають на кафедру, у відділ, лабораторію на затвердження погоджений з науковим керівником індивідуальний план роботи. Теми дисертацій здобувачів після погодження на кафедрі, у відділі, лабораторії затверджуються вченою радою вищого навчального закладу, наукової установи.

50. Здобувачі працюють над дисертаціями за індивідуальними планами роботи, щорічно звітують на засіданні кафедри, відділу, лабораторії і атестуються науковими керівниками.

51. Організацію, облік і контроль за роботою здобувачів над дисертацією здійснює відділ аспірантури вищого навчального закладу, наукової установи, до яких вони прикріплені.

Здобувачі, які не виконують індивідуального плану роботи без поважних причин, передбачених у пунктах 19 та 20 цього Положення, на підставі висновків атестації наукового керівника і висновків кафедри, відділу, лабораторії підлягають відрахуванню.

52. Відповідно до індивідуального плану роботи здобувачі користуються необхідним обладнанням, лабораторіями, бібліотеками тощо за місцем прикріплення.

53. Здобувачі складають за місцем прикріплення кандидатські іспити з наукової спеціальності, іноземної мови та філософії, а також за рішенням вченої ради вищого навчального закладу, наукової установи інші іспити та заліки з урахуванням профілю підготовки.

Якщо вищий навчальний заклад, наукова установа не має права приймання кандидатських іспитів з окремих дисциплін (іноземної мови, філософії), за клопотанням керівництва цих навчальних закладів, наукових установ здобувачам дозволяється складати кандидатські іспити в інших вищих навчальних закладах та наукових установах, що мають у своєму складі відповідні комісії з приймання кандидатських іспитів.

Здобувачі, які склали кандидатські іспити і виконали індивідуальний план роботи, допускаються до захисту дисертації на здобуття наукового ступеня кандидата наук.

54. На здійснення наукового керівництва щороку відводиться 25 академічних годин на одного здобувача.

55. Здобувачу, який успішно поєднує виробничу або педагогічну діяльність з науковою роботою, може надаватися творча відпустка згідно з законодавством України.

56. Для надання допомоги здобувачам, які навчаються за спеціальними курсами і готуються до складання кандидатських іспитів, а також спеціалістам, які вступають до аспірантури при вищих навчальних закладах, наукових установах, можуть створюватися групи підготовки із залученням до проведення занять у них науково-

педагогічних і наукових працівників.

Витрати, пов'язані з функціонуванням груп підготовки для здобувачів сторонніх організацій, проводяться за рахунок коштів здобувачів або організацій, де вони працюють.

Переведення кандидатів наук, які працюють у вищих навчальних закладах, на посади наукових співробітників для завершення докторських дисертацій

57. Кандидати наук, які мають вагомі здобутки з певної наукової спеціальності і виконали не менше двох третин плану дисертаційної роботи, можуть переводитися на посади наукових співробітників для завершення докторських дисертацій тривалістю до двох років.

58. Кандидати наук, які претендують на переведення на посаду наукового співробітника, подають на ім'я керівника вищого навчального закладу за місцем роботи заяву із зазначенням необхідної тривалості перебування на посаді наукового співробітника, а також розгорнутий план докторської дисертації, календарний графік його виконання та список опублікованих наукових праць і винаходів.

59. Вчена рада вищого навчального закладу, в якому кандидат наук працює на штатній педагогічній посаді, розглянувши висновки відповідної кафедри щодо можливості переведення кандидата наук на посаду наукового співробітника, визначає можливі терміни виконання докторської дисертації і приймає рішення про переведення його на посаду наукового співробітника. Рішення вченої ради вищого навчального закладу оформляється наказом керівника.

60. У необхідних випадках кандидати наук, звільнені з педагогічної роботи у зв'язку з переведенням на посади наукових співробітників для завершення докторської дисертації, можуть бути прикомандировані до інших вищих навчальних закладів або наукових установ за погодженням з ними.

Вищі навчальні заклади і наукові установи, що дали згоду на прикомандирування наукового співробітника для завершення докторської дисертації, призначають йому наукового консультанта і здійснюють контроль за роботою наукового співробітника.

Заробітна плата науковому співробітнику, прикомандированому до вищого навчального закладу, наукової установи, виплачується за його основним місцем роботи, а витрати на відрядження оплачуються відповідно до законодавства України.

61. Посадові оклади кандидатів наук, переведених для завершення докторської дисертації на посади наукових співробітників за місцем їх роботи, встановлюються на рівні посадових окладів наукових співробітників – кандидатів наук наукової установи, яка підпорядковується або входить до складу вищого навчального закладу, а для прикомандированих наукових співробітників – на рівні посадових окладів наукових співробітників – кандидатів наук наукової установи, яка підпорядкована або входить до складу вищого навчального закладу, який його прикомандирував.

62. Кандидати наук, переведені для завершення докторських дисертацій на посади наукових співробітників у вищому навчальному закладі, після закінчення першого року перебування на посаді наукового співробітника проходять атестацію, за підсумками якої вченою радою вищого навчального закладу приймається рішення про подальше перебування їх на посаді наукового співробітника на наступний річний термін.

Кандидати наук, прикомандировані для завершення докторських дисертацій до вищих навчальних закладів, наукових установ, подають річний звіт вченій раді вищого навчального закладу, наукової установи за місцем прикомандирування, висновки якої направляються вищому навчальному закладу, в штаті якого перебуває науковий співробітник, і враховуються при вирішенні питання про його подальше перебування на цій посаді на наступний річний термін.

63. Після закінчення терміну перебування на посаді наукового співробітника для завершення докторської дисертації кандидат наук зобов'язаний подати докторську дисертацію і доповіді про це на вченій раді вищого навчального закладу (факультету), наукової установи, де виконувалася дисертація.

64. Посади викладачів вищих навчальних закладів, що звільняються в результаті переведення кандидатів наук на посади наукових співробітників для завершення докторської дисертації, можуть заміщуватися іншими особами відповідно до законодавства України

65. За кандидатами наук, переведеними на посади наукових співробітників для завершення докторських дисертацій, зберігається право повернення до вищого навчального закладу, який направив їх для завершення докторських дисертацій, на посади викладачів з урахуванням набутого ними рівня кваліфікації.

66. Кандидати наук, які були переведені на посади наукових співробітників для завершення докторських дисертацій, але не завершили їх, надалі права вступу до докторантури та права отримання творчої відпустки не мають.

Порядок проведення кандидатських іспитів

67. Кандидатські іспити є складовою частиною атестації науково-педагогічних і наукових кадрів. Кандидатські іспити проводяться з метою встановлення глибини професійних знань, наукового і культурного кругозору здобувача наукового ступеня кандидата наук, підготовленості його до самостійної науково-дослідної діяльності. Складання кандидатських іспитів здобувачами є обов'язковим для присудження їм наукового ступеня кандидата наук.

68. Кандидатські іспити складаються з філософії, іноземної мови і спеціальності.

Кандидатський іспит з іноземної мови може складатися з англійської, німецької, іспанської, італійської, французької мов. Якщо для написання дисертації потрібні знання іншої іноземної мови, керівник вищого

навчального закладу, наукової установи може дозволити складання кандидатського іспиту з цієї мови.

69. Здобувач, який має вищу освіту із спеціальності, що не відповідає галузі науки, з якої підготовлено дисертацію, на підставі рішення відповідної спеціалізованої вченої ради складає додатковий кандидатський іспит із наукової спеціальності відповідної галузі науки за Переліком спеціальностей наукових працівників.

70. Кандидатські іспити із спеціальності складаються у вищих навчальних закладах третього або четвертого рівнів акредитації та в наукових установах, у яких відкрита аспірантура або є спеціалізована вчена рада з відповідної наукової спеціальності.

Кандидатські іспити із спеціальності приймаються за програмами, що складаються з двох частин: типової програми, затвердженої Міносвіти, і додаткової програми, що розробляється відповідною кафедрою, відділом, лабораторією.

Додаткова програма кандидатського іспиту із спеціальності повинна включати нові розділи відповідно: наукової спеціальності і питання, пов'язані з напрямом досліджень здобувача, а також враховувати останні досягнення у відповідній галузі науки: найновішу наукову літературу.

За рішенням приймальної комісії кандидатський іспит із спеціальності, залежно від обсягу матеріалу, може проводитися двома етапами з виставленням загальної оцінки.

71. Кандидатські іспити з філософії складаються у вищих навчальних закладах третього або четвертого рівнів акредитації, які мають самостійні кафедри філософії або суспільних наук (за наявності в штаті не менше одного доктора філософських наук), Центрі гуманітарної освіти Національної академії наук та його відділеннях.

Кандидатські іспити з філософії приймаються за типовими програмами, затвердженими Міносвіти.

72. Кандидатські іспити з іноземної мови складаються у вищих навчальних закладах третього або четвертого рівнів акредитації, які мають самостійні кафедри іноземних мов, у Центрі наукових досліджень та викладання іноземних мов Національної академії наук та його відділеннях.

Кандидатські іспити з іноземної мови приймаються за типовими програмами, затвердженими Міносвіти.

73. Комісії з приймання кандидатських іспитів з кожної дисципліни призначаються керівником вищого навчального закладу, наукової установи у складі голови комісії (заступника керівника, декана факультету денної форми навчання вищого навчального закладу, начальника відділу наукової установи) і не менше двох членів з числа кваліфікованих спеціалістів – докторів і кандидатів наук.

До складу комісії з приймання кандидатського іспиту із спеціальності повинно входити не менше трьох фахівців, два з яких мають бути докторами наук, третій – кандидатом наук з цієї спеціальності.

До складу комісії з приймання кандидатського іспиту з філософії повинно входити не менше двох фахівців, один з яких має бути доктором філософських наук, а інший – кандидатом філософських наук.

До складу комісії з приймання кандидатського іспиту з іноземної мови повинно входити не менше двох викладачів кафедри іноземних мов, а також викладач спеціальної кафедри або науковий співробітник, який має науковий ступінь із спеціальності здобувача наукового ступеня кандидата наук і вільно володіє відповідною іноземною мовою.

На кандидатських іспитах можуть бути присутні члени відповідної спеціалізованої вченої ради вищого навчального закладу, наукової установи, де складається кандидатський іспит, керівник, заступник керівника, представники Міносвіти, Вищої атестаційної комісії, Національної академії наук, міністерств, інших органів, до сфери управління яких належать вищі навчальні заклади, наукові установи, галузевих академій наук.

74. Кандидатські іспити за рішенням приймальної комісії проводяться з використанням екзаменаційних білетів. Для підготовки до відповіді використовуються екзаменаційні листки, що зберігаються після іспиту протягом року.

75. Рівень знань здобувача оцінюється за чотирибальною системою: “відмінно”, “добре”, “задовільно”, “незадовільно”.

76. На кожного здобувача заповнюється протокол кандидатського іспиту (додаток 2), до якого вносяться прізвища членів комісії, присутніх на іспитах, з обов'язковим зазначенням їх наукового ступеня, вченого звання і посади.

Протоколи засідання комісій з приймання кандидатських іспитів зберігаються за місцем складання кандидатських іспитів протягом десяти років.

77. Допуск здобувачів до складання кандидатських іспитів здійснюється за наказом керівника (заступника керівника) вищого навчального закладу, наукової установи.

Вищий навчальний заклад, наукова установа, де приймаються кандидатські іспити, повідомляють осіб, зазначених у наказі, про допуск до складання кандидатського іспиту, про час і місце проведення кандидатського іспиту не пізніше ніж за місяць до його проведення.

У разі неявки здобувача на іспит з поважної причини він може бути допущений керівником вищого навчального закладу, наукової установи до складання кандидатського іспиту протягом поточної сесії.

Рішення комісії з приймання кандидатського іспиту може бути оскаржене керівнику вищого навчального закладу, наукової установи здобувачем у терміни, встановлені приймальною комісією вищого навчального закладу, наукової установи.

78. Кандидатські іспити приймаються організовано, два рази на рік у формі сесій. Терміни проведення сесій встановлюються керівником вищого навчального закладу, наукової установи, де приймаються кандидатські іспити. У разі подання здобувачем до спеціалізованої вченої ради дисертації до захисту кандидатський іспит може бути прийнятий поза сесією.

79. Після складання кожного кандидатського іспиту видається посвідчення встановленої форми (додаток 3), а за місцем складання останнього кандидатського іспиту ці посвідчення замінюються на єдине посвідчення (додаток 3).

80. Іноземці та особи без громадянства складають кандидатські іспити на загальних підставах.

81. Керівникам (заступникам керівників) вищих навчальних закладів, наукових установ складати кандидатські іспити за місцем основної роботи не дозволяється.

82. Приймання кандидатських іспитів в аспірантів, підготовка яких здійснюється за державним замовленням, проводиться за рахунок коштів вищого навчального закладу, наукової установи, а в аспірантів, підготовка яких здійснюється поза державним замовленням, на компенсаційній основі.

83. Відповідальність за дотримання встановленого порядку проведення кандидатських іспитів несе голова відповідної приймальної комісії і керівник вищого навчального закладу, наукової установи.

84. Кандидатські іспити, прийняті з порушенням вимог цього Положення, вважаються недійсними.

85. У разі порушення встановленої процедури приймання кандидатських іспитів Міністерства та Президія Національної академії наук можуть позбавити вищий навчальний заклад, наукову установу права подальшого приймання кандидатських іспитів з відповідних дисциплін.

Додаток 1 до Положення

ТИПОВА УГОДА
про підготовку аспіранта (докторанта) за рахунок державного замовлення

№ _____ - _____ р.

(найменування установи, де проводитиметься підготовка аспіранта (докторанта),

її підпорядкованість

в особі керівника, з одного боку, _____

(прізвище, ініціали)

та аспіранта (докторанта) _____

(прізвище, ім'я та по батькові)

наукова спеціальність _____,

з другого боку, уклали угоду про таке:

Вищий навчальний заклад (наукова установа) зобов'язується забезпечити:

- 1) якісну наукову підготовку аспіранта (докторанта) згідно з програмою та індивідуальним планом;
- 2) наукове керівництво (консультування);
- 3) виплату відповідно до законодавства державної стипендії;
- 4) місцем у гуртожитку на період навчання в аспірантурі (перебування в докторантурі) за рахунок коштів аспіранта (докторанта). У разі розірвання контракту право на проживання в гуртожитку припиняється;
- 5) після закінчення навчання в аспірантурі (перебування в докторантурі) за умови виконання індивідуального плану місцем працевлаштування згідно з державним замовленням та цією угодою.

Аспірант (докторант) зобов'язується:

- 1) дотримуватися всіх умов Положення про підготовку науково-педагогічних та наукових кадрів;
- 2) оволодіти науковими знаннями, практичними навичками, професійною майстерністю згідно з обраною спеціальністю;
- 3) виконати індивідуальний план роботи;
- 4) звітувати про хід написання дисертації та індивідуального плану;

- 5) своєчасно подавати відділу аспірантури (докторантури) індивідуальний план роботи.

Результати атестації та інші необхідні документи;

- 6) відпрацювати не менше трьох років у

_____ (вищому навчальному закладі, науковій установі, які направляли

_____ аспіранта (докторанта) на навчання за рахунок державного замовлення)

Інші умови:

- 1) зміни і доповнення до цієї угоди вносяться шляхом підписання додаткових угод;
- 2) дія угоди припиняється за згодою сторін (оформляється протоколом);

3) усі спори, що виникають між сторонами, вирішуються в судовому порядку.

Угода набирає чинності з моменту підписання і діє до “___” _____ р.

Угоду складено у двох примірниках, які зберігаються у кожній стороні і мають однакову юридичну силу.

Адреси сторін:

вищий навчальний заклад _____

(поштовий індекс, адреса, номер телефону)

аспірант (докторант) _____

(місце постійного проживання, адреса, номер телефону)

паспорт _____

(серія, номер, ким і коли виданий)

МП.

Аспірант (докторант) _____

(підпис)

Керівник _____

(підпис)

Головний бухгалтер _____

(підпис)

“___” _____ р.

Примітка. До угоди можуть бути внесені й інші зобов'язання сторін.

Додаток 2 до Положення

_____ (найменування міністерства, іншого центрального органу виконавчої влади повністю)

_____ (найменування вищого навчального закладу,

наукової установи повністю)

ЗАТВЕРДЖУЮ

Керівник _____

“___” _____ - _____ р.

ПРОТОКОЛ № _____

_____ ; _____ ; ^

засідання комісії з приймання кандидатських іспитів від “___” _____ р.

Голова комісії _____

(прізвище, ініціали, науковий ступінь, вчене звання,

_____ посада, шифр і найменування спеціальності за

_____ переліком спеціальностей наукових працівників)

Члени комісії:

1. _____

(прізвище, ініціали, науковий ступінь, вчене звання

_____ посада, шифр, найменування спеціальності за

_____ переліком спеціальностей наукових працівників)

2. _____

3. _____

Склад комісії затверджено наказом керівника _____

_____ р. № _____

СЛУХАЛИ: Приймання кандидатського іспиту з _____

(шифр, найменування

_____ спеціальності за переліком спеціальностей наукових працівників)

в аспіранта (здобувача) _____

I. За програмою, затвердженою Міністерством освіти України, вченою радою вищого навчального закладу,

наукової установи (потрібне підкреслити), протокол
від _____ р. № _____ поставлено такі запитання:

Основні:

- 1) _____
- 2) _____
- 3) _____

Додаткові:

- 1) _____
- 2) _____
- 3) _____

II. За додатковою програмою, затвердженою вченою радою вищого навчального закладу, наукової установи, факультету (потрібне підкреслити) протокол від _____ р. № _____ поставлено такі запитання:

Основні:

- 1) _____
- 2) _____
- 3) _____

Додаткові:

- 1) _____
- 2) _____
- 3) _____

III. Подано реферат на тему:

Загальна оцінка

УХВАЛИЛИ: Вважати, що _____ склав(ла)
(прізвище, ініціали)

_____ з оцінкою _____
найменування дисципліни) _____ (словами)

Голова екзаменаційної комісії _____
(підпис, прізвище, ініціали)

Члени екзаменаційної комісії:

1. _____
2. _____
3. _____

Зразок

Додаток 3

до Положення
ПОСВІДЧЕННЯ №.

Видане _____
(прізвище, ім'я та по батькові)

в тому, що він(вона) склав(ла) кандидатські іспити із спеціальності:

(шифр, найменування спеціальності)

і одержав такі оцінки:

Найменування дисципліни _____ Оцінка і дата складання іспиту _____ Прізвище, ініціали, науковий ступінь, вчене звання та посада голови і членів екзаменаційної комісії

Посвідчення видане на підставі оригіналів протоколів або посвідчень про складання окремих кандидатських іспитів, що зберігаються в архіві

_____ (найменування вищого навчального закладу, наукової установи повністю)

М.П.

Керівник _____
(підпис)

Завідуючий аспірантурою _____

_____ (підпис)
“ _ ” _____ р.

Примітка. Посвідчення про складання кандидатських іспитів оформляється на офіційному бланку вищого навчального закладу, наукової установи.

Додаток 12

ЗАТВЕРДЖЕНО
постановою Кабінету Міністрів України
від 31 грудня 2004 року № 1791

ПОРЯДОК ПРИСВОЄННЯ ВЧЕНИХ ЗВАНЬ ПРОФЕСОРА І ДОЦЕНТА

Загальні принципи

Додаток 13

ВИТЯГ ІЗ ЗАКОНУ УКРАЇНИ

Про пенсійне забезпечення

(Відомості Верховної Ради (ВВР), 1992, N 3, ст. 10)

Цей Закон відповідно до Конституції України гарантує всім непрацездатним громадянам України право на матеріальне забезпечення за рахунок суспільних фондів споживання шляхом надання трудових і соціальних пенсій.

Закон спрямований на те, щоб повніше враховувалася суспільно корисна праця як джерело зростання добробуту народу і кожної людини, встановлює єдність умов і норм пенсійного забезпечення робітників, членів колгоспів та інших категорій трудящих.

Закон гарантує соціальну захищеність пенсіонерів шляхом встановлення пенсій на рівні, орієнтованому на прожитковий мінімум, а також регулярного перегляду їх розмірів у зв'язку із збільшенням розміру мінімального споживчого бюджету і підвищенням ефективності економіки республіки.

Розділ I. ЗАГАЛЬНІ ПОЛОЖЕННЯ

Стаття 1. Право громадян України на державне пенсійне забезпечення

Громадяни України мають право на державне пенсійне забезпечення за віком, по інвалідності, у зв'язку з втратою годувальника та в інших випадках, передбачених цим Законом.

Іноземні громадяни та особи без громадянства, які проживають в Україні, мають право на пенсію нарівні з громадянами України на умовах, передбачених законодавством або міждержавними угодами.

Пенсійне забезпечення громадян України, що проживають за її межами, провадиться на основі договорів (угод) з іншими державами.

У тих випадках, коли договорами (угодами) між Україною та іншими державами передбачено інші правила, ніж ті, що містяться у цьому Законі, то застосовуються правила, встановлені цими договорами (угодами).

Стаття 2. Види державних пенсій

За цим Законом признаються:

а) трудові пенсії:

за віком;

по інвалідності;

в разі втрати годувальника;

за вислугу років.

Стаття 3. Особи, які мають право на трудову пенсію

Право на трудову пенсію мають особи, зайняті суспільно корисною працею, при додержанні інших умов, передбачених цим Законом:

а) особи, які працюють на підприємствах, в установах, організаціях, кооперативах (у тому числі за угодами цивільно-правового характеру), незалежно від використовуваних форм власності та господарювання, або є членами колгоспів та інших кооперативів*, - за умови сплати підприємствами та організаціями страхових внесків до Пенсійного фонду України; (Пункт "а" статті 3 із змінами, внесеними згідно із Законом N 3284-12 від 17.06.93)

* Далі іменуються - підприємства та організації, якщо не обумовлено інше.

б) особи, які займаються підприємницькою діяльністю, заснованою на особистій власності фізичної особи та виключно її праці, - за умови сплати страхових внесків до Пенсійного фонду України;

в) члени творчих спілок, а також інші творчі працівники, які не є членами таких спілок, - за умови сплати страхових внесків до Пенсійного фонду України;

г) інші особи, які підлягають державному соціальному страхуванню;

д) працівники воєнізованих формувань, які не підлягають державному соціальному страхуванню, особи начальницького і рядового складу фельд'єгерської служби Міністерства зв'язку України;

е) вихованці, учні, студенти, курсанти, слухачі, стажисти, клінічні ординатори, аспіранти, докторанти;

є) особи, які стали інвалідами у зв'язку з виконанням державних чи громадських обов'язків або у зв'язку з виконанням дій по рятуванню людського життя, охороні державної, колективної та індивідуальної власності, а також по охороні правопорядку;

ж) особи, які здійснюють догляд за інвалідом I групи або дитиною-інвалідом віком до 16 років, а також за пенсіонером, який за висновком медичного закладу потребує постійного стороннього догляду;

з) члени сімей осіб, вказаних у цій статті, і пенсіонерів з числа цих осіб - у разі втрати годувальника.

Стаття 4. Пенсійне забезпечення військовослужбовців та їх сімей

Умови, норми та порядок пенсійного забезпечення військовослужбовців, а також осіб начальницького і рядового складу органів внутрішніх справ та членів їх сімей встановлюються Законом України про пенсійне забезпечення військовослужбовців та осіб начальницького і рядового складу органів внутрішніх справ. Їм надається також право на одержання пенсій на підставах, передбачених цим Законом, незалежно від місця проходження військової служби. При цьому всі види грошового забезпечення військовослужбовців, а також осіб начальницького і рядового складу органів внутрішніх справ враховуються нарівні із заробітною платою робітників і службовців.

Стаття 5. Особи, які мають право на соціальну пенсію

Право на соціальну пенсію мають усі непрацездатні громадяни на умовах, що визначаються цим Законом.

Стаття 6. Право вибору пенсії

Особам, які мають одночасно право на різні державні пенсії, призначається одна пенсія за їх вибором, за винятком пенсій інвалідам внаслідок поранення, контузії чи каліцтва, що їх вони дістали при захисті Батьківщини або при виконанні інших обов'язків військової служби, або внаслідок захворювання, пов'язаного з перебуванням на фронті чи з виконанням інтернаціонального обов'язку.

Стаття 7. Звернення за призначенням пенсії

Звернення за призначенням пенсії може здійснюватися у будь-який час після виникнення права на пенсію. При цьому пенсії за віком і по інвалідності призначаються незалежно від того, припинено роботу на час звернення за пенсією чи вона продовжується. Пенсії за вислугу років призначаються при залишенні роботи, яка дає право на цю пенсію.

Стаття 8. Кошти на виплату пенсій. Звільнення пенсій від податків

Виплата пенсій здійснюється з коштів Пенсійного фонду України. Пенсійний фонд України є самостійною фінансово-банківською системою, не входить до складу державного бюджету України, формується за рахунок коштів, що відраховуються підприємствами і організаціями (в тому числі й тими, що використовують працю громадян за угодами цивільно-правового характеру) на заходи соціального страхування за тарифами, диференційованими залежно від небезпечності, шкідливості, тяжкості робіт та стану інших умов праці, страхових внесків громадян, які займаються підприємницькою діяльністю, обов'язкових страхових внесків громадян, а також коштів державного бюджету України. Положення про Пенсійний фонд України затверджується Кабінетом Міністрів України. Фінансування витрат на виплату пенсій провадиться по всій

території України щомісячно незалежно від надходжень коштів та соціально-економічного стану конкретних регіонів за рахунок перерозподілу коштів Пенсійного фонду України в межах країни. Забороняється розрив у строках фінансування витрат на виплату пенсій у різних адміністративно-територіальних одиницях. Пенсії не підлягають оподаткуванню.

Стаття 9. Добровільне страхування додаткової пенсії

Поряд з державним пенсійним забезпеченням трудящі мають право укладати договори добровільного страхування додаткової пенсії. Джерелом для виплати додаткової пенсії в системі Української державної страхової комерційної організації (Укрдержстрах) є страховий фонд, який складається на 50 процентів з особистих внесків трудящих і на 50 процентів - з коштів державного бюджету України.

Підприємства та організації за рішенням адміністрації і виборного органу первинної профспілкової організації (профспілкового представника), якщо це передбачено колективним договором (угодою), а також колгоспи та інші кооперативи за рішенням загальних зборів можуть відшкодовувати працівникам за рахунок власних коштів, призначених для оплати праці, повністю або частково внески, сплачені ними за договорами добровільного страхування додаткової пенсії.

Стаття 10. Органи, що здійснюють пенсійне забезпечення

Пенсійне забезпечення відповідно до цього Закону здійснюється органами Пенсійного фонду України.

Стаття 11. Питання, що належать до відання Кабінету Міністрів України

До відання Кабінету Міністрів України належать питання, пов'язані з реалізацією і додержанням гарантій, передбачених цим Законом.

Розділ II. ТРУДОВІ ПЕНСІЇ ПЕНСІЇ ЗА ВІКОМ

Стаття 12. Умови призначення пенсій за віком

Право на пенсію за віком мають:

чоловіки - після досягнення 60 років і при стажі роботи не менше 25 років;
жінки - після досягнення 55 років і при стажі роботи не менше 20 років.

Стаття 13. Пенсії за віком на пільгових умовах

На пільгових умовах мають право на пенсію за віком, незалежно від місця останньої роботи:

а) працівники, зайняті повний робочий день на підземних роботах, на роботах з особливо шкідливими і особливо важкими умовами праці, - за списком N 1 виробництв, робіт, професій, посад і показників, затверджуваним Кабінетом Міністрів України, і за результатами атестації робочих місць:

чоловіки - після досягнення 50 років і при стажі роботи не менше 20 років, з них не менше 10 років на зазначених роботах;

жінки - після досягнення 45 років і при стажі роботи не менше 15 років, з них не менше 7 років 6 місяців на зазначених роботах.

Працівникам, які мають не менше половини стажу роботи з особливо шкідливими і особливо важкими умовами праці, пенсії на пільгових умовах призначаються із зменшенням віку, передбаченого статтею 12 цього Закону, на 1 рік за кожний повний рік такої роботи чоловікам і на 1 рік 4 місяці - жінкам;

б) працівники, зайняті повний робочий день на інших роботах із шкідливими і важкими умовами праці, - за списком N 2 виробництв, робіт, професій, посад і показників, затверджуваним Кабінетом Міністрів України, і за результатами атестації робочих місць:

чоловіки - після досягнення 55 років і при стажі роботи не менше 25 років, з них не менше 12 років 6 місяців на зазначених роботах;

жінки - після досягнення 50 років і при стажі роботи не менше 20 років, з них не менше 10 років на зазначених роботах.

Працівникам, які мають не менше половини стажу роботи з шкідливими і важкими умовами праці, пенсії на пільгових умовах призначаються із зменшенням віку, передбаченого статтею 12 цього Закону, на 1 рік за кожні 2 роки 6 місяців такої роботи чоловікам і за кожні 2 роки такої роботи - жінкам;

в) трактористи-машиністи, безпосередньо зайняті у виробництві сільськогосподарської продукції в колгоспах, радгоспах, інших підприємствах сільського господарства, - чоловіки після досягнення 55 років і при загальному стажі роботи не менше 25 років, з них не менше 20 років на зазначеній роботі;

г) жінки, які працюють трактористами-машиністами, машиністами будівельних, шляхових і вантажно-розвантажувальних машин, змонтованих на базі тракторів і екскаваторів, - після досягнення 50 років і при

загальному стажі роботи не менше 20 років, з них не менше 15 років на зазначеній роботі;

д) жінки, які працюють доярками (операторами машинного доїння), свинарками-операторами в колгоспах, радгоспах, інших підприємствах сільського господарства, - після досягнення 50 років і при стажі зазначеної роботи не менше 20 років за умови виконання встановлених норм обслуговування.

Норми обслуговування для цих цілей встановлюються в порядку, що визначається Кабінетом Міністрів України;

е) жінки, зайняті протягом повного сезону на вирощуванні, збиранні та післязбиральній обробці тютюну,- після досягнення 50 років і при стажі зазначеної роботи не менше 20 років;

є) робітниці текстильного виробництва, зайняті на верстатах і машинах, - за списком виробництв і професій, затверджуваним у порядку, що визначається Кабінетом Міністрів України, - після досягнення 50 років і при стажі зазначеної роботи не менше 20 років;

ж) жінки, які працюють у сільськогосподарському виробництві та виховали п'ятеро і більше дітей, - незалежно від віку і трудового стажу, в порядку, що визначається Кабінетом Міністрів України;

з) водії міського пасажирського транспорту (автобусів, тролейбусів, трамваїв) і великовагових автомобілів, зайнятих у технологічному процесі важких і шкідливих виробництв:

чоловіки - після досягнення 55 років і при стажі роботи 25 років, в тому числі на зазначеній роботі не менше 12 років 6 місяців;

жінки - після досягнення 50 років і при стажі роботи 20 років, в тому числі на зазначеній роботі не менше 10 років.

Працівникам інших виробництв, професій та посад дострокові пенсії залежно від умов праці (але не раніш як після досягнення 55 років чоловіками і 50 років жінками) можуть встановлюватися за результатами атестації робочих місць за рахунок коштів підприємств та організацій, призначених на оплату праці, які перераховуються до Пенсійного фонду України на виплату пенсій до досягнення працівником пенсійного віку, передбаченого статтею 12 цього Закону.

Порядок пенсійного забезпечення осіб, які працювали до введення в дію цього Закону на роботах із шкідливими і важкими умовами праці, передбачених законодавством, що діяло раніше, визначається статтею 100 даного Закону.

Контроль за правильністю застосування списків на пільгове пенсійне забезпечення і якістю проведення атестації робочих місць на підприємствах та в організаціях, підготовка пропозицій щодо вдосконалення цих списків покладаються на органи Державної експертизи умов праці. Положення про органи Державної експертизи умов праці та порядок проведення атестації робочих місць затверджуються Кабінетом Міністрів України.

Стаття 14. Особливості пенсійного забезпечення працівників, зайнятих на підземних і відкритих гірничих роботах та в металургії

Працівники, безпосередньо зайняті повний робочий день на підземних і відкритих гірничих роботах (включаючи особовий склад гірничорятувальних частин) по видобутку вугілля, сланцю, руди та інших корисних копалин, на будівництві шахт і рудників та в металургії, - за списком робіт і професій, затверджуваним Кабінетом Міністрів України, мають право на пенсію незалежно від віку, якщо вони були зайняті на цих роботах не менше 25 років, а працівники провідних професій на цих роботах: робітники очисного вибою, прохідники, вибійники на відбійних молотках, машиністи гірничих виймальних машин, сталевари, горнові, агломератники, вальцювальники гарячого прокату, оброблювачі поверхневих дефектів металу (вогневим засобом вручну) на гарячих дільницях, машиністи кранів металургійного виробництва (відділень нагрівальних колодязів та стріперних відділень), - за умови, якщо вони були зайняті на цих роботах не менше 20 років. Такий же порядок пенсійного забезпечення поширюється і на працівників, безпосередньо зайнятих повний робочий день на підземних роботах (включаючи особовий склад гірничо-рятувальних частин) на шахтах по видобутку вугілля, сланцю, руди та інших корисних копалин, що реструктуризуються або знаходяться в стадії ліквідації, але не більше 2 років

При наявності стажу на підземних роботах менше 10 років у чоловіків і менше 7 років 6 місяців у жінок за кожний повний рік цих робіт пенсійний вік, передбачений статтею 12 цього Закону, знижується на 1 рік.

Стаття 15. Пенсії громадянам, які постраждали від Чорнобильської катастрофи

Умови, норми та порядок пенсійного забезпечення громадян, які постраждали від Чорнобильської катастрофи, визначаються Законом Української РСР "Про статус і соціальний захист громадян, які постраждали внаслідок Чорнобильської катастрофи" ([796-12](#)) або їм надається право на одержання пенсій на підставах, передбачених цим Законом.

Стаття 16. Пенсії за віком інвалідам, учасникам війни, сім'ям загиблих (померлих) військовослужбовців та осіб начальницького і рядового складу органів внутрішніх справ

Військовослужбовці, особи начальницького і рядового складу органів внутрішніх справ, які брали участь у бойових діях, а також ті, які стали інвалідами внаслідок поранення, контузії, каліцтва, одержаних при захисті Батьківщини або при виконанні інших обов'язків військової служби (службових обов'язків), або внаслідок захворювання, пов'язаного з перебуванням на фронті чи виконанням міжнародного обов'язку, а також батьки і дружини (якщо вони не взяли повторний шлюб) військовослужбовців, осіб начальницького і рядового складу органів внутрішніх справ, які померли (загинули) у період проходження військової служби (виконання службових обов'язків) чи після звільнення зі служби, але внаслідок поранення, контузії, каліцтва, одержаних при виконанні обов'язків військової служби (службових обов'язків), захворювання, пов'язаного з перебуванням на фронті, ліквідацією наслідків Чорнобильської катастрофи чи виконанням міжнародного обов'язку, мають право на пенсію:

- чоловіки - після досягнення 55 років і при стажі роботи не менше 25 років;
- жінки - після досягнення 50 років і при стажі роботи не менше 20 років.

Стаття 17. Пенсії за віком багатодітним матерям і матерям інвалідів з дитинства

Жінки, які народили п'ятеро або більше дітей і виховали їх до восьмирічного віку, і матері інвалідів з дитинства, які виховали їх до цього віку, мають право на пенсію за віком після досягнення 50 років і при стажі роботи не менше 15 років із зарахуванням до стажу часу догляду за дітьми (пункти "є" і "ж" статті 56). При цьому до числа інвалідів з дитинства належать також діти-інваліди віком до 16 років, які мають право на одержання соціальної пенсії (стаття 94).

У разі відсутності матері, коли виховання дитини-інваліда здійснювалось його батьком, йому призначається пенсія за віком після досягнення 55 років при стажі роботи 20 років.

Стаття 18. Пенсії за віком окремим категоріям громадян

Особи, хворі на гіпофізарний нанізм (ліліпути), і диспропорційні карлики мають право на пенсію за віком:

- чоловіки - після досягнення 45 років і при стажі роботи не менше 20 років;
- жінки - після досягнення 40 років і при стажі роботи не менше 15 років;
- інваліди по зору I групи - сліпі та інваліди з дитинства I групи мають право на пенсію за віком:
- чоловіки - після досягнення 50 років і при стажі роботи не менше 15 років;
- жінки - після досягнення 40 років і при стажі роботи не менше 10 років.

Стаття 19. Розміри пенсій за віком

Пенсії за віком призначаються в розмірі 55 процентів заробітку (стаття 64), але не нижче мінімального розміру пенсії. За кожний повний рік роботи понад 25 років чоловікам і 20 років жінкам пенсія збільшується на 1 процент заробітку, але не менш як на 1 процент мінімального розміру пенсії.

Працівникам, зайнятим на роботах, передбачених пунктом "а" статті 13 і статтею 14 цього Закону, за кожний рік роботи, яка дає право на пенсію на пільгових умовах, пенсія збільшується на 1 процент заробітку.

Мінімальний розмір пенсії за віком встановлюється у розмірі мінімального споживчого бюджету. В умовах кризового стану економіки та спаду виробництва мінімальний розмір пенсії за віком встановлюється у розмірі не нижче межі малозабезпеченості.

Мінімальний розмір пенсії за віком підвищується у зв'язку із збільшенням величини вартості мінімального споживчого бюджету чи межі малозабезпеченості.

Максимальний розмір пенсії не може перевищувати трьох, а для працівників, зайнятих на роботах, передбачених пунктом "а" статті 13 і статтею 14 цього Закону, - чотирьох мінімальних пенсій за віком.

Розмір пенсії за віком, обчислений відповідно до цієї статті, не може перевищувати 75 процентів заробітку, за винятком мінімальних пенсій, підвищених за роки роботи понад 25 років у чоловіків і 20 - у жінок, а працівникам, зайнятим на роботах, передбачених пунктом "а" статті 13 і статтею 14 цього Закону, - 85 процентів заробітку.

З метою коригування рівнів пенсій, призначених до введення в дію цього Закону, провадиться їх перерахунок виходячи з рівня заробітної плати відповідних категорій працівників за станом на 1 січня 1992 року.

Стаття 20. Пенсії за віком при неповному стажі роботи

Особам, які не мають достатнього для призначення повної пенсії стажу роботи (стаття 12), призначаються пенсії за віком при неповному стажі в розмірі, пропорційному наявному стажу (стаття 68), але не менше соціальної пенсії (пункт "б" статті 94). При призначенні пенсій при неповному стажі не застосовуються встановлені цим Законом пільгові умови за віком і стажем для призначення пенсій.

Стаття 21. Надбавки до пенсії за віком

До пенсії за віком, у тому числі обчисленої в мінімальному розмірі, встановлюються такі надбавки:

а) непрацюючим пенсіонерам, які мають на своєму утриманні непрацездатних членів сім'ї (статті 37, 38, 40, 41), - на кожного непрацездатного члена сім'ї в розмірі соціальної пенсії, передбаченої для відповідної категорії непрацездатних;

б) самотнім пенсіонерам, які за висновком медичних закладів потребують постійного стороннього догляду, - на догляд за ними в розмірі соціальної пенсії (пункт "б" статті 94);

в) пенсіонерам, які набули відповідно до законодавства колишнього Союзу РСР право на надбавку до пенсії за роботу після досягнення пенсійного віку, - в розмірі 10 процентів основної пенсії за кожний повний рік роботи після призначення пенсії, Але не більше 40 процентів;

г) особам, які набули права на пенсію за віком відповідно до цього Закону і мають стаж роботи, передбачений статтею 12 цього Закону, але після досягнення пенсійного віку виявили бажання працювати і одержувати пенсію з більш пізнього строку, - в розмірі 10 відсотків основного розміру пенсії без урахування надбавок, підвищень, додаткової пенсії за кожний повний рік роботи після досягнення пенсійного віку, але не більш як 40 відсотків;

д) пенсіонерам, крім осіб, зазначених у пункті "в" цієї статті, які мають стаж роботи, передбачений статтею 12 цього Закону, і в період роботи відмовились одержувати пенсію, - у розмірі 10 відсотків основного розміру пенсії без урахування надбавок, підвищень, додаткової пенсії за кожний повний рік роботи після відмови від одержання пенсії, але не більш як 40 відсотків.

Надбавки, встановлені відповідно до пунктів "в", "г" і "д" частини першої цієї статті, зберігаються при переведенні на інший вид трудової пенсії.

Надбавки, передбачені цією статтею, можуть нараховуватись одночасно.

Стаття 22. Період, на який призначаються пенсії за віком

Пенсії за віком призначаються довічно, незалежно від стану здоров'я.

ПЕНСІЇ ПО ІНВАЛІДНОСТІ

Стаття 23. Умови призначення пенсій по інвалідності

Пенсії по інвалідності призначаються в разі настання інвалідності, що спричинила повну або часткову втрату здоров'я, внаслідок:

а) трудового каліцтва або професійного захворювання;

б) загального захворювання (в тому числі каліцтва, не пов'язаного з роботою, інвалідності з дитинства).

Пенсії по інвалідності призначаються незалежно від того, коли настала інвалідність: у період роботи, до влаштування на роботу чи після припинення роботи.

Стаття 24. Групи інвалідності

Залежно від ступеня втрати здоров'я інваліди поділяються на три групи. Причини і групи інвалідності, а також час настання інвалідності встановлюються органами медико-соціальної експертизи, що діють на підставі Положення про них, затвердженого Кабінетом Міністрів України.

Стаття 25. Стаж роботи, який дає право на пенсію по інвалідності

Пенсії по інвалідності внаслідок трудового каліцтва чи професійного захворювання (стаття 26) призначаються незалежно від стажу роботи. Пенсії по інвалідності внаслідок загального захворювання призначаються при наявності такого стажу роботи на час настання інвалідності:

 Стаж роботи (в роках)

До досягнення 23 років 1
 від 23 років до досягнення 26 років 2
 від 26 років до досягнення 31 року 3
 від 31 року до досягнення 36 років 5
 від 36 років до досягнення 41 року 7
 від 41 року до досягнення 46 років 9
 від 46 років до досягнення 51 року 11
 від 51 року до досягнення 56 років 13
 від 56 років до досягнення 61 року 14
 від 61 року і старші 15

Якщо було набуто стажу роботи, необхідного для відповідної вікової групи, і робота продовжувалась при переході до наступної вікової групи, то умова про стаж вважається виконаною незалежно від вимог, встановлених для наступної вікової групи.

Особам, які стали інвалідами внаслідок загального захворювання в період роботи або після її припинення до досягнення 20 років, пенсії призначаються незалежно від стажу роботи.

При переведенні з пенсії по інвалідності внаслідок трудового каліцтва або професійного захворювання на пенсію по інвалідності внаслідок загального захворювання необхідний стаж визначається за віком на час початкового встановлення інвалідності.

Стаття 26. Інвалідність внаслідок трудового каліцтва або професійного захворювання

Інвалідність вважається такою, що настала внаслідок трудового каліцтва, якщо нещасний випадок, який спричинив інвалідність, стався (крім випадків протиправного діяння):

- а) при виконанні трудових обов'язків (у тому числі під час відраження), а також при здійсненні будь-яких дій в інтересах підприємства або організації, хоча б і без спеціального доручення;
- б) по дорозі на роботу або з роботи;
- в) на території підприємства, організації або в іншому місці роботи протягом робочого часу (включаючи і встановлені перерви), протягом часу, необхідного для приведення в порядок знарядь виробництва, одягу тощо перед початком або після закінчення роботи;
- г) поблизу підприємства, організації або іншого місця роботи протягом робочого часу (включаючи і встановлені перерви), якщо перебування там не суперечило правилам внутрішнього трудового розпорядку;
- д) при виконанні державних або громадських обов'язків;
- е) при виконанні дій по рятуванню людського життя, по охороні державної, колективної та індивідуальної власності, а також по охороні правопорядку.

Список професійних захворювань затверджується в порядку, що визначається Кабінетом Міністрів України.

Стаття 27. Пенсії по інвалідності громадянам України - переселенцям з інших держав

Громадянам України - переселенцям з інших держав, які не працювали в Україні, пенсії призначаються:

- а) по інвалідності внаслідок трудового каліцтва або професійного захворювання - незалежно від стажу роботи;
- б) по інвалідності внаслідок загального захворювання - при наявності стажу роботи, необхідного за віком на день встановлення інвалідності.

Стаття 28. Пенсії по інвалідності особам, які навчаються

Вихованцям, учням, студентам, курсантам, слухачам, стажистам, клінічним ординаторам, аспірантам, докторантам, які не працювали до вступу в навчальний заклад, на курси, в аспірантуру чи клінічну ординатуру, пенсії призначаються:

- а) при інвалідності внаслідок трудового каліцтва або професійного захворювання, пов'язаних з проходженням виробничого навчання, практики чи практичними заняттями, - незалежно від тривалості перебування в навчальному закладі, на курсах, в аспірантурі чи клінічній ординатурі. При цьому до інвалідності внаслідок трудового каліцтва, пов'язаного з проходженням виробничого навчання, практики або практичними заняттями, прирівнюється інвалідність, що настала у зв'язку з виконанням державних, громадських обов'язків або завдань адміністрації, або у зв'язку з виконанням дій по рятуванню людського життя, по охороні державної, колективної та індивідуальної власності, а також по охороні правопорядку;

- б) при інвалідності внаслідок загального захворювання - якщо вихованець, учень, студент, курсант, слухач, стажист, клінічний ординатор, аспірант, докторант навчався протягом відповідного строку, вказаного у статті 25 цього Закону.

Учням загальноосвітніх шкіл пенсії призначаються при інвалідності внаслідок каліцтва, пов'язаного з проходженням виробничого навчання, практики або практичними заняттями, незалежно від тривалості навчання.

Стаття 29. Розміри пенсій по інвалідності

Пенсії по інвалідності призначаються в таких розмірах:

- інвалідам I групи - 70 процентів;
- інвалідам II групи - 60 процентів;
- інвалідам III групи - 40 процентів заробітку (стаття 64).

Якщо у інвалідів є трудовий стаж, необхідний для призначення пенсії за віком, у тому числі на

пільгових умовах, то пенсія по інвалідності призначається в розмірі пенсії за віком при відповідному стажі роботи.

Мінімальний розмір пенсії встановлюється на рівні соціальної пенсії по відповідній групі інвалідності (стаття 94).

Мінімальний розмір пенсії особам, які стали інвалідами внаслідок поранення, контузії чи каліцтва, одержаних при захисті Батьківщини або при виконанні інших обов'язків військової служби, або внаслідок захворювання, пов'язаного з перебуванням на фронті чи виконанням інтернаціонального обов'язку, а також громадянам, яких необґрунтовано було піддано політичним репресіям і в подальшому реабілітовано, інвалідність яких пов'язана з репресіями, встановлюється:

інвалідам I та II груп - у розмірі трьох мінімальних пенсій за віком;

інвалідам III групи - у розмірі півтори мінімальних пенсій за віком.

Максимальна пенсія не може перевищувати трьох, а для працівників, зайнятих на роботах, передбачених пунктом "а" статті 13 і статтею 14 цього Закону, - чотирьох мінімальних пенсій за віком.

Пенсії інвалідам внаслідок трудового каліцтва та професійного захворювання обчислюються із середнього заробітку на підприємстві для даної професії.

Стаття 30. Пенсії по інвалідності при неповному стажі роботи

Інвалідам внаслідок загального захворювання, які не мають достатнього для призначення повної пенсії стажу роботи (стаття 25), призначається пенсія по інвалідності при неповному стажі роботи в розмірі, пропорційному наявному стажу, але не менше соціальної пенсії, встановленої для відповідної групи інвалідності (стаття 94).

Стаття 31. Розміри пенсій по інвалідності особам, які навчаються

Вихованцям, учням, студентам, курсантам, слухачам, стажистам, клінічним ординаторам, докторантам, які не працювали до вступу в навчальний заклад, на курси, в аспірантуру чи клінічну ординатуру, учням загальноосвітніх шкіл, які стали інвалідами внаслідок трудового каліцтва або професійного захворювання, пов'язаних з проходженням виробничого навчання, практики чи практичними заняттями, пенсії по інвалідності призначаються в розмірах, встановлених статтею 29 цього Закону.

Стаття 32. Розміри пенсій особам, які стали інвалідами при виконанні громадянського обов'язку

Особам (не зазначеним у пунктах "а" - "е" і "ж" статті 3), які стали інвалідами у зв'язку з виконанням державних чи громадських обов'язків або у зв'язку з виконанням дій по рятуванню людського життя, по охороні державної, колективної та індивідуальної власності, а також по охороні правопорядку, пенсії призначаються в розмірах, встановлених статтею 29 цього Закону.

Стаття 33. Надбавки до пенсії по інвалідності

До пенсії по інвалідності, в тому числі обчисленої в мінімальному розмірі, встановлюються такі надбавки:

а) непрацюючим інвалідам, які мають на своєму утриманні непрацездатних членів сім'ї, - на кожного непрацездатного члена сім'ї (статті 37, 40, 41) в розмірі соціальної пенсії, передбаченої для відповідної категорії непрацездатних;

(Пункт "б" частини першої статті 21 втратив чинність у частині призначення надбавки на догляд на догляд підставі Закону N 2603-IV ([2603-15](#)) від [31.05.2005](#)) б) інвалідам I групи, одиноким інвалідам II групи, які потребують постійного стороннього догляду або досягли пенсійного віку, а також одиноким інвалідам III групи, які досягли пенсійного віку, - на догляд за ними в розмірі соціальної пенсії (пункт "б" статті 94).

Надбавки, передбачені пунктами "а" і "б" цієї статті, можуть нараховуватися одночасно.

Надбавки і підвищення до пенсій по інвалідності внаслідок Чорнобильської катастрофи нараховуються відповідно і в порядку, встановленому Законом України "Про статус і соціальний захист громадян, які постраждали внаслідок Чорнобильської катастрофи" ([796-12](#)).

Стаття 34. Період, на який призначається пенсія по інвалідності

Пенсії призначаються на весь час інвалідності, встановленої органами медико-соціальної експертизи. Інвалідам - чоловікам старше 60 років і жінкам старше 55 років пенсії по інвалідності призначаються довічно. Повторний огляд цих інвалідів провадиться тільки за їх заявою.

Стаття 35. Строк виплати пенсії при зміні групи інвалідності або відновленні здоров'я

У разі зміни групи інвалідності пенсія в новому розмірі виплачується з дня зміни групи інвалідності. У разі визнання особи, яка пройшла повторний огляд, здоровою пенсія виплачується до кінця місяця, в якому її визнано здоровою, але не довше ніж до дня, по який встановлено інвалідність.

Стаття 36. Умови поновлення виплати пенсії при перервах в інвалідності

Якщо інвалід не з'явився в органи медико-соціальної експертизи на повторний огляд у призначений для цього строк, то виплата йому пенсії зупиняється, а в разі визнання його знову інвалідом поновлюється з дня зупинення, але не більш як за один місяць.

У разі коли строк повторного огляду пропущено з поважної причини, виплата пенсії провадиться з дня зупинення виплати до дня повторного огляду, але не більш як за 3 роки, якщо орган медико-соціальної експертизи визнає його за цей період інвалідом. При цьому, якщо при повторному огляді інваліда переведено до іншої групи інвалідності (вищої або нижчої), то пенсія за вказаний час виплачується за попередньою групою.

Якщо виплату пенсії інвалідові, який втратив здоров'я внаслідок загального захворювання, було припинено у зв'язку з відновленням здоров'я або якщо він не одержував пенсії внаслідок нез'явлення на повторний огляд без поважних причин, то в разі наступного визнання його інвалідом виплата раніше призначеної пенсії поновлюється з дня встановлення інвалідності знову за умови, якщо після припинення виплати пенсії минуло не більше 5 років. Якщо минуло більше 5 років, пенсія призначається знову на загальних підставах.

ПЕНСІЇ В РАЗІ ВТРАТИ ГОДУВАЛЬНИКА

Стаття 37. Члени сім'ї, які мають право на пенсію в разі втрати годувальника

Право на пенсію в разі втрати годувальника мають непрацездатні члени сім'ї померлого годувальника, які були на його утриманні (стаття 38). При цьому дітям пенсії призначаються незалежно від того, чи були вони на утриманні годувальника. Батьки і чоловік (дружина) померлого, які не були на його утриманні, також мають право на пенсію, якщо згодом втратили джерело засобів до існування.

Непрацездатними членами сім'ї вважаються:

- а) діти, брати, сестри й онуки, які не досягли 18 років або старші цього віку, якщо вони стали інвалідами до досягнення 18 років, при цьому брати, сестри й онуки - за умови, якщо вони не мають працездатних батьків;
- б) батько, мати, дружина, чоловік, якщо вони є інвалідами або досягли: чоловіки - 60 років, жінки - 55 років;
- в) один з батьків, або чоловік (дружина), або дід, бабуся, брат чи сестра, незалежно від віку і працездатності, якщо він (вона) зайнятий доглядом за дітьми, братами, сестрами чи онуками померлого годувальника, які не досягли 8 років, і не працює;
- г) дід і бабуся - в разі відсутності осіб, які за законом зобов'язані їх утримувати.

Вихованці, учні, студенти, курсанти, слухачі, стажисти мають право на пенсію в разі втрати годувальника до закінчення навчальних закладів, але не довше ніж до досягнення ними 23-річного віку. Всі правила цього Закону, що стосуються сімей померлих, відповідно поширюються (оскільки не обумовлено інше) і на сім'ї безвісти відсутніх, якщо безвісна відсутність годувальника засвідчена у встановленому порядку.

Стаття 38. Члени сім'ї, які вважаються утриманцями

Члени сім'ї померлого вважаються такими, що були на його утриманні, якщо вони були на його повному утриманні або одержували від нього допомогу, яка була для них постійним і основним джерелом засобів до існування. Члени сім'ї померлого, для яких його допомога була постійним і основним джерелом засобів до існування, але які й самі одержували яку-небудь пенсію, мають право перейти на нову пенсію.

Стаття 39. Виплата пенсії в разі втрати годувальника дітям, які перебувають на повному державному утриманні

Дітям - круглим сиротам за період перебування на повному державному утриманні пенсії в разі втрати годувальника виплачуються у повному розмірі. Іншим дітям, які перебувають на повному державному утриманні, виплачується 50 процентів призначеної пенсії.

Стаття 40. Право на пенсію в разі втрати годувальника усиновителів і усиновлених

Усиновителі мають право на пенсію в разі втрати годувальника нарівні з батьками, а усиновлені - нарівні з рідними дітьми. Неповнолітні, які мають право на пенсію в разі втрати годувальника, зберігають це право також і при їх усиновленні.

Стаття 41. Право на пенсію в разі втрати годувальника вітчима і мачухи, пасинка і падчірки

Вітчм і мачуха мають право на пенсію в разі втрати годувальника нарівні з батьком і матір'ю за умови, якщо виховували або утримували померлого пасинка чи падчїрку не менше 5 років. Пасинок і падчїрка, якщо вони не одержували алїментів від батьків, мають право на пенсію нарівні з рїдними дїтьми.

Стаття 42. Збереження пенсії в разі втрати годувальника при новому одруженні

Пенсія в разі втрати годувальника, призначена в разі смерті одного з подружжя, зберігається і при новому одруженні пенсіонера.

Стаття 43. Стаж роботи годувальника, який дає право на пенсію

Сім'ї годувальника, який помер внаслідок трудового калїцтва чи професійного захворювання, а також сім'ї померлого пенсіонера пенсія призначається незалежно від стажу роботи годувальника. Пенсія в разі втрати годувальника, який помер внаслідок загального захворювання чи калїцтва, не пов'язаного з роботою, призначається, якщо годувальник на день смерті мав стаж, який був би необхідний йому для призначення пенсії по інвалідності (стаття 25). Сім'ям вихованців, учнів, студентів, курсантів, слухачів, стажистів, аспірантів, клінічних ординаторів, докторантів, які не працювали до вступу в навчальний заклад, на курси, в аспірантуру чи клінічну ординатуру, пенсії призначаються відповідно на тих самих підставах, що і пенсії по інвалідності цим учням, студентам, аспірантам і клінічним ординаторам (стаття 28).

Сім'ям громадян України - переселенців з інших держав, якщо годувальник не працював в Україні, пенсії призначаються:

а) тим, хто одержував в інших державах пенсію в разі втрати годувальника, - незалежно від стажу роботи годувальника;

б) тим, хто не одержував пенсії, - за умови, якщо годувальник за віком на день припинення роботи мав відповідний стаж (стаття 25), а в разі смерті його внаслідок трудового калїцтва чи професійного захворювання - незалежно від стажу роботи годувальника.

Стаття 44. Розміри пенсій в разі втрати годувальника

Пенсії в разі втрати годувальника призначаються на кожного непрацевдатного члена сім'ї в розмірі 30 процентів заробітку годувальника (стаття 64), але не менше соціальної пенсії, встановленої для відповідної категорії непрацевдатних. На дїтей, які втратили обох батьків (круглих сирїт), а також на дїтей померлої одинокої матері пенсія на кожну дитину не може бути меншою від двократного розміру соціальної пенсії. Сім'ям, до складу яких входять дїти, які втратили обох батьків (круглі сироти), пенсія обчислюється із загальної суми заробітку обох батьків.

Стаття 45. Пенсії в разі втрати годувальника при неповному стажї роботи

Членам сім'ї, що втратила годувальника, який помер внаслідок загального захворювання і не мав стажу, достатнього для призначення повної пенсії по інвалідності (стаття 25), призначається пенсія при неповному стажї в розмірі, пропорційному наявному стажу роботи годувальника. Сім'ям померлих пенсіонерів, які одержували пенсію при неповному стажї, пенсія призначається пропорційно стажу роботи, виходячи з якого було призначено пенсію померлому годувальнику. При цьому пенсія на кожного непрацевдатного члена сім'ї не може бути меншою від соціальної пенсії, встановленої для відповідної категорії непрацевдатних.

Стаття 46. Право на звернення за призначенням пенсії в разі втрати годувальника без обмеження строком

Сім'я, яка має право на пенсію в разі втрати годувальника, може звертатися за призначенням пенсії в будь-який час після смерті або встановлення безвісної відсутності годувальника без обмеження будь-яким строком.

Пенсії в разі втрати годувальника призначаються:

а) сім'ям осіб, зазначених у статті 3 цього Закону, - незалежно від того, коли помер годувальник: у період роботи (навчання) чи після припинення роботи (навчання);

б) сім'ям пенсіонерів - якщо годувальник помер у період одержання пенсії або не пізніше 5 років після припинення виплати пенсії.

Стаття 47. Перїод, на який призначається пенсія в разі втрати годувальника. Зміна розміру пенсії

Пенсія в разі втрати годувальника встановлюється на весь період, протягом якого член сім'ї померлого вважається непрацевдатним згідно з статтею 37 цього Закону, а членам сім'ї, які досягли: чоловіки - 60 років, жінки - 55 років, - довічно. Зміна розміру пенсії або припинення її виплати членам сім'ї провадиться з першого числа місяця, що йде за тим місяцем, в якому настали обставини, що спричинили зміну розміру або припинення виплати пенсії.

Стаття 48. Призначення однієї пенсії в разі втрати годувальника на всіх членів сім'ї. Виділення частки пенсії

На всіх членів сім'ї, які мають право на пенсію, призначається одна спільна пенсія. На вимогу члена сім'ї його частка пенсії виділяється і виплачується йому окремо. Виділення частки пенсії провадиться з першого числа місяця, що йде за тим місяцем, в якому надійшла заява про поділ пенсії.

Стаття 49. Розмір пенсії в разі втрати годувальника при зміні кількості членів сім'ї

При зміні кількості членів сім'ї, забезпечуваних пенсією в разі втрати годувальника, пенсія відповідно збільшується або зменшується за кількістю членів сім'ї, які мають право на пенсію. Такий же перегляд пенсії провадиться і в тих випадках, коли виплата пенсії одному з членів сім'ї зупиняється або поновлюється після закінчення обставин, що спричинили зупинення виплати пенсії.

Стаття 50. Порядок і строки встановлення інвалідності членам сім'ї

На членів сім'ї, які є інвалідами, відповідно поширюються правила, викладені в статтях 24, 34, 35, частинах першій та другій статті 36 цього Закону.

ПЕНСІЯ ЗА ВИСЛУГУ РОКІВ ЗАГАЛЬНІ УМОВИ

Стаття 51. Підстави пенсійного забезпечення за вислугу років

Пенсії за вислугу років встановлюються окремим категоріям громадян, зайнятих на роботах, виконання яких призводить до втрати професійної працездатності або придатності до настання віку, що дає право на пенсію за віком.

Стаття 52. Працівники, які мають право на пенсію за вислугу років

Право на пенсію за вислугу років мають:

- окремі категорії працівників авіації та льотно-випробного складу;
- робітники локомотивних бригад і окремі категорії працівників, які безпосередньо здійснюють організацію перевезень і забезпечують безпеку руху на залізничному транспорті та метрополітені;
- водії вантажних автомобілів, безпосередньо зайнятих в технологічному процесі на шахтах, у рудниках, розрізах і рудних кар'єрах на вивезенні вугілля, сланцю, руди, породи;
- механізатори (докери-механізатори) комплексних бригад на вантажно-розвантажувальних роботах у портах, а також плавсклад морського, річкового флоту і флоту рибної промисловості (крім суден портових, що постійно працюють на акваторії порту, службово-допоміжних, роз'їзних, приміського і внутріміського сполучення);
- працівники експедицій, партій, загонів, дільниць і бригад, безпосередньо зайняті на польових геологорозвідувальних, пошукових, топографо-геодезичних, геофізичних, гідрографічних, гідрологічних, лісовпорядних і розвідувальних роботах;
- робітники і майстри (у тому числі старші майстри), безпосередньо зайняті на лісозаготівлях і лісостві, включаючи зайнятих на обслуговуванні механізмів і обладнання;
- деякі категорії артистів театрів та інших театральних підприємств і колективів відповідно до пункту "ж" статті 55;
- працівники освіти, охорони здоров'я, а також соціального забезпечення, які в будинках-інтернатах для престарілих та інвалідів і спеціальних службах безпосередньо зайняті обслуговуванням пенсіонерів та інвалідів, відповідно до пункту "е" статті 55;
- спортсмени відповідно до пункту "е" статті 55.

Стаття 53. Розміри пенсій за вислугу років

Пенсії за вислугу років (крім пенсій працівникам льотно-випробного складу авіації та особам льотних екіпажів повітряних суден цивільної авіації (пілотам, штурманам, бортінженерам, бортмеханікам, бортрадистам, льотчикам-наглядачам) і бортоператорам, які виконують спеціальні роботи в польотах) призначаються в розмірах, встановлених статтями 19 і 21 цього Закону для пенсій за віком.

Пенсії обчислюються з середньомісячного заробітку (статті 64-67, 69), одержуваного перед припиненням роботи, яка дає право на пенсію за вислугу років (статті 54 і 55), крім пенсій працівникам льотно-випробного складу та особам льотних екіпажів повітряних суден цивільної авіації (пілотам, штурманам, бортінженерам, бортмеханікам, бортрадистам, льотчикам-наглядачам) і бортоператорам, які виконують спеціальні роботи в польотах.

Працівникам льотно-випробного складу та особам льотних екіпажів повітряних суден цивільної авіації (пілотам, штурманам, бортінженерам, бортмеханікам, бортрадистам, льотчикам-наглядачам) і бортоператорам,

які виконують спеціальні роботи в польотах, пенсії обчислюються з середньомісячного заробітку за роботу, що дає право на пенсію за вислугу років (частина перша статті 64 та статті 65, 66, 69), одержуваного перед її припиненням, і призначаються в розмірах, передбачених частинами першою - третьою, шостою статті 19 та статтею 21 цього Закону для пенсій за віком, і не можуть перевищувати 85 процентів заробітку для працівників льотно-випробного складу та 75 процентів заробітку для осіб льотних екіпажів повітряних суден цивільної авіації (пілотів, штурманів, бортінженерів, бортмеханіків, бортрадистів, льотчиків-наглядачів) і бортоператорів, які виконують спеціальні роботи в польотах. При цьому розмір пенсії для осіб льотних екіпажів повітряних суден цивільної авіації (пілотів, штурманів, бортінженерів, бортмеханіків, бортрадистів, льотчиків-наглядачів) і бортоператорів, які виконують спеціальні роботи в польотах, не може перевищувати дві з половиною величини середньої заробітної плати працівників, зайнятих в галузях економіки України, за календарний рік, що передує місяцю, з якого призначається пенсія. (Частина третя статті 53 в редакції Закону N 1222-XIV ([1222-14](#)) від [17.11.99](#)) (Стаття 53 в редакції Закону N [428/95-ВР](#) від [14.11.95](#), із змінами, внесеними згідно із Законом N 1222-XIV ([1222-14](#)) від [17.11.99](#)) (Дія статті 53 поширюється на працівників льотно-випробного складу, які вийшли на пенсію до прийняття Закону ([428/95-ВР](#)) згідно з Постановою ВР N [429/95-ВР](#) від [14.11.95](#)) (Дія статті 53 поширюється на працівників з числа осіб льотних екіпажів повітряних суден цивільної авіації (пілотів, штурманів, бортінженерів, бортмеханіків, бортрадистів, льотчиків-наглядачів) і бортоператорів, які виконували спеціальні роботи в польотах, які вийшли на пенсію до набрання чинності Закону ([1222-14](#)) згідно із Законом N 1222-XIV ([1222-14](#)) від [17.11.99](#))